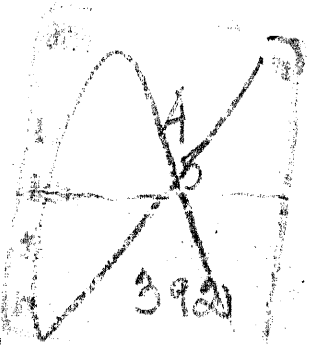
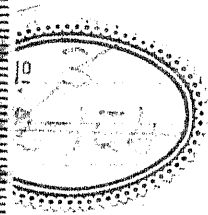

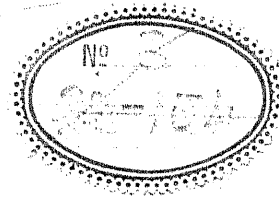
GRANVA	
Sala:	A
Estancie:	4
Numero:	449

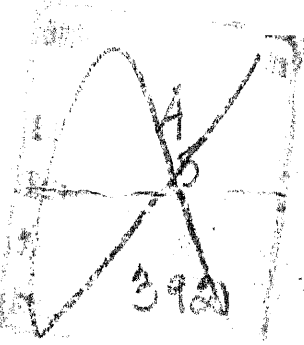
~~442~~
121

~~142~~
121

GRANADA	
Salas:	A
Estiérc:	4
Numero:	449

Del collegio de la Compañia de Jesus de Granada.

B.

R.3467

HERCVLES

PRODICIVS,

SEV

PRINCIPIS IVENTVTIS

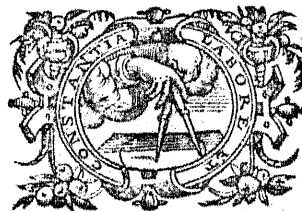
VITA ET PEREGRINATIO:

Per

STEPHANVM VINANDVM
PIGHIYM CAMPENSEM.

Historia Principis adolescentis institutrix; & anti-
quitatum, rerumque scitu dignarum varietate
non minus utilis quàm iucunda.

*Accedit rerum, & vocum memorabilium
index accuratissimus.*

ANTVERPIÆ,
Ex Officina Christophori Plantini,
Architypographi Regij.
M. D. LXXXVII.

HERCVLES PRODICIVS.

3

STEPHANI VINANDI
 PIGHII CAMPENSIS,
*Ad Illustriss. Principem D. Ioannem
 Guilhelmum Cluivum Guilhelmi filium
 Ducem Iulie, Cluivie, Montium, &c.
 Prefatio in Herculis Prodicij Historiam.*

VÆRENT Illustrissime, ge-
 nerosissimeq; Princeps haud
 dubiè multi, quid velit hic ti-
 tulus, quis hic Hercules Pro-
 dicius? cùm operis præcipuum
 argumentum sit CARVLVS, tuus frater
 germanus, præclara memoria, & gloria per-
 peti, (qua fruitur) dignus. Nec deerunt opi-
 nor, quibus mirum videbitur, me voluisse
 tot exantlare labores, tantum impendere
 temporis in argumento tam tenui: hoc est,
 vt Græco prouerbio dicitur, *ἐν τῇ φανή μύεσσι*
 largiter profundere. Quod quidem & a-
 mici plerique non vulgari doctrina præditi
 viri, qui partem huius operis familiariter &
 cupidè delibarent, in suis ad me litteris non
 semel testati sunt. Dolere nimirum diligen-
 tiam istam meam in pulchriore comanda
 Sparta collocatam non esse. Quid ctenim,
 inquit, de adolescente, qui iam primum

exephœbis excefferat, adeo magnum dici potest? Quare tu hic non minus ridiculè, quam qui torno milij minuta grana polire volût, vt vulgò Græci iocantur: vel caligare Pygmæum Maximini caligis, vt Romani. At quantò fatius foret, feliciter cœptos Potestatum Prouinciarumq; Romanarum Annales te prosequi, & ad finē perducere? Vel, si quid noui scribere iuuat, Belgij nostri Historiam aggredi: in quo tam varios casus, tot rerum mutationes conspiciamus: callida tot ac tanta consilia fursum ac deorsum volui animaduertimus: Si tamen tempori, vel necessitati parendum esse dicis, aut patronis obsecūdandum, quibus negari nihil potest: non est quod improbemus tuum consilium ac inceptum; modo tuis hisce laboribus reipublicæ literarię simul cōsulatur. Hos igitur similésve scrupulos vt ex studiosorū animis euellamus: tuas, Illustriss. Princeps, benignas paulisper aures nobis accommodes, opórtet. Et ne pigeat, precor obnixè. Forsitan & hic intelliges, quæ didicisse, & olim meminisse iuuabit. Primū fateri ingenuè cogor, quòd non tam consilio rationéve fuerim impulsus ad hoc oneris suscipiēdum: quàm inductus casu publico deplorando, atque inuitabili. Qui vt causas scribendi multiplices, ita & summam argumēti varietatem nobis obtu-

obtulit. Hanc cum animo reuoluerem, protinus in spem pelliceor, non efficaciore medicina nostrum vlcus sanare, doloremque non solum meū, sed & omnium, quibus hæc tam inopina mors summæ spei adolescentis fratris tui damnosa fuit, auertere me posse. Accefferunt præterea non infimæ classis patroni & amici hortatores, qui calcar addidere: inter quos vnus ita meritis ac charus, vt omnia mihi posthabenda putem, quotiens illius voluntati satisfaciendum mihi erit. Accingor igitur ad opus, atque vna fidelia plures, vt aiunt, dealbare parietes aggredior. Nimirum vt dum CARVLI vitam ac peregrinationem describo, non ille solus mihi scopus esset: sed insuper curarem vt simul rei literariæ, moribus ac disciplinæ publicæ quomodocunque consuleretur: ne prorsus amicorum monitis, queis multum tribuo, recalcitrasse videar. Ita namque visum fuit temperare nostram hanc historiam, vt eius lectio nō priuatis solum hominibus, verum iis etiā qui in reipublicæ gubernatione versantur, & gradu supra cæteros mortales excellentiore locati sunt, vt ilis, & propter rerum varietatem non minus iucunda possit esse. Hæc igitur, Princeps Illustrissime, dignitatē cum voluptate dabit. Nec pascetur tantum eius lectione tuus animus, verum exemplis

Fiât ac vltis
huius operis.

domesticis & externis erigetur ad virtutem, & ad auorum imitanda decora. Videbis in hac gentis atque prouinciæ vestræ statum antiquū ex classicis auctoribus declaratum, & ex veterum monumentorum reliquiis in lucem erutum. Videbis deterfas fabularum anilium fuligines à splendidissimis vestræ primæ stirpis imaginibus, enucleata prisca nobilissimorum insignium mysteria: vindicatas patriæ, prouinciæque vestræ Eumenij Rhetoris antiquissimas scholas Mænianas: detectam Imperatorum Romanorum curam atq. sollicitudinem, quam in tutandis Prouinciæ limitibus; conseruandis restaurandisque coloniis & oppidis omnibus sedulo gesserunt. Quæ quidē hactenus ignorantia atque obliuionis in tenebris sepulta iacuerunt. At C A R V L V S tuus frater, Princeps inelyte, licet præproperè, proch dolor, è viuis sublatus, in hoc tamen vitæ, sæculiq. nostri hic descripto theatro personam Principis adolescentis probè & prudenter educari sustinebit. Cuius à primis vnguiculis institutio ad pietatem, & ad artes gubernacula rerum publicarum suscepturo necessarias; cuius item peregrinatio non minus illi honorifica, quàm ad mores formandos, iudicium stabilicendum, & linguas discendas; imò ad polytropiam quædam virtutum induendam vtilis

Eumenius
Rhetor.

Carulus Fri-
dericus Prin-
ceps quam
personam in
hoc opere su-
stineat.

vtilis, historico per me penicillo deliniata tanquam in tabula quadam chorographica demonstrabit, quid videri, disciue in singulis locis potest, & quibus indagare vestigiis arduum Virtutis ac Honoris templum Princeps adolescens debeat. Item quanta medullitus contentione studuerit optimus, atque in patriam, liberosque suos piissimus pater tuus cōsulere prouinciis suis: & quàm sumptibus non pepercerit, vt successorem relinquere tandem posset rerum experientia prudentem, linguarum ac literarū peritia promptum, atq. artium ingenuarum cognitione doctum & instructum. Cuius consilio & auspiciis sanctæ leges, probi & integri magistratus essent; pax atque iustitia vbique coleretur, rei publicæque commodis prospiceretur. Et quàm non incassum hæc optimus pater, reapse nunc indies experiremur lati: si felicitatem istā à superis promereri potuissemus. Iam quòd Herculis Prodicij titulo insignierim hanc Historicā adolescentis Principis institutionem, in promptu causa est. Herculè etenim vetustas illā prudens velut ideam virtutum omnium tam animi quàm corporis proposuit, in eodemque posteris imaginem quandam optimi Principis fabulis suis depinxit. Ad eò vix reperies gentem antiquitate fama que rerum gestarum celebrem,

Cur Hercules
Prodicij
tibi nomen.

Plures Hercul-
lestulle.

brem, quæ non & suum coluerit Herculem; præclaraq. de illo vel historia, vel carminibus prodiderit: vt ad eius exemplū sese Principes viri formarent, incitarenturque ad eas virtutes, quas immortalis gloria sequitur. Quo factum, vt neutiquā constet, quotnam in orbe terrarū eius nominis Heroes fuerint. Discrepāt etenim vehemēter in ea re auctores antiqui. Diodorus Siculus quidē rerum antiquarum libro v. videtur aliorum ferè præclara gesta ad vnum illum Thebanum Herculem Alcidem ex Ioue & Alcmena, vt Græci fabulantur, natum referre, nec alium agnoscere: quasi virum fortissimum vnum sola Græcia terrarum orbi vniuerso subministrasset. Multi tamen plures eiusdem nominis fuisse volunt: nonnulli duos, vel tres tantum, alij duodecim. At Romani Græcorum illa mendacia historicæ veritatis fūco compta sæpe fugillarunt. Qui idcirco à fabularum variis ac vanis tricis Herculem tricosum videntur appellasse, quæadmodum ipse conqueritur festiuè in epigramate quodam vetusto; quod olim à me Romæ exscriptum est è basi marmorea, quæ sub eius signo steterat in hortis Rudolphi Cardinalis Carpensis.

Hercules cur tricosus dictus fuerit.

A I C-

ALCMENÆ. IOVIS. ET. MAGNI.
FORTISSIMA. PROLES
TRICOSVS. SVBITO. POST. MEA.
FATA. VOCOR.

Hinc est quod Marcus Varro, cum Hercules supra quadraginta recensuisset, opinatus etiam fuerit omnes ferè fortitudine & virtutibus inclytos Herculis nomine nuncupatos fuisse. Atqui constat nihilominus singulos suis propriis etiam nominibus distinctos fuisse, vel ex rebus gestis, vel ex eorum virtute desumptis. Quid attinet hic originationes peregrinarum vocum expendere latius? Cur prisca Celtæ nostri suum Herculem Ogmiona vocarunt, Cimbri Tuisconem, vel, vt ex Taciti vetusto exemplari Farnesiano notauit Iustus Lipsius, Bisconem, Ægyptij Chonem, Indi Dorfanem, Belum ac Gigantem. Hæc enim in puteo profundiore latent, nec vno tractu in lucem euehi possunt. Sed cur Herculis Prodicij persona tectus tuus frater in publicum prodeat, hic præterire nõ possum. Non etenim ociosam autumo fore narrationem istam, nec legentibus inutilem aut iniucundam. *ωεδινος* vetusta Spartanorum lingua dicebatur Regis vel Principis pupilli curator, qui teneram eius ætatem regit & instituit: Ad rem igitur hoc nomen pertinet. Erat autem

Quinam verj Hercules fuerint.

Hercules Prodicus.

A 5 tem

tem eiusdem nominis philosophus admodum celebris professione physicus, atque sophistes Prodicus Ceius Socratis magister, ut ipse in Protagora testatur apud Platonē, cuius sapientiam valde famosam apud Græcos in prouerbium abiisse constat ex Suidæ collectaneis. Aristophanes Comicus Meteorosophistēn vocat, & more suo nonnunquā, ut alios sui temporis philosophos, morficatim ludendo perstringit. Quamuis autem scriptis diuini Platonis Prodicus iste magni nominis famam cōsequutus fuerit: præclarus tamen eiusdem de Hercule liber Horæ, non minus ipsi ad memoria longauitatem subscriuit, quàm immortalia summi Philosophi testimonia. Horas, ni fallor, appellauit suum librum à veris adulti matura pulchritudine, cùm arbores deflorescunt, fructusq. suos deformant. Cui discrimini temporis adolescentiam hominis nō ineptè veteres, sicut veri nouo pueritiam ipsius, comparare solent. Præter alios eleganter, & breuiter admodū in suis senariis hoc expressit Pompeius Macer poëta apud Stobæum, vbi mater filiis suis ita blanditur.

Δεῦτ' ὦ τέων, ὧ σερχ' θέντα ὄσον πλείστον θέμις,
ὧ πολλὰ τεράωντ', οὐδ' ἐλυπήσαντ' ἄ τι,
μητέροτε προσλάζωθε, κ' ἄζάρτε· θέ μεκ.
βυλεωθ' ἀθύρειν? παιζέτ', ὧ νείαι φρένες.

ὧς

Prodicus
Ceius so-
phista.αριστοφάνης
σοφώπερος.

Prodicus Horæ.

ὧς ἔστιν ἡμῖν τοῦτ' ἕαρ παντὸς βίης.
ἤλεθ' δ' ἐλύπη, φροντιδεςθ' ἠέωσ' ὁμοῦ.

Latinè autem ad verbum ita ferè sonant:

*Huc agite o pueri: o quātū fas est, dilectissimi.
O iucundissimi nil facitis cordolij.
Matrem apprehēdite, miq. inhaerete pensiles.
Lubētne excurrere? Ludite o tenella precordia.
Vt est hoc vobis omnis vite vestra ver.
Cūm pube nam pubescūt cura cum laboribus.*

Itraque Prodicus videtur Principem adolescentem, nobilemq. iuuentutem omnem in Horis suis per amœnas Herculis fabulas ad virtutem, rei publicęque curam historica quadam narratione, tanquam exemplis quibusdam, instituisse. Nec atas illa facilius, efficacius doceri nonnunquam potest. Verbis etenim & præceptis monemur quidem, sed exemplis mouemur magis, ut D. Augustini hoc ex sententia dicam. Hinc est quod Prodicus eleganter inter alia fingat, Herculem, cūm primūm pubesceret, exisse in solitudinem, atque ibi velut in biuio Pythagorico diu mansisse dubiū, quamnam viuendi viam ingredi melius esset. Apparuisse tum illi duas deas, quorum vni nomen Virtus, alteri Vitium siue Voluptas. Hanc vestitu cultuq. sumptuosam, gestibus lasciuam illi monstrasse, multisque laudibus cōmendasse suam

Prodicus quid
in Horis suis
occurrit.Fabula Pro-
dicti de Her-
cule adole-
scente.

suam deliciarum viam iucūdā ac facilem: eiusque se ducem & comitem obtulisse. Alteram verò (quæ neglecto quidem atq; paupere in habitu, sed natiuo decore pulchra videbatur, & admodum seria) prudenti oratione Hercule, vt se, relicta fallaci Voluptatis ignauia, sequeretur hortatam esse, atque vt difficili licet, & ardua per labores ac sudores via ad summa Deorum præmia secum pergeret. Sic Herculem pensitatis vtrimque dearum rationibus atque promissis: tandem cupidine gloriæ & immortalitatis incēsum, Voluptate relicta, Virtutem ducem sequi voluisse. Hæc quidē pulcherrimè narrat ex ipso Prodicō doctor artis imperatoris clarissimus ille Xenophō libro memorabilium secundo; aitque Prodicum, quo pacto Hercules à Virtute institutus fuerit, latius commemorasse; atque sententias quidem ipsas multò magis magnificis, quàm ipse fecisset, verbis exornasse. Philostratus Lemnius item in Apollonij Tyanci vita lib. vi. deas istas, & Herculis electionē eleganter describit. Meminit & M. Tullius Officiorum lib. primo: rursus in epistola ad Luceium familiarium lib. v. qui à Prodicī fabula ista Herculem Prodicium, vel Xenophonteum appellat. Silius Italicus autē in Punicis totum hoc figmētum ab Hercule in P. Scipionem

P. Scipio Africanus maior.

Afri-

Africanū maiorem trāstulit. Vbi Voluptas Scipioni adolescenti de bello cōtra Pœnos (qui patrem patruumque in Hispania occiderant) suscipiēdo cogitanti sub lauro, Virtutis incōmoda proponit ac prædicat, eumque suis deliciarum blandimentis allicit & auertit ab aduersaria sua: Virtus è cōtra Voluptatē increpat, quod vanis lenociniis adolescentum animos irretire, & seducere conetur. Scipionem verò variis exemplis & rationibus, vt se sequatur, illa relicta, monet. Herculem, Liberum Patrem, Castores, atq. Quirinū ad diuinos honores: Romā ipsam suo ductū exiguis ab initiis prouectam eo creuisse, vt totius orbis regina facta sit. Cū interea Voluptatis culpa florētissimæ plures vrbes, ocio, luxuque sint euersæ. Se daturam ipsi de inimicis vltionē, & deuicta Carthagine præclarum de Pœnis triumphum.

*Quæ postquam cecinit sacrato pectore Virtus,
Exemplis lætum, vultuq; audita probantem
Conuertit iuuenem. Sed enim indignata Vo-
luptas*

*Non tenuit voces. Nil vos iā demoror ultra,
Exclamat. Venient, venient mea tempora
quondam,*

*Cū docilis nostris magno certamine Roma
Seruiet imperiis, & honor mihi habebitur vni.*

Sic

*Sic quassans caput in nubes se sustulit arras.
At iuuenis plenus monitis ingentia corde
Molitur, visæq. calet Virtutis amore.*

Scipionis in-
doles diuina.

En quæso, quàm eleganter poëta Silius Scipionem suum Herculis Prodicij virtutibus ornat: quod voluptate, desidiaque contempta, per labores & pericula virtutem sequi non dubitarit. Nec potuit veterum Romanorum principum cuiquam aptius accommodari hæc fabula, si eius indolem, vitam à puero, resque præclare domi, militiæque gestas consideremus, ut eas pulchrè Liuius, aliique veteres describunt. Tantum igitur huic narrationi Prodicianæ videntur tribuisse Græci & Romani, ut optimæ spei adolescentum statuas, & imagines Herculis Prodicij forma frequenter effinxerint: quia fabulæ similes solent animos iuuenum molles adhuc faciliter ad meliores vias ducere. Talis videtur Hercules ex ære pulcherrimus in Romano Capitolio, cuius à capite per humeros, armos, ac corpus leoninæ pellis iubæ diffunduntur, qua vestitus est: ut magni & generosi animi simulachrum præ se ferre videatur. Facies ephæebi nitida, vultu iucundo hilarique renidet alacris ac gaudens. Sinistro cum brachio claua sua nodosa nititur, & dextra manu complexus tria mala, abscondit eadem à tergo,

Honorifica
statuarum ac
imaginum
Herculis si-
gnificatio.

Descriptio
statuarum
Herculis in
Capitolio
Romano.

tergo, atque conseruat. Nimirum grata sibi Virtutis munera esse ostendit, quibus hæc Dea spiritus ingentes ad se pellicit, sibique obstringit. Atque hæc suauium quidem poma sunt, iuris æquitas, famæ integritas, atque spes mercedis æternæ, quæ est beata immortalitas. Horum enim fructuum dulcedine paciscitur animus magnus ac pius, & ad labores firmatur. Alter autem Hercules, qui ex ære inaurato summæ vetustatis & artis ibidem in Capitolio conspicitur, maturioræ ætatem docet, & instituit. Nam corpore iuuenili grandior, atque validior est. Clauam expedite dextra tenet ad omnem pugnam paratus, atque leonis exuuio velut paludamentum, in brachium sinistrum collecto, ostentat manu tria item poma: monstrans se iam Virtutis triplici munere instructum non detrectare subeundos eius causa labores. Nam claua Herculeæ plerumque signat virtutis exercitium, & expeditionem in propullandis, conterendisque vitiis. Ideoque ex duro robore grauis & nodosa pingitur: quod in expugnandis scelerum monstris tricolæ difficultates, & pericula grauiora sæpius oboriantur. Animaduertimus etiam bonæ spei pueris eiusdem argumenti exempla ad virtutis calcem fuisse proposita, similibusque defunctos statuis ad ipsorum effigiem atque ætatem accom-

Tria Herculis
mala quid
signent.

Virtutis tria
dona.

Herculis in-
aurata claua
ænea.

Claua Hercu-
lis quid signi-
ficet.

Herculis.

Hermeracles.

accommodatis honorari solere. Documēta sunt huius opinionis nostræ in sculptilibus antiquorum operibus plurima. Sed vnum ac certum argumentum hoc loco nobis erit Hercules ille Prodicus quadrati Hermæ figura factus (Hermeraclea non ineptè vocaremus) cuius picturam in huius operis frontispicio expressimus, propter tituli atque materiæ nostræ congruentiam: vt cognosceret Lector, quomodo veterum quisque Prodici fabulam istam adaptare suo scopo consuerit. Posuerat statuam istam Felix quidam, in cuius epigrammate puer ipse loquitur, cuius ad effigiem facta est: quod distichon tale est:

ΗΛΙΚΙΗΝ ΠΑΙΣ ΕΙΜΙ ΒΡΕΤΑΣ ΔΕ
 ΣΤΗΣΑΤΟ ΦΗΛΙΞ
 ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΕΙΚΩΝ ΙΣΤΑΜΕ ΚΑΙ
 ΠΡΟΔΙΚΟΥ.

Et quidem Latinè sic sonat,

*Solibus exiguis puerum me noscite. Felix
 Herculeum signum collocat, & Prodici.*

Caput tamen statuę dictæ temporum iniuria periit: alioquin terminus, & Hercules integer est ex marmore Pario basi insertus quadratæ, cuius imaginem olim Romæ delineauit in ædibus Iacobi Benzonij, non procul

cul à S. Marci palatio. Eius prætextam puerilem imitatur & supplet leonis exuuium, quo regitur, & sub quo brachium pueri dextrum implicitum latet; vt intelligas ætatis imbecillitatem & rectorum operum ministram dextram necdū sufficere ad Virtutis munia ritè subeunda, muneraque eius promerenda. Iam verò quàm annis puerilibus serium virtutis studium, & executio recta, sit difficile, atque laboriosum, demonstrat insuper grandis atque impolita claua humero sinistro innixa, quam manu tenera, atq. vix capaci sustinet: vt videlicet hinc appareat, messem virtutis apud tales in herba adhuc esse. Cum igitur illud opus Prodici de Hercule nil aliud quàm doctrina Principum fuerit, quemadmodum ex Socratis illa pulcherrima cum Aristippo disputatione, quæ apud Xenophontem est, facile colligimus: non videbor tam ineptè hanc meam historiam, in qua sub fratris tui exemplo adolescentem Principem nobilemque inuentutem nostra religione, disciplina, moribusque bonis huic sæculo commodis instituo, sub Herculis titulo promulgasse. Nam & hic voluptate præterita, consiliisque mollibus sprete, iter Virtutis arduum ac difficile (quod non minus verè, quàm elegàter Hesiodus poëta

Carulus Fridericus Princeps.

Virtutis iter

B supe-

superos sudoribus obsepisse cecinit) haud ignauiter ingressus: in eodem constanter domi, forisq̄ue per ignotas etiam prouincias peregrinando, quamdiu vixit, ducem suam sequutus est: vt optimi Principis spem omnibus in adolescentiæ flore dederit. Quod si neruos, & Herculeas à natura fortitus vires fuisset, & ætas illi maturior, vitaq̄ue diuturnior contigisset: Hercules item, id est, laudatissimi Principis famam ac gloriam haud dubiè fuisset assecutus, cum animo ipsius generoso, promptoq̄ue nihil defuisse videatur. Sed hac nimirum lege Deus animam in huius corpusculi præsidio militare iussit, vt quocunque die, quocunque momento decedere hanc volet, protinus inde sit exeundum. Et euocat promiscuè singulos, prout ipsi visum, nec solum veteranos ac emeritos, sed & tyrones, & qui militiæ nomen nec dum dare possunt. Quare is denique legitimus missionis dies est, quem Imperator ille noster cuique supremum esse voluerit. Cæterum, vt nefas est, iniussu huius præsidium deferere, vel sine cõmeatu castra relinquere; ita magnè ingratiudinis esse videbitur, missionem honestam à summo Duce celerius datam non libenter amplecti, maximè si ad præmium, non ad ignominiam, vel ad pœnam

Voluntati diuinae in omnibus parentum esse.

nam euocetur. Omnes quidem currimus, luctamur & certamus in hac mudi palæstra pueri, iuuenes, senes: nec non fortes ac imbecilles: & quemq̄. suum manet præmium. Sed obsecro per Deum immortalem, antequam terq̄ue quaterq̄ue beatos dicere poterimus, quos agonothetes ille supremus tanquam sibi charos è tot laboribus, & periculis, è tot aduersariorum insidiis eripit, atque mature vocat ad brabium? Sic Carulus frater, Princeps Illustrissime, tuus in præclaro sui primicursus ardore studioq̄. gratiam meruit, brabeutæ placuit; tibi lampada tradere (vt veteri prouerbio dicitur) & ad cælestem immortalitatis coronam è palæstra media pergere iussus est. Tuum igitur erit eius reliquas partes gnauiter tueri, eius in virtutis via persequi vestigia: vt ad veri honoris, summæq̄. felicitatis fastigium scandas. Quod haud tibi graue futurum autumo, si parentum ac maiorum exemplis motus, hoc animo firmè statuas; sola summi Dei gratia, benignitateq̄ue tibi incruentum & nullius partum iniuria seruari in tot populos imperium: & ab eadem obnixè precibus semper petendam esse sapientiam illam, qua illud ab innocuo sanguine purum ac in serena pace tranquillum tucaris. Quæ non tam tibi tuisue, quam

Bretis vitæ priuilegium.

Principis boni studium ac votum salute.

populo salutari esse, vera reipublicæ bona perspicere, & procurare velis: Qua denique singula tui tanti corporis membra, cuius caput esse debes, in officio continere poteris. Et ea quidem naturæ tuæ bonitas est, is vigor animi, ingenijque sub incorruptissimis præceptoribus à puero per exquisitam institutionem exercitus accessit: ut omnibus qui te familiariter nouerunt, nunc haud dubia spes sit, Ioannem Guilhelmum Principem auo, patriq; non tantum duplici responsurum nomine: sed & horum auitam in Deum pietatem, iustitiam, clementiam, publicæ pacis studium, ceterasq; tam animi quam corporis virtutes semper imitaturum esse. Immo ipsum iam indies producturum pulcherrimos virtutum fructus, quos à fratre Carulo dudum expectabat orbis Christianus. Qui sanè non fefellisset publicam de se conceptam opinionem, nisi mors terris ipsum ante diem eripuisset: dum adhuc Herculis Prodicij, hoc est, adolescentis Principis virtutem non deferentis personam egregie sustinet. Inter eximia porrò celebrium pictorum monumenta, quæ Roma victrix orbis olim è prouinciarum spoliis mundo, vel ornatui suo reseruauit, recenset Plinius Artemonis nobilissimam tabulam ab Augusto

gusto in Octauiae porticibus publicatam. In qua pinxerat Herculem ab Oeta monte Doridos exuta mortalitate consensu deorum in cælum euntem. Placebat in hac non solum pictoris ars exquisita, verumetiam mutæ poësis ingeniosa inuentio: quæ demonstrabat, Virtutem solam nobilitare perpetim de humano genere benemeritos heroas Principes, & conciliare superis. Nec ad inferos è terris ducere, vel obliuioni horum nomen, gloriamque tradere: sed ad cælum post labores atque ærumnas è carcere corporis euehere. Quem admodum eleganter apud Senecam in Hercule Oetæo chorus tragoediæ catastrophe canit:

*Nunquam Stygias fertur ad umbras
Inclyta Virtus. Viuite fortes
Nec Letheos seu per amnes
Vos fata trahent: sed cum summas
Exiget horas consumpta dies
Iter ad superos gloria pandet.*

Non secus mihi visum est, inclyte Princeps, in hoc volumine catagraphen quandam optimi Principis adolescentis cum suis virtutum signis adumbrare tanquam in tabula picta. Quæ licet expolita sit leuiter,

Hercules
Christianus.

Christianum nõ flammis è pyra sublatum; sed ardore Virtutis diuinæ gnauitér militantem, ac demum post pulchra rerum experimenta, soluto corpore piissimæ matris Ecclesiæ Catholicæ Romanæ ab amplexibus subuectum ad æthera. Nemini etenim pio, ni fallor, displicebit Socratis Platonici sapiens illa sententia cum Prodicō nostro pulchrè consentientis, apertas homini vitam ingresso duas actionum esse vias, Virtutis scilicet & Vitij. Duplices item esse excursus animorū è corpore, vel ad præmium, vel ad pœnam. Itaque voluptatis discipulos animos vitiorum contagione seductos, atq. deuim à concilio deorum iter, & ab æterna felicitate seclusum ingressos delabi semper ad pœnam, ac difficulter admodum remeare gradum, superasque euadere ad auras posse, vt & poëtarum princeps Maro cecinit. Alios verò, qui Virtutem ducé sequuti in corporibus humanis deorum vitam imitati sunt: confecto in terris gloriosè curriculo, facilè ad illas æthereas sedes, à quibus profecti erant, reuerti, præmiumque nanciisci. Huic aureæ sententiæ astipulatur inter alios etiam M. Tullius, sit licet mysteriorum nostrę religionis ignarus. Huic etenim, vt in Rabiriana testatur, bonorum virorum mentes

Adtionum
humanarum
vix duæ.

mentes diuinæ, atque æternæ videntur, & ex hominum vita ad deorum religionem, sanctimoniamque rectà demigrare. Ceterum vt huic nostræ præfationi finem imponam, Herculis Prodicij hæc nostra tabula variis colorū parergis elaborata (quæ mentis oculos non sine fructu cognitionis omnigenæ Principi cuiuis necessariæ pascere ac detinere potest) amicorum multorum precibus efflagitata nunc demum cogitur in publicum prodire; vt qui imperio nati instituuntur ad rerum gubernacula, sibi ex hac exemplum fingere possint. Vtiq. detergantur nudæ veritatis spongia calumniarum maculæ nefariæ, quibus Italiam, sedemque Apostolicam Romanam hostes nostræ religionis aspergere, & deformare conati sunt; & huius genuina figura mendaciorum caligines ab omnium oculis in luce clara dispellantur. Nihil etenim occultari debet, quod reipublicæ prodesse qualicumque modo potest. Sed vt hanc, Illustrissime Princeps, tuæ imprimis gratiæ dedicem, haud leueme mouent causæ. Cui etenim mortalium iustius hæc debetur, quàm illi qui viuam quasi fratris sui, suamque imaginem in illa cernerè potest: eandem indolem, eosdemque mores? qui virtutum fratris assecla,

Cur in lucem
prodeat Her-
cules Prodi-
cius.

Cur Principi
Ioanni Guil-
helmo dedi-
cetur.

bonorumq; successor omnium esse debet: Et gratum, me hercle, viatoribus esse solet, eorum insequi vestigia, quos haud perperam ambulasse, haud deuiasse norunt: & proximorum exempla quàm maximè facillimèque induent & afficiunt. Rursum cui potius Principum noster Hercules Prodicus è terris ad cælum pergens exuuias, monumentaq; sua committeret, commendaretque, quàm vnico fratri germano? qui pius, qua decet, fraterna fide tueatur hæc ab impiorum iniuriis, & obrectatorum calumniis: cum vicissim apud summum Patrem omnipotentem intercedere, atque cælitus res fratris, ceu bonus aliquis Genius prosperare nutu diuino valeat. Et me quidem, ô Principum decus, & præsidium nostrum, qui iamdiu tuus sum, iuuat denique hisce ceu primitiis animi mei in te, tuosque deuotionem ac pietatem utcumque testari. Quod nostrum munusculum pro tua clementi benignitate si (vt prorsus confido) tibi gratum esse intellexero, haud dubiè calcar adiciēs, atque animum dabis ad maiora (te, vt speramus, suggerente materiam) aggredienda, perficiendaque. Te etenim vnicam spem tuam tot prouinciarum populi intuentur omnes,

omnes, tibiq; præfagiunt, optantq; à superis, vt cum accessione haud quaquam mediocris vsuræ virtutes, annosq; parentum, maiorumque tuorum exuperes: atque rebus eorum exemplo prudenter, iustè, fortiterque gestis, non Hercules tantum Prodicus, sed etiam Promachus, Callinicus, & Musagetes bonæ famæ auspiciis, omniumq; gentium ore decanteris. Annuat omnipotens Deus Optimus Maximus, qui te ad sui nominis gloriam, & reipublicæ Christianæ commodum, quam diutissimè sospitet, & prosperet. Data Sanctis in Traiana colonia. Idibus Maiis. Anno nostræ salutis ortæ ∞. D. XXCIV.

B 5

IN

IN ILLVSTRISSIMI PRIN-
CIPIS IVENTVTIS CARVLI
FRIDERICI DVVIS CLIVIÆ,
Iuliæ, Montium, &c. cœnotaphium à
Corona Pighio clementissimo domino
suo positum Epigramma Gerardî Platij.

HOSPES ET INDIGENA.

Hospes.

1. *Obsecro quid sibi vult Iuuenis tã tristis imago
Prostrati, exanimem quem toga culta tegit?*

Indigena.

*Conspicis ab CARVLVM regali sanguine cretũ,
Aspera quem Lachesis sustulit ante diem.
Cluiacæ Dux ille fuit spes altera gentis,
Spes quoque Montani, Iuliaciq; soli.
Italiam petijt, patria, Laribusq; relictis,
Ingenj largas dum sibi querit opes.
Parthenopen visit, Romã digressus, eodem
Mox rediens, sensit spicula dira necis.*

Hospes.

2. *Cur iacet euersis facibus sine lumine Princeps?*

Indigena.

Lux quoniam vita lumine cassa cadit.

Hosp.

3. *Quid rota fracta notat? Indig. Fragilis bre-
ue tempus honoris,*

Quem facile infregit Mortis iniqua manus.

Quid

Hosp.

4. *Quid mulier cõplexa sinu sacra tẽpla Deorũ, 4.
Luctifico cultu, tristitiaq; graui?*

Indig.

*Catholica est miserè plorans Ecclesia: fidum
Cultorem fidei commiserata gemit.*

Hosp.

8. *Quid video fortẽ pictis & Amazona in armis 5.
II. Lugẽtem? Indig. Facies hæc tibi Roma fuit.*

Hosp.

6. *Quid docet hic, cuius pedibus lupa iuncta re- 6.
cumbit,*

Martigenis natis vbera larga ferens?

Indig.

*Hic typus est Tybris, pullo qui testus amictu,
Prosequitur lacrymis fata maligna Ducis*

Hospes.

7. *Ara quid ista notat? Indig. Specimen pietatis 7.
aute,*

*Qua fulsit Princeps, dum rata vita fuit.
Aureus en gladius, qui cernitur, atque tiara,
Pontificis summi munera sacra nitent.*

Hospes.

8. *Prægravis hæc armis quid vult bene firma 9.
columna?*

Indig.

- Magnanimi signum Principis illa gerit.
9. Virgo decens, cui triste caput turrita corona 8.*

Im-

- Implicat, & duplices complicat illa manus:
Hæc varios populos, tot terras, mœnia, ciues,
Significat, Princeps quos ditione tenet*
10. *Imperij loca summa tenent septem ordine
montes,
Quos habitant homines, terribilesq; fera.*
12. *Infima Cliuorum domus est, Rheniq; bicornis
Ostia, quæis Batavi se applicuere truces.*
13. *Thyriger est Rhenus, redimitus tempora
fronde
Pampinea, & vini dolia plena premit.
Quem iuxta puer est galea, clypeoq; decorus,
Hunc fluuiialis equi lubrica terga vehunt.
Quod puer hæc sursum leuet arma feroculus,
atque
Exultans, ratio num sit aperta rogas?
Tentones in Rheno clypeo galeæuē solebant
Impositos partus ritè probare suos.
Legitimã sobolem, si quæ fluitaret, habebant;
Flumine sidentem, degenerem atque
notam.
Diuitias hæc cuncta notant: sed fletus ubiq;
Exuperat, lacrymis nec modus ullus adest.
Cliuia tristatur, tristatur Iulia, Montes
Exululant, planctus ingeminantq; novos.
Et meritò ingeminant: quid enim non fu-
nere tali
Ingemat, & querulos fundat ubiq; modos?*
- Occu-

*Occubuit secli decus irreparabile nostri,
Ingens Pieridum gloria, Pacis honos.
Dotibus instructus varijs memorabilis*

HEROS,

*Imperij patrij firma columna fuit.
Hunc Pietas, hunc prisca Fides, hunc mentis
acumen
Ornabat, morum, iustitiæq; decus.
Denique totius patriæ laus, lumen, asyllum,
Præsidium populis, spes, basis, aura fuit.
Sed rapuit properata nimis iuuenilibus annis
Mors Iuuenē, & superis intulit illa chorus.
Ne mala, quæ nostris adherent moribus, illum
Polluerent, soluit carnea vincla DEVS.*

IN

IN ILLUSTRISSIMI
 PRINCIPIS IVENTVTIS
 CARVLI FRIDERICI
 Ducis Cluiae, Iuliae, Montium, &c.
 cœnotaphium à Corona Pighio clemen-
 tissimo domino suo positum Epigramma.

1. Principis defuncti imago: in toga ducali prostrata iacens.
2. Lumen vitæ extinctū immaturè: Fax subuersa flammis in terram elisis.
3. Cursus honorum interruptus: Rota confRACTA.
4. Ecclesia lugens: Sedet in habitu luctus, ædiculam sacram in sinu tenens.
5. Roma condolens: Virago stans in habitu militari, vt Amazon, in sago & ocreis, habens galeam, hastam, & parazonium.
6. Tyberis fluuius adiacens, cuius est nota Romulus & Remus gemini fugentes vbera lupæ ad Tyberis ripam inuenti.

7. Ara

7. Ara pietatis, in qua summi Pontificis munus, gladius aureus consecratus cum tyara.
8. Prouincia subdita plangens, cuius sunt notæ, corona turrata, & copiæ cornu depositum ad aram.
9. Colūna fortitudinis Dorici operis, ad quā reclinant Principis arma.
10. Rhenus bicornis incūbens dolio, vitea corona cincto, & Bacchi tyrsū tenens propter vini copiā quam Rhenus producit, ideo & nauis doliis onusta adest. Eius nota, puellus galea & clypeo armatus, equitans in hippopothamo, vel equo fluuiatili; genuinū Rheni nomen ab equitando Germanicè dicti (quòd militia claros nutriat populos) partim significans, partim etiā vetustissimum Rheni accolarū morem demonstrans; qui recens natos liberos suos in Rheno flumine solebant explorare clypeo vel galea impositos, fluitantes atque natantes, vt
 legi-

legitimos amplecti & educare,
 subsidentes autem velut spurios,
 & adulterinos deferere, & abiice-
 re. Qua de causa Græci Rhenum
 Ζηλόμονα, id est, Zelotypum ap-
 pellare solent. extat verus Epi-
 gramma Græcum, quo mos iste
 Celtarum eleganter describitur.
 Meminerunt item pulchrè Gre-
 gorius Nazianzenus, & Claudia-
 nus poeta.

11. Roma vrbs.
12. Septimontium ad Rheni ripam in
 Bergensi Prouincia.
13. Batauiæ caput ad Rheni cornua,
 iuxta quæ sedes antiquissima
 Principum Cliuientium.

cordium ab
 diis operis
 su & vtili-
 ite.

Coenotaphium Caruli principis iuventutis.

HEV TRISTE FATVM
PRINCIPIA GAVDII LVCIVS OCCVPAT
V. ID. FEBR. ANN. M. DC. LXXV.

HERCVLES PRODICIVS,

SEV PRINCIPIS IVENTVTIS

VITA ET PEREGRINATIO:

Per

STEPHANVM VINANDVM

PIGHIVM CAMPENSEM.

II.

12.

13.

PRI
V

PRODVCTVRVS sum, candide ^{Exordium ab} lector, in theatrum adolescentis ^{ipius operis} in ^{usu & vili-} virtute principis personam, non poe- ^{tate.} ticam; sed veram, & auro nostro congruam, vsuq; futuram. Ad cuius imaginem nobilis iuuentus maiorum imaginibus sulca non solum; sed etiam quibus imperitior ingenius studys addictus sibi vitam moresq; velut ad speculum facile componere poterit: Quo lubricos vite gressus scipione laureo (velut vetus prouerbiu docet) hoc est polytropia quadam & multiplici rerum cognitione firmet in viamq; virtutis arduam dirigat. Ut etenim belli ad Principis vel Ducis sui imperium vbique praesto sunt militia comites, legati, tribuni, ac centuriones; horumq; nutus obseruat cohortes, manipuli, & reliqua exercitus copia: sic & domi non minus ad Principis sui mores, vitam, habitum, atque vestitum sese conformat equester ordo, nobilitasq; cuncta, praesertim aulica consuetudine familiarior; & hanc deinde civitas, omnisq; populi multitudo sequitur. Tanta vis est honorati capitis in republica & hominum animis; vt vnus ex arbitrio vel maxime inueteratas opiniones facile immutent omnes. Non secus ac animati capitis ex nutu totius corporis membra reuoluntur, & quidem feliciter; quam diu sanum ac saluum erit. Sed eodem delirante, vel affecto

C perpe-

perperam; in reliqua etiam membra contagionem mali
 mox serpere ut plurimum videmus. Igitur aurea est
 Platonis illa sententia: QVALIS. IN. REP. PRIN-
 CEPS. TALES. SOLENT. ESSE. RELIQVI.
 CIVES. Ex qua non inscite Claudianus cecinit:

Componitur orbis

Regis ad exemplum; neque sic componere sensus
 Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Ceterum exordiri telam hanc nostram a staminum
 explicatione prima consultius nobis videtur, atque
 proponendi à me Principis antiquam patriæ stirpiss,
 nobilitatem ab ipsis velut radicibus primū describere:
 ne sordidos ac ignavos nautas imitari videar, qui in
 alto pelago inter fluctus ac tempestates deprehensi pri-
 mū rudentes ac funes connectere, vela resarcire, an-
 temnas, & alia instrumenta nautica reparare volunt.
 Quibuscum navigare, me Hercle, non minus iniucun-
 dum, quam periculosum est. Quod si origines inscitia
 superiorum temporum penitus sepultas, & veritatem
 veluti in profundo tenebrarum puteo latentem ma-
 gno labore in lucem protrahere conor: spero candidum
 lectorem equi boniq, consulturum. Nec vereor quod
 idcirco prolixitatis afficietur tedio, dum res obscuras
 & hæcenus ignoratas accuratius explicare pergo: sed
 potius confido (si quo virtutis aut literarum amore ca-
 pitur) me varietate historiarum rare, iucundaq, abstrusa
 cognitionis lectio ipsum aliquando recreaturum.
 Ne igitur à Saturniis Lemis, aut à Beccefelenis Belgarum
 originibus incipiam, Tuiscones, Gygantes, Man-
 nos, Bauones, Belgiones, Batones, item Troilos, Bra-
 bones, Cambros, Trebetas, Trogrotos, Torgotosve regi
 longa serie recensendo ex Hunnibaldis, Snyssis, Recbi-
 noldis aliisque putidis auctoribus: constitui dumtaxat
 huius civitatis, atque provincie veterem statum à Romani

Capitatio benevolentie ab operis difficultate.

Excusatio prolixitatis.

A quo tempo-
 re incipiat.

Romani imperij, cuius auspicijs, atq, potētia magnam
 ei incrementum accessit, ex classicis auctoribus, quorum
 fides & auctoritas semper integra manet, explicare,
 simulq, ex antiquorum monumentorum reliquijs ac-
 curatius in lucem eruere. Est in Gallia Belgica finibus
 oppidum celebre, & vetustate summa, non procul à
 Rheni ripa, & ab eius disortio, ubi expandere suos
 ramos, & Batavos in insulam incipit redigere. Cuius
 amplitudo magna fuit quondam, sicut ex ruderibus in
 agro vicino passim apparentibus colligitur. Nomen an-
 tiquum huic est CLIVIA, quod in tribus clinosis colli-
 bus pendulum versus Rheni ripam panderetur. Qua-
 propter à nonnullis etiam CLIVI nuncupatur, Latino
 prorsus nomine. Discrepat vnius dumtaxat vocalis
 mutatione lingua popularis, qua CLEVE nunc oppi-
 dum, ut & cliuis omnis appellatur.

Patriæ descri-
 ptio & nobi-
 litas antiqua.

Cliuis unde
 dicta.

Inimè Rheni in eminentissimo trium colli qua-
 drata turris præalta latraq, cum arce longè conspicua,
 quæ tradunt à C. Julio Casare bello Gallico construi-
 ctam esse, velut propugnaculum eius ad ripam vicini-
 tatis adversus Germanos. Quod ipsum in atrio Pa-
 latij maiore veterum Principum iussu annotatum legi-
 mus his verbis:

Tutrisolori-
 na, velygneu-
 ALX Clivias.

ANNO. AB. VRBE. DCXCVIII.
 C. IVLIVS. DICTATOR
 HIS. PARTIBVS. SVBACTIS.
 ARCEM. CLIVENSEM
 FVNDAVIT.

Vetus incolarum est opinio à multis seculis patrum,
 auorum, proauiorūque memoria veluti per manus
 tradita, trecētis amplius annis ante Christum natum,
 arcem illam stetisse. Sed vulgi firma mobilitate vigen-
 s (ut nobilis poetæ dicam verbis) semper vires eundo su-
 mit. Quæ si vera, sanè concedendum multo ante Cæ-

Recenta opi-
 nio de artis
 antiquitate.

36
*faris in Galliam aduentum turrim illam aut oppidum
 ibi fuisse, qui anno circiter sexagesimo ante Christum
 natum, cum exercitus in Belgicam venire primum co-
 pit. Ceterum à Romana historia, & Caesaris scriptis
 aliena non videtur opinio, praesidium ibi posuisse Caesa-
 rem, & arcem fundasse; propterea quod constat ex ipsius
 commentarijs C. Caesarem, eodẽ Urbis anno DCXCVIII.
 Cn. Pompeio & M. Crasso iterum consulibus, ibi Rhe-
 num transgressos Tentheros atque Vsipectes ex Mena-
 piorum agris expulisse trecentis triginta Germanorum
 milibus in ipso inter amnio ad Mosam Rhenique constu-
 entes proelio victis: Verisimile est igitur ipsum post victo-
 riam illam, Menapijs in deditiõnem acceptis, ripam
 aduersus barbaros ibidem munisse: Denique, Gallijs
 tandem adiectis imperio Romano, praesidia castellaque
 in limitibus per Rheni ripam primum constitui coepisse
 constat: quae magnis postea provincialium sumptibus
 Augustus, & eius successores non solum munierunt:
 sed & sparsim colonias deducere, hiberna legionum am-
 plissima locis oportunitis exstruere non destiterunt. Te-
 stantur haec cum historia Romanae, tum quoque vete-
 rum aedificiorum fundamenta; & ingentes murorum
 ruinae diuersis in locis adhuc extantes. Quales etiam in
 finitimo Cliuiae pago videmus, quae Cuinburgum nunc
 corrupta, contractaque voce, quasi C. Iulij burgum vo-
 cant, vt quidam ingeniosi interpretantur. Indigena
 namque & antiqua prorsus voce, Germani turres &
 castella Burgos, Cornelio Tacito suffragante, non secus
 ac Graeci τούρως appellare solent. Ceterum inter anti-
 quas eius tractus Romanorum munitiones oppidum
 arcemque Cliuiam celeberrimam aliquando fuisse plu-
 res existimant, eamque propter loci commoditatem,
 veluti praetorium quoddam a prouincia praesidijs ac
 limitum praefectis frequentius habitatam: quamdiu
 Impe-*

Romanorum
 praesidia &
 castella quan-
 do primum
 ad Rheni ri-
 pam poni coe-
 pere.

Caij Iulij
 burgus.

Cliuiae anti-
 qua celebri-
 tas.

37
*Imperatores Romani Gallias Germaniamque vicinam
 legionum praesidijs in officio continuere. Equidem vt
 non prorsus ausim affirmare C. Caesarem autorem vel
 conditorem primum Cliuij castri fuisse, cum ex ipsius
 commentarijs hoc colligere quispiam nequeat, nec ex
 Tacito, vel alio quoniam veterum auctorum, qui res
 Romanorum eo tempore in Belgica gestas, vel historia
 complexi sunt, vel scriptis suis attigere: sic etiam omni-
 no recalcitrare opinioni receptae nolo, nec diffiteri ob ra-
 tiones ante dictas quin Caesar auctor esse potuerit. Et-
 enim manifestum est ipsum primum regiones illas bello
 subiugatas in prouincia formam redeigisse: easdemque
 pacatas, atque idoneis praesidijs firmatas, cum decederet
 bello patriam inuasurus, reliquisse. Sed vicina, ni-
 fallor, Vetera ab Augusto successore non diu post paulo
 altius constituta legionum praecipuo robori: ac deinde
 colonia Traiana cum Vlpis castris Caesaris istius praesidij
 famam obscurarunt, vt Tacito viuo (qui Veterum
 sapius meminit) exigui nominis fuerit. Quo autem tem-
 pore, aut quibusnam Imperatoribus post Augustum
 aut Traianum Cliuia in ciuitatis, aut colonia formam
 surrexerit, nec dum etiam liquet in tanta historiarum
 eius temporis inopia: cum Tacitus truncus ad nos per-
 uenerit; & ceteri, quos habemus, scriptores bella, resque
 gestas huius prouincia carptim attingant, neque Cliuia
 mentionem ullam faciant. Si probabili coniecturae lo-
 cus datur, potuit fortasse Traiani successor Hadrianus
 Augustus, cum per Gallias peregrinando, vrbes, oppi-
 da, castra restitueret, & augetet: Cliuium quoque ca-
 strum in formam vrbes ampliasse, atque coloniam eo
 deduxisse, quo patris sui Traiani colonie vicine quid
 decoris adiceret, atque limitem istum fortissimis Ger-
 manorum populis oppositum validiore veteranorum
 praesidio muniret. Quod si ita: tunc Elia Cliuia, vel*

Vetera castra.

Colonia Tra-
 iana.

Hadrianus
 Augustus Gal-
 liae conserva-
 tor & restitui-
 tor est appel-
 latus, vt in
 nummis eius
 antiquis legi-
 tur.

Cliniam mul-
tis aetatibus
ante Diocle-
tiani & Maxi-
miani tem-
pora oppidū
celebre fuisse.

Eumenius
Rhetor Cli-
niensis, & eius
ergo Patriam
pietas.

Constantius
Cæsar Con-
stantini Mi-
nicipiter.

Ante Eume-
nii Rhetor
Eumeniis
Romæ, &
Clugdocuit.

Eumenii sta-
tuæ descriptio.

*Alia Cliniensium appellari deberet. Sed hæc quæ ob-
scura & dubia sunt, in medio mancant; atque ex ingenio
suo fidem quisque demat, vel addat. Ceterum multi
statibus ante Diocletiani & Maximiani tempora
præclaram urbem, celebrémque civium Romanorum
coloniam fuisse, sit nobis manifestum ex una Eumenii
Rhetoris oratione, quæ adhuc inter panegyricas extat,
habitu ab eodem Clinis in sua patria sub iam dictis Im-
peratoribus coram Gallia præside, cæs ex comitatu Con-
stantij Chlorig Cesaris adoptati à Maximiano Aug.
& Galliarum Britanniarumque gubernaculis adhi-
biti (cuius erat magister memoria) mitteretur, ut scho-
lis præset, atque in ea urbe Gallicam iuuentutem
ingeniis literis atque oratoria institueret arte, cum an-
nuo sexcentorum sestertium stipendio ex eius civitatis
viribus dependendo. Quod ipsum omne liberaliter pa-
trie remisit, atque in usum edificandi publici auditorij,
scholarumque veterum instaurandarum, quas Ma-
nianas appellat, quoad opus esset, condonavit. In qui-
bus annis olim suum, hominem Athenis ortum, ac Ro-
mæ propter doctrinam diu celebrem multis annis octo-
genario maiorem summa cum laude docuisse affirmat.
Igitur respublica Clinensium videtur gratitudinis er-
go posuisse Eumenio statuam iconicam in ipsis Maxima-
nis, eamque tripedaneam. Quæ quidem mensura, teste
Plinio, temporibus etiam antiquissimis Romæ honorata
fuit. Extat adhuc Clinia in Palatio principum. Stat in
vestitu sui temporis; & ut apparet, usitato Gallie co-
mate: Tunica videlicet talari teclis, & calcei ex aluta
pedem ac talos cingunt, & supra pedem exalti atque fe-
nestrati sunt. Comam in fronte & cernice decurtatam
equaliter constringit vitæ, sicut ventrem latus baltens
atque bullatus. Quæ quidem apud veteres vincula
quondam honoris ac dignitatis erant insignia. Et nunc
tem-*

*temporis etiam similes baltæ auro vel argento operose
bullati Gallicarum matronarum sunt ornamenta, præ-
sertim apud Batavos & Rheni accolæ. Ipse dextra
massam vel auri vel argenti in patera positam præsen-
tare videtur, atque eodem symbolo notatur eius libera-
litas & munificentia, qua patriam est prosequutus. Si-
nistra tenuit ferulam demissam magisterij insigne, ac
veluti gubernaculum adolescentie. Quæ nunc quidem
iniuria temporum contracta perijt: quovsque manui ac
tunica cõrigua est. Sed hæc de statua vel imagine satis.
Ceterum hortatur oratione sua luculenta noster Eu-
menius Gallia præsidem, qui tum orbis illius Imperato-
rum iussu restauradæ causa Clinis manebat: ut hanc
suam largitionem apud Principes commendet, & ad
virtutum, studiorumque commodum accipret, exequa-
turque. Manianas ut illas veteres in pristinum nitore
non solum restituat: sed etiam picturis chorogra-
phicis omniū populi Romani provinciarum, cum rerum
in ijs præclare gestarum historijs (ut ante fuerant) ex-
ornet. Præsertim cum maxime gratum Imp. Angu-
stis, & Cesaribus esse sibi persuadeat, quod publicam
eorum in restituendo orbe Romano pietatem, pro sua
quisque potestate in renouandis veterum operum reli-
quijs amuletur. Excitare merito generosos animos affe-
rit Principum exempla, quorum liberalitate cuncta,
felicitate tum resurgebant. Tot urbes diu syluis obsitas,
atque à feris habitatas instaurari moribus, & incolis
frequentari: atque inter eas etiam ipsa Clinia. Quæ
prius latrocinijs, ut ait, Batavica rebellionis obsessa, de-
mumque gravissima clade percussa & consternata
fuerat. Eam igitur tum pro admiratione meritorum
non solum, sed etiam pro miseratione casuum Romanos
illos Principes attollere, & recreare voluisse: ruina-*

Diocletiani
& Maximiani
Imperatorum
liberalitas in
vilibus pro-
viribus re-
stituta, & dis-
Clinis in a
Batavis ob-
fessam & ex-
pugnata re-
stituerunt
Imp. Diocle-
tiani & Ma-
ximiani.

rum eius magnitudinem immortalibus liberalitatis sue monumentis dignam indicasse: ut tanto esset illustrior gloria restitutorum, quanto ipsa moles restitutionis immanior. Indulisse maximas pecunias, ac totum, si res poscat, aerarium, non modo locis publicis, sed etiam privatis domibus reficiendis. Indulisse non solum pecunias, sed & transmarinos artifices, & ex amplissimis provinciarum ordinibus incolas novos; nec non ad aqueductus illius urbis studio gratia hospitalis (ut eius verba dicam) operarentur, & residues aquas & novos amnes aridis fessa urbis visceribus infunderent. Hæc & similia multa pulchre dissevit in oratione sua Eumenius. In qua veluti in tabulis pictis intueri, & undequaque Clivia veteris amplitudinem, atque magnificentiam priscam quisque considerare poterit. Civitatem enim semper appellat atque coloniam, non municipium, non castrum: ut magni nominis urbem, splendidamq; Romanorum coloniam multò ante Eumenii tempora fuisse colligamus. Ait enim, eam more Romano sum Capitolium, templa magnifica, & ades sacras, aqueductus, aliæque opera publica per ampla habuisse: Ex quibus conyiciunt plures maiorem coloniam partem à clivis per plana secundum Rheni ripam prolatam fuisse, quam bellorum clades atque Rheni inundationes frequentes funditus aboluerint, atque inde quasi in vestigijs remansisse vicini pagi nomen nunc, Collen, dicti. Est & aliud celebris urbis hoc manifestum indicium, quod academiam habuerit fumosam: hoc est, scholas literarias publicas quas Manianas Eumenius appellat. An à Manio quodam cuius impensis primum illæ scholæ ad studia excercenda inuentus provincialis fuerunt erectæ: an ob edificij ipsius formam, obscurum nobis est. Nam plures habuisse depictas porticus, Eume-

Aucha Clivienisium Colonia.

Clivia civitas & Romanorum Colonia

Clivienisium scholæ Manianas.

Eumenius in fine orationis ostendit: quarum proiecta ad umbram faciendam, vel ad ampliandum superiora edificia Romani antiquitus à Manio quodam inventore Maniana vocabant. Hanc quidem academiam in facie, vultuque civitatis præcipuo loco positam fuisse docet, inter Apollinis templum, & Capitolium videlicet. Ut veluti cognatio vicina & amica doctrina numina tenerent eam amplexu: quam hinc Apollo Musagetes, inde Capitolina Minerva Athenarum conditrix è propinquo conspicerent. Hæc quidem de Eumenio, & antiqua sua patria urbisq; de qua sermo nobis est, nobilitate satis dicta sunt: Cui, nescio quoniam leni ambitione, Belgæ quidam perdoctus alioquin & celebris nostri temporis iuriconsultus detrabere, immo vetustam illam academiam suffurari, & ex inferiore Germania Belgioque transferre in Aeduos Augustodunum conatur. Et quo hoc magis dextrè Mercurio fauente, faciat: sacram ipsius Constantij Caesaris ad Eumenium epistolam interpolare non dubitat, & ex eadem genuinum ac proprium civitatis ipsius nomen eradere. Nam ubi Casar Augustum Cliviensem oppidum nominat: vitium esse, & Augustum oppidum legi debere censet. Ergone anonymum erit hoc oppidum? Rectè quidem, & rite Casar, appellatione civitatis adiuncta, vocat oppidum Augustum, tanquam augurato conditum; sicut omnes colonie deduci, atque muniti solent. Quemadmodum Virgilius etiam Augustamania regis, dixit: & item Eumenius noster Manianas illas tecta Augusti in sua oratione nuncupat. Pulchro igitur, & apto Casar epitheto coloniam istam ornat, nec detrabit eius nobilitati quippiam; eò quod oppidum appellat, non urbem; quo nomine peculiari per exochon tunc solum Romanam gaudere volebant Romani Principes. Cetera civitates mente quæcumque,

Menianæ Clivienis inter Apollinis templum, & Capitolium.

Apollo Musagetes & Musarum conditrix.

Epistola Constantij Caesaris ad Eumenium.

Augustum oppidum quid.

Urbis nomine sola Roma gaudebat olim.

licet florentissima, vel Ser. Sulpicio Iuriconsulto teste, quodam tempore dicebatur oppida. Quis igitur præter Eumenium intelligeret Constantium Casarem? nisi proprio civium Cluientium nomine limitasset oppidum? quando quodcumq; ut palam est, auguratio conditum, Augustum nuncupari potest. At ego per oppidum Augustum, inquit ille, Augustodunum Aeduarum intelligo, Aeduos autem vocatos esse Flavienses, ut Augustodunum appellarunt Flaviam à Flavio Constantino, alter Eumenij panegyricus testis est. Sed quia id factum videtur post Constantij tempora: suscipio cum hic scriptum simpliciter esset (Augusto oppido) quendam in margine addidisse (Flaviensium) quod deinde in contextu irrepserit mendose, Cluientium. Sed bello me Hercle, suspicionum colore fici sua tabula inducit, non ex una (veluti proverbio dicitur) fidelia duos parietes, sed ex pluribus unum dealbare, seu potius denigrare volens; ut inventium oculos fascinet, & ad scopum suum perducatur. Cogitur tamē fateri multo postea, quam hac Eumenij oratio de scholis restaurandis dicta est, Aeduarum civitatem sub Constantino Constantij filio primū ex inopia resuscitatam, & Flaviam appellatam fuisse: ut non audeat epistole contextui Flaviensium pro Cluientium inferere. Obscuris itaque cuniculis aggreditur eius urbis antiqua fundamenta subvertere. Sed quid? stramineis an ne sublicis ipsum fodinas suas suspendere quispiam merito dicit? cum nisi divinationibus quibusdam, & incertis coniecturis contendit, Eumenium nostrum natione Aeduum, & patria Augustodunensem fuisse: qui tamen ne semel quidem Aeduarum aut Flaviensium in sua hac pro scholis Cluientium oratione mentionem facit. Attamen, inquiet, olim patriam suam fraterno populi Romani nomine

Flavia Aeduarum.

mine gloriatam esse iactitat, quemadmodum Aedui fratres Romani populi antiquitus appellati sunt. Non diffiteor. Sed illud consideret, quæso; constare quidem, quod Aedui primi fuerint, qui fratres à Romanis appellati sunt; non tamen constare, quod ultimi fuerint. Nam cum Aedui ille Orator qui Flaviensium nomine Constantino Augusto gratias egit, in oratione sua dicit quod primi omnium inter immanes & barbaras Gallia gentes Aedui plurimis S. C. fratres appellati sunt, quod soli consanguinitatis nomine gloriati sunt, fatetur ipse inter vetera hæc censeret, & primis bellis Gallicis contigisse, cum à ceteris Galliarum à Rhodano ad Rhenum vsque populis, ne pax quidem posset, nisi suspecti sperari. Fuerint olim soli, non tamē propterea negat, Celtarum, Belgarumque populis postea sociatis, alijsve civitatibus deinde Imperatorum auspicijs populo Romano fœderatis simile quid honoris, aut nominis indultum fuisse. Primos quidem Aeduos fuisse constat, quos in primis illis transalpinis bellis, Casare etiam teste, sæpe senatus fratres & consanguineos appellarat. applaudens eorum videlicet ambitioni simplici ac innoxie; cum eorum utilis esset amicitia fidesque bellum gerentibus inter tot infestas nationes. Et Cor. Tacitus quidem Aeduos Gallorum solos fraternitatis hoc nomen suo tempore vsurpasse scribit. Iam verisimile est, plures alias civitates Romanorum potentia percussas Aeduarum exemplo similem amicitia necessitudinem affectasse: non quod ad Troianos futili vanitate suam referebant originem, sed quod Gallorum, Germanorumque vicinorum mos semper fuerit: sitq; nunc etiam, sua Celtica lingua fratres ac Germanos appellare, quos blandè, & amicè volunt affari. Quo factum fuisse videtur, ut Germanorum nomen inter eos ob Latinam signi-

Aedui fratres populi Rom. nuncupati primi ex S. C.

Et alios postea Galliarum populi Rom. appellatos fuisse.

Causæ facile transalpinis fraternitatis nomen indulerint Romani.

Quoniam fratres Galli Germanique vocent.

significationem ubique facilius increbuerit: nimirum Romanis victoribus acceptius cum fuerit, quam Teutonum, Cimbrorum, Ambrorum, aliâq; nomina Italia quondam metienda, quæq; Romano difficile est ore profari. Cor. Tacitus Germanicarum rerum scriptor peritissimus, qui librum peculiarem de his scripsit, recens esse Germaniæ vocabulū affirmat, ac nuper * auditum apud eos, qui primi Rhenum transgressi in Galliam, nūc Tungri, nunc Germani vocabantur, atque nomenclationem gentis eualuſſe paulatim, ut omnes primum à victore ob metum, mox à seipsis, inuento nomine, Germani vocarentur. Atque hoc modo mihi videtur intelligendus Taciti locus ille, deprauidatis in exemplaribus non parum alioquin obscurus. Strabo probatus, & diligens regionum, populorumq; descriptor à Romanis vult inuentam appellationem. Qui cum primum transgressi Rhenum eos populos animorum feritate, moribus, & corporum forma, ac magnitudine, viuendique ritu Gallis perſimiles eſſe vidiffent: germanos eos, id est, fratres Gallorum nominarunt. Iam verò cum se mutuo, ut dictum est, peculiari quodam more Germanos, siue fratres ſua lingua conſalutent: non mirum est, hoc nomen apud Romanos ſemper in uſu remanſiſſe: cum præſertim vtriuſq; vocis ſignificatio in ſua quæq; lingua ſerè ſit eadem. Nil enim aliud Germani Celtice vel Teutonice ſignificat, quàm omnino vel planè meus: quemadmodum frater Latine ſerè alter ego. Si enim frater mihi ſerè alter eſt, profecto planè meus etiam eſſe debet, cum ego non meus eſſe nō poſſum. Itaque frater & germanus vix quippiam inter ſe ſignificatione diſcrepant. Nec obſtat populari atque indigena lingua vocem illam aliud etiam ſignificare, atque per Germanos notari Teutonice plane viriles; aut,

Taciti opinio de nominis Germanorum origine.

* Additum, in vulgatis legitur, mendose ni fallor.

Strabonis ſententia.

Germani Gallorum fratres appellati. Varia nominis illius etymologia.

Frater & Germanus idem ſecè ſignificant.

aut, ut Ioannes Goropius in Beccelenorum Aduaticis contendit, raptiores, vel corraſores. Non enim raro ſit ut una vox vel in eadem, vel diuerſis in linguis diuerſa ſignificet. Nobis utique ſatis in præſentiarum erit, hic demonſtraſſe, quo pacto Romanis Galliarum etiam populos plures viſum ſuomet nomine germanos, id eſt, fratres nuncupare. Nec puto quempiam proſus aſſerere poſſe, nullis alijs fœderatis aut amicis populis, præterquam Aduis, licitum fuiſſe viciffim Romanos fratres ſuos appellare; præſertim cum in ijs prouincijs more gentico, nec non antiquo fuerit hoc admodum familiare. Non, inquiet, legimus hoc vllò S. C. publicòve decreto, genti cuiquam, Aduis exceptis, conſeſſum fuiſſe. At potuit tacito populi Rom. conſenſu, quamuis expreſſe ſcriptis proditum non eſt: potuit denique Imperatorum auctoritate ac indulgentia concedi: quos conſtat poſtea plurimas atque præcipuas Galliarum ciuitates, colonijs deduētis, augmenta ſe, honoribus, priuilegijs, ac immunitatibus multis aſſeciſſe. Non videtur itaque ſolum fraternitatis nomen his denegatum fuiſſe, quibus hoc placuiſſet: cum ciuitatis Romana ſumma iura deriderint, ſocios ac amicos appellarint. Atqui ne longius à prouincia noſtra diſcedamus: Quid dicendum de Batauis vicinis? in quorum ſimbis ſupremis Clinicum ſum colonia tanquam ſpecula populi Rom. ac propugnaculum Rheno impoſita fuit. Hos etiam antiquitus conſtat * fratres & amicos Romani populi appellatos, ac eo titulo gloriatos fuiſſe Septimij Seueri, & Antonini Caracallæ temporibus. Et docent hoc ædificiorum monumenta antiqua in * veteribus Romanorum caſtris inuenta: quorum fundamenta ex quadratis ſaxis ingentibus adhuc aliquando viſuntur inter * Lucentium municipium & Lugudunum Batauorum in ipſo Oceani

Batauifratres & amici Romani populi. * Vetera caſtra Romanorū, nunc Birtheim in ſinibus Batauorum ad litus Oceani. * Lucentes & Lugudunū à Lucio in Batauis olim celebratum, quorum mentio in antiquis Batauorum monumentis reperitur. Tacitus annalū lib. xx factum nemus appellat, ubi Curiem reſert primores gentis epularum (p. c.) convocaffe, & ad rebellione conuocaffe. Manè adhuc hec facti magna reliqua: & viciu celebratum, in quo ſoles Batauorū Principum ab antiquo ſuit. Hagam Comitum nouo nomine nunc lit. vocant.

litore, cum hiberna tempestatibus alicuius vehementi impetu, atque inundatione eluuntur arenarum turuli, quibus alioquin fere semper obteguntur. Ibi saepe vicini pagani, signa, nummos, & multas antiquarum rerum reliquias inueniunt, saxa quoque inscripta Romanis titulis, ac characteribus extrahunt: quorum nonnulla deinde translata in Lucensium municipium (nunc Haggam Comitatus appellant) ipsemet vidi. Atque inter alia, tabulam illam, in qua L. Septimium Severum, & M. Antoninum Caracallam Augustos legimus in iisdem castris armamentarium cohorti Voluntariorum decime quinta restituisse sub Valerio Pudente propraetore, & Cecilio Batone praefecto cohortis. Quam tabulam refert Gerardus Noniomagus antiquitatis Batanica collector doctus ac diligens sua aetate e ruinis illis erutam fuisse cum alijs inscriptionum fragmentis, & operum publicorum titulis eorundem non solum Imperatorum, sed etiam Claudij, Traiani, ac Hadriani vetustiorum. E quibus fragmentis Batavorum auxiliarium (quorum cohortes plures Romanis perpetuo militabant) titulum talem saxi inscriptum adducit.

GENS. BATAVORVM
FRATRES. ET. AMICI
ROMANI. IMPERII

Equidem hunc titulum ipse non vidi apud alia fragmenta qua in Wassenariorum aedibus apud Lucenses extant. An vero possessorum incuria perierint haec saxa, aut alio translata sint, obscurum nobis est. Memini tamen exscriptum me etiam vidisse apud alios, & apud amicum Carolum Langium antiquitatis mire studiosum, eiusdem generis fragmenti exemplum ex schedis Ludonici Vinis, ut dicebat, exscriptum:

FOR-

FORTVNÆ. AVG. SAC.
PRO. SALVTE. ITV. AC
REDITV. D. D. N N
M. AVR. ANTONINI. PII
AVG. ET. P. SEPTIMII
GETAE. NOBILISS. CAES
CIV. BATAVI
FRATRES. ET. AMICI. P. R
V. S. L. M

Votum pro salute Antonini, & Getae Principum.

Quod votum à Batavis solutum fuisse videtur, cum isti duo Principes, patre Senecro in Britannia mortuo, cum eius cineribus per Galliam reuerterentur, Romam properantes. Verum enim vero cuius ex veteri historia facile persuadebitur, Batavorum res sub Imperatoribus Romanis admodum floruisse, atque illos sepius eximjs honoribus, ac libertatibus ornatos fuisse: iam antea multo per Gallias, Germaniasq; potentiam armis nacti cum fuissent. Nam origine quamvis sint Germani (Cattorum quippe populus quondam, ut Tacitus auctor est, seditione pulsus domestica, & in Rhemi insulas, extremamque Galliarum transgressus) semet tamen ab initio, à Gallorum Romanorumque iugo vindicarunt. Et quidem C. Caesar eos bello non videtur molestatum, cum in suis commentarijs controuersia vilius cum Batavis ne semel memnerit: sed armis exercitum gentem, per amicitia atque societatis speciem, libertate manente, Romanis primum conciliatam, atque inter

A Cattis oriundi Batavi utemper libet.

Batavi immunes à tributis & vectigalibus.

* Ceterantur fontē pro attenuantur.

histo-

historiarum quarto: hos ait, viros tantum ac arma imperio ministrare: atque diu Germanicis bellis, mox aucta per Britanniam gloria fuisse exercitos; transmissis illuc cohortibus, quos veteri instituto nobilissimi populorum regebant. Hac quidem considerantibus non mirum videbitur, quod ab antiquo socijs, & amicis populis Romani Imperatores inter alios honores fraternitatis blandum, ac gratum nomen concesserint: cum eorum plurimi Batavorum fida militia ad corporis etiam custodiam, Suetonio alijsque testibus, vti sint. Quod igitur Eumenius Rhetor patriam suam in agri Batavici principio positam, olim fraterno populi Romani nomine gloriatam fuisse dicit, verum esse facile inducar ut credam: non tamen ijs verbis persuadear, ipsum Eduum, aut Augustoduno natum fuisse. Nec ex eius oratione hoc colligi posse existimo, in qua Eduorum vel Augustoduni mentio nulla reperitur. Jam vero quod ille Belga conetur hoc idem ex alijs incerti auctoris tribus orationibus colligere, quas eiusdem esse scriptoris, eiusdem civitatis commendationem continere ex phrasi atque rei similitudine imaginatur, plane frivolum est. Sit in his orationibus quedam phrasim atque etiam argumenti similitudo: Quid mirum? cum eiusdem aui, & provincie sint rhetorum; cum eorundem ferè Imperatorum laudes, res gestas, ac diversa beneficia encomiastice tractent. Etenim ex quatuor illi Panegyricis, quas Eumenij esse indicat, duæ dictæ sunt Constantio Chloro Casari a Maximiano Herculio adoprato: alia duæ Constantino Magno eiusdem filio. Prima quæ incipit, Si mihi Casar, est gratulatoria de Britannica Batavicaque Constantij victoria: quod bellum Maximiani Imperatoris iussu, & auspicijs post adoptionem confecerat, cuius etiam ipse in sua orationis fine, meminit Eumenius. Hanc dixit Eduum quidam

Duces cohortium erant nobiles indigenæ.

Batavi Imperatorum Rom. satellites & custodes corporis. Rectè Eumenius de Patria sua.

Alias incerti auctoris orationes panegyricas tres Eumenij non esse.

Primæ panegyricæ argumentum.

Quis auctor primæ.

quidam orator, qui in Palatio ab arcanis Principum aliquando fuerat, & post indultam quietem ad ruris studium secesserat. Non igitur hic Eumenius fuit, qui in aula Constantij Casaris magister memoria fuerat, & eiusdem deinde iussu duplicato cum stipendio scholis Cliniensibus est præfectus. Verum prima huius orationis titulum esse falsum, miror Beatum Rhenatum, atque Belgam nostrum non animadvertisse. Ex ipsa enim oratione haud dubio palam fit, Constantio Casari, non Maximiano Aug. dictam esse. Casarem enim semper Principem, cum cum alloquitur, & in fine orationis, Constantium appellat: non Imperatorem, non Augustum, nisi vno in loco mendoso, ubi legitur: Quid faciam, Casar Aug.? Ignosce si moror. Et tollenda profecto superflua vox, Aug. quæ scribæ librarij negligentia contextui irrepfit. Etenim vno adhuc Maximiano Augusto dicta est hæc oratio, qui ex more sibi titulum Imperatoris, & Augusti, quoad cum Diocletiano se imperio abdicaret, reservavit. Est & aliud argumentum liquidum prorsus Constantio dictam orationem illam esse. Vbi enim rhetor Eduus per apostrophem flebit orationem suam ad absentem Maximianum Aug. declarat eum bello Britannico non interfuisse: sed cum repente ex Italia in Gallias venisse dicit, & Rheni ripam observasse, ne quid novi motus ab Imperij hostibus Germanis absente exercitu ibidem excitaretur, dum Constantius Casar Gessoriacum capit, & Britanniam classibus invadit. Ex dictis igitur luce clarius fit, Constantio Casari hanc orationem esse dictam post bellum confectum: Sed quoniam in loco, vel qua in urbe sit habita, nobis obscurum est. Facile tamen adducor, ut credam in Ednis fuisse; cuius eius civitatis urbes etiam, ut ubique per Gallias, Principum illorum iussu restau-

Primam panegyricam falsò inscriptam esse Maximiano Augusto.

Menda tollitur.

D

raren-

Secundam
panegyricam
Eumenij esse.

rarentur, quemadmodum in orationis fine rbe-
Aedui indicat. Alteram de scholis Cluientium, qu-
sine controversia Eumenij est, hinc etiam colligimus, ma-
admodum diverso tempore coram praeside Gallie dictam
esse. Nam Eumenius etiam predicat sui saeculi felicita-
tem, qua plures urbes, insulae, & civitates eorundem
Principum liberalitate, ac beneficentia terrarum ubi
resurgebant. Reliquae duae orationes sunt item quae
contemporaneae, sed aliquot annis post dicta Constantij
Magno Constantij filio. Quarum una gratiarum
aetio pro Flaviensibus debito subleuatis Aedui cuius-
dam Flaviensis est, qui se privati studij literarum ora-
torem appellat, ut non videatur in Palatio meruisse
quod alioquin non subiciisset, praesertim si fuisset Eu-
menius. Dixit autem hanc Trecuris patrie suae nomi-
anno imperij Constantij quinto. Altera quae incipi-
Facerem, aliquot annis post ibidem dicta est eidem Con-
stantino, cum eius urbis per ipsum restituta natalis ce-
lebraretur. Prorsus est encomiastica Constantini, &
patris Constantij maiorumque res praecclare gestas lau-
dibus enebens. A Belgica quodam artis oratoria publi-
co professore dictam esse, Beatus Rhenanus opinatur.
Ipse Rhetor vocem suam diversis locis, & Palatii officio
exercitam dicit, ac suam patriam calidis fontibus, quibus
perinria puniuntur, & Apollinis sacro luco celeberrimam,
atque olim etiam fraterno populi Romani nomi-
gloriatam iactitat: cuius tamen verum nomen non ex-
primunt. Nisi fuerit Aquisgranum, videat docti, apud
quamnam urbem Belgicae vetustissimam thermam eiusmodi
medicam reperiantur. Haec igitur, quae ex ipsis oratorum
verbis collegimus, satis demonstrant, non vnius Eumenij
orationes illas quatuor esse, cum una dumtaxat eius
nomine inscripta: Quam constat ipsum in patria, et

Tertiae pane-
gyricae argu-
mentum.
Quis auctor
tertia.

Quarta argu-
mentum.

Quaeritur
quarta.

Calidi fontes.
Apollinis lu-
cus.

ram praeside Gallie de scholis Cluientium civium suo-
rum restaurandis habuisse. Eadem oratione salarium
suum Constantij Caesaris liberalitate duplicatum ad
aedificia scholarum publica restauranda praesentavit,
quoad usus (ut ipse ait) posceret: non ut quidam nunc
somniaut, in annuos redditus academia in perpetuum
relinquens. Iam vero gratiarum actionem, quae Fla-
vianis nomine huius Constantij Caesaris filio Flavio
Constantino Treueris est dicta, diligentius examine-
mus, & cum Eumenij oratione comparemus. Ea nam-
que plurimum innititur nosse Belga, quod constat ab
Aeduo dictam esse, & pro Aeduarum civitate Flavia:
sibi libenter persuadens, & hanc Eumenij esse oratio-
nem, propter styli argumentique vicinitatem, quo Eu-
menium ex Belgica Celtum faceret, & eadem opera Cli-
vianis illam academiam Augustodunum transfer-
ret. Quasi iam plane constaret, Flavianam illam Au-
gustodunum fuisse: cuius urbis ne nomen quidem, et
dixi, in ipsa oratione reperimus. Non ideo tamen infi-
cias, quin Augustodunum olim Tiberij Caesaris succes-
sorumque temporibus apud Aeduos florenti in cremine
steterit: Augusti Caesaris enim auspicijs, velut nomen
ipsum subindicare videtur, eam urbem incrementa
primum sumpsisse suspicor. Nam Caesar dicitur in
belli Gallici suis commentarijs, Augustoduni non me-
minit, cum tamen Aeduarum plures alias urbes pri-
marias nominet, veluti Bibractem, Cabillonum, Nonio-
dunum, Matisconam & alias: Et quamvis Tacitus
Annalium tertio, ubi Aeduarum ob magnitudinem eris
alicui rebellionem Julio Sacroviro duce sub Tiberio
coeptam refert, Augustodunum caput tum gentis fuisse
declaret, ubi nobilissima Galliarum soboles liberalibus
studijs operabatur: haud obscurum tamen nobis est,

Falsa opinio
quorundam.

Eumenij &
Flavianis ora-
tiones dilige-
ntius exami-
nantur.

Augustodunum
Aeduarum
caput quado.

Caesar in suis
commentarijs
Augustoduni
non meminit.

Augustoduni
celebris aca-
demia, ubi
steterit in-
venitur cal-
licam studio-
rum ad XI.
milia contra
Romanos ac-
manerat.

varijs eam temporum successu cladibus, ac calamitatibus oppressam succubuisse. Urbibus etenim, atque adificijs non secus ac hominibus suum quoque senium suamque mortalitas sequitur: Ammianus enim Marcellinum eiusdem temporis, quo panegyrica orationes ista sum habita, scriptor, & Eumenio coanus, qui historiam suam à Neruæ principatu ad usque Valentis Aug. interitum deduxit lib. XV. in Galliarum descriptione nominum Augustoduni magnitudinem vetustam in Lugdunensi prima collocat: & libro sequenti scribit Fl. Claud. Iulianum Casarem à Constantio Aug. Constantini Magni filio ad recuperandas Gallias cum exercitu missum Viennæ in itinere intellexisse Augustodunum à Germanis captam, atque ciuitatis antiqui muros spatiosi quidem ambitus (ut eius dicam verbum) sed carie vetustatis inualidos barbarorum repentini impetu in seffos esse. Si tanta tum vetustatis caries Augustoduni fuit, non videtur Eumenij sanè patria fuisse, quam tanto cum gaudio non multis antè lustris suum Constantium Casarem Augustorum ex voluntate profusis Imperij sumptibus in pristinam magnificentiam publica edificia cuncta restaurando, euehere viderat, ut oratione sua testatur. Nec vetusta moenium, edificiorumque caries in Eumenij patria notari sibi Iuliano rectè poterat, ut in Augustoduno non semel Marcellinus facit. Eumenius insuper patriam suam olim fraterno populi Romani nomine gloriatam, tum demum grauissima clade percussam fuisse dicit, cum latrocinio Batavica rebellionis obfessa, Romani principum auxilium flagitaret. Eam idcirco dictos Imperatores, Casarè (sue suos non solum pro admiratione meritorum, sed etiam pro miseratione casuum attollere, & recreari voluisse, ipsamque ruinatum eius magnitudinem immortalibus

Eumenij patriam non diu ante Iulianum tempora fuisse restauratam.

Probat ex sicu utriusque ciuitatis, Augustodunum Eumenij patriam non fuisse.

talibus liberalitatis suæ monumentis dignam iudicasse. Cum hæc apud Eumenium legamus, cui, quasi facile persuadebitur, Batavos rebelles ab Oceano, & extremis Belgicæ finibus per tot regiones, ac populos, tot ciuitatibus fœderatis, tot validis legionum castris, ac Romanorum colonijs à tergo relictis in Celticam mediam penetrasse: atque in Lugdunensi prima, quasi Alpes, ac Italiam inuasuri, Augustodunum, non aperto Marte, sed quasi per latrocinium obsedisse? Certè facilius erit credere, Batavos rebelles potius vicinam Cluientium coloniam Eumenij veram patriam obsidione graui ad excidium vsque pressisse. Cum autem Eumenius dicat Cluientenses obfessos Romani Principis auxilium irrogasse, sanè videtur hoc ante Diocletianum ac Maximianum Augustos contigisse, quando adhuc vnus Princeps Romanum imperium regebat: nimirum sub Tacito, cum post Aurelianum interfectum Gallie sapius turbarentur: ut non solum Bataviam Franci, Saxones, aliæque barbara nationes Alamannica occupauerint: sed & maximas quasque Galliarum vrbes ceperint, atque vastauerint. Hinc Flavius Vopiscus scribit, Taciti successorem Aurelium Probum Imperatorem sexaginta Galliarum nobilissimas vrbes à barbaris recepisse, atque inter eas item fortasse Cluiam Eumenij patriam: Quo Principe à militibus item occiso, varijs barbarorum motibus rursus Gallia conquassabantur, donec Diocletianus Iouius Augustus consortem Imperij Maximianum Herculum legisset; Gallicamque Imperio vindicandam illi, cum alijs transalpinis prouincijs, tradidisset. Is tumultus in Gallijs omnes mira celeritate compressit. Interim tamen amissa Britannia simul cum Batavia, duce Carisio rebelle Romano, sed insigni archipirata cum Francis atque Saxo-

Bataui procul ab Aeduis distiti.

Quo ferè tempore Cluientenses à Batavis obfessi.

Franci & Saxones Gallias vastant.

Maximianus Aug. Gallias pacauit.

Britannia & Batavia perditæ.

ibus colludente: quem Germani Batavique sua lingua Carausium tunc nuncupabant, ipso non invito, sicut ex nummis eius colligere possumus. Hic cum Britanniam septennio tenuisset, ab Allecto socio est occisus. Allectus, cum triennio ferè Romanos exclusisset, ab Asclepiodoto pratorij præfecto victus est. Itaque tandem post decennium à Constantio Cesare, ut antè declaravimus, Britannia, Gessoriacò capto, locisque munitis expugnaturus subjugata, piratisq; demictis, Batavia recuperata fuit. Cuius quidè victoriæ laudes eius temporis paenegyristæ sapienter decantant, nec eas præterijt Eumenius in sua orationis epilogo, ubi de Manianarum picturæ loquitur. Aut, inquit, sub dextera tua, domine Constanti, Bataviam, Britanniamque squalidum caput filius ac fluctibus exerentem recolant. Et tota quidem oratione Imperatorum Cesarumque victorias atque virtutes prædicat, qui hostibus ubique pulsus, orbem Romano pacato, suis auspiciis tot urbes desolatæ illustrabant, insulas & provincias barbarorum inundatione, velut fluctibus, operas denuo ad humanos cultus, pristinumq; nitorem resuscitabant. Non secus acinæ Egeò quondam mari Delos insula repente emergens è fundo in medijs aquis breni florida pulchraq; visa est: sic etiam divinis Augustorum ac Cesarum meritis renasci urbes, insulas, atque provincias: nempe Britanniam, Bataviam, vicinamq; Belgicam ac Germaniam. Britanniam affirmat graviore bellorum ruina depressum tum iacuisse, quam si perfuso tegetetur Oceano: sed eandem profundissimo Pictorum gurgite liberatam ad conspectum Romane lucis emeruisse. Adijci deinde, non minore clade per Francos afflictam fuisse Bataviam cum vicina Germania: in qua tunc erat, cum pro scholis patriæ sus diceret. Et quamvis provin-

Britannia, Bataviaque post decennium recepta.

Delos insula in Aegeo mari subito nata.

Britannia cõtinuis bellicis afflictata.

Batavia per Francos devastata.

ciam non nominet expressè, tam graphice nihilominus eam describit; ut veluti in tabula depictam exponere videatur, ac tanquam digito verbis hæc demonstrare. Aut hæc ipsa, dicit, quæ modo desinit esse barbaria, non magis feritate Francorum, velut haurita, desiderat: quam si eam circumfusa flumina, & mare alluens operuisset? Nam quid ego alarum & cohortium castra perceseam toto Rheni & Istri & Eufriatis limite restituta? Hæc non in Celtica quidem Eumenius, non apud Aduos Augustoduni, me hercle, dicit: quemadmodum ille Belga contendit. Vbi enim Aduis alluens mare? ubi circumfusa flumina, quæ montes illos operire possent? At Batavos suis ramis circumfundit Rhenus ipse, Belgas Germanosque inferiores vicinos Mosæ, Schaldis, aliisque flumina: alluunt ubique Occani sinus, ac maria amplissima: quæ nisi vastis aggeribus cõcererentur, haud dubio maior illius provincie pars aquis absorberetur, pontusq; fieret. Rummet quantum velit Edui illius orationem Belga noster: non puto, inueniet eum provincie situm, quem Eumenius hic exprimit: non talem civitatis Flaviensium formam, statum, aut conditionem, qualè de patria Cluviensium urbe prædicat. Dium Constantium Constantini Aug. patrem, dicit ille, civitatem Eduorum ob recentia, & prisca merita voluisse iacentem erigere, perditamq; recreare: non solum pecuniis ad calendaria largiendis, & lauacris, quæ corruerant, extruendis, sed & metæcis undique transferendis; hoc est, solitudinem eius frequentando. Sed quid Eumenius? Impp. Diocletianum, Maximianum, Aug. Constantium & Galerium Cæsares dicit patriam suam Batavice rebellionis clade perculsam publicis ararij impensis restaurasse, ac penitus in vitam resuscitasse, maximas pecunias, & totum, si res poscat, ararium

Aliud argumentum quo Eumenius Augustoduni non dicitur.

Bataviæ & inferioris Germaniæ situs.

Collatio duarum orationum, Aedii pro Flaviensibus, & Eumenii pro Cluviensibus.

Constantij ararium, principum erga Cluvienses beneficia.

non templis modo, ac operibus publicis reficiendis, sed etiam privatis domibus indulgisse: nec pecunias modo, sed etiam artifices transmarinos, legionum ex hibernis operas, & alia ingentia commoda quae singulatim deinde recenset. Consideret ista lector emanata naris, & conferat utriusque orationis loca, quae licet prima frontis familia ex parte videantur: non spero tamen confestim eiusdem auctoris, ut ille, indicabit: & ab eodem rector, de eademque civitate dictas esse. Nam Flavianisum Rector coram Constantino Aug. & in maximo procurum comitatusq; Palatini auditorio dicit se sponte nuncium patriae suae suscepisse, ut esset iam non privati studii literarum, sed publicae gratulationis orator: & ut in perampla urbe celeberrimoq; conuentu gratias ageret, ne meritum ipsius magnitudo vel obscuritate loci vel propter adfistentium paucitatem minus pro dignitate divulgaretur, aut iret in populo, ut eius verbis dicam. Hac ne tam frigide ad Constantinum Eumenius? qui non animo tam abiecto, tam ab omni appetitione laudis alieno, velut ipse fatetur, fuit; ut non quantulumcumque memoriam suorum excitare, & sibi aliquid secundae opinionis cupierit acquirere? Cur non potius, nisi velit in gratias erga principes suos videri, bene meritum patris reminiscitur apud filium? Cur subicit à Diocetiano Constantio se ex scholarum sordibus ad Palatinam dignitatem, & ad sacrae memoriae magistrum cum CCCCLXXXIII salario enectum? atque eodem deinde duplicato, dignitatisq; Palatinae privilegio saluo, sacrorum penetralium ab arcanis ad Musarum rursus adyta translatum fuisse? cum honorifico eiusdem decreto, ut in patriae Gallicae iuuentutis instituenda causa professionem oratoriam exerceret in Manianis liberalium artium publicis. Easdemq; scholas ita ab antiquo nominatas, pulcherrimam

Flavianisum
Rhetoris con-
ditio.

Eumenius
philosophus,
& eius con-
ditio.

quondam opere, & studiorum frequentia, celebres & illustres, sed tum interitu summi doctoris orbatas, veritate collapsas sui salarii impensis restaurare se voluisse, Principisq; sui preclaram illam liberalitatem patriae expensam retulisse: atque ipsi potissimum adificio augustissimo literis dedicato (in quo quondam auum suum docuisse intellexerat) in pristinum decorem erigendo delegasse. Mirum, me Hercule, quod ne verbulo quidem haec sui Principis, suaq; beneficia attigerit; dum alia tamen Constantii erga Flavianam civitatem merita recenset. Sed fuit alius is orator, non Eumenius, qui Constantino patriae suae nomine gratias egit. Diuersa etiam recensentur in duabus illis orationibus Constantii, & Imperatorum bene merita diuersis urbibus impensa. Aliud enim est Flaviae pecunias ad Kalendariam largiri, id est, ad menstruas rationes onera civitatis publica liberaliter subleuare: aliud Cliviae, ut Eumenius ait, maximas pecunias, & totum, si res poscat, aerarium non templis tantum, Capitolio, ac locis publicis, sed etiam privatis domibus reficiendis indulgere. Aliud item lanachra Flaviae, quae corruerant extruere: aliud militari labore legionum Cliviae refides aquas & novos amnes veluti aridis fessa urbis visceribus infundere. Nec idem rursus videtur metacos Flaviae transferre: hoc est, inquilinos mutare, & artifices transmarinos Cliviam, & ex amplissimis provinciarum ordinibus incolas novos deducere. Haec, similiaq; non sinunt ut creditam, ad Eumenium pertinere illam orationem pro Flavianisibus dictam, & ob lenes quasdam Belgae illius coniecturas Clivienisum nomen ex Constantii Caesaris epistola eradendum esse, ut ad eius libitum Eumenius Edius fiat, & Augustum oppidum Augustodunum. Quare torqueat enthymemata sua quod velit,

Eumenii libe-
ralitas ergo
patriam.

Diuersa Con-
stantii, & Calig-
orum principum
erga diuersas
urbes merita.
Ad Kalendariam
largiri.

Metacosi.

quor-

D 5

apud

apud equum tamen iudicem non facile temeritatis se culpa purgabit, quod Constantij Caesaris epistolam mutularit, quodque Cluenses antiquo Romana civitatis iure ac privilegio, fraterno populi Romani nomine, nec non celeberrimis ingeniarum artium scholis Manianis spoliare voluerit. Accedat praeterea, non liquere ex Aedui Rhetoris oratione Flavianam illam Augustodunum fuisse. Etenim re semel quidem hoc nomen exprimit, Flavianam illam suam Aeduorum civitatem semper nominat. Si per civitatem intelligat omnem Aeduorum populum iisdem legibus viventem, ut saepe Cicero, Caesar, veteresque scriptores, vel univ[er]sa provincia vel omnes Aeduorum urbes Flavia vocari debebant. Si una dumtaxat urbs fuit rhetoris illius patria, sicut ex eius oratione varijs locis colligi potest: non mirum si qui dubitet, quanam haec fuerit, cum vetus nomen eius non edatur in oratione. Haud tamen dissideo quin caput gentis, & una fuerit ex precipuis, cum civitatem semper vocet. Sed Augustodunum non semper caput gentis fuisse, iam ante docti, neque solam apud Aeduos civitatem appellari solere, rhetoris eiusdem verba declarant, ubi ait Constantinum Aug. illachrymasse ceteris illius regionis civitatibus, propter eorum vastitatem, quam transendo viderat. Cur non itaque per Flavianam Aeduorum, Bibracte intellexisse rhetorem, eodem modo divinare nobis licebit? ut reor licebit, & evidentioribus fortassis argumentis poterimus. Est etenim urbs antiquissima, & C. Caesari transalpinam Galliam inuadenti ab initio commoda, & fida, cum Helucios per eorum sinu persequeretur. Is longe maximam, & copiosissimum oppidum & apud Aeduos auctoritatis maxima vocat, ubi cum legionibus, ob frumenti rerumque exercitui necessariorum copiam, ac facultatem, hibernavit aliquoties.

Eiuitas quid

Constantini pietas.

Bibracte Aeduorum.

& in

& eius dixit: ubi item totius Galliae civitatum conventus habiti saepe sunt. Nec discrepant, quae de Flavia sua rhetor dicit, enarrans Aeduorum erga populum Romanum vetera beneficia: cum scilicet finitima nationes (Sequanos & Aruernos fuisse Caesar scribit) Aeduis ob Romanam amicitiam in se Germania auxiliarijs dominis accitis, illos Arionisto duce vicissent, & oppressissent: Tum Principem Aeduum (quem Diuitiacum Caesar vocat) Romam ad senatum venisse, rem docuisse, atque ope impetrata Romanum exercitum, Caesaremque, trans Rhodanum induxisse primum. Atque tum Aeduorum civitatem hibernis hospitaliter praebitis, suppeditatis largiter comitatibus, armis fabricandis, pedis equitumque copijs auxiliarijs Romanos iuvisse: immo totum quod Rheno, Oceano, Pyreneis montibus & cunctis Alpibus continetur, eorum imperio tradidisse. Haec de univ[er]sa Aeduorum gente vel civitate rhetor iactitat, cuius tunc caput, ut ex Caesaris etiam verbis colligitur, Bibracte fuit. Hanc autem in fine orationis suae nominat, dicens ad Constantinum Aug. Flavianis nomen ipsius iam non antiquum accepisse, & mox adiciens: Bibractem non semel, sed ter ante suum nomen mutasse: coloniarum, ut antumo, totiens eadem ductarum occasione, cum Romani Principes attritam bello diversis vicibus restaurarent. Utrum cum dicat ad Constantinum orator his verbis: Nos nomen tuum, accepimus: Cur non potius, si Augustodunensis erat, subiungit quoties Augustodunum prius nomen mutasset. Nam absurde profecto subiungit hoc idem de Bibracte, si Bibractinus non fuit. Finis epilogus ille non truncus, & in ultima periodo non nimium mutilus ad nos pervenisset, omnem dubitationis huius ansam fortassis asferret. Verba eius ultima adducam, ut habentur in exemplaribus

Ariovistus.

Diuitiacus Aeduorum Princeps.

Bibracte quotiens nomen mutavit.

Epilogus orationis pro Flavianis huius mutilus.

ribus

ribus: lector ipse, velim, indicet, & ex unguibus metiarur. Omnium, inquit, sis licet dominus urbium, omnium nationum; nos tamen & nomen accepimus tuum non iam antiquum. Bibraete quidem hucusque dicta est Julia, Polia, Florentia: sed Flania est ciuitas Aeduorum. Praeclara scilicet haec est aposiopesis, qua suam tanti Principis praesentia, tantoque in consessu & auditorio orationem finit orator. Ceterum non eius, mihi crede, hoc artificium: fortuna potius ac temporum iniurijs hoc imputandum est, quibus omnia deteruntur, & vitantur. Demonstrant etenim hic desiderari verba quaedam, non solum ipse sensus imperfectus, verum etiam Beati Rhenani exemplaria: in quibus ante vocem; Dixi; in eius generis orationibus, semper ultimam, vnius, atque alterius lineae spacium vacuum remansit. Verum in sententia expleri debeat, ingenioso lectori indicandum relinquo. Mihi quidem sic fere dixisse videtur: Sed Flania est ciuitas Aeduorum haec immortalis tuo Imperator Auguste beneficio in perpetuum nuncupanda Aliorum alia sit, mea pace, sententia: neminem tamen puto indicaturum, nihil eo loco desiderari. Sed vehementiore vento nunc longius euehimur. Spero tamen veritatis amicum, ac historiae veteris studiosum lectorem disceptationis huius tedio affoculum non esse: immo potius propter variam, & distinctam rerum cognitionem volupe illi fuisse, interiore mentis obtutu cursum istius velitationis haecenus profsequi. Iam porro satime Cliuenses nostros antiquae nobilitatis suae possessione vindicasse spero, & tempus esse existimo, ut agri vicinioris nobilissima, ac celeberrima Romanorum castrorum eiusdem Principis ditioni, ac gubernaculis subiecta et ignorantiae tenebris eruam, ut antiquo provincia statim quemadmodum pollicitus sum, declarato, tandem a

Bibraete an-
te qua no-
mina.

Quibus verbis
suppleti pos-
set epilogus
ille mutilus
coniectura.

Transit à Cli-
uensium an-
tiquitatibus
ad Veterum
castrorum
coloniaeque
Traianae de-
scriptionem.

propositum historia nostra cursum veniamus. Agendum igitur nunc de proximis in eadem Rheni ripa legionum hibernis, quibus Veterum nomen erat. Haec enim mox ab initio Cliuium C. Caesaris castram, aliisque in ijs locis praesidia celebritate, & amplitudine sua non parum obscurarunt. Quod in causa, ni fallor, fuit, ut nisi admodum serò reperiatur Cliuensis mentio apud antiquos Romanarum rerum scriptores. Extracta quidem fuere XV. plus minus miliaribus altius in eo Rheni flexu, ubi plerumque Tentheri, Vsiptetes, Bructheri, aliisque Germanicae nationes secundum Luppiam amnem traicere, Rhenum, ac in Belgicam transire solent. Posuit autem non diu post C. Caesaris mortem Augustus Octavianus, cum ille deuictus M. Antonio & Cleopatra, pace per orbem terrarum parta, provinciarum ac Imperij limites statueret, atque Gallias à Ratorum finibus per fluminis Rheni ripas ad Oceanum usque aduersus Germanos praesidijs firmaret. Tum etiam Vetera muro, turribus, ac vallo in tantam amplitudinem munita sunt, quemadmodum Cornelius Tacitus memorat, ut duae legiones in his manere, commodèque se tueri possent. Quippe illis hibernis Augustus obsideri, premisque Germanias posse crediderat; quorum pars in collem leniter assurgebat, pars aequo campo adiri poterat. Nec tamen diu se continuit vallo, murisque castrorum Romanus; qui subactis iam dudum circumquaque provincijs securus, nunquam id malorum arbitrabatur fore: ut ultro legiones oppugnatum hostes venirent. Itaque passim per vicinam regionem effusus, haud procul castris in modum municipij extruere aedificia, villas, praediaque excolere, oppida, pagos, & castrilla sparsim habitare cepit. Quae tamè longae pacis opera frequentes, bellis subortis, fuisse subuersa constat. Felati Vitellianis

Vetera legio-
num hiberna.

Augustus Ca-
sar Veterum
conditor.

Veterum de-
scriptio ex
Tacito.

pro-

tem-

temporibus, eodem Tacito referente, contigit; cum Batavia, Galliaq; praesidii Veteranorum propter civile bellum denudate rebellabant, & à Claudio Civile Batavorum duce Vetera castra oppugnata, captaque fuerunt. Rursum, sedatis tumultibus, Vespasianorum auspicijs primum, ac deinde sequentium Imperatorum sepius pro temporum conditione, ac Imperij statu restaurata, adaptataque fuisse, Romane historiae demonstrant. Traianus autem Augustus, qui Coloniae Agrippinae Galliam Germaniamque regens per Nervae Augusti adoptionem imperium adeptus est, istos ad Rhenum limites, longe lateque munivit, atque ut Entropius instituit, urbes trans Rhenum in Germania multas reparavit: Is adiecit Veteribus nova castra, quae Vlpia ab eius gentilitio nomine vocabantur, insituitque legionem novam, quam xxx. Vlpianam Victricem appellavit. Deduxit item eodem loco coloniam veteranorum, quam Traianam ab ipso nuncuparunt. Cuius quidem colonie mentionem in historijs reperimus, et tunc mox liqudum fiet. Et extat itinerarium provinciarum Imperij Romani peretustum quidem, sed falso Antonini vel Antonini Augusti titulo. Quod proculdubio ex prima illa Romani orbis descriptione, à Caesare dicta recepta, & ab Augusto completa, simulq; deinceps a actis publicis, & breniarijs Imperij, depromptum, & collectum fuit. Sed quae ad nostram aetatem pervenerunt illius exemplaria extremis Romani Imperij temporibus, atque post ultimam provinciarum constitutionem Constantinianam, mutatis locorum appellationibus, a stylo, & lingua eius temporis, ex prioribus concinnata sunt. In hoc autem limitum Imperij descriptione extant cum regionum dimensionibus, & urbium locorumq; distantijs. Vbi verò Belgicae depingitur limite à Rhen,

Vespasiani.

Traianus Aug.

Vlpia castra Veteribus propinqua. Legio xxx. Vlpia Victrix.

Colonia Traiana.

Itinerarium provinciarum Imperij Romani.

à Rhatibus & Argentorato per Rheni ripam ac viam militarem descendendo, Veteribus subijciuntur castra Vlpia. Rursus aliud iter, quod à Luguduno Batavorum, id est, à Rheni ostio & Oceani litoribus exorditur, eadem via per ripam ascendendo: apud Vetera collocat coloniam Traianam; eodem loco, quo descendendo ponitur Vlpia castra. Nec in ullis exemplaribus (quae plura antiqua vidi) inter Vetera, & Vlpia, vel coloniam Traianam situs aliam distantiam annotatam inuenio, quam M. P. M. id est, miliare plus minus. Quid aliud igitur hinc colligere possimus, quam Traianum suam coloniam, & castra huic coniuncta, Veteribus ad unius miliarij spacium vicina constituisse? Legionibus autem Romanis sui temporis Traianum duas adiecit, apud Dionem libro historiarem l. v. legimus, unam in Aegypto, quam secundam Traianam Fortem appellavit: alteram in Germania in suis his castris videlicet collocatam: quae trigesima Vlpia Victrix dicta est. Hinc usu venisse videmus, uti successu temporum coloniam eandem Traianam alio nomine castra Vlpia legionis xxx. vel Legionem xxx. Vlpianam indifferenter appellarint: quod non solum ex Itinerario Romano, verum etiam ex Ptolomaeo, alijsq; Geographis manifestum nobis fit: qui ab itinerario vix quippiam discrepant, & Legionem xxx. Vlpianam minutis dumtaxat xl. longitudinis à Veteribus castris distare; in latitudinis autem dimensione gradibus, & minutis iisdem convenire volunt. Observo praeterea in eiusdem Itinerarij viae militaris descriptione altera legionariorum equitum alas, siue turmas singulas inter Coloniam Agrippinam & dicta castra, atque inferius in Batavianam usque in oppidis singulis per eandem Rheni ripam positas hibernasse, quemadmodum ex Tacito col-

Lugudunum Batavorum.

Colonia Traiana, & Vlpia castra coniuncta, eodem loco fuisse non procul à Veteribus.

Traianus Aug. duas novas legiones instituit.

Legio II. Traiana Fortis. Legio XXX. Vlpia Victrix.

Legionariorum equitum alas ubi hibernaverunt.

ligere

De ædificio
rum antiquis
reliquiis
apud Vetera,
& coloniam
Traianam.

ligere etiam possumus. Magna quidem, & haud ob-
scura adhuc Romanorum ædificiorum vestigia reman-
ent in hac Rheni ripa, maximè ubi olim Vetera &
Vlpia castra nec non colonia Traiana fuere. Et quam-
vis superioribus sæculis bellorum clades creberrima,
transrhenanorumq; populorum imperij hostium inun-
dationes varia limitum illas munitiones, frequentes,
veluti vallum difficile & ingens ipsis Gallias inuasurum
oppositum summa cum rabie vastarint, exusserint, au-
funditis diruerint: plurima insuper ædificia Rheni al-
neum aliquando mutantis impetus absorpserit, & auro
nostro plurima ruditas & auaritia mortalium exigua
lucelli nempe saxorum caussa destruat: indies tamen
(quod mirum videri poterit) passim in agris eruntur
subterranea fundamenta, deteguntur aqueductus, for-
nices, & concamerationes incrustata, pavimenta mar-
morea, & variæ statuae, columna, trabes, ac magnarum
structurarum ruina. Nec non inter agrorum rudera
sepius inueniuntur deorum egregia signa ex ære, item
annuli cū gemmis artificiosa sculptura pulcherrimis:
fibula, phalera, ac numismata omnis generis ex auro,
argento, ære, ac ferro fabrefacta. Quid memorem ficti-
lium copiam, & varietatem magnam? urnas, dolia, pa-
tinas, calices, obbas, cateraque vasa; quæ ob formarum
ac figurarum artificium, antiquitatemq; non minus
quàm ob crete, colorumq; elegantiam priuatis ubique
in ædibus nunc etiam ostenduntur, & habentur in pre-
cio. Atque hæc omnia nobis demonstrant, quæ fuerit olim
colonia illius atque castrorum magnificentia, & ampli-
tudo. Quorum prætoria nõ in ipsis castris semper fuisse,
sed pro arbitrio Principum aut legatorum, qui legioni-
bus ac provinciis præerant, sepius mutata, & in oppor-
tunas vicinasq; munitiones translata fuisse: tam ex
histo-

historijs, quàm ex locorum situ, oppidorumque vetustis
ædificijs colligere possumus, Veteribus quidem castris
antiquissimum fuisse prætorium cõiicimus in collis Rhe-
no immimentis summitate, cuius in castrorū descriptione
Tacitum facere mentionem dixi: ubi nunc nobilium
virginum Vestalium domus, ac cœnobii per antiquum,
& longè latè, que conspicuum visitur. Vari montem ap-
pellatum aliquando fuisse, chorographæ Cluiensium
tabula quadam testantur. Nunc vulgus populari lin-
gua Vorstenberch, id est Principum montem nominat.
Si corrupta voce, certè non inepta; cū sit manifestum
ex historijs Romanis, plurimos olim Principes, nimirum
Imperatores, procos, atque prouinciarum præsides, in
prætorio domicilium habuisse, quemadmodū ex meis
annalibus patebit. Ceterum Vari quoque montem non
sine caussa nuncupatum existimo fuisse, quando magnos
habemus auctores Velleium, Tacitum, Dionem, Sue-
tonium, Florum, & Orosium: qui omnes consentiunt,
p. Quinctilium Varum procos. sub Augusto post
Drusi Caesaris obitum, Rheni limitibus istis, Galliaq;
Celtica (quam tunc quoque Germaniam, Dione teste,
vocabant) triennio præfuisse; casumq; tandem cum tri-
bus legionibus fuisse trans Rhenū ad amnem Luppiam
in saltu Tentenburgico, C. Poppæo Sabino, Q. Sulpicio
Camerino cos. anno post v. c. dccclxii. post Chri-
stum natum undecimo. Nec alienum à vero videtur,
ab ipsis prætorium nomen habuisse; vel quod extruxerit,
vel quod munierit, atq; tunc è Veteribus duxisse trans
Rhenum secus Luppiam exercitum, qui fluvius apud
Vesaliam nunc in Rhenum influit per Vspetes: cum
media (ut Velleius ac Florus scribunt) in Germania
trahens æstiuæ, conuentus apud Bructheros agere, atq;
de Segestis, Harminijq; regulorum controuersis iure

Prætorium
Veterum ca-
strorum.

Varisberch,
& Vortica-
berch.

Principum
mons cur
dicatur.

Cur Vari mons
appellatur.

Luppiæ flu-
uius.

decernere, ac legibus agere vellet. Eadem ferè via Germanicè Casarem postea è Veteribus, iuncto ponte, Rhenum traduxisse exercitum, apud Tacitū legimus: qui Romanis deinde frequens, & ad ineundas expeditiones visitata fuit. Sub radice collis, atq. prætorij dicti Agrippinam Coloniā versus ad Rhenum pagus est, cui loco Veterum castrorum aliquid nominis adhuc restitum est. Nam corrupta voce Beerthemum nunc incolæ vernacula lingua vocant, V in B mutant, ut in usu est frequenti, & quo contractius expeditiusque pronuntiarent, T. literam transponentes. Veterheim enim rectius appellarent, quasi Veterum mansionem nomine ex Latina, & antiqua Belgica voce compositum. Non secus ac Batavi Vetera item Romanorum castra ad Occani littus apud Lugudunum coloniā corruptiore vocabulo nunc Britthemum nominant. De quibus castris superius alia occasione satis multa loquimus. Pagi quidē huius, de quo nobis sermo est, agrum Rhenus obliquo fluxu detrensus, eruit assidue è terris miram antiquarum rerū suppellectilem, signa, nummos, armillas, similiaque militaria ornamenta cuiusvis metalli, fictiliumque omnis generis, ac formæ fragmenta innumerabilia: quæ nobis indicare videntur, non procul à castris in colle positis, in ea planicie Romanum extruallum & muros habitasse, multaq. diuersis in locis struxisse ædificia: & ut Tacitus ait, municipij in modum habuisse sua domicilia longa pacis opera, quæ tantam suburbana coluit. Quemadmodum etiam altera parte castrorū ultra collem ac viam militarem multa ædificiorum rudera sparsim in agris reperimus. Iam quid agger ille terreus ornatu circuli in speciem altum aggestus, atque portis quatuor iuncta cæli quatuor cardines distinctus ostendit? qui Agrippinam

Beerthem
pro Veter-
heim.

Britthem
apud Batauos.

Amphithe-
atru castris.

Traiana tendentibus ad antiqua via dextrum latus occurrit. Diui Victoris antrum vulgus nunc appellat, & ipsum cum Thebææ legionis Christianæ reliquiis eo loco à Maximiani Imp. militibus vallo cinctum, obfessum, & obruncatum fuisse putat, opinione ex historia illius celebritate recepta. Ceterum aggeris ipsa forma, lociq. situs historia vera non congruit: quæ proclivum Diuum Victorem cum suis prope Traianam ad paludes occisum, & cadavera castrorum in loca palustria fuisse proiecta. Ceterum iuxta dictos aggeres ager ubique solidus, cultus & altus est: ut aliquando paludes ibi fuisse, neutiquam verisimile videatur. Verum ultra Veterum collem inferius ad Traianam (Sanctos nunc oppidum appellant) paludium magna vestigia sunt, & ipsum nomen Broeck adhuc indigena in lingua remanens hoc affirmat: ubi maxime nunc extat extra muros religiosarum virginum cœnobium, quod Dumetum vel Dumosam sitam nunc appellant, uti ex eo nomine colligi quoque possit, paludosos & incultos antiquo tempore campos illos fuisse: neque inde procul in palustria loca compulsos, & occisos fuisse Thebæos. Aggerum verò iam antè dictorum circuitus ornatu ille portarum vestigia ipsa, tota que species operis facile persuadent nobis, alijsque qui in Italia, vel alibi in provinciis antiqua Romanorum amphitheatra viderunt, constructionem hunc atque fulturam castris amphitheatri fuisse ad ludos gladiatorios, & ad iuventutem militarem exercendam facti. Monstrat hoc etiam interioris arcæ clivosa concavitas, quæ gradatim ascendens subteliorum ordinibus vestita fuit. Et quia nullæ visuntur ibidem ruderum reliquie, vel fundamentorum lapideæ, lateritiæque ruina: prorsus est colligere, ligneum amphitheatrum fuisse, cuius omnis materia per bellicas vastationes

sancti.

Dumetum
cœnobium

Amphitheatra lignea.

tiones direpta, vel incendiis absumpta est. Et quamvis usu frequenti theatra atque amphitheatra lignea Romani veteres habuerint, ex aliis antiquis auctoribus manifestum est: maximè cum in tanto florentis Imperii Rom. luxu privatorum plerumque sumptibus oppidatim per provincias ludorum publicorum apparatus omnes per ambitionem fierent. Auctor autem est Cornelius Tacitus in annalium libro quarto, amphitheatrum quoddam ligneam apud Fidenas non procul ab urbe Romæ. Licinio L. Calpurnio cos. imperitante Tiberio Cesare, spectatorem turba, atque onere nimio concussisse, & ad hominum quinquaginta milia obtrivisse vel debilitasse, quod Atilius quidam liberti generis ad spectaculum gladiatorum edificarat, non fundamentis per solidum subditis, neque lignea compagine firmis nexibus superstructa, ut Taciti verbis hoc referam. Hic Atilium scribit, qui causa cladis fuerat in exilium actum esse: cautumque in posterum S. C. in quo gladiatorii munus ederet, cui minor quadringerorum milium res; neve amphitheatrum poneretur, nisi solo firmitatis spectata. Quare non mirum quod in hanc etiam amphitheatro porticum interiora latera firmi aggeribus fulcierint, atque compagine gradationum ad diaphragmatum obliquas solide fundarint: ut scilicet spectatorem sedilia subselliaque tutius in his collocarentur. Hæc quidem de amphitheatro satis. At in eodem colluvionem per amœno tractu diversis in locis adiuam antiquæ rume fundamenta quoque visuntur. Si tamen à sinistra via militaris fluvium versus descendas in plana, rudium frequentia occurret. Iam in alveo fluminis ipsa vasta murorum fundamenta, ruina quoque scopulorum insistentia sub aquis iacentes ac navigantibus periculosa navalium castrorum ibidem fuisse demonstrant. Classem etenim

Nauis Veterum castrorum

oportunitis locis in Rheno Romanum habuisse, non uno loco docet Tacitus. Quidam ibi ponte Rhenum transfiri solere indicant. Quod quidem persuaderent, si in altera eregione ripa eiusdem pontis cernerentur fundamenta, vel vestigia. Certa quidem hæc castrorum indicia sunt: sed certiora, quæ sequuntur, existimo. Reperiri videlicet cum ad Rheni ripam, tum in vicinis agris, inter ruderum lateres, ac regulas vetusti operis bipedales, in quibus legionum Rom. nomina impressa legimus, quæ in his castris olim hibernauerunt, & quorum industria laboræque munitiones factæ, ædificiaque erecta sunt. Lubet enim Romanus, perpetui nominis avidus, operibus publicis auctorum nomina inscribere solet, atque etiam tegulis, lateribusque imprimere, quo perire nequeant; posteritati non minus hoc modo consulens, ut ex his operum, ædificiorumque tempora & auctores cognoscantur. Equidem in his locis nunc triennio vitam degens, ut antiquitatis & veteris historie sum observantior, tegularum fragmenta plura collegi, cum expressis nominibus legionum quas Tacitus, aliisque fide digni historici testantur apud Vetera castra, Rhenumque fuisse in presidio: E quibus hic recensere & explicare nonnullas studioforum in gratiam non pigebit. Legionem quintam Macedonicam Dio historiarum libro quinquagesimo sub Augusto fuisse testatur: Tacitus annalium primo post excessum Augusti flagrante in Germania militari seditione sub Germanico Cesare, in Veteribus eadem cum undevigesima legione hibernasse scribit, duobus Sex. Pompeio, & Appulcio consulibus, urbis anno DCCCLXVII. post Christum natum XVI. Quam annis deinceps duobus sequentibus cum alijs legionibus Germanicus ex iisdem hibernis in Catos & Chersonesos duxit. Post tredecim circiter annos rursus

Lateres ætæ antique cum expressis legionum nominibus.

Romanus perpetui nominis avidus.

Legio V Macedonica.

Germanicus Cæsar.

I. Apronius
prop.

inde contra rebelles Frisios est Rheno delecta à L. Apronio prop. Ap. Silano, & Silio Nerua cess. idem Tacitus memorat. Ceterum Nerone mortuo cum A. Vitellius inferioris Germaniæ procos. contra Galbam & Ottonem arripere Imperium, bellumque civile in Italiam transferret: ex inferiore exercitu selecta XL. milia armatorum cum aquila quintæ huius legionis, & cohortibus, alisque Fabio Valenti legato in Italiam ducenda tradidit, quemadmodum Tacitus historicarum sui temporis libro primo testatur. Ipse toto mole belli secutus paucos veterum militum in liberis reliquit: sed festinatis per Gallias delectibus, & remanentium legionum nomina supplerentur, curam belli ac provinciæ Hordeonio Flacco legato suo commisit ut eiusdem historie libro secundo memorat. Ex his nuper suppletam quintam in Veteribus postea obfessam ac uniuersa provinciæ deficientem, deditam hostibus, & cum aliis legionum Rom. reliquiis magna ex parte dispersam succubuisse, sequentibus libris idem docet. Rediere tamen mox, occiso Romæ Vitellio, eiusque partibus in Italia victis, ac profligatis, in fidem Gallie. Atque tunc denuo laceras illas legiones Vespasiani victoris auspiciis denuo suppletas, Veteraque rursum castra, hibernaque cohortium, alarumque, ab hostibus subuersa per Rheni ripam restaurata fuisse, haud dubium est. Quintam enim Macedonicam: de qua nobis nunc sermo est, in tegulis Veterum castrorum his notis expressam reperimus I. V. MAC. In alijs, cum sola numeram nota uelut sepius à Tacito recensetur, & adiectis tegulariorum nominibus, qui sigillim illis præfuerunt, sic. LEG. V. C. SEVI: uel: LEG. V. P. SATRI. Cogor itaque mendam in Tacito suspicari librariorum negligentia in eodem libro historicarum tertio, ubi Vitellianorum acia deseri-

Hordeonius
Flaccus pro-
cos.

Locus Taciti
mendosus.

describit ante Cremonam. Inuersis enim numerorum notis, pro quinta, quartâ Macedonicam ibi perperam, atque mox pro quarta, qua Scythica dicebatur, supposuisse quintam uidentur. Quartam enim Macedonicam legionem nusquam alibi locorum me apud auctores uel in antiquis epigrammatibus legisse memini, quintam uero sepius. Sed hæc satis de Macedonica. Adiciemus & alias. Sextam legionem Vittricem in lateribus & tegulis plerisque, reperimus item his notis expressam eleganter. L. VI. VIC. P. F. hoc est, legio sexta Vitrix, Pia, Fidelis. Tot autem splendidis scutum Martia iuuentus iactabat cognominibus, aut à virtute, uel per ambitionem indulgentia Cæsarum acceptis. Sextam porro Vittricem hanc legionem & xviii. eiusdem nominis inter alias, memorat Tacitus libro historicarum quarto, quæ bello civili Vitelliano confecto, Pœnini Alpibus, Cottianisque, traductæ sunt in Gallias, Petillio Cereale duce ad subigendos rebelles Treuiros, Batuios, atque Germanos. Sextam Mucianus procos. eodem tempore in Italiam pro Vespasiano è Syria duxerat, ubi ab Aug. locata multis annis antea in presidio fuerat. Confecto Batauico bello, Gallisque iam pacatis, apud Vetera diu hibernasse, edificiorum reliquijs inscriptum eius nomen, ut dixi, demonstrat. Reperitur & Iuliaci in suburbanis titulus a Matronis dicata à quodam L. Vitellio Consorte, qui eiusdem legionis explorator fuerat.

Legio vi. Scythica.

Legio vi. Vitrix, Pia, Fidelis.

Mucianus
procos.

MATRONIS
RYMANEHABVS
SACR
L. VITELLIVS
CONSORS. EXPLO.
LEG. VI. VICTR.

E 4

Cogno-

Rumanheim
quasi Roma
norum mansio.

Cognomen his deabus inditum fuit à loco, qui nunc
etiam Rumanheim dicitur. Dionis quidem tempore,
sub Alexandro nimirum Severo, Sextam Victricem in
inferiore Britannia fuisse ex eius historiarum libro LV.
cognoscimus, & quintam Macedonicam in Dacia.
Sic enim pro ratione temporum, & usu bellorum, è pro-
vincia in provinciam aliquando transferebantur le-
giones. Hibernasse in iisdem Veteribus quoque legionem
vigesimali secundam Primigeniam, docent alie, qua
ibidem invenimus, tegule cum his notis impressa,
LEG. XXII. PR. P.F. Hoc est, legio XXII. Primigenia,
Pia, Fidelis. Nam & hac iisdem, quibus sexta Victrix
gaudebat cognominibus, quemadmodum & secunda
Adiutrix, septima Claudia, aliæq; appellabantur, ut
diverse inscriptiones antiquæ testari poterunt. Primi-
geniam istam vigesimali secundam legionem cum tertie
Cyrenaica, Vespasiano contra Vitellium sibi Imperium
vindicante, Titus Casar ex Aegypto in Iudæam evo-
cavit Hierosolymam urbem obsidione pressurus: quem
admodum Tacitus historiarum sui temporis lib. v. me-
moriam prodidit. Quo autem tempore primam traductam
fuit in inferiorem Germaniam, & ad Veterum castrorum
hiberna, non planè liquet. Certum tamen est, Antoni-
norum Casarum temporibus illam in his locis fuisse.
Auctor enim est Aelius Spartianus Didiū Iulianum
qui post Pertinacem Imperium est adeptus, post pra-
turam legionis præfuisse in Germania vigesimali secunda
Primigenia sub Marco Aurelio Antonino Philosopho
atque deinde Belgicam sanctè, ac diu rexisse, Cautum
ab Albi fluvio in provinciam erumpentes repulisse.
Post consulatum Germaniam inferiorem obtinuisse, &
Cattos debellasse. Præter iam dictas legiones ex regu-
lis item vetustis colligimus in Veteribus hibernasse
castra

Translatæ se-
pius legiones.

Legio XXII.
Primigenia,
Pia, Fidelis.

Legio secun-
da Adiutrix.
Legio septima
Claudia.

Legio III. Cy-
renaica.

Didius Iulia-
nus.

castraq; mansisse plures alias, quarum mentionem apud
auctores non facile reperias. Exprimunt autem his no-
tis eas tegule. L. V. AV. item I. V. L. F. Rursus aliam
literis confertis. LEG. VI. ADR. NOS. Ex his legio-
nem quintam Augustam invenimus etiam in votino
quodam cippo marmoreo antiquo nominatam hoc modo:

ISIDI. SACRVM
SEX. POMPEIVS. SEX. L. SYRVS
MIL. LEG. V. AVG. V. S. L. M.

Qui titulus ita legendus erit, ut imperitoribus an-
tiquitatis consulam, Isidi sacrum Sextus Pompeius
Sexti libertus Syrus miles legionis quinta Augusta
votum solvit lubens merito. De duabus aliis legionibus
nil habeo compertum. Satis tamen ex iam adductis an-
tiquorum monumentis manifestum fieri existimo cele-
bria illa Vetera Romanorum castra ad Rheni Ripam
loco iam dicto ubi adificiorum ruine tales adhuc repe-
riuntur ad XV. circiter à Clinia lapidè olim extitisse.
Ceterum Vlpia castra legionis trigesima, coloniamque
Traianam ab Imperatore nuncupatam in eadem ripa
non procul à Veteribus ad XIV. circiter à Clinia lapi-
dem, trium videlicet Germanicorum miliarium spacio
abfuisse, prius adductum populi Romani itinerarium
luce clarius demonstrat; quod coloniam, & castra col-
locat inter Vetera, & Burginacium, & hoc oppidum à
colonia Traiana milia plus minus quinque distare pro-
dit: illam à Veteribus miliare plus minus, quemad-
modum & antea diximus. Atqui ex ista quidem di-
mensione locorumq; situ colligimus Burginacium ale VI.
hiberna non supra Vetera; quod nunc Buricum vocant,
oppidum esse: sed inferius sub Vlpis castris, coloniaque
Traiana fuisse in via militari, non procul à pago, qui
Vetus Calcaria nunc appellatur, ad radicem collis

Legio V. AV.
Legio V. L. F.
Legio VI. ADR.
Nos.
Legio V. Au-
gusta.

Castra Vlpia
legionis trige-
simæ, & colo-
nia Traiana
ubi fuerint.

Burginacium
ubi.

Calcaria vetus

Mundriburgij, ubi etiam nunc villa quaedam est, antiquae nominis vestigia referens. Et ex agro vicino ante paucos annos ingentia aedificiorum fundamenta sunt extracta. Nec idcirco sine causa quidam opinantur Calcariam in eodem agro ex Burginacij ruinis olim consurrexisse. Et est verisimile, cum hostili Germanorum impetu Romana in limitibus Rheni praesidia frequenter profligata, legionum, cohortium, atque alarum hiberna subversa fuerint: mutatione etiam temporum, & incolarum transmigratione nomina locorum, oppidorumque non minus, quam loca mutata fuisse. Quod autem attinet ad Vlpia, coloniamque Traianam, multis argumentis adducor ut existimem, in castrorum, coloniaeque ruinis nunc stare municipium frequens, cum antiquissima basilica sacra, collegioque sacerdotum per amplio, & admodum celebri, quod à sanctis martyribus Thebae legionis ob Christianam fidem ad Vlpia, coloniamque Traianam Maximiani Imperatoris iniussu occisis (ossa quorum non diu post Diva Helena Constantini Magni Aug. mater in eadem basilica à se constructa pie condidit) nunc etiam temporis Sancti, & lingua populari, Sancten, eodem fere modo nominatur, ab ipsa nimirum basilica, in cuius ingressu titulus antiquo talis, AD SANCTOS MARTYRES, fuit inscriptus. Sic etiam Gallicanus quidam episcopus ante aliquot secula templum, & oppidum appellavit, ut Henricus Rysnicus in Paratitulis testatur. Magnam quidem celebritatis antiquitas, & religionis augusta in primo illo Christianae fidei exurgente fervore templum illud fuisse, receptum est omnium opinione: Testanturque hoc non solum historiae provinciales, quae Christianae religionis per Germaniam, & Gallias exordia memoriae prodiderunt: verum etiam donarum vetusta

Quodam
oppidum nunc
temporis fter
in ruinis Tra-
ianae colonie.

Sancti.

Basilica San-
cten's anti-
quissima &
celeberrima.

vetusta, nec non vasta templi antiqui bis terve incendio conflagrati, ac saepius demoliti fundamenta, muri latissimi, septaque lapidea per ampla ipsius collegij, cum altissimo fornicibus ingentibus impositio castello, ex ipsis, ni fallor, Vlpiorum castrorum praecipuis ruinis excitataclare demonstrant: Iam vero, ut pavimenta marmorata, cryptas subterraneas, tubos plumbeos, ac fistiles aqueductuum, aedificiorumque magnorum ruinas, ac reliquias praeteream, sui miram antiquitatem ostentantes, quae tam in oppido, quam in agro circumiacente reperuntur: certa haud dubie sunt argumenta, & indicia castrorum Vlpiorum inscriptiones antiquae in collegio & oppido inuenta, ex quibus colligimus legionem Vlpianam trigessimam, quae nomen castris dedit, ibidem in hibernis consedisse, multaque extruxisse aedificia. Atque imprimis tegulae bipedales lateritiae hoc docent, quae ubique frequentes inveniuntur, his notis inscriptae: LEG. XXX. V. V. Hoc est: legio trigesima Vlpia Victrix. Eam primam collegit, ut diximus, & in Germania collocavit Traianus Imperator, atque suo gentilitio nomine vocavit Vlpianam, ut Dio Cassius historiarum lib. LV. testatur. Victricis cognomen alterum à victoria obtinuisse videtur. Reperiuntur & alia vetusta monumenta, quae ostendunt castra dictae legionis in eodem oppido fuisse. Extat enim ara votiva Fortuna dicata à veterano quodam eius legionis in aedibus prepositi Sanctensis cum hac inscriptione.

Reliquiae Vlpiorum castrorum.

Legio xxx. Vlpia Victrix nomen castris dedit.

Traianus Aug.

Fortuna facinum.

FORTVNAE.
SACRVM.
C. SEXTILIVS.
LEPIDVS. VET.
LEG. XXX. V. V.
PRO. SE. ET. SVIS.
V. S. L. L. M.

Que

Quae sic legenda est. Fortune sacrum. C. Sextilius Lepidus veteranus legionis trigesimae Ulpiae Victricis pro se, & suis votum soluit lubens lubens merito. Ioni etiam aliisque numinibus ara dicata plures ibidem in vicinis adibus reperuntur. Statuae item inscriptio antiqua quam ciues Romani in Raetia persistentes posuerunt. T. Vario Clementi Celestia reperta fuit in marmorea basi, in qua inter alios eius titulos legitur, ipsum etiam fuisse procuratorem Aug. in Germania inferiore, & trib. militum legionis trigesimae Ulpiae Victricis, quam tunc in Germania inferiore fuisse constat: Etiam Martis titulos votivos aris, ac tabulis lapideis insculptos vidimus in adibus D. Roberti de Wachten-donck, è quibus unam adduxisse sufficiet:

MARTI
SACRVM
EX. VISV
SECVNDINI
VS. MARTIVS
L. L. P.

Id est, Marti sacrum, ex visu Secundini Martius lubens lubens posuit. Quare prorsus sit verisimile coloniam istam & castra (ut plerumque solent) habuisse Martis celebre fanum: maxime, cum etiam porta & platea in eodem oppido nomen dederit, qua nunc etiam temporis Martia vocantur ab omnibus. Quae igitur huius provinciae celebritas Imperio Romano florenti fuerit, ex antiquorum monumentis iam obiter adducti lector colligere poterit; & quanti semper eam fecerit Romanus, quam sudore sanguine & impensis maximis, praesidiisque legionum perpetuis aduersus hostiles incursus tutari non grauebatur. Cum autem vel supremi numinis ordine, vel Imperatorum posteriorum socordia,

ordi

ordinumque, dissensione Romani nominis maiestas labasceret, sublataque disciplina militari, robur & nervus Imperij sensim ubique concideret; tum a barbaris nationibus lacerari, ac destrui provincia Romana coeperunt, simulque tum Rhenani limitis istius coloniae, castra ac praesidia saepius subuersa sunt, saepius etiam virtute quorundam Imperatorum, pulsis hostibus, restaurata, vel oportuniora in loca translata sunt, pro temporum statu, quemadmodum Vespasianus, recuperatis Gallijs, atque Traianum fecisse diximus. Nec praetereundus est Hadrianus, qui architectorum, artificumque quorumvis agmina secum per Imperij provinciae omnes peregrinando traxit, & colonias, oppida, castra in limitibus, praesidiarumque, castella passim restauravit, auxit, & amplavit. Quem in Gallijs atque Britannia tunc multa novasse, colligimus ex Dione, Spartiano, Sex. ^{Hadrianus Aug. restitutor provinciarum.} Victore & alijs. De successoribus Antoninis & sequentibus Augustis etiam manifestum est, eos variis in locis mutasse ac restituisse multa. Quod ipsum per Gallias, ac Rheni limites testantur militariae columnae, aliaque inscriptiones marmoribus incisa cum Imperatorum titulis, quorum auspiciis pontes & viae restauratae, operaque publica in urbibus, oppidis, castris, & castellis facta fuere. Memini me vidisse apud nobilem virum Gerardum à Reck, in castro Loio supra Vetera columnam translatae ex proxima via militari, quae characteribus vetustate licet fugientibus docet Antoninum Pium Imp. viam illam publicam per aliquot passuum millia restituisse. Sanctis insuper Henricus Rifsicus iuriconsultus mihi propter eruditionem ac probitatem valde conueniens, & amicus, habet inter antiquitatum suarum collectanea exemplum exscriptum ex fragmento tabulae antiquissima marmorea, in qua ^{Antonini Augg.} posteris

Martis fanu.

posteris memoria proditum fuit Imperatores Casari
M. Aurelium Antoninum, & L. Aurelium Ve-
rum Augustos scholam C. TR. VL. hoc est, colonia
 Traiana Ulpia ignibus absumptam restaurari cura-
 nisse. *Quæ tabula, si adhuc exstaret integra, plurimum*
profecto lucis huic nostræ adferret historie. Ceterum
 legimus in Trebellio Pollione Postumum, qui inter
 tyrannos triginta numeratur, & sub Valeriano & Gal-
 lieno trans Rhenani limitis dux, ac Gallia præses per
 annos septem fuit, Rheni limites aduersum Germanos
 fortiter admodum munisse, nonnulla etiam castra edi-
 ficasse in solo barbarico. *Quæ cum interfecto Postumo*
subita Germanorum irruptione direpta & incensa fuis-
sent, à Lolliano successore, qui provinciam sibi asserue-
rat, paulò post cum plerisque Gallie ciuitatibus bello
vastatis in statum veterem reformata sunt. Anni
 aliquot intercessere, cum post Aureliani Augusti ca-
 dem, Germani uniuersas penè Gallias occupassent,
 Probus Imp. insigni victoria eas recuperauit, multis
 præliis feliciter gestis: ut à barbaris sexaginta vel se-
 ptuaginta nobilissimas Galliarum ciuitates receperit,
 cum omni præda, quam abstulerant. Occisa in eo bello
 fuisse, tradit Flavius Vopiscus, quadringenta Germa-
 norum milia, qui Romanorum occupauerant solum, &
 reliquias ultra Albim Probum remouisse. Tum urbes,
 & castra Romanorum in solo barbarico posuisse, & illic
 milites collocasse, quibus horrea, agros, domos & anno-
 nam abundanter assignauit. Nec cessatum est pugnari
 donec reguli nouem ex diuersis trans Rhenanis gentibus
 ad eius pedes iacerent, ac semet decederent: quibus obsi-
 des, frumentum, equos, boues, vaccas & oues impera-
 uit: Item sedecim milia tyronum armata tradere co-
 acti sunt, quos omnes per diuersas provincias sparsit, ut
 limi

Postumus
 Imp.

Lollianus.

Aurelianus
 Aug.
 Probus Aug.
 Germaniæ
 domitor.

limitans militibus quinquagenos & sexagenos inter-
 fereret. Ad senatum itaque de hac victoria sua magni-
 ficè multa scripsit. *Subacta est, inquit, omnis, qua ten-*
datur latè, Germania, nouem reges gentium diuersa-
rum ad meos pedes, immo ad vestros, supplices iacue-
runt. Omnes iam barbari vobis arant, vobis iam se-
runt: & contra interiores gentes militant. Arantur
rura Gallicana barbaris bobus, & iuga Germanica ca-
piua præbent nostris colla cultoribus: pascuntur ad
nostram alimoniam gentium pecora diuersarum, equi-
num pecus nostro iam foecundatur equitatu. Frumento
barbarico plena sunt horrea. Quid plura? illis sola re-
liquimus sola, nos eorum omnia possidemus. Volueramus
P. C. Germania nouum presidem facere: sed hoc ad
pleniora vota distulimus. Hic igitur sub Probo tum
status provincie fuit. Denique cum Diocletianus &
Maximianus Augg. qui non diu post Probum se-
quuti sunt, ferales nomini Christiano, furestiq; princi-
pes, alioquin reip. & provincijs utiles pari Imperio Ro-
manum orbem moderarentur, provinciasque inter se
diuisissent: ut ille Orientem Asiam, Græciam, ac Illyri-
cum, hic Occidentem, Gallias, Hispaniam, Africam,
& Italiam obtineret, duosq; deinceps Augusti, duoque
Cæsares diuisam eo modo Imperium Romanum simul
regerent: duplicati sunt etiam magistratus, dignitates,
ac officia inferiora. Contigit itaque quàm primum, ut
multitudine & prauitate gubernatorum sublimis ille
Genius, ac cana sobriaque Virtus populi Romani sensim
elanguerint, & ab hostibus contemni cœperint. Horum
quidem auspicijs, ut Zosimus Comes historia noua libro
secundo memorat, Rheni provinciarumque omnium
limites oppidis, castellis atque burgis ita muniti sunt, ut
omnes copie militares in eis domicilium haberent, &
 ubique

Probi Aug. Hi-
 teræ ad lena-
 tū de victoria
 Germanica.

Trans Rhenan-
 os Germa-
 nos nūquam
 plene suba-
 ctos fuisse:
 & in formam
 provincie re-
 ductos.
 Diocletianus
 & Maximia-
 nus Augg.

Diuisio prima
 Imperij Rom.

Declinatio
 potitiae Rom.

Maximianus
Aug.

ubique hostium repellendorum causa consuevere possent. Maximianus autem seuerus, asper, & immitis, qui inter Occidentis prouincias etiam Gallias, & utramque Germaniam obtinebat, agitur variis eius prouinciarum tumultibus, multa in eius limitibus mutauit. Legionum enim castra, & praesidia plerisque in locis ipsum transposuisse, urbes multas, castra, colonias, sicut antea ex panegyricis declarari, restaurasse constat: & nouam conscriptissimam legionem, quam ex suo cognomine tertiam Herculeam nuncupauit. Quin & Thebaeam legionem (quam

Legio III.
Herculeia.
Thebaea legio
Christiana.

Bellum Britan-
nicum
Maximiani
contra Ca-
raurium.

Mauricius Dux

ex Aegypto Diocletianus Aug. Achilleo superato, & ex Aegypto Diocletianus Aug. Achilleo superato, & Thebaeis obiecto, nec non eius prouinciae rebellionem vindicata, Maximo contra Carisium sive Carausium Britannias occupantem bellaturo miserat auxilio) propter Christianae religionis professionem velut rebellem, decimationibus primum exhaustis, ac variis deinde caedibus crudelissime dissipauit & afflixit. Mauricius Dux legionis cum maiore exercitus bis decimati parte non repugnans occisus est, ad Agaunum in Alpibus, non procul ab Octoduro Veragrorum ad Rhodanum amenam. Alias cohortes praemissas, quae iam per Rheni ripam descenderant usque in inferiorem Germaniam persequi item iussit. E quibus Cassius & Florentius

Cassius & Flo-
rentius cam-
pidoctores.

Gereon Co-
mes.
Victor primi-
cerius.

Dina Helena
Constantini
Magni mater
fundatrix Ba-
silicae San-
ctensis.

Campidoctores legionis cum suis Bonnae perierunt. Gereon Comes cum trecentis octodecim Agrippinae Victor primicerius cum trecentis triginta ad Vlpianam castra, coloniamque Traianam trucidati sunt, quemadmodum modum prouinciales historiae Sanctensium latius enarrant. Horum ossa denique pia Imperatrix dina Helena, cum pax ubique, & libertas Christianis ab eius filio Constantino Magno Augusto, ac Casare religio- sissimo restituta esset, & horum principum auspiciis summae verum religionis in istis etiam regionibus, ad

Rheni maxime ripam iacerentur, collegit ex paludibus, in loculis condidit, adeoque sacra: collegioque sacerdotum insigni sanctorum martyrum memoriam, ut ante diximus in eadem colonia Traiana honorauit. Quae deinde licet successu temporis variis bellorum casibus adflicta, ac funditus saepe diruta sit, propter templi tamen, collegioque religionem, ac sanctitatem ex suismet reliquiis & cineribus semper resuscitata est. Nec secus ac annas quercus securibus frequenter truncata uinidis è radicibus suis minori, quam ante fuit, amplitudine renascitur: ita & hac colonia in tanto saeculorum ambitu mul-

tis cladibus adfecta primam formam ac magnitudinem, immo priscum nomen suum retinere non potuit: Ad Arcady & Honorij Impp. tempora quidem, castra Vlpia, coloniamque Traianam ab auctore suo fuisse nuncupatam, haud dubie colligimus ex itinerariis populi Romani iam saepe citatis: quae post ultimam prouinciarum constitutionem à Diuo Constantino Magno factam fuisse, concinnata prorsus indicant locorum nomina eius saeculi, praesertim legionum, ac urbium illarum quae à se postremi in Oriente Imperatores quidam appellarunt. Vnde fit verisimile, quod stante in prouincis istis Imperio Romano, colonia nostra uerum & antiquum nomen suum retinuerit. Nam quod in quibusdam itinerariis exemplaribus manuscriptis colonia Troianam appellari uidemus, haud dubie librariorum negligentia contigit, & saeculi illius senescentis est vitium, quo haec descripta fuerunt. Item fera barbaries ueterum linguarum puritatem & elegantiam simul cum Romana imperio proculcauit & extinxit. Haec etenim tantorum imperio dissoluta illius monarchiae compagine, inualuit, ut immensam historiarum caliginem, summamque ueterum rerum ignorantiam sensim orbi uniuerso inuexerit.

Colonia Traiana cum Sanctensi basilica saepe destructa & ditura.

Quoad Troiana colonia nomen (utrum antiquum retinuerit)

Rheni

F

Quod

Quod in causa fuit, ut multorum locorum, urbiumque
tam celebrium appellationes vel casu vel studio Ro-
mani nominis hostium posteritas immutarit: cum ma-
ximè Francus victor, pulsus Romanis, Gallias atque
vicinas Germanias occupasset. Tum verò colonia Tro-
iana, Troiana primum; atque mox eodem, ut arbitror,
errore, Troia Francorum dici, nec non ab Augustæ be-
nificæ sanctorum martyrum, ut antè dixi, vetustate ce-
lebritate Sancti, vel voce composita Sanctorum Tro-
ia cepit appellari. Placuit autem deinceps Troia nobili-
tate illa Francigenis; qui tum victoris ac rerum
gestarum gloria inflati, Romanis, antiquitate, nobilitate,
teq; stirpis non inferiores videri gestiebant. Sed sum-
etiam ortum, atque progeniem ambitiosè Troianis au-
nectere longa catena conabantur. Quod uti persuade-
rent recentiores eorum historici, qui post annorum au-
quot intervallum Francorum originem, & antiquita-
tem in illa ignorationis obscuritate perscrutati sunt,
omnia prisca monumenta despuendis nugis, & fabulis
contaminarunt. Non enim assentior his, qui ex Priami
vel Hectoris lumbis reges, ducesq; Francorum educa-
volunt, & illius nepotem Priamum iuniorē quendam
ut tradunt nonnulli, vel Francum Hectoris filium,
alij volunt; (non enim congruenter mentiri possunt)
capta Troia profugum cum Aenea per Africam per-
trasse in Italiam, ac deinde relictis navibus, cum Tro-
ianorum suorum comitatu per Alpes in Celticam trans-
isse usque ad Rheni fere diuortia. Atque in eadem
peregrinatione quatuor urbes condidisse fabulantur
ante cōl. annos quàm Roma condita cepit: Nempe
Veronas tres, & hanc nostram Troiam, si dis placet,
Rheni ripam; fluviumq; ibidem (qui certè in rerum
natura non est) Xanthum nominasse, ab eodemq; fluvio
&

Vnde Troia
Francorum
falsè dicta.

Sancti, vel
Sanctorum
Troia.

Fabula de
Troianorum
in Galliam
adventu.

& alterum urbi nomen Xanthi inditum esse. Nec qui-
dem huius historie sua sunt em vllum detegunt, nec au-
ctores adferunt, præter obscuros aut anonymos. Solus
Io. Trithemius abbas huius Troici deliry Epeum, seu
machinatorē predicat Hunibaldum quendam
quasum temporibus, quibus Clodoveus apud Francos
sceptra tenuit, cuius ipse historiarum libros xviii. in
compendium redigere voluit. Verùm illi tantundem
fidei in his nugis attribuo, quantū Doraco, & Wastaldo
scriptoribus eiusdem farina, quorum vestigia Huni-
baldus insecutus est. Si tale quid antiquitus rumoris,
vel fama certa fuisset Romanorum imperio stante, qui
provincias illis bello subiugatas multis seculis tenuere:
profecto quispiam veterum, qui Troianas Romanas ve-
res nobis suis scriptis prodiderunt, aliquid attingisset.
Neque etiam hoc silentio præterivisset peritissimus re-
rum Germanicarum scriptor Cornelius Tacitus, qui
de origine, & antiquitate Germanorum scribens, sanè
non reticuit fabulosas & incertas sui temporis opiniones;
Herculem videlicet in iis locis fuisse, & Vlysem longè
illo, & fabulosè errore in Germanicum Oceanum dela-
tum adisse terras illas, & Asciburgium in Rheni ripa
condidisse. Quas tamen vulgi opiniones neque confir-
mare, neque refellere voluit. Si igitur, inquam, de Tro-
ianis tale quid opinionis, aut famatum fuisset, haud du-
biè mox adiecisset, in vicina, vix decem milium spacio
distante, ripa, Troianos quoque tunc novam Troiam
condidisse, Hectoris filio Franco dæce. Monisset de hisce
quippiam Ammianus Marcellinus, qui postea scri-
psit, & Francos in Imperatorum sui temporis comitatu,
gratia, ac auctoritate conspicuos vidi: ubi ambiguas
& varias veterum opiniones de Gallorum origine pri-
ma, ex Timagene Græco scriptore recenset. Verùm, ut

Hunibaldus
historicus ob-
scurus.

Doraco &
Wastaldo
scriptores fal-
sa historia.

Io. Annius Viterbiensis.

opinor, fabulam istam imaginatus nondum quispiam fuerat: Francorumq; nomen Taciti tempore Romanum inauditum autumo. Immo nec Annius ille Viterbiensis sua de gentium originibus somnia Berosi, Manthonis, aliorumque vetustissimorum auctorum larum obrepta produxerat in theatrum, quibus euo nostri multos, etiam doctissimos fascina-ret, ac deciperet. Ne igitur facile adducor ut credam, in isto regionis tractu Troiam, vel Xanthum fluvium vllum tot seculis ante Romam conditam, vel etiam Romano stante Imperio fuisse: nisi ex probatis ac melioris nota auctoribus demonstraretur, aut comprobetur. Ceterum postero seculo, cum Franci victores eiectis Romanis provinciam occupassent, castra, colonias ac munitiones Romanorum in Rheni limitibus subuertissent: opinor coloniam Traianam ex incendio, & ruinis sensim resurgente vel similis ac vicini nominis errore, vel Fracorum ambitione Troiam aliquandiu vulgo nominatam fuisse. Atque deinde cum per Gallias Christiana religio pietas inualuisset a vetusti templi summa religionis sanctorumq; martyrum reliquiis (ut ante etiam diuino) Sanctos appellari coepisse: non Xanthos ab imaginario flumine illius fabula occasione confictio: cuius nomen quetta quapiam ibi unquam extiterit, nescio an quibus vicinis ortos Sanctensis ager aquarum nihil in Romanum exoneret. Verum in confutandis fabulis falsisque nominibus nimium immoramur. Ut igitur ad intermissam historiam redeamus, reliquum est, ut, quis provincie illius status iam declinante Imperio Romae fuerit: quemadmodum inceperamus prosequamur. Idem Constantinus Aug. cum orbi, ut narravimus, pacem Christianamq; religioni quietem, ac libertatem dedisset.

Colonia Traiana resurgens ex ruinis & cineribus Troiae cepit appellari, & a basilica sanctorum martyrum, Sancti.

Sanctensi basilica matris Divae Helena in gratiam summum a syli ius coeessit, eximiaq; indulgit privilegia: sic agris locupletem ac florentem eandem reddidit. Exstant adhuc insignia vetusta illius libertatis, ac tantae immunitatis indicia, quae hic longum esset percensere. Postea vero Constantinus, cum novam Romam, sine Constantinopolim condidisset, prorpsus biceps Imperium reddidit, illudque in duas partes secuit: Orientale nimirum, & Occidentale: Unde bicipitis aquila insignia Imperialia nata esse non absurdè plures opinantur. Provinciarum insuper totius Imperii Romani novam divisionem fecit: formamq; ac rationem administrandi singulas, per suos praefectos, magistros equitum, comites, ad duces limitum, praesides, & consulares, ceterosque magistratus ac dignitates talem instituit: quae usque ad maximas illas barbararum gentium irruptiones duravit: & qualem in tabulas provinciarum Imperii publicas antiquitus relatum nobis adhuc residuam esse videmus in libro, qui extat sub titulo Notitiae utriusque Imperii cum Orientis, tum Occidentis. Dignus, me Hercule, liber, qui ut rarus antiquitatis thesaurus conferuetur, & habeatur in precio. Verum enimvero cum iam multo antea Romana civitatis ius ac privilegium provinciarum omnibus, immo orbi Romano uniuerso datum fuisset: idem Constantinus Aug. patre mortuo in Britannia & in Gallis imperium capeffens, quo militaribus hominibus gratificaretur; primus lege cauit, ut qui agri, villa, pagi, oppida comitibus, ducibus, praefectis, atque adeo tribunis, & veteranis emeritis assignabantur in provinciis ad honestum victum: & parochia tum, quasi dicas prabenda, vocabantur, ad heredes transirent. Atque ita tunc opes militiae gradibus, magistratuumq; ordinibus accedere, militaris nobilitas propagari, firmariq;

Sanctensi basilice summum a syli ius, & magna privilegia concessa sunt a Constantino Magno.

Nova Roma Constantinopolis.

Biceps aquila.

Provinciarum Imperii constitutione potestatem.

Notitia utriusque Imperii.

Ius civitatis Romanae provinciarum omnibus datum.

Lex Flaviae Constantini Aug. de hereditatibus emittentium.

Parochia.

San

marique, nec non hereditarij multis in locis domini, ac principes esse coeperunt. Nam legem eandem postea Longobardi in Italia, Gothi in Hispania, & Franci in Gallijs, Germaniæque Romanis succedentes obseruauerunt. Ceterum accusat vehementer hanc Constantini indulgentiam erga milites Zosimus Comes, qui historiam sub Arcadio & Honorij Græcè scripsit: ipsum videlicet liberum barbaris in ditiones Romanas aditum dedisse, rerumq; sensim peruentium interuentioni principum ac semina præbuisse: Quod videlicet indulgentia sua maiorem militum partem à limitibus summouerit, urbesque mediterraneas tranquillas & quietas militum peste grauauit: auxilij indigas, & hostibus oppositas presidio nudauit, dum veterani per urbes & dominia sua sparsi, theatris ac voluptatibus enervarentur. Post Constantinum verò Romanos principes qui imperarunt in Occidente, parum, aut nihil in Rhenani limitis, regionisque Clinienfis tractu mutasse comperimus. Constat tamen colonias, urbes, oppida, castra, præsidiaque Romanorum frequenti barbarorum incursu, & trans Rhenanorum hostium impetu incensa vastata, subuersaq; ac rursum saepius à Romanis restaurata fuisse. Nam eo tempore, senescente iam potentia Romana, Gallie limites frequenter Germani peruerpère: quos Alemannos, Gothos, Burgundiones, & Francos, varijsq; nominibus alijs populari lingua tunc appellabant; & solito infestius prouinciam omnem castris urbibusq; capris vastarunt. Cum his igitur grauias & crebra fuere bella sub Constantijs, Iuliano, Valentiniano, Theodosio, & sequentibus Imperatoribus, qui Occidentis gubernacula tenuere. Saepè tñ urbes, & castra, velut tempestatibus adflucta seges, insultu barbaria prostrata iacuerunt; saepè profligatis hostibus ac vltimo

Rhenum

Rhenum summotis restaurata & è cineribus ruderibusq; resuscitata sunt. Quin vt Marcellinus libro historiæ xxxviii prodit, Valentinianus Aug. Rhenum omnem à Ratorum sinibus ad Oceanum vsque magnis molibus communiuit, castra ad amplians, & extollens altius, castella, turresq; frequentes locis oportunit, quæ Galliarum extenditur longitudo, disponens. Eundem exercitus etiam ad Rhenum validis supplementis auxisse, Rhenumq; ab vtraque ripa celsioribus castris atque castellis munisse scribit libro xxx. Nimirum ne lateo vsquam Romanos fines inuasurus hostis posset. Atqui videmus nunc etiam temporis in montium atque collium vtrique fluminis ripe imminentium cacuminibus arces, atque castella crebra Romanorum haud dubie primū opera, quæ Francus postea victor in aliam formam restaurauit, ac mutauit pro sua quisque regulus aut princeps commoditate. Ex his etiam nonnulla pro principum quorundam religione seruitio diuino dicata trasfuisse in cœnobija, priorumque domicilia comperimus. Quædam verò nunc deserta dumis ac vepribus obfessa iacent, ac feris cubilia præstant. In quibus plerumque locis Romani operis adificiorum fundamenta vetustæ, profundissimi putei, reliquiasq; varia etiam nunc reperiuntur: & facile ex ipso situ, ac eorum distantia, colligimus, Romanorum in his munitiones atque statua præsidaria fuisse ad perlustrandos obseruandosque vicinos limitum campos, e quibus ex alta specula, vel turri sublati ignibus signum à longè momento temporis sibi mutuo dare possent, vbi quid noui molirentur hostes, tumultusve quid ortum esset. Cuius generis antiquas speculas cum statuis agrum Cliniensem circumiacentemq; regionem in arduis collibus habuisse prorsus animaduertimus. Quemadmodum in ipso Clinio castro

F 4

situs

Valentinianus Aug.

Castella Romanorum crebra in Rheni vtraque ripa disposita.

Clinium Castrum.

Causa ruinae Imperij Romani.

Variæ mutationes in limitibus Rheni.

Vetera.

fitus ipse, nec non profundissimi circumquaque puiti demonstrant: sic etiam in summo Veterum colle, quem Vari, vel Principum montem nunc appellant: item medio inter vtrumque locum itinere, in sublimi item colle supra Burginacium vetus, ubi nunc castrum, quod Mondriburgum vocant; nec non inferius aliquantu trans Rhenum in altera, e regione fere Clinorum, ripa, in Altinio monte, ubi nunc nobilium virginum est conobium, quod Alienense nominant. E quibus locis quam latissime ab omni parte, simul ab una specula ad aliam patet prospectus. Eamque imprimis causam fuisse suspicor, quod laborum atque pecuniarum contemptor populus Romanus in locis altis, ac aridis, attamen ad hostes abigendos opportunis, voluerit summo sudore atque sumptu aquarum habendarum causa puteos excavare, item arces, & propugnacula sua in his statuerent. Ceterum de antiquo huius regionis statu, quamdiu Romani Imperii maiestas viguit, abunde nunc me disseruisse existimo. Cum autem post Arcadij, Honorij, Valentinianiq; iunioris decessum non tantum vacillaret Imperium, sed etiam funditus ubique concideret, & a barbaris nationibus hinc inde lacerarentur provincie Romana: tum postremum non solum Italia, verum etiam urbs ipsa Roma sacri Imperii lararium sanctius Gothorum, Vandalorum, Hunnorumq; direptionibus partuit, ac praeda nobilis facta est. Nec diu etiam post Francorum auspicijs (qui origine quidem Germanici publicae libertatis afferenda titulo nomen sibi desumpserant ad Romanorum invidiam, & applausum gloriamque iam adipiscebantur) Gallia cum Germania vicina ab Rheno ostijs & Oceani littoribus usque ad Alpes & Pyrenea inga praesidijs deiectis, Romanum iugum excusserunt. Quo tempore Saxones Angli,

Defecit ab antiqua provinciae descriptione ad frequentes temporum mutationes.

Germani euri sibi nomen a libertate desumpserunt.

Saxones Angli

maro duce, Britanniam occuparunt: Tum etiam totus ille tractus Armoricus, aliaeque civitates maxima, ac validissimi populi quidam, pulsis Romanis praesidijs, per Germaniam, & Gallias in libertatem semet vindicarunt, & republicas ex arbitratu suo constituere. Zosimus autem Comes memoria prodidit historiae noua libro VI. trans Rhenanorum barbarorum potentia compulsas tunc fuisse Gallias ab Imperio Romano deficere, atque spretis Romanorum legibus liberè vivere. Constat quosdam populos, vnius olim assuetos Imperio, ex indigena nobilitate sibi regulos aut principes tum excitasse, qui sub Francorum regum tutela iussu, & legitime regeant: atque ita tunc ex vetustis illustrium familiarum stirpibus, quas Romani per multa saecula oppresserant, vel radicitus amputarant, aut insitis aduiterarant, sublatis eorum securibus, noua nobilitatis indigena virgulta rursum expullularunt. Non ideo tamen inficias, quin & magna & crebra Romani sanguinis nobilitas in prouincijs ubiq; remanserit; eorum quippe, qui affinitatibus nobilitati patriae iuncti necessitudines magnas, item dominia, possessiones, ac haec etiam ibidem habebant. Nec mirum, quando victores Romani subactis, ac in deditionem acceptis populis eorum mox Principes, nobilissimq; praecipuos Romanae civitatis iure donarint, beneficij & adfinitatibus sibi obuinxerint. Insuper tot colonias ac municipia locis opportunis per prouincias inseruere: uti commodè, tutoque publicanorum ordo, qui (ut Marcus Tullius in Planciana testatur) ex equitum Romanorum flore constabat, negociantesq; ciues Romani villas, ac praedia amplissima, locupletissimos agros, ubi lubitum sibi comparare, vicos ac pagos excolere totos etiam priuatis impensis potuerint. Quemadmodum ex diuersis Romanae Reip. scriptoribus, atque

Vetustae nobilitatis germana renata esse in prouincijs subacti Imperij Rom. iugo. Rom. sanguinis nobilitate magnam in prouincijs mansisse.

Quam clementer Romani victores subactos populos tractarint ab initio.

Quo pacto Romani negociando se infinuarint per prouincias.

man

etiam ex eodem Tullio abunde manifestum fit. Hic etenim cum alibi, tum in oratione pro M. Fontio, quae eius tempore Narbonensem Galliam rexerat, saepe publicanorum, colonorum, aratorum, pecuariorumque mentionit, qui in Gallijs tum, ut in alijs provinciis versabantur, & negotiabantur. Ex horum posteris quosdam, vetusta nobilitate praclaros, ita & provincialium promeriorum cognationibus fultos, opibusque potentes in diversarum mutatione, qua Imperij Romani potentia corruptos esse temporum occasione, ac semet victoribus accommodasse verisimile est. Probari quidem haec possent tam ex veterum monumentis, quam ex ipsis antiquis nominibus: nisi brevitati opera danda nobis esset. Ridelicet insuper videri potest, qui lucidum & clarum solis insubfacibus, aut candelis illustrare contendit: nec minus illi qui nudam ac conspicuam veritatem verbositate superflua, ac molesta depingere conatur. Quare ne longius evagemur, probare satis sit, vel ab initio Romanos gentiosam stirpem suam, ut alibi, sic in Gallijs etiam plantasse, ac reliquisse. Ipsum autem C. Iulium Caesarem successoribus suis omnibus, qui cum Imperio in his provincijs fuere, viam monstrasse constat. Auctor enim Suetonius C. Caesarem valde prouum, & sumptuosum in libidines fuisse, plurimasque & illustres foeminas corruptisse. Ne quidem prouincilibus matrimonijs abstenuisse, ut C. Curio pater in quadam aduersus eum oratione mulierum omnium virum palam appellare non dubitavit. Gallico autem ipsius Caesaris triumpho Roma milites currum sequentes auro supra sibi in Gallia comparasse, quae mutuo Rome capere solebat, testabantur, iocularia ex more carmina in Imperatorum suum iactando his versibus:

Urban

Urbanis feruate vxores, mœchum caluum adducimus. Auro in Gallia stuprum emisti, hic sumpstisti mutuum. Suffragatur his etiam Cornelius Tacitus historiarum sui temporis lib. iij. & C. Caesarem apud Lingonas progeniem suam reliquisse docet. Describens etenim Galliarum, ac Germania vicina rebellionem occasione belli civilis Vitelliani inceptam Classico, & Claudio Civile ducibus, refert se partibus etiam adiunxisse ex Lingonum ciuitatibus quendam Iulium Sabinum. Quis stirpis gloria superbus, proiecto cognomine suo, foederisque Romani monumentis, Caesarem se saluari iubebat, quod proavia sua Diuo Iulio per Gallias bellanti corpore, atque adulterio placuisset: Iuliorum itaque familias illustres varias in transalpinis Galliarum ac Germania provincijs floruisse cognoscimus ex Caesare, Suetonio, Tacito, aliorumque scriptis: vel etiam à primis temporibus, quibus Romani Imperium cõprotulere. Nec non Claudiorum, Valeriorum, Aliorum, Tulliorum, Mummiorum, Orciniorum, atque alia plures, quae à praclaris familijs Romanorum ducum ex more nomina traxerunt, quorum auspicijs Principes eorum propter dignitatem, aut merita iure, ac beneficio Romana ciuitatis donati, ac deinde per connubium Romanis familijs alligati fuerant. Ab his etiam nomina & cognomina pleraque nunc etiam temporis nobilibus prouincialium domibus quibusdam remansisse cognoscimus: quorum Principes omnes ferè stante Imperio pro Romanis militarunt, atque etiam ordines duxerunt: velut ex Tacito colligimus, qui historiarum sui temporis lib. iij. testatur auxiliorum cohortes Batavas vetere instituto rexisse semper nobilissimos popularium. Itaque Iulium Paulum, & Claudium Civilem regis stirpe natos, propo- tentes inter Batavos fuisse scribit, atque rebellionis disces bello

Iulius Sabinus apud Lingonas C. Caesaris pronepos.

Plures familias illustres Romanorum in Gallijs manserunt.

Ciuitate Romana donatos Romanum nomen adiunxit.

C. Iulius Caesar.

bello Vitelliano: nominatq; Iulium Auspicem è primoribus Remorum, Iulium Alpinum, & Claudium Seuerum Heluetiorum. Item Tullium Valentinum, Iulium Tuorem, Alpinium Montanum, Treuerorum Principes, Claudium Sanctum ducem Germanum, alijsque multos, quos longum esset hic recensere. Prorsus etiam fit manifestum ex eadem Taciti historia Romanos in Galliis prouincilia matrimonia non sponsumuisse. Ait enim, hostes victores expugnatis legionum hiibernis; deditorum exercituum legatos, tribunos, ac centuriones, qui in fide permanserant, occidisse: paucos tamen centuriones ac tribunos in Gallia genitos captiuos reseruasse ad pignora societatis. Obios etiam Agrippinenses scribit, Tenteris ipsos ad defectionem à Romanis, ac belli societatem sollicitantibus; cum inter alia postularent eadem Romanorum omnium, qui apud eos degant, respondisse in hunc modum. Siqui ex Italia, aut prouincijs alienigena in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes refugere. Edictis olim, & nobiscum per connubium sociatis, qui quomax prouenere, hac patria est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici à nobis parètes, fratres, liberos nostros velitis. Hinc luce clarius constat, Romanæ originis stirpes plurimas in Galliis ubique fuisse. Ceterum ut me ad scopum nostrum dirigere incipiam; annales & historia Cliniensium omnes, quæ ante ducentos circiter annos lingua patria ex vetustioribus depromptæ nunc temporis extant, consentiunt Cliniam domum (quæ à multis sæculis gubernacula ac principatum, à depulso Romani Imperij iugo, in his prouincijs tenuit) Romanis ortam esse. Sed quid? De tam vetusta atque etiam nobilissima prosapia, ac stirpis origine profusa cæcitiunt, hallucinantur, & veluti in tenebris palpant.

Romanum non sponsum prouincilia matrimonia.

Eductos vocat Romanos eductos in coloniam.

Transit ab antiqua regionis ac patriæ nobilitate ad originem vetustâ domus ac familiæ principum Cluiensium.

Reiicit recentium historiæ fabulosas narrationes.

tant. Non minus temerè tamen cespitantes, atque impudentius fallere volentes, quàm chorographi quidam solent in describendis regionibus longinquis. Cum enim ad loca ipsis incognita, & à multis ignorata perueniunt, vel perpetuas ibi niues, insuperabiles saltus, atque paludes: vel plagas arenis, & siccitate inhabitabiles, aut inaccessa montium iuga fingunt. Ita etiam isti historici nostri, cum ad vetustissimas origines perueniunt, fabulis monstrosis sapius semet inuoluunt, & iis ignoratiam suam velare cupiunt. Ab his enim traditur, fratres duos nobiles Romanos ex Ursinorum familia, Italia relicta, per Alpes in Galliam penetrasse, & secundum Rheni ripam descendentes in inferiorem Germaniam, non procul à Rheni diuortio castrum Cliniæ condidisse, anno post Romam conditam ccccxi. Destructum ab Vspetibus, & Tenteris Germanis Iulium Casarem postea restaurasse & ampliasse anno lvi. ante Christum natum: & huic, atque vicinis castellis præfuisse Romanos eiusdem sanguinis ac familiæ Ursinorum, qui præfidijs Rheni ripam vicinasq; regiones aduersus barbaros, hostesque Germanos tuerentur. Horum è progenie duces, ac præfectos non solum castrum illius Cliniæ, sed & vicinarum munitionum omnium deinceps ad Rheni ripam fuisse. Ultimum ex Ursinorum stirpe dominum ac præfectum in eo tractu fuisse Theodericum Ursinum, anno post Christum natum plus minus vccxi. Constantino imperante, & Lothario Franco in Gallijs regnante. Quis autem, nisi veteris historia prorsus sit ignarus, non videt has meras esse nugas, & pura figmenta: si temporum rationem inire velit? Romanis enim anno urbis condite cdxli. Gallia Belgica fuit incognita. Nam eo tempore cum Samnitibus vicinis in Italia digladiabantur pro Imperio, neque trās Padum adhuc

Ficte narrationes prouincialium historicorum de origine domus Cluiensium principum.

adhuc signa promouerant; atque ipsos de transferendis extra Italiam armis ne tum quidem cogitasse liquet. Tandè minus, de deducendis ultra Alpes in extrema Galliarum inter nauantos populos coloniis: quas inter subactos ac dedititios armati deducere solent. Approbati auctores omnes consentiunt, C. Casarem primum fuisse, qui Belgis bellum intulerit, Rhenum traiecerit, & plurimos Romanis prius ignotos populos ad Oceanum vsque domuerit. Atque hac circa annum urbis DCXCVII. contigisse, docent Casaris ipsius commentaria; item Linius, Plutarchus, Dio, Suetonius, Cor. Tacitus, Velleius Paterculus, & alij multi fide digni auctores. Iam verò quinquaginta amplius annis supra ducentos prius ante Casaris tempora duos nobiles Vrsinos in extremis Gallijs, tot feris populis post se relictis, inter ferocissimas Gallorum Germanorumq; gentes castra cõdidisse, aut ijs permissum hoc fuisse; nemo quod sciam, veterum auctororum memoria prodidit. Nec etiam inuenio Vrsinae familiae nomen, vel illo tam antiquo, vel Casaris, eiusve successorum tempore cognitum Romanum fuisse. Vrsinam namque domum illustrem transalpinae ferunt originis esse, quae Romae nunc temporis, & in agro Romano pollet, florètque. At quàm diuersa sit ab illa Clinienti antiquissima domo, vel clypeorum imaginum utriusque, quas militaris illa consuetudo postremis Imperij Romani (ut opinor) temporibus orta familijs nobilibus, ac illustribus attribuit loco stemmatum, plane demonstrat. Habet enim hoc clypei cuiusq; symbolum, vel imago: ut una in familia nunquam discrepet, sed unaquaq; suam prosapiam notet, & apud filios legitimos eadem semper maneat, heredemq; in linea recta sequatur. Fabule igitur huic fidem, quam meretur, attribuemus. Ignarus enim antiquitatis, ac rerum Romanarum

Quando primum Romani in Galliam Belgicam uenerint.

Vrsina domus

Clypeorum imagines & insignia.

narum, nescio quis historicus illam confinxit, receptam opinionem probare cupiens, qua contendunt illustrẽ ac claram illam Cliniae domum prosapiam à Romanis originem traxisse. Sed temporum rationem nullam habuit, ac familias veteres omnemque ferè Romanam historiam ignorasse videtur; quemadmodum ex antedictis constare cuius poterit. Quod si post urbis DC. annu, & post Gallias à C. Casare subiugatas, constitutis iam ab Augusto in Rheni ripa praesidijs, legionumq; hibernis, Cliniae domus originem à Romana celebri domo quapiam incepisset, haud procul à vero fortassis aberrasset. Erat enim Romae Casaris & Augusti temporibus non Vrsinorum, sed Orciniorum nobilis familia praetoria, cuius meminit Marcus Tullius in oratione pro A. Cluentio, & testatur C. Orcinium in praetura collegam suum fuisse, anno post Romanam conditam DCXXXVII. Itaque cum C. Casar octennio postea procos. Gallis transalpinis atq; Germanis bellum mouerit: fieri potuit ut Orcinij illius filius, aut alius eiusdem nominis, sanguinis, ac familiae, lege militari, qua etiam vel xvii. annorum adol. scentes cogebantur militiae nomina dare, in comitatu Casaris fuerit, aut ordines in eius exercitu duxerit, cui castrum Clinium commiserit, & eius loci praesidio ac statuis praesicerit: utq; ex eius nominis similitudine natus sit error in prouinciali Cliniensium historia, quo posterius proauorum nostrorum tempore scriptores notius Vrsinorum nomen supposuerint: Si non Casar ab initio, nam hoc difficile dictum est, certe potuit alius quispiam successorum in Imperio Romano quendam Orcinium castrum Clinio praesicere. Quis etenim contendet pertinacius? nobilis illius Orcinae domus neminem in Belgica versatum fuisse, aut sedem fixisse inter tot Romanorum milia, totq; legiones, quibus à C. Casaris tempore Galliarum transalpinarum

Orciniorum Romae nobilis & antiqua familia praetoria.

Lex militaris de aetate xvii. annorum.

proxim-

provincia cum vicina Germania per multa saecula praesidijs impositis opp. da occuparunt, munieruntq; colonijs, atque perpetuis praesidijs tenebantur, occupataeque castra, praesidia, propugnacula, turres, cohortanturq;. An, quia eius rei memoriam literis prodidimus, alarumq; hiberna, castella, aut arcus diversis in veteres non invenimus? Non mirum hoc quidem. Omnes locis fundarunt, condideruntq;: item que praesidia, quas nia namq; scripto mandari non possunt. Et plurimas villas coluerunt, adificiarunt, possederuntve, nomina veterum rerum monumenta longa vetustate perisseciam Romana plerumq; praese ferre reperimus. Paucaplorima insignium ducum ac principum praecleara gesta, quidem ex his exempli gratia recensuisse sufficet. Et ne obliuione sepulta iacere constat temporum iniuria: Rheni ripa limitibusque vicinis aberremus, Vesalia multorum memoriae feliciter consultum esse videatur. Rhenum supra Vetera ad Luppia ostium, item quorum vel sola nomina casus aliquis haecenus seruauit. Visselium oppidum vetus, aut castrum olim in camrit. Ceterum nunc studiosorum ac doctorum hominum Cluijs ad obstructum Rheni aluenum, nec non Bifindustria, veluti ab inferis in lucem reuocantur plurimum nunc pagus trans Rhenum ex aduerso Veterum. rima, omnigena videlicet antiquitatis diligenti animo. Visselii Varronis conditoris sui memoriam in ijs locis aduersione, quibus veterum historiae non solum illustratae, sed et seruare videtur, qui legatus procos. inferioris Germaniae Tiberij Caesaris fuit, anno post Romam conditam CCCLXIII. & bellum cum Treueris & Aduis gessit, per scrutantur, & indagant studiosi, veterumq; auctorum scriptis conferunt. Multa etenim colligi possunt, ex familiarum antiquarum, nec non urbium, oppidorum, pagorum, arcium, castrorum, & quorum locorum proprijs nominibus per manus veluti traduntur. Et quamuis populari & pagana loquela, tanta temporum mutatione, atque intervallo corruptis: qua tamen plurima veteres auctores, aut conditores suos, plurima deminos possessoresque suos velint, nolint, effugiunt, ac praedunt. Et quamuis ciuitates illae celebres & antiquae ante Caesaris in Gallias aduentum conditae, priscae & indigena sua nomina ferè retinuerint: quaedam nihilominus victorum arbitrio nomina mutarunt: praesertim illa, in quas Romani colonias deduxerunt. Quae vel

Visselia.
Vissellium.
Visselli vicus.

Studium antiquae historiae hoc quo multum efflorescere.

Ex antiquitatum reliquijs quibusuis multa cognoscere & in lucem erui posse.

Verbes quasdam prisca nomina retinuisse, quasdam immutasse.

Materna Clivia domus origo.

Fabula de paterna domus Clivia origine.

Theodericus Orciniorum ultimus.

Helias à Graele.

ad Rheni ripam constituisse, cum eiusdem nominis oppidum, nunc etiam Orcinium quod appellat, idipsum subindicet. Ex hac quidem familia, si à Romana, antiquissimam illam domus Clivia matrem originem profluxisse, quam ab Vrsinis nominis, magis verisimile est: & Orcinium aliquem Romanum legis Flavianes Constantini Magni tempore Clivienfis colonie atque vicinæ regionis possessionem sibi, suisque liberis reditariam adeptum fuisse: anonymosque illos historicos veterum historiarum imperitos, ut diximus, nonnumquam similitudine deceptos fuisse: Qui insuper de paterna eiusdem domus origine fabulam absurdissimam assunt ex simili errore, & inscitia natam, eamque hanc: Anno post Christum natum DCCXI. Vrsinorum (quos Julius Cæsar Clivio castris, Rheni limitibus, Clivienfium regionem, oppidisque præfecerat) ultimus Theodericus fuit, qui sine masculina prole decedens unicum filium reliquit multarum urbium ac magnæ nationis heredem. Quæ cum pupilla à vicinis oppugnetur, & afficeretur iniurijs, Helias quidam à Graele cognomine dictus, equestris ordinis nobilis iuvenis, nicula (quam cygnus aurea, catena collo vinculus habebat) Rheno proeuctus appulit ad castrum Novionensium: pupillæ virginis connubium petiit & obtinuit. Huius patriam, parentes, & stirpem tradunt fuisse prorsus obscuram, & incognitam: quod ipse summo studio natalia studio suppresserit, & celaverit, etiam uxorem liberisque proprijs; strictè vetans quempiam mortali de sua origine percunctari, & affirmans se postea comparaturum, si quis de ea re interrogasset. Vxor enim post plures annos oblita mandati curiositate meliori, maritum rogare fuit ausa, an ne liberis suis fore indicare vellet, vnde nam terrarum venisset? Quæ v

proiata, statim ipse disparuit, nec cuiquam imposterum fuit visus. Illa verò dolore, atque amissi mariti desiderio contabescens, eodem anno moritur, post Christum videlicet natum DCCXXXII. Annales quosdam veteres volunt prodidisse, Heliam istum à paradysi terrestri loco quodam fortunatissimo, cui Graele nomen esset, navigio tali venisse. Græcorum fabulis non absimilis est hæc historia, qui Iovem sub Tauri forma Europam rapuisse, & cygni specie Nemefim, vel ut alij, Lædam fellisse fingunt. Ceterum similes fabule mysteria sapienter plerumque, vel veram aliquam historiam tegunt. Palæphatus, & alij, qui narrationes veterum incredibiles istas ad res verè gestas reducere, & historicè volunt interpretari, non Iovem in Taurum mutatum, Europam ex Tyro per latum ac profundum pelagus natando transvexisse in Cretam tradunt: sed ducem quendam Cretensium, cui Taurus nomen erat, bellum adversus Tyrios gessisse, prædam ingentem, & plures virgines captivas pulcherrimas, atque inter eas regis etiam Phœnicum Agenoris filiam navigio evexisse in Cretam ferunt. Fulgentius Placiades à signo & effigie Tauri, navem ipsam Taurum vocatam fuisse scribit. Non Isidem in vaccam mutatam, sed in navem eiusdem nominis compressam opinatur. Eodem ferè modo Læda, vel Nemesis fabulam interpretantur. Iovem scilicet Cretensium regem navem pulcherrimè fabricatam, cygnique effigie, & nomine celebri veltum Spartanam puellam delussisse, rapuisse, atque constuprassè: materiam verò casus istos poetica inventioni præbuisse. Heliam prophetam currum igneo raptum à terris, & ad extrema servari tempora, ex Indæorum sacris libris, & Christiana historia nobis omnibus persuasum est. At Heliam alium ex Paradyso terrestri venisse Neomagum stirpis

stirpis procreanda causa, cygnū catena ligatum nauis
per Rhenum traxisse, & iuuenem hasta, clypeo, atque
armis insignem vexisse, haud irreligiosum aut uisum
credere. Hymenaeum sanè, Commūq; festinos deos haud
condidisse fabulam facilius nobis persuadebitur: eam
nuptialis agonis ludicrum argumentum heroico matris
monio subministrasse. Vnde igitur (inquies) istius narra-
tionis origo, aut quoniam ex casu natam opinari
Ignorantia haud dubiè veri, ut multarum, ita & huius
fabula mater & origo fuit. Romanam nihilominus his-
toriam antiquitate sepultam haec redolere videntur
quod verisimilibus meo iudicio cōiecturis probari potest.
Antiquam etenim & nobilem illam Cluuiensem do-
minum ex Aelia gente Romana promanasse, facilius etiam
opinari, cum à Romanis ortam esse velint: quam ab He-
lia nescio quo Gigantum fraterculo, ut ait, Poëta; haud
est, obscuri, & ignoti generis. Aeliam namque gentem
constat vetustissimam, & praclaris familijs multis am-
plissimam fuisse. Ex ea sunt Pati, Cati, Ligures, Tu-
berones, Graciles, Lamia, aliaq; familiae illustres: in
quibus prognati sunt plurimi integritate, prudentia,
eruditione, rei militaris peritia; ceterisq; virtutibus
insignes viri: multi item imperijs sublimes, cōsulatibus
censuris, alijsq; summis magistratibus etiam ornati-
mi florere. Huius autem erat gentis etiam Aelium
Gracilis, qui Galliam Belgicam sub Nerone rexerat, ut
meminit Annalium libro XIII. Cornelius Tacitus. Et
huius porro stirpe procreatum fuisse auctorem prin-
cipemque generis ac familiae Cluuiensis, qui legis Flaviae
Constantinianae beneficio in inferiore Germania tradidit
seu regionis alicuius hereditarium dominatum sortitus
fuit: atque Aelium Gracilem, non Heliam à Graecis
appellandum esse, citius Romanarum rerum peritis con-
sentant.

Ignorantia veri
multarum fa-
bularum ma-
ter.

Aelii gens
Romananul-
tis nobilibus
famulus pra-
clara.

Aelii gracilis
Belgicae lega-
tus sub Nero-
ne.

Helias à Graecis
mendosum ac
falsum nome-

sentaneum videbitur, quando hoc ipsum nomenclatura
declaret. Cuius enim manifestum est, quam crebro &
facile peccent in nominibus proprijs corrumpendis ve-
teris historiae ignorantia indocti scriptores, Aelios quos
appellauerunt florente Imperio Latini: rudis posteritas
Helios dixit, A. litteram in similis quasi formae notam
H. negligenter mutando. Postremo Franci cum Gallias
& Germanias occupassent, Romani nominis memoriam
simul cum Imperio extinguere cupientes, Romanas
etiam appellaciones proprias ut plurimum corrupisse
cognoscimus, atque ita etiam Helium, in Heliam mu-
tasse. Nec à vero quidem alienum existimari potest,
Aelium Gracilem ipsum inter anidissimos Romani
sanguinis hostes nomen, ac stirpem suam nobilissimam
studio ac metu occultasse, sicut etiam ex Cluuiensium
historijs fit palam, in quibus legimus Heliam illum
principem uxorem, liberos, omnesque suos admodum
strictè vetasse, quippiam de sua stirpe atque origine in-
quirere, non se visum iri postea, si quis contra faxit:
Aelios autem plures in inferiore Germania mansisse,
dominia, possessionesque habuisse, eiusdem ferè nominis
diuersa familia locorumq; quorundam appellaciones
inducunt: quamuis prononciationem nonnihil nunc
mutarint. Extant adhuc Aeliorum quaedam familiae
nobiles sparsim in Belgica, quas hic recensere non neces-
se est. Est in Velia Batavorum (quam Veluam vulgò
nunc vocant) in litore maris Aeliburgus oppidum,
quod nostri iam Elburgum appellant. Est Aeli hospiti-
um, nunc pagus ferè desertus Elspetel dictus lingua
Batava. Sunt item in Rheni ripa Aeli domus, nunc
Ellicheim pagus: & ultra Rhenum in Bufactoris par-
tibus Aelitarris, Helletoern, & limes Aeli, nunc Mar-
cbell. Item ultra Mosam Aeli ostium oppidum, nunc

Aelii perperam
postea Helii
appellati.

Aelii Graci-
lis Princeps
Cluuiensium
cur nomen ac
stirpem suam
celasse videat-
tur.

Aeliorum man-
siones in in-
feriore Ger-
mania.

Helmont vocant lingua populari. Sic alia plura loca illo tractu diuersimode nominis eiusdem vestigia reuident. Sic alterum ostium Rheni Helius Plinio dicitur. Actium oppidum in interammio Rheni & Mosæ adhuc extat eiusdem nominis, à quo breuius iter Neomagum, & facilior navigatio patet, quam è paradyso terrestri. Quæ quidem nomina Romanos antiquitus eodem modo rectè scripsisse & pronuntiasse putamus: sed interuallo temporum, ac gentium transmigracione populares ea variè corrupisse, atque pro suo quemq; idiomate mutasse pronuntians videtur. Sed redeamus ad auctorem & principem Cluia domus, quem licet Cluiensium annales antiquitatis inscitia velut antochthona vel Aborigenum quempiam nobis tradant, fabulosâ tamen sua narratione Romanum fuisse potius subindicant. Ea etenim tendit ad mythologiam illam priscam, quæ ante annos plusquam bis mille à Græcis ad Romanos est profecta. Nam quod cygno ducenti nauem scribunt Heliam principem vectum fluminis fuisse, haud adeò absurdum videbitur his, qui legerunt, veteres solere cygni effigies affabrefactas imponere prorsus maiorum atque ornatarum nauium. Ut illa auis inter aquaticas magnitudine & pulchritudine excellit. Auctor magni etymologici testatur, cygnum etiam esse nauis speciem, sic nominatam, quod cygnos habeat effigiatos in prora. Sic etenim scribit, ἐστὶ τὸ εἶδος πλοῦς ἀνομιλῆται ὃ ὀνομάζεται ἐπεὶ ἐν τῷ πλοῦς ἐστὶ τῆς πρῶτης. Non in prorsus nunc temporis, sed in summo malo, vel eius vexillo cygnos multa nauigia pro signo gerunt, atque inde etiam nuncupantur ex antiqua consuetudine, qua Tauros, Tragos, Crios, vel Arietes, olim Græci ac Romani naues quasdam vocitare solent ab animalium figuris, quibus earum prora adornabantur. Omnium

tamen

tamen pulcherrimum nauibus ornamentum, aptissimamq; notam cygnum iudicarunt: quod nauis fabricanda perfectionem, & artem nauigandi, ab hac imprimis aue, ceterisq; aquaticis veteres imitando primum didicerint, & exempla ab his sumpserint. Etenim à collo, pectoreq; proram & carinam à ventre, & cauda puppim, & remonem: ab alis, vela; à pedibus, remos formauerunt. Seruant adhuc rostra vocabulum suum apud Latinos, & vela sæpius alas appellarunt Poëta. Proinde Maro cecinit, Velorum pandimus alas, Heliodum imitatus, qui & vela, ἠὲς πτερά, id est, nauis alas nominauit. Vbi & Proclus commentator ab auibus desumptum hoc ait esse. Profeclo videmus mergos, fulicas, aliâsque marinas aues alam alteram sæpius ad ventum erigere & expandere, & eius tanquam veli adminiculo nauigare. Est & alia causa cur cygnus apud Romanos, & Græcos fuerit nauium insigne frequentis atque vstitutum. Nam inter auguria nauigantibus prospera, cygni imprimis laudabantur, quemadmodum ex Ornithogonia versibus hisce manifestum sit:

Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales,

Huc optat semper, quia nunquam mergitur vndis.

Idem de anscribus Græci produnt, & eandem ob rationem nauibus in prora cheniscum imponi solere scribit Phauorinus ex antiquis scriptoribus. Vltra medium autem aues ista etiam vrinantes, & escam in fundo queritantes, corpus in aquis mergere non possunt, sicut aquatica plures alie. Sed ad cygnum redeamus: Quam auem in Veneris marina, & vndigena (quam Gnidij Euploeam à prospera nauigatione vocabant) tutelam Romani volunt esse: felicem ac faustam propterea existimantes. Atque idcirco Virgilius poëta sinxisse ex eadem augurali disciplina creditur, Venerem deam

G 4

Ainea

Nauigandi
inuentura
vnde.

Cygnus nauigantibus augurium prosperum.

Cygnus in tutela Veneris marina.

Fabulam de Helia sapere priscam Romanorum ac Græcorum mythologiam. Cur Cygnus nauis duxisse fingatur.

*Aenea filio post naufragium, naues saluas esse (qua
tempestate perijisse putabat) per cygnos iustrantem
ostendisse. Nam sic pulcherrime canit Aeneidos li-
bro primo:*

Aspice bis fenos lætantes agmine cygnos,
Ætherea quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cælo. Nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere;
Haud aliter puppesque tuæ, pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.

Cur Helias
cygnum præ-
fixerit nauis
sua.

*Ex iam dictis colligere licet, Aelium illum Principem
ex maiorum suorum disciplina Romana, & anti-
quo more, cum nouas esset petiturus nuptias Ven-
eris, illam auem auspiciatam pro insigni sumpsisse, na-
uigiisque suo eo modo prefixisse, ut natate, & aurea
catena nauem trahere videretur. Deam enim ipsam
cygnis vehi fingunt poëta. Ita de Venere canit Ouidius
in Metamorphosi:*

Veneris currum
à cygnis trahi.

Cypron olorinis nondum peruenerat alis.

*Et Statius in Epithalamio: Amycleos ad frena cito
uit olores. Ob pulchritudinem enim, Veneri sacrarum
hanc auem Romani, cui nomen olor est, ἄρτε δὲ ὄλας, ἄρ-
τε ἄρτε, quod sit totus pulcher. Armorum quoque insigni-
bus Aelium hunc principem ornatum atque instrum-
entum aduenisse legimus, Romanam originem præ se ferunt
& ex eadem hausta disciplina videntur: Erant autem
hæc: Galea taurini capitis exuuii purpureo tectâ, in cuius
cono ex aurea corona in altum expanduntur bina
tauri cornua, Clypeus oblongus purpuræ coloris, in cuius
umbone medio, pyropus rotundus (Carbunculum
appellatur)*

Aelij, siue He-
liæ, atque Cli-
uientium de-
inde Principum
insignia ar-
morum.

*appellant faciæales nunc temporis) solis globum refruens,
& octo radijs aureis trifurcis fulgens. Quo symbolo
stirpis originem, & gentilitij nominis rationem tacite
demonstrauit. Aeliam namque gentem à sole, non secus
ac Aureliam esse nuncupatam, nomen ipsum declarat:
quâuis prisca Latini aspirationes admodum vitantes per
diphthongon scribere nomen hoc maluerint: posteri ta-
men Gracismum amplecti volentes, Aelios, Helios di-
xerunt à sole. Galea autem parerga, atque insignia
illa ornamenta Romanam antiquitatem & veterem
philosophiam præ se ferunt: qua Zodiaci ut signa uni-
uersa, sic & Taurus, ad naturam solis referuntur.
Tauri enim forma Solem colebant Heliopolitani olim,
quem Netiron appellabant, Apis item bos in ciuitate
Memphi cultu Aegyptiaco Solis instar excipiebatur.
Et in oppido Hermunthi, ut Macrobius auctor est
Saturnalium primo, in celebri Apollinis templo Soli
consecratum taurum Bacchin cognominantes adora-
runt, insignem miraculis conuenientibus natura Solis.
Erat enim auersò pilo hirsutus, setis aduersum caput
tendentibus, contra naturam omnium animalium: &
per singulas horas mutare colores affirmabatur. Quo
cursus solis auersus, & perpetua illa ingeneratione re-
rum animatarum mutatio notabatur, quam solis calor
suis radijs facit. Itaque gentilitij nominis originem hæc
galea insignia taurini capitis exuuii referunt. Quin
etiam Rheni bicornis effigiem, vicinarumque, in inferiore
Germania regionum principatum notant: quem à de-
clinantis Imperij Romani temporibus domus hæc conti-
nua successione obtinuit. Corniger enim Rhenus non so-
lum effingebatur ab antiquis, sed etiam ceteri flumini ali-
cuius nominis, quos τρυγὸν παρὺς ideo veteres Graci solent
appellare, quasi tauricipites vel taurituos, ut phrasim
illam*

Aelij, siue He-
liæ à sole nunc-
cupati.

Taurus.

Apisbos.

illam luculentam imitemur. *Quin Oceanum fluviorum omnium patrem, ταυρόκερον Euripedes in Orestis vocavit. Eadem specie Achelous apud Aetolos, quem Sophocles ἀνδρείου τὸ πρῶτον βένταρον appellat. Eurotan quoque Lacedamonij, Cephisum Argini, Asopum Sicyoni & Phliasij taurina specie figurabant. Hunc tamen Athenienses humana facie cornibus tantum à frontis prominentibus fecerunt. Græcos in ea re, ut in alijs multis, sequuti sunt etiam Romani, ut celeberrimi auctores testantur. Sic enim de Pado pulchre Virgilius Georgicorum quarto:*

Et gemina auratus taurino cornua vultu Eridanus. *Idem de Tiberi VIII. Aeneidos.*

Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.

Adlis ô tandem, & propius tua numina firmes.

Sic tauriformem Ausidum Horatius, Granicum bis cornem Ovidius appellat, ut alios omittamus, qui etiam taurina specie flumina nobis produnt. Causam huiusmodi commentis interpretantur veteres, quod sinuosis flexibus ramos suos cornuum instar expandant, terram velut boves aratro profcendant, taurinos quasi mugitus in anfractibus locisque subterraneis edant: vel quod loca fluvij vicina & irrigua maxime pabuli latitia vigerent & florere soleant. Sonos autem illos fluentis aquæ subterraneos in locis petrosis βοῦμυκτος Aristoteles appellat, quasi boum mugitus; & sacros fluvio deo taurus esse fabulantur vulgò. Sic enim in questionibus: Διὰ τὴν ἑλευσὶ τοῖς περὶ τῆς ποταμῶν γίνονται. οἱ καλούμενοι βοῦμυκτοί; ὅς τις μωδολογῆσι ταύρους ἰερέας εἶναι τῶ θεῷ. Sextus Pompeius autem tradidit fluminum simulacra taurorum specie cum cornibus fingi, quod sint atrociora, ut tauri. Nam ut Maronis poeta luculentis hoc verbis exponam:

Achelous humana figura tauriceps.

Causa, cur fingantur qui flumina cornuta, & taurina specie.

Mugitus veluti cum prima in prælia taurus Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat Arboris obnixus trunco, ventosque laceffit Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.

Sic etiam violenter, impetuosæque procellis ac tempestatibus auctus, extra ripas aggeribus ruptis,

Spumeus amnis

Exit, & oppositas euincit gurgite moles.

Fertur in arua furens cumulo, campòsque per omnes

Cum stabulis armenta trahit:

Ut idem Poëta Aeneidos secundo libro canit. Sed

hæc de origine insignium domus satis, quæ constat vetustissima, nec temerè efficta esse: quemadmodum repetuntur similium stemmatum insignia infinita. Habere

enim hæc suas rationes aptissimas, ex antedictis putogenuosis & doctis hominibus fore manifestum. Porro

nil aliud certi de principe, & auctore gentis ac familiae, et antiquissima, sic multis imaginibus præclarissima, vel ex annalibus provinciæ ac monumentis domesticis, vel ex aliorum auctorum scriptis indagare, nunc temporis datum est. Quod autem stirpis istius principia ex

fabularum involucris proferre & extrahere conatus sum argumentis antedictis: lector candidus boni consueti, atque ita accipiat precor: ut ex ingenio suo quisque vel demere, vel addere his fidem possit, quoad certiora intelliget. Plurimis tamen gratum fore laborem istum

periri fenestellam in tenebris sibi degenti quis feret ægrè? Nam verò quæ sequentur, omni fide dignissima sunt.

Aelius ille Gracilis (quem vulgò Heliam a Grael re-antiores vocitare voluerunt) matrimonio unica hære-

Antiquissima & nō temerè efficta esse Cluientium Principum insignia.

Cur fabulam de Helia detexerit, & excussit.

Transit ad Principium Cluientium res præclarè gestas. Aelius siue Helias Princeps familiæ.

Mugi-

dis

dis Theoderici Orcinij filia Beatricis, & magnis
tionibus auctus, summa potentia, & dignitate floruit
Belgio & inferiore Germania, ab utraque Rheni ripa
in Batauorum finibus atque vicinis locis principatus
tenens ab anno nostra salutis DCC. quo tempore Con-
stantinopoli Imperium tenebant Iustinianus secundus
& eius successores Philippicus, Anastasius, alijque
Quo Italiam opprimebant Longobardi: per Gallias
& Germaniam provincias superiores Francorum
longe lateque dominabantur. Hic primus tanta fami-
lia, ac domus illustra fundamenta iecit, primus à Theo-
doso tertio Imperatore Comitis titulum adeptus
quem in heredes & posteros propagauit. Virtute mi-
tari clarus, Pippino maiori, atq. eius filio Carolo Ma-
tello Francis principibus gratus fuit. Atque huic con-
tra Saxones & Frisos Christiani nominis hostes be-
gerenti auxilio fuit. Quare propter merita Batau-
parte (quam Teisterbandia comitatum tunc appella-
bant) ab eodem donatur. Ab hoc continua successio
Cliuij Comites multi, quos omnes constat optimates
adsertores unicos fuisse dignitatis sedis Apostolicae,
que Imperij Romani: adeo ut multa egregia multorum
Cliuiensium Principum in Remp. Christianam exte-
merita. Singulatim autem exequi facta cuiusque, la-
gium, nec nostri instituti est. Non enim genealogia
clarissima & antiquissima gentis illius hic exponere
animo est, sed lauream istam doctissimo viro Io. Lam-
manno, vel alijs relinquemus. Ut porro praecipua con-
memorem obiter ex annalibus, Reynhaldus Theoderi-
F. Aely vel Helia. n. cum Herestallo Pippino Dana-
rum Normannorumque piratarum Oceani litorala-
vastantium excursions, populationesque compe-
vtq. Christianam religionem propagaret, Radbaldus

Primus Cliu-
com Cluicn-
sion inaugu-
ratus Aelius
sue Helias.

Reynhaldus
Comes.

Frisonum regem Vtraiecto, citerioréque Frisia profu-
gavit. Reynhaldi filius Ludolfus, ac deinde nepos
Joannes, pronepos Robertus ordine successores grauis-
mo bello contra Christiana fidei perduelles Saxones eius
temporis summo Imperatori Carolo Magno suis au-
xilij plurimum momenti ad victoriam attulerunt.
Nam Ludolfus vicinos trans Rhenum Saxones vecti-
gales fecit. Joannes eiusdem Caroli auspicijs Saxonum
ducem Wedechindum proelio nõ procul Tentoburgo vi-
ctum occidit, atque rebelles ad fidem perduxit: quem-
admodum Cluiensium Principum genealogia, & an-
nales memoria prodiderunt. Albertus Crantzius ta-
men tradit Wedechindum Saxonem Carolo Magno
reconciliatum, & baptizatum bello tandem Suenico
perisse. Vti plures illo tempore Wedechindi fuisse vi-
deantur Saxones Principes. Robertus denique Frisos
ac Westphalos Castardo duce sepius rebellantes cum
Carolo debellauit, subiugatosque ad Christi fidem com-
pulsit. Balduinus Roberti filius Lodouicum Pium Im-
peratorem à filio Lothario per dissensionem Aquis-
grani ceptum, iunctis cum Bauaro duce Lotharij fra-
tre copijs, custodia liberauit, pacemq. inter patrem fi-
liumq. conciliauit. Huius nepos Luthardus Euenhar-
di F. decimus comes, ob virtutes, vite probitatem, ac
sanctimoniam non solum meruit affinitate stirpis Caruli
Magni & domus Casarea decorari, & Arnulfi Impe-
ratoris filiam Honoratam in uxorem accipere: verum-
etiam post mortem auctoritate sedis Apostolicae Divo-
rum numero ascribi. Arnoldus Balduini II. F. Dui-
Luthardi n. Comes duodecimus Heimricum primum
Imperatorem cognomine Aucupem, bello aduersus
Hungaros, Hunnosq. barbaros, andropophagos, capti-
uorum carnibus vescentes, atq. Germaniam uniuersam
ad

Reynhaldi
successores
tres.

Ludolfus
Comes.
Ioannes Ce-
mes.

Robertus
Comes.

Balduinus
Comes.

Luthardus
Comes inter
diuos relictus.

Arnoldus
Comes.

Marisburgi.

Gradus Comes inter quatuor Imperij Comites hereditarios secundus, omnium ordinum calculus sit electus ob operam Italico bene nauatam contra Ecclesie Romane, & Imperij belles. Eius filius Theodericus cognomine Volans obiit quietum ingenium, & expedita consilia, Godertum Brabantie Ducem, & Balduinum Flandriae Comitum rebelles, Henricum tertium Imperatorem Nouiomagenses obsidentes, accitis Imperij auxiliis, profligauit, & Imperatorem liberauit. Cuius meriti ob causam Henricus Imperator Theoderico, suisque posteris Nouiomagensium cum subiectis locis in fidem, vel (ut nunc loquuntur) in feudum dedit. Hinc successit filius eiusdem nominis militaribus studiis deditus magis, quam liberalibus procreandis. Quare prouinciarum gubernaculis fratris Arnoldo commissis, cum Godesfrido, Eustatio, & Balduino Bolionis fratribus, ceterisque Christianis Principibus expeditionem suscepit contra Turcas, & Saracenos, quae, demictis ubique barbaris, captisque validissimis urbibus, Atram, Syriam, ac Palaestynam subiungunt, ac regno Hierosolymitano constituto, Christianae fidei restituerunt. Huius virtutis amulus Arnoldus (qui fratri liberis orbo successerat) filius Theoderici cognomento Probus, cum Friderico Barbarossa Imperatore Syriam ac Hierosolymitanum regnum a tyrannide Sultani Saladini vindicauit. Theoderici nepos.

Theodericus Volans.

Theodericus Theod. F. Marisburgensis, a quo uenit.

Regnum Hierosolymitanum a Christianis restitutum. Theodericus Probus Arnoldi filius Arnoldus iunior Theoderici Probi nepos.

Arnoldus iunior Bremensi Episcopo contra Libertinos Stadenfes hereticos, omnem superiorem potestatem abnegantes auxilium dedit. Et rebellibus punitis, belloque confecto, expeditionem contra Turcas, & Saracenos Innocentij III. Pontificis maximi, & Lateranensis consilij ex decreto a Christianis principibus susceptam duce Pelagio, vel ut Platina scribit, Ioanne Columna Cardinale sedis Apostolica legato secutus est; ubi multis rebus terra, marique feliciter gestis Christianus exercitus Aegyptum inuadens, Pelusioque celeberrimo ad Nili supremum ostium emporio (quod Damiatam nunc appellant) longa obsidione, & crebris oppugnationibus capto, cum castris diuisis Babylonem & Memphim aggredi cuperet: Nili insolito incremento prohibitus, & ciuitem passus, penuria etiam comeatus cum Sultano Aegyptio malis conditionibus inducias pacisci, Pelusio & Aegypto decedere cogitur. Arnoldus Comes eodem tempore moritur, & Hierosolyma sepelitur. Successit in Comitatu Arnoldi filius Theodericus militari fortitudine praclarus, qui Claremontium Comitem apud Corbeiam in duello occidit, eo quod Florentium Hollandiae Comitem affinem suum interfecisset. Mox Niuelensem Comitem Claremonty eadem uicisci uolentem praebio superauit. Auxilia vicinis Principibus contra rebelles libenter dedit: Episcopis uidelicet Orthoni Ultraiechtensi contra Trifinienses transrhenanos, quos uulgo Orientanos appellant: & Bremensi contra Libertinos hereticos. Nec desuit Archiepiscopo Colonienfi Henrico eadem Engelberti Montensis vindicanti. Ab hoc Theoderici plures inuicem ordine succedentes gubernacula tenuere. Filius eiusdem nominis consanguineum suum Guilhelmum Hollandiae Comitem in Romanorum regem ab electoribus VII. uiris declaratum magnis auxilijs

Arnoldus Comes Cluius in Aegypto moritur & Hierosolymae sepelitur. Theodericus Arnoldi F. quem Iuuenem appellat quidam annales.

plures deinde Theoderici Comites.

auxilii inuit aduersus Fredericum secundum ab Innocentio IV. Pontifice Max. in Lugdunensi concilio damnatum, iure titulisq. Imperij spoliatum, hostemq. respicienda Christiana appellatum. Bello Hollandico Comiti Florentio Guilhelmi regis filio aduersus Flandros supplicias tulit, proelioq. nauali victor Bariensem ducem Theobaldum captiuum abduxit. Nepos item Theodericus cum eodem Comite Florentio perduelles maritimos Frisios & Canninufates, quos Cannemarlandinos nunc vocant, qui Guilhelmum Romanorum regem occiderant, & in excidium nobilitatis Germanica conspirauerant, extirpauit. Pronepos Theodericus Rudolphus Habsburgensi summo eius temporis Imperatori clarissimus fuit, cui contra Imperij rebelles fida & magna dedit auxilia, plurima eiusdem auspicijs nobilium praedonũ castella cepit, & diruit. Abnepos Theodericus patris meritum, suasq. virtutes Rudolphi Imp. affinitate est ornatus. Duxit enim in uxorem eius neptem Margaritham Austriam Alberti Ducis Austria filiam, quae postea etiã Imperator est factus. Quod matrimonium Theoderico non solum ornamento, sed etiam emolumentum (quae maiorum consuetudine Regalia vocatur) non solum confirmata, sed etiam ipsi sunt ampliata. Ditiones, urbibus adiectis aucta, constitutusque est vicarius Imperij in vicinis Cliuia ciuitatibus Noniomago, & Dauentria. Reliquit tres filios, Orthonem, Theodericum cum cognomine Pium, & Ioannem. Qui omnes sunt mascula prole decedentes se mutuo successerunt, Orthoni patri Theoderico, Orthoni fratri Theodericus Pium atque huic inuicem Ioannes, qui Archidiaconus propositus Ecclesie Colonienfis fuerat. Eodemque sunt liberis moriente, nobilissima simulq. antiquissima illius

Prima affinitas Cliuensis Principi cum Austracado mo.

Orthon Theoderici F. Theodericus Pius Theod. F. Ioannes Theoderici F.

Helie vel Helie stirpis longa successio interrupta defecit. Successor illi datus est Adolphus Marchiae Comitis filius ex Maria Theoderici Pij filia natus. Qui ex auctoritate Imperatoris, & consensu provincialium in eius familiae hereditatisque coopatus est: etiam si plures essent eius Helena proci, eundemq. Principatum ambirent. Huius maior natus filius Adolphus, Caruli Frederici Principis atauus, ultimus Cliuensium Comes fuit. Idemque grauissimum bellum conspiratione Principum vicinorum conflatum sustulit, quod vno ingenti proelio, non procul a Rheni ripa in campis Cliuys victor profugauit: quo capti Guilielmus Montensium Dux, & belli princeps, Reynhaldus frater Ducis Gelria, & familia: Comites quatuor, principes duo, nobiles ferè sexcenti. Equi bis mille, & praeda ingens capta, subque condona vendita est. Eius victoriae fama, magnum potentiae dignitatis incrementum Adolpho, & Cliuia principibus accessit. Ipse profectus ad Constantiense concilium generale, principum ordinisq. omnium iudicio meritum maiore Principatus titulo, atque potentiae iure decorari, & à Sigismundo Imperatore ex Comite Dux Cliuia creari. Cuius in honoris accessu epulum inauditi saculo sumptus publice exhibuit. Huius principis tanta fuit ubiq. auctoritas, ut eius nudo dicto plus fidei, quam aliorum principum signatis literis palam adhiberetur. Successor, abauus Caruli, Ioannes sub disciplina sui auunculi Philippi Boni Burgundionũ Ducis educatus à puero cum Carulo Ausdace Philippi filio, bellicosus simul, & iusti principis virtutibus excellens: domi iuxta, ac militiae clarus. Hic à tintinnabulis comitum phaleris tinnientibus ornato, conspicuoq. Archiepiscopum Coloniensem Theodericum Mursanum ini-

Stirps Aclie; vel Helie defecit in Ioanne ab Ecclesia ad principatũ vocato. Adolphus Marchiae Comes per affinitatẽ in ferus in familiã; ac nomẽ Cliuensiu Principum cum dignitatis ac tituli maioris accessione. Adolphus Caroli Friderici Principis atauus, Cliuensium Comes vltimus, ac primus Dux.

Ioannes Adolphi F. Dux Cliuia II.

qua vicinitate patri Adolpho seni grauem, & damnum, maximisque auxilijs superbum, Sanctis, Suisque, cisque munitis pluribus ereptis, quinquennali bello riganit, & ad pacis aquas condiciones, Nicolao v. re per legatum Cardinalem, & Philippo auunculo Du Burgundia sequeſtribus, compulit. Nec deſuit eide pietas, & religionis cura. Nam anno ſalutis 1500 qui ſubileus erat vniuerſe Chriſtiana eccleſie, cui nobili & eximio ſuorum comitatu Hieroſolymam in uigilio perrexit, & ad Chriſti ſepulchrum inſignia equiſtria ſacre militia cum precipuis ſuorum acceptauit. ex eadem peregrinatione reuerſus Venetias, Roma adijt ſacraque illius urbis loca pie uisitauit. Reliquum ſuorum ſucceſſorem eiusdem nominis proauum Caroli Friderici, moribus proſus pium, & manſuetum, & Miſericors cognomine idcirco dictus eſt. Is Carulum Gelria Ducem hoſtiliter eius prouincias inuadentem fortiter ſepe reppulit: xliomagno ſemel uictum cepit, ni Mauri unius opera, & fortitudine ex uictu manibus ereptus fuiſſet. Auis Caruli Friderici Ioannes item dictus, cognomine Pacificus, ſane circumſpectiſſimus, & prudentiſſimus Princeps, qui felici matrimonio inuictus Guilhelmi Iulia, ac Monteniſium Ducis filie uicice Mariae, dotis iure potentes, atque amplius prouincias plures ſuis ditionibus adiecit. Carulo Imp. magna dedit auxilia aduerſus Solimanum Turcarum Imp. maximo exercitu Pannonias uasſantem cum ab Vienna urbis obſidione potentiſſimum hoſte proſtigaret. Anabaptiſtas haereticos ac perduelles, ex inſima plebis face regem ſibi ſuſcitarant, Monasteriumque Weſtphalia munitiſſimam urbem, pulſo principe Epifcopo, atque omni nobilitate, per proditori occuparant, totius Imperij auſpicijs arctiſſima obſidione

circumvallauit, fameque & oppugnationibus fatigatos, ſubactosque, ſupplicio affecit. Regem, ducesque, factionis uincis candentibus laniatos, ac canis ferreis inclufos, e iurri conſpiciendos in exemplum ſuſpenderit. Ex eo natus Dux Guilhelmus Caruli noſtri pater, qui & adoleſcens, & quamdiu re ſe ualuit, inter praſtantiſſimos ſui ſaeculi Principes animi corporiſque dotibus emicuit: praebuitque de ſe mox uirtutis tantam populis uicinis expectationem, ut uix xxv. annorum cum eſſet, patre ipſius adhuc uiuo, Gelriae ciuitates Ordinum omnium conſenſu eum ſibi in Principem delegerint, Carulumque ducem ſuum ualitudine ac ſenio imbecillum, & liberis orbem compulerint, uti Guilhelmum hunc iuuenem ſucceſſorem ſibi nominaret, ditioneſque, quas poſſidebat omnes, cum Zutphaniensi comitatu illi cederet, quaſi maternae hereditatis iure tandem obuſcituras. In cuius quidem ſtoreſſime ditionis forſan poſſeſſione manſiſſet, niſi prauiſ quorundam conſiliis, Gallorum uel technis, a Burgundicae domus neceſſitudine ac amicitia (qua ſibi iam ante multo ius ad eaſdem Gelriae ciuitates per Carulum Audacem comparauerat) fuiſſet auulſus. Cum hac etenim componere potuiſſet amice iuris ſui controuerſias. Sed ſplendidis Gallorum promiſſis illectus in ſocietatem, moxque traectus in bellum contra ſui temporis ſummum Imperatorem Carulum v. Ang. multis rebus fulgenti arma ſumpſit. Caruli autem potentia tum orbis Chriſtiani maximorum Principum quorundam oculos percollebat, & animos male ſecuros habebat. Cum huius igitur abſentis legatis ac ducibus biennio ferè toto haud infeliciter conſiſtatur, Brabantiam direptionibus uasſat, & Arcſcotanum Ducem, exercitus Burgundici praefectum in Iulia ad Sittardum nocturno proelio aggreſſus, caſtris exiit & proſtigauit. Ceterum

Guilhelmus Ioan. F. Dux Cluiae v.

Ioannes Miſericors, Ioan. F. Dux Cluiae 1111.

Ioannes Pacificus, Ioan. F. Ioan N. Dux Cluiae 1111.

circu

H 2

runt

rum cum Carulus Imp. ex Africa per Italiam ac Germaniam cum instructissimo exercitu rediret in Belgicam: Guilhelmus Dux iuuenis iam parentibus orbem ac à Gallis quasi desertus; nec tam externis auxiliis quam provincialium suorum equitatu ac legionibus fultus, se tantæ tunc imparem moli vidit, atque matris Hieronis Syracusanorum olim regis exemplis secuti maximi Imp. clementiam, atque amicitiam potius quam extremas vires experiri maluit. Itaque de se iure libetius aliquid decedere, quam populos suos bello, periculisq; certis obycere, satius duxit. Nec magis prudens consilium. Quo licet factio qualicumque naufragio (ut veteri proverbio dicitur) bene deinceps feliciterque navigavit. Carulus enim Imp. pro sua profpicacia, iuuenis Principis eximiam indolem, heroicæque virtutes penitus considerans, mox dignum indicavit affinitate sua, & quem beneficiis sibi potius obstringeret, quam bello subiceret. Itaque fratris sui Ferdinandi Cesaris ac Romanorum regis ad Imperij successionem destinati filiam Mariam Austriam optimæ parenti, pietate, religione, ac virtutibus similem illi conubio iunxit, ipsumque indissolubili fœderis vinculo domui Austriacæ copulavit. Cui postea summa cum fide, & observantia Guilhelmus Dux semper adhaesit. Huius celebre, & præclarum dictum in senatu, ac tribunali sapius auditum est: Nolle se cupiam mortuum, sui commodi causa inferri iniuriam; facilius fereraturum illam, atque qualemcumq; iacturam, quam privatus quispiam posset. Ex uxore filios duos Carulum Fridericum, & Joannem Guilhelmum, filiasque plures habuit. Carulum maiore natu sibi successorem Joannem verò ad Ecclesiæ Christi gubernacula capestenda destinaverat: Verum supremo numini, cuius abdi-

nobis consilia sunt, aliter visum postea fuit. Ex hac autem stirpe Carulus Fridericus Princeps paternum genus traxit: maternum verò ex Austriacæ; qua nomen habet etiam à principatu suo. Et quamvis non sit antiquitatis tanta: nobilium imaginum tamen decore, summiisque imperiis excellit, & inclita est. Non enim potentior, non illustrior, hoc seculo domus in orbe Christiano fulget, ut de hac merito nunc, quod de Iulia domo Horatius olim:

micat inter omneis
Austriam fidus, velut inter igneis
Luna minores.

Floret enim, ut iam à plurimis annis, ita nunc temporis in summo honorum ac dignitatum culmine posita; resurgitque, ut coronis, sceptrisq; Imperatoriis Augustis novem, sex Regis: sic etiam imaginibus atque elogijs Augustorum novem: Augustarum duabus: Regum autem sex: Reginarum quindecim referta est. Archiducum, Ducum, aliorum Principum imagines, tiaras, circulos aureos, & gemmatos, hic longum esset enumerare. Revolvat annales veteres quosvis; & genealogias principum Christianorum omnium examines licet: haud puto in una stirpe reperies tot sublimia imperia, tot diademata & scepra, atque in hac una: Quam scribit Jo. Cuspinianus ex Habsburgensium unica familia produxisse quinquaginta septem masculos Principes vel Casares, vel Reges, vel Archiduces, Duces, aut Comites. Quid reperiri poterit rarius, excellentius aut illustrius? Frivolum ac leve est exemplum, si hæc consideres, quod Plinius ut stupendum fœmininæ felicitatis, atque nobilitatis miraculum, Historia naturalis lib. VII. adducit. Una, inquit, fœminarum in omni ævo Lampedo Lacedæmonia refertur: qua Regis filia, Regis

transit à paterna stirpe Caruli.

Rara & admiranda principatum, ac imaginum sublimitas in Austriacæ domo.

Lampedo Lacedæmoniarum regina.

Altera affinitas Clitienfis Principum cum Austriacæ domo.

uxor, Regis mater fuit. Plura, me Hercule, & maiora
decora reperies inier Austriadas Principes. Longe
etenim Lacœnam illam Lampedona excellit Elizabetha
Casimiri Polonia regis, quæ Imperatoris Casaris, et
Regis filia, & neptis, Regis soror, Regis uxor, Regum
quatuor mater, & denique Regis auia fuit: nimirum
nata ex Alberto v. Imperatore, Boemia & Hunga-
ria Rege, auam maternam habuit Sigismundum Impera-
torem, Boemia & Hungaria Regem; fratrem Ladis-
laum Hungaria & Boemia Regem; & filios protulit
Reges Hungaria Boemiaeq. Io Albertum, Vladislauum
Alexandrum, & Sigismundum; addatur & Fried-
ricus quintus filius, qui ad Cardinalatum, regia po-
rem quæpè dignitatem euectus est: Auia quidem fuit
Ludonici Boemia & Hungaria Regis. Quid ista felici-
tate felicis, aut nobilitate nobilius? Nec in sola uni-
eiusdem gentis remansit tam rarum decus. Fulget enim
nunc etiam temporis, ut unica phœnix, clarissima, atque
omnium virtutum dotibus præstantissima heroina Ma-
ria maiestas, quæ Carolum v. patrem, Ferdinandum
primum patrum, Imperatores, Casares Augustum
vidit, & amitas reginas quatuor. Ipsa Maximilianus
11. Imperatoris, Casaris Aug. uxor, Philippi Hispa-
niarum Regis Catholici, & N. regine Lusitaniae for-
Fruiturq; nunc merito summis etiã liberorum suorum
honoribus, Rudolphum primogenitum Casarem, atque
Boemia, Hungariæq; Regem cernens, & duas filias Regi-
nas, Hispaniarum unam, eamque Regum matrem,
Galliarum alteram. Item & alios quinque filios Au-
chiduces, quorum capitibus maiora quoque immo-
diademata. Quocirca non vanè de eadem, cum Maxi-
miliano Ferdinandi Aug. filio desponsata esset, qui-
dam Poëta vaticinatus est:

Reg

Reginam Mariam dicas, hæc omnia dices,
Stirpis honor, pietas, gratia, forma, fides.
Cæsaris est eadem proneptis, nata, nurusque,
Hinc erit & coniunx Cæsaris, atque parens.

Tam felicem Austriadum fecunditatem sine liuoris
affectu pensitantes, haud dubiè diuini numinis beni-
gnitate, & gratia sic esse nostro saculo consultum cre-
dent, ut hæc

Vna domus vires, & onus susciperet orbis
Christiani: quemadmodum Ouidius Poëta de domo
Fabia nobilissima, & amplissima cecinit. Quæ olim,
ut ait,

Vna domus vires, & onus susceperat vrbs

Roma: cum trecentos sex eiusdem sanguinis nobiles,
adiuncta clientum multitudine cuncta, ad bellum con-
tra Etruscos infaustis ausibus emisisset. Sed quantum hæc
præstantior? quæ velut fidum ac forte propugnaculam
sola iam diu opponitur aduersus impetus scissimorum
Christiani nominis hostium, & barbaræ Otomanicæ potē-
tiæ rabiem à cervicibus nostris depellit. Tanta igitur

Augeat Imperiū, & sobolem domus augeat annos
omnipotens Deus, ut eiusdem Poëta versiculis abuta-
mur: atque malum his, qui eius compagem dissoluere
cupientes, simul reip. Christianæ ruinam & interitum,
sibi, posterisque suis Turcicæ tyrannidis iugum optant.
Notabile ac rarum in hac Austria familia est, nec non
genuinum, ac proprium à proavis, atavisq;: quod mas-
culi fere omnes, & foemina etiam plurima mento nas-
cuntur oblongiore, prouincientiorq;: non tamen inde-
centi, sed cuius forma vultum principis graui quadam
maiestate decoret, intuentibusque reuerentiam concitet.
Mentum autem cum prolixius homini est, volunt Ari-
stoteles, Palamon, declamator, & Loxus medicus, qui

H 4

etiã

Elizabetha
Poloniae re-
gina.

Maria Caroli
v. imp. Aug.
F. Maximilia-
ni 11. imp.

Salutaris, &
necessaria
reip. Christiana
domus Au-
striacæ potē-
tiæ, & magni-
tudo.

Singulare &
nobile quid
in Austriacæ
domo.

etiam de Physognomia scripserunt, animum ostendunt
 pium, placidum, constantem, & minime perturbatum.
 Que virtutes ac dotes, ut magne & eximia sunt, in
 Principem virum vehementer adornant. Maiorum
 istius domus plurima & insignia facta celebrantur per
 orbem terrarum, ab fide dignis scriptoribus memori-
 prodita: quorum pauca quedam obiter, stemmatis de-
 clarandi causa, huc adferre sufficet. Rudolphus Hab-
 purgensis primum Comes, mox Imperator Augustus
 qui primus Austriam sobolem felici stirpe plantavit
 quater & decies è proelio victor rediit. Optocarni
 Boemia regem rebellem, acie victum occidit. Ex ordi-
 num consensu & principum consilio, extincta Ducum
 Austria mascula stirpe, filium suum Albertum Du-
 cem eius provincia constituit. Qui postea Cæsar Au-
 gustus eius nominis primus, Adolphum Cæsarem &
 Electoribus propter ambitionem, ac sordes abdicare iu-
 sum, & Imperij titulos, insigniaque nihilominus arma
 sibi asserentem, apud Vangiones in agro Spirensi proelio
 superavit, & occidit. Idem, cum rite non fuisset electus
 comitiis convocatis, coronam deposuit, & Imperij in-
 ordinibus resignavit: ne de violenta usurpatione accu-
 cupata tyrannide notari posset. At Electores ire in su-
 fragia iussi, calculis omnibus denuo Cæsarem Impera-
 torem Albertum declararunt. Plures reliquit libera-
 è quibus Leopoldus dux Austria militari studio cla-
 rus, populari voce, Gloria militum appellabatur. Al-
 Fridericus in ordinum dissensione Cæsar electus cum
 Ludonico Bauaro per annos octo varia fortuna de Im-
 perio certavit. Minor fratrum omnium Albertum
 corporis quidem vitio Claudus sive Contractus: sed
 miram animi gravitatem, summamque prudentiam
 gnomine Sapiens dictus fuit. Qui fratribus quinque su-

Transit ad in-
 signia facta
 Austriadum.

Rudolphus
 Hapsungen-
 sis Imp. Aug.
 familia Prin-
 cept.

Albertus Ru-
 dolphi F. Cæ-
 sar Aug.

Alberti mira
 modestia.

Fridericus Al-
 bertii F. Cæsar.

Albertus Al-
 bertii filius co-
 gnomine Con-
 tractus &
 Sapiens.

prole mascula mortuis succedens in Ducatu, philoso-
 phia & pacis artibus instructus, civili gubernatione di-
 tiones suas maiorem in modum ditavit, & oppignorata à
 maioribus oppida redemit: novis provinciis duabus
 Principatus sui fines ampliavit. Huius F. Rudolphus
 Dux, ob ingenij acumen cognomento Industrius, Vien-
 nensem academiam instituit, & doctis artium professo-
 ribus exornavit: quam Albertus Dux, fratri Rudol-
 pho sine filiis mortuo successor censibus auxit. Ex hoc
 natus eiusdem nominis filius unicus, quem ob egregias
 virtutes Sigismundus sui temporis Imperator summus
 iuncta matrimonio filia Elizabetha generum sibi ad-
 sciuit, & ad Imperij successionem destinavit, & prouexit.
 Denique testamento etiam nominavit regnorum suo-
 rum Hungaria, ac Boemia heredem; utque ultimam
 voluntatem exequerentur statuum, ac provinciarum
 primores rogavit, dicens: Beatum id fore regnum, cui
 Albertus esset imperaturus. Post mortem Sigismundi
 sciri, ab Electoribus Cæsar Augustus appellatus, ho-
 morem constanter recusavit, nec acceptasset oblatum
 Imperium, nisi importuna interpellatione Ducum Au-
 stria, omnisque parentela, nec non unanimi principum,
 ordinumque consensu victus fuisset. Tum alta voce non
 sine suspirijs exclamavit. O prodigiosa fortuna, nec diu
 mansura: tria vno anno regna nobis obrudis? Vix
 quispiam alius unquam matore spe ad imperium venit.
 Nec se felisset maximi Imperatoris Sigismundi sociari
 sui iudicium, expectationemque, nec sane conceptam ani-
 mis ordinum omnium de se opinionem frustratus esset,
 si durtior iuveni contigisset vita. Siquidem biennio
 solo, quo præsuit, & paucis mensibus, Morano, ac Sar-
 matas intra suos fines quiescere coegit: Ptasconem Boe-
 miam, factionis hæreticæ caput, sic attriuit, ut tota Boe-

Rudolphus
 Alberti F. In-
 dustrius Dux.
 Albertus Al-
 bertii F. Ru-
 dolphi fratet.
 Albertus Al-
 bertii F. Alb.
 n. Dux Sigif-
 mondi, Imp.
 gener.

Sigismundi
 Imp. de Al-
 berto iudiciu.

Albertus Cæ-
 sar Aug. ap-
 pellatus Im-
 perium recu-
 savit.

mia sibi cederet. Dumq̄, maiora molitur animo, in expeditione contra Turcas immaturè disenteria confectus interijt. Successorem habuit in Imperio Fridericum tertium, Ernesti filium, patruelem suum in secundo gradu. Albertus enim Imperator animum Albertum Ducem habuit, & Fridericus Leopoldum, qui duo fratres germani fuerant. Ceterum Fridericus hic Caesar Augustus Caruli Friderici Principis atavus maternus, ingenitam naturæ probitatem, virtutisq̄que tanto Principe dignis omnibus gratissimus fuit, cultui imprimè diuino & Catholica religionis pietati, studiisq̄ literarum, vel à prima lanugine sua sponte prorsus addictum. Cum defunctis parentibus, sui iuris esset factus, adhuc adolescens nil prius habuit, quàm religionis ergò Palestinam inuisere, terramque Christi redemptoris nostris pedibus calcatam, eiusdem, & tot martyrum sanguine consecratam piè recolere, & osculari. Ad Imperium euectus, Germaniam propter crebra ecclesiæ (quæ fuerant ambitiosorum technis conflata) schismata, non parum ab Apostolica sedis obedientia alienatam officium, sublata neutralitate, reduxit: Amadeo Allobroge, qui Basiliensi consilia innoxius pro summo Pontifice se gerebat, sua auctoritate in ordinem redactam. Eandem perpetuis bellis fatigatam longa pace recreauit: quam eodem tenore per annos ferè quinquaginta quatuor, quibus rerum potitus est, summa moderatatione coluit, Pannonicos, aliosq̄ tumultus prudenter, & maturè componendo. Quin etiam in Belgas mouentem Nouesium obfessum asserturus, hostem Carulum Audacem Burgundum potentissimum & bellicosissimum Ducem, facile in suas partes traduxit, amicitia denique & affinitate sibi copulauit. Ad eosdem, post Caruli mortem denuo tumultuantes Maximilianumque eius filium

Fridericus
 Caesar Aug.
 Ernesti
 Duc. F.

Pax & affinitas
 Friderici cum Carolo
 Audace,
 Maximilianus
 Friderici
 Filius.

filium (qui ex Carulo defuncto natam Mariam multarum provinciarum heredem matrimonio duxerat) detentum indignè tractantes reuersus, paucorum poena contentus discordiarum fomitem sustulit. Filium unicum Maximilianum, maxime expectationis iuuenem, octauo antequam moreretur anno, Electorum suffragiis, omniumque ordinum votis Casarem Francofortiæ declarauit. Hic fortunatus, & magnus bello Princeps, & pace præclarus fuit ob Christiana pietatis cultum, virtutum ac literarum amorem, liberalitatemque summam omnibus bonis charus. Laudatissimi enim atque optimi parentis vestigiis non excedens, tota vita nil aliud quesuit, quàm tanto Principe dignos labores: nimirum Catholica religionis promotionem, Christiana resp. tranquillitatem, securitatemque à Turcica tyrannide, nec non Germania pacem atque libertatem. Tanta tamen virtuti inimica fortuna frequentes & graves amulorum motus concitauit. Et licet non admodum esset pecuniosus, neque tam belli neruo, quàm suorum beneuolentia robustus, omnes tamè aduersariorum impetus feliciter sine multo sanguine retudit, sine graui damno technas & insidias elusit. Belgicas dissentiones post uxoris mortem ortas composuit. Veromandos, Morinos, Eburones, ac Batavos interamnates bello subegit. Philippum Palatinum arrogantius se gerentem compefcuit. Venetos aequo latius ditionum suarum fines proferre cupientes in ordinem redexit, Anglorum etiam thesauros sine sua iactura aperuit, & dissipauit. Atque ita prudentia, felicitariq̄ summa creuit, uti Turcarum Imperator Baiazethus, regulique barbari plures sua sponte legatos auro, gemmis, exoticisque muneribus preciosis onustos, amicitia conciliande causa ad ipsum miserunt. Vnicum reliquit filium Philippum Austrinum Caruli

Maximilianus
 primus Caesar
 Augustus

Philippus
 Maximiliani
 filius Archidux
 Austriae

Caruli Principis nostri proavum maternum multarum
 provinciarum heredem. Cui adolescenti per matrimo-
 nium Ioanna Ferdinandi Catholici regis unica fili-
 Hispaniarum, Neapolis, Sicilia, atq. alia regna plura
 & amplissima ditiones feliciter acceperunt. Summæ
 expectationis Princeps hic fuit: sed invida Parca vi-
 stamen nimis festinanter detrūcavit. Vix enim annu-
 etatis xxx. excessit, relictis duobus filiis Carulo, & Fer-
 dinando: quorum alter alteri in Imperio Romano suc-
 cessit. Carulo scilicet natu maiori Ferdinandus fra-
 ter. Hic avus maternus nostri Principis Caruli Frideri-
 ci, ille patruus magnus fuit. Qui Maximiliano Imp-
 ratori mortuo successit electus absens, omnium suffragi-
 Galliarum regi Francisco prelatu. Nec visus ma-
 rum memoria potentior, aut rebus gestis in orbe Chri-
 stiano illustrior aut praeclarior post Carulum Magnu-
 Imperator. Solimanum Turcam Xerxianis quo-
 copis Pannonias vastantem bis ab obsidione. Vien-
 reppulit. Gallorum regem Franciscum in Insu-
 acie victum cum rege Navarra & precipua Gal-
 nobilitate cepit. Smalcaldica coniurationis rebel-
 cum xc. milium exercitu ipsum oppugnantes, prin-
 cipibus captis, in potestatem redegit, graviq. multa p-
 uit. Mare mediterraneum a piratarum iniuriis libe-
 ravit, Carthagine, Tunetique capto, & archipirata
 Barbarossa profligato, ultra xx. milia Christianorum
 è servitute durissima vindicavit, & magnam Africæ
 partem subegit. Ob quas res bene gestas, MAXIMI-
 FORTISSIMI Q. cognomen rettulit. Demum
 victoriarum, & honorum satur, & corpore labo-
 ribus iam exhausto, & debili (cum antea diu fratrem
 Ferdinandum Casarem declarasset) diuino servitio
 care, & quieti se dare cupiens: Imperium sua spon-

Carulus v.
 Philippi F.
 Max. mil. N.
 Cæs. Aug.

Carulus v.
 Cæs. Aug.
 abdicat se
 Imperio &
 regnis.

deposuit, & hereditaria regna, provinciasq. sui iuris
 omnes Philippo filio cessit. Atque in Hispaniam pro-
 fectus cum duabus sororibus viduis, Leonora Gallia-
 rum, & Maria Pannoniarum reginis, in monasterio
 S. Iusti Toletana provincia tranquillissimum, beatissi-
 mumque vite finem consecutus est. Ceterum Ferdi-
 nandus successor eius, licet bello non tam clarus, omni ta-
 men virtutum genere Princeps excellentissimus fuit.
 Nam literarum artiumq. omnium amator, literatus
 ipse, atque etiam tanta pietatis, modestie, & benignita-
 tis: ut eum & hostes & barbari amare cogerentur; uti
 delicium orbis aut humani generis non minus verè,
 quam Titus Cæsar nuncupari potuerit. Is proavi Fri-
 derici exemplo Germaniam variis opinionibus discor-
 dem, multiformi religionum monstrofarum scismate
 mirifice distractam sedavit: summaque providentia sua
 Iani templum, (ut Romano more loquar) toto quasi
 Imperij sui tempore in continua pace clausum reti-
 nuit: & ut Germania ad Catholica religionis unita-
 tem redigeretur, assidue laboravit. Optimi piissimique
 Principis huius sanctum exitum, beatamque mortem
 epistola diserta ad Pium IV. summum Pontificem de-
 scribit Mathias Zittardus, qui eidem à confessione,
 sacrisq. concionibus, & in extremis preste fuit. Reliquit
 successorem in Imperio filium natu maiorem Maxi-
 lianum II. Hungaria Boëmicque regem, quem antea
 consensu Electorum atque ordinum Imperij declarauit
 rat Casarem. Is avunculus Caruli Friderici Principis
 nostri rerum adhuc potitur. Nam Carulus natus ex
 eius sorore Maria Ferdinandi Aug. F. Guilhelmo
 Duci Clinia, sicut diximus, nupta. Generis igitur no-
 bilitas ab utroque parente tot summorum principum,
 tot illustrium imaginum serie (veluti diffuse satis de-

Ferdinandus
 Philippi filius
 Maximil. N.
 Cæs. Aug.

Maximilianus
 II. Ferdinandi
 F. Cæs. Aug.

Caruli Friderici natiuitas.

monstrauimus) Carulo clarissima fuit. Hic natus est Clivia in Palatio, nostrae salutis anno ∞ DLV. quarta Kalendas Maias, paulo ante solis exortum, hora quarta post mediam noctem. Cuius natalis hoc disticho continetur $\epsilon\iota\alpha\upsilon\tau\omicron\varsigma\epsilon\mu\tau\eta\mu\acute{\omicron}\nu\acute{\omicron}$: quo, scilicet, annus totidem literis numeralibus (D, ut in usu quibusdam est, praerita) & mensis dies ultimo versu declaratur.

gratVs qVadrVpLICI popVLo dVX ortV
AprILIs

FIInIt Vt solItos blS deCeM & oCto dIes

Sic etiam in fastos, actaque prouincia publica relatus est dies. Annus insignis fuit idem breui pontificatus summo Marcelli 11. optimi patroni mei, quem magno reipublice Christianae incommodo intra mensis spacium a gubernaculis mors damnosa repulit: nec non abdicatio spontanea Caruli v. Imp. Aug. qui tum cedere summis honoribus coepit, & Philippo filio hereditaria regni plurima resignauit. Infantibina ex seculi istius nomina susceptorum induuntur, etenim auspiciis Caruli

Imp. Aug. & Friderici Electoris Palatini Comitatus recens natus è sacro baptismatis fonte elcatus est. Matera, quibus à susceptoribus donatus est, aurea bulla patereq; durant adhuc, ostendunturq; Clivia. Educatio eius in parthenone, seu gynaeceo primum apud Mariam Austriam matrem, & Ameliam amitam, qua in perpetuo remansit calibatu, licet sapius à magnis Principibus expetita ad nuptias fuerit. Nec defuit infans primus ad felicitatem gradus, quod heroine matris uenerosis uberibus lactatus fuerit: atque indolem Austriacae uirtutis ex genuino, & puro fonte materno suorum Pueritia eius amabilis, & egregia festiuitatis fuit, utrimque in eadem explenduerunt corporis animique tunc & dotes. Itaque patri mox incessit cura diligens

animo tenello, ceu recentia testula literarum, ac pietatis Christianae liquor purus sensim instillaretur a primis annis. Principem etenim in ciuitate non nasci, ut inter apum examina regem in alucaribus: sed à puero institui ad reipublicae functionem in sapientum, & bonorum contubernio oportere, Platonem Philosophiae principem docere, non ignorabat: atque generosissimam licet indolem, & optimam quamque pueri naturam, si destituatur institutione, foecundam quidem sed incultum agrum imitari, & multa simul cum virtutibus uitia proferre. Querit igitur patrodriam seu pueritiae praefectum, doctum & piam, qui teneros annos filij instituat, atque literis instruat. Adsciscitur ad hanc prouinciam Matthias Paludanus Venradiensis, magno ingenio uir, & singulari memoria, doctrinaq; non vulgari: praeterea moribus comis, & Catholicae religionis pietate conspicuus, qui prius Embrica per plures annos non sine laude docuerat. Cùm septimum ageret annum Carulus, è Gynaeceo sublatus huic traditur formadus, ac erudiendus. Denique ut omnia ritè fierent, erigitur puero principi postea nouum contubernium, & oeconomia quaedam propria: non tam aulica pompa gratia, quam recta educationis, ac probae institutionis causa. Delinuntur è subditis iuuenes nobiles aliquot incorruptae fidei, ac probitatis, linguarum ac literarum peritia instructi, morumq; elegantia commodi: qui mane surreturo, prandenti, cenanti ac demum uespere cubitum ituro assiduis ministeriis praesto, honestaque conuersatione non inutile esse possent. Additi pueri nobiles comitum, ac praesidium filij ferè coactanei, ad disciplinae exercitij commilitum ex uetusto Principum mare, quos supposito Xenophon in Cyripedia uocat: utq; indole generosa praediti, ingenio industrii, & commodi, lingua continentis,

Eius prima institutio.

Matthias Paludanus.

Contubernium Caruli.

Eius susceptores.

Educatio eius.

Pueritia Caruli.

ac veracis essent, omnino promissum fuit. Sic cetera omnis familia ad vnguem facta, atque ordinata est ad tantam expectationis curam, quantum obcurdam. Huic tam selecto cōubernio pater selectissimum quoque profecit œconomum Guārenerum Gymnicum dominum Gemnicij, hominem sibi à puero cognitum; quippe collataneum quasi, & cōpatriotem quondam sub eodem institutore Conrado Heresbachio eductum in disciplina. Qui rei militaris principia sub potētissimo Imperatore Carulo v. Ang. didicerat, sub eodemq; tyrocinium deposuerat, variis expeditionibus, & peregrinationibus prima iuuentute probatus. Vir gravis, prudens, & fidei explorata: nec non antica philosophia peritissimus. Et quamvis propter militaria studia puer literas Latinas ad vnguem non didicisset, literarum tamen (quod valde rarum) atque omnium artium ingenuarum amantissimus est: laborum insuper patientissimus, atque perpetuus librorum heluo, ex quibus historiam, antiquitates, architecturam, optice, aliasq; generoso viro dignas artes sua sponte didicit. Huic filium commendat pater totum tradit regendum: iubetq; ut anticomœconomiam uniuersam gubernet, tueaturque: ministrorum officia cuncta ei pareant: utique ipse, cum padagogo Matthio filij adolescentiam curet, & instituat: ambo vitam moresq; ad pietatem & virtutes forment: hic per literas & discendi precepta, ille per exercitia corporis ingenuas atque honestam civilemq; conuersationem. Matthio igitur ipsum primus, nobilesq; pueros cōpatriotes fundamenta Latine Grammatices per computum in digitis, & per artes (ut appellant) memoratiuam magnam facilitate docuit. Erat enim Carulus ingenio promptus & alacer, memoriâque non infelici: mores tamen, ut in lubrica illa ætate solent, erant admodum varij, & nimis ludendi

Guarenerus
Gymnicus
œconomus.

Prima fundamēta
Caruli.

ludendi cupiditas diutius inherens, item obsequium & facilitas erga sodales pueros, expectationē minuit apud extraneos & parum familiares. Stabilem verò, atque indolem diu obnubilatā pauci ex suis etiam corde perspexerunt: quod ipsum in T. Manlio Torquato, & Q. Fabio Maximo Cunctatore contigisse, Romana historia produnt. Animus tamen valde commodius erat, uti facillimè admonitionibus auocaretur à ludicris ad seria, & à vitiis ad virtutem. Nulla enim fuerat pernicacia; nullâue superbia. Constat puerum etiamnum ardoris animi plenum fuisse, atque indole ad gloriam inclinata, ut laudibus facile ad labores, & difficiles capeffendas impelleretur. Erat enim quod natura, & quod vixit: quod variis notis animaduersum est, & maximè per lusus pueriles enituit. Quemadmodum enim de Cyro puero scribit Xenophon, sic etiam ipse inter ludendum munia sodalibus distribuere labenter, ducem semper se præbebat, & campiductorem in ludicris exercitijs, dum saluunt fossas, vallum innadunt, & castella tēporaria expugnant. Ceterum magis ac magis deinceps per ætatis gradus animi corporisq; dotēs in eo apparuere: docilitas dexterior, & que magna ad omnes ferè artes, memoria singularis, eaq; talis, ut cum vix esset annorū duodecim, Manonis poeta libros integrōs, presente patre, Principumq; regatis, cōtinua oratione memoriter aliquando recitavit. Prudenter enim pater sapiens filium ab antica turba memorum inuisere solebat, eius explorare studia & exercitia, rectorum ac ministrorum officia recognoscere: immo etiam aliquando cum paucis ultrò ad eius mentem venire: quo vitam, vultum ac mores eius perspiceret, atque ministros ad maiorem diligentiam excitaret, & nimirum prouerbio dicti non immemor, Oculos domini imprimis

indoles.

Carulus amicus
honoris & victoriæ.

Memoria.

Patris cura & diligentia.

imprimis equum saginare: atque optimum in agrum esse domini soleam. Ad studiorum itaque disciplinam puer vocatus, magistris paruit lubenter. quamvis ad ludicra, & ad voluptates (vt atas illa gitare solet) propensor esset: raro tamen ad id immerat puerilibus rebus, quin obseruari ac nunciari iuberet horam studiis liberalioribus destinatum: & cum appulisset, mox vltro cum preceptore ad seriam agenda secederet. Eam autem vt negligeret, raro riguit etiam adolescenti, quandiu literis operam demisi forte sublimioris gradus nobiles aduenae colloquium ipsum ac conuersatione longiore detinuisent. Sermo Latinus non solum preceptis, sed etiam domesticis consuetudine duorum Comitum, & nobilium aliquot rorum domi excultus est: sed imprimis conuersatione assidua doctissimi, atque elegantissimi inuenis Joannes Reckij, qui iam antea Italiam, & Gallias studiorum causa peragrauerat. Linguas etiam externas a puero Gallicam imprimis, deinde etiam Italicam, atque Hispanicam legendo, scribendo, interpretandoq; degulit cepit: Item Musices artem canendi voce, psallendo, & ceteris scienter ac inuenerat. Denique vt ad omnem virtutem iuxta comparatur, filium magna diligentia curaque pater educatum. Mox etiam exercitationes campestres equorum & certis horis ipsius patris auspiciis didicit & assuetum. Eodem censente, corpus in incremento ipso ad omnes neris exercitia accommodari, & ad quosuis labores pediri debere: vt ad cursum & saltum fieret agilis, luctam & pugnam promptum & stabile. Igitur frequenter tyronem exercuit equitando, & militum progymnasmata docuit, atque etiam pila, disco, cursu

Prima Caruli iudimenta linguarum ac musicis.

Ioannes Reckij.

Exercitationes corporis.

in sole & puluere certantem erudiuit: Octauij Augusti exemplum secutus, qui & ipse nepotes suos ex illis, Caium, Lucium, & Agrippam, quos ad Imperij regem educabat, & literas (vt Suetonius testatur) & ceteraque adolescentia rudimenta per se plerumque docuit. His artibus puer imbutus, his disciplinis domi Carulus est institutus. Dehinc pubescens, armatum primum induere cepit, & cum patre Tentoburgum in celebri pompa armatus inuehitur equo, cum cives principi suo iuramentum renouarent. Praefuit & ludis festiuis ductor turma nobilium equitum anno sequenti, cum Maximiliani Caesaris Aug. auunculi sui filia, Anna sponsa Rheno secundo per paternas ditiones magno comitatu duceretur in Belgium: inde in Hispaniam ad sponsum Philippum regem Catholicum apparsa classe profectura. Quo fere tempore ex auctoritate patris agitata est in senatu, cum iam incipisset adolescere, an peregre extra prouinciam mittendus Carulus princeps, vt multorum hominum moribus videret, disciplinas cognosceret, & linguas externas perciperet. Quemadmodum ex usu prisco maiorum heredes & principes praclaros plurimos fecisse constat, qui liberos suos aliquamdiu ab oculis gremioq; materis, quod rectius faciliusque instituerentur, puerileisque mores dediscerent, segregarunt. Variatum aliquandiu sententis in senatu pro hominum iudicio & qualitate. Magna namque pars procerum non solum superuacuum, ac inutile fore censuit, sed etiam sumptuosum ac periculosum adolescentem principem in ignotas regiones contra morem Germanicum educere. Germanos veteres indigenis artibus, praecipue militia & agricultura contentos prorsus ab externorum commerciis abstinuisse dicentes. Immo M. Catonem & alios prisca integritatis viros

Armorum exercitium.

Consultatio de peregrinatione Caruli, controuersata per orationes obliquas.

Adolescentem principem extra prouinciam non esse mittendum.

Germanorum mores prisca.

viros palam conquestos semper fuisse, externas dis-
 nas, ac linguas frugale populi Romani vitam ac ma-
 lam virtutem corrupisse: cum Græcis & peregrinorum
 moribus in civitatem irrapisse molitiam, luxum, gaudi-
 ebrietatem, & omnia turpitudinis genera: idem
 pro seculo contingere, rerum euentu disci. Iuuenis
 Germania in externorum Principum regis edu-
 magnam partem nil præter superbiam, luxum, po-
 pam, ac splendidam vestem: nihil præter morbo-
 scabiam referre domum: ac nullas artes præter alea-
 pile lusum, gladiatoriam, ac tripudiatoriam disci.
 Interea tamen omnes conterraneos præ se contem-
 quasi civilitatem rerumq; prudentiam soli possidere.
 Hos esse longarum peregrinationum fructus in ado-
 centibus: Parentes autem, eorum experientia do-
 intelligere indies, quantis in mercem damnosam imp-
 sit sit opus: quarum obiacturam sæpe caput (vt pro-
 bio dicitur) scalpere eos videmus. Demique mille pe-
 culis obnoxias esse peregrinationes, & itinera lon-
 Occurrere vbiq; iuuentuti imperitiæ fraudes, insidi-
 errores, naufragia, lapsus, latrocinia, venena, vici-
 morbos ac mortes immaturas inter ignotos. Quam-
 ste, ac miserum infelicibus parentibus, si charus, ex-
 tatusq; filius post longam absentiam, maximosq; su-
 ptus factos, tandem in epistolio funesto duntaxat nomi-
 renus, nigro * & præfixo redeat, suspiria, lachrymas
 plantus adferens? Si hæc priuatis metuenda, quid no-
 gno principi? qui nusquam latere, vel sibi vivere pot-
 qui semper in oculis æque prauorum technis ac insidi-
 ac probitati honorum sit expositus. Sed quanto hæc pe-
 imbecillior illa est, hoc seculo, his moribus, tanto mai-
 vbiq; pericula obuersari, quemlibet (nisi mente sit
 ptus) sperari debere. Non igitur consultum videri

Iuuenum no-
 bilium mores
 piau.

Peregrinatio-
 nū pericula.
 * & apud vete-
 res in tabulis
 publicis ac epi-
 taphiis mor-
 tuorum, sicut
 V. litera vltio-
 rā nominibus
 preponi solet:
 quod ambo
 sint primæ in
 dictionibus
 Viuus, &
 θανάτος. Hinc
 Cicero pro
 Milone & lite-
 ram tristem
 vocat: Martia-
 lis mortiferū
 signū: Petrus
 nigrum theta.
 Quæ propter
 in Græcorum
 item iudiciis
 olim damna-
 tionis, & pec-
 næ capitalis
 erat nota.

Adolescentem principem tot casibus obicere non sine im-
 manis sumptibus. Non posse etenim Carulum pro ma-
 gnorum suorum splendore, pro cognatorum ac affinium
 amplitudine, pro parentum statu & conditione medio-
 cribus impensis foris educari. Recte prudenterq; cen-
 fuisse veteres, domum propriam domum optimam esse.
 Mysonem Chæmum sapientem appellatū, & Aglaum
 quendam Paphidum senem ac pauperem olim oracula
 Delphico Gygi Lydorum regi amplissimo felicitate pro-
 latum esse: quod prædixit, in quo natus erat, limites
 nunquam fuisset egressus. Principi Carulo non minus
 honoratum fore, ac vile magis: si frugali victu, mode-
 ratissime sumptibus apud suos educatus, natale solum
 amare, & moribus patris adsuescere discat: vt suarum
 pronunciarum naturam, statum, ac situm; populorum
 ingenia, consuetudines, leges ac præiulia, atque ordi-
 nem omnium conditiones sensim cognoscere possit. Lin-
 guæ, præter vernaculam, paucas illi esse necessarias,
 Gallicam videlicet & Alamanicam; easq; ipsum domi-
 que faciliter ac Latinam apprehensurum. Tum ma-
 gis familiari consuetudine suorum animos sibi obliga-
 turum, optimatum amorem sibi conciliaturū: si patriam
 ac suos redamare à puero, assiduoq; studio colere ipse
 videatur. Si verò post longam absentiam suis parum
 notus, moribus externis imbutus, peregrino comitatu
 stipatus, cultuq; alieno deformis reuertatur: graue illi
 futurum ac difficile, suorum moribus ac institutis semet
 accommodare. Immo periculum fore, ne multa nouare
 velit, quæ alibi visa placuere, ne pro subditis, exteros
 sanguifugas, sibi iam consuetudine iuuenili cognitos re-
 rum gubernaculis adhibeat. Libertati publicæ, pronun-
 ciarumque salutis aduersum & perniciosum semper hoc
 non solum esse: verumetiam principibus ipsis valde

οἷος φιλος,
 οἷος ἀριστος.

periculofum. Alexandro Magno post maximas vi-
 rias peperiffe summā inuidiam, quod barbaro cultu
 habitu peregrino delectaretur, Persicōque ritu adori
 à suis velle. Demetrio Philippi Macedonum re-
 filio exiliū attuliffe, atque Vennoni Parthorum
 abstuliffe regnum; quod obsides apud Romanos
 fuiffent, eorum moribus, artibus atq. institutis nimis
 indulgere viderentur. Cuiusvis autē exemplorum
 copiam, neque vetera adducere necesse esse. Non
 etiā ſeculo plures provincias perpetuo tumultu
 ſeditione flagrantes docere poſſe, quantam reip. ma-
 rum Iliada rectores peregrini, ac veteres conſuetudinū
 legesq. contra morem maiorum innovate adducant.
 His rationibus moti plures (ut dixi) cenſuere, non ed-
 cendum extra provinciam adoleſcentem Principem
 Multi in diuerſa ſententia, qui vile, ac penē
 ceſſarium fore iudicant, ut in aulam amplam
 præcipuam ſummi alicuius Principis recte inſtitu-
 mitteretur per biennium trienniumve, morum &
 guarum varietate conſpicuam: ubi nō luxus, aut qu-
 non mollities aut leuitas dominarentur; ſed honeſta
 ſciplinā vigeret: Vbi virtus ac bona artes haberent
 in precio, heroica & maſcula iuuenum exercitia
 quentarentur, & eſſent in uſu. Non ſolum libris, diſci-
 plinis, atque præceptis indigere futurum Principem;
 etiam polytropia quadam, & rerum variarum expe-
 rientia: Oportere quoque eum res communes perici-
 tando diſcere, quo firmitus eas memoria retineat. Et
 euentu quoque conſilia expedire diſcat; non ex libri-
 rantium, aut præceptorum didactis. Recte atque ut
 finxiſſe veteres Sapientia patrem Uſum, & matrem
 Memoriam eſſe: atque hanc deam elegantiffime in
 ipſum in Afranij Sella fateri, his verſibus orum
 nomen

Adoleſcentem
 Principem
 inter externos
 rerum expe-
 rientia eru-
 diendum eſſe.

nomenque ſuum togatis palam faciens:

Uſus me genuit, mater peperit Memoria.

Sophiam vocant me Graij, vos Sapientiam.

Gubernandi verò difficillimam artem eſſe: clauum ipſe
 ni manu terat, nauclerum nunquā peritum fore. Ara-
 torem deliraturum frequēs, ni diſcat ipſe ſtriam manu
 regere. Non temerè Apollinem dea huius antiſtitem
 ac artium ipſum præſidem τερπαιχες, ἢ τερψάωντος pu-
 blicaſſe Spartanis ſuis Lycurgum; eoq. ſymbolo docuiſſe,
 veram prudentiam multa audiendo, plurimaſq. res
 uſu periclitando queri debere, ut Soſibius, & Aristo-
 phanes grammaticus, auctores ſunt. Futurum orato-
 rem Quintiliano teſte, in rhetorum & ſophiſtarum tur-
 ba verſari debere: ſic Principem futurum inter princi-
 pes, & magnates rerum publicarum peritos. Inter hos
 adoleſcentes citò poſſe oculis & auribus haurire vigi-
 lantiam, apprehendere verecundiam & abſtinentiam,
 addiſcere prudentia conſilia, res ipſas experiri toga mi-
 litiaque. Cum domi alioquin inter ſuos, pro abſtinentia
 facilis licentiam & ignaniam: pro verecundia teme-
 ritatem & impudentiam imbibant: pro prudentibus
 ac liberis conſiliis audiant ſepius nugas, blandimenta
 ac palpitationes: rerum exitus, non niſi ex relato, ac
 fabulis intelligant. Faceſcere nunc oportere Germano-
 rum veterum, Catonis ac priſca ſeueritatis exempla
 ruſoſa; noſtris moribus, noſtroq. mo viuentium eſſe. Et
 aliam eſſe priuatorum, cuiuſcuſque ſint ordinis, aut
 ſtatus, inſtituendorū rationem, quam Principis. Hunc
 caput, hunc oculum eſſe in ſceptro poſitum. Huius eſſe
 uocationem maximam, ut oporteat ipſum multis vigi-
 lare, multis ſapere: ideoque indigere accuratiſſima in-
 ſtitutione, uti poſſit in omni ſapientia genere verſatus
 videri. Priuatis eſſe ſatis, ſibi, ſuaq. vite inſtituto, ad
 quod

Apollo Sapi-
 tia præſes
 quadrimanus
 & cum qua-
 tuor auribus
 apud Lacedæ-
 monios.

Principis fu-
 turi conuer-
 ſatio qualis
 eſſe debeat.

Inſtitutionē
 alia in Prin-
 cipe quam in
 priuato re-
 quiri.

quod natura fertur, quemque studere: Principi satiscien-
 dum omnibus esse. Quare cum illi laxioribus frui
 gantur habitis, citius etiam à recta tramite ipsos ad
 errare, prauaque conuersatione seduci. Adolescentem
 Principem foris agentem nunquam esse solum, habere
 selectum comitatum ministrorum, quocum versemur.
 Adesse semper suum Nestora, vel Achatem, cuius tu-
 tum obseruare, præceptis & consiliis obedire cogitur.
 Hunc vigilanti cura vitiosorum consortia procul arce-
 turum, ipsum aduersus delictiarum blanditias, ferociam
 licentiam, assentatorum venena, ceteraque adolese-
 tia corrupelas, ac pestes bonis admonitionibus sedulo
 premuniturum. Vitam quidem humanam ubique for-
 tune arbitrio & casibus variis obnoxia esse: pallidam
 que mortem regum turres, & pauperum tabernas æque
 ubique pede pulsare: Omnibus igitur manifestum esse
 quod non minus domi, quam foris Princeps mortali
 sit. Vbiq; regnare fortunam variis casibus. Quam
 non semper domi, velut apum rex in alveo vulsis al-
 concludi ipsum posse. Equitandum, nauigandum,
 proficiscendum sapiens. Tum æque periculis isdem
 uici, qua nunc virtutis, ac prudentia causa paucis an-
 nis, & securè peregrinatio metuuntur. Virtutem
 diis immortalibus in arduo, ac sublimi positam patri-
 sudore, leuibusque impensis parari non posse. Et nisi ha-
 Princeps possideat, umbram, ac simiam in purpura
 potius, quam Principem esse: immo pestem ac perniciem
 reip. Sumptibus igitur minimè parcendum esse in cuius
 capitis institutione recta, à quo maxime salus Reip. de-
 pendet, ac omnium prouinciarum felicitas. Ad hæc lin-
 guarum peregrinarum cognitionem aliquam illi neces-
 sariam fore, arbitrari quidem nonnullos: sed Germanum
 tantum, & Gallica, propter commercia, cum ijs populis
 paternam

Princeps equi
 domi & foris
 mortali esse.

Linguarum
 cognitionem
 Principi ne-
 cessaria esse.

paterna ditiones sint circumseptæ. Quis autem Itali-
 cam, & Hispanicam ociosas fore prudens affirmabit, si
 affinitates ipsius respiciat; & quod hælingua nunc tem-
 poris in omnium fere Christianorum Principum aulis
 ubique vigeant, & floreat? Terpe profecto, & inde-
 corum illi fore, cum Imperatore, Regibus & Principibus
 peregrinis, eorumve legatis ore tantum alieno colloqui,
 cum ipse nutu, & signis dumtaxat, qua velit indicare
 cogetur. Constat optasse quosdam nostri sæculi principes
 Germanos magno, & singulis talentis capuisse singula
 compensare verba, si citra interpretem rebus postulan-
 tibus, qua vellent, cum monarchis colloqui potuissent.
 Olim Xerxem & Mithridatem potentissimos reges
 populorum multorum multiplices ac varias linguas
 discere non piguisse, nec dedecori ipsis fuisse. Themisto-
 clem quoque senem & exulem intra annum spaciū
 summo labore Persicā didicisse: quò sine interprete cum
 Xerxe regeloqui liberè posset. His similibusq; opinio-
 num diuersis rationibus diu, multumq; certatum est in
 senatu, ac etiam postea in conciliabulis & conuiuiis.
 At vicis tandem, licet numero imbecillior, auctoritate
 tamen patris fulta, melior, ac sanior sententia: decre-
 tumque, uti Carulus Princeps honorato, sed frugali
 cum comitatu in Austriam proficisceretur: per bieu-
 nium maneret in aula Maximiliani Imperatoris
 Caesaris auunculi sui, palatium officij causa quotidie
 frequentaret, & cum Caesaris filiis amitinis suis arctam
 amicitiam familiari consuetudine contraberet. Quo-
 rum duomaiore natu Rudolphus, & Ernestus eiusdem
 fere cum Carulo ætatis, ac summe spei adolescentes, re-
 ceps ex Hispania ab auunculo Philippo Rege redie-
 rant: ubi per plures annos à puero fuerant accuratissi-
 me educati & instituti. Ibi mores Carulus, linguas, ac
 I 5 disci-

Decretum de
 peregrinatio-
 ne Caruli
 Principis.

Rudolphus &
 Ernestus Ma-
 ximiliani
 Imp. f.

disciplinas externorum usu addiceret: regulatorum principum, legatorum, illustrium, atque doctorum huiusmodi colloquiis per conuersationem assuesceret. Domestica certis horis studia sua, foris cum exquisita nobilitate militaria & campestria Principum exercitia feliciter incepta continuaret. Biennio peracto, Italiam, Galliam, Germaniamque inferiorem per ambages redeunda perlustraret: sanguine vel affinitate, aut necessitudine sibi iunctos Reges ac Principes uisitare: celeberrimas urbes uideret, populorum instituta, disciplinas, ac mores cognosceret: & quicquid denique vel antiquitatum, vel adificiorum, aut munitioum, quibusque in locis visu dignum esset, obseruaret, & annotaret. Huius autem professionis, ac onerosa licet prouincia curam omnium in se magno animo suscepit eius oconomus ac gubernator Guarenerus Gimnicus, ut Principis, & reip. sue etiam amantissimus. Fit igitur apparatus ad professionem eius arbitrio ac consilio, renouatur oconomia familia, delectu habito comitatus ac ministrorum, non ad pompam vel splendorem: sed ad usum ac necessitatem. Seliguntur summo iudicio ex precipua prouincialium nobilitate satrapum filij aliqui linguarum peritia ac morum probitate conspicui ad generosa ministeria, qui corporis ipsius Principis custodiam & curam gererent: Ioannes Reccius, Guilhelmus Nestelradus, Adamus Gimnicus, Guareneri F. Hermannus Bolsuinus: quibus postmodum in aula Caesaris & alij plures accesserunt. Adduntur item duo pueri nobiles Otto Wachtendorus & Rolemannus Bilandus. Cetera famulorum ac seruatorum cohors expedita, & frugaliter non minore cura instituitur. Et quia Matthias preceptor apud minorem fratrem ipsius Joannem Guilhelmum Principem, qui tum in Grammaticis erudiebatur, manudum erat

peregrinationis Carulini dux, & ante-ignarus Guarenerus Gimnicus.

Comitatus ac familia Caruli Principis.

quisitus

quisitus est vir pietate simul atque eruditione conspicuus aliquis: non a uulgaribus, sed ciuilitate morum amabilis, linguarum non imperitus: qui iam antea Principibus inservisset, Gallias, Germaniamque uisisset, atque Italiam consuetudine cognouisset. Adsciscere placuit unum ex aula Burgundica, & ex familia domus Granuellana: e qua uelut ex uirtutum politicarum celebri gymnasio quodam, multi preclari uiri Principum ministerijs nostro seculo adhibiti sunt; & reip. gubernaculis admoti. Accersitur ex hac quidam Corona Pighius, mihi sanguine iunctus, qui iuuenis studiorum causa per annos octo in Italia manserat, & inde reuersus Antonio Perrenotto Cardinali Granuellano, supremi senatus principi, sub Carulo v. Imp. Augusto, & eius filio Philippo Hispaniarum rege, fuerat ab epistolis Latinis, & in bibliotheca per annos amplius quatuordecim. Vir in bonis disciplinis, historia veteri, & in antiquitatum obseruatione haud mediocriter uersatus. Hunc pater comitem adiungit peregrinato filio: iubet, ut mores eius familiari conuersatione firmet, studia literarum promoueat, linguam erudiat; in itinere visu & obseruatione digna quaecumque monstrat, & doceat. Rebus igitur iam rite constitutis, anno post Christum natum ^{MDLXXI} cum iam Carulus princeps praeterea deposita ^{XVII}. annum ageret, dies professionis est indictus: ut circa Idus Octobres uniuersa cohors adesset, & ad iter accingeretur. Mouit igitur familiam pater, & omnem aulicum comitatum Dusseldorpio Bensbergum, in superiorem Montensis ditionis prouinciam: Quod castrum in P'biis ultra Rhenum e regione Colonia Agrippina situm est. Inde praemissa plaustris impedimenta terrestri itinere Ratisbonam per Francones. Et cum iam professionis tempus appeteret, charistia

Granuellana domus.

Corona Pighius.

Apparatus itineris.

Charistia.

solemni

Guilhelmi
Ducis erga fi-
lium affectus.

Protectionis
initium.

Adolphus No-
naquilanus
Comes Vi-
penciis.

Honores prin-
cipibus exhi-
biti.

Caruli studia
& exercitia in
naui.

Mogunciacū.

Moenus fluvius

Frankfortia:

solemni conuiuio celebrata sunt cum amita, fratre, & sororibus amica dimissionis causa. Pater ipse, quamvis valetudine imbecillis, & alternis plerumque diebus agere filium tamen comitari, & prætoria nam aduerso Rheno itinere dierum octo Francofortiam vsque ad superiorum Germaniæ limites deducere voluit. Igitur terrestri itinere Francofortiam equi ducuntur, & XIII. Kal. Nouembres valedictis omnibus, Bensbergō disceditur, magno cum comitatu nobilium, officij causa prosequendum. Confluuntque hinc inde vicini magnates in itinere Carulo principi valedicere cupientes: atque imprimis Adolphus Nonaquilanus Comes Vlpensis, elegantium morum insignis adolescens, expeditis equis, ne debitu præmitteret. Conscenduntur naues ad Rheni ripam, & labore immentorum sexto die per Rhenum ascendunt Mogunciacum. Ex more Ducum itinere à vicinarum urbium magistratibus officiose salutatur, vino atque lautis honoratur: atque etiam castella, turres, arces, ac montium propugnacula in transitu tubarum sonitu, atque tormentorum anæorum applausu gratum eius aduentum testabantur. Tum patris iussu Carulus cum Pighio familiariter agere, visu dignum passim obseruare, & annotare; de re literaria colloqui, & studia sua quotidie conferre cepit. quod tota demum ceps protectione statutis horis, plerumque bis in die continuatum est. Appellentibus Mogunciacum; obuiatum ab Archiepiscopi Principis Electoris Danielli Breyneri œcono, & Arcis præfecto: qui absentis nominatim in Franconia ad Moenum tunc astuantis, & nondum reuersi, inuitarunt Principes ad hospitium, & in Palatium receptos magnifice tractarēt. Postridie sumpto ientaculo discessere, Rhenoque relicto, per Moenum aduersum vecti sunt Francofortiam; emporium celeberrimum. Ger

Germania vniuersa. Verùm tardius appellentes, urbanus consul ante portam exceptos facibus deduxit in hospitium. Postridie propter diei dominici ferias ibidem principes quiescerunt. Tum magistratus & respublica per oratores ex more maiorum vinum offerentes solemnibus verbis prosperum ipsis aduentum gratulati sunt. Sequenti autem die, cum iam tempus discessum flagrans chara pignora separare vellet, omniaque in provinciam haberentur, Carulus patrem ex officio ad naues cum comitatu suo reduxit, & adiunctis familiarium præcipuis, cum eo postremum prædium in prætoria sumpsit. Quo peracto, gratias pro tanta pietate summisq; beneficiis agens amantiissimo patri, se omni labore ac diligentia annisurum pollicitus est, ne expectationem eximiam de se conceptam fallat: neque impensarum ingentium sui causa factarum, faciendarumq; penitere ipsum possit. Accepta deinde non sine lachrymis abeundi licentia, ac valedictis omnibus, ad equos in ripa expectantes regreditur, usque cum comitatu suo conscensis, iter suum prosequutus est. Pater ex suo presidio stropetariorum equitum decurias duas filium custodia causa sequi, atque Ratisbonam vsque deducere iubet. Addit ex suo contubernio medicum peritum, atque chirurgum, qui recte valetudini ipsius familiarisq; summa cura prouiderent. His omnibus recte constitutis, eodem die Mogunciacum, atque inde postea in suas provincias ante secundo redijt. Carulus princeps cum sua cohorte per Moeni ripam recta Norimbergam contendit, neminemque ex itinere Principum Germanorum visitare hoc tempore statuerat, propter reliqua via longitudinem, dierum breuitatem, & anni stationem itinerantibus incommodam. Instabant enim Calæde Nouembres, quando in Vergiliarum occasu fit aëris ad asperiora frigora

Discedit à pa-
tre Carulus
Princeps.

frigora, continuâque pluuia conuersio. Placbat igitur viatores in longa densâque silua sub noctem deprehensos imitari: qui nisi viarum sint prorsus periti, festinante rectâ non desinunt, ut euadant: ne obscura nox eos praecipet, & erroribus implicet. Ita visum Principi adolescenti peregrinationis suae initio non sine cura vigilantius properare per Germaniâ paternis prouinciis vicinam. Quam postea reuersus domum, & aetate prouectior accuratius subinde perlustrare, nec non, oblati aliquando occasionebus, amicitias cum Germanis principibus contrahere poterat. Interpellauit eum nihilominus alteri mox die Moguntinus Archiepiscopus elector Imperij Daniel Breynerus, cui interueniebat vetustior amicitia cum ipsius patre. Is enim per oratores obuiam missos petijt, ut Asciburgum descederet, suoque hospitio per biduum triduumve quiescêdo familiariter frui velle. Cùm excusationes haud friuola, & plures interpositae id impetrare non sinerent: oratores, ut praeterea in mandatis habebant, praecurrêtes, Carulo principi hospitium nocturnum Operempyrgij pararunt, atque ipsum comitêque caena sumptuosa, nec minus postridie ante discessum prandio lauto tractarunt: Kalendis Nouembribus Wyrthernij ad Mœni ripâ quieuit ob Dinorum omnium solemnem diem, & ante meridiem sacris optando rei diuina vacauit ac concioni. Postridie Herbitopolim (Erebitopolim vocat Celtes) tardiusculè peruenit, urbem antiquitus celebri fano Diana, nunc verò pontificali sede, principatus Imperij insignem. Nec dilatare potuit. Itaque mox magistratus Herbitopolii annuati & ordo Ecclesiasticus Canonorum basilica maiori uina praesentantes aduentui ipsius per oratores gratulati sunt. Antistes eius urbis, Princeps Imperij, & Dux Orientalis Francia Fridericus, extra urbem in castris

Moguntinus
Archiepiscopus
elector
Daniel Brey-
nerus.
Asciburgus.

Operempyr-
gium.

Wyrthernij.

Herbitopolia.

Antistes Her-
bitopolitanus
Fridericus.

ultra Mœnum in prae-rupto monte velut in specula posito domicilium habebat; vir aetate prouectus, stirpe generosus; ingenio, eruditione, & prudentia insignis. Huic etiam mox innotuit adesse Guilhelmi Ducis, amicitia sibi cõiuncti, filium. Misit confestim oeconomicum non sine comitatu, qui suis verbis rogaret, ut publica taberna relicta, veniret in castrum, senem amicum patri, familiaeque suae clientem ne sperneret: indignum sibi videri, meritoriam, ac cunctis viatoribus peregrinisque apertum hospitium suis laribus praeferrî. Excusat Carulus festinationem, seque ignorasse tam vicinum urbi tunc manere praesulem: daret veniam modo, noctem ingrue-re, omniaque ad caenam & quietem necessaria iam ibidem esse parata. Mane sequenti, priusquam proficisceretur longius, ipsum se venire, atque omnia debita officia humanissimo amicitissimoque Principi praesentare velle. Pollicebatur autem hoc eo lubentius, quo eadem occasione castrum situ, operibus, atque oportunitate loci munimur valde, atque adificiis per amplum perlustrarer. Iussit igitur, ut in aurora sequenti maturius omnia, tanquam in procinctu ad iter essent parata: se tunc velle sacro interesse apud Antistitem, ac deinde proficisci. Otto autem sole, cum templum cathedrale, curiam, locaque urbis insigniora perlustrasset obiter, ne princeps senex descenderet ad diuersoria, properauit ad castrum. Pontem Mœni transgresso, monumentum nefarie cadis occurrit, ad cliuum montis Episcopo Melchiori Zobello erectum, qui ante annos aliquot eo loci propter religionis Catholicae, & iustitiae defensionem, a sicariis quibusdam ad senatum iturus crudelissimè fuerat trucidatus. Ascendenti venit obuiâ Antistes, & summa cû humanitate senex adolescentem complexus excepit. Conqueritur festinè, comitêque sibi factam iniuriam esse, quod

Monumentum
nefariae cadis
Episcopi Mel-
chioris Zo-
belli.

alibi

alibi potius quam apud se hospitium eligere voluisse. Omnem culpam in Gimnicum œconomum reiecit, et ad eum se scribere, & patri reum statuerere velle dicens. Culpam deprecari tamen, & redire in gratiam cupias se non refragari, modò princeps gratiam vicissim gratiam compense, diemq; unum alterumq; sui cupidissimo hosti impederet. Nec destitit favorem istum efflagitare donec Carulus addiceret se eo die mansurum: sub conditione tamen, ut sequenti, diuinis peractis, prandiòque sumpto, sua cum bona pace discedere, & iter suscipere prosequi liceat. Gravissima fuit optimo seni hac principis facilitas. Nec mora, portas observari iubet, ne quicquam comitum elabatur. Mittit in urbem ad diuersorium mandataq; ut famuli omnes reliqui tractentur abunde, nec quippiam ab ipsis accipiat pecunia. Principem imprimis humanissime acceptum nuncio latissimo pariter ad Naupactum contra Turcas victoria maritumque gentis exhilaratum deduxit ad templum, & Missæ sacrificio ibidem peracto, gratis deo dictis, circumdantibus ad castrum, palatiumq; ædificia, situm, hortos, manitiones ac propugnacula contemplanda. Intrarunt facibus ac censuris Liberi patris spelæum amplum, profundum & obscurum, operarum multitudine & labore in ipso molimine cavatum. Admirantur hospites stupenda capacitate, atq; magnitudinis vinaria vasa è trabibus contignata, circuliq; ferreis trecetarum amplius librarum compacta, quorum maximum c. nonnulla cxxl. quadam cxxx. culeos Romanos capere, tituli singulis inscripti notabant. Ex more veteri gentis, vastis è dolys deprompta exiguis cyathis nobilissima quæque & vetustissima vina cum degustassent aduena, & prandiū tempus appeteret, prouiderunt rursum in lucem ductusq; est Carulus ab Antistite in trislinium, & splendido apparatu acceptus est.

Victoria naturalis contra Turcas ad Naupactum.

Liberi Patris spelæum,

Vasa vinaria capacissima:

est: isque dies variis doctisq; colloquiis, & adolescenti Principi non inutilibus exercitiis consumptus est. Postridie post concionem sacrumque solemne diei dominicæ, postremis epulis prælatorum atque nobilitatis urbanæ præcipui sunt adhibiti, suauiter refecti omnes non minus eduliorum, vinorumq; excellentium varia, quæ aderat, copia, quam musico concentu exquisito, & doctis prudentibusque summorum virorum sermonibus. Sublatis autem mensis, Carulus discedere cupiens, & omnia ad profectiorem esse parata intelligens, gratias ipse Antistiti Latinis verbis quàm maximas egit; tantaq; profectiua, & humanitate suo parentumque nomine cuncta vicissim gratitudinis officia, quæ præstari poterant, obtulit. Antistes missionem flagitanti tandem concessit, suosque in procinctu iam habens, principem comitari ac deducere officij causa voluit. Igitur equis concessis, magno nobilium ac prælatorum comitatu prosequente, per urbem tubis præcipientibus perrexerit, Carulusq; ab Antistite & sua cohorte ad sena usque stadium deductus est. Tum rursum gratis vicissim actis, frustra ac prospera se inuicem votis auspiciatis precantes valedixere, & Carulus cum suo comitatu pergens, vespere ad Quinctiana (Quinzingum nunc appellant) peruenit. Pergenti deinde Norimbergam versus, Marchio Brädenburgensis Georgius Fridericus, de eius adventu certior factus, è venatione vicina occurrit obviam petens ut ad castrum adesset, suas secum destitisset, ad unius diei consuetudinem, amicitiamq; simul fruendam. Multis tamen excusationibus admodum instante Gimnico gubernatore, Carulus tandem obtinuit ne moraretur. Norimbergæ biduo ferè quieuit pulcherrima urbis visenda causa, utq; formam ac statum eius reip. libera atque inclyta cognosceret obiter. Senatus ex more

Quinctiana castra.

Georgius Fridericus, Marchio Brädenburgicus.

Norimbergæ.

Principi aduentum per oratores gratulatur; vinum
 laetitia liberaliter praesentat: & ex ordine suo duos
 legit, qui eum comitarentur, ac ducerent, omniaq;
 digna monstrarent. Horum alter vir doctus & facie
 die singularis, linguarumque peritus erat, qui Italianam
 Gallias, & Europa celebriores prouincias non solum
 etiam Asia magnam partem, & accuratè Cyprium,
 Aegyptum, studiorum ac mercaturæ causa perage-
 nerat. Is vero rectè de omnibus Principem instruere
 tuit. Urbem illam obscuris initiis, æquitate legum,
 recta reip. constitutione in tantam successu temporum
 amplitudinem excreuisse docuit. Cum enim Hunni-
 tissima populatione vastarent Europam, & ab iisdem
 barbaris premerentur etiam Norici, incolarum pro-
 cipuas quasdam familias in Herciniam siluam, vel
 in latebras, profugisse: & ubi Pegnesus & Regni-
 amnes confluunt, oportuno loco sedem fixisse: atque
 colle vicino natura loci firmo, & ab incursionibus
 rudi opere castellum munisse, tradunt Noricorum
 nales. Auctam deinde multitudinè esse ex vicinis agri-
 colis ac Hercinia siluæ pastoribus: atque diuersorum
 morum ac artium ex colluue non diu post in oppi-
 magnitudinem excreuisse locum. Sed cum fera gens
 duce, sine legibus viuens, rapinis ac latrocinijs dedi-
 diu infestas redderet vicinas prouincias: visum fuit
 Imperatoribus Germanis, veteranorum coloniam
 deducere, & castrum presidio munire, latrocinia com-
 pescere, & inquilinis leges viuendi prescribere. Hen-
 ricus Bauiarum ciuitatis formam constituisse primò
 templo S. Egidij ornasse, iura dedisse, atque castra
 ampliore muro cinxisse, quidam tradidère. Conradus
 secundum Imperio coniunxisse, liberamque declara-
 Popularem reip. gubernationem ab initio fuisse, dem-
 strant

Urbis Norim-
 bergensis ex-
 ordium & in-
 crementum.

Henricus Ba-
 uiarus Imp.

stravit: Vna tantum ciuili discordia, atque seditione,
 Caruli IV. Imp. tempore in aristocraticam esse muta-
 iam, eiusdemque tunc auspicijs rerum gubernacula in
 potestatem patriciorum peruenisse: & eosdem hæc-
 nus tam æquo iure temperasse rempublicam, ut vix ulla
 memorabilis secessio, aut perniciofa discordia in tanta
 plebiorum hominum multitudine, ac gentium diuersi-
 tate suborta fuerit. In urbe tres ordines esse, patrum
 videlicet, mercatorum, & operariorum siue plebis. Fa-
 milias esse veteres & honoratiores viginti octo, ex qui-
 bus semper senatus corpus, siue patrum collegium sup-
 pletur: hæcque constare sex & viginti viris. Ex his
 tredecim magistròs ciuium appellari, & de republica
 simul consultare: alios tredecim populari lingua Scabi-
 nos dici, & fastis ferè diebus iurisdictionem inter ciues
 exercere, assidentibus semper stipediarijs iurisconsultis
 tribus. Leges auitas sic velle, ne quis professione iurispe-
 ritus, aut titulo doctor, ad senatum, aut reipublicæ gu-
 bernacula admittatur. Ex bifariam sic diuiso collegio
 consules utrimque singulis mensibus renouari, ut vnus
 semper ex vnaquaque parte semel in anno per mensem
 integrum lunarem, cum insignibus summi magistratus
 prodeat: atque illa per lunationes tredecim cum annua
 solis conuersione in orbem redeant. Esse quinque viros
 ex eodem ordine, qui crimina inquirunt, diiudicant, &
 noxios puniunt. Esse prætorem suburbanum, qui rusticis
 ac paganis reipublicæ subiectis ius dicit. Quaestores item
 ærarios ex eodem ordine duos annuatim creari, senio,
 fide, ac probitate conspicuos, qui veltigalium ac reddituum
 totius ciuitatis curam gerunt, pecunias publicas reci-
 piunt, ac dispensant. Dictos omnes magistratus, cere-
 ritusque alicuius potestatis ex senatu & solo patriciorum
 ordine constitui. Ducentos duntaxat ex tribus ordinibus
 strant

Reip. Norim-
 bergensis ari-
 stocratica co-
 stitutio per
 Carulum IIII.
 Imp.

Tres ordines
 in Rep. No-
 rimbergensi.

Iurisconsulti
 legibus à rep.
 senoci.

Consul mens-
 struus.

Commune
 trium ordinum
 conciliū du-
 centorum.

ac tota ciuitate quotannis nominari, qui semel in annis
 & vires ardua postulant, à magistratibus conuocati
 coeunt, & in commune consultant. Mercatorum ordo
 nem, licet amplissimum, à publicis oneribus liberum efficit
 atque immunitatibus multis gaudere: ideòque priuatis
 opes negotiationibus variis ex Europa non solum
 sed etiam extremis orbis terrarum regionibus ac insulis
 eò, velut in horreum congeri. Operariorum atque artificum,
 qui postremus & plebeius est ordo, nulla admittitur
 in vrbe conuenticula vel conciliabula, publica aut priuata:
 non epulas solemnes aut conuiuia festiua multorum,
 nisi religionis aut exequiarum causa. Paci etenim
 publica id perniciosum arbitrari, eò quod sapius con-
 pertum est, factiones seditionesque periculosas pullulare
 ex similibus plebeiòrum congressibus, dum ebrii
 inter se de rep. disputant: easdemq; multis urbibus
 bertatem ademisse, calamitates ingetes attulisse. Quae
 si qua inter plebeios similtas aut dissentio fuerit ori-
 non ad artium decanos, aut operariorum primarios eam
 deferri, sed ad ipsum senatum: qui confestim duos ar-
 tros legit, qui rem cognoscant, & priuato colloquio pacem
 & concordiam tentent. Quae si conciliari nequeat
 controuersiam ad senatum euocari, ibidemq; partibus
 causa diiudicata, non sine graui multa silentium im-
 poni. Magna seueritate pugnas, rixas, iniurias, & vi-
 priuatis illatam, quietis publicae conseruanda causa
 compefci: ita ut in quinquevirali illo iudicio Minos
 & Radamantum suas urnas assidue mouere, quis de-
 ceret: Id ipsum in officio plebem quam maxime continere.
 A maioribus traditum esse dixit, Fridericum III. Imp.
 ex Italia Norimbergam redeuntem, ingentis obuium
 ubique effusa plebis admiratione motum, interrogat
 quendam à senatu sibi proximè adaequantem: quana-
 art

Mercatorum
ordo.Operariorum
ordo.Modus com-
ponendi si-
multates inter
ciues.Iniuriarum
feuera vin-
dicta.

arte, vel industria tantam multitudinem à seditionibus
 aut tumultu continere possent? Respondisse faceret se-
 natorem, verbis, & verberibus: atque ita breuiter in-
 sinuasse, bonos & ingenuos ciues facile verbis ac ratio-
 nibus duci posse: prauos & seruales, multis, atque pœnis
 granibus compefci debere. Hac similiàque multa pul-
 chre de statu praclarare illius reipublicae disseruit. Prin-
 ceptus Carulus visendarum rerum cupidus, non ociose
 tempus ibidem trinit: sed ductoribus à senatu sibi datis
 visus, omnia quae Norimbergae magnifica habebantur,
 perlustrauit. Aedes imprimis sacras religione, orna-
 mentis, aut vetustate augustiores: ut D. Petri Apo-
 stolorum principis, corpore & sepultura S. Sebaldi ce-
 lebrem, qui primus eius regionis incolas ad fidem Chri-
 stianam vitæ sanctitate pellexit, post Caruli Magni
 tempora. Item S. Laurentij amplissimam Basilicam,
 & alia loca sacra visu digna. Deinde granaria publica
 rebus sublimia, & spacio, murisque per ampla, granis
 varij generis plena, & onusta: in quibus etiam siumen-
 ta quadam centum quinquaginta annorum asseruari
 ferunt. Ostensus aceruus nuda adipe granorum fatif-
 cente sine folliculis, ex quo quondam Maximiliano
 primo Casari petenti panis est pistus. Vidit armamentaria
 curi ingenti apparatu machinarum, & tormen-
 torum: tubos aeneos stupenda magnitudinis, ferratis
 rotis impositos, & ad turres, & moenia diruenda para-
 tos: porticus militares infinita multitudine hastilium
 ac telorum instructas: Quae omnia particulatim hic
 referre, longum nimis esset. Nec piguit urbis ambitum
 octo milium spacio patetem magna ex parte circumire,
 quadrato ex lapide sceto structas ambitiosè portas, moe-
 nia duplicia, lataq; & propugnacula spaciofa, fossaq;
 profundas perlustrare, turres ascendere. E quibus quam
 maxime

Templum
D. Petri.D. Laurentij
Basilica.
Granaria pu-
blica.Armamentaria
publica.

Verbis ambitum

Turres.

maximè placuerunt aquis mille quingentorum circiter passuum intervallis disposita in interiore pomerio exurgentes in altum supra muros & recta, forma rotunda, & magnæ spissitudinis intus machinis bellicis antiqui tormentis armata: quæ tanquam specula, foris valles, & colles, omnemque vicinam regionem detegunt, ne quid hostium alicubi in latebris delitescat, quod non ferreis tormentorum globis procul arceri possit. In urbe quidem fora plateasque præcipuas aperiant, ad inimicos concursus, atque civiles tumultus repente exortos ex his disturbandos. Ascendit deinde Princeps ad castrum **Cæsareum** per scalas è petra excisas, videntque Cæsarem aliquot, & Regum Romanorum domicilium, Palatina aulæ; cenationes laqueatas amplitudine patentes, & ornatu locupletes; Friderici Cæsaris hortos pensiles, pilis lapideis impositos; sacellum Cæsareum in arce picturæ artificiosis, & diorum imaginibus angustum, puteum in vertice collis excisum è saxis, tantæ profunditatis, ut aqua visum fallat, cuius tamen aqua rotis machinarum miro ingenio factis magna facilitate extrahitur. Videtur domum frumentariam & propugnaculum in arce veteri, & speculam regionum in summo colle turrim vastissimam, Sigismondi Imperatoris consensu loci intra menstruum tempus summa festinatione, & infinitarum manuum magna celeritate properantium labore suscitatum, quæ in ingentem cali terræ tractum visum extendit. Descendenti occurrerunt ad radium collis magnificæ & regie domus, diuersoriaque spaciosæ quæ Cæsaris familiam & amicos magnificentissimè recipere possunt. Ductus postea ad domum senatoriam tantæ amplitudinis & magnificentiæ, ut in ea sæpe utitur Germaniæ Principum, ac legatorum comitia & conventus, Imperatorum auspicijs convocati habeantur **solem**

Castrum Cæsareum

Turris altissima Sigismondi Imperatoris.

Basilicæ & aulicorum dierforia.

Curia.

solemnes alioquin civium nuptiæ, chorearum spectacula publica magna cum hominum frequentia celebrentur. Ibidem ostensa Carulo dives & munda suppellex, aulæ, sedilia, mensæ, ac sculptræ insignes, tabulæ præciosæ, historiæ variae & raræ picturæ. Caruli Magni ac veterum Principum imagines ad vinum effigiatæ, aliæque multa visu dignissima. Hisque omnibus perlustratis, Carulus, cum senatores comites suos prandio accepisset, pomeridiano tempore discedens per Herciniam silvam, ad tertium miliare profectus est, atque in municipio quodam pernoctavit. Tertio autem Idus Novembres Ratisbonam pervenit, urbem antiquam & populosam, Boiorum olim metropolim, qui à Romanis Italia pulsæ, in Germaniam migrantes, Strabone teste, Hercinia partem & Istro vicina loca occuparunt, & apud Tauriscos sedem fixerunt. Alluit autem hanc Danuvius, quo loco Nabam, Labaram & Imbrem amnes recipit. Ab imbre, populari idiomate, & vernacula lingua Regenspyrgum appellant: Latine autem Ratisbonam, quod in illo trium fluviorum concursu navibus, & ratibus bonam & commodam stationem præbeat. Propterea bellici apparatus sedem, maximi principes aliquot olim hanc sibi fecere, quod comitatus undequaque importandi per amnes ibidem confluentes habeat magnam facilitatem. Tiberium Cæsarem bello Vindelico & Illyrico coloniam eo deduxisse, & Tiberianam nominasse quidam volunt, & ad custodiam limitum firmasse stationem continuæ legionis IV. Italica, & nuncupatiam propterea quoque Quartanorum coloniam. Ceterum constat Carulum Magnum Imperatorem liberata Ingo Longobardorum Italia, eorumque rege Desiderio capto, cum aduersus Taxillonem Boioaria regulum, Desiderij generum, eiusdemque confederatos Hunnos

Caruli Magni effigies.

Ratisbona.

Nominis ratiq.

nos duceret exercitum, & Taxillonem metu sese suad
omnia dedentem, captis obsidibus, clementer accepisti
in gratiam: Hunnos perduelles, Christiana religioni
hostes, maximis cladibus ad internecionem delenisse, &
Ratisbonam eodem bellorum turbine inuolutam vi ca-
pisse, atque ad Christianam religionem compulisse. Suc-
cessu deinde temporum vrbs illa bonis legibus constituta
plurimum incrementi cepit: quamuis aliquando prin-
cipum Germanorum bellis ciuilibus variè cladibus fue-
rit affecta. Propter eius vrbs oportunitatem & anno-
na facilem copiam, crebros omnium ordinum Imperi-
conuentus Augusti Cæsares eo conuocare solent. Exci-
pitur autem in hac vrbe Carulus Princeps à nobilitate
ac magistratibus magnificè, vino ac lautis honoratum
in hospitio: nec non musico concentu tubarum, aduentum
eius salutatur. Ipse deinde profectiois suæ rationem in
reliquum itineris mutare volens, constituit nauigio per
Danubium amne secundo defluere Viennam, vbi Cæ-
sarem auunculum, Maximilianum hiematurum in-
tellexerat. Atque ea quidem via non solum commodius
sed etiam multo citius, quam terrestri itinere proficisci
poterat: eo quod Danubius rapido cursu meandros
& flexuras suas licet admodum tortuosas largè compen-
set. Equis etiam interea diuturno labore fatigati
quietis nonnihil dare consultius visum fuit. Fit igitur
apparatus, & naues in hunc usum magna diligentia
fabricari iussæ sunt. Carulo Principi imprimis vna
pararunt tanta capacitatis, ut cohortem suam comoda-
simul veberet, & duo canacula haberet, scammis
& sedilibus instructa, vitreisq; fenestris perspicua.
Quales olim naues, eo quod maris, aut amnium essen-
palatia, & aulicam cohortem capere possent, aulona
appellarunt, ut Ethicus Ister memoria prodidit. Nu-
era

Danubij na-
uigatio.

Naualis appa-
ratus Caruli
Principis.

Aulona.

erat admodum forma thalamego patris sui dissimilis,
sed synedram in testudine superiore non habebat, nec
auro, coloribusq; depicta erat. Fabricarunt simul alias
duas, hippaginem quippe cum stabulo vehendis equis
apta, & sitiophorum cum pennario & culina: tanta
amplitudinis ambas, ut non solum familiam, seruitia,
commeatum, instrumentaq; necessaria caperent: ve-
rumetiam omnia itineris impedimenta, qua plaustris
antea vehabantur, in carinis facile susciperent. Ad-
iunguntur actuaria scaphæ duæ ad commeatus subue-
hendas: quandoquidem in nauibus, ne quid mora inter-
poneretur, prandere, & cenare magis commodum vi-
debatu esse. Dum igitur parantur cuncta ad nauiga-
tionem necessaria, Carulus Princeps de successu itineris
sui, & à quibus honorificè inuitatus & exceptus fuisset,
patri suo literas scribit: rationes impensarum itineris
cum œonomo suo recognoscit: & quæ in vrbe visu erant
digna, diligenter perlustrat. Imprimis basilicã S. Petri
per amplam & magnificam, cuius sedem pontificalem
Wolfgangus, & Erhardus episcopi, propter vite san-
ctitatem, & crebra miracula olim in Diuorum nume-
rum relati, nec non Albertus Magnus sui seculi in-
litteris & philosophia phœnix vnicus, plurimum illu-
strarunt. S. Emerammi monasterium vetustate &
adificijs augustum, ab Arnulpho Imperatore muris
inclusum & adornatum: in quod ipse victor à Nor-
mannorũ cade rediens, Dionysij Arcopagita ossa trans-
tulisse dicitur, cum libro Euangeliorum aureis literis
ornatissime descripto. Vidit Danubij pontem lapideum
& quadratis saxis eleganter exstructum, qui ciuitatem
cum suburbio iungit. Atque his omnibus iam perlu-
stratis, ad Danubij ripam descendit, ut ratibus imposi-
tas molarum aquarias machinas videret, magnæ in-
dustria

Hippago.
Sitiophorum.

Actuaria sca-
pha.

Basilica S. Pe-
tri.

S. Emerammi
monasteriũ.

Aquaria ma-
china in Da-
nubio.

dustria & ingeniosa inuentionis officinas nullo manuum auxilio, sed aquarum lapsu, & versatiliu rotarum labore continuo, nocte dieque ad nutum unius hominis operantes. Lignarie molettina (ut M. Catonis ut ar. v. cabulo prisco) tunc ostendebant, ut vasti ponderis trabes, arbores etiam immensa sua sponte ex undis exurgentes in tabulata ac pontes, sese stridentibus subileu- tium, ac multiplicium ferrarum dentibus ingerunt atq. in plures vno tractu breui temporis spacio tabula- partiuuntur. Chartariae mostrabant, quo pacto trahuntur pluribus pistillis magno strepitu lineorum fragmine tunduntur & in puluem conteruntur: utque ex hoc candidissima & tenuissima chartarum pagina, in quibus omnis aui memoria permanet, facile ac festino labore formantur. Quarto post aduentum die, rebus expeditis discedere Ratisbona Carulus volens, & secundo sum- ne descendere; medicum & chirurgum patris dimi- cum literis: & sloopetarios equites, qui causa presidij comitabantur, domum remeare iussit. Ipse ad xviii. Kalendas Decembris prandio sumpto cum suis naues con- scendit, atque vesperi ad castra vetera Danubiana peruenit. Relictis postridie in dextra ripa Augustia Acilia ruinis, alijsque castellis, sequenti die tardius ap- pulit urbem pulchram, episcopatu insignem, & mer- moniis opulentam, quam Passauiam nunc appellam transitu; vulgari Italico potius, quam Latino vocabu- lo: quod vndequaue propter trium flumiuorum concu- sum, merces ibi plurima transfuebantur, Nam Om- quam grata sibi sit Illustrissima regina matertera sua beneuolentia. Illa quiduis posse precipere, sibi ipsius man- datis aequae ac maternis parendum esse. Nefas existi- mari posse, nisi vel sua sponte vcniret, & sua debita ob- sequia, ac parentum suorum nomine salutem, atque officia

Molettinae li- gnariae.

Chartariae molettinae.

Castra vetera Danubiana. Augusta Acilia.

Passauia.

Septentrio.

olim Pataviae dictam urbem fuisse volunt, alij Boio- danum Ptolomaei putant esse. Carulus Princeps cum postridie mane Divi Stephani summum templum mar- moreis operibus pulcherrimum, magnificentissimeque adornatum visitasset, & alia eius urbis insigniora per- lustrasset, naues conscendit, recta pergere Viennam cu- piens. Sed interceptus fuit matertera sua regina Polo- norum Catharina Sigismundi III. humanissima atque optima heroina diligentia, que Lentiae ad ripam Da- nubij (ut eam urbem vocat provinciarum populi Rom- liber, Linxiam nunc vulgo dicunt) in castro Archidu- cum Austriae, in morem viduae cum frugali & selecta familia vitam sanctissime degebat. Hac Caruli ad- uentum per suos, variis ad ripam locis observari man- darat. Quare sub occasum solis eius orator actuariola biremi ad anlonam Principis accessit, & Illustrissima regina nomine gratulatur aduentum: rogat, & postu- lat cognationis arcta, & sanguinis iure ne praterlaba- tur: sed ut matri alteri copiam visendi sui prestaret, admodum cupida charissimam sororem suam multis annis non visam in filio recognoscere, & amplecti. Re- fragari votis, ac petitioni amantissima matertera Ca- rulus non potuit. Sed quia in serum dies iam vergebat, ea nocte Erfertij quarto a Lentia miliario subsistere in hospitio designato, vbi iam antea omnia parata erant, decreuit: & mane sequenti solemne dici dominica sacrum audire apud reginam materteram. Hoc igitur cum re- sponso dimisit oratorem: Nescire se verbis exprimere, quam grata sibi sit Illustrissima regina matertera sua beneuolentia. Illa quiduis posse precipere, sibi ipsius man- datis aequae ac maternis parendum esse. Nefas existi- mari posse, nisi vel sua sponte vcniret, & sua debita ob- sequia, ac parentum suorum nomine salutem, atque officia

Divi Stephani templum.

Catharina Si- gismundi III. Poloniae regi- na Caruli ma- tertera. Lentia nunc Linxia.

Matertera mater altera.

Erfertium.

presen-

vt Lentie ex-
ceptus Caru-
lus princeps.

presertaret. Quod ipsum mane sequenti se facturum
& ad mandata Illustrissima Regina matertera
præsto futurum spondet. Postridie Carulus prospere
navigatione Lentiam appulit tempestive, reperitque
ante urbem in ripa sub castro, regina œconomum, &
militares aliquot ipsum expectantes: Astabat equus sine
gulo holoserico, & aureis phaleris ornatissimus, qui
Principem veheret. Mox salute dicta & congratulatio-
ne inuicem facta, in castrum ascendunt. Regina in
mis ad aream Palatii scalis, cum decoro stolarum
mitatu, sororis suæ filium peramanter admodum, atque
benigne excepit; singulisque nobilium comitum ipsius
dexteram porrexit, velut grati aduentus resseram.
Ducuntur in palatium, ubi regina Carulum assidue
sibi cum iussisset, & de parentum proximorumque bono
valetudine, statu & rebus priuatis multa suauiter
terrogasset: instare quam primum cepit, ne festo
dominico proficisceretur: sed seruitio potius diuina
pietati vacaret: neque etiam suo erga sororem amorem
tam breue conuersationis spaciū satisfacere posse. Hoc
difficuler, que voluit, impetrauit, mandatumque com-
pescit, ut equi, & ministeria e nauibus migrarent in urbem,
& regina impensis tractarentur. Interim Carulus
Princeps in cubiculum mutandarum vestium caui-
cum secessisset parumper, ad Reginam deinde reuertens
cum ea ad Missæ sacrificium antemeridianū perrexit
quod in Palatii sacrario cum solemnibus sacerdotum
ceremoniis, musicorum, cantorum organorumque concen-
factum est. Tractatus deinde regis epulis apud mat-
teram Princeps Carulus, atque eius cohors sumptibus
conuiuio excepta est in Palatio. Totusque is dies, pon-
tidiano sacro peracto, transactus est hilariter, dulci
conuersatione mutua: nec quippiam à Regina præ-
missum

missum est, quo gratissimum hospitem, eiusque comitatum
recreare posset. Mane sequenti Carulus Princeps ac-
cepta discedendi licentia, charissime matertera suæ su-
premum Vale dixit: quam non amplius postea videre
sibi contigit; cum hanc Deus Opt. Max. ex humanis
quarto post mense sublatam beatorum sedibus intulerit.
Ipse cum suis ad naues descendens, iter est profectus, ac
tertiis stadiis Neopyrgum claustralem peruenit ad
radicem Casij montis, qui Noricos à Pannoniis distin-
guit, & vina sui nominis optima producit. Eaque de
caussa nunc Caluum, nunc Casium vocant: quod filius
casimatore ex parte sit cultus vineis. Oppidū exiguum,
monasterio peramplo, vetusto, & Principum Austria
donariis locupleti celebre est, & duorum milium Ger-
manicorum spacio dumtaxat à Vienna distat. In montis
cæcimine castrum ingens antiquum, veluti specula
Danubio imminet, & quam longissime visum in Panno-
nes & Noricum protendit: olim Principū sedes, nunc
desertum, ac patrū memoria machinis bellicis dirutum,
cum Vienna muniri cœpisset: ne videlicet hostes barbari
magnis sæpe copiis regionem late populabūdi vastantes,
locum munitissimum velut propugnaculum sibi occu-
parent. In oppido isto Carulus Princeps biduo quiescit,
dum eius œconomus Gimnicus Vicinam præcurrens
hospitium iam ante conductum annonæ, rebusque ne-
cessariis instruit. Atque interea eius aduentus auun-
culo Casari innotuit, quem magnopere sibi gratum esse
demonstrauit. Octauo igitur Kal. Decembris Viennam
Pannonicam, quam Vindebonam veteres vocabant,
appulit cum suo comitatu hora post meridiem tertia.
Appellenti ad urbem Carulo, Imp. Cesaris filij duo
maiores nati, Rudolphus & Ernestus, obuiam venerunt
cum omni nobilitate & amico comitatu. Fit occursum
ante

Neopyrgus
claustralis.

Cesius mont.

Vienna Pan-
nonica.

Carulus vt
Viennæ lir
receptus.

ante urbem ad pontem Danubij. Caesaris filij mox equi descendentes accedentem cum suis Principem perquam humanissimè sunt amplexati, & aduentum incolumentè gratulati. Ipse nimium honorem declinans, & praeter meritum expectationemque suam ea omnia fieri praestatus, Germanicis verbis gratias agit utrisque quam potuit accuratissimè. Et cum ceteros qui aderant Principes, ac magnates obiter salutasset, receptus inter fratres magna cum pompa equitum amplius ducentorum per urbem mediam ductus est ad Palatium, tubis praecincentibus. Fit nona in atrium ascendenti congratulatio in circumfusa turba. Duo minorennes enim Caesaris filij Matthias & Maximilianus, relicto Musarum suorum gymnasio, mox obviam cum suis occurrunt, & mox antea visum amittinum suum magno cum gaudio salutantes; aduentum eius sibi gratissimum esse, voce gestibusque testantur. Atque ita charissimorum pignora caterua stipatus pergit ad Caesaris avunculi laercinense militarè. Sedebat is pedibus ager in cubiculo salutatorum legatis principum aliquot, & aula praefecto maiore, & mesticisque nobilibus nonnullis astantibus. Accessit princeps Carulus quatuor amittinis, Caesaris ipsius filius, comitatus, & venerabundus Imperatoriae maiestatis decoram exosculatus, Germanicis verbis parentum, suorumque omnium nomine salutem, & omnia quae praestari possunt obsequia, praesentavit; utique inter aula Palatii sui ministeria recipere cur, oravit. Caesar autem lescentem excepit amantissimè, & felicem aduentum gratulatus, eum sibi incundissimum esse demonstratè obversari iam animo suo sororis dilectissima iam non vise, atque sororij charissimi memoriam, ac imitacionem: non Palatinorum ministeriorum, sed liberorum suorum numerum praesentia ipsius sibi adadventu vidit

Primum Caruli Principis cum Caesare colloquium.

Caesaris erga Carulum benignitas.

In horum sodalitate, & contubernio familiari versaturum ipsum semper, quo fraterna consuetudine fraternum etiam inter eos amor coalescat. Haec ita mandat etiam filijs, uti Carulum deinceps, non tam consanguinei aut amici, quam fratris habeant loco. Mox introcari etiam comitatum ipsius iussit, & ordine accedentibus singulis lato ac placido vultu dexteram illam suam augustam amanter in grati aduentus signum porrexit. His peractis, cum Carulum Principem familiariter multa de parentum, fratris, ac sororum valetudine, statu atque successu percunctatus esset: eum tandem iam imminente nocte cum magno Principum ac nobilium comitatu ad hospitium remisit. Postridie cum dies esset festus dominicus, summo mane rursum ad aulam perrexit, & à Caesare ductus est ad sacram concionem, ad templum D. Augustini, Palatio contiguum, ubi in oratorio sedendi locum apud filios suos Carulo Caesar adsignavit. Concione finita, simul in Palatium redeuntes, Augustam Imperatricem Mariam Caesaris coniugem ad solemne Missae sacrificiè duxerunt. A qua, Caesare commedante, Carulus Princeps peramanter excipitur. Cum iam Missa sacrificiè Musicorum chorus ritè decantasset, & Caesarem, uti moris est, ad praedium duxissent Austriaci Principes: maiores natu Rudolphus, & Ernestus Carulum inuitarunt, totamque cohortem eius, & eorum Gymnicum, institutorem Pighium, & ministros omnes nobiles in Palatio detinuerunt, splendideque conuiuio tractarunt. Cumque iam dies ferè hiliariter & amice tractus esset, Austriaci Principes ambo non solum Carulo Principi humanissimè valedicere, sed omnes etiam ministros dextera singulis porrexta, comiter admodum dimittere. Sequentibus porro diebus Christiani orbis Principum, legati, ac oratores

Comitatum Caruli Caesari videre & recognoscere voluit.

Locus in oratorio attributus Carulo.

Augusta Imperatricem Carulus salutavit.

Primum Caruli praedium cum Principibus Austriacis.

Legati Principum honoris ac amicitiae causa Carulo visitant.

Caru-

Carulum honoris & officij caussa visitare coeperunt, apud Casarem continuè moram trahunt, & singulis eius hospitium cum honorifico & amplo comitatu comitantes, illi suorum Principum nomine non solum felicitatem ac latum aduentum sunt gratulati: verum & amicitiam, & omnia Principibus digna officia, obsequiaque presenterunt. Adfuerunt autem imprimis Pij V. summus Pontificis internuncius Joannes Delphinus Venetus Episcopus Torcellanus, vir ut eruditione, consilio, prudentia, ita & humanitate summa praeclitus. Mirum etiam oratores regum maximorum, Hispania videlicet, Franciscus Hortadus à Mendoza, Comes Montemacuti: & non diu post alter in Polonia eiusdem regis nomine iturus Petrus Fagiardus, Marchio Velscham ambo ob eximiam prudentiam, eruditionemque singularem non minus, quam nobilitate praecleari. Item oratores regum Galliae atque Poloniae, nec non reip. Venetae Insuper iunctorum affinitate Ducum Ferrariae & Mantuae. Horum vestigia post se quuntur cuiuscumque nationis externi Principes alij, qui tum praesentem in aula suere: & quicquid alicuius nominis procerum adierat. Quorum omnium orationibus Latinis respicit ipse Latine, & Germanicis Germanicè: non solum dexteritate & gratia, quemadmodum in itinere exortus fuerat facere, formulas dicendi commodas prius ipsi dictum est, praescribentibus Gimnico, & Pighio; quod antea non nihil memoria conciperet. Tum autem multo accuratius indices eius mores, gestus, elocutionemque formarunt: diligentissime semper admonentes, singulorum gradui, dignitati atque ordini, qua ratione satiscere posset: quomodo formulas rogandi, respondendi ac cuiusque dicta inuertere & accommodare pro occasione deberet. Et quò fieret in dicendo securior, & con-

Aulicæ con-
uersationis
prima insti-
tusio.

conuersatione commodior & affabilior: visitatione illa solemnium Principum, oratorumque finita; decretum, ut ipse vicissim eius aulae praecipuos quosque Principes & proceres singulatim domi visitaret: honores refundendo, pares redderet & gratias ageret: amicitiam ac officia honesta quacunque, suo parentumque nomine presenteret: Gratitude vero suam regibus ac principibus consanguineis ipsum se literis proprijs testari velle, legatis eorum affirmaret. Itaque his obeandis officijs tri-duo, quatrinduove impendit operam. Interea autem Gimnicus & Pighius his initijs adolescenti, & imperitorum Principi salubrem instructionem fore necessariam existimantes; sedulo inculcare, sui gradus ac ordinis uti memor semper esset; parentum, ac maiorum imaginibus, ac summo splendore, virtutibus satisfaciendum ipsi esse. Persuasum haberet, non amplius domi se penetrabilibus inter patris familiares aulicos, aut quatuor reges suos versari, ludere, & iocari: sed Prodicij Herculis sui exemplo, Voluptatis incunda via relicta, difficilem ac arduum Virtutis callem scandere ipsum iam coepisse. Moxque proditurum esse, velut in theatrum quoddam orbis terrarum amplissimum, & virtutumque arenae mirum in modum contentiosam. Vbi concursus, ut multorum sui ordinis Principum; & diuersarum opinionum pro cuiusque ingenio magna varietas semper esse deberet, & ubi ipse cunctis conspicuus haberetur. Observatores diuersarum generum oculos ubique vigilare, sed in aulis maximorum Principum imprimis. In has confluere non solum nobilitate, sanguine, fortuna, vel opibus sublimes; verum etiam ingenio, prudentia, literis & varia rerum experientia instructos, & praeclearos homines. Tales magnorum Principes summos quaerere, & seligere, ad legationum munera

Rependit ho-
notum vices
Carulus Prin-
cipibus, & le-
gatis.

Paracelsus.

Hercules Pro-
dicus.

Aula, theatrum,
arena.

Corycaei in
aulis.

Principum
legatiuales.

Quo pacto
Carulus ad
gloriae culme
scendere possit

Discretionis
slypeo pectus
auuiciendum.

selectionis
cura quam
necessaria
vbique sit.

Funiculus ra-
tionis ac vir-
tutis retinen-
dus in laby-
rintho.

Precepta mo-
rum Carulo
data.

Personarum
ac morum
delectus.

munera obeunda: emuncta videlicet naris, ac sum-
indicij viros, rerum peritos, in obseruandis rebus singu-
lis diligentes. Hos esse Principum oculos emissitios, ac
res, ac manus longas. In his igitur aduentus sui in-
ipsum posse ac debere certa ac pulcherrima fama
stimulationisq; sua fundamenta iacere. Nec difficile
fore, si se virtutibus prorsus accommodet, & her-
semper, ut adoleſcentem Principem decet, cum extraneis
conuersetur. Ceterum non sine summa cura ac dis-
tione faciendum hoc esse. Morum aula quidem ob-
uantem, & plane gnarum ipsum esse oportere: sed me-
tem prorsus ab aulicis vitis, ambitione, superbia, luxu,
ceterisque impuritatibus mundam, ac alienam re-
uandam esse. Pulchre Maronem Virgilium, cum
ageret, aliquando rogaretur, respondisse: ex Enni
coribus flores se colligere. Id ipsum imitandum esse
solum in literarum studio, verum imprimis etiam
conuictu, in vita communis actionibus quibuscumque
ut videlicet optima quaque feligamus nobis imitanda
pulchra amplectamur, sordes ac vitia turpia reijci-
mus. Si hoc probo cuique curandum semper est in
nata conuersatione, quanto magis adoleſcenti Principi
in aulica vita corruptelis maximis? Funiculum ratio-
nis ac virtutis Dadaeum bene firma manu ducam
tam caeco labyrintho necesse esse, ni velit mox aberrare
& semet perdere. Hunc autem quo securius teneat,
certiore passu graderetur Carulus Princeps: pau-
eidem regulas praescipere Gimmicus, & Pighius:
videlicet in congressibus & conuersatione praeberi
cunctis humanum, comem, & affabilem: non tam
cunctis aequae familiarem. Senio, grauitate, prudencia
& auctoritate conspicuis honores vbique deferret: ac
imprimis absentium Principum legatis. Nil tem-

quippiam apud hos effutiret; sed talem se moribus lin-
guaeque semper gereret, qualis apud Principes ipsorum;
& exteros populos haberi ipse cuperet. Quod enim ho-
rum cuique de ipsius moribus perspectum erit, hoc iam
regna, ac prouincias paulo post esse narraturas. Mores
vniuersimque diligenter inspiceret, maxime sui gradus
Principum: Heroicos, modestos, atque elegantes am-
plecteretur, imitareturquei arrogantes, superbos, &
ambitiosos videret, & reyceret. Virtutes hominum ma-
gis, quam stemmata, natales, opes, aut apparentem auri
purpurae splendorem admiraretur; aestimaretque.
Gloriam & existimationem virtutis ac honoris, rebus
omnibus anteferet. Nihil ageret, diceretve in publico;
nisi prius pensatum, an laudi, aut vitio cedere debeat.
Dedecora & probra prorsus fugienda esse; atque im-
primis ebrisorum, aleatorumq; consortia. Quae vitia,
quantoperè parentes ipsius detestari semper soleant, no-
tum illi esse. In colloquiis ac sermone familiari suos
cuiq; titulos, ac honores obiter attribueret. Non anxie
aut curiose tamen; ne videatur adulari, aut ambitiose
dicere. De religionis Christianae controuersis hodiernis
disputationibus nisi doctorem, & pie catholicorum homi-
num auscultaret: haeticorum vero consuetudinem, nec
non adulatorum, delatorumque omnium, non minus ac
noxam & pestem auersaretur; mentis aures ad talium
voces Sirenarum cantu periculosiores obturaret. Maxi-
mis enim calamitatibus hac portenta suo consilio sum-
mos saepius Principes inuoluisse, atque indies inuoluere.
Hos suctibus abditos scopulos summa cura vitandos ei
esse, nisi naufragium facere velit. Habere quidem suas
notas, quibus cognoscantur; sed ab his dumtaxat facile,
qui sano integroq; vigent iudicio: ab adoleſcentibus, &
imperitiis difficillime. Oportere igitur Principem ado-
lescentem

Virtutis subli-
mitas & pra-
cium.

Linguae tem-
peramentum.

Haeticorum
& adulatorum
auerſatio.

Quo clypeo
muniendum
pectus ado-
lescentis Prin-
cipis aduersus
haereticorum
iacula.

Quibus notis
haereticus co-
gnosci poterit

lescentem inter corruptos versantem aduersus huiusmodi pericula natiuam indolis suae probitatem summam cura inueni: pectus animamq; duplici muniere thorace. Primum aduersus haereticorum veneno tincta iaculorum zelopietatis orthodoxa, Catholicaq; fidei, & auita religionis à maioribus tradita, & tot antea seculis sanctorum patrum consensu, atque consiliorum decretis, vniuersam Christi ecclesiam confirmata reuerentia. Et muniturum probe, si memor esse velit diuini consilii quod Paulus Apostolus Timotheo suo dedit, mandatum ut depositum custodiret, denigaretque vanas vocem nouitates. Sapius autem ipsi declaratum fuisse, quam tam haec verba contineant energiam: & quanta conuenietur vniuersalis ecclesia diuinum Christiana fidei canonem ex ore Dei conscriptum, & per veterum patrum traditiones conseruatum, conciliorumq; generalium chirographis obsignatum, & apud se depositum omni nouitate inuolatum conseruare. Nouit enim esse, ut prisca illa caelestis philosophia dogmata pro temporum statu expoliantur, limentur, & mundentur abusu sordibus: sed nefas prorsum esse ut commutentur, nefas ut derruncentur, aut mutilentur. Nam si nouitia veteribus praferantur, prophana sacratis miscantur; breui futurum, ut Christiana religionis nididum numerisq; omnibus absolutissimum corpus turpissimum nauis non solum deformetur: sed membrorum ac partium nulla proportione monstruosum penitus dissoluatur, corrumpatur, ac pereat: Haec si prorsum sibi persuadeat, & mentis constanti retineat, haereticum à verè catholico discernere, haud difficile ipsi fore. Illius enim animus scabillae nouitatum profanarum prurigine semper irritatur, atque ideo antiquitatis scita fastidit, ecclesiae supremam auctoritatē conuellit, de recepta fidei praecipuis articulis

Pij & catholici
hominis
notae.

leuium hominum temerarias opiniones sacrarum literarum sico palliatae laudat, amplectitur, & nihil aliud quam reformationes nouas, nouum lumen crepat. Hic verò diuinis oraculis insistes ex tutissimo Catholicae fidei portu diuersis opinionum procellis non eicitur, vniuersalis ecclesiae corpori firmus adhaeret, capitis auctoritati cedens, & obediens: deposita sanctorum patrum, & antiquitatis ecclesiae commissa reuerenter seruat; super iudicantem non indicat; nec scindere sepem, aut a patribus positos terminos transferre tentat. Hunc audiendum, & obseruandum in religionis disceptationibus: Illius è contra caelestis eloquii melle litos gladios omnia vitandos esse. Et quidem hac infectum tabe à consuetudine familiari procul arcendum esse, fugiendumq; non minus, quam vipera venenum, aut aspidum afflatus: quandoquidem seditionum fomenta in sinu, & belli ciuilibus facem lingua semper ventilet. Aduersus alterum hostem adulatorem thorace virtutis animum armare non minus oportere, & pectoris scrimium aureo Pythii Apollinis oraculo, NOSCE. TE. IPSVM. tanquam firmissima sera quadam aduersus philautiā occludere. Non posse enim non esse philocolaca, vel adulatorum amicum, qui vehementer est amans sui. Hunc enim esse sui aequum iudicem, & assentatorium venenum discernere, aut cognoscere non posse. Quod vitium si sordidos & humiles solummodo impeteret; haud fore rem adeo damnosam, nec perinde pestilentem. At ingenia generosa, gloriaq; cupida, proba & humana facilius recipere adulatorem, & receptum alere; non secus ac ligna tenera, ac dulcia, teredines, aut corpora iuuenilia ac succida pediculos. Quorum hi discedunt primum à morientibus, & corpora relinquunt, simul atque sanguis congelauerit, quo pasci solent: illi autem ligna non

Quo clypeo
muniendum
pectus ado-
lescentis Prin-
cipis aduersus
adulatorem.

Philautiā ma-
lum.

Quasnam con-
ditiones ho-
minum que-
rat adulatoris
malum.

Quantæ diffi-
cultatis sit
noscere & a-
vertere talem
pestem.

Quibus notis
adulator ab
amico nosci
possit.

prius, quàm ea penitus terebrarint, corrumperint
& in pulverem dissoluerint. Sic videre nos semper
adulatorem non esse comitem pauperum, aut igno-
bilium, sed Principum & ingentium familiarum
& simul negotiorum publicorum morbum, ac riuum
existere: adeo ut saepenumera regna quoque subuerit
atque imperia. Nec esse quarenda longè eius mali
empla: Prae foribus etiam, prohi dolor, nostro ver-
saculo multiplicia. Non mediocris igitur esse nego-
talem pestem auertere, ubique semet insinuantem. In
solium enim in foris, aulis, conciliabulis, & conuiu-
itineribus aut venationibus semet offerre: sed etiam
sacris ipsis penetralibus, & Principum cubiculis, no-
dieque personare. Ideoque non vulgarem postulare curam
ac providentiam; ut rectè discernatur ab ingenuo
candido amico, aut à probò fidoque ministro. Dixit
adulternum aurum à puro; artificiosè fictas gemmas
à veris discerni posse, nisi à peritis. Habere tamen
notas quasdam adulatorem admodum euidentes, qui
cognosci poterit. Cognosci autem imprimis à morum
verborum inconstantia. Varius enim est & mutabilis
Polypii aut Chameleontis in morem: nunc his, nunc
quos fallere cupit, se se accommodans, & affingens. In-
secus ac aquae praterfluentes soli subiecti colorem ad-
sumunt; sic amici facilitatem & incunditatem effusi-
Blandus & officiosus est semper; nusquam repugnat
sed in omnibus morem gerit, Terentianum illum re-
tando dicens: *Ais? aio: negas? nego.* Gaudet ad gratum
Principis facere, & disserere cuncta. In vitiiis praesertim
perpetrandis promptus & obsequens: ut in amorum
nocio, scortis, alea, & Bacchi poculis. Nec frangit
quod ad hæc pronam adolescentiam facilius sibi habere
potest obligare, & alios ad austeram virtutem homi-

nes ab eorum benivolentia excludere. Quapropter
huiusmodi homines tam variè semet insinuantes, quàm
maximè suspectos habendos, & nullo pacto in familia-
rem consuetudinem admittendos esse. Orant itaque &
obstantur Carulum, ut non sine cura, sed vigilantium
iudicio inter ignotos & extraneos versaretur antedi-
ctorum memor: ipsos etiam sapius illi clanculum indi-
caturus esse quorumque ingenia, ac mores fugere debeat,
quorumve amplecti tuto possit. Pighius insuper non in-
frugiferum fore ratus, pollicetur se proximis diebus, cum
primum aliquod otium redeundi ad studia daretur, se
Principi dios elegantes, succinctos, & admodum doctos
libellos praelecturum, non sine delectatione & fructu: quo
discat securius inter ignotos & externos versari, &
certissimis signis probos ab improbis dignoscere possit.
Festinus autem diebus, Vincentij Lirinensis Galli, anti-
qui auctoris, qui Christiana Ecclesia tertio saeculo
vixit, piam & summè doctam admonitionem aduersus
profanas haereson innotationes esse legendam: distin-
guentem luce clarius apertis iudiciis haeticum à Ca-
tholico & vere Christiano. Proferitis autem, Plutar-
chi Charonei doctissimum libellum de discrimine adu-
latoris & veri amici recognoscendum esse: dignum pro-
sus, quem quilibet Princeps adolescens ad unguem edi-
scat, & memoria mandet. Nec inuicendum fore hoc
studium, nempe quod cordatorum hominum egregia
praecepta, & prudentia consilia domi intellecta, foris in
quotidiana conuersatione claris exemplis confirmari,
re ipse sit experturus. Gratium sibi hoc fore demonstravit
Carulus, & se saluberrimis suorum consiliis pro viribus
semper obtemperaturum pollicetur. Nec cessarunt illi
instare sapius oportunis monitionibus, & promissorum
memoriam repetere, se sibi pueriliter aberraret: subinde
laudem

studij & le-
ctionis dulcis
fructus.

Monitionum
& laudum
fructus.

laudum etiam calcaribus impellere iuuenilem animum suapte natura φιλοπομπῶτον, ἢ φιλομαθήσατον (quem admodum de Cyro adolescente Xenophon scribit) cui quid aptè, vel eleganter dixisset, aut fecisset apud viros, ideoque haud difficile fuit, ipsum ad quosuis honestos, & heroicos conatus excitare: cum sua sponte quacumque in aliis sua aetatis principibus laudari diceret, libenter honoris cupidine tactus imitaretur. Magnitudo igitur eodem anno magnam egregij futuri Principis expectationem de se dedit, Casari aequè, ac ordinibus omnibus charissimus. Adeo ut vix ulli principes aduerti aut alicuius nominis proceres ad Casarem negotiorum causa Viennam commearint, qui ipsum honoris causa domi non visitarint, qui cum eo amicitiam ac familiaritatem contrahere non petierint. Igitur externorum principum Christiani orbis ferè omnium noui oratorum ac legati Viennam appellentes cum mandatis ac litteris officiosis ad eum semper venère; suorum principum nomine omnia presentantes, quibus amorem ac benevolentiam erga ipsum suam testari possent. Haec enim ut puer Carulus, & adolescens domi, & in itinere aetatem duxerit, exposuimus. Nunc autem ordo historiarum postulare videtur, ut declaremus, quem vite modum foris tenuerit, & quibus exercitiis, civiliumque funditum rudimentis adolescentiã in aula Casarea bene integrò, & peregrè in profectiõibus peregerit. Atque hæc nõ per tempora singulatim, sed per species exequatur quo eius indoles ac morum qualitas distinctius demonstrari, cognoscij possint. Ut autem ab eius forma, statura, & cultu incipiamus, adolescentem Carulum efflorescens articulis omnibus amabilem, & aspectu cundum reddidit, propter iustam membrorum symmetriam, quam ab utroque parente participauerat. Et

Incrementa
virtutum in
Carulo.

Honos virtutè
sequitur.

Transgressio.

Forma cultus
que Caruli
adolescentis.

Statura.

et enim ipsi statura corporis, pro sua aetate (nondum enim pro sua adoleuerat) legitima, & iusta: cuius altitudo pedum fuit circiter quinque & dodrantis, quæ sua commoditate & equitate quodcumque vitium excluderet. Insuper tota corporis ac membrorum constitutio non obesa, non gracilis: sed tereti proportione decentissima fuit, ut inter pulchrorum suæ aetatis præcipuos non ultimo, sed superiore quasi loco teneretur. Nam facies nonali forma, & iusta latitudine frons erat, nasus rectus & procerus: maxilla non pingues, non inflata. Oris laxitas, aut densitas laborum nulla faciem deformabat: sed hæc purpureo suo colore gratiam adiungebat. Sic etiam mentum oblongiusculum à matre communicatum ac Austriacis gentile, nõ paruum auctoritatem adijciebat. Vultu quidem semper erat tam in sermone, quam tacitus admodum sereno & blando; ut in benevolentiam sui, vel aspectu solo facile quemuis trahere posset. Oculorum aquilus color, item faciei ac corporis totius non pallidus, aut lacteus; sed inter aquilum, & candidum planè viuudus, ac virilis. Capilli densi, plani, leuiter inuoluti, & subnigri: quemadmodum & erat barba lanugo prima in labro superiore, & temporibus iam enascens. Voci ipsius autè ac loquele inerat quedam asperitas non tamen inamena: & lingua dentibus allidens parumper blæsa nentiquam offendebat. Vestitu gaudebat Italico, quo ferè nunc vtuntur præcipui principes orbis Christiani: atque delectabatur mirificè, pulchro & mundo. Gestiebat autem eius animus ostentare se splendidum; maxime in armorum ornatu, in militari & bellico apparatu: admodum amans habere domi galeas, clypeos, thoraces, auro, argentoque picturatos, hastas & gladios eleganter ornatos, cristas ac pennas distincturis distinctas: frena, phaleras, sellas, itè ephippia

Facies.

Color.

Vox.

Vestitus.

Panopliæ studiũ & cultus.

holoferico & auro contexta, & pulchrè coloribus virgata. Quae species generosos animos incendere solet, et ad alacritatem excitare facillime. Quemadmodum poeta fingunt, & histriones in scenam inducunt adolescentem Achillem in Scyro inter puellam pensilantem, viso nonorum armorum splendore, gestientem, & audito tubae clangore exultantem, & velut ardentem. Ut autem nunc explicemus, quem ordinem vita domestica inter suos tenuerit, & quo pacto diem (cuius ratio cuique reddenda est) transigere solitus sit, non detur incongruum. Mane semper sacris diebus surgens hora quinta, ut pergeret ad Palatium, interfusus rebus diuinis cum Augustis eorumque liberis aduocibus. Tum, sacro finito, plerumque ab his familiariter retinebatur, ut simul pranderet: ne remeare domum, & ab hospitio redire denuo in Palatium ad eorum pomeridianum cogeretur. Profanis autem diebus, hieme hora sexta surgebat, aestate tempestiuus, ut occaso postulabat. Lotus, ac vestitus, mox secedebat in secretis larariis: acceptisque libris, preces ordinatas suas solus legebat, & inter eas imprimis Salomonis orationem pro impetranda sapientia paraphrasice concinnata à Biblijs, & adaptatam pulcherrime inuocanti Principi: quam nitide cum quibusdam alijs pijs precibus Principi quotidie dicendis descriptam in libello pater Carulo dederat dono: sub ea conditione, quae preces illas à patre suo, pater ab ayo, & auus à maiorebus acceperat: Nimirum ut eas iuuenis mane quotidie legeret, & ab his sua studia, & quauis alia negotia exordiretur. Dictis precibus, caput aliquod legis veteris vel noui Testamenti. Postea sumpto ientaculo Musaeum ingressus, cum institutore suo studiis operam dabat duabus circiter horis. Deinde cum Gimnasticam praefecto

Achilles in Scyro latitans virgineo in habitu.

Achilles & studia vitae quotidianae.

Studium literarium.

praefecto domus, nobilium suorum cohorte famulisque pergebat ad Palatium; & Caesari legatos audientes, vel in discerti, aut publica negotia tractanti adstibat, officij Palatina conuersatio.

atque discendi causa. Eidemque porro ad prandium enit, mantile post lotionem subministrabat. Et cum benedicta mensa Caesar discubisset, ipse paulo post, accepta discedendi licentia, domum cum suis redibat ad prandium hora plerumque decima. Nec prandebat, nec conuiebat unquam solus, sed conuiebat quotidie, & semper recto, clientibus & saluatoribus, qui vltro comparebant, adhibitis. Non tamen sine magno ordinum, hominumque delectu. Admittebantur etenim dumtaxat proceres Palatini, quippe Caesaris, filiorumque ipsius consensu, ac familia praecipui, atque Principum oratores. Item magistratus, praefecti, ac homines ut dignitate, vel praeclaris, sic eruditione & virtutibus ornati, atque conspicui. Et quando talium erat solitudo, aut raritas, adhibebat item mensa Gimnicum aconomum suum, & Coronam Pighium institutorem. Nec eos unquam ferè prateribat, quandocumque locus patebat aliquis. Mensa eius ternis semper ferculorum missibus instruebatur opipare & abundanter. Quapropter ut sumptu splendido, ita etiam summa comitate conuiuium exhilarabat. Nam ad comunionem sermonis tacentes, vel submisse fabulantes prouocabat: propinquis ipse porrigebat edulia in orbiculis, longinque sedentibus missabat: quamuis mensa semper adstaret minister nobilis qui structoris vices gereret, & ordine singulis cibos subministraret. Inuitabat saepe verecundos, & exhortabatur singulos ad latitiã & alacritatem. In celebri autem & frequenti conuiuii instrumenta canora, & musicum concentum interponebat. Aretalagos autem, acroamata vana, ludios aut moriones vix unquam aduocare

Conuictus.

Mensa.

Epulis.

Cibi.

aduocare solebat: sed ipsi nimis sapè (ut genus illud bulonum in aulis principum solet) sua sponte conuiuillius impudenter se se ingerebant. Ciborum non tam lectu quam varietate gaudere, secundarium panem vel atrum etiam, carnes sale fumoq; conditas; item pisciculos minutos, immo salpas, ac pettines vèto durum casum bubalum salitum, atq. eius generis cibos non nebat, sed magis appetebat recentes. E piscibus amantissimae fluuiatiles, carpionem, lucium, ac truttam, ut vulgò vocatur. Ex ferinis leporem assum, cervi coracum caput aprugnum cum aceto & herbis elixum. Ex volucribus perdicem ac turdum. Non tamen erat magis voracitatis, aut largi pastus; sed ex omnibus ferè degustabat aliquantulum. Atque cupidius ex postremo mensæ fructibus, ac dolciarijs: quorum appetentia puero fuerat; magis assuetudine, quam natura. Si pellebatur primam inter edendum haustu cernisæ: deinde toto conuiuio bis teris vini valde diluti poculo. Ceterum cum egresceret, pro vino sumebat aquam cynamomum coctam, per plurimos saepe dies manens abstemius. Non interdiu extra mensam temerè bibebat, nisi quod assuetus merenda loco bolum siccum panis, & cernisæ, vel diluti cyathum, hora quasi post prandium tertium, degustare. Prandium, vel cenam (nisi cum adesse externi conuiuia plures, & epularetur) rarò supra mihoram protraherebat. Mensa deinde sublata, & ad Deo gratis, dum domestici nobiles, ministriq; comites ipse cum conuiujs sermonem serere; vel si docti inter conuiuio, libros aliquot suos proferre, picturas & chartas chorographicas, aut siquid literarie elegantie habebat, his ostendere. Sic rursum Martiis ac militariu hominibus monstrare gaudebat non mundum muliebre, sed planè virilem; arma videlicet sua decora atque

Auocamenta post mensam.

aurata, thoraces ferreos, galeas, hastas, lanceas, clypeos, gladios, equorum sellas ac phaleras, & similia ornamenta nobilitatis, quarens singulos recreare, quibus delectabantur. Aliquando cum coniuvis lusitabat chartis, vel cum eorum aliquo latrunculis aut orbiculis in aluco. Et hæc ferè ad horam vsque pomeridianam primam: qua tacta, dimissis coniuvis ad literaria studia secedebat. Cæna verò illi semper erat hora post meridiem quinta, & hiberno tempore canabat domi: æstate autem in hortis suburbanis, quos extra pomerium spaciosos, & eleganter excultos ab hospite suo locauerat. A cæna, per horam cum coniuvis deambulabat, vel lusitabat in hortis: domi autem, vel fabulabatur, aut ludicris tempus terebat, dum cenaret familia. Ceterum quando, nullis exteris presentibus, solus cum Gimnico præfecto domus, & institutore Pighio, cibum sumpisset; ferè semper à prandio vel à cæna, his auscultantibus, historiam aliquam clara voce prælegere solebat: festiuis diebus sacram, ceteris profanam: aut Romanarum antiquitatum reliquias, nummos, & picturas, declarante Pighio, recognoscebat. Aliquando solus se recipiebat in Musæum, atque ibi scribebat vel acta diurna, vel literas: donec absoluta familiarium cæna, proferrentur organa Musica, quibuscum tempus cantando iuuante phonaeco, vel instrumentis sonando terebat vsque ad octauam, quæ consueta erat hora cubitum eundi. Distinctus deinde cum se lauisset, valectis familiaribus, qui officij causa astabant, mox inuocabat dispensatores domesticos, quo singulorum breuiaria diurnarum rationum acciperet, & perlustraret. Vbi quantum in cibo, potu, & equorum pabulo impensum fuisset, quotidie cum œconomo suo Gimnico cognoscebat, stas in soleis, & veste talari chirodota. Singulis etiam mensibus semel

Cenæ tempus.

Auocamenta post cænam.

Musices exercitium.

Hora quieti scendi.

Impensarum recognitio.

cums

Recognitio-
nis fructus.

Aetionis fa-
bula quid si-
gnificet.

Vespertina re-
rum diurna-
rum recognitio.

Somnus

cum eodem Gimmico suo, & culina magistris rationibus domesticarum tabulas recognoscebat, & menstruos sumptus examinans pomeridiano tempore tribus aut quatuor horis aliquando continuis operam audiendis rationibus dabat. Non improbo, me Hercle, more: ut videlicet disceret res suas ipsemet curare, & summum quotidianorum magnitudinem aestimare, non vilipendere. Saepe enim alioquin contigit, ut negligentis suarum impensarum domini fiant Aetiones, & canibus suis ipsimet deuorentur. Rationibus diurnis, & officiorum breuiariis, eo modo cognitis, dimisso oeconomum transgressus in cubiculum, priusquam se ad quietem componeret, summo omnipotenti Deo gratias pro transactae diei beneficiis agens, ordinarias sibi preces memoriter & submisit dicebat. Et cum decubisset, antequam somnus obreperet, animo repetebat obitu quam ratione diem illum transgisset: quid Deo gratum, vel ingratum, quid boni maline perpetrasset examinans. Deinde dicta oratione dominica, & salutatione angelica ad Diuam virginem, his subnectere solebat hymnum, & preces ecclesiae Catholicae vespertinae ac postea quieti sese dedere. Cuius tam pie obseruationis, & Christiani examinis cum aliquando seorsum admoneretur a Pighio suo, & ne negligeret, rogaretur, minimè sollicitum ipsum esse iubebat, sibi valde placere illud salutare non leuis poetae consilium, qui cecinit:

Non prius in dulcè declines lumina somnum,

Omnia quàm longè reputaueris acta diei.

Prudentiae etenim, & melioris vitae fructum adducunt sollicitudinem, ac vigilantiam istam. Lenioris quidem somni Carulus Princeps fuit, nam facile strepitu ventorum, procellis aut tempestatibus excitabatur nocturno. Tonitrua etiam & fulgura nocturne paulò infirmius

expe-

expanscebat, ut pueri ac adolentes solent. Si tunc interruptum recuperare somnum non posset, cubiculorum aliquem accerscebat: ut eo legente vel colloquente quietem resumeret. Non enim in tenebris lubenter vigilauit unquam, nisi quopiam assidente. Festos, ac iucundos solemniter dies lepide, & ioculariter priuatim cum suis celebrare solebat, Kalendis Ianuariis strenas ac munuscula dare, saccarum, dulciaria, ligulas sericas, pennas, ac plumas versicolores ac similia adolescentulorum ornamenta. Regum profesto die fabas diuidere, & regem conuiuij sorte creare, magistratus & officia distribuere, atque imaginarium regnum instituere gaudebat, quo familia festiua die nonnunquam exhilararetur. Innocentum puerorum festo primus ante lucem summo mane surgere, nobilium, ac familiarium suorum cubicula inuadere, virgibus dormitantes, vel nondum vestitos ludicre ac pueriliter castigare. Bacchanalibus cum personatorum consortio delectabatur amburbalia ex more celebrare. Quo ferè tempore, cum bruma niuibus plateas onerat, Archiduces Caesaris filij, & ceteri Principes, omnisque Palatina nobilitas equis singularibus ornatissime phaleratis trabas affabre & politè factas, & pulcherrimè depictas, laruati per urbem agitant, gruum in morem se mutuo subsequentes, & tintinabulorum, quibus equorum phalerae obstipantur, cōcentu plebem ad fenestras, atque ianuas vocant, circensia veterum ludicra nonnihil imitati. Tunc etiam festiuis plerisque diebus, inuentus illustris apparatus histrionico personata, & peregrino vestitu spectabilis per urbem equitare, & ante Palatium decursonibus ludos Troianos effingere, hastarum concursu inter se certantes. In quibus ludis veluti unum ex principibus inuentus se lubenter Carulus representabat.

Festi die

Strenas.

Regnum con-
iualc.

Innocentum
virgindemia.

Amburbalia
Barchinalio-
rum.

Laruatorum
ludi-

Decuriones
equestres.

Ad

Exercitia pri-
uata Carulli.
Studia.

Translatio &
versura lin-
guarum ac
idiomatum.

Paulli Orofij
Orchestra
mundi.

Ad quotidianam ipsius vitam, ac victum pertinens etiam animi & corporis exercitia ordinaria: Primum igitur de studiis eius literariis dicendum erit, quibus animus instruitur & ad virtutem erigitur. Ab antiqua prima (velut antea diximus) artes ipse ingenuas, studia liberalia exercuit, cupide multa memoriter discens. Nam horas exercitio literario addictas, etiam in aula Caesaris degens, donec ad iter italicum accingentur, diligentissime semper obseruauit: nisi qua Primum, nempe Caesaris, aut Archiducum filiorum profectioes aut venationes impedirent. Nam maxima septima ad nonam ferè horam: à meridie autem ab hora prima ad tertiam vsque literis operam dabat, vel interpretando ex tempore, vel etiam transferendo Latinas auctores in vsitatas huic saeculo, & scitu necessarias linguas, & rursus alios non Romani idiomatis libros diuersos in linguam Latinam. Imprimis autem, ut generaliter alicuiusmodi omnem cuiuslibet historiarum cognitionem obiter praelibaret, Paulli Orofij succinctum & elegantem ab orbe condito rerum ubique gestarum Latinum commentarium, quem vel ipse, vel maiores nostri Orchestra mundi nuncuparunt; eo quod varij rerum humanarum casus, ac mutationes Imperiorum, bellorum, caedes, victoria, clades in eo libro (velut in Logeo gestationes, motus ac saltationes multiplices, Thymelicæ sceniciuæ artifices exhibere solent) represententur, cuius Pighio Corona legit, etiam horis extraordinariis, locum quoque difficiliora alijs verbis Latinis explicauit. Ex tempore quidem quod ad linguarum diuersarum promptitudinem comparandam inuat, interpretatus est sacrosanctis diebus Latinorum Bibliorum partem Germanicæ, Hermelias Hofmeisteri Germanicas Latine: atq. Ludouici Saxonis vitam Christi è lingua Latina translata

eleganter Etruscè per Franciscum Sansouinum item exposuit Latine. Quadragesimalibus autem diebus, & mense Decembri ante Christi natalitia vernacula lingua interpretabatur Stanislay Hofij Confessionem Perroonianam, atque item Georgij Ederi Catechismum, Vincentij Lirinensis Orationem aduersus profanas religionis nouationes. Profectis autem diebus alijs, Aeneidos Virgilij libros duos priores vernacula lingua exposuit, & memoriter recitauit. Vitas Plutarchi plures Gallicè lectas Latine interpretatus est, & eiusdem libellum de discrimine adulatoris & amici, ex Erasmi translatione reddidit Gallicè. Ciceronis officia Latine scripta Italicè exposuit. Transtulit autem non sine studio ac labore meditationis M. Ciceronis epistolas plures in linguam Italicam: & rursus Iacobi Sadoleti, Petri Bembi, Pauli Manutij, aliorumque eruditione illustrium nostri seculi hominum facundas aliquot epistolas ex Italica lingua in Latinam. Insuper meridians horis Plutarchi libellum elegantem de doctrina Principum ex Erasmi translatione Latina in Gallicam linguam mutauit, & nitide postea descriptum ad patrem suum misit. Sic etiam Gallica lingua translata in Latinam Thesaurum virtutum ex antiquis & optimis auctoribus Enchyridij forma collectum libellum, quem proposuerat ad fratrem suum Ioannem Guilbelmum mittere: sed postmodum Archiduci Ernesto Caesaris petenti eum correctè descriptum & ornatè comparatum dono dedit, cum auctario huius epigrammatis: Augustis Erneste atavis spes edita, magni Secunda cura Cæsaris. Sunt quos Pygmaeonis opes caufasq. malorum Effossa terræ viscera Collegisse iuuat: prohibent quæ tollere in altum

M

Cor

Cor appetens pecuniã.

At nos magna decent, mentem quoque verum
quorsum

Iam VIRTVS alma prouocat,
THESAVROSO, suos monstrat, similes quibus
Auiſque diuis reddimur.

Hos neque enim tinea rodent, æruginis atra
Non mandet atra ingluuius.

Hos furum procul è manibus nos condere i
Suis in arculis DEVS.

Ex eodem epigrammate celeberrimus ac ingenio
mus musicus Philippus de Monte, Cæsarei chori
fectus, ac Musagates in aede sacra Palatina, quoniam
vorum oden elegantem concinnauit: qua Principum
conuiuia recreare tum solebat. Hæc fere Caruli, qui
diu Vienna moram traxit, literaria fuisse studia quæ
diana: qui his exercitiis eloquentiam non solum Latina
nam, sed & cuiuscunque idiomatis ac linguæ me
batur diligenter. Quamprimum itaque domo prop
peregrinari coeperat, deinceps legatos, ac magistros
omnes excipiendo dimittendoque fere semper medi
& composita est allocutus oratione: formûlas dicen
initio, qua conueniebat lingua (sicut ante dictum
prescribentibus Gimmico, & Pighio: qui applausu
laudibus ipsum excitare, si quando se probe & de
in dicendo gessisset. Nec malo quidem hoc consilio
videlicet quamprimum adsuesceret externorum
cipum conuersationi: & sermones ferere cum singulis
pro cuiusque conditione disceret. Ideoq; & grauioribus
sermonum materias, ac capita breuiter etiam sum
sugerebant: ne plus minusue loqueretur, quam con
nirer. In legendis auctoribus, & historiis nil aqu
etabatur, aut lubentius à Pighio explicari audire

eloquentiæ
studium.

Historiæ ac
mris.

Historiæ stu
dium.

quàm insignia heroum facta, quàm præcepta, & consi
publice aut priuatiu salubria; quàm stratagemata
rara & astuta. Quæ ipse sapius postmodum memoria
reperere, suis atque etiam exteris narrare gaudebat.
quæ uia sermonum occasiones quarere. Jam dicta qui
dem exercitacione literaria dicendo mox ita inualuit,
ut ad subita non facile deficeret ex temporali facultate,
si quid ex improviso dicendum esset. Ea fretus ipse sibi
postmodum formûlas dictauit aliquoties, & institutio
nem suam recognoscere, prius quàm diceret, iussit. Epi
stolas autem suas ipse concipere, & componere solitus
est semper; nisi cum tempus propter alias occupatio
nes deficeret: quas etiam ab institutore primum re
uocuitas, & emendatas manu sua describebat; & com
plicatas, addita epigraphæ, sigillabat ipse. In diploma
libellis & epistolis signandis, concedente patre,
sigillo familie auito usus est, cum trium prouinciarum
precipuarum cassidibus phaleratis gemma cassidonia
exculpitis. Epistolarum uerò suarum autographa ser
uabat diligenter, & ex ordine temporum digerebat in
suis nudulis: nec minus aliorum epistolas, in quarum
orso mox diem, qua eas accepisset, annotabat: & dili
gentiam suam inde lubenter metiri solebat, si magnam
literarum fascem, quibus rescripsisset, singulis mensibus
occluderet. Genus scribendi secutus est non iam triuiale,
quàm temperatum, vitata styli barbarie, & recondi
torum uerborum affectatione: precipuamque curam
duxit, sensum animi quàm apertissimè exprimere uer
bis nudis, rectis & uenustis: Et cum Pighius illum
adhortaretur ad maiorè orationis copiam, splendorem,
atque ornatum: respondit, principem breuiter aperterq;
loqui & scribere debere. Exercitia & certamina qua
is honesta, ac Principe digna capeſſere & discere

Styli & com
positionis
exercitatio.

Sigillum.

Stylus & scri
bendi genus.

Quid prin
cipem deceat.

Exercitia totè
poris.

nunquam detrectavit. Nam animi magnitudo
 eip e adulto digna in adolescente fuit: vitinam cor
 vires aequè respondissent. Ocy namque prorsus im
 tiens, & cupiebat laboribus, veluti callo quodam
 rare corpus, ac munire valetudinem suam: quemad
 dum veteres olim heroës ac principes quosque ma
 mos Herculem, Cyrum regem Persarum, Alexandrum
 Magnum, Cn. Coriolanum, M. Camillum, & M. C.
 num: item Papirium Cursorem, & P. Africanum
 intellexerat. Ita que armorum, & equitandi pro
 peritus admodum fiebat, magistros rei militaris, ar
 rumq; tractandorum, nobiles equites plures atque
 pductores peritissimos in aula Cæsaris assidua con
 satione sibi adhibendo, quos omnes liberaliter etiam
 muneravit. Sed spiritus ad equestria exercitia
 liores illi conciliauit imprimis ipsius præfectus Gim
 nicus, planeq; ad Martium & militarem animum
 tavit, s; etenim veluti præses, & agonothea sen
 aderat eius campestribus exercitationibus, certami
 moderabatur: ne quid præter atatem, vires, atque
 corum tentaret. Ad has etiam lubenter Carulus
 mittebat aliquando plebeios, & ignotos: si forte op
 bantur industriæ & periti. Nec visus est humili
 alicuius spreuisse, à quo discere quippiam potuit:
 minus virtutis aliena, quàm sua dignitatis mem
 Quemadmodum M. Valerio Corno. scribit Livi
 facile fuisse in ludis militaribus comiter vincere
 vinci vultu eodem: nec ipsum quenquam asperni
 parem qui se offerret. Horas autem exercitandi con
 ordinarias habuit quotidie post pomeridiana stu
 tertiam, & quartam; & aliquoties nonam post ame
 ridiana; Cæsare, vel propter podagram, decumb
 Vel cum idè ob valetudinis imbecillitatè rusticant
 &

Armorum & equitandi studium.

Guarenerus Gimnicus.

Horæ exercitacionis.

Carulus officij causa ad aulam pergere nõ cogeretur.
 Tum plerumque vel equitando vsque ad sudorem, vel
 pile lusu in sphaeristerio semet exercebat vsque ad ho
 ram prandij: Persarum, ac Cyri regis exemplum se
 quutus, qui Xenophonte teste, nunquam cibum sumere,
 nisi prius sudassent: neque equis pabulum, nisi exercita
 ti præbere solebant. Ceterum à prandio discedens à
 studio literario hora tertia sapissimè ab Archiducibus
 Cæsaris filiis ad exercitationis societatem inuitatus;
 cum his, atque nobilium iuventute præcipua ad arenam
 equestre certamen pergebat. Qui tempus in urbis
 propugnaculis ad horam vsque cana terebant armati
 nonnunquam: sed sapius inermes equorum decursione
 studio, vel hastarum concertatione ad annulum, vel
 in ligneo clypeo. Cernere incundum ibi erat generosi
 cuiusque caballi sublimes saltus, atq; pernices in gyrum
 ductus: & plurimos scire instigando, cohibendoque fa
 ctigasse, gloriosum equiti videbatur præsertim armato.
 Ad hac quidem equestria exercitia à prandio sæpius
 conveniebant Principes, ut dixi, in urbis propugnaculis,
 non procul à Palatio. Aliàs cum hac conveniendi occa
 sio non esset, post pomeridiana studia Carulus vel domi
 cum suis animi laxandi causa lustrabat modò chartis,
 aut orbiculis in tabula: modo talis, aut oscillatis, nuci
 sive cum pueris. Cælo sereno pergebat semper cum
 comitatu suo ad hortos suburbanos, ubi duabus plerum
 que horis ante canam corpus exercebat cum iuventute
 nobili domestica, aliisque familiaribus, cursu, videlicet,
 sine saltu. Et quidem cursu sæpius certis spaciis desti
 nato subsultim certabat Germanico more, trino saltu,
 alterno singulatim pede cursum finiendo, & utrisq;
 tertio metam sociis ponendo. Aliquando discorum, vel
 rei cylindri iactu; item folliculi, globorum, & obeli
 scorum
 M 3

Mos Persarum.

Exercitationes equestres.

Domestica animi laxamenta.

Exercitationes in hortis suburbanis.

Saltus Germanicus.

scorum lusu: Nonnunquam variando gyros equis, hastarum inter armatos concursatione terebatur pupus. Eo igitur frequenter estate confluere animi recreata gratia Casaris filij Rudolphus rex Hungariae, & Archiduces Ernestus, Matthias, & Maximilianus fratres eius, alijsq; magni Principes: familiariterque consistare cum illo, & ibidem canitare. Venabatur autem nunquam sine magno comitatu, & aliquando cum Casare: sapissime cum eius filijs, amicoque comitatu maximo. Et erant venationes omnis generis pro amplexu temporum statione, ac nonnunquam longinqua, & diuturna. Nam biduo frequenter, aut quatruido eas continnabant pernoctantes in vicinis castris, aut montibus. Tunc remissio iuuenibus Principibus erat, pertrare Danubij fluminis insulas, lustrare densos saltus, excutere cubilibus feras, scaphis per rapaces venas persequi & cogere in plagas. Tunc gloriosum in conspectu Casaris ceruicem à fronte gladio, vel iaculo vulnere, aprum venabulo excipere, vel plumbeam glandem in mento vel fistula ferrea per feram pectus traicere. Et luptas erat superare montium iuga, scopulis gradibus inferre, nullius manus adiuvare, & à nemine sustineri. Nec volebat videri Carulus in his obeundis secundis. Erat etenim, ut dixi, laborum ultra fidem, & arduum patiens: immo ultra vires, cupiens his laboribus mare robur corporis. Quare sapius etiam in Italia postmodum pergens in itinere, relictis equis, comitatu debus antebat, & incredibili celeritate fatigabat. peditus: in Alpibus præruptas rupes ocreatus ascendens: & in alta montium cacumina exercitij gratia enadens. His dictis iuuenum Principum relaxationibus accedebant aliquando magnifici agones, sumptuosissima Spectacula, conuiuia splendida, choreaq; non minus

Venationes.

Carulus laborum patientissimus.

Pafatina exercitia.

stifiosa, quam vestium luxu, & formarum pulchritudine speciosa. Atque id fortuito plerumque natis occasionibus, cum videlicet magni Principes advenae vel exciperentur, vel à Casare tractarentur. Insuper annuum celebrabatur naumachia ludicrum in Danuvio tertio Kal. Iulias (ni fallor) diuorum Petri & Pauli festino die, plane iucundum, & incruentum, cum arcibus ligneis navibus imposita imaginaria expugnatione per nauiculariorum & piscatorum Danuvianorum collegia & corpora. Ad hoc quidem eo die post prandium uniuersa ciuitas sese portis effundebat in ripas. Casar etiam sereno calo cum filiis, & amico comitatu uniuersis: nec minus Imperatrix Augusta cum illustrium matronarum & virginum coetu, magna carpentorum & equitum pompa per urbem transuehi ad idem spectaculum solebant. Et dum humana popularitate sibi obuiuciant animos, gratum & ipsi interea ciuibus suis spectaculum vicissim exhibebant. Ludos tamen omnes eius temporis exuperarunt celebritate, magnificentia, & sumptibus Pannonica coronationis agones apparatissime triduo facti anno Christiana salutis ∞ DLXXXII. cum Rudolphus maior natu Maximiliani Imp. ac Regis Hungariae filius Possonij ab ordinibus eius regni magno consensu & gaudio in locum patris inaugurarunt. vii. Kal. Octobris. Magnus eo populorum confluxus fuit, ingens hominum frequentia, vestitu, cultu, linguis ac moribus diuersis conspicua. Equestris Hungariorum ac Bohemorum copia instructissima spaciosissimis in campis ab utraque Danubij ripa latissime tendebant castrorum forma sub pellibus atque tentorijs: & peditatus Austriacus cohortium circiter triginta ante urbis moenia sub vexillis confidebat. Tormenta bellicataque per Danuvium deuecta sunt. Vienna ad locum

Naumachia
solemnis in
Danuvio.

Ludi Possonienses coronationis Pannonicae.

Rudolphus Maximiliani Imp. F. Rex Hungariae in locum patris factus.

Equestris copiosa.

Peditatus Austriacus.

Circus.
Harena.

Arcus trium-
phalis.
Oppidum
ligncum.

Carulus Ar-
chidux Austriae
agonarches.
Primus ludo-
rum dies.

Lex de ludis
publicata.

certaminis. *Via militari, qua Budam Possonio pergitur ad primum ferè lapidem interfluvium & proximos colles in campo plano tignuvariorum opera temporarii circus ad equestrès decursiones extruitur amplissimum. Item harena septis ad pedestria proelia committenda concluditur, eriguntur arcus triumphales cum statu. Oppidum adificatur vallo, turribus & fossa munitum tantæ capacitatis, ut equitatum peditatumque instrumenti defensionis causa continere non solum, sed etiam disponere in aciem, & porta pretoria effundere in proelium posset. Tertio post coronationem die, cum biduo Cesaris fororis filios Guilhelmum, & Ferdinandum Bavariæ duces aliosque Principes omnes, qui ad solemne coronationis festum venerant, magnificentissimis epulis tractasset, ludi coeperunt committi meridie. Agonarches autem (quem nunc pronocatores appellant) Archidux Carulus fuit Cesaris frater germanus, atque novus Regis patruus, qui etiam cum selecto splendidoque comitatu advenerat. Primo quidem die, Principes ac nobiles certare volentes ex lege de ludis antepublicata personati cum suo quisque comitatu turmatim aulædorum, & cytharædorum choro procedente cum musico concentu circum intrarunt: ubi caueam populique confessum ambientes agonothetis se presentarunt libelloque tradito paucis verbis, qua quisque volebat lingua nomen, genus, causam aduentus, & scana, quam adducebant, rationem exprimentes, ut inter certatum adscriberentur, petiere. Lex etenim theatralis iubebat, ut primo die quisque peregrino & histrionico vestitus personatus, ac ignotus non sine concentu circum ingrederetur, & ludicrum novæ inventionis argumentum aliquod non prius visum spectatorum oculis exhiberet. Splendidus ille dies fuit populo, magnificentia, sumptibus*

immensis Principum & illustrium hominum ad agona descendendum; apparatu personarum, & equorum ornamentis, victorumque argumentorum variis innumerationibus spectabilis & incundus: quarum elegantissima primum etiam erat propositum. Longum esset enarrare singula, ridiculos personarum mimos, peregrinos vestitus, militares apparatus sumptuosos, & phasmata personarum portentosa; aquilam ingentem ovo maximo incubantem, & equitem cataphractum in circo excludentem, qui mox ad annulum decursurus esset. Sufficiet præcipua quedam exposuisse, qua memoratu digna videntur. Rex Rudolphus ut proceribus ac subditis suis se popularem ac benevolum exhiberet, cum fratre suo Ernesto Archiduce habitu atque armatura prorsus Pannonica ingenti cum tubarum clangore processit in campum, equitum illustrium turmas aliquot instructissimas secum trahens. Athile prouinciarum dominorum vitrices copias representare videbantur armis, & vestitu. Equorum nobilium colores, atque picturae variae, gemmis, auroque nitentes phalera. Martiorum hominum apparatus Scyticus, feri vultus, capita in verticem usque rasa: virgata tunica, thoraces, & lorica bilices, trilicæque, clavis aureis, argenteisque distincta: Ithyraei arcus inaurati, & encausto picti: nec non inmissa sagittis pharetra cocco, purpura, pellibusque peregrinis ac raris tecta & ornata: Lancea coloribus variis depicta: item ex ferro fabricata clava, malleique ponderosa, atque inaurati, spectantium oculos satiare non poterant. Atque inter cetera generosa nobilitatis militarisque virtutis insignia præeminebant expansa aquilamale ingentes vastis clypeis inherentes vel auratis phalerae, & præcipua fortitudinis bellica apud Hungarorum familia, & præcipua fortitudinis bellica apud

Aquila foetificans.

Rudolphi regis & Ernesti fratrum Archiducum pompa.

Equitum Pannonicorum apparatus & armatura.

Aquilinarum alarum pennarumque ornamenta in clypeis & galeis quid notent. Insignia fortitudinis apud Pannonos aut Hungaros aquilarum penna.

immemor

M 5

poste-

Personarum
apparatus &
accommoda-
tio.

laruis ac vestitu histrionico peregrino placentium: quod modurato gradu precedentes pompam, musico generis variorum instrumentorum concentu, artificum circum intrantibus viam aperirent, & populum ad conuenerent. Adornantur persone aeorum munito Romano, pro cuiusque natura & qualitate quam magnificentiissime. Vestis enim omnium, & apparatus eorum vniversus ex aurea vel argentea, aut bombycina tela fuit. Accommodatusque est unicuique persona ex sculpturis ac nummis antiqua tam elegantissimi habitus, coloribus, symbolis, & clypeorum emblematis propriis distinctus: ut facile ex his cognoscere quaeque potuerit, & totius scena historia, & rationes parentis ornamentisque suis intelligi. Nihil enim in omni illa suppellectile fere fuit, quod non tacite quippiam loqueretur, & persona sua conditionem non exprimeret, nihil fere, quod non doceret intuentem. Veluti ad hoc instrumentum omne, ac synthesis vestimentorum cuncta propter elegantiam conseruata, & Cluius è Pannonia deuecta, restari poterit. Sed nolo diutius euagari in huius pompae descriptione, quandoquidem Corona Pictura illam graphice suis coloribus depinxerit, & symbolis vestium, clypeorumque hieroglyphica diligenter explicari Caruli principis iussu. Qui sumptuum in ludis facturum non frivolas rationes patri suo adferri, atque etiam multorum procerum, & eruditione ingenioque praeditorum hominum desiderijs satisfieri volebat, petentibus sibi communicari descriptionem illam, quae in diuersorum principum aulis mox divulgata fuit. Quia vero non parum ad institutionem adolescentis cuiusque principis conducere videtur: nos eandem doctorum, elegantium ingeniorum in gratiam, in calce huius nostrae narrationis etiam subnectemus, rem gratam his in hoc factum

exit.

estimantes. Sed ut ludos istos iam semel expediamus: Carulus primo die Principis inuenturis habitu militari personatus cum comitatu suo per catadromum equo splendide phalerato transuectus est, & brabium meruit. Secundo die inter agonistas hoplomachus in harena pedestri duello hastarum concursu, & gladiatorum praegna conflixit, atque praeium rettulit. Tertio die est edita expugnatio, atque direptio oppidi ad imaginem bellicam, in qua armatus cum fratre regis Ernesto Germanorum equitum turmas duxit. Coronationis diebus festiuis peractis, Caesar & eius filius Rudolphus rex Passovii comitia habuere, & cum proceribus de regni statu per aliquot dies consultauerunt. Cum deinde Caesar discessum pararet, & cum Augusta, liberis, vniuersisque comitatu aulico Viennam redire vellet, Carulus atque limites Hungariae: constituit in discessu Caesaris Danubio imposita praesidia, oppidorum atque castrorum munitiones perlustrare: quo militarem in ijs locis disciplinam, ac vitam cognosceret. Itaque petita à Caesare licentia vi. Kal. Nouembris, eo profectus est cum paruo comitatu, & quadrigis octo Pannonicis. Acco Salmo-
nius Comes, cuius erat ea prouincia, praemissis literis, praesidiariorum praefectis omnibus mandauit, uti Caesaris ex sorore natum Principem honorifice exciperent, armamentaria, & granaria aperirent, omnem apparatus, annonam, ac prouisionem bellicam explicarent: per muros, ageres, castella, turres, ac propugnacula ducerent: vigilias, ordines, disciplinam, legesque militares docerent, omniaque visu digna monstrarent. Fa-
neram praeterea ad suos scribit uti principem cum omni comitatu in pratorio exciperent hospitio, & liberaliter munimem ab omni sumptu tractarent. Primo itineris die

Transuectio
equestris Ca-
ruli.

Duellum pe-
destre.

Oppidi expu-
gnatio.

Profectio Ca-
ruli ad limites
Hungariae.

Acco Salmo-
nius Comes.

Comariensis
insula in Da-
nuvio.
Error noctu-
nus.

die vitam castrensem cepit experiri in insula Dani-
miana Comariensi, qua patet in longum milia Germa-
nica duodecim, in latum VII. cum auriga sub noctem
aberrarent à designato hospitio, & per vastos solitudinis
campos, intempesta nocte, nullo Luna splendore, vel caeli
sereni adminiculo adiuti veherentur. Suadebat atr-
nox in campis sistere carrus, & sub amplo pluuiosi caeli
tentorio pernoctare, atque summo diluculo vigilanti-
ribus votis auroram salutare. Visum tamen per densas
tenebras candela procul resplendentis lumen docuit, non
adeo longinquè recta vel domos abesse. Iussi auriga
pedibus ac baculis peruestigare viam, ac rotarum sen-
tas eo tendentes, atque versus visum lumen cursum ac-
rigere. Media ferè nocte perueniunt ad pagum obscu-
rum, excipiturq; Carulus in angusto tugurio, tran-
egitq; noctem illam insomnem militariter, canauitque
non recta, sed ad dimensum: atque Cury, Fabricijque
exemplo rapas ante focum cum suis animi gratia coxi-
t. Accidit eadem nocte ridiculum quid. Dum enim
conclavi exiguo pueri calcitrant sternunt, in qua-
rumper princeps quiesceret: anus admodum decrepita
nigra, rugosa, centum vix minus annorum; ex angulo
obscuri nuda cepit exurgere: qua veluti spectrum
quoddam è sepulchro prodiens pueros terruit, ut auer-
gerint. Quod cum principi Carulo nunciaretur, &
omnes ad visendum concurrerent: Gimnicus dixit, ipsi
hoc inter alia scitu digna scribere patri debere, quae
bellam amasiam iuxta lectum ibi media nocte repperisset.
Risit affarim, & ad spectaculum venit. Cum eam
disset, Bene, inquit, habet, non esse Brisida, quam
ignum eneruauit Achillem. Non est igitur quod ter-
riuales metuere cogar. Postridie eadem qua venerat
via ferè per quinque milia passuum regressi, prandium
sump-

M. Curius De-
tatus C. Fab-
ricius Lucici-
nus abstinen-
tia praecleari
Principes.

sumperunt, vbi pridie canare debuerant: & eodem die
Comariu ante noctem tempestine peruenere. Oppidum
est exiguum, Turcicis populationibus saepe vastatum.
nunc tamen castro munitissimo nobile: quod Ferdinan-
dus Imperator eo loci magnis sumptibus extruxit ad
vicinae regionis tutelam aduersus barbarorum incur-
siones, posuitq; in angulo extremo Danuuiana insula,
veluti in nauis cuiusdam magnae puppi, vbi duo flumi-
nis rami denuo confluunt, & utramq; ripam stringeret
in formam mucronis exacuunt. Hos ramos fossa ductitia
lata, profundaq; iungit, & à fronte castrum ab oppido
separat, qua ponte sublicio, versatilique transitur. Quo
fit, ut forma castrum sit triangularis, sed tanquam iacens
in solo pyramidis. Cuius ut cacumen fastigiatum lon-
gitudine superat duos inferiores angulos; ita etiam è
tribus propugnaculis, quibus undique castrum munitur,
vnum illud ad confluentes ramos inimicas terras respi-
ciens altitudine sublimius, veluti quoddam per se ca-
stellum extenditur in medio flumine, & amplitudine
superat alia duo, quae in reliquis duobus angulis oppidi
latera tutantur. Eius castrum caetodia Germanis mili-
tibus est commissa, qui perpetuo praesidio illud obtinent:
nec quisquam exterius facile admittitur, ne vel ad visen-
dum. Oppidum incolunt cohortes aliquot Pannonum,
& vicinam ex omni parte regionem ab hostium incur-
sionibus defendunt. Horum praefectus cum aliquot equi-
tibus extra portas obuiam progressus principem Caru-
lum humanissime exceptum per stationes militares in-
troduxit ad praetorii hospitium. Volitabant in pilis &
hastilibus aquilarum penna. Sed ferum ac Martium
apparebat; cernere extantia passim in vallis & aggeri-
bus crebra caesorum hostium capita tabe plena, sudibus
infixa. Mox ut è quadrigis descenderat visendarum

Comarij de-
scriptio.

Castrum situm &
descriptio.

Carulus op-
pidum & ca-
strum Coma-
riense pictu-
ras.

muni-

Hungarus fo-
nipes.

munitionum cupidus, oppidū ac fluminis ramos utroque
 & in his celoces exploratorias abturiāsq̄ naves
 excursiones per amnem faciendas Carulus præfecto
 mite perlustravit. Aliquot centurionibus stipatus,
 magna prosequente sonipedum Hungarorum caterua
 qui caligularum ex aluta soleis ferratis gradimini
 omnes, extremis pedum digitis dumtaxat terram
 cantantes. Transiturus deinde in castrum, comitatu Hun-
 garorum dimisso, præfectum eorum ad cenā inuivum
 & uti ex centurionibus, signiferis, primipilisque, qui
 sibi videretur, adduceret, iussit. Occurrit mox ultra
 pontem cum satelliti præfectus arcis, & Principi gratia
 latur aduentum: qua in mandatis habeat, exponit
 omniaque præsentat obsequia. Acceptus cum comitatu
 suo in arcem Carulus, perlustrat singulatim, & di-
 genter muros, aggeres, fornices, spissitudine & ma-
 stupendos: latissima & vasta propugnacula ab omni
 parte defensoria, tormentis aeneis maximis ad hostes li-
 globis ferreis propulsandos instructa. Vidit armamentarium
 cum machinis, iaculis, bombardis, telis, & omni
 apparatu bellico. Item granaria & comæatum ne-
 cessarium, tuguria & casulas militum: didicitque
 præfecto excubiarum leges, disciplinam in præsidio
 seruandam, & singula cognitu digna diligenter indi-
 gavit. Occidente sole reuersus in hospitium, conuiuio
 suos castrensi cana refecit hilariter; utque sequenti ma-
 secum etiam prandere vellent; à discedentibus, cenam
 peracta petijt. Postridie præfectos atque præsidij nobilitatem
 præcipuam mensa sua adhibuit, finitq; matutino
 prandio, valedictis omnibus, Iaueram versus, Danubio
 ad sinistram relicto, profisciscitur. Nihil occurrit
 eo itinere, nisi visu triste, atque dolendum homini Clau-
 stiano. Totus enim ille Pannonici limitus tractus

Turcica rabie denastatus est. Agri ubique cernuntur
 inculti, monasteriorum & adium sacrarum ruinae
 frequentes, pagi desolati; & vici per campos rari, &
 exigui, in quibus vix aliud reperias, quàm pastorum ac
 miserorum rusticorum quaedam tuguria. Iaueram ap-
 pulis hora post meridiem tertia Princeps Carulus: gra-
 rum mox eius aduentum restatur ea civitas e propugna-
 culis ingenti aeneorum tormentorum applausu. Tacet
 in barbarico, ad sinistram defluentis Danubij ripam,
 extensa ad dextrum latus, amnis ibi Danubium influen-
 tis, cui nomen à nigredine Coruus est: à quo etiam nunc
 vulgo idiomate Germanico urbem ipsam Raeb vel
 Raess nuncupant. Episcopatu est insignis, & mercatura,
 negotiationibusq; pro temporum statu non infrequens;
 ob situs oportunitatem. Natura etenim loci urbs valde
 firma est: paludibus, Coruo, ac Danubio magna ex
 parte cincta. Castris reliquia antiqua, & cippi sepul-
 chrales cum sculpturis, & imaginibus togatis templis
 parietibus insertis, demonstrant urbis vetustatem, &
 Romanorum olim eò loci fuisse hiberna. Nostro saeculo
 eandem Dini Caesaris Augusti Ferdināus, & Maxi-
 milianus Imperatores muris ingentibus, fissis ac propu-
 gnaculis amplissimis adeò munierunt, ut nunc videatur
 inexpugnabilis. Quapropter duo valida semper illam
 obinent præsidia, Hungarorum videlicet equitum, &
 Germanorum pedum, qua perpetuis eam excubiis ac
 stationibus aduersus Turcarum insultus, insidiasq; tu-
 rantur. Stabant in ripa parati pontones, quibus Dani-
 um Carulus Princeps cum suo comitatu atque impe-
 dimentis trauceret; appellentique in ripam aduersam,
 tormentorum aeneorum cum magno tonitru more bellico
 applausus. Erant in armis ante portas præsidarij
 milites, præfecti urbis, atq; præsidij, necnon magistratus

Iauerā descri-
ptio.

Coruus fluvij

Raeb.

Honoris tā-
ucta Carule
exhibet.

Turc

N cum

cum precipua nobilitate: qui obuiam venientes, aduentum gratulantur. Ipse autem, ne reliquum diu perderet, petijt, uti mox ad opera visenda circumdaretur. Prompte satisfactum eius desiderio, & confestim accitis equis, quibus vehi ipse familiaris que, si videretur, possent: circumire cepit muros, & aggeres; perstrare fossas ac propugnacula amplissima ab archibellis peritissimis elaborata. Recognouit tormenta, machinasque bellicas depulsorias, & penetravit per meatus cameratos sub aggeribus, e quibus fossa defendi, & propugnaculis laborantibus dari auxilia possunt. Egressus deinde portas, consideravit propugnaculorum antiquiorum structuram, fossarumque latitudinem atque profunditatem: cunctarum rerum causas & rationes diligenter indagans. Post occasum itaque solis, nocte iam subobscura, in praetorium deductus est ad preparandum hospitium, ubi sumptibus Salmonij comitis cum cohorte sua magnifice excipitur epulis tam rerum varietate, & copia splendidis, quam conuiuiarum exquisito delectu Principe dignis. Aderant enim in mensa, semper praefecti, centuriones, & viri experientissimi militari insignes. Postridie mane vidit armamentarium & granaria: in turrim altam ascendit; ex qua summo vrbi, Danubij cursum, circumiectaque regionis tractum ac oppida contemplaretur. Sumpto deinde prandio, nihil visu dignum amplius occurreret, iter reflectere, atque redire Viennam versus incepit. Praefectus praesidij cum nobilitate Principem Carulum deduxit, & vexillatorem vnam equitum Hungarorum per suspectas ac malefidas regiones comitari eundem iussit ad duo circuumiliaria. Quibus postea dimissis, tridui itinere per mediterranea, via militari, Carnunti riuas a dextris relinquens, Viennam properauit, vti Kal. Nouembrii

Viennam Carulereuerti cur.

omnium diuorum festo sacris in Palatio interesset. Regi autem nouo, & fratribus eius Archiducibus admodum gratus fuit incundi sodalis reditus, cum quibus amantissime semper vixit, ob morum facilitatem omnibus ordinibus iuxta charus. Nam ab initio munita cum anticus officia familiarissime exercuit, aduentum cuius dexteram offerens placide: & summa comitate quemlibet ad colloquium admittens, omni genere popularitatis hominum animos sibi valde conciliabat, ut erat natura benignus. Quod palam demonstrauit ludis Pannonicis, die secundo certaturus duello clypei sui simbolo: cuius umbonem humana corda flammulas aureas enimentia, testudinis militaris ad imaginem continuata grate reticulatim inter se connexa tegebant, cui circumscriptum erat ipsius elogium tale: AMOR. OPTIMA. CUSTODIA. Prudenter admodum existimans, subditorum ciuium connexos concordēs; Principique suo beneuolos animos clypeum, ac custodiam esse tutissimam, fidissimumque satellitium. Malus etenim diuturni Imperij aut regni custos metus exlex, aut rigor nimius tyrannidi semper proximus. Exempla sunt ubique in promptu, si veterum annales reuoluas: nec minus nostra, patrumque memoria sunt obuia nimium frequenti turba: si Italiam, Gallias, Germaniam, Britanniam, Hispaniasque respicias. Multos inuenies qui regnis non solum, sed & vita simul excidere. Quid etenim memorem Eduardos, Richardos, Christiernos, aliosque vicinos plurimos: quibus salubre illud Solonis consilium infeliciter admodum displicuit: cuius sententia haec est: Ut populum imperio Princeps tutissimo ducat, Non nimium laxis, aut strictis regat habenis: Quam cum ex Plutarcho disceret Carulus, profecto non minoris, inquit, hoc artis ac laudis erit, quam

Transgressio ad eius mores.

Symbolum Caruli.

Malus Imperij custos metus.

Moderationis in gubernaculo virtus.

Carulipulchrum dictum.

Humanitas
Caruli.Liberalitas ac
munificencia.Bietar in pa-
rentes & pro-
ximor.Fraternus
amor.Castor & Pel-
luc.

Alexandri Bucephalum equitare. Quod eius disti-
Pighia mirifice placuit. Ceterum ipse proclivis admi-
dum erat ad humanitatem & concordiam: Ideoque
neq; similitates, aut graues iras unquam fuit. Internu-
studium & fides erga amicos, clientes, ac famulos admi-
non defuit: ut obnixè semper eorum res, fortunad-
promoueret. Nec etiam defuisset heroica liberalitas,
per atatem maturiorem ipse cum iudicio dispensare su-
apes potuisset. Tam verò munificus in egenos & pau-
ras fuit, ut à ministris frequentissime mutuo clancula-
accepit pecunias, quas inscio prefecto suo, scholarib-
uesperi post cenam ostiatim mendicantibus & fenestris
obyceret chartularum thecis inuolutas. Coluit autem
suos parentes obsequio & obseruantia singulari, & erga
proximos sibi sanguine fuit amor illi eximius, praesertim
erga fratrem, quem habebat unicum Ioannem Guillielmum
septennio natu minorem, & à teneris unguicula
cum ipso nutritum. Multis iudiciis hoc animaduersum
peregrinatione tota, atque etiam in extremo morbo.
Nam vix consolari tum potuit, quod maerorem sum-
mum parentibus relicturus, & horum expectationi na-
quam satisfacturus esset. Fratri quidem scribere
quam sepiissime, & vix unquam patiebatur literas su-
ipsam adire solas; sine exornata, elegantis, ac Princeps
digni muneris auctoritate; se non verbis solum, sed rebus
quoque benivolentiam fraternam testari velle dicebat.
Ludis itera Pannonicae Pampa sua equestri Castoriae
Pollucis personas tanquam fraterni amoris peculiaris
symbolum quoddam adiunxerat, ut etiam agonotheta
in libello suo testatus est, ita,

Iam fulgidi candore terga clauditis
Gemelle Castor, & gemelle Castoris,
Sacerfimi, atque amabiles pulli Iouis,

Amor perennis mutuus: vos sidera
Dubiiis secunda rebus vsque. Pignora
Fraterni amoris ampliora reddite.
Vestra nunc, eia, candidatum Principem
Virtute Honoris, ad trophaea ducite.

Hoc idem in Castorum clypeis pulcherrima declarau-
runt emblemata cum tali elogio.

Sitque fides sancta, & fratrum concordia felix.

Nec defecit fratris sui Jo. Guillielmi amor mutuus non
minoris affectus: qui in discessu, & absentia Caruli
semper lucebat aperte. Verum multo liquidius sum-
mum eius amorem demum ostendebant praecipuus
perpetua tristitia per plures dies sine evidenti causa
eius animus ante nunciis fraternae mortis, insolitae ca-
ciurnitas, cuius ratione ipse reddere nequibat. Postea
crebra & spontanea ad memoriam mortui lacruma.
Tum in mensa patre praesente turgentis oculi, suspi-
riarq; tristitia, cum primum Coromani Pighium reuert-
sum ex Italia solum videret; aliaq; plurima signa in
ipso sunt animaduersa, quibus mortui fratris summum
desiderium declarauit. Prudens, non puerile dictum
tunc auditum est. Si Deo sic visum fuisset, maluis-
sem (inquit) in coelibatu, & ecclesiastica vita religioni,
fratriq; gubernaturo subseruire: quam per eius mortem
cum orbitatis damno, ac dolore solus gubernacula adi-
pisci. Sed ut ad Carulum redeamus, is in aula Caesaris
hac quo narravimus vita ratione per biennium floren-
ter adoleuit, vsus ferè semper valetudine non incom-
moda. Tertio tamen anno, mense Februario, laborauit
viginti ferè diebus exanthematum morbo, quo sequenti
anno Romae eodem mense decessit. Neque tum quidem
ritè satis naturae beneficio, vel medicamentis profunda
corporis expurgata fuisse videntur: cū idem ille morbus

Jo. Guillielmi
in fratrem
pietas.Caruli agri-
tudo.

Am

N. 3

anno

Incrementa
virtutum.

Quandiu in
aſſa Cæſaris
manſerit, qui-
buſcū Princi-
pibus familia-
rem amicitia
contraxerit.

Carulus &
Ferdinandus
fratres Archi-
duces Auſtriæ
Alphonſus
Ferrariæ dux.

Henricus Va-
leſius III. Gal-
liarum atque
Poloniæ rex
Viennâ venit.

Vt à Cæſare
exceptus.

anno ſequenti multo violentior, eodemque tempo-
redierit. Ceterum ut aſſate fiebat indies maturior,
& aſſidua maximorum Principum atque illuſtriſſimo
hominum conuerſatione haud mediocriter proficiebat,
ut erat ad omnem virtutem habilis: niſi quod exerci-
tationibus magis deditus eſſet, quam vires corporis ſu-
rebant. Vidit autem in illo triennij ſpacio, quod, duobus
menſibus exceptis, in aula Cæſaris tranſegit, potentiffi-
mos & præcipuos pleroſque Chriſtiani orbis Principes
familiarique etiam conſuetudine nonnullos ſibi deuinxit.
Atque imprimis duos auunculos, Carulum, ac Ferdi-
nandum Archiduces Auſtriæ, Cæſaris Maximilianus
fratres germanos: Alphonſum Ferrariæ ducem, ſum-
maſque affinem. Atque non minus raro, quam oportuno casu
contigit, quod non diu ante diſceſſum ſuum in eadem
aſſa uiderit Chriſtianiffimum Galliarum atque Poloniæ
regem Henricum III. cum ille Carulo IX. fratre deſignato,
votatus ab Ordinibus ad regni ſucceſſionem, relictâ
Polonia, per Cæſaris ditiones cum paruo comitatu per-
geret in Italiam, ut per Ciſalpinam in Allobroges, atque
ſuam inde Galliam remearet. Inopinatus tanti Prin-
cipis aduentus Maximiliano Cæſari nunciatur ſeruiſſime,
cum vix bidui itinere abeſſet Vienna. Fit igitur magna
apparatus in aula hoſpiti magno non indignus. Et cito
iam antea diu Cæſar maiores natu filios ſuos, Rudol-
phum regem, & Erneſtum Archiducem miſiſſet
Bohemiam ad habenda Principum comitia, & eius regni
res cū Ordinibus conſtituendas: duos minores, Matheum
& Maximilianum, cum œconomis & magna nobilitate
confeſtim regi miſiſſit obuiam, qui eum deducerent,
tractarent. Ipſe poſtridie cum aulico comitatu uniuersum
volens occurrere, cū neminem filiorum apud ſe habere
Carulum Principem ſororis filium in eodem carpo-

ſibi comitem adiunxit, & ultra Danubij pontes magna
quadrigarum, equorumque pompa perrexit, ubi ſecundo
ſere ab orbe lapide regem aduenientem excepit quam
humaniſſime, adſcitumque ſibi à ſiniſtris ſuo in carpen-
to remeuit ad urbem & in Palatium. Imperatrix Auguſta
cum matronarum virginum illuſtriſſimo agmine in atrio
primò occurrens, Regi blandè comiterque felicem gra-
tulari aduentum. Cæſar deinde regem in cubiculum
oſſaque comitatur, licet pedibus ager geſtatoria in ſella
ueſtus, mandataque ſuis, ut in omnibus regi ſuaque cohorti
ſeruiant, nihil deeſſe ſeruiant, cuncta ſplendide regalique
magnificentia adminiſtrent. Carulum vero Principem
rex à Cæſare intelligens ſororis eſſe ſue atque Guilhelmi
Ducis Clinia filium, blandè de nouo ſalutauit, affatimque
familiariter ac amicè, petijt, ut parentis ac maiorum
ueſtigia inſecutus, amicitiam quam illi cum Galliarum
regibus ac domo Valeſia ſemper habuiſſent, foueret &
conſeruaret. Ex peregrinatione domum rediturus, per
Gallias iter faceret, eius item regionis pulcherrimas ur-
bes perluſtraret, ſe reginamque matrem ſuam inuiſeret:
intellecturum ipſum multos in eo regno Principes eſſe, qui
parentis, atque ipſius, familiaque Clinia beneuolentiam
amicitiâque cuperent. Carulus ſumma, qua decuit,
reuerentia, regi gratias agens, clientelam, obſeruan-
tiâque parentum, ac ſuam liberaliter eidem præſen-
tauit: atque in reditu ex Italia ſuo (ſi temporum ſtatus
ita ferat) regia voluntati ſe pariturum lubenter eſſe,
reſpondit. Cum verò quatrimum rex Henricus fami-
liari & amica in conuerſatione Cæſaris tranſegieſſet, iter
ſuſceptum perſequi cupiens, gratis actis, acceptaque
licentia, diſceſſit pridie Kal. Iulias, rectè profecturus in
Carnos, ut exitinere Cæſaris quoque fratrem Carulum
Archiducem ſalutaret, atque deinde per Forum Iulij

Regis cū Ca-
rulo principe
colloquium.

pergeret in Venetas & Italiam. Comitatur regem, Ca-
 saris iussu, duo eius filij, & Carulus Princeps cum nobi-
 litate Palatina, & magna curruum frequentia (vi-
 eorum in ijs regionibus est vsus frequens) ipsum ad quae-
 ritum militare prosequuti sunt. Tum amanter a regi-
 dimissi, cui faustum iter, omniaq; leta eidem precanti
 ante noctem reuertuntur Viciniam. Jam paulo anti-
 aduenerant à Bohemia Rudolphus rex Hungaria, &
 eius frater Ernestus Archidux: quibus valde mole-
 stum fuit, tardiore aduentu occasionem ipsis ereptam
 esse videndi atque salutandi maximum regem. Mox
 igitur, patre Casare non improbante, rursus ad iter ac-
 cinguntur, & Carulo principe, qui vix e curru descen-
 derat, comite sumpto, regem citis quadrigis nocturno
 itinere subsecuti sunt: Nec quiescere, priusquam ad
 regis hospitio sequenti mane, aurora vix apparet
 non procul abessent. Gratam admodum regi fuisse ve-
 nenum principum diligentiam constat: qui inexpecta-
 tos omnibus mirabundus excepit humanissime: excusa-
 tiones eorum omnes & superuacanea officia deprecatur
 ad Missæ sacrificiū ducit secum, adhibetq; deinde prae-
 dio. Et suavi aliquandiu conuersatione recreatus, cum
 iam instaret hora profectiois, amantissime illos dimi-
 sit, cum mandatis, uti Casari patri omnia suo nomine
 offerrent, fausta & felicia cuncta precarentur. Assu-
 igitur illa praecleara & commoda Carulo principi suo
 ad cognoscendum Gallicæ iuuentutis praecipuam nobili-
 tatem & ad ineundam primæ classis principum multi-
 rum amicitiam, quos vel rex ipse secum traherat, ve-
 prius in Bologna dimissi, eadem via per Casaris aulam
 redibant in Gallias. Inter quos fuere Duces praecipui
 Noniodunius, Niuersus, atq; Menesius Ducis Galliarum
 frater, Marchio Bouius, atq; alij, diuersi. E principibus

Rudolphus
 Hungariae rex
 & Ernestus
 Archidux Gal-
 liarum regem
 insequuntur.

Qui Galliarum
 principes Vi-
 enna venerint

autem Germania plerosq; praecipuos etiam prioribus
 annis vidit, & imprimis e Saxonia Ducibus Electorem
 Augustum cum uxore, & antea suum amitinum Ioan-
 nem Guillelmum. cum illo quidem Casareo conuiui-
 o est adhibitus; hunc verò cum sua, & fratris sui uxore
 cana magnifica in hortis suburbanis excepit, nec secus
 pomerania Ducem, aliosq; magnos principes exteros
 omnes, qui negociorum causa ad Casarem conuehebant.
 Vidit etiam in eadē aula barbarorum per amplas saepe
 legationes, ut Selimi Turcarum Imperatoris, ut magni
 Ducis Roxolanorum, vel Mosconitarum, & cum au-
 direntur à Casare, cum ipsius filiis interfuit concilio.
 Hac igitur illi ad morum varietatem cognoscendam,
 stabilendumque iudicium haud mediocriter profuerit:
 sed plurimum attulit momenti ad magnitudinem animi,
 leuioreque lubrica aetatis mores valde castigauit fre-
 quens conuersatio cum oratoribus maximorum Prin-
 cipū Italiae Hispaniaq;: utpote, Ioannis Delphini Inter-
 nunciij summi Pontificis: item Francisci Hurtadi Co-
 mitis Montis Acuti, & Petri Fagardi Marchionis
 Velestij, oratorum Philippi Hispaniarum regis, nec non
 N. oratoris Venetae reipublicae. Qui viri tum in aula
 ingenij, prudentia, eruditionis, virtutumque excimiarum
 fama non minus, quam nobilitatis decore illustres re-
 splendebant: adeoque Apuleiano elogio digni prorsus
 consuebantur: ut inter doctos nobilissimi, ac inter nobiles
 doctissimi, & inter omnes modestissimi humanissimiq;
 haberentur. Aptiores parò spiritus ad virtutem cape-
 sendam Carulo item excitabat, obliuionemq; sui officij
 detergebat assidua consuetudo cum senatus principibus,
 imperijq; ministris, qui summo apud Casarē sunt loco,
 & quos non parū idcirco reuerabatur. E quibus praeci-
 pue nos nominare sufficit, Ioannē videlicet Traurēniū,

Quos Germa-
 niae principes
 in aula Casaris
 Carulus
 videtit.

Legationes
 barbarorum
 principum.

Quorumnam
 consuetudo &
 familiaritas
 Carulo pro-
 fuerit.

magnum sacri Palatii magistrum: Vradsilavum Bohemum stannium, equitem aurei velleris, & supremum regni Bohemici Cancellarium: Adamum Deitrichstannium Baronem, Principem nobilium cubiculariorum Casarii, & præfectum aulae Regis Hungariae: Philippum Vinckenbergium Baronem, atque senatus Palatini principem: Wolfungum Rumpsum, supremum nobilium cubiculariorum regis Hungariae: Angerium Bubeceanum, Merthia ac Maximiliani Archiducum iuniorum gubernatorem: Iurisconsultos insignes Stoismandi Videierum, Vicecancellarium Imperii: Andream Gailium, & Joannem Heggenmyllerum senatores. Præter hos ut summam nobilitate, sic non minus omni virtutum genere cumulatifimos viros nouerat etiam usu familiari plerisque literarum scientia præclaros, & scriptis editis orbis celebres, ut Georgium Ederum, doctorem, Casari à consilio Julium Alexandrinum, Nicolaum Biesum & Andream Camutium Casaris medicos, Carulum Clusium physicum, Ioannem Sambucum historicum, Bartholomeum Reifacherum mathematicum, ac Jacobum Saxadam antiquarium. Cum hac vita ratione tertium annum in aula Casaris Carulus princeps præfugeret, & ætatis annum vigesimum attingeret, ex S. C. quæ ante quadriennium ex auctoritate patris erat factum parari prociuctus cepit ad iter, ut Carulus in Italiam proficisceretur, visitaret affinitate sibi iunctos Principes, celebriores vrbes perlustraret, ac deinde per Galliam domum rediret. Disponuntur igitur oportunis in vribus per Italiam pecunie, augetur nobilium cohors, familia ferè duplicatur, atq. vestitur, comparantur equi & currus ad impedimenta ferenda. Remunerantur etiam interea aulicorum præcipui quique, qui singularem operam aliquam in adolescente Principe formauerunt posuissent

Apparatus
professionis
Italica.

officiorum
remuneratio.

posuissent. Donantur ex auro puro catheua, torques, annuli, numismata, gemma, aliæq. apophoreta rara, & preciosa. Denique fit omnium rerum apparatus tanto Principe dignus, cum ea diligentia, ut circa Kal. Iulias iter ageredit, & ab aula discedere posset. Mense Iunio appulerunt patris ad Casarem literæ, quibus immensam gratias egit, quod filium suum tanto tempore, non inter ministros, sed filij ferè loco in aula habuisset: Se igitur paratum esse, quibuscunque posset obsequijs, vicissim, cum se offerret occasio, animi sui gratitudinem testificari. Instare iam tempus, uti Carulus suus reliquum constituta peregrinationis per Italiam conficiat, atque domum inde porro redeat. Igitur se petere quàm humillimè, ut filium dimittat, ut que bona cum ipsius gratia discedere eidem liceat. Carulo in super filio scribit, ut quanta posset cum humilitate ac reuerentia Casari, & Augusta, Regi, Archiducibusq. pro præstitis beneficijs gratias ageret; ab his licentiam discedendi peteret: vitam, moresq. suos ea cura diligentiaque tam probe in ista peregrinatione institueret; ut patria, provinciæque suis Princeps salutaris, paterna senectuti subsidiũ commodum ac tutum, reuersus esse possit. Præsentauit ex mandato patris Casari literas, postridie quàm eas accepisset Gimnicus œconomus, ante prandium ex more cum Carulo principe ad aulam veniens. Quibus lectis, Casar sibi quidem, ac multo magis suis filijs molestum fore Caruli discessum dixit, cum quibus familiariter ac fraterne tanto tempore vixisset: nolle se tamen patris voluntati obistere, quandoquidem semel discedere debeat, viderent igitur ipsi, quandonam proficisci vellent; se moram non iniecturum. Hoc responso læti domum reuersi sunt. Sed non admodum diu mansit in illa sententia Casar. Mox etenim eodem die post meridiem vocari

Guilhelmi
Ducis ad Cæ-
sarem literæ.

Eiusdem ad
filium Caru-
lum literæ.

Cæsaris re-
sponsum.

Eius sententiæ
mutata.

vocari ad se Gimmicum iubet, se iam aliter de foris
sua filio Carulo deliberasse significat, nec maturari
discessum debere, grassari in Alpibus pestem, & amon-
caritatem in Italia magnam esse. Sibi ergo videri con-
sultius, uti adhuc per annum unum, atq. alterum Car-
ulus in filiorum suorum contubernio maneat, se vel
ipsum ducere ad Bohemicam filij sui coronationem, &
ad Imperij comitia breui indicenda. Cum vero delib-
ratam iam antea diu de hac profectioe patris volun-
tatem Gimmicus obijceret, & apparatus magnis sum-
ptibus factos, auctam familiam, emptos equos, vix su-
peresse menstruam penus domestici provisionem, idcirco
non sine parua iactura mutari consilium, ac profectioem
prolongari, abijcere posse: respondit Caesar, nullam
minimam fore iacturam, equos, apparatusque super-
fluum sine magno detrimento venditari posse, penam
augeri: sibi cura futurum, ut patri satisfaceret, eamque
causam extemplo se expediturum literas, patrique
scripturum disertè, sibi videri consultius, ut Carulo
aliquantò diutius filiorum suorum in confortia manere
Non cogitandum igitur esse de discessu, priusquam re-
sponsum à patre redeat. Ex Caesaris igitur hoc manda-
suspendi debebat desiderata profectio. Expediturum per-
stridit ad patrem literis per equos dispositos. Nec desit
Gimmicus, quin etiam ipse diligenter, de statu rerum omni-
de commodo vel incommodo huius interiecta mora patri
ac precipuis ex consilio scriberet. Dux verò Guilhelmo
acceptis Caesaris literis, rerum suarum statum atque
circumstantias diligenti examine pensavit, harenis
quandam dubius: vicit nihilominus tandem post varia
disceptationes prior illa sententia, in quam S. C. de
regrinatione, ac visenda Italia pro Carulo quomodo
factum erat: decreuitque pater non mutare consilium

Caesar patri
Guilhelmo
Duci scribit
de retinendo
eius filio.

Patris Guil-
helmi Ducis
ad literas Ce-
saris respon-
sum.

illud, Casariq. literis suis in hanc fere sententiam respon-
dit: Si ita valetudo, res familiaris, provinciarumque
status ferret: non fore quippiam sibi gratius aut incun-
dum, quam ut filius suus Carulus maiore annorum spacio
in honoratissimo sua maiestatis, filiorumq. suorum mi-
nistria mature sceret. Non enim adolescentem Princi-
pem res auspiciari in angustiore templo, non eius iuven-
tutem in se rariore solo felicius efflorescere posse. Sed vota
sua impediri varijs rerum obstaculis. Estate se iam
ingenuitate premit, ac senio debilem fieri: difficilem ac per-
petuo afflictam valetudinem suam omnibus esse notam.
Flagitare interea continujs bellis civilibus Gallias uni-
uersas, Batavianas, vicinasque Regis Hispaniarum
provincias omnes sursum, deorsumq. seditionum tempe-
stibus iactari: & ex proximo vastoque incendio peri-
cula ac damna non contemnenda suis etiam saepe pro-
vinciis inferri. Flagitare igitur rempublicam Princi-
pis sui vigilantiam summam, & labores inexhaustos,
eisque maiores, quam vel etas, aut valetudo sua sufferre
semper posset. Has ob causas se optasse iamdiu Carulo
eos annos, eamq. maturitatem, ut posset quantocitius
adfucere secunda republica gubernaculis, Thesidique,
vel Aeneas p. munere, apud patrem fungi. Nec se pe-
percisse propterea sumptibus ullis, ut quod etati deceat,
plurima disciplinarum, & linguarum peritia virtu-
tumq. Principi necessariorum assiduo exercitio com-
pensaretur. Neq. ideo dubitasse se filium magnis sum-
ptibus foras peregrinatum ablegare praeter morem nostri
seculi principum: quo tanto citius inter ignotos usum &
experientia mores animamque formaret ad res prudenter
agendas. Iam verò fratris unici sui res omnino po-
stulare, ut ipse, relictis domi crepundijs, studiorum causa
fratris etiam mittatur. Intolerabiles fore sumptus, se
duabus

Galliarum
civilia bella.

duabus familiis pro necessitate, & dignitate, in depen-
 & longinquè positis regionibus ea temporum in difficul-
 tate sibi providendum esset. Supplicare igitur se mai-
 statem suam, ne diutius Carulum detinere velit: non
 defuturas successu temporum occasiones, per quas ipse
 in comitiis Imperij, aliisve convenientibus ad quavis mi-
 nisteria instructior sua Maiestati esse præsto poterit.
 Tales ferè Ducis Guilhelmi litera Vienneam xv. Kal.
 Septembris allatae sunt: Quas ut Caesar accepit, hoc
 patris responsis, rationibusq; adductis motus, illius tam
 deliberato consilio noluit amplius refragari: sibiq; non
 ingratum fore professus est, quòd Carulus Princeps in-
 stitutam peregrinationem ex patris voluntate profi-
 quatur, ac deinde domum redeat. Iam fama profectio-
 istius ante trimestre per provincias exteras legatorum
 cura percubuerat, & imprimis per Italiam. Quapro-
 pter certatim mox oratores principum, rerumq; publi-
 carum confluere ad Caruli Principis hospitium coepi-
 runt cum literis, aut mandatis, quibus omnia humani-
 tatis, atque amicitia officia quam largissimè eidem præ-
 sentabantur. Summus Pontifex per Internuncium
 suum profectioem felicem ac faustam precatur, invi-
 tatq; Romam ad vigintiinquennalia vota publica
 vel anni Iubileij (ut nunc vocant) solemnia sacra: Ne
 posse ipsum in celebriore Principum, populorumq; con-
 ventu, aut tempore magis salutari & opportuno Ro-
 mam venire. Si res, itèrque suum ita comparare pote-
 rit, gratissimum sibi hoc fore: licet nullo tempore ipsum
 adventus possit accidere incommodus. Rex Hispani-
 rum Philippus per oratores suos nunciari iussit, se iam
 pronunciarum suarum in Italia presidibus, atque lega-
 tis mandasse, ut ipsum exciperent, atque tractantem
 tanquam Principè Caesari atq; sibi sanguine affinitate
 iunctum

Caesar Carulo
 principi mil-
 tionem ac
 discessum co-
 cedit.

Principum
 atque rerum
 publicarum
 Italiae officia
 Carulo præ-
 sentata.

Gregorij XIII.
 Summi Pon-
 tificis.

xx. Quinquè-
 nalia vota pu-
 blica, vel anni
 Iubileij solè-
 nia sacra.

Philippi His-
 paniarum regis.

iunctum proxime: in urbibus & castris omnia visu
 digna monstrarent, nihil eorum, in quibus gratum fa-
 cere possent, negligerent. Interim se hoc quam maximè
 petere, ut peragrata, visaque Italia, non prætereat
 Hispaniam, rebus item præclaris multiplicibus visu
 plane dignam: fore in promptu suo mandato triremes
 redempti per Liguriam Genuæ, quibus cum comitatu
 suo commode & tuto traiciat; adventum fore sibi, ami-
 nitia ipsius quam acceptissimum. Veneri invitabant
 rem ad rempublicam, urbesque suas visendas: & ma-
 gnificè currus, equos, naues, comitatum, hospitia per-
 genti per ditiones suas offerebant. Ceteri Duces ac illu-
 striores Italia principes, affinitate, necessitudine, &
 amicitia iuncti, de eius visitatione securiores, aduentum
 latissimum omnes precantur, inquirentes sollicitè qua-
 nam via pergere vellet; & quo tempore ab ipsis possit
 expectari. Omnibus quidem singulatim Carulus egit
 gratias immensas, dubiè tamen semper respondit: In
 longa peregrinatione quid certi difficulter disponi posse,
 oportunitatè ac tempus tunc ducere ac imperare, ideoq;
 quid asseri securè nequiri: Sed laboraturū nihilominus,
 nec prætermitturum occasiones, si quibus poterit con-
 sanguineorum, amicorumve Principum postulatis ob-
 sequi: Et iucundum sibi quam maxime futurum, cognati-
 ones coram videre, & amplecti, omniaque necessitudi-
 nis amicitiaq; debita officia cum ipsis, ceterisq; amicis
 singulatim renouare posse: Sed deprecari semper se velle
 nimias honorum pompas, aut, ut vocant, caremonias:
 amorem & familiaritatem se tantum amicis adferre,
 nec etiam amplius quippiam reportare velle. Regi His-
 paniarum scripsit, sibi nihil exoptatius esse, quam in
 omnibus maximi regis voluntati parère, Maiestatiq;
 ussa capessere: cum præsertim iam sæpè gestiat animus
 è Gallis

Venectorum.

Ducum ac
 Principum
 Italiae.

Caruli respiciat.

Caruli ad re-
 gem Hispa-
 niarum literæ.

è Gallis in reditu, cum itineris etiam dispendio, equis in Hispaniam excurrere ad regia maiestatis personam venerandam, & ad famuli deditissimi offerendi obsequia. Sed cum iam expectatione sua diutius à Cesare fuerit retentus, & non ultra semestre spatium peregrinationi Italica pater constituerit, votis suis obstantem temporis breuitatem: atque eo magis, quod Gallia civibus seditionum motibus agitata transitum vel accessum tutum nequitiam in presentiarum concedant. Sperant se igitur propensam animi sui promptitudinem pro dissequio habendam in eo rerum statu, & à regia illa benignitate consuetà boni consulendam esse. Post impetitam denique Caesaris licentiam, summo studio procinctum expeditur, profectioisque dies indicitur familiae a. d. VII. Idus Septembris. Carulus princeps Kalendis ipsis officia discessus exorditur, & ex aulicorum comitatus cohorte sua per urbem circumvehitur, legatos principes singulos domi amanter visitans, gratias pro officiis omnibus humaniter prestitis egit, amicitiam benevolentiamque suam his offerens, in quibus usus esse possit. Similiter etiam accessit ad aedes principum Caesaris familiarium, quorum opera, ductu, & consilio ut antea diximus, usus saepe fuerat. Omnes deinde sequentibus diebus ordine ad eius hospitium venerunt gratias acturi, & faustam, felicemque profectioem precaturi; singuli officium officio, & honorem honoribus compensantes. Caesaris interea filiis Rudolpho regi, & Archiducibus dolor incesit diem discessus instare videntibus: displicuit vehementer abrumpi ab ipsis proximorum sanguine, suauem placidum, ac in omnibus muneribus rigerum comitem. Non potuerunt igitur non amonitoria pignora apud ipsum relinquere, quibus absentium recordaretur. Rex Rudolphus dono illi munitur

Apparatus
itineris.

A mica discessus
officia Caruli
peragit.

Mnemonicæ
Carulo principis à Caesaris
filiis donata
pignora.

nobilem, ac summa pulchritudinis equum ornamentis omnibus ditissime instructum: Archidux Ernestus ense, pugionem, & cingulum auro puro munitum & instructum, quorum parerga sculptura non minus artificioso, quam materiae precio excelebant. Quae munera ipsi olim in Hispania ab auunculo Philippo rege acceperant. Minores fratres item munuscula misistauerunt, quibus benevolentiam suam testarentur. Octavo Idus Septembris Carulus princeps ante praedium ad aulam veniens Augusto Casari auunculo, & Augusta affini qua maxime potuit reuerentia de beneficiis honoribusque acceptis gratias egit, atque valedixit. Mox etiam regi Rudolpho, eiusdemque fratribus Ernesto, Matthia, & Maximiliano Archiducibus: A quibus omnibus ordine non sine turgidis oculis missionem accepit. Post meridiem cum omnia domi expediuntur ad profectioem, non diu ante solis occasum praeter expectationem ultra ad Caruli Principis hospitium cum magno nobilium comitatu veniunt Rex Rudolphus & Ernestus Archidux auctarium honoris & officij adycere, ultimamque priuati mandata cupientes. Ubi cum aliquandiu cum Carulo humanissime in atrio sermonem contulissent, appetente iam nocte, ad Palatium redituri, aiunt postridie mane se rursum adesse, & ad spacium itineris aliquod comitari ipsum velle. Rex deinde atque Ernestus antequam discederent, oeconomus Gimmico, familiaribusque Caruli singulis item per amanter dextera porrecta, valedixerunt. Postridie post solis exortum rursus ad iiter accincti, cum per amplo equitatu nobilitatis aulica, Carulumque iam paratum excipientes, ex hospitio per urbem dum educunt, duo fratres Archiduces minores Matthias & Maximilianus paulo post etiam cum cohorte sua comitatu accesserunt. Atque

Carulus princeps Aug. Casari, & Augustae, liberisque eorum valedixit.

Rex Rudolphus & Ernestus Archidux ad hospitium Caruli veniunt

Discessus cum magna profectioem pompa.

ita cum ingenti prosequentium turba Carulus princeps à Caesaris filiis per tres amplius horas deducitur. Tunc ingens pluuia diuellere & separare cœtum cœpit, & Carulus equo defiliens longius progredi Austroripenses principes non patitur: qui mox etiam equis descendentes ipsum humanissime amplexantes, eidem, comitatus suo iter facile, & omnia lata precati, extremum velle dixerunt. Viennamq; rursus properarunt. Carulus ad hanc turba dimissa per Casij montis siluas in Noricum ripense proficiscitur, Danubium à dextris relinquens, Valeriam & Carnos à sinistris, quatruiduano itinere Laureacum peruenit pridie Idus Septembris. Vrbis hanc amplissima quodam & Romanorum colonia fuit cognomine Aureliana Laureacensis, legionum capax, mansiosq; sapius Imperatorum: qua sita est ad Danubij ripam in ostio Anasis, ex Alpibus in Danubium defluentis. Nunc verò ex eius vrbis à Gorhis, & Hannis non semel deleta ruinis remansit exiguum oppidum adificiorum tamen structura pulchrum & elegans, quod nomen etiam mutauit, & à dicto flumine nuncupatum Anasus. Visum Carulo principi sequentibus Idibus eodem oppido quiescere, tam resocillandorum equorum causa, quam ut situm antiqua ac celebris vrbis, & quae eius adhuc viserentur reliquiae, cum Pighio suo cognosceret. Verum pauca in agris, & rara reperire vestigia: tam funditus bellorum cladibus est euersa. Viderunt tamen extra oppidum non procul ab ostio, quod Danubium fluit Anasis, in quodam colle fundamenta antiqui, ut apparet, castris, & ingentia quadrata saxa, in quibus templum summa vetustatis à Christianis olim extructum adhuc extat, sed planè profanatum & ruinosum. Cuius parietibus inserta sunt quaedam saxa cum sculpturis antiquis, è Romanorum adificiis desumpta.

Extremum vale.
Noricum ripense.

Laureacum.

Anasis.

Antiquitates Laureacenses.

sumpta. In stylis lapideis quadratis porta templi videbatur chorus bacchantium Satyrorum, ac Nympharum: à quibus Satyrus vnus tibias, alijs subsilientibus inflat. Nympha his intermixta crotala pulsant, & tripudiât. Inter alia videbatur item in saxo quadrato Europa tauro natanti insidens, cuius cornu alterum sinistra tenet stolata ad pedes vsque: dextera prehendit velum, quod capiti eius luna corniculata quasi forma circumvolitat. Hac iucunda visu propter summam antiquitatem Carulo Principi fuere. Plura etiam intellexit eius generis monumenta inde auecta fuisse, & in alias ciuitates esse translata. Pighius demonstrauit Laureacenses milites Valentiani ac Valentis temporibus vicinios Danuuij limites aduersus ingruentes barbaros munitionibus firmasse, atque id ex lapidea tabula, quam Viennae viderat cum hac inscriptione:

Bacchantium chorus.

Europa tauro vecta.

Danuuius munitus.

D.D.D.N.N.N. VALENTINIANI. VALENTIS
ET. GRATIANI. PERENNIVM. AVGVSTORVM
SALVBERRIMA. IVSSIONE. HVNC. BVRGVM
A. FVNDAMENTIS. ORDINANTE. VIRO
GLARISSIMO. EQVITIO. COMITE. ET
VTRIVSQVE. MILITIAE. MAGISTRO
INSISTENTE. ETIAM. LEONTIO. P. P.
MILITES. AVXILIARES. LAUREACENSES
CVRAE. EIVS. CONMISSI. CONSVLATV
FORVNDEN. DOMINORVM. TERTIO. AD
SYMMAM. MANVM. PERDVXSERVNT
PERFECTIONIS.

Quod factum anno post Romam conditam ∞ cxxxiii. post Christum natum ccclxx. circiter. Magistrum armorum per Illyricum vocat hunc Equitium Comitum Ammianus Marcellinus libri xxix. sine, ubi narrat Danuuianorum limitum munitiones istas Quadorum

Legio II.
Italica.

excitasse bellum. Iam vero praefectum legionis secundae Italicae Laureaci, ac Lentiae tenuisse castra, ex libris provinciarum populi Romani, quem Notitiam Imperatorum intulerunt, apparere tum Pighius quoque docuit. Carulus Princeps his visis, in horologij turri, quae in medio foro est, ascendit, ut contempleretur circumviciniam regionis tractum, ubi didicit civibus per suum esse, Marcum & Lucam Evangelistas non diu post Christum passum salutiferae religionis nostrae Laureaci & in vicinis locis prima fundamenta iecisse. Testantur hoc etiam versus in turri eadem publicati:

Hæc ex Laureaco reliqua est, his Marcus in op.

Cum Luca Christi dogma professus erat.

Strata Sylva
pagus.

Carulus postridie Idus ulterius proficiscitur, Laurentiamq; à dextris relinquens attingit mansione tertiam, mites ditionis Saltzburgensis, ubi in Straet sua latio hospitium illi paratum erat ab Archiepiscopo Primo Io. Iacobo Canio. Iam enim à fratre suo N. Canio Casarij consiliis, & stabuli Palatini praefecto certior erat factum Carulum Principem ab aula discessisse, & per Noricum eiusq; provinciam proficisci velle in Terioliensem comitatum, atque inde in Italiam; nec dubitare se, quod contrahenda amicitia, urbisq; visenda causa ipsi visitare vellet. Archiepiscopus igitur, ut omni virtutum genere est ornatissimus, tanti hospitis advenum latenter observari in sinibus suis eius appulsum, & parari hospitium iubet: pro sui ordinis dignitate & amplitudine Carulum accepturus. Quem eius legati, aduentum gratissimum Principis sui nomine gratulati, in dicto praesidio primùm exceperunt, & eum suo comitatu pro loci conditione & montium sterilitate abundanter & largitate tractarunt. Postridie sumpto ibi de nocte praesidio Saltzburgum versus pergitur, saxosa & difficilis

Archiepiscopus Saltzburgensis, Carolus Principis excipit hospitio.

Terioliensis
Comitatus.

altus & montium crepidines via, tempestatibus atque incertis superioris anni collapsa. Constat tamen eandem olim à Romanis militari opera per milia passuum undecim diligenter fuisse in illo tractu munitam, sub Imperatoribus Septimio Severo, & Antonino Caracalla, quemadmodum testatur lapis miliaris, quem medio itinere reppererunt, cuius titulum Caruli iussu Pighius descripsit. Erat columna rotunda, pedum octo longitudine ad viam erecta, cum tali inscriptione:

IMP. CAES. L. SEPTIMIO SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARAB. ADIAB. PARTHICO. MAX. BRITAN. MAX. PONTIF. MAX. TRIB. POTES. III. IMP. VII. COS. II. P. P. PROCOS. ET. IMP. CAES. M. AVREL. ANTONINO PIO. INVICTO. AVG. PARTHICO. MAX. BRITANNICO. MAX. GERMANICO MAX. PONTIF. MAX. TRIB. POTES. XVI. IMP. III. COS. IIII. P. P. PROCOS. FORTIS SIMO. AC. FELICISSIMO. PRINCIPI DOMINO. INDVLGENTISSIMO.
M. P. XI.

Haec nota singulares per milia passuum undecim ibi viam fuisse munitam significant: unde pagus etiam antedictus populari lingua Straetswaltz, quasi strata Sylva nomen accepisse videtur. Neque est quod quispiam existimet eo primùm tempore à iam dictis imperatoribus viam illam per Alpes munitam ac ductam fuisse: iam enim à ducetis amplius annis antea, ut Sex. Rufus v. c. breuiarium incrementorum Imperij Romani Valentiano imperatori scribēs testatur, sub Iulio & Octaviano Caesaribus per Alpes Iulias, ut appellat, legionibus iter est factum. Atque hinc Iulias appellari in eo tractu cepisse,

Via per Alpes Iulias à Romanis munita.

Lapis miliaris titulus Imp. Septimij Severi & Antonini Caracallae inscriptus.

Strata Sylva pagus unde dictus.

Per Alpes Iulias viae quaedam munita.

Castella &
praefidia in
Alpibusquãdo.

Mons Crucis.

C. Cæsaris
monimenta
in Alpibus.

Saltsburgum
civitas olim
Hadriana di-
ctâ, Romano-
rum colonia.

Hadrianus
Imp. Aug.

Restitutor or-
biterrarum
Hadrianus
Aug.

cœpisse, plures docti autumant, quod ex Gallia Cisal-
pina Iulius Cæsar in Illyricum, & postea Augustus in
Noricos, & Pannoniam cum legionibus sæpè transferit.
Tunc primum Romana potentia in Alpium illa parte
planari, ac sterni via, atque etiam castellis praesidijsque
firmari inceperunt, quo facilior exercitibus Romanis
itus ac reditus esset. Quin etiam perhibent antiquita-
tum studiosi & regionum illarum periti, quidam, etiam
num temporis ibidem non procul à Carnorum, Norico-
rumque finibus in arduo monte, quem Crucis appellat,
incolæ, viam amplam cerni vastis rupibus excisam,
quam Zieliã nunc corrupta voce, pro Julia nuncu-
pant, legique in eiusdem planis parietibus C. Iulij Cæ-
saris nomen ac titulum literis magnis, sed admodum
vetustate cõsumptis, quibus significari scribit Leander
Albertus C. Iulium Cæsarem procos. viam inuiam su-
lertia & impendio suo rotis peruiam reddidisse. Quis
credendum omnino est, ab eo deinceps tempore Romæ
norum cura vias illas in Alpibus conseruatas non fu-
erunt, sed etiam operibus ampliatis faciliores, atque fre-
quentiores esse factas. Sed ne à suscepto itinere dissi-
mulemur: proficiscitur inde Carulus Saltsburgum
urbem nobilem antiquitate, & opulentam mercimoniis
quam olim Hadrianam dictam fuisse quidam produ-
cunt. Historici, fortassis à colonia eò deducta, Hadriani Imp.
auspicijs: quem Sex. Aurelius Victor, alijsq; memorat
provincias omnes circumiisse restaurandarum urbium
coloniarumq; causa: in eumq; finem semper secum du-
xisse architectorum fabricarum, lapidatarumque, ac om-
nis generis artificum cohortes extruendis mœnibus
aptas, & centuriatas ad specimen legionum militarium.
Vnde restitutorem ipsum orbis terrarumque promou-
ciarumque, nummi veteres plures appellant, qui etiam
in ho-

in honorem eius reperiuntur. Postea Iuuaniã à vicino
castro & flumine appellatam quoque fuisse, testantur
annales veteres Archiepiscoporum eius urbis, & versus
antiqui in templo, qui leguntur exarati:

Tunc Hadriana verus, quæ post Iuuaniã dicta,
Praefidialis erat Noricis, & Episcopo digna
Rudberti sedes, qui fidem contulit illis
Christi: quam retinet, Saltsburgum serò vocata.
Et meminerunt Iuuaniã itineraria Romana, inter
Laureacum & Oenipontem hanc non semel locantes.

Rupertus vel Rudbertus autè Episcopus ex regia stirpe
Francorum ortus, à Duce Berchario Christiana reli-
gionis hoste pulsus è Vangionibus, per Noricum, Vale-
riam, vicinasque regiones doctrina & vite sanctitate
fidei nostræ (post vastatas diuersis cladibus barbaro-
rum furore Christianas per Europam uniuersam pro-
uincias) certa prima fundamenta iecit, Heraclio (ut
asseritur) imperante, fultus auctoritate & potentia

Theodanis Baioariorum regis: cui diuini spiritus gra-
tia ac virtute persuaferat, uti relictis idolis, unã cum
proceribus, populique magna frequentia sacri baptis-
matis fonte religioni Christiana initiaretur. Ab hoc
conceditur Ruperto, ut in Iuuaniã desertis ruinis ab

Attila, Hunnisq; ante centum amplius annos funditus
euerfa, ad amnis Iuuaniã ripam sedè figeret, oppidum
que exstrueret. Donatur etiam vir sanctus proprietate
territory circumiacentis, qui inter ruinas, ut dixi, &
virgulta colonia veteris cœnobium, ac basilicã extruxit
in honorem principis Apostolorum D. Petri, & ibidem
instituto discipulorum selecto seminario, ex quo trans-
ferri nouella planta in vicinas regiones possent, veluti
diligentissimus agricola vineam Christi breui tempore
per Noricum uniuersum, Valeriam, Pannoniaq; fines,

Iuuaniã Saltz-
burgus dicta.

Rupertus
Episcopus
primus eius
loci.

Theodo Ba-
ioariorum rex.

Iuuaniã ab
Attila Hun-
nisq; euerfa.
Iuuaniã
amnis.

Rupertus Ba-
tariae Apo-
stolus.

Archiepisco-
pus Carulum
excipit.

Palatium
Saltzburgēse.

Templum
cathedrale
D. Petri.

& inter in alpinos populos latissimè propagavit. Quae de causa nunc etiam Germani superiores Rupertum Apostolum Bavarica, Austria, & Stiria nuncupant. Locus successu temporum, & Episcoporum successorum prudentia in per ampla civitatis formam excrevit, adeo ut nunc vicinarum provinciarum sit metropolis. Postea vero cum Iunavii fluminis nomen, nescio quo casu, mutassent incolae, Saltz am lingua populari appellatum à salinis fortè propinquis: tum & urbis nomen mutatum in Saltzburgus cepit. Archiepiscopus ipse cum magno praelatorum summi collegij, atque nobilium comitum advenienti Carulo Principi occurrit obviam ad tripassuum milia, exceptumq; humanissime deduxit per urbem in suum Palatium, quod est in vrbe media bisulice D. Petri contiguum, ubi Carulus triduo comitum cum suo comitatu pontificali prorsus apparatu, quam splendidissime tractatur. Sequenti post advenit mane, cum principes sacrificio Missae simul interfuissent. Palatium amplissimum Caesarum ac Regum plurimum hospitio nobile perlustrant. Miratur Carulus hospes augustam edificiorum formam: canacula, porticus, atria, xyctos admodum spaciosos, tabulis pictis ac chorographicis, ornamentisq; suis omnibus opulenter instructos: parietes acernis tabulis vestitos, sculptilibus parergis elegantibus conspicuos: recta ac lacunaria auro & argento laqueata, picturis, sculpturisq; artificiosè distincta: cubacula thoris, auleis, & stragulis ex bolorico serico atque omnigena preciosa suppellectilis synthesi adornatissima: hortos amcenissimos, fontium artificiosè scaturiginibus, & diligenti arborum herbarumq; cultura speciosos. Ex Palatio deinde descenderunt in templum cathedrale D. Petri, structura operibusque per amplum, & vetustate venerandum. Monstratur

Carulo

Carulo Principi diuorum Ruperti, Vitalis, atque Virgilij primorum eius urbis Episcoporum monumenta; martyrum, diuersorumque sanctorum hominum reliquias: donaria maximorum principum, auro gemmisq; splendida; vestes sacras, atque omnem seruitij diuini apparatus insignem. Et cum simul altaria, sacella, adiculas ambiendo, statuarum atque imaginum insigniorem ornatum considerassent, & hora prandij iam instaret; ad Palatium deinde reuersi sunt, & lautis epulis corpora refecerunt. A prandio cum urbis visendae causa aliquandiu equis circumuecti essent, populūmque & aedificia urbana insigniora vidissent, Archiepiscopus Carulum & eius familiares duxit ad arcem visendam, ultra flumen in eminenti montis specula positam: ex qua tueri urbem, & hostium insultus procul arcere possunt. Porro cum iam ante plurima secula D. Augusti auspiciis, & Ti. Caesaris ductu, in alpine gentes Rati, ac Salassi, mox ultra Alpes Vindelici, Norici ac Pannonnes bello molestari & subingari cepissent: locum illum Romani inter alia ad Alpium fauces vltiores sitū oportunum ac tutum castro praesidioque firmo munierant; ne occludi ab hostibus possent, & ut legionibus via semper per Alpes pateret in prouincias vltiores. Unde praesidio, amniquè vicino nomē militari vocabulo ex officio & effectus volunt inditum: & à iunādis viis, ac expeditionibus castrum Iunāniense, & amnem Iunānium appellatum: Qui ex Alpibus ortus Teriolanis per Noricum delabens, Oeno primum, ac deinde Danubio apud Boiodurum miscetur. Videntur etiam Romani castrum idem familiariore vocabulo per syncopen Iunāense nominasse. Nam in libro prouinciarum populi Romani legimus, praefectum legionis primae Noricorum milium Liburnariorum cohortis quinta partis super-

Diuorum reliquiae.

Castrum Iunāniense, vel Iunāne.

Iunānia vnde dicta.

Iunānius amnis.

Castrum Iunāne.

O 5

rioris

Iuauia colo-
nia sub castro.

rrioris, stante adhuc Imperio, ad Iuuenſe in praesidio
fuisse, sub dispositione Ducis Pannonia prima, & Nori-
rici ripensis. Subacta Augusti, ut diximus, auspicio
vicina prouincia, cum Romano imperio adſueſcere, &
pace frui incepisset: vrbs in aduerſa ripa sub castro
crescere, & commercio Romanorum florere simul, & ab
ipſo flumine, vicinoque castro Iuauia vocari cepit.
Coloniam vero Romanorum eò fuisse ab Hadriano
Augusto deductam, haud obscuris argumentis liquet.
cum quòd Hadrianam quoque nuncuparint, velut ante
probanimus: tum quòd iure legibusque Romanis
magistratus suos decuriones, ac duos viros iuris dicendi
more coloniarum veterum ea ciuitas habuerit, quem
admodum ex epitaphijs, marmorumque titulis antiquis
apertè constat. E quibus unum adduxisse sufficiet epi-
taphium: quod non procul inde ad eiusdem fluminis
pam in oppido Barcuſano reperitur tale:

L. BELLICIO. L. F.

QVARTIONI

DECVRIONI. IVVAVIENSIVM

II. VIR. IVRIS. DICVNDI

VIX. ANN. LVII.

SAPLIAE. BELLATVMARAE

CONIVGI. VIX. AN. LXII.

BELLICIVS. SECCIO. ET

BELLICIVS. ACHILLES

CVM. CONIVGIBVS. EX

TESTAMENTO. FACIVNDVM

CVRAVERVNT.

Ex antiquita-
tum reliquijs
eruendam
historia esse.

Atque hoc quidè pacto, quae praeter vetustate, histori-
rumque inopia obliuionis & ignorantiae tenebris fere
inuoluta, iam libris veteribus abolitis, ex qualibuscumque
que antiquitatum reliquijs saxorumque fragmentis
quibus

quibus maiores nobis multo prudentiores memoriam
rerum suarum posteris reliquerunt, in lucem eruere fas-
est. Sic etiam Imp. L. Septimij Severi temporibus vr-
bem istam Iuauianiam appellatam fuisse, saxum aliud
antiquum docet extans Saltzburgy in aede sacra D. Ru-
perti, cuius haec est inscriptio:

IMP. CAES

L. SEPTIMI. SEVERI

PII. PERTINACIS. AVG

ARAB. ADIAB. PARTHICI

MAX. ET. IMP. CAES. M. AVREL

ANTONINI. AVG. PARTHICI

MAXIMI. COL. HADR

IVVAV. D. D.

Ceterum de urbis huius origine & antiquitate iam forte
nimis multa. Pergendum cum principibus in castrum
Iuuanienſe, quod olim Attilana, Hunnorumque bar-
barie funditus cum vrbe euerſum ab Gebbaro episcopo
primò excitari ex ruinis suis cepit, post nostra salutis
annum millesimum quinquagesimum circiter, cum iam
annis amplius quingentis iacuiſſet desertum. Amplia-
runt adificijs successores eius locum situ ac natura ab
hostili incurſione tutissimum. Sed patrum denique no-
strorum memoria principes Archiepiscopi, post bellum
rusticum, quo tota fere Germania superior tum quaeſi
seruili tumultu libertatis Euangelica praetextu flagra-
bat, & vastabatur, turribus, muris ac propugnaculis
spissis adeò munierunt, ut nunc inexpugnabilis arx vi-
deatur. Vnus patet dumtaxat ad arcem accessus, via
ardua ac difficili rupem circumambiente, qua tandem
per ligneum pontem sublicium introducit. Cingitur alio-
quin in circuitu praecipitio vasto, nec à vicinis collibus
aut montibus propter distantiam tormentis oppugnari
potest.

Maiorū pru-
dentia in pro-
paganda rerū
gestarum me-
moria.

Caſtri Iuua-
uienſis de-
ſcriptio.
Gebhardus
Episcopus.

Bellū rusticū.

potest. Custoditur continua militum statione, nec admittuntur ad interiorum eius conspectum peregrini aut ignoti: nisi vel cum principe veniant, vel ab ipso testaturam adferant. Carulus princeps suus atque prospectum consideratione vehementer delectatur, atque structura rationes libenter discit ab Archiepiscopo, qui eum circumducere per propugnacula, turres ac moenia, monstrareque tormenta, machinas, tela, globos, omnemque apparatus varij generis bellicum ad arcis defensionem abunde comparatum. Aperta sunt etiam interiora magnificentissimi instar Palatii aedificia, cuius suis etiam Principis habitationi accommodata, suppellectile & ornamentis suis instructa. Inter quae Princeps Carulus admiratur antiquissimam illam pulcherrimam operi aeneam statuam humana statura maiorem nudiusuavis stantis in rotunda basi, in cuius foemore dextro duorum nomina, quorum cura & impensis transportata in provinciam & erecta fuit, leguntur his notis inscripta:

A. PUBLICIVS. D. L. ANTIOC.
TI. BARBIVS. Q. P. L. TIBER.

Et non dissimilis est illi marmorea quae Roma visum in hortis pontificiis sub Vaticano, & putatur Genium Principis vel Antinoi illius esse; quem Hadrianus Imp. sibi charissimum, & morte praepropera sublatum, numero deorum adscribi iussit: & cuius ob memoriam ubique terrarum templa, aras ac statuas erigi, sacra, sacerdotes ac flamines institui voluit. Atque ut etiam aeternitati eum magis consecraret, in Aegypto, ubi in Nilo periit, urbem condidit, & ex ipsius nomine Antinoipolim appellavit. Hanc vero statuam, vastantibus Romanas provincias barbaris, è Iuauania Hadriana, vel alio loco vicino auectam inter montes, sepultam in terra, absconditamque fuisse constat. Nam abhinc anti-

Statua aenea
antiqua pulcherrima.

Antinoipolis.

annos LXX. primum à rustico, dum agrum foderet, est inuenta in monte S. Helena; apud oppidum S. Viti. unde eandem postea Matthaeus Langius à Wellenburg, Cardinalis & Archiepiscopus Saltzburgenis, trastrulisse dicitur, ut erat antiquitatum & virtutum omnium summus cultor & admirator, doctorumque virorum Macenas sui temporis maximus. Principes ambo cum omnia visu digna in castro perlustrassent, appescente iam nocte descendentes in urbem atque Palatium, reuerse sunt ad cenam. Iam Carulus de discessu cogitare, & missionem ab hospite amantissimo flagitare coeperat: sed quia postridie festum erat diei dominicae, & quod Archiepiscopus magnificum apparauerat conuiuium, imitaueratque summi collegij praelatos, & praecipuos vicine nobilitatis proceres, moram illius diei negare non potuit. Qui partim rei diuinae obeunda datus, cum principes ambo ante prandium Missa sacrificio, & pomeridiano Vesperarum officio interesse vellent, partim splendidis epulis, & iucunda summorum virorum in conuersatione transactus est. A. D. XII. deinde Kal. Octobris, omnibus iam ad iter paratis, prandium in prociectu sumptum est: eodemque mature finito, Carulus princeps hospiti suo pro omni humanitate ac beneficentia gratias immensas cum egisset; signo protectionis dato, disceditur. Archiepiscopus autem, licet honorem recusante Carulo, omnino comitari ad aliquod stadia voluit, eundemque cum magno prosequentiū nobilium comitatu per iter unius horae deducere ultra Iuauanij fluminis pontem: ubi amanter Carulo cum gratias egisset, quod suam hospitij atque amicitiae tesseram non neglexisset, felicem ac facilem protectionem precatur, porrectaque praecipuis ex eius cohorte dextera, ad urbem reuersurus singulis benignè valedixit. Illi vero profi-

Matthaeus Langius
Cardinalis & Archiepiscopus.

Discedit Saltzburgo Carulus princeps.

proficiscuntur eodem die per tria miliaria, & vespere
perueniunt ad limites Saltzburgenfis ditionis: ubi
Eternum hospitium Archiepiscopus iam antea pra-
missis oeconomis ac ministris nobilibus, pro suo splendore
parari, & de rebus omnibus, quae Carulo principi eius
comitatus vniuerso necessaria ad victum commoditate
témque videri poterant, abunde prouideri iusserat.
Ibidem postridie, quia dies erat Diuo Matthaeo Apo-
stolo dicatus, mane rei diuina primium vacarunt: sum-
ptoque deinde prandio, Carulus oeconomis familiaribus
Principis Archiepiscopi gratijs humaniter actis vale-
dixit, atque his ex more xenia dari iussit. Tum is di-
missis, per Noricum mediterraneum versus Alpes Rha-
ticas cum suis contendit, tertioq; post die peruenit in co-
mitatum Teriolensem auunculi sui Ferdinandi Archiducis
Austriae: prouinciam, Alpibus licet inclusam
& extentam per ipsa iuga Rhetica: fructuum tamen
rerumque ad vitam humanam necessariarum, nec non
auri, argenti, metallorumq; omnis generis optimorum
copia tam locupletem ac diuitem: ut eam aptissime
& admodum facetè Maximilianus Aug. Ferdinandus
proauus hanc rudem & agrestem rustici tunicam ap-
pellare consueuerit, multis quidem plicis & rugis hor-
ridam, ac de formem: valde nihilominus bonam, cali-
dum, ac commodam esse dicens. E montium enim vici-
nitatibus ingentes hauriuntur metallorum thesauri: cacu-
mina vastis siluis, ferarumque multitudine plena sunt
colles & clui frugibus ac vineis: valles fluminum
fontium aquis irriguae, armentis & pecoribus referta
sunt: quae pabulo non minus, quam lacus & stagna
inter montes spaciosissima variis & optimis piscibus
adundant. Itaque comitatus iste non solum ducum
(ut nunc principum dominia appellant) verum etiam

Noricum medi-
terraneum.
Alpes Rhetice

Teriolenfis
prouincia
diues ac abun-
dans.

Maximilia-
ni I. Imp. fa-
ceta comparatio

regno diuirijs potest aequi parari. Iam expectauerat an-
no bimestre Ferdinandus Archidux sororis suae filium
Carulum principem: verum intelligens ipsum adhuc a
Caesare detineri, & nesciri, an eo anno proficisci in Ita-
liam deberet: cum autumnali statione valetudinis re-
creanda caussa pergere ultra Danubium in Boios ad
Hercinia syluae thermias constituisset, discedens, senatui
gubernatoribusq; prouincia curam imposuit: ut si forte
princeps Carulus se absente illac iter faceret, eum pro
statu ac dignitate, velut sanguine sibi proximum, ut pote
sororis suae filium, quam humanissime exciperent, &
tractarent: in urbibus, oppidis, & castellis ipsi comita-
tuisq; suo hospitia parari gratuito iuberent: visu digna
naeque Oeniponti, locisq; vicinis alijs ubique mon-
strarent: in omnibus eius expectationi, votisq; satisfa-
cerent; tanquam si ipse praesens adesset. Huic Principis
mandato obsecundatum abunde fuit, sed malè Caru-
lum habuit, quod ipsum auunculum domi videre,
atque praesentem amplecti non potuerit. A. D. vii,
Kal. Octobris, paulo post meridiem appulit Suatium,
ubi antra Cyclopum, & metallorum fodinae multae vi-
suntur. Pagus est magnus, forma viarum & edificio-
rum pulchritudine, populisq; frequentia cuius oppido
celebri comparandus. Aduenientem magistratus aman-
tissime excipiunt, aduentum gratulantur, & ducunt
in Palatium, quod Principis ibi per amplum est, omnia-
que ibidem ad eius usum esse parata, re ipsa demonstrant.
Adest mox fodinarum architectus, metallica rei peri-
tissimus, sibi mandatam dicens, Principi esse praesto, &
omnia monstrare, quae cuperet, & visu esse digna sciret.
Carulus, ut erat ocreatus, cum cohorte suorum praecipua
confestim sequi ductorem, cum plurimum diei adhuc
superesset, & videndi studio flagrans, nil temporis perdere
voluit.

Ferdinandus
Archidux Aus-
triae Comes
Teriolanus.

Eius mandata
de tractando
Carulo prin-
cipe.

Suatium pagus,
vel munici-
piu potius.

Fodinae metallicae Suae-
tiane.

Metallorum officina.

Machinae aquariae & earum confectio.

Antra Vulcania.

Metallici lapides.

Aeris & argenti virgulae ac rami.

Aurum obrizum.

Aurum purum. Modus secretandi metallum.

voluit. *Iubet Gimnicus adferri faces, ac tadas plures ne luminis copia in obscuris cryptis deesset. Pergunt extra pagum ad montium praerupta, ubi multa fodinarum antra à longè visuntur: Equibus quicquid metallici excindunt, carris euehunt, superfluaque in tumulos egerunt, & veluti montes montibus imponunt: ad uti videantur vasta rupes sua viscera euomere, sensim nonos montes producere. Nec procul inde sit officina, in quibus metalla preparantur, ac discernuntur. Mira, & valde incunda ibidem erat consideranda, ut ingenij humani industria, atque ipsa natura se mutuum inuent: & ut haec variis machinis coacta seruire coguntur; praesertim aëris & aqua vis fluida & mobilis. Rini enim ingentes è montibus deducti per canales, tubos rapido lapsu rotarum magnos ac concauos circumagitant impetu tanto: ut earum qualibet multarum rotarum ac machinarum labyrinthum quendam continuo motu perniciter voluat, & quatiat cum tantis strepitu, ut in Vulcanijs antris Cyclopum mallei, iudicisque maiorem non possent reddere. Ostendit primus Architectus principi Carulo varias lapidum, ac metallorum species è montium venis excisas, & quibus aurum, argentum, aes, stannum, plumbum, aliaque diuersa metalla possunt expurgari. Monstrat multiplicem eorum mixturam non solum, verum etiam aris atque argenti ramos ac virgulas, quemadmodum in venis reperiuntur. Insuper & aurum, quod coctione haberet opus, dum ab argento fuerit separatum: excoctumque vocant obrizum, cum igneo colore rubet & resplendet, ut Plinius libro xxxiii. cap. iii. docet. Aliud item, quod omni purum, & ignis expers esset, ostendit: quod à Graecis *Αυρον* appellatur. Docet deinde, purarum venarum fragmenta in capsulas conijci, atque praeferratis pistis*

mundi ab aquaria rota versatis, ac tenui mox cribrato secerni: transmeantem puluerem moliri, non transmeantem rursus pistillis subijci, atque amplius mundi. Lapidem vero grossiores, quibus metalla sunt mixta, primum malleis minui, lauare in lacunulis, ac palis agitari in alueo, cribrari, ac demum moliri. Et haec omnia, priusquam materia metallica per fornacem excoquat, consueturque. Ducitur deinde princeps Carulus ad conflatorem officinam, ubi metalla in fornacibus excoquunt, liquefaciunt, argentiisque ab aere, cuproque secernunt. Folles ingentes aquaria rota subleuati assiduo flatu, continuoque motu magno cum fragore flammam in fornacibus excitant: adsunt operarij, qui metalla superius inijciunt, & alij, qui resolutum & à confusis saxis separatam ex inferiore fundo magnis cochlearibus exbauriunt, & in modulos transfundunt. His omnibus non sine admiratione perustratis, transeunt in vicinum hypocaustum Carulus Princeps, Gimnicus, Pighius, alijque ex cohorte nobilium, induunturque canabinis tunicis, cinguntur pellibus à tergo sedem tegentibus, & capita cucullis muniunt, ne conspurcarentur stillicidijs per fissuras montium in fodinas continue defluentibus. Rideliculus videbatur esse Paniscorum aut Satyrorum chorus, qui iam

Officina conflatoria.

Fodinas ut eis suis intrauerit Carulus princeps.

Mollibus in pratis vnctos saliente per vtres, ut Mantuani poeta verbis elegantissimis dicam. Ante fodinarum ostium expectabant operarij plures habentes cochlecula lignea trusilia, quatuor in ferreis rotulis currentia, quibus singulos excipiunt, atque praelucantibus tadis per montis trabibus suspensi cauernas, & cucullos vehunt ad tria fere milia passuum priusquam peruenirent ad puteos, & ad aquarias machinas.

P

Stre-

Aquarum in
fodinis fluxus

Strepitus ingens aquarum sub trabibus per ob-
meatus labentium horrorem sapius incutiebat. Magna
etenim aquarum vis per montium fissuras frequenter
influxit in fodinas, atque puteos, quibus opera impedi-
tur metallica, operarijque etiam aliquando submer-
guntur. Quapropter ingens, & sine ulla intermissione
labor est adhibendus ad exhauriendum aquam con-

Artium ma-
gistra penuria
& necessitas.

per meatus varios exundantem. Eademque necessitas
varia instrumenta, & machinas excogitavit: quibus
est maxima profunditate puteorum, qui nonnunquam
ad quadringentas orgyas excavantur, affluentes vnde
egerant. Cochleis ab Archimede primam inuentam
aquas diuertendas & in altum eijciendas vsa fuit
Ægyptus, teste Diodoro: sic nunc etiam incredibiles
sunt in hunc finem impensa, inestimabiles exantiant

Aquarum ma-
chinæ defecti-
ptio.

labores. Sed visu imprimis digna fuit machina aqua-
ria, quæ sua facilitate superat omnes eius generis fabri-
cas, vel à veteribus, vel nostro seculo inuentas.

Rotæ bigales
cû cylindro.

Rotæ bigales, quas bigales appellant, cylindrû medium volumi-
ac reuoluunt huc illuc alternatim contrario aquarum
fluxu impulse, quarû rini diuersi per canales ac trabes
in rotarum alas lacunatas ex alto ducuntur. In cylin-
dro grosso catena bis terne quaterne circumuoluta
culeos magnos in equilibrio inter semicirculares an-
ferreas, quo facilius effundatur, suspensos in diuersis
perpetuo motu trahit. Quorum quilibet ex trabibus

Culei doliorû
septem.

pellibus bubalis vntis ac recentibus confusus, & ferru-
circulis in formam trochi turbinatam extensus est, cuius
eam amplitudinem; ut dolia liquoris ferè sex aut septem
capiat. Trahit, inquam, in diuersum culeos perpetuo
motu catena, plenum alterum aqua è putei fundo ductum
in altum, vacuum alterum, & effusum simul reducit
in profundum: prout cylindri rotundum corpus ab

parte catenam erigens, ab altera demittens, alternatim
uoluitur. Atque ea proportionem, ut, dum effusus ad putei
fundum veniens culeus aquam haurit, alter extractus
extra puteum suam effundat. Adsunt utrimque prope
rotas duo lacus lignei perampli, plurimum doliorum ca-
paces, quibus astant semper operarij duo, qui culeos, ro-
tas, & fluentes ex aduersis partibus aqueductû riuos
observant, opus suis quisque vicibus alternantes. Dum
enim hic in dextro putei latere culeum exurgentem ex-
cipit, eius labrum applicat unco ferreo è fronte lacus
prominente, simulq; riuos aqueductus vicini ad rotam
uertit, in canali tabulam aquis obiectam semouens: in-
terim culeus unco implicitus inuertitur, & suum onus
aquarum effundit in lacum, exinde per canalè magno
cum impetu in rotam currentium, quæ per alios ductus
eius extra fodinas eijcit. Et eius interim socius à sinistris
alteram rotam aqueductus sui contrario fluxu, cana-
lem tabula obturans, liberat, ut eadem mox vacua gy-
rum inuertens alteram aquis onustam sequatur. Atque
hec sedulo curanda sunt apprimè, ut simul hi duo sem-
per laborent, & vicissim alternent opera contraria, ut
dum vnus à dextris aperit riuos, & rotam suam aquis
onerat, alter à sinistris claudat, & suam euacuet. Ac è
contra, dum hic rursus aperit, ille claudat. Quo fit, ut
una rota laboret, altera sequatur; vnus culeus effun-
dat, alter in fundo putei eodem momento hauriat. Alio-
quin contingeret, ut contrariis aquarum fluxibus simul
impulse rotæ non solum sisterentur, sed etiam confringe-
rentur. Verùm hac vicissitudine diligenter obseruata,
monetur machina tanta cum celeritate, ut interdum
igneæ scintilla ex madidis lignis excutiantur: & qua-
mor dumtaxat manus mira cum facilitate motus totius
concauitates, vicinòsque puteos, in quibus lapidæ

Observatores
operarij duo.

operantur, exsiccent, rapidos fluviorum instar torrens,
 e rotarum canalibus evoluant nocte dièque. Qui
 per cuniculum subtus eius tabulata, aliòsque meatus
 caeco murmure defluunt extra montem in proxima
 vallis. His visis, monstrat fodinarum architectus pro-
 fundissimos puteos, è quibus metallica saxa lapideis
 malleis acutis excindunt; & qua ratione materia
 omnem haustorii urnis è machina tractoria pendentibus
 (quam duo in orbem torquent) extrahant, trahunt
 usque vehiculis per cuniculum euehant. Promptus
 debatur princeps Carulus ad descendendum per fons
 uti solent, in puteum unum, ut videret lapidari
 labores, & metallorum venas ac sedes in motium visis
 ribus: sed fodinarum praefectus dissuasit, dicens aërem
 illum subterraneum crassum, impurum, & humidum
 in suis periculosum esse: immò vix ferre sapius flam-
 mas lucernarum aut facularum. Ideòque necesse est
 ne lumina in Plutonis officina extinguantur, neve me-
 tallici aëre impuro suffocentur, follibus ac ventilatoribus
 in hoc paratis ventos auràsq; recentes concitare. His
 auditis, mutavit Carulus consilium: & cum iam sermo
 esset, vehiculis reuectus cum suis extra fodinas ad hospiti-
 um suum redijt, eadèmq; nocte liberaliter ibidem
 tractatus est. Postridie rebus diuinis diei dominicae
 summo templo cum mane interfuisset, maturè sum-
 prandio, Halam itinere horarum ferè trium inde dis-
 stans oppidum properavit, materteram suam Mariam
 Ferdinandi Aug. filiam ex itinere salutare cupiens.
 Hala à salinis vicinis nomen habens, duarum horarum
 itinere infra Oenipontem sita est inter altissimos Alpium
 montes ad dexteram Oenij defluentis ripam. Et quan-
 vis non admodum sit magna, aedificiis tamè pulcherrimis
 fontium aquarumque rivis amoena, nobilitate frequen-

Putei è qui-
 bus extrahun-
 tur metalla.

Aeris purus
 in putis.

Hala Terio-
 lana.

et metallicis negotiationibus dives. In hac vrbe pru-
 dentissimus princeps Ferdinandus Aug. nostra memo-
 ria per amplum à fundamentis extruxit Palatium,
 cum templo pulcherrimo contiguo, nò solum sibi quidem
 ad secessum & delicias; sed numerosa proli sua (qua fe-
 cundus, & foelix admodum fuit) ad virtutum gymna-
 sium: ubi à primis vnguiculis in tenera etate filij, atque
 imprimis filia, quas plures habebat, ab aulica cõtatione
 semota possent educari, & principe dignis artibus insti-
 tuti. Ad aula nihilominus regia normam disciplinam-
 que familia supellectilisque sufficienti copia Palatium
 instructum erat: sed exulare semper debebant vitia,
 admittebatque nisi viros vite integritate, literarum,
 artium, atque linguarum peritia praestantes; adeò ut
 illi nulla nò inuideret academia. Aderat pater optimus
 ipse secessum aliquando petens, ut charissima sobolis
 incrementa, mores, studia, atque exercitia recognosce-
 ret: qui idcirco lubenter, cum negotia publica pate-
 rentur, Oeniponti, ubi curia, senatusq; comitatus, ac
 prouincia Teriolana semper esse solet, cum imperato-
 ria cohorte nonnunquam astinare, vel hibernare sole-
 bat, ut vicinior esset. In hoc itaque gymnasio feliciter
 duo Caesares ac Reges auno nostro, multi archiduces pue-
 ritia rudimenta in virtutum exercitiis posuere: & ex
 eiusdem parthenone Christiani orbis summi quique re-
 ges, maximique duces ac Principes, sibi filijsque suis
 nuptias petere solent. Ceterum ex filiarum numero dua
 Margarita & Maria in tam proba Christiana disci-
 plina contubernio adsuete, regna mudi quaeris, omnesq;
 huius vitae splendores aeterno sponso Christo postponere
 voluerunt: virginitatemq; suam Deo dicantes, vitam
 in caelibatu, seruitioque diuino, pijs honestisq; exercitiis
 libere occupata ducebant. Quarum una Margarita

Ferdinandus
 Imp. Aug.

Palatium Au-
 stricum Ha-
 lense.

Carulus prin-
ceps viſitat
materteram
ſuam.

eodem anno deceſſerat; altera *Maria*, cum ſelectiſſimis
nobiliſſimorum virginum ſocietate, frugalique familia viuens,
adhuc, uehementer gaudebat ſororis filium nunquam
viſum aduentuſſe, atque eius conſpectu colloquiquam
frui aliquandiu ſe poſſe. *Carulus* Princeps cum praeci-
puiſ ſuorum intrauit palatium, equitatu reliquo ſortem
reliſto; hiſque etiam in peristylio manere iuſſis, ne vir-
ginum externo comitatu turbaret coetum, ſolus ad ma-
tertera penetralia cum eius oeconomio adſcendit, & cum
eadem hora pluſquam unius ſpacio de parentum, prin-
cipuorumque valetudine & ſtatu, ſuaque item pen-
grinationis inſtituto ſuaſiter ſermonem traxit. Tum
inclinante iam die, *Carulus* diſcedendi, vteriuſque pro-
ficiſcendi licentiam à matertera petere coepit: Oemipio
ſe eodem veſpere expectari, ibi paratu fore nocturnum
hoſpitiuſque, viſuſque etiam digna ſe in oppido, viciniſque
locis praeterire non debere. Illa, licet illubenter, tempo-
ramen anguſtia ſic volente, conſenſit, atque ſororis cha-
riſſima filio mentis corporiſque ſanitatem longam, reſ-
dudique itineris facilitatem, felicitatem ſummam pro-
cata, vale extremum dixit. Hoc unum ab ipſo poſt-
ulans, Dei omnipotentis timorem, & orthodoxae Catho-
licae religionis curam ne deponeret unquam: viciniam
eadem ſacram ne praeteriret, à Deo ſupplicibus votis que
ſibi ſuisque ſalutaria forent, expoſceret: Se non pro-
inde mox abſuturam, preceſque ac vota etiam ſua
ipſo interpoſituram eſſe. Atque ita *Carulus* amantif-
ſime à matertera dimiſſus eſt, qui cum eius oeconomio
comitatuſque ſuo mox deſcendit à Palatio ad contiguuſque
templum pietatis *Auſtriacae* monumentum inſignem.
Ferdinandus enim *Imp. Auguſtus* templum illud
cum collegio vicino ſtrueturæ elegantia è ſaxo quadam
valde conſpicuum, ſtatuis tabuliſque pictis, ac vitru-
fenſtra

Templum
Halenſe ſum-
ptuoſum.

fenestris eximiorum artificum, omniſque ornatu interiore
penitus anguſtum reddidit. Stant ante portas adituſque,
vires ſanctitate & eruditione viri inſignes ex ordine
Patrum ſocietatis *Ieſu*, qui *Carulo* principi gratulan-
tes aduentum, & ducunt in chorum ante ſummum al-
tare, ubi flexis gembus preces fundit. Et aderat iam in
oratorio ſuperiore, in quod à Palatio tranſitur, *Regina*
matertera illius, Deo, virginique deipare mari, diuiſque
patronis pro ſororis filio pie ſupplicans. Oſtendunt
deinde ſacerdotes adituſque diuiniſque reliquias, aliisque in-
ſignia templi ornamenta quauis; tranſeunt eſque in cei-
meliarium templi, capſis apertis monſtrant theſau-
rum ſacrum rerum precioſiſſimarum omnium, appa-
rum videlicet diuini miniſterij ditiffimum; donaria ex
auro, argento, cryſtallo diuorum reliquias coſeruantia,
gemmis, ſculptiſque figuris artificioſis ornata, tabellis
atque imagines pictas ex minutiffimis plumis verſicolori-
bus *Indicarum* animum ingenioſiſſime conglutinatas,
ut penicillo, coloribusque non poſſent artificioſius elabo-
rari. Expromunt vaſa omnis generis aurea vel argen-
tea inaurata, ſacris faciundis dicata, cantharos, calices,
palmas, phialas, pelues, guttos, thuribula, aliaque di-
uerſa calatura gemmiſque precioſis inſertis politiffime
fabrefacta. Aperiuſque multiplicem ſyntheſin veſtimen-
torum ſacerdotaliuſque artificio, materia precioſa, & va-
rietate concinnam; quò ſacra obeuntium habitus pra-
eſtorum qualitate mutari ſubinde poſſet. Proferaban-
tur pallia, chlena, dalmatica, zone humerales, ac bra-
chialia ex auro, argenteo, holoſericoque panno, textilibus
figuris aureis orania, margaritis item ac vnionibus in-
tertextis plane rigida. Sed imprimis iucundum *Carulo*
principi fuit, videre mundum muliebrem nobiliſſimum
matris ſuae, materterarum, aliarumque principum vir-
ginum

Ornamenta
templi.

Ceimeliar-
chium ſacrum.

Mundus mu-
liebris factus
ornamento-
rum.

gnum digitis acu, & filo aureo, argenteo, fericoq; vni-
 nibus intertextis, accuratissime factum; dum oculum me-
 gosis pio, cultuq; diuino conterunt, & tempus ingenio
 labore fallunt, donaria pulcherrima templo parant.
 Placebant aulea Milesia, cortina, vela, nec non alia
 rium ararumque mappa, mantilia, sudaria, & palia
 naria laboris ac precij inestimabilis, & industria mira
 summoque ingenio elaborata. Omnibus hisce bene con-
 sideratis, eunt ad salmas, ubi salfos fontes è montibus
 vicinis per canales supra urbem ductos in aliena dori-
 nant amplissima. Subtus in fornacibus ingenti marmore
 re stridet & flammam excitant folles aquaria rota molis
 atque sic ignibus excoquant, & densant hircino, sicut
 guine infectam aquam, contisque sapius motam penitus
 decoquant, decocturam exsiccant, minuant, atque ni-
 uis candorem redigunt. Constipant deinde in alui-
 oblongis acuminatis, & in metas rotundas efformant.
 Singulare ac nouum fuit, videre baiulos illos qui vni-
 humero, cervice tantum supposita salis pyramidem tra-
 centarum, quadringentarumue librarum podo leuiter
 gestabant. Hinc pergunt ad Archiducis fabricam
 monetariam, uti nouum nostri seculi inuentum fir-
 manda moneta viderent: nimirum quod aurei, ar-
 gentei, ereiq; nummi non flando feriuudone fiant, ac
 malleis cudantur, sed expeditissime prelis impriman-
 tur. Aquaria rota impetu magno circumagit machi-
 nam ferream organo horologico non absimilem. Constitu-
 enim ex rotis dentatis multis sic inter se connexis, ut
 se mutuo impellant coacta per rotam aquariam. Vol-
 uunt autem in medio machine iunctos duos cylindros
 ex chalybe in summam duritiem temperatos. Quorum
 vnus alteri superpositus est; & aguntur ambo simul
 tis illis dentatis contrario motu aduersum sese: ut

Saline Halen-
 ses.

Baiulorum
 robur.

Fabrica mo-
 netaria noui
 inuēti, in qua
 nummi præ-
 lis imprimun-
 tur, non cu-
 dantur mal-
 leis.

Organi descen-
 sio.

superior deorsum, inferior sursum semper rotetur. In
 his cylindris artifice manu sunt insculpta nummorum
 forma, vel characteres per circuitum, ea magnitudine
 & proportione, qua nummus iusto cum pondere suo de-
 bet exprimi. Habet autem in circuitu suo cylindrus
 quilibet tot formas eiusdem nummi similes, quot pro sua
 spissitudine capere potest; easque nonnihil exstantes cum
 marginibus acutis à reliqua cylindri superficie, quò
 possint superabundans metallum è calatura separare,
 & è characteribus eycere. In superioris cylindri formis
 calata sunt cruces, aut principum imagines cum suis ti-
 tulus atque parergis, que in vno numismatis latere de-
 bent exprimi. Sic in inferioris cylindri formis, que in
 altero latere: scilicet insignia Principum, aut cimita-
 tum, aut alia emblemata cum suis elogiis, & annorum
 notis, in quibus illa primò moneta formatur. Iam
 verò cylindri tam aptè iunguntur inter se, ut forma
 equaliter, & summa cum proportione simul inter vol-
 uendum coniungantur, nummiq; ab utroque latere per-
 fecti figuram absoluant. Itaque nil aliud ibidem agit
 monetarius, quàm ut laminas auri, argenti, arisue, iam
 antea pro formanda moneta pondere, ac magnitudine
 preparatas in orbem euntibus cylindris admoueat, &
 formis se claudentibus inserat. Mox forma laminam
 à fronte suis characteribus velut dentibus apprehensam,
 attrahunt, deglutiant, sensimq; deuorant totam; & à
 tergo numismata perfectissime expressa eodem temporis
 momento cum excrementis metalli superfluis euomunt,
 & in peluim suppositam deiciunt. Delectatur admo-
 dum hac consideratione Carolus Princeps, & gaudebat
 laminas ipse vel aureas, vel argenteas cylindris inserere,
 atque breuissimo spacio decem aut duodecim perfectis-
 sima numismata perficere. Perlustrant deinde tabernas

Tabernæ monetariorum varia in quibus orantur aquarum ministerio.

Laminae metallorum uti formis monetariis adaptentur, ac præparentur.

Carulus Oenipontem proficiscitur.

monetariorum omnes, & vident ubique Nympharum operariorum labores quosque maximos gnaviter subire. Mouvant enim hic rotis aquariis folles, & flammæ in fornacibus excitant, ubi metalla liquefiunt, & temperantur; illic magno cum fragore plures malleos ordinant, & vicissim in incudibus quatunt; uti faber artifex aliud habeat, quod agat, quam uti metalla calida malleis subijciat, & extrahat, versandoque in incudem, quam velit formam, tenuitatemque reducat. Laminas autem formis subijciendas hoc fere modo præparent. Certum pondus metalli puri catinis iniectione liquefaciunt in fornacibus, adduntque mixturam aurum argenti tantum, & argento tantum eris, quantum permittitur lege monetaria imperiali, vel decreto principis, aut civitatis, cuius impensis moneta formatur. Iam liquidum, ac ita temperatum fundunt in canaliculis ferreos, & formant in bacillos bipedales; quos deinde ut dixi, malleis subijciunt, & extendunt in laminas crassas, aut tennes; latas, aut strictas, prout ratio, usus, & magnitudo monete formandæ postulat. Itaque lamina facillimè formas supplet, & eo minus superfluum reddit. Formæ vicissim tantæ perfectionis nummos præferunt, ut correctoribus parum negotij fiat, in iis ad æquilibrium, siue legitimum suum pondus per balances regulandis. Rebus ibidem diligenter perspectis, cum exiret diei itinere restaret adhuc miliare duarum horarum conficiendum, profectio tempus adesse videbatur. Igitur vespere iam appetente, conscensis equis per Oenipontem proficiscuntur Oenipontem. Comes Helfensis, qui Ferdinandi Archiducis absentis in gubernanda provincia vices tum gerebat, media fere nocte magno cum equitatu venit obviam, senatum provincie, & ante præfectum cum nobilitate Palatina secum

trahit.

trahens. Præses senatus (quem Cancellarium nunc appellant) ex more verba fecit, & Archiducis absentis, ac ordinum omnium nomine Carulo Principi latissimum gratulatur adventum; honorificisque verbis offert omnia. Ad propria sua Carulum venire, utque hoc sibi persuadeat, Ferdinandum auunculum quam maximè petere. Carulus Princeps cum paucis & aptis verbis gratias egisset, cum eis pergit Oenipontem, & ductus in Palatinum regio sumptu splendide cum suis excipitur, atque tractatur. Postridie manè, cum interfuissent sacro, reliquum antemeridianum tempus consumunt in perambulando Palatio, quod antea tot Cæsarum Austriacorum fuerat domicilium. Vident atria, cameras, porticos, sacella, xystos suppellectile regia, aulais, picturis, ornamentisque omnibus instructissimos; hortos artificiosissimum scaturiginibus amœnos. In primis autem Carulogratum fuit, in spaciōso præhærrimoque canaculo cernere generosam illam Austriacam sobolem, & affinitates Ferdinandi Augusti, florentissimos enim nostri Principes in tabulis ad vivam effigiem Titiani peritissimi pictoris ingeniosa manu coloribus imitatos. Incundum illi fuit inter hos agnoscere parentes in habitu nuptiali, videre tanquam redimios & presentes auunculum D. Ferdinandum cum Anna fecundissima coniuge, auunculum magnum Carolum v. Aug. cum Leonora Emanuelis regis filia: & eius filium Philippum cum Maria, Henrici Angliæ regis F. Maximilianum auunculum cum altera Maria Caroli v. F. Considerare innabat pellitum Polonum Sigismundum regem, parentem Etruriæ ducem fulgentibus in armis Alexandrum; materteras, & affines alios principes, quos antea non viderat. Hinc ascendunt in armamentarium Palatii, ubi per spaciōsa tabulata monstrant ar-

Palatium.

Imagines domus Austriae, & affinitatum Ferdinandi Augusti.

Armamentarium Palatii.

motum,

morum, telorumque omnis generis multiplicem copiam,
 exuvias, & hostium spolia insignia, Persicos acinaces,
 sagares (ut nunc etiam vocant) Schyticas, samateras
 Daciccas, sarissas Macedonicas, Ithyreios arcus, & sa-
 gittas, nec non pharetras variis picturis & coloribus
 ornatas. Sed imprimis placebat equestrium statuarum
 turma barbarorum principum ac ducum veris armis
 ac spoliis opulentissimis instructa, & visebantur in
 singuli apparatus bellico, vestitusq; militari Numidæ,
 Mauri, Parthi, Thraces, Thessali, Pannonæ, Gal-
 phractique Germani. Sumpto deinde prandio, desce-
 dum è Palatio in urbem, ut viderent Patrū Societatis
 Jesu coenobiū, & Franciscanorum monasteriū vicinū
 cum templo pulcherrimo, religionis, ac pietatis optime
 magnifica, qua D. Ferdinandus Aug. è quadrato sacro
 magnis impensis construxerat. Præter alia templi orna-
 menta imprimis conspiciendum fuit in eius medio intra
 tibus obuium Imp. Maximiliani primi monumentum
 artificioso, signis, & marmorum variorum precio sum-
 ptuosum & angustum, quod avo p. nepotes Carolus
 & Ferdinandus Augg. posuere. Moratur adueniens
 atque intuentium oculos artificiosissima signa, imagines
 ac tabella in lateribus monumenti ex Pario marmo-
 re in quibus eiusdem Maximiliani Augusti res pacis
 loque præclare geste opere sculptili pulcherrime
 præsentantur. Circumstant ab utroq; monumenti la-
 re per intercolumnia templi veterum Austria domi-
 herorum humana statura maiores, immo decempeda-
 anea statua ad viuum in habitu atque armatura an-
 qua pro more cuiusq; sæculi facta, cum titulis, & eleg-
 suis, haud mediocrem maiestatem præ se ferentes. In-
 dum considerant diligenter, suspexit imprimis Car-
 lus Princeps Gotsfredi Bullionij Palestina ac Hierosolyma-
 rum

Templa palatio vicina.

Sepulchrum Maximiliani I. Imp. Aug.

Aenea heroum statua.

Gotsfredus Bullionius cum spinea corona.

morum primi Christiani regis spineam coronam. Ec-
 cum causam rogaret, respondereturque, fortissimum
 illum atque piissimum Principem post præclaras victo-
 rias, quibus Syriam, & Palestinam Turcis ac Sara-
 cenis eripuerat, Hierosolymam ceperat, à confœderatis
 Christianis principibus cunctis uno consensu in eius vr-
 bis, demictarumq; provinciarum regem electum fuisse;
 princepsq; confœderatos ipsum renitentem humeris
 sublatam ad sacrosanctum Christi sepulchrū portasse,
 ut ibi inter Missæ sollemnia coronam atque insignia
 acciperet; Regni quidem noni gubernacula consensu
 vultum Gotsfredum tãdem acceptasse; coronam tamen,
 atque insignia regalia accipere prorsus detrectasse; quod
 indignum ac nefarium iudicaret, hominem in ea vrbe
 incidere aurea insignem coronam, in qua rex regum Chri-
 stus pro nostra salute spineam gestasset. Eius igitur tam
 pia modestia propter memoriam optime meriti principis,
 satuas spinea corona posteros decorasse. Et nobilissima
 quidem, adiecit Carolus, omnibusque maximorum Re-
 gum atque Imperatorum diadematis aureis, gem-
 misque merito præferenda. Posthæc equis extra urbem
 non adeo procul pronecti sunt in Mulbach, ubi in ar-
 mamentario principum in Oeni insula sito monstrantur
 machina bellica, & aenea tormenta vastæ magnitudinis,
 ac ponderis ingentis, quibus propugnacula, muri, &
 turres expugnantur, vrbes euertuntur. Vident ferraria
 officinas, & fabricas, in quibus thoraces, galeæ, cly-
 pei, ocreæ, & ferrea indumenta quævis cudentur, po-
 lunturq; nec non in quibus ferreas fistulas formant, ac
 terebrant, per quas plumbeos globos, pulvere sulphureo
 prius iniecto, summa vi torquent in hostes, equos, homi-
 nesque cataphractos facile prosternunt lethali vulnere.
 Inde pergunt simul ad villam vicinam Ferdinandi
 Archi-

Caruli dictū.

Armamentarium in Oeni insula.

Fabrica & ferraria officina.

Villa Ferdinandi Archiducis.

Prætorium.

Stagna.

Comitum Teriolanorum imagines & elogia.

Gynæceum.

Armamentarium.

Paradromis.

Horti.

Archiducis suburbanam, quæ cum triplicibus antiquarum Romanorum villis opulentia & magnitudine cerni potest, positam in clivo sub montium iugis altissima in Oeni valle, & occupantem per ampla latifundia, Etenim præter rusticas & fructuarias suas stationes, habet in colle positum Palatii instar prætorium, ut veteres appellabant, villamque pulcherrimam, elegantis structure, situs amœnitate, picturis, regiâq; suppellectilibus nitore profusa urbanam: Quam idem princeps exstru curavit, sibi aulicâq; uniuersæ cohorti suæ ad estuandam commodissimam. Circumducitur igitur Carulus Princeps per diuersas eius regiones. Hinc ostenduntur in cluius ac vallibus stagna, piscina, lacus, & viuaria nobilium piscium; illinc vineæ, pomaria, siluæ, leporaria, saltus, & ferarum viuaria. Ascendunt deinde prætorium, & eius structuram, commoditatem, apparatusq; elegantes perlustrant: atria, porticus & uicinia, auleis, signis, & tabulis pictis ornatissima. Videtur in aula per ampla comitum Teriolanorum ab initio nostræ usque tempora successionem, cum elogijs reuerentiarum cuiusque principis. Vident gynæceum cubiculis variis pulcherrimè distinctum, hortos pensiles, & auariaria aeneis retibus conclusa. Item armamentarium in superiore tabulato spaciosissimum, in quo tanta armorum, atque telorum omnis generis erat congeries, ut ex eodem, velut ex equo Troiano, cohortes aliquæ armaturæ plena instructæ breui spacio possent erumpere. Hinc ducitur Carulus è prætorio in loca circumiacentia, & ostenduntur paradromis equestris, stadium spheristeriû; & alia septa in quibus inuētus nobilissimus exercitari. Transeunt deinde in hortos excellentissimos, ubi visuntur paradysi, labyrinthi, & Nympharum diuersa sacella fontibus artificiosis irrigua; quorum

scarrigines multas variis in locis abundè suppeditant torrentes è vicinis montibus per subterraneos tubulos ducti. Placent hypæthra, & subdiales cœnationes topiarijs pulcherrimis vestite, & imprimis illa rotunda ad radicem vicini montis, in cuius medio mensam acerrimam rotundam simul cum conuiuijs assidentibus aquaria rota sub cœnatione laborâtes, vel leniter, vel raptim circumagere, & conuiuias, si ita placeret, vertigine inebriare poterant. Ducuntur hinc ad Liberi Patris sacrarium, ubi mysterijs initiari aduena solent. Spelæum est ingens in rupibus amplum, & obscurum, in quod pluribus saxo excisis gradibus descenditur. Atirantur peregrini capacissima vasa vinaria, & nobilissima Bromij dei multiplicia dona haud grauatim libant, per que cura fugit. Non prius tamen se sentiunt impeditos, quam cum regredi volunt. Tum intelligunt primùm Dilyrambi Dionysij numen, ac pedicæ in obscuro positas; cancellisque obseratis, exitum non inueniunt. Confectim præsto sunt sacrarum callentissimi hierophantæ, cum scyphis decumanis ferè conualibus, quorum antiestes rituales profert codicem, & ex eo legit Bromiam legem ab antiquo Germanis populis in hisce mysterijs solemnem.

Hospes aduena Liberi Patris adytum ne prophanus egreditor, Tauricornis dei irâ ne prouocato. At eius sacris lubês initiator, Meri optimi craterem acratophorum hanstu pollenti potenti polluceto. Initiatus nomen tuum in Orgiastarum tabulis adscribito. Hinc ducuntur initiandi non ad aram Tauricarnam, sed ad mensam cœlestis & matris sitim prouocantibus plenam; ubi cum ingentem unico tractu pateram euaduarunt, iam initiati inter Orgiastas in codice rituali

Cœnatione-
tunda.

Bacchi spe-
lanca.

Bromia ex.

Bacchus tau-
ricornis.

Orgiastarum
liberitudo.

mox adscribuntur. Princeps Carulus cum ceteris
 pro modulo suo satisfecisset, cohortis suae reliquos omnia
 animaduertere gaudebat, & unumquemque in seipso
 immani egregie sudantem. Ex generosa illa iuuentute
 quidam indolis prorsus Germanae, animoque magni
 legi haud difficulter satisfaciebant, ad unguem exchan-
 sto poculo, moxq; digni qui adscriberentur choro Bac-
 chantium Euanthum indicati sunt. Quidam turgida
 oculis, guttureq; distento nimios labores suos prodeum
 cogebantur. Alii in medio certamine tanquam artem
 ista valido repulsi sistere, & mattis fauces exsiccan-
 vires recolligere. Et ne tanti decoris lauream amitte-
 rent, ut athleta fortes, sublimibus ausis bis terue, quo-
 rerne vires experiri, sapiusq; repletam, ac redundan-
 tem pateram non sine magno lucro tandem fortiter
 exuperare. Corona Pighius in ipso feruore sui conatu
 deficiente spiritu, herbam porrigit, affatim ridente Ca-
 rulo: conquestusq; de impotentissimi haustus nimio
 difficultate, protestatur, ideoque nequit initiari. In hoc
 fere modum, multis rebus visis, incunde transacta
 cum iam vespersceret, conscensis equis ad urbem
 vertuntur cenatum in Palatio. Sequenti die, qui
 nationibus erat destinatus, summo mane prouecti
 equis rursus ad aliquot milia passuum extra urbem
 ferarum vinarium; ubi in Ferdinandi Archiducis
 aetio pratorio picturis ac fontium elegantia conspici-
 prandium parabatur, dum Carulus Princeps alpe-
 leporum, cernuorum, hinnulorum, dorcadum, ac capre-
 rum greges perlustrant, & canibus eos per sylvas ap-
 tant. Maturant deinde prandium: nam cupidum
 modum erat Carulus videndi venationem rupicap-
 rum, ut Plinius eas feras appellat, & ibicum in
 alpium scopulis prius non visam. Capra fera

Vinarium fe-
 rarum.

Rupicaprarum,
 & ibicum
 venatio.

illaticis maiores in montium iugis degentes, etiam inter
 nives illas perennes: amant enim frigora, & caloribus
 excacari ferunt. Pilus eis astate rubescit, colore tamen
 subnigro: hieme ad fuscum vergens aliquantum ca-
 nescit. Et certum est, colorem eis per anni tempora
 mutari. Tota alba interdum, sed varissime conspi-
 ciuntur. Cornua rupicaprarum nigricant nonem & de-
 cem circiter digitos longa, fere solida, & teretia exur-
 gunt a fronte expandunturque sensim aquis undique
 intervallis, sed in acumine supremo prorsus adunca
 sunt hamorum instar, quibus se retinere possunt, dum
 per saxa deuexa feruntur. In adibus hominum lautio-
 rum parietibus affiguntur deorsum versa, ut ex eorum
 uncis quid suspendi possit. Ceterum ibices habent cornua
 ponderosa & vasta, in dorsum recurua ac repanda, se-
 decim aliquando librarum: quae per singulos annos
 crescunt vno internodio, unde nunc capricornos etiam
 appellant. Est autem mirae pernicitatis utrumq; genus,
 & transilit agilitate summa per rupes ac scopulos,
 etiam longè distantes: nec vllum saxum tam praecipit
 & altum est, in quod illae ferae non possunt transilire,
 modo tantum scabrositatis reperiant, in quod ungulas
 figere possint. Aetia a canibus gregatim fugiunt in sum-
 mas rupes canibus imperuias, & in abrupta saepe loca,
 è quibus regredi aut effugere nequeunt. Ibidem vel tor-
 mentis aut sagittis à longè feriuntur, vel eò venatores
 funibus per vicinos scopulos ex alto demissi, aut scan-
 dendo, rependoq; per montium latera penetrantes contis
 praeferratis illas conspiciunt, & ad ima precipitant. Ve-
 natio haec quidem iucunda est iuuentuti nobili; sed
 multis laboribus & periculis coniuncta. Eamque ob
 causam principes ad hanc venationem exercent in alpi-
 nos rusticos ac caprarios eosque iuuenes, audacia &

Rupicaprae
 descriptio.

Ibicum de-
 scriptio.

Venatio.

corporis agilitate praestantes, & montibus aduetos. At manantur hastilibus longis vtrinq. praeferratis & acutis, quibus & feram vulnerare, & corpus erigere scandendo per abrupta possunt. Sub pedibus uertunt laminae ferreas clauiculis acutis dentatas, quibus gressum tutius figunt inter iniqua & scabrosa saxa; simile quoque laminae etiam aliquando, cum rependum erit, alligantur sub genibus. Contra vertiginem capitis utuntur herbis cuiusdam radicibus, quae in montium cacuminibus nascitur inter niues & scopulorum rimas; pharmacopolarum vulgus Doronicum appellat, & est saporis admodum dulcis. Venatores Germanica lingua Genuwurtz, hoc est, rupicaprarum radicem vocant, quae eius virtutes pastu suo capra montana prodiderint. Feram ag gressuri in angustiis deprehensam, hoc summopere carent venatores adendum necesse est, ut praese semper corpus rupi, aut parieti montis applicet. Cum enim exiguum spatium inter saxum, ac hominem videt, cum impetu mox per illud transilire conatur, & venatorem impulsum praecipitat. Si nullum interuallum apparatus abiecta spe fuga loco manet, & facile vel capitur, vel occiditur. Juxta Cirellum pagum Augustanae uicinitatem ferè horarum itinere ab Oeniponte montes summis venationibus oportuni, ubi imminet via militum in calum erecti scopuli abruptissimi murorum solidorum ingentium forma; motuum parietes idcirco vocantur. Ad quorum radices in rupe non alta supra viam principes Austriaci domum habent venatoriam cum porticu, unde prospici commodè venatio à longe potest. Eo mox post prandium sumptum profecti sunt. Venatores ex more praemissi diuersis itineribus ad dictos scopulos rupicaprarum greges aliquot è syluis ac montium vicinorum iugis cambus actos compellebant. Incundum

Remedium
contra capitis
vertiginem.

Cirellum.

Venatoria
domus.

erat eas cernere per rupes & saxa salientes, ac in eam altitudinem scandere ut visum fallerent, exiguique cuniculi viderentur esse. Cum venatorem supra se cernerent, summa pernicitate ferebantur deorsum per denexa, praecipitesque deuolui videbantur. Quedam fugiebant ad inaccessam montis cauernam, ex qua magno anco tormento ad usum eum parato, crebrisque globorum ferreorum ictibus expelli non potuere. Vna venatorum praefectus quidam Hispanus, qui Carulo principi tunc aderat, oblonga bombarde primo iactu in altissimo locostantem transfixit, & fera plumbea gladius ictu percussa subsiliens veluti ex alta turri trecentarum amplius passuum per aëra vacuum deuoluta ante pedes Caruli principis decidit exanimis. Cetera in tantam altitudinem per scopulos fuga elabuntur, ut nec ipse, nec venatores amplius videri possent. Monstratur non procul inde Carulo locus in sublimi rupis pariete in quadrum excisus, & in eo posita imago crucifixi Seruatoris nostrilignea, altitudinis, ut ferunt, quadraginta circiter pedum, quae ab imo cernentibus vix bipedalis appareret. In memoriam rarissimi casus ibidem positam esse non dubitans, rogat eundem declarare velint. Exponitur ei confestim, quo pacto Maximilianus Caesar Frederici Aug. F. abauus ipsius imperito prorsus ardore, iuueniliq. nimia audacia feras istas insectando (ut caeteras illa venandi in adolescentibus principibus plerumque vehementer flagrare solet) eò loci euasisset, unde nec referre pedem, nec ulterius progredi posset, nisi in praecipitium. Stabat attonitus in abrupto loco infelix ille princeps, temeritatem suam culpans ipse, famis dirae longa tabe, vel morte violenta vitam ibidem finiturus. Stupebat animus, horror & tremor artus occupauerant, & obuersatur ubique tristissima mortis imago.

Locus ubi
Maximilianus
Frederici F.
Caesar depre-
henfus de vita
desperare coe-
pit.

Si altū respicit, niuosa cacumina & scopulorū ingenti
mina capiti imminent, & ut Sily poeta verbis dicam:
caligat in altis

Obtutus faxis, abeuntq. in nūbila montes,
Sub pedibus occurrunt, tartareus veluti abyssus,
& regni pallentis hiatus

Ad manes imos, atque atræ stagna paludis.

At tergo & lateribus Marpesæ cautes non firmi
non flammis, non aceto Prunice domandæ viarum ac-
cessus occludebant. Nec funes aliāne instrumenta, qui-
bus extraheretur è periculo, ad ipsum alicunde protulisse
poterant, nec semita quæpiam lapicidarum labore ma-
struo parari. Stabant gregatim hinc inde comites et
ministri, consilij prorsus inopes, dominūque suum mi-
serum à longè non sine lachrymis prospectant, quem in-
uare non poterant. Ipse autem cum iam noctes atque
dies integros duos in tam afflictō statu continue perma-
neret, nec ulla salutis spes residua videretur esse: mor-
talis huius vita cupidinem pius princeps abicere, et
qua ratione tutius beatioris vita cœlestem in locum
transire posset, cogitare cœpit. Appellat magna vo-
sus, iubetq. ut quamprimum sacerdotes sacrosancti
dominici corporis eucharistiam adferret, & è vicinioribus
quo possent, loco sibi monstrarent; ut quando corpore
mortali cibo reficere non daretur, saltem oculos à tem-
nentemque immortalis viatico, quantum concederetur
non nihil muniret, Deumq. seruatore[m] suum præsentem
adoratione postrema recōciliare sibi posset. Satis factum
tam pio Principis desiderio quā diligentissimè. Sed
Etus interea magnus per vniuersam prouinciam sparsus
tur, fama tam acerbi casus diuulgata. Deplorabant
parentes delecti ac vicini filij sortem infelicem, & infu-
stam orbitatem detestabatur. Curia, senatus ac ordines

Dominici cor-
poris sacra-
mentū Maxi-
miliano Ca-
sari ostentum.

quim

vniuersi crudeli fato spei optima principem adolescen-
tem sibi sublatum mœrebant. Populus omnis publice
vota pro principis sui salute suscipiebat; in vrribus op-
pidaque singulis templa atque ades factas, magna
viriusque sexus frequentia supplex circuibat, iram di-
uini numinis deprecando. Flectere cœlestium iram
mortalia vota, piaque preces; veluti miraculo quodam
tum enituit. Cum enim iam ope destitutus humana
Maximilianus in scopulo, cura fragilis vite prorsus
abiecisset, nil aliud quam immortalitatis, Deique ser-
uatoris sui contemplatione semet occuparet, audit non
procul à se strepitum; circumspiciensq. videt arreptare
per rupis costas iuuenem quendam ignotum, habitum
rusticum, dimouere ingentia saxa, & callem parare.
Qui cū ad ipsum accessisset, porrecta dextera, Maeste,
inquit, animo, virtutēque tua Princeps, viuit & adest,
qui te seruare potest; deponere metum inanem, & me se-
quere, actutum te in tutiora loca traducam. Vti sol per
densas nubes clarior emergit, ita mox anxij pectoris
angore deterso serenior redijt animus, confidenterque
ducem sequitur. Et paulo post in patientiore via positus,
semet ex Orci faucibus ereptum videt, liberatorisq. sui
industriam non satis admirari potest. Ad descenden-
tem deinde fit magnus conuultus ministrorumque
nobilium concursus, vbi inter congratulantium turbas
ducem suum perdidit. Pallidus, & inedia languis-
sus excipitur equo, domumque cum summa latitia à
suis reducitur, luctu publico confestim in maximum
gandum conuerso. Postero die cum leti patris edicto
promulgato dux ille vbiq. terrarum quareretur, quo
premio, merito posset honorari, nec diu quaesitus inueni-
retur, cognitum pariter, & vulgò creditum est, Evan-
gelum custodem, bonumque Geniū fuisse, à Deo missum,

Vota profana
te principii.

Deum preci-
bus ac votis
rectis,

Quo pacto
mortem eua-
serit è scopulo
ereptus Maxi-
miliano Casari.

Euangelus
custos.

ut adolescentem principem ad maxima reip. Christiana
 que commoda, & ad Austriaca domus incrementum
 grande ab immatura morte servaret. Quam opinio-
 nem postea res ab ipso preclarè gesta plurimum confir-
 marunt. Ad rei memoriam pius Princeps semitam la-
 picidarum labore muniri, & in eodem periculi sui les-
 crucifixi Servatoris nostri imaginem conspicuam è via
 poni curavit; ut peregrinantes divini auxilij gratiam
 ubique piis esse paratam in periculis, inde cognoscerent.
 Hanc Maximiliani Cesaris fortunam Germanus poeta
 quidam non indocte sic attigit in Hodæporico sine li-
 nerario suo:

Postera rore levi virides Tithonia campos
 Sparserat, ad scopulū cursu peruenimus altum
 Hic vbi fectatus ter Maximus Æmilianus
 Alta in rupe capras, finisset turpiter ævum;
 Ni Deus ad maiora virum servasset, opemque
 Auxilio agricolæ penè ipsa in morte tulisset.

Meminit item Georgius Sabinus in Itineris Italici
 Hodæporico suo his versibus:

Iamque tenebamus, qua spumifer æstuat Oenipontis
 Ardua carpentes sub iuga montis iter.
 Cuius in abrupto per nocteis vertice Cæsar
 Diue tuus quondam Carule fedit auus.
 Sylvestres quando capreas, damasque bicorne
 Ausus in aërea figere rupe fuit,
 Culmen & ascendit iuuenis temerarius, vnde
 Cùm vellet, potuit non reuocare gradum.

Carulus ad istam narrationem hæsit attonitus, pectore
 fellis, quàm mellis eas venationes habere dictitans;
 ulteriore huius exercitij cura deposita, non diu post
 cum comitatu ad urbem reuersus est. Altero die,
 Michaëli Archàngelo sacer erat, summo mane paratam
 discipulo

discessus, & profectio. Cùmque iam omnia essent in pro-
 cinctu, audito Missæ sacrificio, & prandio leniter sum-
 pro, denuò iter aggressi sunt. Prosequitur abeuntem
 Carulum. Comes Helfensteinium præfectus cum praci-
 pua Ferdinandi Archiducis nobilitate, educitque vsq;
 ad secundum ferè lapidem: tum descendunt ex equis,
 ut viderent antiquissimum ad sinistram via positum
 cœnobium nomine Wiltthaimum, à ferarum lustris ita
 nuncupatum, in quibus fundatum ab initio fuit à quo-
 dam Haimone monstrosa magnitudinis gygante, cuius
 ibidem adhuc ossa, & sepulchrum in templo visuntur
 inter alia vetustatis summa monumenta. Monstrant
 etiã monachi Carulo Principi draconis ingentis ossæam
 linguam longitudinis unius ulnæ, gladij ancipitis formæ,
 mucronatam: Quam beluam in vicinis sylvis Hai-
 monem illum occidisse ferunt, eamq; historiam elegiaco
 carmine descriptam ostenderunt. Pleriq; fabulam au-
 tumant, & marini monstri spinam acutam, vel Xiphie
 piscis rostrum mucronatum esse volunt: quem naues eò
 perferre in Oceano nauigantes, ac mergere, ut sub-
 mersos deuorare possit, Plinius ex Trebio Nigro refert,
 & Olaus Magnus in historia rerum Septentrionalium
 confirmat. Fidei arbitrium penes lectorem maneat. Visu
 etiam dignus fuit calix inauratus argenteus, cum pati-
 na eiusdem operis ac materia, sculptura verusta & in-
 signi, multis versibus mysticis inscriptus, quos Carulus
 exscriptos sibi communicari petijt. Stabat columna
 miliaria ante portas cœnobij insculpta literis antiquis,
 que docebant, viam militarem ex Italia per Alpes
 Augustam versus illac ductam olim fuisse, & anno ur-
 bis conditæ DCCCCLV. L. Anno Fabiano, & M. Nonio
 M. F. Muciano consulibus, ut tituli demonstrant
 Imperatorum, sub Septimio Senero restauratam in illo

Wiltthaimum
 monasteriū.

Haimo mons-
 trosa magni-
 tudinis vii.

Xiphie piscis
 rostrum.

Calix litera-
 tus.

Columna mi-
 liaris viæ Ro-
 manæ.

montium tractu per milia passuum $\overline{\text{cx}}$. ex eadem inscriptione cognoscimus, quæ talis est:

IMP. CAES. L. SEPTIMIUS. SEVERVS
PIVS PERTINAX. AVG. ARABICVS
ADIABENICVS. PARTHICVS. MAX.
PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. XII.
COS. II. P. P. PRO. COS. ET. IMP. CAES.
M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. AVG.
TRIB. POT. IIII. PRO. COS. ET. IMP.
P. SEPTIMIUS. GETA. ANTONINVS
VIAS. ET. PONTES. REST. AB. AVG.
MIL. PAS. CX.

Steinachium.

Congressus
duorum fra-
trum Imp-
ratorum.

His perlustratis, ad equos redeunt, & Carulus præfectum, reliquamque nobilitatem non ulterius progredi est passus: verum accepta discedendi licentia, valedicis omnibus, profectioem rursus aggre ditur, eodem die tribus confectis per aspera saxa miliaribus, Steinachium oppido exiguo pernoctavit. Postridie per inga Rhætica, profundasque montium valles iter faciunt, & ad Pyrenæi montis radices, vident in via columnam cum ære tabula erectam, in qua pulcherrimè sculptura representatur duorum fratrum maximorum Imperatorum eo loci congressus latissimus, Caruli v. videlicet per Italiam ab Africana Tuneti expeditione redeuntis in Germaniam ad Imperij res post longam absentiam constituendas; & Ferdinandi Casaris fratri desideratissimo, quem à multis annis non viderat, cupidissime obviam occurrentis. Gauderat Carulus auunculi magni aniq. materni factas ad vinum effigies, & alacres gaudio vultus cernere, & varios asseclarum principum pro cuiusque more gentis, habitus recognoscere manu artificis eleganter imitatos. Mentionem huius etiam columnæ

columna facit Germanus ille pœta in suo itinerario his versibus:

Hic post longa duo congressi tempora fratres
Carulus Hesperis victor, Ferdinandus Eois;
Cum patriis cuperēt propellere finibus hoffem
Ismarium, atque Ducum longas cōponere lites.

Postea transcendunt vasti Pyrenæi saltus ac scopulos,
Præmerum montem nunc appellant Germani:

Pyrenæus
Mons.

Cui niue tincta coma est, glacie riget aspera barba.

ut idem ille pœta cecinit. Glacie ac niuibus perpetuis
horret semper, & eius cacumen scopuli è niuibus pro-
minentes acuti cingunt in corona speciem. Metallorum
omnis generis est ferax, nec accolarum crebris fodinis
potest exhaustiri. Exuperato Pyrenæo, Carulus cum

suis pridie Kal. Octobris Stercingum vesperi peruenit,

Stiriacum.

Stiriacum nonnulli vocant oppidum, argenti fodinis ce-
lebre non minus quàm Suacium in Oeni valle. Ibidem-
que comiter excipitur. Kalendis autem flumina cepit
habere secunda, & cum ysdem ex Alpibus descendere:

& fontes Athesis fluminis à sinistris relinquens, qui non

Athesis fons.

inde procul oritur ex lacu Grauensî: Teriolos præter-

Terioli.

greditur, castrum olim regale, veluti Munsterus an-
notavit, & antiquissimum, quod ditioni ac provincia
Teriolensî nomen dedisse videtur. Stante adhuc Imperio,

Teriolense

Romani perpetuo tenere locum præsidio, atque in

præsidium.

postrema provinciarum ordinatione legionis III. Itali-
ca transfectioni specierum deputata præfectum cum

Legio III. It-
lica.

tribuno cohortis ibidem habuisse statim, docet antiquus

ille liber Notitia provinciarum Romani Imperij. Brixinam

Brixina.

deinde contendit Carulus per saltus, & salebro-

sas Alpium cantes. Cuius aduentum præsenferat coad-

untor Ortonis Madrucij Cardinalis Tridentini conso-

rinus N. vir summe humanitatis atque virtutis, eius

Q

urbis

subruere, & euertere, ut pluribus diebus transitum ne-
garint. Nefesus autem e Carnis Alpibus prolapsum
atque arctos scopulos ibidem egrediens, magno cum im-
petu noctes atq. dies immania in fundo voluebat saxa,
tantoque cum fragore inter se collidebat, uti Gyganum
pugnans, aut Cyclopum in antris Vulcanis malleos, aut
mugitum terremotus subterranei ingentem audiri
longe, peregrino cuius persuaderi facile posset. In
igitur rerum statu necesse fuit ibidem aliquantisper
quiescere, & equos difficili & iniquo itinere uehementer
fatigatos refocillare. Pridie Nonas Octobris appul-
sit alter Venetorum tabellarius, qui altiore via per cir-
cuitus montes superarat, qua carribus transitus non da-
batur. Se a limitum prefecto, qui statina Primulanum
tenebat, emissum dixit, uti exploraret, num per illud
tractum intrare ditionem Venetam Carolus Princeps
ueller. Rogat igitur, quamnam via, & quando uenire
deberet: prefectum in mandatis habere, hospitium, com-
meatum, currus, equos, nauigia, in promptu ut haberet
vias, ac pontes aquarum vi interruptas reparari iube-
ret, omniaque ad facilitatem profectiois ipsius neces-
saria diligenter curaret. Dimissus est tabellarius cum
tali responso: Principem paucis forte diebus ibi moraturum
tracturum, donec flumina desideret, & transitum car-
ribus tutum darent; eum recta Primulanum uenire
rum. Sperare ipsum, non opus fore, uti prefectus in car-
ribus aut equis procurandis molestias sumat; promissi
ei de omnibus esse. Si via interrupta, ubi periculum
nonnihil reparari possent, id gratum fore. Interea Ca-
rolus, ne ocio deside tempus illic tereret, rationes ma-
struas impensarum in itinere factarum cum oeconomico
suo atque dispensatore recognouit, & itineris sui
ex ephemeride in tabellas rettulit. Insuper cum Prin-

Officiosa Ve-
netorum ma-
gnificencia.

Caroli studia
inter Alpes.

formulas alloquendi, respondendiq. summo Pontifici,
Cardinalibus, Principibus Italia, & absentum oratori-
bus Latino, ac vulgari idiomate Italico meditatus est:
quo promptior in differendo fieret. Nonnunquam cessan-
te pluuia cum cohorte inuicem nobilium suorum exer-
citantis corporis causa deambulabat ad aliquot stadia,
vel in montium iuga scandebat, unde Tridentum a
longe, vicinamq. circum castella conspiceret. Ratio-
nibus recognitis, visum fuit pramittere dispensatorem
Venetias, qui diuersorium principi, suisque locaret;
uina, carnes, pisces, ceteraque ad victum necessaria
compararet; Mestresij in continenti stabulum, &
pabulum equis procuraret. Non diu hic in urbe quam
uis populosissima, latere potuit. Edicto namque graui-
canum erat, Tridentina pestis ob causam, ne quis ho-
spitem aduenam recto reciperet, qui sui aduentus cau-
sam prius non declarasset, nomenque suum, ac docu-
menta unde uenisset certa, ad ualitudinarios magi-
stratus non attulisset. His impositum fuerat, uti quam-
primum senatus indicarent, si quispiam e familia Ca-
ruli principis appulisset. Ut igitur intellectum, dispen-
satoris eius adesse diuersory quarendi causa: ad eum con-
stitutum principis iussu missi sunt, qui mandarent, ne quid
super sui sumptus faceret; senatum populumq. Venetum
uelle Carulum principem amico liberoq. hospitio exci-
pere, & pro maiorum suorum meritis, reipublicaque
magnificencia tractare. Ducunt igitur eum ad prepa-
ratum iam Carulo hospitium, Urbinate nempe Ducis
Palatium amplissimum, ac omni luculenta supellectile
opulenter instructum, in quo commode digneq. magnus
quilibet princeps excipi cum suo comitatu posset. Mon-
strant omnia ad victum necessaria in promptu esse:
aperiunt atria. vorticus, canacula statuis, picturis,
aulais

Venetorum
civilitas egre-
gia.

Valetudinarij
magistratus,
quos proci-
tatores sani-
tatis appellat.

Palatij Ducis
Vbinatis.

aulais auratis ornatissima, cubicula lectis, thoris, sedibus, stragulis, auro, argento, holosericoque splendidi omnique sumptuosissimo apparatu instructa: iubentur ut ipse designaret principi, cohortibus sua uniuersa singulatim suas mansiones; si non sufficeret Palatium illud fore paratas ades vicinas, in quibus commodè superflue reciperentur. Cum ille principem suis impensis ad uisendam urbem venire uelle, seque alia in mandatis habere diceret, quæ prætermittere non auderet: ministri illi adiungunt, qui obseruarent, comitarenturque, ubique, & si quid emere uellet, propolis senatus nominatim interdicerent, ne quid pecunie ab ipsis acciperent. Cuiusmodi dispensator incassum se laborare uideret, atque decretum illud senatus esse immutabile, satius duxit, ad comitatum reuerti, & quam amanter, ac honorificè uadit Neuesum sciuentem aquis impeditus per octo continuos dies non sine radio detinetur, inopi & humili in partibus steriles montes: ubi breui panis, carnes, piscium equorum pabulum, ceteraque ad victum quotidianum necessaria deficere incipiebant. Et quamuis haudmodi diocri impensa sua commeatus è longinquis castellis quatuor sæpe miliaria ipsi quotidie adueheretur; pagorum tamen murmura & querelas audire cogit aduenarum longam istam moram in eodem loco partibus inquilinis famem atque penuriam conflare. Igitur maturarent profectioem, conducunt operarios rusticos viarum peritos, quorum auxilio currus precipitiis atque lacunis subuenirentur. Et quia uia ultra Neuesum, per quam uia plaustris erat, aquarum inundabat; necesse fuit ultra pontem sublimi præruptos tumulos aliquot, quos rapax fluminis in uentum abradebat, ligonibus cõplanare, & per hos equorum

Carulus iter suum profectur.

multorum labore currus transferre in faciliores transfectus. Quod ubi peractum, atque currus difficultates maiores cum excuperassent, nono demum, postquam aduenerat, die Carulus prociendum mouere cepit, & peracto prandio currus insequitur, eodemque die, relicto ad dexteram T ridento, per iuga montium, precipite seque conualles, duobus miliaribus dumtaxat confectis, Perfenenum. Postridie, Idibus ipsis Osobribus Brentæ fluminis fontes è paruis duobus lacubus ortum habentes, & non longè post in fluum inuista magnitudinis excrecentes, attingit, Meduacum maiorem Linius, aliisque scriptores antiqui uocant; & per eius ripam profectus, appulit uespere Burgum in finibus Teriolanæ ditionis positum. Hic rursus pluuia magna biduum morantur Carulum. Annes etenim exiurmescentes uado transiri nequibant, & potes aquarum impetibus multis in locis diuisos esse constabat. Tandem nihilominus huius impedimenti non parum deputat N. Velsburgius Ferdinandi Archiducis limitum in ea regione præfectus: qui de aduentu Caruli principis certior factus, è non longè dissito superiore castro sequenti manè comitatus aliquot nobilibus, officij causa ad ipsum uenit, & prandio cum eodem sumpto, maiorem diu partem colloquiis varijs dulcique conuersatione terendo multum recreauit. Et precibus discessurus extorsit, ut addiceret, conuiniam se ipsius postridie, qui dies dominicus erat, in superiore castro futurum. In qua re satisfactionem eius desiderio fuit, & princeps altero die, cum officio diuino interfuisset, cum Velsburgio in castrum ascendit, ibidemque lato splendidoque conuiuio quam humanissime tractatur. Decimo quinto deinde Kalendas Nouembri, ut Venetorum ditiones Carulus intra confestim omnibus innotuit, quam prompta eius

Perfenenum.

Brentæ uel Meduaci Martioris fontes.

Burgum in finibus Teriolanæ ditionis.

N. Velsburgius præfectus limitum.

Carulus Venetorum ditiones intra-

gentis

Venetorum
erga peregrinos
humanitas.

Primulanum.

Bassianum.

Bassiano oriū
di Carrarien-
ses Principes
Patauii.

gentis humanitas esset erga peregrinos, & quam gratam
reipublica Venetorum Caruli principis aduentum suum
rurus esset. Eius enim in gratiam vias aquarum muni-
dantium eluisione (ut inter mōtes frequenter contingit)
lacunis interruptas ubiq; refecerant; pontes fluminum
impetu diuisos atque sublatos restaurarant, quōd
ribus & equis iter peruium & facile fieret. Antea
item igitur Primulanum venit Carulus Princeps
quod primum Venetae ditionis in ijs limitibus est cap-
lum, arce in scopulo posita munitum, quae paucorum
presidio transitum per Alpes illū tutari potest. Quo
primum visus est ex arcis specula principis aduentum
equitatus, mox ingenti tormentorum aneorum cum
plausu ac salutatione excipitur, quae horrenda uul-
bantur inter excelsos montes tonitrua concitare. Prae-
ctus arcis cum satellitio occurrit obuiam, & aduentum
Carulo congratulatus amāter, eum ducit in hospitium
ubi cum uniuerso comitatu suo publicis Venetorum
sumptibus splendidus, quam eius regionis sterilitas
titur, ea nocte fuit tractatus. Aderat enim procurator
(commissarium nunc appellant) Bassiano missus
penu, coquis, atque ministris; qui victui, pabulo, reli-
necessariis omnibus abunde iam prouiderat. Quo
sequenti die prandium etiam ibidem mature sum-
atque Bassianum usque deinde progrediuntur,
Meduaci, siue Brētae fluminis ripam, faciliore itinere
uiis ac pontibus ubique restauratis, quemadmodum
antea diximus, ubi quid periculi aut difficultatis
ribus equisue posset creari. Praetor eius oppidi non
bilis, ac Carrariensium Pataniū quondam principis
origine clari, (quem Potestatem nunc vulgō vocant)
Carulo honoris causa duas pedum presidiana
hortes obuiam miserat; quae ad secundū à portis la-

occurrentes ipsum cum comitatu suo exceperunt festiua
quadam velitatione militari. Sequitur mox ipse praetor
cum concilio, ac nobilitate sua, summaq; cum humani-
tate gratulantur principi Carulo aduentum, & equi-
tatu suo duplicantes eius cohortem pergunt oppidum
versus. Praeibat peditatus ad tympanorum pulsum mi-
litari gradu vexillis explicatis: explodebant è muris
& portis anea tormenta uehementem sonitum, atque
ita tubarum cantu procedente, ductus est per urbem in
praetorium. Magna ubique populi multitudo per
compita & vias erat effusa principis videndi causa;
audiebanturque passim fausta congratulantium ac-
clamations. Feliciter veniat, feliciter vinat prin-
ceps Clinius, dux Clinius. Canauit in atrio orna-
tissimo atque amplissimo solus cum praetore, urbana
nobilitate ministrante; & comitatus illius in capaciore
mensa splendido & opiparo apparatu tractatur. Sin-
gulis insuper ferculorum missibus musicorum instru-
mentorum concentus interpositus lassos omnium spiritus
recreauit. Postridie mane praetor solemni habitu pur-
puratus nobilitate comitante principem Carulum è suo
praetorio duxit ad templum. Expectabant iam in area
inferiore tubicines, & cytharædorum turba, sua sponte
ad honorandam principem consluentium, qui agmen
semper praecessere. Finito deinde sacro, duxit eum praetor
per forum ad fluminis Meduaci siue Brētae pontem
lignum, per ampla & eleganti structura conspicuum,
& ostendit oppidi insigniora loca, quod mercatura fre-
quens & opulentum est. Redeuntibus ad praetorium
iam prandium erat apparatus, eodemque finito, cum
Carulus proficisci cuperet, praetor, comitante peditatu,
& nobilium equitatu, non minore, quam cum pridie
exceperat, honore ad tertium usque lapidem eduxit.

Fausta accla-
mationes.

Pons Medu-
ci fluminis.

R

Nec

*Nec dinelli prius potuit senex adolescentis principis elegantissimis moribus delinitus. Tum Carulo, comitis tuis, ipsius omnia fausta precatus cum suis ad oppidum reuertitur. Illos vero Venetorum procurator cum ubi-
bicine Castellofrancum deduxit, oppidum nobile ad am-
nem Masonium. Aperiebant iam sese Euganei colle-
vitiferi, semetque amœnissimi Gallia cisalpina campe-
& Adriaticus sinus à longe descendentium oculis ex-
plicabant, magnâque delectatione recreabant. Exul-
tabat in equo Corona Pigrius; & veluti laurigeni-
thyrsò tactus, ridente Carulo, in hos elegantis Pœni
versus erupit:*

Castello fran-
cum.
Descensus ex
Alpibus.

Salutat Italiã
Corona Pi-
grius.

Hic se subducere montes
Incipiunt, mollique iugum deducere cliuo.
Nunc iterum planis circũ vndiq. libera carum
Lumina ferre queo. Nam multis antè diebus
Nil scopulos præter, fufasque è cauitibus vnda
Excelasue niues è valle videre licebat.
Et rursus in alios Sabimianos versus hos incidit:
Eia age, iam sese demittunt molliter Alpes,
Diues & Italiæ terra patescit agris.
Mitius hîc raro tristatur frigore cœlum,
Lata bis hîc grauidis frugibus arua virent.
Nec densæ sterili surgunt hîc arbore syluæ,
Quales Marnalio terra sub axe gerit.
Sed pingues oleæ, sed onustæ vitibus vlni,
Altaque fatidico laurus amata Deo:
Citrus & amittit quæ nunquã frondis honore
Et propè labentes confita ficus aquas:
Malaque dependent curuatis Punica ramis,
Lucida sub quorum cortice grana rubent.
*Tum detecto capite pronus amicam ac sibi notam
salutat Italiam:*

Salve terra ferax Cereris, dulcisque Lyei,
Omnibus optatis terra referta bonis.
Salve magna parens doctorũ, altrixq. virorum,
Exulti qua nos erudiente sumus.
Induit ingenuos per te Germania mores,
Doctrinæque tuis fontibus hausit opes.

Atque eo modo læta tunc, alacrisq. cohors omnis Ca-
stellofrancum versus pergebat. Cuius oppidi prætor iam
inmergente nocte cum equitatu nobilium venit obviam
principi ad tertium miliare. Ceterum ipse quamvis iu-
uenis, lumbagine tamen laborans, cum ad equitandum
esset inhabilis, carpento vestus aderat. Cum igitur
illum laborantem in descensu Carulus animaduerte-
ret, equo desiliens, occurrit, & salutationis officio ipsum
præuenire voluit, facileque sibi persuaderi passus est,
ut eodem in carpento cum prætore veheretur, præsertim
cum ille diceret, magnificas suburbanas ades quasdam,
ex itinere nonnihil despectendo, videri adhuc posse. Ita-
que veloci iugalium cursu contendunt eò, ceteris subsè-
quentibus: qui per obscurum equis cespitantes oppidum
intrarunt, eodem ferè tempore, quo alia via cum præto-
re princeps appulit. In domo prætoris hospitio excepti,
eodem, quo pridie, modo; & non sine musico concentu,
magnificè tractantur. Sequenti die cum sacris inter-
fussent, opiparo refecti prandio, educente ad quartum
ferè lapidem prætore, proficiscuntur Taurisum, vr-
bis insignem, & copia rerum omnium adfluentem. To-
tiliæ patria.
tila regis Ostrogothorum fuisse patriam, Gothica histo-
ria produnt, nec antiquiorem eius vrbis apud veteres
auctores memoriam reperimus. Quare nescio, quàm
firma sit eorum coniectura, qui ex Pliny tertio libro
coniectant, à Taurisanis populis Taurisum appellari
debere. Sedes postea fuit Langobardorum principum,
Langobardo-
tum princip
sedes.

R 2

& Mar-

Rothares.
Accolinus.

& Marchionatus titulo gaudebat. *Edificia* quidem vetera demonstrant olim admodum floruisse, licet aliquando Rotharis Langebarði, Accolini tyranni, aliorumque iniurias senserit. Prætor Tarvisinus N. Lipomanus cum magno nobilium comitatu progressus extra urbem, excepit principem Carulum amanter, ac honoratè, atque circumiectum equestri pompa per præcipuas quasdam plateas, ut videret civium mores & exercitia, nec non adificiorum formam eius urbis, fontium hinc inde scaturientium copia perpulchra; tandem duxit ad hospitium ei designatum in Palatio Comitum civitatis, omnium rerum copia & splendore magnificentissimo. Vbi eodem ferè, quo prioribus diebus, modo publicè impensa cum suis tractatur. Epularum verò luxuriosissimum sumptuosum ferè vicit, variorum instrumentorum pulcherrimus concentus à peritissimis musicis artificibus conuivio exhibitus; qui aures animosque præsentium mirum in modum, quam ipse cibus corpora recreavit. Postridie manè Carulus princeps prætore purpurato, ac urbana nobilitate frequenti comitatus ad templum prius perrexit, ac re diuina ibidem peracta, simul urbem aliquandiu perlustrarunt; ut Carulo visu quæque dignè monstrarentur, & ut inter cetera fluminis catarractæ ingeniosè factus, atque muros, aggeres, propugnacula & fossas videret; quibus urbem magnis impensis Venetianæ munierunt, post ultima bella, quæ cum vicinis gesserunt. Reuersi deinde ad hospitium maturant prandium, quo ante noctem tempestiue Venetias peruenirent. Prætor N. Lipomanus prandium cum Carulo Principis sumit, eandemque postea comitatur ad primum usque lapidem; ubi cum inimicem valedixissent, Carulus relictis Mestresium proficiscitur, ad Musonis ripam positum oppidum non procul ab eius ostio, ac Venetorum stagnum

Mestresium.

quibus illabitur. Opulentum quondam emporium status nudinis frequens, & celebre, ex cultum adificiis publicis, atque privatis, veluti ruina demonstrant: sed superiorum temporum bella impensè vastarunt illud, ut vile iam stabulariorum, atque nautarum municipium quoddam esse videatur. Pergit igitur ulterius ad aggerem Mageram, ubi ex ostio Musonis amnis traiecit Magera. stagna itinere quatuor miliarium. Tum equi remittuntur Mestresium ad diuersoria designata. Principem verò Carulum ibidem mox exceperunt cum magna congratulatione duo iuvenes nobiles Venetorum procuratores eo missi, ut illum deducerent. Stabant in ripa phaseli plures apparatusissimi serico panno tecti, & cymbæ actuarie uniremes, ut ita dicam; quas nauiculatores unus stans rectus in puppi, facile solo remo regit, celeriterque protudit. In his receptus princeps cum suo comitatu per stagna vehitur. Nec admodum multa stadia progressis apparent in medijs fluctibus à longè, multarum urbium aut insularum instar, Venetia: & ad quartum ab urbe stadium prouecti reperiunt aliam actuarium classem in statione ad insulam S. Secundi, & in area ante templum, ac monasterium sedecim ex ordine senatorio legatos Principem expectantes, qui solemnem omnes in habitu, togisque purpureis induti, maiestatem haud exiguam præseferbant, ipsi prudentia, gravitate, senioque reuerendi. Excendenti in terram Carulo procedentes obuiam humanissime congratulantur aduentum. Princeps legationis serenissimi Ducis, & excelsæ reipublicæ nomine verba facit, testaturque disertè gratissimam occasionem præsentem esse; qua amorem benevolentiamque erga ipsum suam, atque in Austriacam domum obseruantiam senatus & ordines declarare possent. Adiungit deinde sibi dextera Carulum,

Magera.

Actuarie
cymbæ.

Venetia.

Insula S. Secundi.

Legatio
solemnis.

Resp. excelsæ
Venetorum.

& alij etiam singulos ex cohorte nobilium ac familiarum: ordineque bini templum intrarunt. Atque salutaris ibidem Diuis, ad nauigia regressi, legatorumque in phaelis ornatoribus recepti; cum his, instante iam nocte, vehuntur per urbis fossam maiorem ad Palatium Ducis Vrbianis. Legati cum Carulo adscendunt, & adsignant hospitium. Ordinant etiã ex nobilitate patricia duos œconomos, duosq; dispensatores, iuuenes elegantiarum, & linguarũ peritia præcellentes. His mandatiũ, ut sedulo principi, & aula præfecto Gimmico ad omnia vbi præsto essent; nihil, quod ad egregie splendideq; tractandũ hospites pertineret, deesse sinerent: per urbem sequentibus diebus deducerent, cunctaq; visu digna monstrarent. Tum accepta discedendi venia, domum officij perfuncti reuertuntur. Itaque Carulus Princeps cum suis omnibus, quamdiu Venetijs fuit, quã honorificentissimè publica impesa tractatur. Postridie mane, quã primũ surrexerat, Carulo Principi se presentariuõ œconomõ Veneti, ut urbis visenda causa phaelis ipsi per horas aliquot deducerent. Ille se lubenter accommo-
 dans, cum eis perrexit primũ ad Dominicanorum monasterium, edificiorum structura pulchrum, vbi cõ in templo marmoreis statujs, excellentibusq; picturõ ornatissimo antemeridiano Missæ sacrificio interfussis, perlustrant etiam opulentissima quædam xenodochia, & alia insignia diuitijs, & nobilium marmorum raritate conspicua. Diuorũ templa, quæ ingetes eius urbis opes testantur, & eandem non minus, quã rare & preciose gemma regiam coronam auream decorant. Veti etiam per liquidas urbis plateas, ut viderent magnificentissima edificia marmoreis parietibus, columnis, statujs, atque picturis pulcherrimis vbiq; splendida. Tũ monstrantur Carulo nobiliũ familiarum
 & Præ

Monasterium
 Dominicanorum.

& Principum senatorum Palatia, diuitijs ornamentisque omnibus affatim instructa. Cũ deinde reuersi essent in hospitium, mox ante prandium officij causa vistarunt Principem Oratores Maximiliani Imperatoris, Philippi Hispaniarum Regis, & Alphonsi Ducis Ferraria. Singuli cum honorifico nobilium comitatus venientes, Principum suorum nomine congratulantur aduentum prosperum, & omnia amicitia obsequia presentarunt. Hispanus insuper munusculis cum sequentibus diebus prosequitur, mittens subinde raros & exoticos fructus, vina nobilia Hispanica, atque etiam discessuro duos Bilbilitanos gladios optimos, & affabre factos. A prandio vistarunt ipse Patriarcham Aquileiensem Ioannẽ Grimaniũ, virũ ut nobilitate, splendore atq; opibus, ita & prudentia, eruditione, rarisq; virtutibus ornatissimum; videre desiderans elegantissimas eius aedes cum bibliotheca, & Musæo rerum antiquarum omnis generis admodum instructo, quibus ille vir mirifice delectatur. Uectus igitur eõ Carulus nauiculis, à Patriarcha Grimano perhumaniter excipitur: qui cum exquisita cura semet excusaret, quod nõ prius ipse Principem inuisisset: ille non tam ociosarum ceremoniarum causa, quam ut cum præclaris virtute viris amicitiam contraheret, & visu quaque digna recognosceret, Venetias se venisse respondit. Ducitur igitur cum comitibus suis per Palaty cenacula, porticus, & cubacula inauratis aulais ac picturis insignibus splendida, in quibus omnigena supellectilis opes magna conspiciantur. Monstrat Grimanius Carulo plurimorum Statuõ, & effigies Hieronimũ antiquarum. Caesarum, Heronũq; veterũ pulcherrimas statuas, & effigies ex ære, & marmore Pario plurimas; deorum item simulachra & signa varia, non minoris artificij, quã precij, Iones, Bacchos, Pallades, Veneres,
 R 4 Mer-

Legati principum vistarunt Carulum.

Ioannes Grimanius Patriarcha Aquileiensis.

Statuõ, & effigies Hieronimũ antiquarum.

Marinus Gri-
manus.Aquilae
antiquitates.Apollo Bele-
nus, Aquilei-
sum Deus.Maximinus
Imp.

Mercurios ex ere Corinthio, Fortunas, Genios, ac Cupidines, idolag, preciosis è metallis calata, Quarum rerum antiquissimarum excellentem copiam partim Marinus Grimanus Cardinalis, ac eius patruus, ingenuiorum sui seculi. Macenas alter, partim ipse ex diversis Graecia atque Italia locis sibi comparauerunt. Multa ex florentissima quondam Romanorum colonia Aquileia ruinis, quam barbarus Hunnorum rex Athyla funditus deleuerat, erant effossa, atque eò translata: a perditos Grimanos patriarchas antecessores. Inter que repperit in propylaeo Palatii plura statuarum puluina-ria marmorea elegantissime cum suis titulis exsculpta Pighius, atque etiam deorum aras votiuas, è quibus u-
uabat imprimis enotare vota priscorum Beleno de-
facta, quadratis aris inscripta, quem Aquileienses olim summa cum ueneratione tanquã tutelare numen urbi coluisse, apud Herodianum, & Iulium Capitolinum legerat. Hic enim, ubi Aquileiam à Maximino Casari obsessam, ac frustra oppugnatam refert, ait eius legatos in urbem non admissos fuisse; Menophilo & Crispino consularibus uiris auctoribus, eo quod scirent deum Be-
lenum per aruspices spondisse, Maximinum esse uir-
cendum. Unde etiam postea Maximini occisi militu-
iactasse dicuntur, Apollinem cõtra se pugnassee, nec illam
Maximi, aut senatus, sed deorum esse uictoriam. Ne-
discrepat Herodiani historia, qui libro octauo de eadem
re in hunc ferè modum scribit. Crispinus ad bellum au-
dacter sustinendum aruspicum etiam responso, qui late-
nunciabant, dicebatur animatus. Nonnulla quoque
oracula ferebãtur patrij cuiusdam numinis uictoriam
promittentia. Belenum deum uocant indigena, magna-
que eum religione colunt, Apollinem interpretantes:
cuius quoque speciem pro urbe ipsa pugnantem sibi

uisam

uisam in caelo quidam è Maximini militibus affirma-
bant. At in Herodiani exemplaribus perperam uo-
cari Belem, adducor ut existimem; quòd Iulio Capito-
lino ararum dictarum tituli uotiu summa fide digni
assipulentur, & Belenum, uel Belinum appellent. Eos
autem titulos studiosorum antiqua historia in gratiam
hic adycere non pigebit: quos cum Corona Pighius ex-
scriberet, singulis aureis chariores singulos se habere,
multis ridentibus, serio affirmant:

In ara marmorea quadrata. In alia

BELENO.
MANSVETIVS
VERVS
LAVR. LA.V.
ET. VIBIANA
IANTVLLA
V. S.

HERODIANI
locus corri-
gendus.

BELINO. AVG.
SACRVM
VOTO. SVSCEPTO
PRO. AQVILLIO
C. F. POMP. VALENTE
III. V. I. D. DESIG.
PHOEBVS. LIB.
V. S. L. M.

Rursus in alia oblonga.

APOLLINI
BELENO. AVG.
IN HONOREM
C. PETTI. C. F. PAL.
PHILTATI. EQ. P.
PRAEF. AED. POT.
PRAEF. ET. PATRON.
COLLEGIORVM
FABR. ET. CENT.
DIOCLES. LIB.
DONVM. DEDIT
L. D. D. D.

In alia.
BELENO
AVG. SACR.
L. CORNELIVS
L. FIL. VELL.
SECVNDINVS
AQVIL.
EVOC. AVG. N
QVOD. IN. VRB.
DONVM. VOV.
AQVIL
PERLATVM
LIBENS. POSVIT
L. D. D. D.

R 5

In

In alia.
 BELEN. AVG.
 IN. MEMOR.
 IVLIOR.
 MARCELL. ET
 MARCELLAE. ET
 IN. HONOREM.
 IVLIARVM
 CHARITES. ET
 MARCELLAE. FILIAR.
 ET. LICIN. MACRON
 IVNIOR. NEPOTIS
 C. IVL. AGATHOPVS
 IIIII. VIR. AQVIL.
 L. D. D. D.

Item in alia.
 BELINO
 SEX
 CAESERNIVS
 FAVSTVS
 IIIII. VIR
 V. S. L. M.
Ibidem in alia paucis
 literis.
 FONTI. B.
In alia tribus lateribus
 inscripta.
 VI. DIVINAE
 SACRVM
 C. VETTIVS. G. R.
 GAVOLVS

Has aras Aquileia ex fano Beleni translatae Patriarcha Grimanus affirmabat. Et cum Carulomonia visu digna ibidem pro arbitrio perlustrata per amplis verbis humanissimo viro gratias agentem cepta licentia discessit. Ducitur deinde a Venetis ad quaedam alia magnifica urbis adificia, sicuti sonda, non adeo procul distita, nempe xenodochia sumptuosa, edesq; quasdam sacras, opulenter admodum structas. Et ostendebatur illi struam civium statuas equestres & pedestres, publico sumptu postea diversis in locis eorum videlicet, qui vel domi prudenter, vel militanter cum potestate rempublicam administraverunt. Inter quas est celebris illa colosseae equestris inamatae Bartolomei Coleony militari gloria pernobilis, ac imperatoris sui temporis primi, quam Veneti publicam pensam meritorum virtutis, ac fidei singularis ergo, ac de Diuorum Ioannis & Paulli in area, cum

Veneticorum de rep. beneficentiorum statuae.

Bartolomeus Coleonius.

erram ab ipso bene gestari in alta basi crexerunt. Cuius viri egregia gesta, tam propter audaciam fortitudinemque, quam propter ingenij mirificam dexteritatem, Corinthus, Sabellius, & plures praeterea historici literarum monumentis prodiderunt. A. d. ix. Kal. Nouembris, qui dies sacer ac dominicus erat, Carulus princeps ad vicinum templum D. Mariae servorum nuncupatum mane pedes deducitur, quo sacris interesset: ijs vero peractis, ex templo revertitur ad suum hospitium, ibidem expectaturus reipublica legatos, ac comitatu solemnem, quos intellexerat ad se venturos esse. Nec mora discurrna. Appulerunt etenim paulo post ad eius hospitium cum appurata phaseloru classe xxiiii. ex summi senatus ordine purpurati, nunciates Serenissimum Ducem eius videndi desiderio teneri; familiare colloquium, amicitiamq; priuam ipsius expetere; oportuni fore tempus, se venire sibi videretur, quo simul & D. Marci palatinum videre possit. Carulus ad officium promptus obsequitur cupide, & deductus a praecipuis in phaselum ornatum, comitatuque eius aulico in ceteris distributo, reuertitur ad Palatium. Ascendenti deinde Dux Mocenicus obuiam ipse cum magistratibus & aulico comitatu suo processit ad scalas; exceptumque perhumaniter salutauit, stans aurea in trabea, & capite tegum incurua myiobra gemmis nobilibus, auroq; splendida. Et gratulatus aduentum felicem Carulo, manum praebensum duxit in atrium principale, consilium quo sanctius apud ipsum haberi solet: sermoneque serendi causa in tribunali positus, principem iuxta se, ceteros eius comites inter purpuratos considerare iussit. Varijs mox de rebus inter se colloquuntur aliquandiu, ac de Caesaris consanguineorumq; principu valetudine, ac de Germania statu Venetuz; de Italiae, Turcicuzque rebus

Legatio reips. solemn. ad Carulum principem veniens.

Vt exceptus.

rebus Germanus multa inuicem percunctantur. De colloquium cum denuo Principem comitaretur. Dux suis mandauit ut illi in Palatio visu digna quae ostenderent. Tum accepta missione inuitauit ipsum, rediret à prandio, ad uidentia reip. comitia. Purpurati Carulum deinde circumducunt per splendidiora quae Palatii loca regis opibus, & Asiatico luxu referuntur, inter alia recluditur magna porticus armamentarium Palatini, quae nisi magnis principibus aduenis aperiri ac ostendi solet. Est autem telorum ac armorum omnium generis ornatissimorum copia plenum, atque opulentissima mirabile. Videns igitur Carulus tot thoracum, galeas, scuta, cassides, ocreas, clypeos; item balteos, gladios, hastas, lanceas, multipliciaque tela picturata, causticis, auro, argento, gemmisque splendida, & igni calatura decora; non gregariorum militum, sed imperatorum, ducum, & praefectorum centurias aliquas ex illo armamentario instrui dignè, & armari potest dixit. Instante iam prandij tempore, purpurati non sine pompa Carulum reduxerunt in hospitium, & eorum praecipui quidam adhibentur eius conuiuio. Adhuc Carulum Principem à prandio mox Allobrogum, Etruriae regulorum legati, principumque suorum nomine singuli aduentum illi in Italiam prosperum congratulantur. Rogabant ambo, significare uellet, quanam ferè tempore in eorum prouincijs expectari possent. Addidit Tuscius, Alexandrum affinem, atque matrem teram N. principes admodum ipsius uidentia desiderari teneri, expecta. tionemque propterea longam, & molestam fore. Allobrox praeterea dixit, Principem suum à Philippo Hispaniarum rege Catholico accepisse mandata, ut redituro per prouincias ipsius, atque Galliarum Carulo persuaderet, accedere item Hispaniam, ut

Palatium
D. Marci.

Armamentarium
Palatij.

Legationes
regulorum
Etruriae & Allobrogum.

trivium

uirerem in eum usum paratas haberet, quibus commode ac tuto cum suis traicere posset. Gratissimum aduentum eius sibi, cōsobrinasque regina futurum. Carulus ad haec respondit: In reditu ab Neapoli, Romaque, uolentibus superis, perustrare Tuscas, Ligurum, & Allobrogum urbes, marisque Thyrreni tractum, & charissimos sibi principes affines tum simul inuisere se uelle. Philippum uerò regem (Allobrogi dixit) pro sua bonitate non cessare benemereri. Id, perinde ac deberet, sibi, parentibusque suis pergratum esse. Metuere tamen, ac dolere se magnopere, ob temporis, quod sibi à patre praescriptum erat, breuitatem, ad eundem Hispaniam, parentibusque regia uoluntati facultatem non futuram. Longum adhuc iter restare, & proximi ueris initio, domi se esse debere. Periculum etiam esse, ne noui bellorum motus, qui in Aquitania dicuntur exoriri, Gallicum iter suum impediant. Nihil tamen adhuc se certi statuere: Verum tempus postea expediturum rationes & consilia. Hoc cum responso dimissis legatis, ipse cum comitatu suo rursum perrexit ad Palatium, ut uideret comitia & concilium publicum, quod in atrio magno & spatio ibidem haberi solet: utque cognosceret rationes suffragiorum, quibus inter patricios creantur magistratus, & dispensantur reipublica beneficia. Serenissimus dux Mocerius aduenientem Carulum excepit ante fores atrij, in quo patriciorum classes iam erant congregatae, & ad dextram latum suum in folio sublimiore apud se sedere in atrij capite iussit, comites eius inter senatores purpuratos in scamnis altioribus collocati sunt, ut ab his modum suffragiorum discerent. Apud ducem uirumque in lateribus sedebant primores magistratum, & viri, praecognitores, quos Sapientes magnos appellant, & qui Duci à consilijs sunt: reliqua patriciorum multitudo

Caruli responsa

Comitia reip.
uenerat.

Confessus in
comitijs.

in

in subsellis per totum atrij spacium. Consilium magis
 vocant hac comitia, ad qua nemo admittitur, nisi
 patricius, & qui atatis annum xxv. excesserit. Tunc
 ineunt suffragia cum calculis seu globulis argenteis
 quos discurrerent per subsellia distributores singulis
 ponunt, alij deinde collectores in vasculis ligneis
 ore angusto, quo manus inferi potest, & inferius in bin
 loculos diffusis colligunt. Quo fit, ut ipsi ignorent cal
 cutores, an in dextrum vel sinistrum loculum ponat
 culum suum, & an probe vel improbe magistratum
 creandum suffragator. De hac vero comitiorum ratio
 cum alij plures doctè & accuratè scripserint; ne
 longi hic sumus, studiosum eius cognitionis lectorum
 illos remitto, qui de republica Veneta scripserunt. Lat
 enim omnia hic repetere, minus opera precium videtur.
 Carulus Princeps, cum per duas amplius horas illa
 mitia considerasset, finitis iam in templo D. Marci
 pomeridianis sacris, accepit à Duce discedendi licen
 tiam, ac è palatio cum suis descendit in forum, ut
 ret angustum D. Marci templum sumptu & artificio
 mirabile; quod quidem empressimum, ac ex marmo
 robili constructum est. Pavimentum ex porphyre
 Laconicis, Thasis, Ophiticis, aliorumque preciosis
 marmorum lapillis ressellatum, ac varietate colorum
 resplendens picturas egregias, & insignia emblem
 repræsentat ubique spectantium oculis, quæ curiosi
 genia diversis coniecturis exercent. Inter quæ non
 dicuntur esse Ioachimi Abbatis Sanctorij inuenta, vi
 ticiniis olim ante aliquot secula clari; quibus re
 Italicarum mutationes quasdam prænucciatas
 volunt quidam. Quemadmodum interpretantur
 cristatos gallos vulpem dilanantes significasse du
 regnū Gallie victorias de Ludovico Sfortia Mediolan
 Pr

Ratio in eudi
 suffragia per
 calculos ar
 genteos.

Templum
 D. Marci.

Pavimentum.

Ioachimi ab
 batis Sanctorij
 varicina.

Galli vulpem
 dilanantes.

Principe. Præterea per leones opimos & pingues ex
 aquis prodeuntes, rursum per alios macilentos in terra
 procumbentes, ipsum significasse tradunt Venetæ reip.
 (cuius insigne leo est) fatum ac conditionem: Maritimus
 videlicet commercij opulentiam, bellisq; navalibus po
 nentem ac felicem: è contra relicto mari, ad continentis
 dominatum, terrestresque expeditiones conuersam, in
 felicem, ac imbecilem mox futuram. Parietes templi seu
 basilica marmoris tabulis varietate colorum pulcher
 rimis sunt incrustati. Ad lænam duæ albæ coniunctæ
 sunt ex uno trabe marmoris sectæ, in quarum commissura
 lineis nigricantibus natura ludibunda tanto artificio
 viri effigiem expressit, ut omnibus industriis è depicta
 videatur, & eius tanquam miraculi mentionem fecerit
 Albertus Magnus in suis Meteoris. Testudinem tem
 pli sculpturis atque picturis ornatam sustinent triginta
 sex solida columnæ ex vario marmore, & plures ex
 Phrygio pulcherrimæ, crassæ per diametrum pedes duos.
 Tectum quinque hemispherijs plumbo vestitis constat.
 Frons autem, qua parte ex foro quinis æreis portis patet
 aditum in templum, à solo ad fastigium usque Grecanico
 opere cum emblematis inaurata est, crebraq; per ordi
 nem eminent Diuorum statuæ ex marmore per insignes.
 In huius frontis sudercilio, supra mediam portam in auro
 inaurati vnius quadrigæ antique iusta statura ac ma
 gnitudine virorum equorum exornant ingressum. Car
 ulum aduenientem in porticu ante templum, Principis
 ac senatus nomine excipiunt aditui, quos Procuratores
 S. Marci appellant: IIII. viri erant è præcipuis senato
 rum, qui habitu in solemnibus accedentes, præsentabant
 omnia, atque Carulum Principem circumducentes, ostend
 ebant, atque etiam exponbant visu quaque digna per
 opu-

Leones ex
 aquis pro
 deuntes.

Naturæ indu
 stria mira.

Quatuor viri
 aditui pro
 curatores
 S. Marci.

opulentissimam illam basilicam; aras, marmora, statuas, atque picturas insignes plurimas habentem. Ascendunt etiam per gradus aliquot marmoreos in summi delubri penetralia, chorum nunc vocant, quod ibi sacerdotum multitudo canentium, dum res diuina peraguntur, conveniat; & imprimis detegunt arae maioris tabulam Constantinopoli delatam olim, & ex auro puro argenteoque fabricatam, ac artificiosa figurarum celatum multisque inestimabilis precij gemmis, & margaritis exornatam, quam nemo non vehementer admirabatur. Aram istam tegit testudo quaqua versum in crucem fornicata, atque tota ex marmore ophitico pulcherrime Tiberiano fulcita quaternis columnis ex Pario marmore, quae circumquaque signis celatae veteris ac novi testamenti historias representant. Post aram, apud cratissimi corporis Christi adiculam quatuor nobilissimae columnae ex alabastrite viri ferè instar perlucem mirum in modum resplendent. Haec, aliisque raracae adlubitum in templo considerassent, adiuvi Carulus principem ducunt ad sacrarium, in quo D. Marci thesaurus custoditur. Ingressiuntur e dextra beffis parte per portam sublimem opere tessellato elaborata auro coloribusque; visunturque ibidem effigies dinorae Dominici atque Francisci, quas fama est, Ioachimum Abbatem praedictum, multis annis, antequam hi sancti viri in terris nascerentur, in eo opere effingi curavit. Tum, exclusa turba, Carulo Principi, eiusque comitibus aperiant thesaurum, stupendasque prorsus opes diutarum: atque ostendunt dinorum imprimis imaginum coronas ex auro plurimas, atque capita cum pectoribus humane magnitudinis ex auro item puro fabricata gemmis ac margaritis preciosissimis exornata. Videntur carbunculi adamantes, smaragdi, topazii,

Chorus.

Ara maior.

Sacrarium cum thesauro D. Marci.

ebryolithi, hyacinthi, ac uniones mirae magnitudinis, & precij incredibilis. Item cochleae, cymba, patera, ac vasa potoria, ex onyche, iaspide, & achate, multiplicia. Monstrabat donaria magnorum Principum excellentissima, monocerotum duo cornua proceras, & unum brevius; pyropum seu carbunculum ingentem à Dominico Grimano Cardinale thesauro huic illatum; item urceum ex preciosissimis gemmis, quem olim V. Cassanes Persarum rex Venetis dono miserat. Profertur etiam mythra silemnis, quae noni Ducis capiti, cum inauguratur, solet imponi; quam quoque festis maioribus in publicum prodians gestat. Est autem valde conspicua limbis, & clavis aureis, gemmisque nobilissimis plena, habens in apice precij inestimabilis carbunculum. Quid referam sine numero visos ex auro, argenteoque celatos calices, candelabros, thuribula, candelabra, guttos, ac pelles, aliisque vasa rei diuina in usum pulcherrime fabricata? Longum esset enumerare singula. Poetae igitur non indolenti verbis finem his imponere satius erit:

Monocerotum cornua.

Mythra solennis Ducis Venetorum.

Innumeros calices hic, aurea vasaque vidit,
 Apta ministeriis, vobis apta piis.
 Ac plures chlamydes gemmis auroque rigentes
 Quam quot luciferos integer annus habet.
 Mollia praetereo, quae Seres vellera quondam
 Nere, sed Ansonides iam didicere nurus.
 Nec refero tinctas concha Sydonide vestes,
 Nemo sacerdotum quas numerare potest.
 Cum igitur eo die Carulus Princeps in Venetorum
 rebus cognoscendis egregiam operam impendisset, atque
 avidius omnia in sacrario perlustrasset, praclaris illis
 viris procuratoribus S. Marci gratias egit humaniter,
 quod in ostendendis declarandisque singulis tam libentes,
 ac promptos sese demonstrassent. Atque cum eos
 S dimi-

Turris
S. Marci.

dimississet, eam ductoribus suis ad turrim, firmamq;
sedam perrexit. Iuxta basilicam S. Marci ex qua
drato lapide exstructa est turris aquilatera, quae
versum lata pedes amplius quadraginta, non basilica
contigua, sed intervallo pedum LXXX. separata. Eius
fundamenta subterranea pluris, quam turrim ipsam
solo consistisse, Sabellicus auctor est. Sublime fastigium
regulis aeneis inauratis tectum est, quod sole splendens
quam longissime ab Istria Liburniaque navigantibus
conficitur. Ascendant per scalas lapideas concen-
ratas, quae per interiores turris parietes cochleatim
cambiendo exurgunt sensus ad caelum usque. Pa-
cherrimus est e turris summa undequaque prospectus
privam in urbem ipsam ex multis insulis consistens
& pontibus magna ex parte connexam. Monstrant
Carulo Principi sex urbis regiones, vici, fora, tem-
cenobia, & alia aedificia publica insignia. Item
exigua circum urbem in ipso stagno sparsim iacetas pe-
mulae, quae monasteriis, templis, aedificiis, ac horru-
cherrimis excelsa sunt. In nonnullis etiam oppida
dam & colonia vetusta Aquileiensium Vicentinorum
Opitergenorum, Concordiensium, Atestinorum, Al-
natum, aliorumque vicinorum populorum, qui Ha-
mias temporibus saeviente per Italiam Athyla, in
estuarium veluti in loca tuta commigrarunt. Appa-
fronae litus incurvum instar arcus, per xxxv. circi-
milia pelagus Adriaticum excludens, & beneficia
ture stagno praestructum ad tutelam urbis, atque
insularum contra fluctus, & furibundi maris violentiam.
Ofitii quibus tamen exiguus interruptum est, quae pau-
navigis, ac aquis marinis viam, ac aditum in stag-
praeberit. Visuntur portus profundissimi, Clodianum
Meduacum, castellis & propugnaculis ita muniti,

Vitis regio-
nes, & insulae.

Litus Adria-
tici sinus.

Masses ingentes, cum voluit, excludant facile. Patescunt
ad pelagus a fronte & a sinistris Carnorum Alpes,
Istriae promontoria; a dextris Apennini ante iuga
Gallia Cisalpina plana fructifera, Euganeiq; colles nobi-
ssimi cum Athesis, & Eridani ostijs. Denique a tergo
versus Noricorum ac Rhetorum Alpes niuosa. Nec
curari poterat circumspicientium oculi regionum amoenissi-
morum varietate & pulchritudine, detentiq; fuissent di-
na, nisi sol occidens cogedo nebulas longinquirem pro-
cedere impedire cepisset. Ductus igitur e turri cum suis
Carulus Princeps in celeberrimum D. Marci forum,
sumptuosus aedificiis undique clausum, a fronte mirabili
a basilica D. Marci, & a regione D. Geminiani aede
armorea; latera exornat magnifica palatiorum stru-
ctura cum splendidis porticibus, & mercatorum, artifi-
um, variis tabernis. Videt ibi Carulus diversissimos
omnium amictus, audit varias linguas in tanto multi-
licium nationum concursu; uti orbis, non urbis esse fo-
rum quispiam non inepte diceret. Itaque Germano cui-
dam poeta attonito elegantes istos versus extudit eius
turi admiratio:

Si placeat varios hominum cognoscere cultus,
Area longa patet sancto contermina Marco,
Celsus vbi Adriacas Venetus leo despicit undas.
Hic circum gentes cunctis e partibus orbis
Aethyopas, Turcos, Sclavos, Arabesq; Syrosque
Inueniesque Cypri, Cretae, Macedumq; colonos,
Innumerosque alios varia regione profectos.
Saepae etiam nec visa prius, nec cognita cernes.
Quae si cuncta velim tenui describere versu,
Hic omnes citius nautas, celeresque phaselos.
Et simul Adriaci pisces numerabo profundi.
In capite fori, quod litus maris spectat, monstrat Principi

Theatrum
omnium gen-
tium D. Marci
forum.

Columnae
maximae 60-
lites.

Carulo ductores economi ex solido marmore Phrygi-
 binas columnas peringentes, è mari venientibus
 à longè conspicuas; in quarum una D. Marci Ve-
 rano, alati nempe leonis, insignia inaurata visuntur;
 altera D. Theodori statua inaurata posita est. In
 intercolumnio de noxijs cõdemnatis supplicia sumuntur.
 Allatas simul tres eiusdem magnitudinis feruntur
 rariis navibus è Græcia Sebastiano Cianio Duce, ac
 annis quadringentos, earumque unam vi pondus
 è navibus extraherentur in terrã, ruptis archi-
 tetorum instrumentis, in aquas decidisse, & in fundo
 huc cerni posse tradunt: alias duas ad caput fori Ma-
 ciani, ubi nunc conspiciuntur, modico intervallo erigi
 fuisse ingenio Langebarði cuiusdam architecti, vultu
 rudetibus novis è sublimi demissis, & aqua madefactis
 Qui dum sese contraherent, & pondus vi sua se-
 sublevarent; alios siccos breviori semper spacio suble-
 & aquis item irrigatos fuisse: eoque modo paucis die-
 opus continuando, moles illas ipsum erexisse docetur.
 Addidere, non aliud architectum industria pre-
 postulasse à republica, quam ut aleatoribus in eo in-
 columnio ludendi impunè libertas semper esset. An-
 rum hoc sit, ignoro; sania in medio, & fides penes le-
 vem libera maneat: constat quidè scholam nebulonum
 aleatoriam sub ijs columnis assiduam, & frequenter
 videri. Sequenti die Carulus Princeps mane naves
 profectus est Muranum, ad videndum officinas vitru-
 rias. Quæ insula distat ab vrbe passus plus minus
 Eam verò tradunt Altinates, & Opiterginos Hæ-
 cis temporibus primum occupasse. Nunc autem vitru-
 formam exculta est, civili populo frequens, atq; in
 pluribus, adificiorumque splendore nitens. Horti
 denique cultissimorum amanitate vrbi civis m-

Architecti in-
 dustriolum
 inuentum.

Muranum in-
 sula, ceteronia
 vetus Altina-
 tum & Opi-
 terginorum.

nam cedit. Carulus cum sacris primum interfuisset
 D. Petri martyris cœnobio, luculenter adificato, eius
 templi picturas elegantes, bibliothecam præclaram, vo-
 minibus multis refertam libenter perlustravit, atq;
 etiam hortos sumptuosos nobilium Venetorum artifi-
 cios fontium scaturigibus elaboratos, & excellentium
 arborumque fructuum plantis variis plenos. Intra-
 unde insignium vitrariorum tabernas quasdam, osten-
 dantq; principi qua ratione candentem materiam è for-
 nacibus depromptam ferreis fistulis adhaerentem artifi-
 ces vel vno vel altero flatu in calices, pateras, aut in
 unam velint poculi formam magnitudinemque mira-
 bilitate confestim reducant. Nec satiari videndo
 potuit, quin & inflare fistulis spiritum, & non prius
 hanc artem experiri ipse voluit. Varietate profecto,
 um artificio, ac materia exquisita, exuperat hæc Mu-
 ranensia quæ longissimè cetera totius orbis vasa vitrea:
 que imitantur tam claritate perspicua, quam splen-
 dore crystalli naturale, ut merito crystallina vocentur.
 Artifices etiam indies ornamenta nova, rationesque
 ad antiquitatis imitationem variè figurandi præstan-
 tiores excogitant, colores quoscunq; mirabili industria
 addunt, auro, argento, cœlatura, signis, ac gemmis ex-
 ornant; & aqua candentem intingendo materiam po-
 tula faciunt, quæ prorsus ex tenerissima glacie sua sponte
 concreta videntur, & quæ in aestu algorem intuentibus
 excitant. Et tinctura quidè genere imitantur veterum
 ematina, murrhina, Obsidiana hyacinthina, ac sap-
 purina vasa potoria non tantum, sed & escaria omnis
 generis capacissima. Quæ quidem historiarum encan-
 tibus tam eleganter adornant, ut Plinium ipsum, si re-
 spiciens ea videret, obstupescerent; meritòq; is iudi-
 casset, aureorum, argenti eorumque precia atque usum,

D. Petri cœ-
 nobium.

Horti.

Vitrariorum
 tabernæ.

Ingeniosa va-
 rietas artis
 vitrarum.

Vasorum spe-
 cies, & formæ
 multiplices.

nisi fragilia essent, hac diminueri posse. Quid mirum non satis possunt admirari Carulus Princeps, atque comites in ijs tabernis tam immensam, ac variam vasa suppellectilis copiam; infinitas poculorum, ac candelarum vasorum species, non ad mensa tantum delicias sed ad quemvis alium usum excogitatas. Præterea ues, luteres, cacabos, matulas, guttos ingentes, phasgas atque rostratas, tormenta bellica, castella, turres, mæcarpentia, & organa musica ex vitro perfecta, diuina ne conflata, quæ singula hic longum esset describere. Cùm igitur omnia diligenter perspexissent, Carulus artificibus liberali honorario remuneratis, ad urbem reuertitur. Ceterum illi, ut est ambitiose ciuilitatis principis largitatem denno experiri, vicissim eorum crystallinorum poculorum multifaria synthesis, quæ cliniaris abacus, eleganter & regiè posset instrui, hauriarunt, eandemque ad eius hospitium miserunt. Verò cum suis traiecit in insulam D. Georgij quinque circiter ab urbe passibus è regione D. Marci positam, ut videret sumptuosissimum eius loci monasterium, templo marmoreo, elegantissimæque adificiorum struente celebre: ubi priusquam adis sacra tabulas, statuarum naria amplissima, sepulchra ducum, ac principum, cœnobij longissimas porticus, atria, cœnacula, cubicula, bibliothecam instructam, nec non hortos excultos, & modum spaciosos perlustrasset, sol in meridiem descendere cœperat, horaque postulare, ut in hospitium uerteretur. Sumpto deinde prandio, accessit Carulus principem summi Pontificis internuncius cum natiuocomitatu, gratulaturque eidem sanctissimi Domini nomine felicem in Italiam accessum. Sanctitatem uehementer eius rei ob causam letari, & omnino pro-

D. Georgij
insula, ac mo-
nasteriū am-
plissimum.

Summi Pon-
tificis ad Ca-
rulū legatio.

ut ita rationes itineris sui porro disponat; quò tēpestrat ad anni Iubileij exordium ante Kal. Ianuarias sequentis Romam venire possit. Paterni prorsus animi hospitium ipsum inueniturum; honoratissima Principum conuentui, celeberrimoque huius anni festo, cuius ob causam ab extremis orbis Christiani partibus plurima hominum milia confluunt, ipsum interfuturum. Carulus breuiter respondit, Sanctissimi domini sui desiderio ac uoluntati libenter se morem in omnibus gerere uelle, paternam ipsius beniuolentiam agnoscere, summa semper reuerentia obseruare; prometeri autem ut eam possit, capere, ac sibi cura futurum. Cùm ille discessisset, uenit Regis Galliarum legatus, eadem ferè referens, regem quippe summi illi peregrinationem Italicam optare felicem, honorificam, atque utilem; sperareque, uti (quemadmodum ipse in aula Casaris coram petisset) eum in reditu suo uisitandi occasionem non præteriturum. Carulus adfirmare, certum se quippiam de hac re polliceri nequire; tempus ipsum proxima uere consilia subministraturum: nisi tamen uel breuitas temporis, uel quid aliud suboriatertum obstaculo, sibi in animo esse uidere Gallias, regemque affinem; ceterosque sibi sanguine iunctos principes debitis etiam profèqui officiis. Iam uero, cùm tali cum responsio legatos dimisisset, paulò post Venetorum Ducem Mocenicum ut officij officio rependeret, uisitandi Principis causa cum summis magistratibus, & aulico comitatu, aulonis tribus inauratis ad eius hospitium uenit. Intellexerat enim Principem Carulum propediem discedere, & missionis accipiendæ causâ in aula ad ipsum venire uelle. Voluit igitur ciuilitate præuerrere, & principem eo ceremoniarum labore subleuare. Carulus inopinato maximi Ducis aduentu percussus conqueitur nimio se grauari honorum pondere; subueni gradus,

Regis Galliarum legatio ad Carolum Principem.

Venetorum Ducis uisitas Carulum.

atque ordines ciuilitatis; nil minus ipsius persona conuenire, quam ad tale officij descendere. At illi sereno vultu subridens contentum eum esse iubet, ritibus quidem hoc facere, & ex solemnibus maiorum; Principes hospites visitari debere: quò constet, gratos & acceptos esse, & num dignè, commodè tractentur. Præcari quidem se suo ac reipublice nomine, ne quid in amica ciuitate sibi deesse patiatur. Cùm aliquando in atrio sedentes variis de rebus sermonem traxissent, Dux discedere volens ait se intellexisse, quod intra biduum inde Patanium pergere, ac porro ulterius velle. Festinationem istam sibi videri. Venetias, atq. Italiam mereri maiorem indaginem, nec cursim perlustrari, sed pedetentim potius perscrutari debere. Nam quò penitus harum prouinciarum dotes cognoscantur; eo magis aestimari, uberiorèmq. fructum reddere. Ignota virtutem negligi, ac sepe contemni; cognitam verò degustatamque amari, ac magno in precio semper haberi. Carulus è contra vehementer excusare angustiam constituti temporis. Caesaris in gratiam se perdidit meliorem astatu autumnique partem; hybernos autem breuissimos dies proficiscentibus omnia impeditiora facere, idèoque maturandum nonnihil esse. Satius igitur esse, ut visis mane sequenti naualibus, & armamentario, missionem flagitet, & ad iter se accingat. Ad hoc ille respondit, se quidem eius proposito, ac consilijs profus refragari nolle, & quandoquidem ipsi sic animo constitutum esset, se in præsentiarum ei valedicere, & gratia sancta precari velle; utq. suis, ac reipublice familiaribus ubique per omnem ditionem Venetam uteretur liberè, mandat. Atque ita peramanter cùm principum eius comitatu valedixit; quod & ceteri eius magistratus fecere, ac deinde simul ad aulam reuer-

Italiam non cursim perlustrari debere.

Ignota virtus negligitur.

Missionem discedendi Carulus accipit.

sunt. Carulus autem hac missionem accepta letus, ne reliqua diei perderet, cum ductoribus suis per urbem nauiculis est uectus, uti residuas quasdam insignes ades sacras perlustraret. Postridie mane ex oriente iam sole, rei diuina primùm in templo D. Zacharia interfuit; ac deinde cum ductoribus, & comitatu suo ad naualia perrexit. Arsenalen nunc vocant locum, quasi artem naualem, quòd arte naues ibi struantur. Insula est in his angulo contigua versus orientem, & Adriaticæ maris portus amplitudine duorum miliarium in circuitu, fossis ac muris undique validis munita, & cum oportunis ad custodiam turribus. Diuisa est per regiones suas, atque artificum operariorumque diuersas tabernas atque officinas oportunis quasque locis dispositas complectitur. Quadringentorum hominum labore continuo naues, machinas, atque instrumenta omnis generis bellica perpetuò edificari affirmant: quorum stipendia in hebdomadas singulas ad mille ducetos aureos aestimantur. Iam pridie in nauali innotuerat, Carulum Principem aduenire velle. Magistratus igitur eius loci, & præfecti fabricum & classis, scribaeq. nauales cum suis insignibus præsto fuerunt, & ante portam decumanam, ipsi solemniter exceperunt. Salutèque dicta Ducis ac reip. nomine gratulati aduentum, præeuntes circumduxere per regiones singulas, & artificum operariorumq. tabernas & officinas. Monstrant in fabricum tignariorum amplissima regione, quo pacto materia ad classem, nauèsq. præparetur, adapteturq. ut aduisione spondas, & costas incuruent; malos, antennas, remos, ac tonsas ut leuigent; quomodo fiant trochlea, pontes, antlia, corbita, machinarum bellicarum rota, ceteraque naualia instrumenta, quæ in diuersis locis

Naualia Venetorum.

Tignariorum regio.

Fabrūm fet-
rariorū offi-
cina.

Tana restionū
aut calostro-
phorū regio.

Armamentaria

Spolia & ma-
nubia.

Velariorum
domus.

Rostratum,
arque trire-
mum portu-
cus.

Quinquere-
mes & rostra
à Turcis ad
Naupactum
capta.

Thalamagus
Bucentaurus
Ducis Vene-
torum.

*singularem fabricabantur. In Vulcanis fabriam ferri-
riorum officinis vident formari gyganeas tormentorum
bellicorum moles, graues aneas fistulas, & praelongos
tubos vastos, atque immanes globos ferreos: cudi pon-
derosas anchoras, item harpagones, falces, catenas, cor-
nos, bellicosque navales apparatus varios. In Tana
qua restionum, aut calostrophorum est magna regio im-
mensas rudentum & camelorum spiras admirantur
perlastrant, ut protoni, pesmata, & hypera inueni-
queantur, aliisque velorum, antennarumque retinacula
Per armamentaria diuersa telorum omnis generis ple-
na, quibus instrui vel naumachia posset, ostentabantur
insignia à Turcis, atque pyratibus capta, & hostium spolia,
manubiasque insignes proximo ad Naupactum nauis
proelio capta. Transerunt deinde in velariorum, vel
Græcè potius dicam, histiorrhaphorum domum, ubi
tabulatis in pluribus inuenerunt mulierum ac puellorum
aliquot centurias assiduo labore vela cōsuentium
vel resarciendum. In naualis ipsius credit nullis inueni-
porticus miliaria, & per ampla ex tabulatis extru-
sunt, sub quibus rostrata, ac longa naues circiter de-
cente, præter minora nauigia infinita, stantes in ho-
matibus siue pontibus, seruantur à plauiarum actio-
pestatum iniuriis, ex aquis dumtaxat subducta, &
omnem occasionem nauigationis parata. Inter hæc præ-
fecti monstrarunt Carulo Principi pratorias quinque
remes, aliasque triremes laceras, ac globis ferreis tra-
iectas, proxima victoria nauali ad Naupactum capta
nec non Imperatoriam And. Veneri qui in eo proelio
cecidit. Ascendunt etiam in thalamegum inauratum
& sculpturis picturisque insignibus exornatum De-
Veni, quam Bucentaurum propter magnitudinem
nominant: hac festinis dumtaxat diebus euehiuntur*

*imprimis dominica Ascensionis solemnī die; quando
magna cum pompa, splendorque procerum comitatu
ex urbe ad Adriatici maris præcipuum portum profi-
ciscitur, ubi certis cum ceremoniis Thetidi spōsaliorum
arræ, annulo aureo mari iniecto, soluit. Ostendunt deinde
præfecti imper resectos magnis impēsis muros, ac turres,
aliæque vicina adificia; qua sub exortum postremi belli
Turcici, fraude, ut plures suspicantur, hostili, coniecto
in sulphurei pulueris tormentarij dolia in turribus
condita incendio, conflagrant. Cum denique perlus-
trassent omnia, magistratus, ac præfecti Principem in-
uitant ad videndum quaestorium, quod sane sumptuo-
sum est adificium, supellectile magnifica instructum, ubi
magistratus loci coeunt in conciliū, indies opera sin-
gulis hebdomadibus soluantur, quaestores, ac scribe
quaestorijs suas habent officinas, rationumque tabularia.
Mox introducitur in canaculum pulcherrimum, ubi
in mensa parata erant bellariorum delicia multiformes,
& astabant pincerne, auratis in pateris argenteis Cre-
tica, Chia, & varij generis dulcia nobiliaque vina pro-
pinaturi. Hortantur Carulum magistratus post istos
labores, diurnamque deambulationem ieniaculum
sumere, atque ita quippiam degustando, cum ipse totusque
comitatus nonnihil corpus refecissent, gratias
immensas magistratibus, ac præfectis Carulus egit, &
accepta licentia discessit. Nil aliud restare tum inter
suos dixit, quam ut in sequentem diem pararentur pro-
fectio. Missus igitur cum mādatis dispensator Mestre-
sum, uti inde continuo familiam & equos iter arripe-
re, terrestriq; itinere cum hospitiorum designatore Pa-
taium pergere iuberet. Ipse priusquam rediret ad ho-
spitiū, declinavit ad edes legati regis Hispaniarū, officij
caussa, ut ei valediceret: quod valde gratū seni optimo
fuisse,*

Thetidis an-
nual sponsalia.

Incendium.

Quaestorium
in naualibus.

Valedicite-
gatis Princi-
pum Carulus.

fuisse, xenias ad Principem missis, mox sub prandio declaravit. Ut autem illo die semet expediret Carulus, meridie per pluuiam vectus phaelis ad legatorum hospitium, valedixit summi Pontificis internuncio, ac regni Galliarum oratori. Visitauit deinde Casarei legati Comitum N. qui tunc Viennam profectus erat, uxorem, necessitudini hoc tribuens, qua huic illustri foemina cum ipso erat paratela. Nam apud Caruli matrem Oeniponti quondam educata fuerat, ideoque vehementer eum videre, & affari cupiebat. His peractis, ut simul nobilium inuenum habitus ac mores, insigniumque matronarum & virginum formas, & vestitus, obiter perlustraret; a ductoribus suis inuitatus, iuit ad nuptiarum solemniam, qua tum magna cum frequentia celebrabantur in Cornariorum palatio, ubi cum omnium applausu choreis & conuersationi indulgens horis aliquot festino conuentui interfuit. Honorificum hoc visum nobilitati, atque discessuro postmodum Principi Carulo sponsa & sponsa nomine gratia per ampliter acta sunt, quod praesentia sua nuptias illas honorare voluisset. Sexta Kal. Nouembris Carulus nauigio Patavianum profectus est, & oeconomi Veneti eum prosequuti sunt ad Meduaci fluminis ostium vetus, obstructum olim a Venetiarum fluminis ibidem stagnis illabens eius lacunas, & eum pos oppleret, suaque alluione sensim terrestrem accessum ad urbem faceret. Leuca officinam nunc appellant, in qua cum nauigia mercibus onusta rotarum volubili machina ex aquis sublata per aggerem hinc inde transferuntur, vel e stagnis in flumini fossam, vel ex flumine in ipsa stagna. In fluminis ripa stabant aulone Venetorum bina commoda & instructa, in quibus prandium paratum erat: ad has cum Principem deduxissent oeconomi Veneti quam humanissime eidem valedixerunt, & redierunt.

Carulus Patavianum profectus.

Machina tra ductrix.

redierunt domum licentiam petierunt fausta omnia profectis optantes. Carulus propter sedulitatem, officiaque omnia tam benigne semper praestita gratias eis quam maximas egit. Et cum ex ipsius mandato praefectus aula Gimnicus abiturientibus xenias, ac munuscula gratitudinis ergo praesentaret, & multis precibus, ut acceptarent, urgeret, quippiam accipere prorsus recusarunt, ac Principis gratiam sibi muneribus omnibus chariorem esse dicentes, cunctis amantissime valedictis, ad urbem reuersi sunt. Illi autem prandium sumunt in nauibus, & aduerso interea flumine, equorum, non velorum auxilio vecti serius post occasum solis Patavianum appulere. Rectores ciuitatis (sic enim nunc appellant Procos. qui Venetorum nomine urbem illam provinciam obtinent) cum nobilitate & magistratibus aduenientem Principem expectabant cum facibus ad urbis portam, atque in exscessu per amanter exceptum, tympanis, tubisque praecinentibus, duxerunt ad preparatum ipsi hospitium in palatio Episcopi Pataviani, ubi cum suo comitatu impensis publicis magnificentissime tractatur. Postridie mane cum Rectores iurisdictionis exercenda obcausam, Principi adesse non possent, destinati ad officium Comes Alti collis, praefecti equitum praesidiariorum vices gerens, & Prior magnus equestris ordinis Allobrogum cum nobilium comitatu magno duxerunt Carulum rei diuina primam causa ad summum templum, quod propter structurae magnificentiam per celebre semper fuit. Equis deinde per amplissimam urbem vecti perlustrarunt insonia quaque loca, & edificia, portas marmoreas, triplices muros, atque fossas immisso Meduaco flumine profundas ac navigabiles, propugnaculis ingenita, quibus Veneti nunc urbem istam, & antea Carriarienses Principes exornarunt, & inexpugnabilem red-

Carulus dimittit Venetos oeconomos.

Rectores ciuitatis Pataviae.

Patavij munitiones & aedificia.

Prætorium
vrbis.Illustrium vi-
rorū imagines

reddiderunt. Vident lapideos pontes, fora spatiosa. Ad-
scendunt deinde in sublime prætorium plumbo tectum,
Palatium maius appellant, statuis & picturis excel-
lentibus ornatissimum; ubi monstrantur Carulo vira-
rum illustrium Patavinorū effigies, qui suis virtutibus
immortalem famam nacti, urbem illam vel natiuitate,
vel morte sua decorarunt. Et ne longus sum in enume-
randis singulis, quorum imagines Principi tum ostenda-
bantur, ut T. Liniy Romana historia principis, cuius
etiam ossa perhonorifice ibidem marmoreo in sepulchro
condita esse affirmant; ut Imperatorum quorundam,
item Asconij Padiani oratoris, Arruntij Stelle, &
Valerij Flacci, poetarum, Iulij Paulli iuriconsulti,
qui Alexandro Senero Imperatori à consiliis fuit; ubi
breuiter elegantis poetæ Germani versibus perstringere
libet, qui de hac vrbe celeberrima sic cecinit:

Salus vrbs doctiloquis sedes aptissima Musis,
Magna loco, spatiosa foris, placidissima cæli
Temperie, muroque triplex, latissima fossis,
Et magnis celebrata viris. Hac Liuius ille
Historiæ pater est genitus, seruantur eodem
Illius ossa loco, statuis, tituloque superbo;
Hic vbi iuncta foro, nullis fulcra columnis
Plumbea marmorei plachrè stant tecta palatij,
Hic etiam Paullus, iuris legumque peritus,
Et statuas alij meruerunt vrbis alumni.
Hæc quoque Valerio patria est, qui Iasona laudat,
Hæc patria Asconio, & Stellæ; prætoris in arce
Effigies quorum & titulos spectare licebit,
Atria Romanum referunt vbi picta senatum.
Hic quoque suprema Longoli conderis vrna,
Inscriptaque tuæ Bembus tria carmina tumbæ.

Te iuuenem rapuere deæ fatalia nentes
Stamina, cum sciret moriturum tempore nullo,
Longoli, tibi si canos seniumque dedissent.

Docta & ingeniosa ibidem epigrammata plura Coro-
na Pigibus enotauit. Pergunt deinde ad D. Iustine
monasterium per amplum Benedictinorum, ubi vasta
templi nona moles è quadrato saxo magnis impensis, &
architectura mirifica tum extruebatur. Monstrant
ibidem D. Luca Evangelistæ reliquias & ossa in mo-
numento alabastrico antiquo, nec non aliorum dino-
rum martyrum. Iunonis olim sanum eo loci fuisse Blon-
dus & antiquarij perhibent, cuius Linius libro x. me-
minit, scribens classem Græcorum Cleonymo Spartano
duce ab Emilio consule è Salentinis pulsam, ad Vene-
torum litora à Patavinis victam fuisse, & rostra nauium,
spoliâq; Græcorum victoria nauali parta in veteri Iu-
nonis ade fixa suo etiam tempore superfuisse. Volunt
etiam T. Liniy reliquias, & sepulchrum ibidem inuen-
tas esse. In perlustrandis hoc modo rebus variis cum
ante meridianum diem transegissent, Carulus sumpto
prætorio ad iter se accingit: visumq; consultus, ut equis
maior quies daretur, Gallia Cisalpina planas illas re-
giones peragere vehiculis, quorum ibi copia magna est.
Relinquunt igitur caballos cum equisonibus, familiâq;
parte Patavij, statuiturq; his dies, quo inde Ferrariam
pergerent, & principem ibi expectarent. Ipse carpentis
duodecim conductiuis eodem die proficiscitur Vicien-
tiam, ut nunc appellant, veteres tamen Romani Vicien-
tiam dixere, veluti antiqua marmora demonstrant.
Antiquitate quidem cum ceteris eius tractus vrbibus
certat, condita, quemadmodum Sex. Pompeius Trogus
affirmit, à Gallis, cum Mediolano, Como, Verona,
Brixia, Bergamo, quos Tarquinij Prisci Rom. regis

D. Iustine
monasteriumCleonymus
Spartanus à
Patavinis
victus.Carulus vehi-
culis per Cis-
alpinam pro-
ficiscitur.Vicetia cole-
nia.

tem-

temporibus Tuscos ex ijs regionibus pepulisse Lincol-
bro v. memorat. Comitantur Carulum abentem pra-
fectus urbis, & Rectores, cum magna nobilitate; quos
extra portas, accepta discedendi licentia, dimisit. De
paucas deinde horas equitatus Vicetinarum nobilitas
ultra secundum à Vicetia lapidem Carulo venit de-
niam, & procos. Veneti urbis eius gubernacula tenent
carpentis extra portas occurrerunt, aduentumque
publica nomine gratulati, cum satellitio, & peditatu
tubis praeinentibus, tympanisq; sonantibus, non sine
genti pompa duxerunt eum per urbem ad praeparatum
hospitium. Fit intrantibus magnus applausus bella-
rum tormentorum è portis, muris, ac propugnaculis
principisque videndi causa concursu populi fera, plateae
fenestra & compita repleta sunt. Exceptus fuit hospes
cum sua cohorte in amplissimo palatio Comitum Otho-
Thiency, & non minore, quam in alijs urbibus splendi-
Venetorum impensis est tractatus. Die sequenti procos
cum praecipua urbis nobilitate Carulum comitantem
reque diuina in maiore templo cathedrali audita
visendam urbem adificiis splendidam ducunt, & re-
omnium copia abundantem. Ostenderunt illi impri-
forum, ac pratorium magnificentissimum; atque per
deinde ad praeicatorum fratrum coenobium, ut videtur
in eius ornatissimo templo sacram illarum spinam ex
rona Christi seruatoris nostri; quam à D. Ludovico
Francorum rege dono acceptam Bartholomaeus Vico-
nus eiusdem urbis episcopus, atque ordinis praedica-
rum, in hoc olim templo dedicauit, ubi cum magna
ligione seruatur. Orbis denique situm, adificiaq;
lustrant, quae à duobus amnibus ibidem confluentibus
irrigatur, habetque mercium, rerumq; omnium
rendarum magnam commoditatem ex agro illo qui

Spina sacra
ex Christi ser-
uatoris nostri
corona.

circumquaque frumenti, vini, olei, fructuumq;, quae ter-
ra producit, omnium feracissimo. Perlustrata iam urbe,
Carulum atque eius comitatum opiparo sumptuosq;
prandio Vicetini refecerunt; abiturientemque procos
praecipuaq; nobilitas omnis eadem qua pridie eum rece-
perant pompa, cum tubis, tympanis, & peditatu comi-
tantur. Quibus, cum extra urbem ductus, gratias actis,
valdedixisset, per Amiliam viam carpentis proficiscitur
ad Montem fortem pagum; medioq; inter Veronam &
Vicetia itinere recipitur cum suis hospitio in villa Episcopi
Veronensis. In cuius pratorio eleganter exstructo, licet in
prociatu, comode tamè & laute cum suis ea nocte tracta-
tur Venetorum impensa. Vicetini namq; procos praemissis
dispensatoribus pro reipublica magnificentia de rebus
omnibus abundè mäsioni prouiderat. Postridie cum rebus
diuinis ibidem interfuisset, Veronam aliquanto cupidius
properauit, ut ante Kal. Nouemb. omnium Sanctorum
diem festum esse Mantuae posset. Vehuntur igitur mane
ciuis quadrigis per incultos, & lapidosos Veronensium
campos, qui ante Veronam in collibus positam millia
passuum viginti patent; & celebres sunt maximis sum-
morum ducum aliquot victoriis, aut cladibus. Refere-
bat tum Corona Pighius principi suo, Sabinum Iulia-
num Imperium inuadentem à Carino Casare in iisdem
campis victum & occisum fuisse, atque Odoacrum
Hervulorum & Turcilingorum regem, qui Augustulo
depulso Italia regnum per vim occupauerat, & aliquot
per annos eam tyrannide oppresserat, à Theoderico
Ostrogothorum rege triduoano praelio debellatum fuisse,
casum item postea Lambertum Guidonis Spoletani re-
gis filium cum quatuordecim Hungarorum milibus à
Berengario: nec multos post annos ab Hugone Arela-
nensi, Arnoldum Bauaria ducem cum paratissimo Ger-
mano-

C. Marius
Cimbros
vbi deleuerit.

minorum exercitu, quem Veronenses primi regem Italia contra Hugonem appellatum specie triumphantis intra moenia receperant. Deuictum in ysdem campis etiam à Rudolpho Burgundo Berengarium alterum Italiaq; regno priuatum: Aeorum denique patrum memoria magnis saepe praelijs in illo camporum tractu de Italia principatu fortuna varia certatum fuisse. Ceterum, quod Blondus scribit C. Marium Cimbrum ac Teutones in Italiam irruentes ibidem ultimè praelio deleuisse, incertum & obscurum id esse dicendum variè mirum in modum auctores in eius tam famosi praelij loco describendo. Nec temerè quidem Corona dixit. Fragmenta etenim Liny libro LXVI produunt, ab Athesis fluminis, quem obsederat, ripa Q. Catulum procos. à Cimbris fuisse deiectum; & auctore paulo post cum nono exercitu C. Mario, locis praelio victos, quo caesa ceterum quadraginta milia, capta sexaginta sunt milia. Si Romanae historiae principum Linyum integram haberemus, haud dubiè quid nobis de tam ingentis praelij loco constaret. Sex. In Frontinus in saltu Tridentino Q. Catuli exercitum Cimbris cecidisse demonstrat libro stratagematum quatuor. Nec non Valerius Maximus libro V. cap. VIII. Athesim Cimbrorum impetu Romanos equites pulsis & deserto Catalo procos. ad urbem fugisse scribit L. Florus, qui Linyum in historia quam maxime sequitur videtur, Cimbrorum per hiemem scribit Tridentinum agis in Italiam prouolutos velut ruina descēdisse. Atque sum flumen non ponte, nec nauibus; sed primum uoc corporibus, ac clypeis frustra tentasse, ac demum in ipsa silua obrutum transiisse. In Venetia moram tractantibus, ac ferociter diem pugnae postulantibus Marius uox alterum sequentem dedisse, eosque in patentissimam

quem Caudium uocant, campo praelio insigni prostratisse. Velleius Paterculus, & auctor de uiris illustribus, locum praelij exprimentes, eodem quasi nomine, Floro consentire uidentur; quamuis in appellatione variant nonnihil exemplaria, quemadmodum librarij imperitiores in proprijs nominibus cespitare frequenter solent. In quibusdam enim iam dictorum auctorum exemplaribus Claudius capus uocatur, in alijs Caudius; uerum in Velleianis quibusdam Raudus, ubi legimus in quinto Marij consularis gentem excisam Teutonum in campis, quibus nomen erat Raudis. Et placet haec significantiore & propria magis appellatio, corrigendaq; mihi uidentur in eo nomine Flori, & auctoris de illustribus uiris exemplaria. Raudos enim aptè Veronenses, alioquinque montibus subiectos campos uocamus uetusta uoce, quasi rudes, asperos, & saxosos: quandoquidem saxum ipsum quoq; raudus nominare solent antiqui, ut Sex. Pompeius ex Attio comico probat. Ex his, ni fallor, auctoribus Blondus alijq; colligunt, in Veronensibus campis admodum asperis eadem Cimbricam contigisse. Ceterum Plutarchus, licet in Apophthegmatis Romanis Catuli exercitum ad Athesim scribat à Cimbris pulsum fuisse, in C. Marij tamen uita, flumen illum Athisonem appellat, & locum praelij Cimbris Marium designasse planiciem apud Vercellas oportunam Romanis ad equitandum, & barbarorum multitudini ad iactantiam suam. An librariorum item imperitia hic nomina, pro Athesi Alhisonè, & pro Verona Vercellis suppositis, mutata sint, peritioribus indicandum relinquo, Athisonis nescio an quispiam ueterum mentionem faciat. In historia belli reliqua tamen Plutarchus non admodum discrepat à Linyo, Floro, ceterisque, Immanes uidelicet illas variarum nationum copias in Gallijs

Auctorum
loci Velleio
conciliandi.

Campi Raudi.

Raudus quid.

dimissas fuisse: ex his *Turonas* & *Ambrones* contra *Mariem* per *Lingonas* contendisse, & non procul ab *Alpibus* caesos ad *aquas Sextias* esse: agmina verò *Cimbrorum* in *Noricos*, atque inde perrexisse ad *Alpium* contra *Catulum*. Hos secutos item *Tigurinos*, *Florus* consentit. *Pavillus Orosius* tribus agminibus barbarorum *Italiam* petisse tradit; sed quibusnam in locis *Alpes* transcendere voluerint, non exprimit. *Palam* tamen est, diuersis itineribus transitum tentasse, & tam ultra, quam citra *Alpes* caesos fuisse; citra quidem in *Venetis* inter *Padum* & *Atbesim* in *Raudis* campis, tot iam dicti auctores consentiunt, qui *Tridentina* *Alpes* transisse in *Italiam* *Cimbros* volunt: *Plutarchus* autem an correctus sit, & quomodo nam conciliandis poterit, *Studio*sis discutiendum relinquo. Nobis autem suscepta *profectionis* descriptio nunc *prosequenda* est. *Carulo* principi *Veronam* appropinquanti in *istis* campis iam dictis occurrit cum equitatu & carpentis *praefectus Veronensium*, & in occursum primo congratulationeque *matua* simul mox intrarunt vicinum templum nouum *Diuae virginis Deiparae Mariae*, quod & *structurae* magnificentia, & crebris miraculis valde celebre: vbi cum *Deo*, & *Diuae* *Virginis* precibus *facta* ut assent, eodem in carpento, quo colloqui commoda possent, vehuntur ad urbem. Mox intra portas *Carulus* princeps rursus honorifice excipitur à *pratore* & magistratibus cum magno nobilium comitatu, & equitatu *praesidiariorum* ala, splendidaque *quadrigarum* *prosequentium* pompa, tubis *precinentibus*, *tympanorumque* cum sonitu per plateas aliquandiu *vectus* ostendit *visende* causa; iam appropinquante meridie ad *hospitium* ipsi designatum deducitur, quippe ad *antistitium* *Veronensis* *Cardinalis* *N. Naugerij* amplissimum palatium.

Excipitur à Veronensibus Carulus principis.

ium. Vbi cum sua nobilium cohorte pro urbis splendore, & reipublica magnificentia, sumptuosissimo tractatur conuiuio; cui etiam intermiscébatur acroamata varia, ut animi, aures, & oculi non minus, quam corpora cibis delicatissimis reficerentur. Finito prandio, uehicula ornata, & equi apparatus in iussu *praefecti* adducuntur in palatium, quibus *Princeps*, eiusque cohors *aulica* per urbem ueherentur. Ipse cum *praefecto* & *pratore* eodem in carpento sedens comitante, magna nobilium caterua ducitur ad palatium *Comitis* cuiusdam, *picturis*, *statuis* antiquis, & omni elegantiarum genere pulcherrimum, ut videret ibidem exercitia *virtutum* *ingenua* iuuentutis nobilis, quae *statim* diebus in *illustrum* domibus velut in *academiam* laudato more solet ad *variarum* *artium* certamina conuenire. Tum forte *Musarum* chorus aderat, artificesque peritissimi, atque inter eos *Comes* ipse tanquam *Apollo* testudinem pulsans, *uocum*, ac *variorum* *instrumentorum* *musicorum* concentu *Principem*, totumque *concessum* per duas horas detinuerunt. *Carulus* videns tempus *traduci* longius, *declarauit* *Rectoribus* (ita enim *praefectum* ac *pratorem* *summos* *urbis* *magistratus* simul appellant) sibi licet inuito iam inde *discedendum* esse, si quid *visu* dignum in urbe *perlustrare* deberet: *Cupere* enim se *vesperi* *ulterius* *proficisci*, quo *postridie* *Marmirolium*, ac *Mantuanam* *peruenire* *maturè* posset. *Credebant* omnes eo die *mansurum*, atque *pernoctaturum* *Verona* *Principem*; eratque iam factus in eum finem *apparatus*. *Rectores* tamè eius *deliberata* *uoluntati* *resistere* *obstinare* nolentes, mittunt *concessum* *oconomum* ac *dispensatores* ad *septimum* *lapidem*, qui in *Castello* *Villae* *France* *Principi* *comitatus* *hospitium* ac *cenam* pro *dignitate* pararent. *Interim* *dissoluitur* *Academicus* ille *conuentus*, & dum

Rectores Veronensium.

Villa Franca.

adducuntur equi, in Comitibus elegatissimos hortos trans-
eunt, scanduntq; in superiores a clivo montis pensiles,
quibus magna pars urbis conspici commodè potest. Per
parumper morati, ut oculos amœnitate & pulchritudi-
ne locorum nonnihil pascere, conscensis deinde equis,
proficiscuntur cum numerosa nobilium sequela per ve-
bem visendarum antiquitatum, & edificiorum publi-
corum caussa. Perlustrant igitur forum, curiam, &
cathedralem eadem peruetustam & sumptuosam, Thea-
derici, aliorumq; Gothorum, Langobardorumq; regum
arces & castella; Scaligerorum monumenta, nec non
plurimorum principum veterum alta palatia, ac di-
mus nobilium excelsas. Pergunt etiam ad forum bo-
rium, & ostendunt Carulo vetustissimam, & è qua-
drato saxo per amplissimam amphitheatri molem, quam
Arenam cives appellat: Cuius exterior paries quatuor
zonis pulcherrimis cinctus, totidem columnarum, ar-
cium, ac fenestrarum ordinibus, quadruplici opere
Dorico videlicet, Ionico, Corinthio, & composito in ad-
mirandam extollebatur altitudinem: quemadmodum
ex dicti parietis quatuor arcuum parte colligi potest
que sola reliqua manet adhuc erecta. Totum enim
exteriorem amphitheatri circulum barbari posterius
seculi, sublatis ad alia aedificia marmoribus, usque
fundamenta sunt demoliti; atque tanta maiestatis opus
non secus ac formosam, adornatam, ac longè conspicuam
Spartam quandam discerpta pulcherrima veste turpi-
ter admodum denudarunt. Ex reliquiis tamen veluti
ex unguibus leo, totius structurae magnitudo facile
agnoscitur, & quanta eius ars ac pulchritudo fuerit.
Ordinem enim unumquemq; parietis exterioris xxxiij
portas, vel arcus, totidemq; columnas habuisse, dicit
ipsa circularis proportio, & architectonica dimensio

Veronae aedi-
ficia celebria.

Amphithea-
trum Veron-
ense.

Tertium

Tertium autem operis Corinthiaci cxliij. stans col-
lossum inter arcus & columnas redimitum fuisse, loculis
& vestigia demonstrat. Sæpè Princeps Carolus, tanti
aedificij molem ac formam videns. Atque introductus
in porticus triplices interiores concameratas totam ma-
chinam circumambientes, vehementer admiratur via-
rum ac graduum labyrinthos se invicem occurrentium
vndequeque, quibus populus scandere in porticus supe-
riores, & in ipsa caeca interioris sedilia, vel descendere
& exire sine turba obuiantis impedimento quam com-
modissime poterat. Ingressus arenam mediam, gaudebat
videre planiciem onata specie extensam in longum de-
compedas xxxviii. in latum vero decempedas xxii. cum
dimidia; circumseptam vndique sedilium ordinibus
quadraginta duobus, gradatim, declivis rectè in mo-
dum supra porticus interiores adscendentibus in altum:
Qua tanta sunt capacitatis, ut supra viginti tria homi-
num milia per circuitum in ijs commodè sedere potue-
runt. Spoliata quidem iam olim fuit à barbaris interior
hec amphitheatri caeca marmoribus suis subfellijs; sed
nunc equester ordo nobilitatisq; Veronensis eandem suis
impensis restaurare, marmoribusque vestire coepit.
Qua festinis quibusdam diebus populo venationes, lu-
dos equestres, ac pedestria certamina publicè in eadem
arena, maiorum more, solet edere. Quis autem huius
tam egregia & immensa machina fuerit auctor, apud
veteres auctores mentionem nullam invenimus. Obscu-
ras dumtaxat quorundam reperio coniecturas esse.
Leander Albertus in Italia descriptione colligit ex
marmoris cuiusdam Lucensis antiqua inscriptione apud
D. Fidrianum reperti, L. Flaminium, Romanum con-
sulem, ac univèrsæ Græciæ domitorem, amphitheatrum
Veronæ propriis sumptibus erexisse, anno ab urbe

Veronensis
amphitheatri
obscurus au-
ctor.

T 4

con-

L. Quinctius
Flaminius
cos.

T. Quinctius
Flaminius
cos. eius fra-
ter.

Verona quā-
do primū
Romanorum
colonia.

condita dicitur. Ceterum hac inscriptio mihi plane suspi-
cita, immo scelerata ac falsa videtur; quandoquidem ab
historica veritate multis parasangis aberrat. Non enim
L. Flaminius vllum consulem Romanum fuisse, aut
Graciam domuisse invenio, sed unū dumtaxat C. Fla-
minium bis consulem, qui in primo consulatu Gallus et
Ligures vicit, non Gracos: & in secundo ab Annibale
ad Trasimenum lacum ipse victus & occisus est. At
verò L. Quinctium Flaminiūm cōsulem fuisse repe-
rimus, ceterum cum Gracis ille nihil rei gessit: frater qui-
dem eius T. Quinctius, Flaminius item consul Gracos
non tam domuit, quā Philippo Macedonum regi
deuictō Graciam uniuersam ab eius dominatione vici-
dicauit, & libertate donauit, anno post urbem conditam
DLVIII. Itaque nec dicta marmoris inscriptio tempo-
congruit cum vera historia Romana. Palam etenim
Flaminiūm aut Flaminiūm neminem fuisse con-
sulem ante urbis annum DXXX. Quomodo igitur Fla-
minius quispiam consul Romanus anno ab urbe condita
DLIII. sicut in marmore legitur, amphitheatrum Ver-
ona erigere potuit? Nec verò videtur esse verisimile,
seculo Romanos consules ibi suis sumptibus tam immen-
sistruxisse edificia; quo Transpadanis nondum soci-
tatis ius aliquod cum Romanis erat, quo necdum Ve-
rona Romanorum colonia facta; sed bello victi Insubres
& Cenomanni legibus parere, ut subacti cogebantur.
Testatur autem Asconius Padianus in commentariis
Pisoniana Ciceronis, Cn. Pompeium Strabonem, Pom-
peij Magni patrem Transpadanas colonias primū
deduxisse, atque iure Latij donasse. Inter quas Ver-
onam fuisse constat, quam Tacitus libro XXI. Colonia
Rom. appellat, & quam in panegyrico quodam Con-
stantini Aug. legimus Pompeium deduxisse, & Pom-
peianam

peianam euertisse. Deducta igitur primū Verona post
bellum sociale, post Romam conditam anno DCLXIV. quo
Cn. Pompeius Strabo consul fuit, quo etiam anno Cis-
padana Gallia ciuitas data est. Non itaque videtur
(inquā) verisimile, Romanos centum sexaginta annis
antequam colonia fieret, aut quid Romani iuris parti-
ciparet, Verona amphitheatra condidisse. Citius in
sententiam Torelli Saraina Veronensis, doctissimi viri,
pedibus irem, qui Augusti Caesaris auspiciis tam am-
phitheatrum, quā theatrum Verone conditum esse,
uarijs coniecturis & argumentis probare conatur.
Constat enim, teste Suetonio, Augustum plurimas per
Italiam colonias vel deduxisse, vel operibus ac vectiga-
libus publicis plurifariam instruxisse. Suffragantur
insuper, ut Torellus affirmat, quaedam chronica; in qui-
bus legitur, Amphitheatrum, quā Arenam vulgo
vocant, anno quadragesimo secundo Augusti constructum
fuisse. Ad stipulatur item Cyriacus Anconitanus, qui in
Itinerario Illyrici plures urbium antiquitates collegit,
scribens existimari Verona constructum Labyrinthum
(sic enim appellat amphitheatrum) quod Arena nunc
dicitur, anno Imperij Octauiani Augusti trigesimo
nono. Ceterum de tanti operis auctore cuiuslibet sum sit
iudicium. Moles, ac magnificentia insignis eius edificij,
nec non artificum & architecturae perfectio nobis facile
persuadent; non rudi & impolito, sed ad Romani nomi-
nis aternitatem florentissimo seculo Imperij, cuius po-
tentiam representat, tantā machinam excitatam fuisse.
Ducunt inde Carulum principem, rerum visendarum
voluptate delinitum, circum alias etiam urbis anti-
quitates visu dignas. Monstrat theatri veteris ruinas,
pontes lapideos, in Athesi, qui fluxu tortuoso mediam
secat urbem; item porticus partim combustas, partim
Theatrum, &
aliae antiqui-
tates.

deiectas, nec non Ianos quadri-frontes, & arcus moreos sculpturis pulcherrimis elaboratos, atque titulis eorum, quorum ob merita publicè fuerunt erecti, inscriptos. Quos hic latius describere super sedeo, sed diosum eius cognitionis lectorem remittens ad distictum aurellum Sarainam; qui eos non minus accuratè quàm ingeniosè inter ceteras sue patrie antiquitates expressit in dialogis quos de origine & antiquitate civitatis Verone in lucem libris quatuor edidit. Inter Gymnicus aula prefectus declinante iam sole profectum nem maturandam esse videns; ne redeundo in medietatem urbem ad hospitium Principi tempus perderetur, iussit, qui curarent quadrigas ac currus ad iter paratos, inberentibus illas cum reliqua familia infra horam excurrere. Muros Mantuana via in procinctu principem expectare. Perlustratis autem antiquitatibus, demum pergunt ad videndum novae munitionum urbis structuras, quibus Veneti maximis operibus, & sumptibus, continuoque studio, pro huius saeculi ambitione contendunt urbem illam inexpugnabilem reddere. Ostendunt Carulo principi immanes aggeres, spississimos muros, turres, ac propugnacula tormentis bellicis armata, fossas profundas atque latas, quas Athesis intronissus replet; item portas urbis novae, non tantè artificiosè operibus admodum munitas, sed etiam sculpturis, stucis & marmoreis columnis adornatas. Sub vesperum verò tempus, abiturientem Carulum prosequuntur Rectores urbis, reliquosque nobilem comitatus comitum. Vbi cum his gratias egisset, singulisque videri iussit; relictis equis, quadrigas cum suis ascendens tubicine & ductoribus Venetorum praenii, Villam Francam properavit, ad hospitium lautum, paratissimamque canam, ac pro loci conditione splendidam

Veronae munitiones.

Villa franca.

Prudie Kal. Nouembris, qui dies dominicus erat, mane Carulum principem à sacro redeuntem accessit legatus Mantuani Ducis Guilhelmi, & ei congratulatur aduentum felicem Principis sui nomine: Aduersa, dicens, valetudine ipsum iam diu costuctari, ideoque Marmiroli in secessu ex medicorum arbitratu vitam ducere. Id ipsum obstaculo fuisse, quod charissimo affini non prius visis, sua sponte vel Venetias vsque occurrere in comitatu non potuerit. Valde tamen letum ac gratum huius aduentum nuncium illi fuisse. Flagitare igitur ut venire properet, quo sua praesentia nonnihil valetudini afflictae recreare possit. Si non adeo quàm vellet, hospitium incundum ac hilarem, assiduamque comitem beneuolum tamen & benignum semper habiturum. Carulus nuncio inopinato valetudinis affectu sui affinis non parum percussus, eius visitandi desiderio magis flagrabat. Iubet igitur suos quamprimum iter apparare, & omnia in procinctu habere. Cumque Veronensium curatores, qui reipublicae nomine per provinciam eum adduxerant, & tractarant, ibidem dimittere cuperet; prorsus officij supplendi causa principem comitari ad fines ditionis Venetae voluerunt. Tum ibi gratias his egit, ac senatus populoque Veneto, magistratibus, ac legatis eorum, suo parentum, suorumque omnium nomine imposterum omnia amicitiae officia, & quascunque gratitudinis vices praesentavit. Posthac Marmirolanum agrum ingresso consobrinus eius N. Mantuani ducis Guilhelmi filius unicus duodecim circiter annorum adolescentulus cum comitatu nobilium & carpentis aliquot, ad secundum vsque lapidem properat obviam, congratulatusque felicem aduentum tam suo, quàm parentum nomine, cum Carulo recebitur Marmirolo. Dux pater valetudine licet imbecillis admodum, excepit adue-

Mantuani Ducis Guilhelmi ad Carulum legatio

Carulus dimittit Venetorum curatores.

Mantuani Ducis filius N. Carulo occurrit.

Dux Guilhelmu Carulum excipit.

advenientem affinem ad portas Palatii stans in lateribus trabibus: culpatusque vehementer importunum morbum cuius obstaculo non posset pro affectus ac desiderii magnitudine, incundum ac promptum hospitem se exhibere, carissimumque affinem pro sua dignitate tractantem. Ad futurum tamen ad omnia obsequia cum aulicorum comitatu suum filium, vicisque patris suppleturam quam possit diligentissime. Ducitur interea Carulus ad cubiculum, ubi pater filio mandat, ut se praebeat praestet consobrino beneuolum & amicum ubique comitem. Ipse iam fatigatus, accepta licentia ad filii valetudinis curam secessit. Principes iuuenes praesentibus sunt simul admodum comiter atque hilariter: & comitatus Caruli magnifico conuiuio, dapnificis sumptibus percipiunt. A prandio perlustrarunt Palatii adificia, picturas, & ornamenta pulcherrima, totumque uisum Marmirolana situm amoenissimum. Qua quidem uilla bilis atque praecleara est à Friderico primo Marchione magnis impensis adificata, eximioque architecturae artificio. Nam praetorium uilla, quod Palatium nunc appellant, tantam habet copiam, atque oportunitatem conclauium; ut vel rege quouis excipiendo sufficiens. Exornant mirifice uillam circumcincti per amoenitates nitentes horti fructiferarum arborum omnis generum vitium pergulis pulcherrimis, item silua & herbis elegantes. Ostenduntur hospitibus piscina, uinariae fontium scaturigines artificiosissimi: ubi per multiplices syringas & secretas fistulas undique prorumpentium aquarum copia subito perfundere, & astantes spectatores irrigare possunt. His uisis, accinguntur ad iter constitutum enim erat ad quartum inde lapidem ex quo die Mantuam pergere, atque ibi biduo, triduo uel quatuordecim dies, cum propter instantes dies festos, tum quòd Car-

Villa Marmirolana.

ulus matertera charissima aliquandiu fruereetur confortia, urbemque praclarissimam & pulcherrimam uideret. Ne quid igitur honesta recreationis in uia deesset inuenibus principibus, dux senior suis curam imposuit, uti uenatione obiter instruerent, & in siluis uia propinquis plagas expanderent. Carulus princeps, comitante consobrino, cum suis ascendens in cubiculum affinis egroti, immensa illi egit pro summa sua humanitate gratias: & accepta discedendi licentia, cum consobrino principe, nonnullamque magna cohorte, quadrigis ad uenationem proficiscitur. Occisus est eodem die in principum conspectu uasta magnitudinis aper; qui incundo tempore terentes exercitio, praecipitate in occasum sole Mantuam perueniunt. Excipitur Carulus hospitio cum suo comitatu in pulcherrimo Ducis Palatio, in quo non diu antea Gallicarum ac Polonia rex Henricus fuerat exceptus; cum Polonia per Pannonias, Illyricum, & Italiam, fraire Carulo rege mortuo, proficisceretur in Gallias. Visitauit eodem uespere Carulus princeps materteram suam, Mantuani ducis uxorem, N. Imp. Caesaris Ferdinandi filiam; qua illum humanitate, & beneuolentia singulari complexa est. Multa de parentum, Imperatoris Maximiliani, totiusque domus Austriaca ualitudine, ac bono statu rogauit. Atque tandem dimissus, cum principe filio cena sumpta, ad quietem se reduxit. Totus eius comitatus, quam diu Mantua fuit, separata mensa regio sumptu in Palatio tractatur opipare, & uer humaniter. Kalendis Nouembribus, quo die solemni festiuitate Panthei Diuis omnibus celebratur, principes ambo mane in templo nouo Palatino, quod a fundamentis Dux Mantuanus sumptuosissimum erexit, primo sacro interfuerunt, cum ante Carulus cum suis compli turrim ascēdiset, atque urbis, circumiacentisque regio-

Venatio.

Pantheia.

regionis situm perlustrasset. Sacro autem finito, in
matertera ostenduntur illi in eodem templo Diuina
rara reliquia, & preciosus ornamentorum ecclesie the-
saurus. A prandio viderunt Palatii ornamenta pul-
cherrima, per atria, porticus, & cubicula, veluti pictu-
ras, aulea, sculptilia, & statuas, & quicquid vbi-
visu dignum erat, atque inter alia musaeum Ducis, &
pernobilem illam cryptam, exquisitis antiquitatum in-
nummentis, rerumq; nobilium, ac precij inestimabili-
cimelijs referam: quarum magnam copiam collegit
Fabella, summi ingenij ac rarae virtutis heroina, Fra-
cisci Marchionis postremi coniunx. Multa ce-
bantur summi artificij vetusta signa, & decorum in-
nos ex marmore, & aere. Inter cetera eximius ille Ca-
do arcus leonis exuui indormiens seposita facula,
arcu, ac pharetra à tergo reiecta, quod opus Praxite-
esse ferunt. Quo pulcherrimo quidem symbolo in-
artifex nobis summam atque secretam amoris vim
potentiam declarare videtur: qui facillimè, & qui
nihil agens per quietem ac somnum sibi subiicit ac ducit
animos etiam leoninos & ferocissimos. Magnus ibi
erat vasorum ex auro argentoque, preciosissimorum
thesaurus, item cornu monocerotis ingens ac mira proci-
tatis. Organa musica ex alabastrite ostendebantur
singulari artificio fabrefacta, quibus cani aptissimi-
uissimèq; poterat. Quid referam nummorum & au-
lorum antiquorum vim ingentem, gemmea poculi-
gilla, & variam ex corallo, crystallo, diuersaque
materia supellectilem? Longum esset per cetera
His visis, principes ambo perlustrant hortos sub-
ac pensiles Palatio contiguos, qui sanè pulcherrimi
piariis, ac fontibus, exornatique picturis ac statu-
amentis & elegantiam summam representant

Cupido in-
dormiens leo-
nis exuui
quid signet.

Horti pensiles
Palatini.

non ineptè restantur versiculi, literis aureis per horta-
rum parietes descripti.

Hic lenire æstus licet, & quandoque licebit
Ducere sollicitæ iucunda obliuia vitæ,
Et canis æstiuos radios vitare sub umbra.

Transiunt hinc ad visendas noui Palatii structuras,
quod per amplum & valde sumptuosum tunc adifica-
batur. Habitationum etenim omnium interiores pa-
rietes, testudines, atque fornices opere tectorio marmo-
rato, denticulis atque figuris magna ex parte inauratis;
nec non artificiosissimis picturis ad antiquorum imi-
tationem & magnificentiam exornabantur. Dum hæc
admirantur hospites, visum iunioribus principibus,
cum esset aeris commoda temperies, & serena tran-
quillitas, vectari nauiculis per Mincij fluminis stagna,
qua urbem penè totam circumfluunt, & quasi penin-
sulam reddunt inexpugnabilem. Huic itaque ludicro
dum horum impendissent, telis aquaticis volatilia, quo-
rum semper in stagnis illis magna copia est, persequedo:
dem è nauiculis ad quadrigas, & carpenta redierunt,
atque omni nobilitate comitante, simul per urbem vecti
sunt, eius visunde causa. Dum per insignes, & latas
civitatis nitidissima plateas spaciuntur, inlustrium fe-
minarum, ac nobilium matronarum pompa pulcherrima
procedit obviam, quæ habitu ornatissimo, & pre-
cioso mundo vestita, fulgentes auro, gemmisque longo
ordine semet ostentabat. Bigæ plusquam triginta verfi-
colores & stragulis sericis auro argentoque textili vir-
gatis tectæ pompam ducebant. Sua sponte videbantur
occurrere, quo Carulum aduenam principem, eiusq;
comitatum & velut è transenna viderent, & è via re-
uerenter salutarerent: aut quia lubenter more suo
Spectatum veniunt comptæ, spectentur ut ipsæ.

Atqui

Mincij flumi-
nis stagna
piccola.

Pompa ma-
trouarum.

Atqui valde incundum iuuentuti nobili, principibusque spectaculum id fuit. Verum Corona Pigra contra tantum luxum legis Oppia veteris de muliebri mundo frugalitatem olim laudatissimam flagitabat, & M. Catonis censoria illa fulmina, facundamque aduersus eiusmodi luxum vehementiam reuocabat in memoriam. Hanc verò transuersionis muliebri consuetudinem in florentissimis urbibus Italiae nostro saculo inoleuisse, postea Placentia, Parma, Bononia, Ferraria, aliisque in locis compertum fuit; in quibus similes peregrino principi vehiculorum pompae occurrerunt. Ceterum, ut à diuerticulo redeamus, Mantuam consuetudine antiquitate cum quauis Italarum urbium certare possit. Ante Romam etenim non solum, sed etiam ante Troiam excidium (quod Rome natalem, ut Eusebius, D. Hieronymus aliique testantur, annis plusquam centum praecessit) conditam fuisse probat Leander Albertus & ante Christum natum annis 643. Quae admodum igitur antiquitate praecellit alijs, sic etiam controuersiam nobilissima est eius origo: quam probatissimum quique auctores ab Oeno Bianco, Etruscorum antiquissimo rege conditam fuisse consentiunt, consuetudine tamque ciuitatem ab initio fuisse ex tribus nobilissimis populis, nempe Tuscis Thebanis externis, & Veneticis vicinis. Oenus enim conditor Tiberini Tusci regis, eoque Mantus Thebanus filius, eam à nomine matris Mantuam appellauit; ut inter alios poetarum princeps Maro Mantuanus ipse Aeneid. lib. x. testatur qui nobilitatem suae patriae celebrans, Mantuam diuitem, gentem illi triplicem, ac populos sub gente quaternos, ipsam caput, & populis Tusco de sanguine ab origine fuisse canit: magis eam illustrans in carminibusque suis, quam vel longa Tuscorum

Mantuae summa vetustas.

Oenus conditor.

serius, vel ipsius urbis adificiorum magnitudo nobilitate unquam potuit. Quemadmodum Iulius Scaliger cui nostri poeta perdoctus & ingeniosus Maronem imitando de eadem eleganter scribit:

Maxima cum veteri turgeret Etruria regno,
Sceptraque terrarum iungeret aucta mari:
Mole noua tumuit, solisque excreuit auitis,
Ut premeret forti iura aliena pede.

Inde est in superas deducta colonia terras,
Non tamen his potuit Mantua tota dari.
Clara viris, felix Ducibus, diu incluta cygno
Quem vitreis aluit Mincias Andis aquis.
Mantua diues auis, magno non cefferit orbi;
Tota tamen parte hac vincitur ipsa sui.

Urbs quidem ut situ est munitissima, sic & adificijs publicis priuatisque per ampla, rectis ac spacijs plateis apparet admodum decora, & venusta. Habet enim magnificas ades sacras, templa, porticus, & palatia sumptuosa, & abundat mercibus, omniumque rerum necessariorum copia propter aquarum commoditatem. Etenim populus ipse ut ad arma, literas, artes; ita ad mercaturam, aliasque negotiationes valde gnauis, & promptus est. Postridie cum dies ex parte nefastus esset, propter sacra, quae pro animabus Christianorum defunctis tum obeuntur, Carolus princeps inuitatus, in nouo palatio, apud materteram ducem ac eius liberos prandio splendido fuit exceptus. Post meridiem à nobilitate ductus ad ades opulentas Caesaris Gonzaga, ubi ostensa Deorum artificiosa statua plures, & aliquae Imperatorum marmorea ad viuum factae imagines, Corinthia signa, ac aerea sigilla infinita. Hinc pergunt ad ornatissimam suburbanam villam, quam Teiam, ni fallor, vulgo vocant, à primo Duce Mantuanorum

Iulij Caesaris Scaligeri vrbes

Cygnus poeta Maro.

Mantuae descriptio.

Villa Teia.

Vride-

Friderico, quæ Carulus v. Augustus inaugurantem, sumptuose constructam. Videntur amœnissimum illius loci tractum, vineas & hortos excultissimos, ac demum pratorium amplissimum: in quo præter picturas, statuas, stationes, ornamentaque cetera exquisita, fuit admirationi per amplum concameratum atrium, in cuius cœli Iouis & Deorum aduersus Gygantes prælia figuræ colosseis summo cum artificio erant depictæ. Vbi in speculo Echo tacite ac submisse loquentium verba in parietum angulis ita plene, ut intelligi possint, reddit auscultantibus, & aurem aduersa parieti applicantibus, per passus plus minus viginti. Occidente iam sole, tandem reuertuntur ad urbem. Et ne quid principi Caruli recreationis ante cenam deesset, deducitur in theatrum, ut per histriones ac mimos exhibenda ad facies comœdiæ spectator esset. Sequens dies ulteriori profectio destinatus cum esset, Carulus matertera Duci gratias agens, & multis precibus impetrata discedendi licentia, vix dixit. Ceterum penituit mox illam facilitatis istius misistis, filium cum œonomo & munusculis, qui Carulum rogarent, ut quod precibus dare nolisset, hoc facilius & propinquitati indulgeret, ac eo saltem die mitteret, donec ultima mariti simul mandata acciperet. Adfuit paulo post etiam Marmirolo missa legationis nunciarius, valetudinario principi Duci affini valde molestus esse, præproperum illum discessum: & nescire, cui nam rei potius, quam absentia sua hoc debeat imputare, sed sortis hoc esse sua. Debere tamen esse matrem cum eo maiore in gratia, quam ut paululus presentia fructus illi negaretur. His igitur acriter tactus Carulus, extrahi sibi iubet ocreas, & quamquam iam omnia in procinctu essent, se in summa temporum penuria diem illum caritati debere largiri respondit.

Gygantoma-
chia.

Echo secreta.

Paras

paratum igitur præcipua nobilitati sumptuosum conuivium, ut eo splendidius hospes princeps, eiusque comitatus tractaretur. Eoque summa cum voluptate finito, bigis per urbem vecti, palatia quadam perlustrat. Visum nem pratorium, fumosi artificis Andrea Mantenga picturis decoratum: in quo cernitur septem eius tabule per ampla, in quibus Cesaris dictatoris triumphus Gallicus arte tam excellenti depictus est, ut inter celeberrima Italia pictorum, tabula illa referantur. Reliquis dies venatione leporum teritur, & ante cenam in palatio ad faces exhibita est rursus ridicula per histriones comœdia. Postridie tempus item variis modis extrahitur, dum Carulus festinationem excusans apud materteram exquisitis verbis denno gratias agit, & extremum valedicit. Reuersum inde morantur nobilium equorum saltus & apparatus in eum finem in arca Palatii exercitia: ubi inssu Ducis affinis illi dono præsentatur pulcherrimus equus tanto principe dignus, & insigniter phaleratus. Sumpto deinde prandio, cum detineri diutius non posset, cum Ducis filius princeps N. consobrino cum magno nobilium comitatu eduxit. Ne verò longius prosequeretur, Carulus obstitit. Qui extra urbem cum peruenissent, consobrino, comitatuque gratias agens, valedixit. Mox cum suis quadrigas scandens Mediolanum versus iter arripit, eodemque vespere ad fines Venetorum perueniens, in oppido Clarimontio pernoctauit. Sequenti mane perlustrauit ante ientaculum & profectioem vastas castri veteris ruinas, impendentes oppido, quod olim Fridericus secundus Imperator machinis & arietibus demoliri iusserat: tum quasi inexpugnabile, nunc capris & feris peruium. Brixiam deinde Carulus improvisus appulit, non cupiens detineri in itinere diutius Venetorum splendore & magni-

V a

gnifi-

gnificentia, qui eum ubique in suis provinciis honorifice
excipere & tractare cupiebant: Non tamen diu la-
tere potuit. Confestim enim magistratibus innotuit eius
aduentus, & urbis Rectores mittunt ad eius hospitium,
qui excusarent ignoratiam, inuitarentq; ad Palatium.
Famam publicam, omniumq; opinionem fuisse, Ma-
tina ipsum rectè a profecturum Ferrariam: nihilque mi-
nus ibi cogitatum fuisse, quam quod itinere reflexo ven-
sus Alpes repedaret. Nisi hoc serenissimum Ducem,
Senatum, populumq; Venetū latuisset: iam antea haud
dubiè in mandatis datum fuisset, ut per omnem provin-
ciam illi pro dignitate ac statu suo, pararentur publica
hospitia. Ad hæc Carulus respondit: Serenissimum
Ducem Senatum populumque Venetum abundè iam
ubique suum amorem, promptum studium, & huma-
nitatem demonstrasse: Nihil opus esse igitur quod am-
plius tanto sumptu ac splendore suam benevolentiam
reſtentur. Se quidem protectionis consilium mutasse
atque iter idcirco reflexisse: ne Mediolanum ac pra-
claras urbes aliquot in mediocritate Transpadana pro-
vincia positas, non visas prateriret, cum maxime Etra-
ria Liguriaq; per maritima redendum ad Alpes
esse videret. Temporis angustiam postulare, ut cum
quadrigis urbes visendas percurrat, ideòque se depre-
cari omnem honorum ac caeremoniarū moram, sed gra-
tum imprimis fore, si quod reliquum esset diei, in urbe
arce munitissima visenda, & præcipuis alijs adifi-
perluſtrandis, impendere posset. Rectores ac magistra-
tus ad eius nutum omnia fore aperta responderunt, ad-
ditiq; principi ductoribus idoneis, qui monstrarent om-
digna quæque: pramiserunt etiam ad arcis præfectum
qui nunciarent eius aduentum, quo sine difficultate ad-
mitteretur. Non enim cuius datur aditus in castrum

Ark Brixiana.

sed magno cum delectu peregrini spectatores intromit-
tuntur, ignoti penitus excluduntur. Quinimo præfectus
cui cura & custodia istius loci commissa est, iuramento
astrictus prohibetur, pedè extra castris portas unquam
efferre, vel inde exire priusquam successorem accepe-
rit: graviori lege vincit, quam qua Romulus Quiri-
tes suos obnixerat, & qua frater eius Remus perijt:
cum vetasset nō urbis sue nona portas exire, sed moenia
ac vallum transilire. Ascendentem in castrum prin-
cipem Carulum excipiunt milites cum tympanis occur-
rentes, & ipse præfectus eum in ingressu perhumaniter
amplexus est, ductoq; per propugnacula, turres ac mu-
ros cuncta visu digna monstravit, & exposuit operum
rationes. Maximis enim expensis munitissimum reddi-
dere castrum Veneti, monte pleriq; in locis, ubi propter
vicinitatem obesse propugnaculis poterat, complanato.
Ex propugnaculis transeunt in armamentarium, ostenduntur
tormenta bellica, tela & iacula omnis generis
quibus hostes arceri possunt. Rebus omnibus singulatim
perluſtratis, perveniunt ad pratorium supellectile ac
ornamentis variis conspiciunt: ubi præfectus Carulo
atque eius comitibus vini optimi paratos cyathos &
dulciaria præsentavit. Quibus comiter delibatis, Ca-
rulus præfecto gratias ingentes egit, acceptaque licentia
cum suis ad urbem redijt: Quæ ad radices eiusdem
montis est posita, ac antiquitate amplitudinèque adifi-
ciorum cum multis urbibus Italia certare potest. De
hac autem epigramma non inelegans tale prodidit Iu-
lius Caesar Scaliger, nostri sæculi poeta præclarus.
Quæ pingues scatebras specula despectat ab alta
Postulat Imperij Brixia magna vices.
Cælum hilarum, frons læta urbi, gens nescia fraudis,
Atque modum ignorat diuitis vber agri.

Brixia deferti-
prio.

Si regeret patrias animis concordibus oras,

Tunc poterat dominis ipsa iubere suis.

Propter dissensiones etenim vrbs olim Gallorum ac Insubrum vicinorum ingo oppressa, varias passa est calamitates: nunc tandē sub Venetorum Imperio quiescit floret opibus, ac mercatura frequenti, rebus omnibus affluens, solertis ingenij populo ac nobilitate magna frequens. Agro item olei, vini, frumentorum, fructuumque omnis generis excellentissimorum fertilissimo locupletibus habetq; metallorum venas fecundas, imprimis ferri & aris: unde maximus civitati redit questus. T. Livius aliique magni auctores tradunt Brixiam regum Romanorum tempore à Gallis Cenomannis esse conditam, quam postea Romani Transpadana Gallia in potestatem redacta sua ditionis item fecerūt. Constat ex Livii fidem populo Romano constantissimè quondam precepitisse, atque precipuè difficillimis Hannibali belli temporibus. Coloniam Romanorū factam esse volunt historiis sociali confecto, cum Veronam & alias trans Padanias vrbes Cn. Pompeius Strabo Pompei Magni patris Romanias deduceret. Nec diu postea C. Caesaris auspicio simul cum aliis Transpadanis in Romana civitate accepit, atque sub Imperatoribus Romanis deinceps quamdiu Imperium in Italia stetit, admodum floruisse constat. Testimonio sunt antiquitatis monumenta varia, quae adhuc in eadem vrbe, vicinoque territorio passim reperiuntur: nimirum pulcherrimae marmarum inscriptiones, statuae, statuarumq; tituli, atque vestigium hominum epitaphia plurima: ex quibus vestigiis illius amplitudo prisca facile colligi potest. Carulus & castro descenderat in urbem, instante licet solis occasu non ad hospitium rediit, quin antea summum eius templum visitasset: ac Episcopi palatium suum

ornamentisq; variis opulentum, atq; forum porticibus ac pratorio superbo conspicuum obiter perlustravisset. Unde fatigatior cum suis remittitur ad cenam & quietem. Sumpto postridie ientaculo, maturare per Venetorum fines profectioem suam cepit, ne honorum caremonis diutius detineretur, curatumque ut sera nocte sequente Bergomatium in suburbio magistratibus in seorsum hospitaretur, & ante solis exortum in proxima adicula ad fauces re divina, quod dies dominicus esset, procurata, conscensis mox quadrigis perrexit ad Abduam fluminis naiectum. Vbi dum prandium cum suis sumit Cassani in oppidulo superiorum bellorum iniurijs funditus quasi destructo: nihilominus Acciolini famosi quondam crudelitate tyranni clade, vulnere, & captiuitate celebri, premittitur cum dispensatore Mediolanum designator hospitiorum, ut ante vesperam ex amplissimis eius vrbis Carulo comitatuq; commodè occuparent diversorium, vinctuq; cuncta necessaria pararent. Ipse princeps occidente sole cum urbem intraret, auarus publicanus ante portas in eius sarcinas & impedimenta praenecta carris imolauit, inbians vectigalium pradis. Et quamuis luculentus esset tam ex insignibus, quam Oeconomi & praesentium omnium assertionem, non merces illas vectigales esse, sed principis comitatusque ipsius suppellectilem, ipsumq; aduenientem videret: sarcinas tamen excutere, & captas arroganter visitare non destitit, offam auream aliquam tali molestia, ut solebat, rictu oris patulo cupiens extorquere: spe tamen sua frustratus, cum iure nihil exigere posset, impudentissimè cepit a Principe donatiuum aliquid flagitare verbis adulantibus, tanquam illi egregiam nauasset operam. Miraberis, lector, manuetum adolescentis ingenium. Non repulsam meritam seles dedit, sed ridens ad suos dixit: Auaritiam ubiq;

Cassanum ad
Abduam.

Mediolanum
praesicifitur
Caulus.

Antonius
Goemannus
Agamontius
Marchio, Me-
diolanensis
provincie
gubernator.

sequitur impudentia, sed hic utramque strictè conuenit.
Et quamuis è concilio plerique censerent, restem potius
quàm munus meruisse: inssit nihilominus illi duos aureos
largiri. Latuit illo die improvisus Caruli apellus
Marchionem Agamontium D. Antonium Goemannum, qui tum temporis Mediolanensis Ducatus in gubernatione Catholici Regis Philippi vices ac personam gerebat. Nec mirum hoc, in urbe magna ac populo ubi perpetuus peregrinorum vndeque confluent, nec infrequens principum variorum est aduentus. Ne igitur eo vespere missi à gubernatore, qui vel conuenerent larentur, vel inuitarent. Verùm postridie mane, cum Carulus officij ac salutationis causa ad eum mittitur ex cohorte nobilium Ioannem Reckium suum, qui nunciaret aduentum: atque in eum sinem deflexisse se Mediolanum, ut urbem præclarissimam, castrum amplissimum ac munitissimum videret, rara & visu dignaque perlustraret: simulq. ut ipsum amplecterentur amicitiam obsequiaq. honesta quaque suo parentum nomine præferret. Ideoque se petere ut horam indicare velit ipsi commodam conueniendi, qua inuiserit eum salutare posset. Vt autem intellexit adesse Cliuensem principem, velut attonitus hæret, ac dolet se præuentum fuisse: sublatamque occasionem ex parte esse testanda benevolentia regia erga principem istum, sicut illi mandatum fuerat. Iubet igitur nunciari Carulo, se rogare vehementer, ne præueniendo velit turbari debitum officiorum ordinem. Conuenit ut ipsum prius adeat, Regis Catholici nomine expectat, accommodet & tractet. Iubet igitur quantum apparari equitatum, conuocari nobilitatem, & aulicorum comitatum omnem: ut ad officium præsto sint, & principem aduenam honoris causa comitentur. Instruuntur

more equi in stabulo regio, generosus & insignis, apparatus splendido stragulisq. holofericis perornatus pro principe Carulo, aliq. pulcherrimi pro eius comitibus, quibus per urbem ueherentur. Rebus breui sic expeditis, Marchio gubernator magno cum nobilium comitatu & satellitio venit ad diuersorium trium Regum: aduentus, ipse ex equorum strepitu cognito, Carulus confestim cum suis ad inferiora domus descendens obuiam, ante portas hospitij eum excipit, conqueriturq. se ubique grauari nimis honoribus præter expectationem suam. Debere se suosque Regi Catholico perpetuam clientelam obsequiaque vniuersa: nec arctioribus honorum, aut fauorum vinculis obligatiorem fieri posse, quam se regi obligatum sentiat, ideoque frustra nauari in hisce rebus operam. In eum maxime sinem intrasse se Italiam, nõ ut honoribus fieret inflatior aut insolentior: sed ut urbium leges, hominum mores, ingeniorum excellentium artes ac opera cognoscendo propius, fieret eruditior, & ad virtutes capessendas instructior; & ut præterea Principum virorum amicitiam familiaritatemque sibi aliqua consuetudine conciliaret. Hæc ut assequi posset sine magna ceremoniarum aut impensarum pompa: se rogare & cupere vehementer. Breuiter cum sermone occurrit Agamontius: In mandatis se habuisse iam dudum à rege Philippo, ut affinem ipsius Cliuensem, non ut amicum aut clientem, sed ut sanguine proximum & charissimum, summaq. stirpe natum principem exciperet, & regiè tractaret ubique. Jam modestia ipsius præuentum se nescire, quomodo errorem istum excusare poterit apud dominum suum: quod non ad fines obuiam miserit, hospitia, ut decet, procurarit: Pudorem sibi incensum esse, Casaris ac maximi Regis consanguineum proximum, ut aduenam priuatim intrasse

Mediolanum: atque in urbe media, se pronuncia pre-
sente ignaro, latitare in diuersorio tanquam in merita
taberna. Inuri hoc modo quidem posse Regia mai-
stati notam, si officium studio omissum fuisset: sed rum-
orem in culpa partim fuisse, quo spargebatur ubique Cle-
uiensem Venetijs pergere Mantuam ac Ferrariam.
Partim etiam negligentia peccasse regium legatum
apud Venetos, quod non, ut mandatū illi fuerat, de prin-
cipis Caruli itinere quid certi premonuerit. Nil au-
tem in presentiarum restare, quam ut obsequiorum
diligentia compensetur: quod vel casu vel negligentia
pretermissum fuit. His dictis, rogat & instat ut con-
sensus secum pergat ad Palatium: ne alienum vili-
cius se demonstrando, coronam carpere, ut promouit
Pythagorico dicitur, aut laudatam principum consue-
tudinem à maioribus amicitia necessitudinisq; conser-
uanda causa institutam improbare videatur. Carulus
igitur mox equum consensurus respondit, regem Phi-
lippum ut parentem se colere semper velle, & eius ma-
datis esse ubique praesto, Agamontium propterea go-
bernatorem quatenus de se disponere posse. Peruenit
simul ad Palatium, exceptiq; sunt in ingressu tympani-
stisq; praecinentibus, lato militum praesidiariorum
applausu. Ubi cum gubernator Carulo principi, alio
suorum praecipuis per amplum assignasset hospitium
mittit confestim ad diuersorium trium regum, qui
bulario interdicit, ne quid precij pecuniae accipiat
quoquam è familia principis hospitibus, sed omnes re-
impensis separata mensa largiter, humaniterq; tractet.
Dispensatorem unum è palatio iubet adesse semper,
procuraret providere, ne quid familie desit, man-
que subministrari quatenus necessaria. Insuper adhibet
iubet satellites Germanos, qui obseruent atrium, cubiculum

facinus, atque impedimenta principis: ne quid in di-
uersorio percat. Duxit deinde Carulum principem gu-
bernator ad rem Diuinam in sacello Palatino priuatim
apparatam: qua rite perpetrata, perlustrant Palatij
structuras ingenies, ac ornamenta regia. Accessere Ca-
rulum salutationis & officij causa Legati Ducum
Ferrariae atque Florentiae, aduentumque saluum ex-
more gratulati, principum suorum nomine percunctan-
tur, quonam tempore, & quanam via ad eos venire,
praesentiaq; sua fructum desideratum amicissimis affi-
nibus indulgere vellet. Ferrariensi respondit, prope diem
volentibus superis adfuturum se. Nam Emiliae pre-
claras urbes perlustrando, Ferrariam & charissimum
affinem praeterire, eidemque parentum ac suorum no-
mine necessitudinis officia debita non offerre, nefas sibi
videri. Florentino dixit, peregrinationis suae rationes
non ferre, ut ante Februarium proximum in Etruriam
ueniat. Occasionem fore sibi commodiorem in reditu ab
urbe Roma. Tum, si ita supremo numini placuerit, se
non praetermissurū, quin illustrissimos principes inuiset,
& optata matertera amantiissima, pignorumq; dulcissi-
morum prima consuetudine non nihil fruatur. Prand-
ent deinde simul Carulus Princeps & Marchio gu-
bernator, Carulique comitatus cum Palatina nobili-
tate. Atque tum indies in area Palatij more regio tuba
tympanaque perfonare, cum discumbitur, ac prima in-
feruntur fercula. Finito prandio, circumvehuntur equi-
tas aliquandiu per fora, spatiosaque urbis amplissima
plateas: quo pulchra eius aedificia, ciuium artes, studia,
merces, exercitia varia, & diuitias ingētes conspicerent
hospites aduena. Urbs etenim est antiquissima, eximia-
que dignitatis mercatura, & opibus abunde florens. Mediolani
descriptio &
exordium.
Auctores sunt Strabo, Linius, atque Polybius Bella-
nesum

Nominis etymologia Celtica.

nesum Celtarum regem Tarquinio Prisco Romate gnante cum magna Biturigum Aruernorum, Carnuntum, Eduorum, aliorumque populorum multitudine in Gallia ulteriore transcendisse Alpes, atque pulsos Etruscis ac Liguribus, Insubrium agros occupasse: Et inter duos annes Ticinum Abduamque hanc urbem condidisse, Celticaque voce ab ipso situ, quod inter flumina esset media, Mittellandum: vel ut quidam interpretantur, ab agro vernante Meylandum appellasse. Quod nomine in presentiarum adhuc a Germanis nuncupatum posteri vocem in Mediolanum mutarunt. Est autem ager Mediolanensis tam calis temperie, quam sibi fertilitate, et affluenti rerum copia ditissimus. Unde cum ipsa populosa ob Alpium vicinitatem, et propriis fluminibus, Insubrium caput semper est habitata. Et quae frequenter internecinis attrita bellis funditus urbes effusa, ad extremum etiam hostili aratro sulcata fuerit, floridior tamen usque resuscitata mox excreuit in tantum, ut inter potentes urbes Italia nunquam postremum fuisse videatur. Romani paulo ante bellum Punicum secundum M. Marcello et Cn. Scipione consules, Galliam Transpadana partem, quam Boii ac Insubres tenebant, in potestatem redegerunt: Insubribus atque Transpadanis Germanis M. Marcelli consule ductu proelio ad Clusium superatis, et occiso rege Viridumaro. Quae victoria Mediolanum, Comum, Acerra, pluresque vicinas Transpadana in ditionem populi Romani tum condidit, Galliamque Cisalpina tota mox provincia formam accepit. Itaque Mediolanum deinceps sub Romana tutela florens haud mediocriter creuit, maxime quod nimirum quorundam auspicijs, qui urbis elegantiam et opportunitate capti, quod nimirum transalpinum vicinis esset vicina, in quibus belli materia vix

derat: ibi sedem figere, delectus habere ac legiones inducere trans Alpes solent. Constat Traianum Mediolani regiam adificasse, qui locus adhuc nomen Palatii servat: moram sapius traxisse Hadrianum, Antoninos pluresque alios Imperatores, qui urbem adificijs publicis exornarunt: Quemadmodum epigrammate suo declarat Ausonius Poeta de eadem urbe scribens:

Et Mediolani mira omnia, copia rerum,
Innumerae cultaeque domus, facunda virorum
Ingenia, antiqui mores: tum duplici muro
Amplificata loci species, populique voluptas
Circus, & inclusi moles cuneata theatri:
Templa, Palatinaeque arces, opulensque moneta,
Et regio Herculei celebris sub honore lauacri,
Cunctaque marmoreis ornata peristyla signis,
Moeniaque in valli formam circumdata limbo.
Omnia quae magnis operum velut aemula formis
Excellunt, nec iuncta premit vicinia Romae.
Floruit igitur, ut dixi, mirifice quamdiu Romanum
fuit Imperium; sed eo succumbente, Hunnorum, Gothorum, ac Longobardorum mox vastationibus patuit:
aque interstitis saepe bellis fatiscens, funditus aliquando destructa est. Iam vero dum Caruli v. Imperatoris ac deinde Philippi Hispaniarum regis Catholici eiusdem filij auspicijs pace felici fruitur: vix dici potest quantis diuitijs, rerumque omnium copia quanta nunc abundet: item quam plena sit omnium artium, opificiorumque scholis et officinis: adeo ut iam vulgato proverbio dicatur Mediolanum destruendo, Italiam instrui posse: nimirum quorumvis artificum copia. Dum admittatur haec Carulus ac novi hospites, veterem ac presentem urbis magnificentiam pensitantes, ac inter se de his sermonem miscen-

Eius urbis antiqua aedificia publica.

miscentes ab Agamontio gubernatore ducuntur ad regium portæ Iouia castrum, quo in Europa nullum est fama celebrius, ob eius magnitudinem, operum ac munitamentorum amplitudinem. Iusta etenim urbis capacitate vicos, plateas, fora, palatia, fabricum, omniſque generis mechanicorum artificum tabernas operarias in se complectitur, nullius opis indigens externe: sed comitatu; amona, omniumq; rerum copia, bello pacemq; necessariorum abundans. Effundit oppidorum instar vndequeque vasta propugnacula; circum ambumq; parietibus lateritiis euelta. Muri crassitudine stupendi fulcibus aggeres latissimos & meatibus concameratis peruios. Equorum pinnis & fenestellis per castrum totum & propugnaculorum circuitum exerunt ampla capita tubi aerei ingentes tormentorum bellicorum prægraua pondera, rotis ferratis imposita: qui sulphureo puluere inflammati, globos ferreos pondo dccc. vel amplius emere in hostem vel aduersam molem possunt, atque obstacula queque maximo cum fragore prosternere. In conspectum castrum peruentum erat, cum aduentum principum equitatus à longè per spaciosam ponnarij planitiem videri cœperat, fit applausus Martium cum maximo tonitru tormentorum bellicorum è castris propugnaculis, muris ac portis omnibus, nec non ex interioribus castellis, & præalta Sfortiarum Ducum turri: Terræmotus in urbe cieri videbatur. Equi conseruati: frenis vix compeſci potuerunt, & quadriga quadam affecla expanſcentium equorum impetu non inſidentium periculo dissoluta sunt. Atqui non auerſant Alalaxium ac * Briepium illum Graduum Diomede vulneratum vastiore proclamasse gattum cum nonem aut decem millium pugnatorum clamor

* Βριπιος
id est, vastè
sonans.
αλαλαξιος
id est, latè stre-
pens. Mar-
tis epitheta,
vt Apollonij
interpres &
Phormitus
declarant. Ite
Cyrillus in
Iiii contra
Iulianum
Cæsarem.

urrisco vocis sua bombo, sicut Homerus fabulatur, exaquaret. Ingressuri salutantur tubarum atque tympanorum plurimum sonitu lato, & mox Carulo principi occurrit cum tribunis & centurionibus præfectus castris: descenditq; ex equo, regis sui nomine gratulatur aduentum, & omnia ad eius arbitrium fore prompta & aperta pollicetur. Stabant ad primos aggeres in area amplissima peditum acies due ex aduersum posita, quæ salutatione slopetis seriatim facta cōfessim occipere præclij ingentis imaginariam velitationem, & peritissime sunt exequuti. Ducunt deinde principem gubernator & præfectus ad pratorium, & ostendunt eius structuram & ornamenta regia. Item armamentarium ca-
pacissimum amplitudine, & armorum telorumque omnis generis ornatissimorum infinita copia refertum. Præterito fabricum, ac mechanicarum artium varias officinas, quas circummeundo viderunt, & longum esset enumerare. Placuit magis considerare portas, muros, aggeres, fossas, castella & propugnacula maxima stupendi operis, sumptus ac artificij incomparabilis. Dum hic visuntur, percensent etiam ordine per propugnacula, muros & castella, dispositas tormentorum bellicorum moles, tubos abeneos, inmanes τετραπάλους atque πολυκεντρῆς, vt epitheta Bellona propria his cacodemonum instrumentis attribuat. Exponit interea Carulo comitatuique ipsius, quenam ex his manubia bello varisq; victorijs parta, que à Gallis capta ad Ticinum, quæ bello Germanico à Saxone, Langrauiio, factioneq; Smachaldica. Jam ex animi sententia cum in castris visu digna queq; perlustrassent, pro omni officio & humanitate præfecto gratias agens valedixit. Stabant adhuc acies intra portas, & vallum instructæ, honorisq; bombardarum applausu dimisere principes &

Armamenta-
rium.

comi-

comitatum. Transcunt hinc ad templum diuæ Virginis gratiarum, vicinum, ut viderent adiculam maximi sumptus & artificij marmoream, quam ibidem olim Dux Ludovicus Sfortia magnificentissime iusserat excitari cum sepulchro, & ad viuum ex sculptis imaginibus ipsius, ac Beatricis uxoris suæ: sed ut rerum humanarum exitus incerti sunt, sefellit consilium eius fortuna, nec condi tam splendido in tumulto potuit: sed hostium dolo captus ac in ulteriorem Galliam deductus. Auarici Biturigum fato cecessit. Vnde & imperfectum monumenti opus adhuc iacet. Reuersuri in Palatium iam instante vespere principes descendentes ad forum, intrarunt summum templum, *Domum nunc appellam vulgò*. Ceterum est basilica per angustâ, sumptus inmensi, ac amplitudinis, artificijque tanti, ut parca prorsus que in vrbe Christiano nunc extant templa, hinc conferri posse existiment, siue magnitudinem ac architecturâ adificij spectes, siue precia materiariâ aestimet. Resplendet etenim non solum intus forisq. crustis marmoreis intacta, verum etiam artificio sarum ex marmore Pario statuarum incredibili multitudine circumquaque perornata est: ut integros dies spectatorum oculos artium ac historiarum varietate detinere possit. Ostenduntur Carulo Principi in sacrario rara donaria; Archiepiscoporum, Vicecomitum ac Ducum vestes ac vestes ex auro & argento, gemmis ac margaritis preciosissimis expolite. Monstrantur reliquia Diuorum in perornatis ac inestimabilibus conditorijs posita. Ascendunt deniq. in turris ornatissima molem altissimam, ut ex eius ambitu inferiore cõtemplarentur vrbes viciniorumq. situm planũ, regionisque circũviciniam ac conditionem. Obstupescunt pulchritudine finis atque amplitudine Princeps Carulus, & eius comites

Summũ templum Mediolani.

Turris.

provinciam, non urbem, se videre putantes. Est enim Mediolanum oportuno admodum loco inter finium riuos positum, ut præter uberrimas quas habet agrorum fruges, & Gallia Cisalpina, & Alpibus etiam, rerum omnium copia tam ad vsum, quàm ad delicias, eò comportari facile queat. Suburbia habet longa latæque, quarum nonnulla cõ magnis ciuitatibus certare possunt: Quæ latis aquarũ fontibus undique, non secus atq. vrbs ipsa, cinguntur. Exponunt igitur Carulo ductuum commoditatem, per quos undique nauigijs annona copiosè defertur quotidie: ut nihil nõ ibi precio vili venum detur. Serius inde Principes in Palatium redeunt, cõtinuèque suam in conuersatione transacta, cum Agamoniũ principem duxisset in cubiculum; splendida non minus quam commoda quietis secessio singulis item hospitibus assignata fuit. Postridie cum Marchio gubernator reip. negocijs adesse deberet, in mandatis economico suo dedit, ut Carulum, cum præcipua nobilitate committaretur, duceretque per urbem, & visu digna quæquibus eum delectari posse putaret, ostenderet. Igitur placuit imprimis ad eum Diui Ambrosij in Nervore vetustam ac celebrem inuisere, ubi olim reges Italia, atque etiam Cæsares, corona inuestiebantur ferrea, tanquam ferro atque armis Imperium nancisci oporteret. Instituisse more; voluit quidam, Ostrogothorum regem Theodericum Odouacre ad Veronam deuicto: Alij à Carulo Magno inuentum tradunt, post Langebardos subactos, & eorum regem Desideriũ captum. Premittuntur qui nuncios sacrificijs, ut rei diuina Officium aduenturo principi Carulo parent: ipsi cum magno comitatu paulo post sequuntur. Peracto sacrificio, monstratur in eodem templo gemmis decoratum ac laminis auri vestitum altare, estimationis *xxviii. milium aureorum*

Cæsarium coronatio.

¶

reorunt

reorum, ab Angelberto Pusterlano Archiepiscopo tantis impensis olim decoratum, in quo Divus Ambrosius divina sepius administravit; & eius ossa sub eodem in profundo puteo recôdita feruntur. Item liber vetustissimus in papyro scriptus manu, ut fertur, ipsius D. Ambrosij. Ostenduntur insuper varie in sacrario Divorum reliquiae sanctae. Rogabat Carulus, quidnam significet aeneus serpens, in marmorea columna positus. Cuire sponsum est, munus hoc à Theodosio Aug. quondam allatum fuisse Mediolanum, cum uno clavo, ex ijs, quibus in cruce Servator noster fixus fuerat. Clavum in D. Tecla templo servari: serpentis huius imaginem haberi pro eadem quam Moyses in deserto Judaeis suis fabricarat. Post haec perlustrarunt Monasterium D. Victoris, & alia templa vicina: urbis insuper nona propugnacula plura, cum fossis & aggeribus praectis, ac magno murorum ambitu permenso, pergunt ad suburbium Xenodochium, vel Nosocomium, iugerum aliquot spatium amplissimum, quod via Bergomati quadrata forma à Sfortiis ducibus inchoatum impensa maxima fuit, sed nentiquam absolutum. In quo traduntur habitations agrorum conceptas ac designatas fuisse, quot dies annus vertens complectitur. Ad horam prandij reuersus in palatium Carulus, audivit Allobrogum vel Sabaudia Ducis Emanuelis Philiberti legationem, flagitantis ne Alpes, Allobrogibus suis praerentis, transcenderet; sed amici hospitij, quod ei iam diu cum parentibus ipsius esset, ius etiam acceptaret. Gratum igitur fore, si significet quoniam tempore venire poterit. Respondit Carulus, desiderium quidem veniendi, ac votis sanguinei & amicissimi principis satisfaciendi non sibi deesse: Nescire se tamen an venire integrum erit, propter novos Narbonensis Gallia in-

Aeneus serpens

multis,

multis, iter suum per Gallias haud dubie impedituros. In reditu tamen ab urbe se deliberaturum de reliquo itinere, & si venire tum poterit, significaturum mature satis. A prandio ductus est Carulus à Marchione ad armamentarium palatii, ut videret arma multiplicia, precio, artificio, & elegantia Principibus magnis quibusque digna: erant enim non solum auro, argento, coloribusque per encausticam exornata, sed etiam celatura artificiosissima per fabricam elaborata. Cupiens autem Agamontius Marchio principem adolescentem gratum tenere quopiam conciliare, petijt à Carulo, ut armaturam integram quam maxime placentem & convenientem sibi ipse seligeret, ac muneri in bonam partem comiter, ut principem inuenem docet, acciperet, iubet vocari confestim fabricam magistrum, mandatque ut principi tradat & adaptet pulcherrimam, optimamque & corpori ipsius peraccommodatam armaturam: proferat ornatissimos thoraces, galeas, brachialia, clypeos, femoralia & ocreas, totaque panoplia politè Principem instruat. Si quid forte desit, aut malè conueniens sit; hoc ipsum quam extemplo, & quam elegantissime corrigat, vel nouam, si malit, fabricari & perfici curat. Spontanè hoc Agamontij munus haud illubenter Carulus accepit, ridensque respondit; se nolle furibundo Gradino bilem concitare, eius sacra dona rustico pudore respuendo. His itaque peractis, ut urbana nobilitatum mores ac civilitatem videret, Palatinus comitatus iussu gubernatoris Agamontij Principem ex officina Martis ad Veneris regiam ducit: Nimirum ad celebre nuptiarum festum, ubi reliquis is dies inter praecipue nobilitatis matronas atque virgines comptissimas choreis & tripudijs est consumptus. Interim Corona Pinguis peragrat urbem visendarum rerum cupidine per-

Armamentarium Palatii;

X 2 citus,

citius, in pugillaribus annotans; quæ vel ostendere postea Carulo, vel quibus eius deinde studia, per ocium promerere, & polutia veteris cognitione instinere posset. Delinabat Romanorum edificiorum visu dignas reliquias, statuas, ac marmorum sculpturas elegantes, diligenter etiam exscribens titulos saxis inscriptos, ac epigrammata vetusta, è quibus eruditionis quid elici poterat. Cum autem annotationum suarum partem mihi communicare, non pigebit hisce commentariis doctas quasdam Epigraphas obiter inserere: quo studiosum lectorem varietate cognitionis antiquæ nonnihil recreem. Reperit ad Ianum portæ interioris, quæ Bergamo intratur, & rursus in porticu basilicæ S. Stephani plura epitaphia Romana, è quibus hæc:

C. FIRMIVS. C. L.	C. CASSIVS.
FLACCVS.	SOPATER LINARIVS
SAGARIVS	SIBI ET. CASSIAE. C. L.
SIBI, ET.	DOMESTICAE. LINAR.
LYCHORIDI. L.	PATRONAE. ET
FAVSTAE. L. V.	CASSIAE. SVAVI. L.
FIDO. LV	ET. CASSIAE PRIMIGENI. L.
NYMPHAE. L. V.	
ACTAE. L. V.	
H. M. H. N. S	

Aliud.

VIVA FECIT	P. VALERIO. P. LIBERT. PALAT
T. IVNI T. L.	TACITO
AMPIONI	VI. VIRO SENIORI
IVNIA. T. L. DISETO	ET. AVGVSTALI
SIBI. ET. PATRONO	
SVO. FECIT	

Ej.

Aliud.

D. M.

Effigies Ampionis, & etiam Luna, Diseronis in frontispicio saxi eiusdem ad visum exsculptæ sunt:

KARDO. AVGG.
LIB. EX. PROC
PANTERMINA
LVPVLA
CVM. FILIS
CONIVGI
INCOMPARABILI

In porticu templi, in Nemore S. Ambrosij, est tabula lapidea, in qua Epitaphium, & formula legati cuiusdam sic extat:

PETRONIO. IVCVNDQ.

VI. VIRO. SEN.

PETRONIA. MIRAND. PATRONO
QVAE HS. CCCC. LEG. POSSESSORIB.
VICI. BARDOMICI. IN. STATVAM
TVEND. ET. ROSA. QVODANNIS
ORNANDAM.

Rursus à porta Ludonica, non procul ante fores Palatij cuiusdam ara marmorea quadrata, in cuius vno latere Diana Lucifera, ut eam nuncupat Tullius, exsculpta est, cum erecta face in manibus, quapropter & Facelinam eam appellavit Lucilius Satyrarum tertio cum dixit:

Diana Lucifera vel Face-
lina.
De natura
Deorū, lib. 2.

Et Rhegyna videbis

Mœnia, tum Liparas, Facelinæ templa Dianæ, Nam & apud Liparitanos tali forma colebatur Dea, ad cuius pedes item canis venaticus exsculptus sedens, ac Deam observans: in altero latere simulachrum est Apollinis Medici, incumbentis tripodis, reiecta à tergo pharetra, cum lauri ramo in dextra: unde Daphnites vel Daphneus à Græcis appellatus est: Medicam enim

Apollo Medicius vel
Daphneus.

X 3

vini

Lauri vis me-
dica.

Aesculapio
& Hygeae
sacra laurus.

viu plurimam laurus in se habet, quam boni Genij plantam appellabant veteres Romani; persuasumque habere, locum, ubi laurus esset, neque à sacro ullo morbo, neque à Demone infestari. Quare non solum Apollini dedicata, sed etiam eius filio Aesculapio, nec non Hygeiae nepti salutiferis dijs; quorum in tutela medicina est. Quin & animantia bruta pleraque istius planta vires hominibus prae monstrare videntur. Palumbes etenim, graculi, mervula, ac perdices, quotiens egrotare coeperint, Lauri bacca vel folio comesto, sibi ipsae medentur, ut & animalia plura. Coruus à chameleonte tactus, qui etiam occisus victori nocet, lauri baccis infestum virus repellit & extinguit. Denique lauri folia rebus quibuscunque cum immiscuntur, vel supernè sternuntur, à corruptionibus & vitio diu eas conservare, ex Demagorontis Caesar de re rustica memoria prodidit. Sed ad aram salutis revertamur. Ad Apollinis pedes stat cythara in bicorni testudine concinnata, & adiacet involutus Python serpens, quae Dei sunt insignia. Nam inde Pythius ac cytharædus à poetis nuncupatur. In aræ eiusdem frontispicio hoc votum exsculptum legitur:

AESCVLAPIO ET HYGIAE
SACRVM
C. OPPIVS. C. L. LEONAS.
VI. VIR. ET. AVG.
HONORATVS. IN. TRIBV.
CL. PATRV. ET. LIBERV.
CLIENTIV. ET. ADCENSVS
PATRONI. SANCTISSIMIS
COMMVNICIPIBVS. SVIS. D. D.
QVORVM. DEDICATIONE
SINGVLIS DECVRIONIBVS
X. III. AVGVSTALIBVS. X. II. ET
COLONIS. CENAM. DEDIT
L. D. D. D.

Sequens

sequens dies, qui solennem D. Martini precedit, ex more festus & latus esse debebat: quem idcirco gubernator Agamontius, ac Palatina nobilitas totum ludis destinarent. Visum autem fuit Carulo principi, inuisere primo diluiculo sacras quasdam ades nondum visus, religione & vetustate celebres: Atque imprimis D. Teclæ templum, sanctis Diuorum reliquijs multis augustum: in quod etiam S. Ambrosius clauum Imperatoris Theodosij donarium reposuerat, quem per sacrosancta Christi membra, in Crucis ligno Iudeorum carnifices panxerant. Omnia Carulo summa cum presentium veneratione ostensa sunt: Narratumque vix quippiam Mediolani esse antiquius illo templo. Quod à Christianis primum Seruatori nostro, & D. Mariae virgini, matri eius consecratum fuerat, postea in D. Teclæ commutatum. At multis ante propagatum Euangelium seculis, Minerva Parthenon amplissimum eodem in loco stetit: Deamq; ibidem, ut Polybius etiam suffragatur, præcipua antiquitus religione cultam fuisse. Hinc plures opinari, nomen olim regioni atque urbi hoc templum dedisse: Vt prisca Celtaurum, ac nunc etiam Germanica lingua Megdelant/ hoc est, Virginis regio, vel terra Mediolanum diceretur. Qua quidem in sententia fuisse comperimus Andream Alciatum iuriconsultum, in omni disciplina rerum genere præcellentem virum, sicut in emblematis ipse hoc epigrammate restatur.

Quam Mediolanum sacram dixere puellæ
Terram, nam vetus hoc Gallica lingua sonat,
Culta Minerua fuit, nunc est ubi nomine Tecla
Mutato, matris Virginis antè domus.

Perlustrant hinc in transitu D. Laurentij sanum ingens, in ruinis templi Hercules excitatum, quod

D. Teclæ
Templum.

Palladis tem-
plū vetustissi-
mum urbi
primum de-
dasse nomen.

D. Laurentij
sanum in cui-
nis templi
Herculis.

X 4

Maxi-

Maximianus Hercules, Diocletiani in Imperio collega, ibidem, in patria (ut tradunt quidam) sua, sumptuosissimum extruxerat, cum Thermis, eiusdem nominis, Herculeis. Extant adhuc sedecim striatae columnae per altae operis magnificentissimi vestigium: porticus olim sine propilei Thermarum, aut templi dicti reliquia. Quae quidem admiranda Carulo, & aduenis hospitibus videbantur. Pergit inde ad eadem D. Celsi sacram, ubi Missa sacrificium Principi paratum erat. Quo peracto, locisque sacris visitatis, ducuntur hospites ad stabulum regium: & monstrantur his per equilia diuersa Hispanorum, Campanorum, Sarmaticorum, Turcicorum, Thessalicorum atque Peloponesiacorum equorum speciosa corpora: dum per equifones adornantur, & ad exercitia certamenq; instruuntur. Asturconum & nobiliorum plerique, ut horum concertatione principem delectarent. Eduntur igitur artificiosi saltu tolutares, decursiones citatae, & in orbem glomeratione diuersae: atque tali spectaculo tempus antemeridianum consumitur. Post prandium in Palatio sumptum, sunt concertationes equestres, & hastati in stadio decurrunt in annulum, atque in clypeum aut scopum versatiles. His ludis peractis, apparatus vesperi fuit armorum pedestre praelium in atrio Palatii maiore, turmatimq; diuisa inuentute Martia, primipilis, ac tribunis militum ducibus, velut ante vallum hastis ac gladijs concursando pugnatum ad faces, donec ad cenam vocarentur principes. eadem sumptuose ac splendide exhibita est, acroamatibusq; musicis intermixtis, incunde per duas ferme horas protrahitur. Post cenam introductae duae puellae sorores, quarum maior vix noem erat annorum, admodum formosa atque festiua, sub stolis sericis tenuibus cincta campestribus byssitis,

Ludi Palatini,
equestres &
pedestres.

Ludi post cenam.

quarum

quarum coma flaua reticulis auratis erat costricta. Haec quidem ad cytharae testudiniisque concentum, & ad numeros musicos elegantes duxere choreas atque tripudia: nec non gestus lepidos, Gaditanarum Veterum instar, ad modulos instrumentorum rotatus rapidissimos, & leuissimos, mirificosque saltus edidere: ut principes & aduenas hospites, qui nil tale prius viderant, stupore complerent admirationis, nec spectaculo satiari spectatores possent. Interea tamen Carulus maturare profellionem cupiens, multis institit Agamontio, sequenti ut die discedere, atque iter proseguere posset: breuissimos brumatis sationis dies, vias longissimas atq; difficillimas sibi adhuc restare conquerens. Vix tandem impetravit: & ut non ultra Ticinū postridie, eius urbis, atq; vicini monasterij celeberrimi visendi causa proficisceretur, constitutū. Quocirca gubernator imperat, omnem adhiberi diligentiam, ut summo cum honore princeps hospes abituriens, quemadmodum à rege mandatum erat, per suam ubique prouinciam tractaretur. Postridie mane parari omnia, suosque ad iter paratos esse Carulus iussit. Et quia festus D. Martino dies erat, sacro antemeridiano simulac interfuisset, eum epulis splendidissimis gubernator Agamontius excepit, exceptumq; delectu ac consortio quam maxime illustrium conuiuiarum non solum: sed etiam ludis honorarijs post epulas, recreauit. Necdum enim erant sublata mensa, cum magno tympanorum sonitu, ingentiq; tubarum clangore significatur mox praelium committi debere. Concurritur ad fenestras; appaerent mox intra septa palatii cuneus Hispanorum peditum instructus, in vna parte spaciosi campi: atque in altera nobilium equitum leuis armature turma, nitidis in armis resplendens, & equorum apparatu superba. Mox eques peditem inuadit, & per

Carulus profellionem parat.

Velitationis, ac praelij ludicrum.

X 5

varios

varios gyros semet circumuoluens, turba pulcherrimè velitatur, locoq; depellere ac disturbare cuneum Hispanorum contendit. At illi stataria nonnunquã pugna decertare, nonnunquam coacti in globum semet defendere; manipulatiq; rursus explicantes aciem in alas, slopetarum sonitu ac multiplicibus bombis equos consternare, repellere, & in fugam vertere. Cum verò per horulam his ludis principes atq; comitatũ recreassent, receptui signum datur: inditãq; tubis profectio, Carulum gubernator Agamontius educit, cum equitatu armato, satellitio, & nobilium magna sequela: atque extra urbem profectus, amantissimè dimittit. Ille pluribus ex nobilitate comitatus, Ticinum proficiscitur, Interim ex itinere nonnihil deslectentes, descendunt omnes ad Carthusianorum cœnobium amplissimum. Cuius templum ex vario preciososq; marmore à fundamentis excitatum, historiæ sculpturis ac stans ar- tificiosis exornatum, à prima fronte ingredientibus religionem incutit, & introgressos maiestate quadam augusti suspensio tenet: dum offeruntur oculis tot pictura, altaria, & sacraria, auro argentoq; ditissima: adicula marmorea, monumentis pulcherrimis decorata. Condidit templum ac cœnobium Ioannes Galeatius Vicecomes primus Insubrium Dux, atque locupletissimè dotauit. Cuius in eade sacra sumptuosissimum ex marmore sepulchrum, cum statua ac imagine ad viuum facta visitur. Adiunctũ in tabula marmorea literis inauratis, rerum ab ipso gestarum elogium praeclarum, ac lectũ valde dignum. Primates cœnobij iam antea de aduentu Caruli certiores facti, cum in templi ingressu cum honorifica congratulatione peramanter excipiunt, deducunt per chori confessum ad altare summum. Inde per sacraria & adiculas monstrant preciosã & rara principum dona.

Cœnobium
Carthusiano-
rum pulcher-
rimum inter
Mediolanum
& Ticinum.

Ioannes Ga-
leatius Vice-
comes primus
Insubrium
Dux.

donaria, Diuina reliquias, atque pulcherrima quaque templi ornamenta. Quibus visis, ostendunt etiam sumptuosissima ipsius monasterij adificia, porticus miliaris, sacerdotum habitacula cũ hortis, pomaria, lucus, nosocomium apparatusq; ceteraq; omnia visu digna. Ducuntur decem hospites in per amplum cœnaculum, ad mensam bellariis omnis generis onustam: ubi, cùm inuitati ad merendam, nonnihil delibassent, & optima uina degustassent, Carulus primatibus gratias egit, atque discessit. Apparent mox in itinere viuarij capaciissimi septa, murus latericius, sed magna ex parte nunc dirutus & deiectus: qui milia passuum viginti in quadrum circumductus concludebat arua, syluas, & prata feris enutriendis destinata. In quibus olim apri, cervi, dama, capreoli, lepores, & id genus animalia ad venatum continebantur. Autor eius operis idem Ioannes Galeatius Dux fuit, qui cœnobium condidit. In ysdem septis castra sua metatus erat Franciscus primus Galharum rex, Ticinũ obsidione premens, cùm à Caruli v. Imperatoris ducibus, Lamoio & Borbonio, victus proelio, caperetur cum rege Nauarra, & præcipuis Galliarum principibus, anno post Christum natum 1525. Hec dum narrantur Carulo, & prælij loca monstrantur, ad viuarium obuiam ei venit cum comitatu & nobilitate Ticini præfectus, gubernatoris vices gerens: qui regis Philippi nomine gratulatur aduentum, deduxitque cum magna festiuitate per urbem in Palatiũ, tractantq; sumptu regio permagnificè. Ticinum condidisse Lenos, & Maricos ligures, ad amnem eiusdem nominis non procul à Pado, Plinius auctor est. Alij à Gallis Boys ac Cœnomannis conditam volunt: quos Eutropius & Paulus Diaconus sequi videntur. Urbs illa, Romano succumbente Imperio, primum ab Hunnis Atyla

Septa viuarij
ferarum.

Atyla ducē: mox ab Odonacre Herulorum rege vi expugnata, direpta, & muris complanatis incensa fuit. Postea Langebarði eam tenuere, ac sedem regni fecere, multisq; præclaris ædificiis excoluere, quorum Paulus Diaconus meminit. Fuit ex ijs D. Clara monasterium à Peterito conditum, à Theodolina regina D. Maria Perticalis ædes, à Luitprando rege, D. Petri, cali aurei cœnobium: in quo D. Augustini corpus, ab eodem rege è Sardinia deportatum, seruetur: ut alia præteream nobilia ædificia, quæ breuiter commemorari non possent. Nec singula videre Carulo contigit, non castrum Galeatii primi ducis, non sepulchrum marmoreum insigni inceptum arte, quo S. Augustini reliquie condi debent: neque statuam illam celebrem ac pernetustam equestrem ex ære: quam Antonini Pij quidam esse colligunt, ex vultus lineamenti ac barba forma. Nam sequenti die cum instaret iter longius, atque Placentiam usque proficisci cuperet, manè paratos suos esse iussit, ut re diuina audita, confestim discedere posset. Vespertiniur urbis præfecto, magistratui, & in conuiuio presentibus gratias egit, professionisq; maturanda necessitatem his indicauit: qui licet de tam propero discessu eius malè contenti videretur, omnes tamen postridie ad officium præsto fuere. Duxit Præfectus urbis cum magno comitatu Carulum ad ædem D. Petri, ubi sacris interfere. Eo venit & Academiae rector, doctorum ac studiorum turba stipatus: ut ei salutem, & obsequia reip. sua nomine, presentaret. Appulit & Comes quidam adolescens, Parma missus cum literis, quibus Maria, Lusitana princeps, mariti sui Alexandri, nec non patris Octauij diuturnam absentiam queri, testariq; quantopere reditum ac presentiam desideret: non minus tamen optare se scribens aduentum charissimi sui affinis Caruli,

Eius urbis insignia ædificia.

Statua equestris ex ære.

Maria Lusitana Alexandri Parnesij Parmae Ducis.

Caruli, atque ne alio versum deflectat iter, neue solitudinem suam declinet, maiorem in modum se supplicare. Amore & obsequijs se suppleturam cuncta pro viribus, ut præter personas principum absentium quippiam illi defuisse videri non possit. Carulus Comitem legatum renunciare iussit, se iam in itinere esse, & propediem affuturum. Obtestari tamè se velle, principem affinem, ne propter suum aduentum insuetæ molestia quid capessat. Hoc cum responsio citis equis comes Parmam reuertitur. Sacris peractis, iam equitatus & quadrigæ stabant ante templum: Carulusq; princeps ab urbis præfecto & nobilibus honoris causa educitur extra urbem per aliquot stadia. Tum, valedictis omnibus, ipse cum suis Padum traicit, & ad xviii. lapidem in D. Joannis castello, Parmensium principum sumptu, prandium paratum repperit, ut transiens Comes legatus castellanis mandauerat. Ad quartum à prandio miliare in Emilia, venit equis dispositis obviam comes alius è familia principis Lusitane, qui gratularetur aduentum Carulo, simulq; per iter tractaret atque deduceret acceptos hospites. Placentinus itè gubernator ad unum miliare cum nobilibus occurrit obscura iam nocte, viginti pedites t adiferos adducens, qui præluerent. Ipse Carulum exceptum perhumaniter deduxit ad urbem, & in ducis Palatium: ubi cum suis hospitio excipitur, & sumptuose tractatur. Sequens dies precibus datur Præfecti & Oeconomi, obstinate flagrantium ut maneret. Igitur cum sacris simul manè vacassent, urbi rebusque dignis visundis animum applicant. Urbs quidem est situ amenissima, pulcherrimaque ædificiis semper fuit, uti plures inde nominatam, à placendo, Placentiam autument. Posita est etenim iuxta Padum loco perincundo, campis & agris collibusq; cincta fertilissimis, vino,

Castellum D. Joannis in via Acemilia.

Placentia.

vino, oleo, frumento, fructuumq; omnis generis optimarum copia abundantibus. Plana pratis & pascuis fecundissimis beantur, manufactis viciniorum fluminum ductibus irrigua: ex quibus pecuaria rei summa oportunitas, & quæstus uberrimus urbi est. Cui idcirco famam non ignobilem ubique terrarum casci ibidem confecti præstantia parit: qui tanta copia, & tam boni saporis hinc exportatur; ut qui summum commendationis gradum casco quarunt, eum Placentinum esse dicant. Habet idem ager salfos fontes, ex quorum liquore sal coquitur candidissimus. Habet ferri fodinas, nec desunt sylva, saltusque venationibus apti: igitur ob tantam situs commoditatem, rerumq; omnium abundantiam, urbs assidue nobilibus civium familijs multis excolitur, & mercatibus frequens est. Placentiam primum à Romanis deducta Colonia est, ingruentibus in Italiam cum Annibale Pœnis: anno post R. C. DXXXVI. in agro à Gallis capto, ut Linius auctor est. Deduxere viri simul cum Cremona, & Latinas ambas fecere, quibus utraque Padi ripa aduersus Gallos & Transalpinos muniretur. Frequens huius Colonia mentio apud Linium est, & alios veteres historicos, ut stante Imperio Romano, plurimum floruisse haud dubie constet. Bellis civilibus tamen infeliciores, quam externis, ut bello Vitelliano contra Othonem, teste Tacito: cum in oppugnatione acerrima pulcherrimum amphitheatrum opus extra oppidum conflagraretur. Iam Carulus urbana nobilitatis selecta caterua stipatus, ante prandium urbem perlustrat: ostenduntur templa, & magnifica civium aedificia: Fons urbis vetustus & præclarus ab Augusto Cesare nomē adhuc habens. Item monasterium novum sumptuose extractum nuper à Philippo Hispaniarum Rege Catholico. Vidit muros novos, propugnacula

Casci Placentini præstantia.

Quando Colonia Romanorum facta sit Placentia.

Amphitheatrum propè Placentiam.

amplissima, & munitiones insignes: quibus nunc urbs hæc inter Italia tutissimas habetur: quæ prius variis bellis afflictæ, vi sæpius expugnata, incensa ac direpta, plurimis annis fœdè vastata iacuerat. A prandio dixerunt Carulum & eius comites ad arcem, ab Hispanis decentiam auspicijs regis Philippi, ubi Princeps ex-cipitur magno tormentorum eorum applausu, & militari prædiorum festiuitate. Præfectus arcis circumducens Principem, ei perhumaniter omnia monstravit, ageres, fossas, muros, turres, ac propugnacula ingentis sumptus, ac operis ingeniosi, pro huius aui solertia: munitiones, ac structuras, ad urbem coercendam, hostibusque impetus propulsandos accommodatas. Excitare coeperat nostra memoria molem huius arcis Petrus Aloisius Placentinorum Parmensiumq; Dux primus, verum ea nondum perfecta inimicorum insidijs circumventus miserè trucidatur. Tum urbs cum arce in Caruli v. Imp. ac Mediolanensium Ducis fidem, potestatemq; concessit. Verum postea Caruli successor Philippus Rex, urbem Aloisij filio, Octavio Farnesio, conditionibus restituit: arcem Hispanorum prædij custodiam ad tempus reservans. Sequenti die manè, sacris auditis, via Emilia pergunt versus Parmam, reperuntque in Burgo S. Donini (ut nunc appellant locum) ad xx. lapidem lautè paratum Carulo eiusque comitatu prandium, per æconomum principis Lusitanæ: qui eo processerat obviam, cum tricliniarca & nobilitate, ut hospitem exciperet, & tractaret. Pernobile castrum est, ditionis ante Palancinorum, sed crebris bellis destructum. Ex itinero Romano vetusto colligere est, Fidentiam non procul inde fuisse, & decern milia Fidentia, passuum altius in eadem Emilia via Fidentiam viciniam, nunc Firenzolam arbitrantur quidam. Docuit Firenzolam.

Castrum Placentinum.

tum ex *Linio*, & *Appiano Pighius*, *L. Sullam* dictatorem eo ferè loci *C. Carbonio* proelio extremo victum, cæsis eius copijs Italia deturbasse. A prandio dum prosequuntur iter, occurrit ad quartum a Parma militare *Fabius Farnesius*, *Ducis Orestanij* consanguineus, cum equitatu nobilium; & occidente iam sole, eiusdem frater *Episcopus Parmensis* in carpentis, adducens secum *Alexandri principis* maiore natu filium vix quinquennalem, qui magna cum gratulatione *Carulum* excipiunt, & facibus accensis per urbem ducunt in Palatium. Obuiam illi procedit *Lusitana princeps*, cum ingenti sequela illustrium matronarum ac virginum: qua officij causa ipsam conuenerant, auro monilibusque resplendentes: quo maiore cum honore susciperent hospitium Principem. Ipsa letanter aduentum affini congratulata, verbis tamen anxys excusat solitudinem suam: quod propter absentiam suorum, non, quo caperet, honore posset excipere, non apparatu tractare tanto, quo pater eius nuper ipsam, maritumque, pro magnificentia sua tractasset. Mox assignantur *Carulo* principi, & eius comitati, in Palatio apparatusissima cœdacula, & cœnabularum & splendide, non sine musico concentu, transacta est. Sequens dies urbi & rebus circumquaque perlustrandis datur. Deducunt *Carulum Farnesii* duo fratres, *Episcopus* & *Fabius*, magna comitante nobilium cœterna. Manè sacris in templo morere, quod est ante Palatium, interfuere. Atque is finitis, Duorum reliquia, atque ornamenta templi amplissima *Carulo* monstrata sunt: atque deinde vicinis monasterij fructuram pulcherrimam, ac numeris ornamentis absolutam, principes perlustrarunt. Quibus accuratè perspectis, urbem partim visere cura hospitibus fuit, ad hanc splendidam cum primis, opulentiaque florentem. Principum enim,

vs Parmæ ex
ceptus Caru-
lus.

Parmæ de-
scriptio.

enim, ac illustriū familiarū palatia, ac mansiones habet nullas, ac ciuium ditium multitudine plena est. Ager mirum est circumquaque fecundissimus ac amoenissimus, omnium frugum ac fructuum abundans: optimi vini, olei, lactis, & casei copia terrarum ubiq. celebris. Itaq. Parma non solum cum vicina *Placentia*, verum etiam cum cæteris *Cisalpina* Gallie præclaris urbibus certare suis opibus potest: nec inter eas præteriri, in quibus *Dia* fortuna rerum omnium copie cornu suum benigniter effundere videtur. Posita quidem est in *Emilia* via plano, quinque ab *Appennino* passuum millibus, flumineque, irrigatur eiusdem nominis, quod suburbia ad occasum *Uergentia* separat ab ipsa ciuitate. An verò flumini urbs nomen dederit, an ab eodem acceperit, obscurum est. Non enim memini antiquorum quempiam *Parmam* fluminum nominasse: *Urbis* quidem *Parmæ* apud *Linium*, *Polybium*, *Tullium*, aliosque classicos auctores celebris ac crebra fit mentio. Quæ Romanorum facta Colonia est simul cum *Mutina* florente Rep. post urbem *C.* anno *DLXX.* *Q. Fabio Labone*, *M. Claudio Marcello* cos. deductis eò binis ciuium milibus in agro, qui proximè *Boiorum* antè *Tuscorum* fuerat. Iam tum appellatam fuisse *Parmam*, ex *Linio*, *Polybio*, cæterisque colligere est. An aliud nomen antea habuerit, nobis quidem non liquet. Qui *Chrisopolim* prius dictam volunt (*Sicardus* & *Albertinus*) nentiquam satisfaciunt: atq. multò minus *Annius* ille *Viterbinus*, qui ex *Aramea*, nescio qua lingua fictitia, etymo proripsum *frinolo*, *Parmam* quasi *Paramam*. i. hastam vel principatum coloniarum nominatam imaginatur. Itaq. magis eorum opinioni accedo, qui à scuti rotundi forma coloniam in plana positam, antiquitus *Parmam* nominatam volunt. Cuius vocis significationem *Varro* ex vetusta Gallica lingua

Quando Ro-
manorum
Colonia facta
Parmæ.

Nominis ra-
tio & antiqui-
tas.

Y

Pro-

prodidisse videtur, cum Parmam dici vult scutum, quo pedites utebantur, quia è medio in omnes partes par esset. A scuto igitur vel parma nomen aptius urbi est: quae colonos ac ciues semper habuit nobiles, Martios, ac animosos, ingenioq; ad literarum studia, & ad reip. gubernationem non solum, sed etiã ad rem militarem aptissimo. Quorum indolem ita depingit in Parma sua Julius Scaliger:

Inuentum mediis præclarum nomen in armis
Prædita quo sit gens ignea Marte docet,
Ingenium rapidum facili flammatur ab ira,
Sed viget in patulo peñtore purus amor.
Magnanimo, precium est, non displicuisse pudori,
Hoc satis, officiis cedere turpe putat.

Suburbanum
Ducis Octauij

A prandio bigis & equis vecti, pergunt ultra flumen, ad suburbanum Ducis Octauij, Castellum portis, muris, propugnaculis, atq; fossis profundis sumptuose munitum, ubi excipiuntur aduenientes principes, magno cum applausu & sonitu ancorum tormentorum. Plurima visu digna monstrantur ibi Carulo, atque imprimis pratorium æstium, magnificentissime ex quadrato ad regulam aptissime iuncto lapide cum portis, peristylis, & columnis marmoreis in formam regie nuper exstructum. Resplendent omnia intus picturis artificiosissimis, & opere tectorio inaurato, statuisque antiquis summi precij. Nec minus in adiuncto Nymphæo, quod hortos respicit, sacellis & adiculis marmoreis exornato. Eius pauimentum varietate marmorum versicolorum mira est pulchritudinis, opere musæiario tessellatum. Scala lapidea duplices, quibus in hortos descenditur, ab utroque latere fontium venis gradatim scaturiunt. Rupes in medio Nymphæo per alta è pumicibus asperis, topographo eroso, atque saxis ex aquarum profuxu concretis, constructa, corallis ac unionum conchis exornata, spumantis fontium

Prætorium
æstium.

Nymphæum.

fontium latices è specubus vndequaque profundit. Insuper mirificæque delectant, atque inuentum oculis remorantur Tritones, qui è buccinis suis aquas enonunt, Cupidines in cygnis, & delphinis per aquas vecti. Quid dicam multiformes conchas & cochleas marinas? quasdam crispas & rugatas, quasdam denticulatas, aut pectinatim undatas: cancellatim reticulatas alias, leues alias, & colorum punctis, virgulis ac guttis distinctas. Torum diem detinere spectatorem hæc possunt. Huius visis cum deinde principes perlustrassent deambulando spatiosos & exultos hortos, pomaria, labyrinthos, sylvas, & laureta, per urbem rursus vecti, ducunt Carulum Farnesij fratres ad ades consanguinei cuiusdam sui, picturis artificiosis, & antiquis statuis ornatas: ubi per horulam quiescunt, harmonia musica, & rebus visendis decenter. Postea cum visitassent vicinam eadem sacram D. Virginis deipara miraculis clara, exstructam elegantissime, & donariis preciosissimis adornatam, ambo Principes pergunt ad Palatium viduæ Farnesiana, ad choreas ibidem preparatas nobilium virginum ac matronarum. In eoque conuentu tempus terunt ad cenam usque. Eodem vespere post cenam in palatio cum Lusitana principe sumptam, Carulus, postredie proficisci cupiens, hospitibus suis gratias egit, atque discedendi licentiam impetrauit. Decimo sexto Kal. Dec. mane sacris interfuit in maiore templo: quibus peractis, prosequuntur honoris causa discessurum, cum magna pompa nobilium, Episcopus & Fabius extra urbem. Vbi cum his Carulus pro humanitate, atque omnibus officiis exquisitè gratias egisset, & valedixisset, cum suis Emilia via Regium Lepidi profectus est ad prandium: vespere Mutinam cogitans. Gubernabatur eam prouinciam, Alphonfi Ducis Ferraria nomine,

Cornelius Bentiuolius. Inſiſus is erat obſeruare Caruli Principis aduentum, & omnia que ad eum excipien- dum, tractandum, atque cum honore per prouinciam deducendum requirebantur, in promptu habere. Dili- genter ac magnifice fungitur imposito munere, Caru- lumq; in ſinibus honorifice exceptum, magna comitante nobilitate Regium deduxit. Intranſibus fit applau- ſus, & ſalutatio publica, cum ſonitu magno & fragore tormentorū bellicorū, in portis, muris, & propugnaculis: atque inuentus in caſtro prædij ſumptuoſus apparatus. Viſum fuit tamē, dum menſa ſternitur, & inſtruantur triclinia, nonnihil eius ciuitatis nobilis ac perlante ſta- tum & ædificia perluſtrare. Nam populo frequens eſt, omnibusq; rebus affluens: agro ubere fecundiffimoq; cuncta. Et antiquitate certat cum aliis vicinis urbibus.

Regium Le-
pidi.

Quando Ro-
manorum
Colonia.

Ruberia.

Mutina.

Emilia via item imposita Romanorum est Colonia, cuius celebrem M. Tullius, Cor. Strabo & Tacitus alijque veteres mentionem fecere. Sed quando primum, vel quorū auspicijs deducta sit, non planè liquet. Quia tamen Regium Lepidi ab initio semper nuncuparunt, plures opinantur a M. Lepido, qui Emiliam viam anno ab V. C. DLXVII. strauerat, vel conditam, vel de- ductam paulo post fuisse. Prandio dein expedito, citis quadrigis Mutinam pergunt, mediāq; via cum Ruber- riam munitissimum castrum præteruehuntur, Martio cum sonitu tuborum eueorum, ex propugnaculis fit magna transeuntibus gratulatio, effusis ad spectacul- um per muros & ageres, licet in pluuia, castellanis. Nec minore pompa a Mutinensibus excipitur Princeps, populo per omnes vias conſtante, ductuſq; eſt per ur- bem ſummo cum honore, & hoſpitiſ cum ſuis excipiunt in caſtro, non ſine bellicorum inſtrumentorum læto con- ceſſu. Tractantur hoſpites ea nocte permagnifice, regio prorſus

prorſus ſumptu, atque recreant inter epulas laſſorum animos muſicorum artificum chori varij. Ne quid de- nique decoris abeſſet, nobilitatis urbana ſelecti iuuenes plurimi præſto fuere per triclinia, qui ordine continuo menſis inſeruiunt. Eſt autem Mutina ciuitas vetuſta celebritate pernobilis, Romanorum quippe Colonia cre- ſcente Imperio deducta ſimul cum Parma anno V. C. DLXX. ut Linius lib. XXXIX. teſtatur. Nec dubium quin ſuccedentibus ſæculis, Romano ſtante Imperio, flo- ruerit admodum: cum frequens eius apud hiftoria ſcri- ptores fiat mentio, doceantq; hoc in ſuper antiqua mar- morum inſcriptiones, que plurima ibidem & pulcher- rime adhuc extant. Sed imprimis eam nobilitant præ- lum civile cruentum, quo ante eius muros cum duobus coſ. Hirrio & Panſa ſenatus authoritas, & populi li- bertas funditus concidit: cum M. Antonius, extincta C. Caſaris tyrannide, diſcordiarum faces, D. Brutum obſidendo, reſuſcitaret. Clades deinde plures eaſq; exi- niales, laboſcente Imperij potentia, barbararum natio- num inundatione, Mutinam eſſe paſſam conſtat: quam D. Ambroſius in epiſtola quadam ad Fauſtinum, inter deſertas ac ruinoſas ſui temporis Ciſalpina Gallie ad Emiliam viam vrbes numerat. Opinari igitur eam à Gothis & Langebardis ſapè exciſam fuiſſe, haud eſt abſurdum: cum diu Langebardorum temporibus de- ſerta iacuerit. Quibus Caruli magni eiectis victoria, atque Pipino eius filio Italorum rege conſtituto, tum primum hanc urbem voluit (qua nunc Emiliam oc- cupat, & nonnihil à veteris Mutina in altiore loco po- ſite ruinis diſtat) à fundamentis reſuſcitari fuiſſe à no- bilitum ciuium reliquijs. Qui ſublato barbarico metu, noni oppidi mœnia ac portas, ſuis, amicorum, atque cli- entum ſumptibus ac labore cõſtruxere: quemadmodum

Mutina quan-
do Colonia
Romanorū.

Præſidium Mu-
tinenſe.

Leander Albertus in Italia descriptione, & Mutinensium annalibus narrat diffusius. Sequenti die cum manē sacris interfuisent, visum Carulo principi, hanc urbem edificiorum splendore decoram satis, populo, multisq; familiis nobilium frequentem, & ab Hercule secundo Aestino Ferraria duce validè munitam, nonnihil per-
 lustrare, quantum temporis angustia pateretur. Sed dierum breuitas parum ocij dedit, cum maximè Bononiam ante noctem, difficillima via, celoq; pluuioso, esset proficiscendum. Declarat itaque Bentiuolio præfecto festinationis suæ causas Carulus. Quibus intellectis, suadet ille vehicula & carpenta relinquere, atque equis conductitiis per Emilia via plana Bononiam, atque inde Ferrariam proficisci citius expeditiusque. Quod consilium cum placeret, equos celeres conquiri, ac præparari mox iubet: prandiumque licet apparatussum sumptum quasi in procinctu, dein equis conscensis, cenosam atque aquis profundam per Emiliam festinant Bononiam. Nec fessit eim civitatis primates Caruli principis aduentus. Patria etenim est Hugonis Agathetæ, eruditione, pietate, prudentia rerumque publicarum perititæ præcipui viri: quem summa virtutes, ingenij animiq; dotes eximia, per honorum gradus ad summi Pontificatus apicem euexere: uti iam pluribus annis religionis Christianæ nauem prudenter ac fœliciter regat, licet magnis tempestatum procellis sæpè laborantem. Ab huius igitur fratre, principe tum senatus, ac civitatis, atque urbis præfecto protonotario quodam (qui legati Cardinalis Cæsii absentis nomine gubernabat urbem) cum equitatu prædiario, & urbane nobilitatis magno comitatu, Carulus extra urbem excipitur. Hi cum summi Pontificis nomine, verbis solemnibus, ei aduentum essent gratulati, tabis præcipientibus,

& sti-

& stipante latera vrimq; satellitio Germano, per urbem cum illo pergunt ad Pontificium Palatium, ubi splendide magnos, cum honore cum suis tractatur ab urbis præfecto. Nam singula conuiuia musico concentu excellenti variorum instrumentorum recreare non cessauit. Sequentem diem urbi magnificentissima perlustranda totum impenderunt, ipso præfecto atque fratris summi Pontificis filio cū magna nobilitate, principē bigis per loca visu digna deducente. Manè priusquam egredierentur Palatio, ut rebus diuinis interessent apud Dominicanos, inuentutis Germanicæ (quæ crebra tum Bononiæ studiosorum causâ degebat) legati adfuere. & Carulo principi facunda oratione Latina, præsentè urbis præfecto, gratulantur aduentum, atq; testantur latari vehementer inuentutem nobilem, quod summi ordinis gentilem principem videant, optimo exemplo, morum, linguarum, atque virtutum cognoscendarum causâ, difficillima licet anni statione, tã longinquè peregrinari: prægredi que sponte viam arduam laboriosamque (ut heroem suæ ætatis decet) ceteris sui ordinis inuentutis principibus, omnig; nobilitati; qua ad solidum immortalis gloriæ culmen perueniri solet. sic Herculem labores non fugitando, viam sibi in celum aperuisse. Excurrunt deinde in laudes ipsius, domus, ac familiæ ab utroque parente; & tandem declarant, principem Carulum à gente Germanica studiosorum illius academia patronum adoptatum esse. Quapropter maiorem in modum supplicant, uti Romam veniens, gratiam ac fauorem suum interponere apud summum Pontificem velit, atque intercedere, ut antiqua Germanicæ gentis præuilegia à tot pontificibus confirmata, sed ante paucos annos ob inueniensem quorundam studiosorum errorem ab infensò quodam urbis præfecto suppressa & abrogata,

Natio Germanica Bononiæ studentium.

T 4

gra-

Bononiæ quæ admodum Carulus exce- ptus.

Gregori⁹ XIII. summus P⁹ pifex.

gratiosè restituat. Paucis respondit Carulus Latine, gratias agens pro honoribus sibi decretis & habitis. Laudes quidem attenuans, ac minimè agnoscens, patrocinium suum Germanis Germanum se denegare non posse, dixit. Ideoque pro privilegiis eorum impetrandis intercessionem suam Romæ se lubenter apud summum Pontificem impensurum, modò præsto sit ibi quispiam, qui nationis nomine negotij expeditionem sollicitet. At illi, legationem eius rei ergò, quæ principem Romam sequeretur, esse decretam responderunt. His actis, ducitur à præfecto Carulus princeps ad Dominicanorum fratrum templum, uti sacro interesset matutino, ubi à monasterij rectoribus humanissimè excipitur, qui eum cum omni comitatu, sacris peractis, per domus aedificia deduxerunt, & visu quaque digna monstrarunt. Imprimis in aede sacra marmoreum eximij operis sepulchrum D. Dominici, eiusdem caput sacrû tholo precioso inclusum. In sacrario sanctiore, unam ex spinis aculeata corone, qua Christi Servatoris nostri caput cinctum fuit. Item biblia vetustissima ab Esdra propheta in albo corio descripta. Per templum ostenderunt diuersis in locis insignium iuriconsultorum & oratorum plurima monumenta, aliorumque, qui ingenij virtute scriptisque suis famam immortalem nacti esse videntur. Insignes pictura præterea, & artificiose Diuorum statua, aliæque excellentium artificum opera, ut in templo, sic & in ipso monasterio principis ac peregrinorum comitum animos atque oculos ubique detinebant: sed imprimis bibliotheca Pighium Coronam, copia & varietate librorum omnis generis plena, paucis Europæ bibliothecis postponenda. Hinc per urbem pergunt, eius perlustrandæ causâ, ad horam vsque prandij. Quæ quidem amplissima est, aedificijs publicis atque privatis sumptuosa,

Conobium
Dominica-
norum.

Spina corone
Christi.

Biblia Esdræ.

Bononiæ de-
scriptio & an-
tiquitas.

& per-

& permagnifica. Nam antiquitus in hanc urbem Colonia Latina à Romanis deducta fuit, M. Fulvio Nobiliore Cn. Manlio Vulsone consulibus, anno post Romam conditâ DLXIV. Nobilitata deinde bellis civilibus, cum non procul inde apud confluentes Rheni atque Labinijs amonium in insula quadam exigua & secreta, tres Romanorum exercituum duces M. Antonius, M. Lepidus, & C. Octavius, conuenientes inuentis manibus conuersionem inierint, institutæque crudeli proscriptione, Imperium populi Romani inter se diuiserint. Creuit admodum structuris ac moeniorum ambitu posterioribus sæculis, quamuis hostium barbarorum incursum atque vi bellica sapius destructa fuerit. Ducitur Carulus per fora, & insignes aedes sacras, ad Episcopi sedem, D. Petri templum, in quo Cardinales & Antistites, multique eruditione celebres viri sua monumenta habent. Ostenduntur vetusta Langebardorum ac vasta aedificia, turres quadrata & spisse, in summam altitudinem obeliscorum quasi forma euectæ; inter quas celsissima, quæ Asinellorum vulgò vocatur, & vicina Garisenda inclinata nonnihil; artene, an casu dubium est. Quidam architectum ingenij ostentandi causa studiosè sic eam excitasse obliquè volunt. Alij terræ motu leni concussam fundamentis saluis nonnihil subsidisse iudicant. Visuntur aedes sacra, D. Stephani plurimis sanctorum reliquiis clara; D. Francisci artificio constructa nobili: Itè in reditu magnificum ac sumptuosum D. Petronij ex vario marmore sanum iuxta forum ac Palatium: quod animo maiore inchoatû esse videmus, quàm ut auro nostro absòlui pro temporum angustia possit. Vicina est huic academia schola publica, aedificiû per amplum ante paucos annos magnis impensis exstructum ex saxo quadrato, quod architectonica symmetria

Insula ad cõ-
fluentes Rhe-
ni & Labinijs,
in qua coniu-
ratio iu viri
inita est.
M. Lepidus,
M. Antonius,
C. Octavius,
iij viri.

Langebardica
turres.

T 5

pul-

pulcherrimū est. Scala quibus ab ingressu primo scandunt ad interiora peristylia, quae ambitu quadrato professionum vel artium diuersarum auditoria circumvestiunt, spaciose & commode, mira quadam elegantia detinent & afficiunt aduenas: nec minus peristylia, cum auditorijs concinnè pauimentata, porte marmorum diuersorum pulchritudine conspicua; & cetera omnia, quae palatia quauis structura magnificentia & laxitate superare possunt. A prandio rursus, ne quid visu dignum praetermitteretur, alteram vrbis partem magno cum comitatu perlustrant. Et quia serenus erat dies, ducitur à gubernatore Carulus princeps etiam extra urbem ad Apennini colles fructiferos, hortis, vineis, oliuetis, atque pomariis circumquaque vestitus. Adscendunt quae in montem, ubi sancti Michaelis in silua nuncupatum monasterium locupletissimum visitur, nouis, & vetustis aedificijs sumptuosissimum. cuius templum atque sacraria cuncta, marmorum nobilium omnis generis columnis, trabibus atque celatura preclara renitent. Altaria reliquijs Diuū raris atque donarijs preciosis angusta resplendent statujs, signis, tabulisque pictis artificio ad miraculum excellentibus. Sedilia & subsellia sacrificum in lateribus templi disposita, ex secamentis & scandulis variorum lignorum studiosè commissa, picturam quandam elegantissimam representant: vti castella, turres, arborea, animalia, campi, montes, ac regionum plaga, nec non barbaram, ac florum minutie suis coloribus vix penicillo possent à perito pictore diligentius exprimi. Haec Caruli atque hospitum aduenarum oculos animosque mirificè delectarunt: ut & monasterij ipsius sumptuosa & magnifica aedificia: Imprimis bibliotheca librorū & tabularum omnis generis plena: nosomychus, quod infirmarium; &

Cœnobium
S. Michaelis
in silua.

Sedilium elegantiā.

cana-

canaculum commune, quod refectorium nunc appellant. Item conclaria & cetera omnia ad unguem facta, suisque suppellectilibus apparatus: ut praeteream hypetras, hortos, & pomaria excultissima: nec non fontes & piscinas Apennini riuulis lymphidissimis exundantes, & piscium saxatiliū copia scatentes. Haec omnia visu pulcherrima. Sed imprimis inuabat ex eo monasterio veluti è specula contempleri non solum vrbis situm, fora, templa, vias, turres, ac aedificia cetera magna; verum etiam Gallia Cisalpina subiacentem amoenissimam planiciem summè laudatam à Polybio historiarum libro secundo, extentam Δ litera Graeca forma, quemadmodum eam Polybius triangularem depingit. Ostendebat etenim sese à sinistris Apenninus, occidentem ac Sardonum mare versus excurrrens. Hinc Alpium inga nivosi nubium specie à calo depēdētia prospētabantur, à fronte in septentrionem ac orientem: à dextris autem ad meridiem, nebulis obductum Adriaticum pelagus à longè videbatur Alpes & Apenninum attingere, ubi Italiae latitudinem à tergo hic oblique transcurrit Senogalliam & Anconam vsque. Hisce tribus limitibus decem milium (vt Polybius asserit) stadiorum conclusi Gallia Cisalpina campi regis fluiorum Eridani amnūque plurimum ramis, atque meandris interfecti & irrigati, mirificū ex alto prabuere spectaculum Carulo principi & eius comitibus, praesertim vrbis praefecto monstrante Ferrariam, Mantuam, Imolam, Mirandulam, aliisque circumiacentes vrbes celebres multas; quibus subiecti campi, tanquam rosis aut floribus pulchris sparsim distinguuntur, & ornantur. Vix satuari aspectu, atque dimelli ex eo loco ante noctem poterant. Eo vespere postremam in Palatio canam praefectus vrbis honorificentissimè instruxerat, adhibitisque

Prospēctus in
Galliam Cital
pianam ex eo
loco pulcher
rimus, atq. eius
descriptio.

prae-

precipua nobilitatis urbana conuiuio musico variorum instrumentorum acroamate, nec non omni humanitatis genere suos hospites exbilarauit, comiterque traclauit. A cana introductus in triclinium elegans puerulus, vix octennalis, & comptè vestitus, qui peritissime testudinem pulsans, suauissimo chordarum concentu Principem attonitum, atq. omnem coetum hora integra ferè detinuit. Mane sequenti cum ab urbis praefecto Carulus descendendi licentiam accepisset, post Missæ sacrificiū in Palatio peractum, ab eodem ad secundum lapidem, honoris causa, satellitio & equitatu praefidiario comitante, fuit eductus. Inde celeribus equis Ferrariam festinans, prandiolum media via velut in praecinctu sumpsit, consensisque rursus equis dum expedire prosequitur iter, magna cum congratulatione ad quartum à Ferraria miliare fuit illi occursum à legatis sui affinis Alphonfi Ducis Ferrariae: qui aduenienti principi, comitatuq. ipsius recentes & habitiores equos adduxere: quo strigosis relictis, citius commodiusq. ueherentur. Ipse Dux Alphonfus non admodum diu postea ad secundum quasi ab urbe lapidem cum magno equitatu & nobilium turma venit obuiam, acceptum à dextris Carulum principem deduxit. Sub noctem intrantibus urbem, è muris, portis, & castello sit honoris causa more bellico magnus applausus tubarum, & tonitrua ingentia cum ingenti fragore tuborum siue tormentorū ancorum; uti Ferraria nouo terramotu conuassari rursus videretur. Dux Alphonfus, me hercle, nil praetermisit quod ad ornandum tractandumq. charissimum affinem excoGITARI potuit. Exceptit ipsum, omnemq. comitatum in Palatio suo, regisq. prorsus epulis & impensis triduo toto per amplissime habuit. Famulitium & equos eius quibiduo ante ipsum aduenerant, apud precipuos urbis stabu-

Alphonfus
Ferrariae Dux.

Eius hospita-
lis erga Caru-
lum humani-
tas.

stabilarios diuersari laute, & omnia abundè his subministrari insit. Carulum principem eiusque cohortem omni humanitate complexus, sua suorumque suauissima conuersatione, exercitijsq. incundis quibuscunq. continè recreare & oblectare studuit. Mane autem perornato & admodum splendido nobilium equitate stipatum Carulum eduxit per urbem, & imprimis reidivine vacandæ causa, ad aliquod celebre, nec non operibus ac ornamentis conspicuum templum. Et primo quidem die ad Carthusianorum cœnobium in septis, quod quidem sumptuosissimum edificium ante annos centum struxerat & dotauerat Borfius Nicolai F. Atestinus Marchio, & Ferrariae regulus, ubi & sepulcrum sibi instituit. Sequenti die, qui Dominicus erat, solemniter interfuere sacro, in maiore ad forū templo; quod musico concentu peragebatur, in magna populi frequentia, cum Caruli principis videndi causa co tota ferè ciuitas confluxisset. Post sacrum ostendebantur adiuua sacrarum ornamenta, atque equis circumuecti per urbis precipuas plateas, egregia quaque adificia, principum ciuiumque nobilium pulcherrima quaque palatia perlustrabant. Atque eadem opera visitarunt officij causa Leonoram Alphonfi Ducis sororem, & Alphonsum eius fratrem, qui ob imbecillam valetudinem domi se tum continebat ab aulico consortio secretus. Resplendet Ferraria Padi ad ripam ab Oriente & meri-

Ferrariae de-
scriptio.

Quam-

Quamvis igitur nō fumosis aut cariosis Troianorum, Græcorum, aut Romanorum imaginibus superbiat (nondum enim mille sunt anni, quod primum cingi muro cæperit, Imperatoris Mauricij auspicijs ab eius exarcho Smaragdo, uti Blondus & Volaterranus asserunt) tanta tamen in hunc usq. diem incrementa principum suorum cura sumpsit, tantisque ornamentis exposita est, ut inter principes Italia civitates merito non postremum locum obtineat. Crevit enim mirifice sub inclyta gente Marchionum Atestinorum, maxime Nicolao tertio, & Hercule primo, tam opibus, quam publicis edificijs; adeo ut de huius urbis laudibus non fictè, non ineptè poëta egregius Iulius Cæsar cecinerit:

Inclya quæ patulo fruitur Ferraria cælo,

Reginas rerum limine ditat aquas:

Aurea nobilitas, studiosior nobilis ocij

Ingenia, audaci pectore prompta manus,

Magnanimiq. duces, genus alto à sanguine Divi.

Sed hæc de Ferraria satis, quando de hac alij multo plura facundè & curiosè scripserint. Itaque huic pulcherrimæ urbi visundæ singulis diebus antemeridianas horas aliquot principes impenderunt. Pomeridianum verò tempus uti varijs oblectamētis transigeretur, Dixit Alphonsus sategit. Monstrata Carulo & hospitibus Palatij insignia atque regalia ornamenta: item novi castelli structura magnifica & sumptuosa: bibliotheca novæ præparamenta eximia: magna videlicet veterum manuscriptorum librorum copia, atque rarissima antiquitatum reliquia, nimirum statuæ marmorea artificij singularis, signa, tabula, sigilla ærea, ac marmorea; item nummorum antiquissimorum & elegantissimorum ex auro, argento, & ære omnis generis: item gemmarum calatarum capsula plurima, quæ toto quatrinduo exaltè

perlu-

perlustrari non possent. Multa ex his collegerat ad ornatum bibliothecæ Pyrrhus Ligorius, architectus ingeniosissimus, & antiquitatum studiosissimus, peritissimisque vir. Multa bibliothecæ præfectus Augustinus Miosus, quem cognoscere propter singularem doctrinam humanitatemque summam, Corona Pighio inprimis gratum fuit. Gausus etiam vehementer est, quod reperisset ibidem bona fortuna valentem ac sanum Pyrrhum Ligorium, quem ante multos annos Romæ familiariter noverat. Ab his permissum quidvis enotare & exscribere, quod principis, atque ipsius studijs congruum videretur. Ostendebatur illi instrumentum Langebardicis literis peregrinis exaratum, ex antiquissimo volumine papyraceo descriptum, venditionis fundi cuiusdam cum designatis mansoribus (ut instrumenti ipsius verbis utar) eorumque peculio; sinitibus, terminis, limitibusque suis omnibus; & cum omni generaliter iure, instructu, instrumentoque suo Macinij emptoribus per as & libram facta cum subscriptionibus testium. Ex quo iuris antiqui formula, & vetustæ Latinitatis phrasæ haud contemnendæ animadverti poterant. Temporis & ocij angustia Pighio haud permisit tam multa quam desiderabat, exscribere. & gemmarum atque nummorum argumentis quadam singularia enotare, & epigrammata pauca è marmoreis aneisq. tabellis excerpere illi contigit. Quorum nonnulla ab eodem mihi communicata studioforum antiquitatis in gratiam, hic adycere non pigebit. In aenea tabella ab ara, & signo Iovis detracta votum.

PRO. SALVTE
IMP. CAESARIS
M. AVRELI. SEVE
RI. ALEXANDRI
PII. FELICIS. AVG.
IOVI. OPTIMO. MAXIMO.

Hic

Palatium &
bibliotheca
Palatina.

Instrumentum
vetustissimū
venditionis
Latinum, sed
characteribus
Langebardicis
descriptum.

Votum pro
Iure Alexan-
dri Sevssi
Aug.

Hic Alexander post Caracallam & Halagabalum pestiferos tyrannos auctoritate senatus Imperator Caesar adolescens appellatus est, ad remedium (ut Lampridius ait) humani generis. Qui cunctis hominibus ob virtutes amabilis fuit, ab alijs pius, ab omnibus certe sanctus, & vilis reipublica indicatus. Cuius Imperium tredecim annorum senatui bonisque civibus aevaluator fuit. Itaque non mirum quod vota pro eius salute plurima suscepta atq. soluta sint. Senerus tamen à militibus est nuncupatus, ob austeritatem disciplinae insuetam eius saeculi moribus: quod priorum principum scordia & luxu vigor & virtus militiae veteris profusus concidissent. quod in causa, uti tandem pravorum coniuratione fuerit occisus. In alia tabula marmorea grandi, togatus senex sacrificat ad aram tripodem cum patera, stans ante simulachrum Spei; quam ut deam Romani coluere sacrificiis & templis, tam publice quam priuatim quisque domi: credentes eam cum Genio bono singulis in lucē editis hominibus adesse praesto, nec ab ipsa ante extremū vite diem discedere. Non male igitur Genialem Spem vocarunt, cum Genij individua comitem opinentur. Quapropter non sine causa deam hanc senes etiam imprimis colebant: quia caducam & fragilem vitam spes sedulo sustentat, & fulcit. Hanc idcirco pulcherrimè Pindarus poeta ὑποτροχόου, id est, senectutis nutricem optimam appellavit, ut Plato de republica, & Iustinus martyr ac philosophus testantur. Simulachrum deae, ut in numismatibus Imperatorum antiquis reperitur; sic in eodem marmore sculptum est virginis stolatae forma; quae sinistra manus suspensa digitorum duorum extremis articulis stola suae laciniam progrediendo librat, & nonnihil attollit, dextra elata floris calyculum, tāquam fructus nascituri spem

Cur Senerus appellatus.

Spes dea uocatum comes fida.

Spes Genialis cur dicta.

Spei simulachrum.

quam-

quandam ostendit. Quo gestu declarare videtur, ea parvis quibusque inuitis spem nasci: sed meticolosè, & dubiè semper promoueri. Additur in tabula hac obscura Epigraphe.

GEN. GENIALIS. SPEI. HELPIDIS.

Quam alibi ex instituto commodius explicabimus, ut & sequentis inscriptionis argumenta, quam ex basi simulachri Bacchici Pighius exscripserat.

LIBERO. AVG. SIGNVM

SILENI. ET. SATYRI

M. VLPIVS. ONESIPHORVS. ET

APPVLEIA. D. D. MARCELLA.

Erat & iuuenis laurea coronati signum aeneum pulcherrimum & vetustissimum: in cuius collo torques, in sinistro superiore brachio armilla bullis dependentibus plena, rotundis alternatim, & humani cordis specie factis: diceret Apollinis bullati signum esse, qui & Βουκόλος, vel Βουάϊος appellatus est propter oracula: & à Βουάϊ bullam dictam Festus auctor est; quae à collo in pectore praetextatorum dependebat nobilium, aurea & humani cordis figura, teste Macrobio, ut ita demum se homines cogitarent, si corde prestarent, & consilio uterentur. In scemore quidem signi sinistro antiquissimis characteribus insculpta est inscriptio Etrusca; quae à paucis legi, à nemine ferè intelligi potest. Erant epitaphia plurima, & quaedam cum testamentis, ac donationibus sepulcorum, sed alterius (ut diximus) sunt instituti, haec omnia latius recognoscere. Quare ad historiam, & ad principes nostros reuertamur. In sphaeristerio nonnunquam temporis aliquod pomeridiani indultum exercitijs corporis, vel pile lusu, vel equorum agitatione in hippodromo. Ante noctem redeuntes in Palatium, inuenire semper paratum in aula secretiore,

Apollo bullatus, siue Βουκόλος.

Z illu-

Chores &
cupidia.

illustrium ac nobilium matronarum & virginum chorum, aurea & holoserica veste, monilibus, gemmis, praeciosisq; muliebri mundo resplendentem, non minus quam pulchritudine formarum. Quem eo conuenire statim illis horis Caruli principis, ac hospitum suorum causa iusserat Dux Alphonsus. In hoc coetu inuentus illa nobilitum conuersari perhumaniter, & decore choreas & tripudia pedibus ad chorocytharistarum modulos plaudere, donec cana tempus appeteret. Tum illa, accepta a principibus discedendi licentia, carpenis domum reuertebantur; hi vero deinde ad mensam properant. Cena non minus leta & hilaris semper fuit, quam magnificentia & sumptu regali splendida: interpositis nonnunquam festiuis & iucundis sermonibus, nonnunquam excellentibus musicis omnium instrumentorum concentibus, & acroamatibus. In hunc fere modum deliciis & oblectamentis Carulum Ferrariae pluribus diebus detinere conatur humanissimus ille princeps. Verum non passa est temporis angustia diuturniores moras. Causas igitur festinationis a Carulo intelligens iustus & urgentes esse: morandum cum ultra non ratus, vii in sequentem diem naues & comearum appararentur, imperauit; quo faciliore itinere Pado secundo deueberetur Rauennam vsque. Delegit ex aulica familia economum, dispensatorem ac ministros, qui principem & comitatum deducerent, & quam lautissime possent, tractarent. Equos consultius visum fuit, terrestri itinere Rauennam premutare; adiecitque numero; velut mnesynon sui, pulchritudine ac generositate perquam insignem, & maximi precij e stabulo suo, phaleris ac ornamentis omnibus opulentissime instructum, quem ut gratum haberet, a Carulo petijt. Is egit exquisitis verbis affini, quam maximas potuit, gratias, pro illa sua

sua singulari liberalitate & humanitate, qua eum excipere & tractare voluit: beneficijque illius quacunq; gratitudine compensandi memoriam apud se, parentisque suos semper mansuram esse respondit. Nono Kalendas Decembris cum in Palatio mane sacris interfuissent principes, quadrigis simul vehuntur extra portas ad Padi ripam, ubi amantissime Carulo eiusque comitatu Dux Alphonsus prospera omnia precatus, porrecta manu valedixit. Illi thalamego Ducis inaurata fluuiali, pictisque phaelis auro holosericoque panno rectis suscepti, proficiscuntur die eodem amne secundo per xxxv. miliaria. Prudent autem in nauibus hilariter atque opipare: hospitibusque peregrinis summa cum delectatione gratum fuit cernere per transfennam, ab utraque Padi ripa, villarum opulentissimarum frequentia & splendida adificia, item Ferrariensium regulatorum sumptuosissima quadam pratoria siue palatia, vipote Cosandalum ac Boccaleonem. Nocturnum hospitium, epulasque sumptuose iussu Ducis preparatas Argenta castellum dedit, & mane sequenti ante lucem, cum rei diuina vacassent, nauibus rursus conscensis, perunt eiusdem amnis ductu per viginti milia passuum ad fossam Rauennatem: qua olim Messanitia, Plinio teste, dicta fuit, angusto nunc alueo scaphis duntaxat nauigabilis. Prandio in nauibus iucunde sumpto, cum eo peruenissent a meridie, actuarias inuenere plures e Cymaclino lacu Ferrariensis Ducis mandato subductus. Tum gratis ingentibus actis, Carulus economum & comites qui deduxerant & tractarant, dimisit utiq; affini charissimo salutem atque cuncta prospera suo nomine precarentur, rogauit. Ipse cum cohorte & impedimentis omnibus susceptus nauiculis, labore remigum peruenit eo vespere Rauennam. Cum iam intrassent

Rauennam
proficiscens
Carulus.Argenta ca-
stellum.Fossa Meda-
nitia.Cymaclinus
lacus.

hospitium, gubernator eius urbis generosa vina, & bel-
laria ad eum misit, sollicitisque verbis excusavit imbe-
cillitatem corporis, malamque valetudinem suam, quod
his obstaculis impeditus, & lectulo affixus, debitis offi-
cijs principis aduentui occurrere, ipsumque legitimis ho-
noribus prosequi non potuerit. Mandet nihilominus
quiduis in urbe, pro arbitrio, significetque quibusnam
ministris eius desiderio satisfieri possit: se curaturum
ut omnia abunde praestentur. Ad haec Carulus, nil
quippiam peccatum esse, voluntatem ac animum gu-
bernatoris quibusvis muneribus, aut officijs equiparari
à se debere: ideoque precarine semet incommodet eius
propter aduentum. Urbis solummodo perlustranda
caussa eò se venisse, atque sequenti die ulterius profi-
cisci velle. Eodem vespere perlustrarunt urbis mediam
partem, circa forum D. Mariae in porticu per amplum
cœnobium, & Dantis Aldigerij Etrusci poetae nobilis
sepulchrum marmoreum, excitatum magnificentissime
à Bernardo Bembo Veneto Rauennatum quondam
pretore. Est quidem antiquitate magis quam edificio-
rum pulchritudine modo celebris Raucenna, à Thessa-
lis, uti Strabo memoria prodidit, primum condita; sed
postea ab Umbrijs atque Sabinis possessa, cum Tusco-
rum iniurijs vexati Graci, ultro his coloniam inhabi-
tandam cessissent in Graciam redeuntes. Umbros postea
Galli Boij, Boios demum Romani expulerunt. In quo-
rum ditione ac fœdere ad finem usque, Imperio stante,
permanit, donec ab Odonacre, & Herulis illa provincia
subigerentur. Quem debellatum Theodericus Ostro-
gothorum rex cepit, atque Raucennam sibi sedem regni
constituit. Tenueruntque deinceps illam Ostrogothi
ultra annos lxxx. donec à Narsete Justiniani Impe-
ratoris praefecto Italia pellerentur. Post Narsetem
scenne-

Rauennae de-
scriptio.

tenuerunt urbem Exarchi Imperatorij Byzantinorum
per annos amplius clxxx. Quibus assidua cum Lange-
bardis à Narsete in Italiam aduersus Romanum
Imp. accitis bella fuerunt. Quorum potentia tandem
intercidit exarchatus, cum Aistulphus rex Raucennam
bello cepisset. Verum is postea Francorum viribus ac
Pupini regis ductu victus, urbe eadem, atque toto ex-
archatu Romano Pontifici, Ecclesiaeque Apostolicae ce-
dere coactus fuit. Cuius successor Desiderius, post dis-
cessum Pupini ex Italia, pactorum fide spreta, cum ex-
archatum rursus occupasset; Caruli Magni atque
Francorum armis is etiam victus & captus, Italiae
regnum simul cum Raucenna & exarchatu, Lange-
bardis ubique pulsus, amisit. Sic itaque haec urbs fortu-
na temporumque varietates, atque plures bellorum
clades ab initio perpeffa fuit. Nec non patrum memo-
ria à Gallis crudelissime, sacris adibus expilatis, direpta
non solum; verum etiam intestinis factionum calamita-
tibus adfecta iacuit. Eam vero Cornelius Strabo tradit
aetate sua in medijs paludibus positam, edificijsque ligneis
constructam totam fuisse; aquis ubique subitus intercur-
rentibus, ideoque pontibus ac lembis peragrari solere.
Maris etiam auctibus cum inundaretur; hinc fluctuum,
inde amnium concursu; nonnunquam ciues ac iniquili-
nos in adium altiora tabulata compelli; inferiora vero
ceni, lutique sordibus elui aquarum aspergine. Atque
ideo fieri perhibet, ut huic urbi, non secus ac Alexan-
driae in Aegypto, summa in palustribus locis cali fuerit
salubritas. Nunc paludibus exiccatis, circumquaque
patentes atque fructiferos habet campos, segetibus im-
primis felices, hortis cultos, atque pascuis abundantes
optimis. Diuum Augustum cum amplissimo portu, &
altissima pharo Raucennam nobilitasse, Suctonius, Dio,

Raucena qua-
lis olim sub
Romanis.

Portus & pha-
rus Raucennae
Diui Augusti.

Appianus Alexandrinus & alij historici memorie prodiderunt; ubi & classem ad tutelam superi vel Adriatici maris constituit; adiecitque in superiore portus ac faucium cornu e regione Ravenna castra hiberna classiariorum: qua in oppidi formam edificata, manibusq; munita, Classis Ravennas posteriore saculo nuncupari cepit. In medio portus vertice, versus mediterranea Casaream aliud oppidulum fuisse volunt, a Longino Exarcho deinde fossa valloq; septum, uti Blondus auctor est. Itaque continuis fere trium oppidorum adificijs semicirculari forma portus Ravennas olim locupletissime coronabatur. Nunc vero vix vlla visuntur portus aut adificiorum veteru vestigia, prater quasdam ades sacras, religiosorumq; cenobia: sed omnis illa plaga maris atque stagnorum inundationibus ceno & arenis oppleta est. Ravennam portus ac muris novis munisse Claudium Imperatorem, testatur titulus porta marmoree, quam Speciosam, vel Auream, nunc vulgus ob architecturae vel artificij pulchritudinem appellat, ab antiquo insculptus, qui talis est:

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAESAR. AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TR. POT. COS. II. DES. III. IMP. III. P. P. DEDIT.

Eandem denique ad ampliatam, murisq; restauratam a Placidia Galla, Arcadij & Honorij. Imp. sorore, eiusdemque filijs Valentimiano & Tiberio, Blondus asserit. Mox eam sibi in regiam occupans Theodericus Ostrogothorum rex, exornatam varijs adificijs, spolijsq; provinciarum ditatam, successoribus suis reliquit. Horum templa, palatia, & adificia varia adhuc ibidem cernuntur. Carulus manè cum suis posteaquam rei diuine vacasset, circumiuit urbem, & ductoris periti vsus opera perlustravit ades sacras, & vix digna quaeq;. Imprimis Archiepiscoporu sede, templum

Classis Ra-
uennas.
Casareae.

Placidia Gal-
la.

urbis maximum ac sumptuosissimum, quatuor columnarum preciosissimi marmoris ordinibus suffultum: supra cuius altare summum visebatur ante annos sexaginta septem quatuor inmixtum pulcherrimis columnis marmoreis calum argenteum triginta sex milium aureorum cum limbis fastigiorumq; sigillis, atque parergis inauratis, & elegantissimis: quod sacrilega Ludovici XII. Gallorum regis cohortes simul cum vrbe, sacris profanisque rebus omnibus nefandissime, ut dixi, diriperunt: cuius noxa non diu post poenas atroces iusta numinis vindicta dedere, proelio vel ad internecionem cecit, vel in Padi Ticiniq; gurgites detrusi ac suffocati. Ostenduntur Carno sacra Diuorum reliquia, vestes & donaria preciosa. Item in sacelli maioris hemispherica testudine, opere museiario Graciano effigati primi illi duodecim sancti Antistites, qui columbae candidae supra caput apparentis indicio, Ravennates Archiepiscopi sunt electi. Ducuntur hinc ad aureum calum Theoderici regis Ostrogothorum, ab eo quondam splendidissime edificatum: quod D. Martino prius, nunc D. Apollinari sacratum est sanum, & grandium columnarum solidarum rari & exotici marmoris, quas Byzantio rex adferri curauerat, binis ordinibus, varijsq; alijs marmoribus nobilissimis ditissime exornatur, quae Roma, & ex alijs Italiae locis transtulerat. Perlustrant & alias ades sacras: Diui Vitalis rotundam, cuius summa testudo & tholus ara maioris columnis item marmoreis nobilissime sustinetur. Quin tota fuit olim cum pavimento, ac parietibus tabulis marmoreis, operaque testulato cum emblematis circumquaque vestita, atque incrustata, veluti ex reliquijs operum quae adhuc supersunt, colligitur. Transiunt inde in vicinum Diuorum Gerasij atque Prothasij sanum, opulentissime a

Calum ar-
gentum.

Calum aureu
Theoderici
regis.

Placidia Galla constructum, & marmoribus nobilissimis excultum. In quo etiam Galla, duorumque eius filiorum sepulchra marmorea pulcherrimè exsculpta videntur. Item D. Ioannis Evangelista templum perlustrant eiusdem Placidia Honorij Arcadyque Imperatorum sororis structura: In cuius testudine Imperatorum imagines opere musciario tessellato effigiate sunt, qui de profapia conditricis fuere. Legitur elogium vetustum, memoriam continens, quo tempore conditum sit templum; & quomodo ab ipso Diuo Evangelista Ioanne mirabiliter apparente consecratum fuerit. Hac, atque familia plura templa, cum obiter pro temporis angustia, perlustrarent; ingentis Palatii ruinas non prateriere, quod Theoderici Ostrogothorum regis fuisse volunt. Reuersi tandem meridie in hospitium, prandium apparatus inuenientes, cibo, quieteque nonnihil corpora reficere, ac deinde ad iter omnia expedire. In terrea Corona Pighius antiquitatum monumenta per urbem scrutari, Hercules Horarij vel (si manus) Astrologi statuam marmoream non prius visam, in cratere fontis non procul ab hospitio positam descripsit, & delineauit; selectamque epigrammatum, epitaphiorum ac inscriptionum antiquarum, qua passim inueniuntur, sitnam collegit; sui principis postmodum, atque proprijs etiam studijs profuturam; laboremque, & radium multiplici ac varia philologie veteris doctrina subinde leuaturam. Laudauit mihi imprimis statuam illam Hercules, ut pulcherrimam; qui posita claua velut Atlas innixu genu sinistro, è terra semet erigens, ambobus lacertis, atque ceruice gestat horologium solare semitotundum, & conuexum: in cuius concavitate per gnomonis, seu umbilici solis umbram hora diurna lineis distinctis demonstrabantur. Nec dissimilem vidisse me memin

Herculis
Astrologi sive
Horarij statua

Herc.

Herculis statuam Roma in vinea Stephani Bubaly re-
pertam; qui non horographium sciotericon, siue vas ho-
roscopum ceruice, sed cali sphaeram ingentem Zodiaci,
atque fixarum stellarum imaginibus pulcherrime scul-
ptis exornatam gestabat. Atqui Diodorus Siculus au-
thor est, Hyperiona Solis & Lune, Astrorumque motus
obseruasse primam, atque diem in horas ex umbra solis
dimensione diuisisse: ideoque Solis ac Lune parentem
ipsum apud Atlantides creditum fuisse. Egyptiorum
quidem, Samothracum, aliorumque populorum vetusta
religio fuit, uti crederetur Hercules Solis vis, potestas
& varia virtus in inferiora mundi corpora: Hyperion,
cali aut atheris. Quid enim aliud Hyperion, quam su-
perior mundi plenitudo, perpetuusque motus? Quid
Hercules, quam aëris ac terra gloria? si Grecorum no-
minum etymologiam, velut Macrobius & alij veteres,
interpretemur. Magna porro inferioris mundi gloria
& pulchritudo, Solis illuminatio: qui annuo circuitu
per Zodiaci signa xii. totidem, ut de Hercule fingitur,
obire certamina videtur, atque caloris sui radijs vita-
libus generationem ac vitam corporibus infundere, cor-
ruptiones ac pestes dispellere putabatur. Hac quidem
meteorum miris veterum philosophorum ac poetarum
fabulis innoluta penitus perscrutari, alterius est loci,
& nostri instituti hic non est. In presentiarum decla-
rasse satis erit, quam non ineptè (cum Hercules Solis in
inferiora vis & effectus intelligatur esse) poetarum,
pictorum, sculptorumque ingenia & artes eum nobis
representent stelliferum, & horarium, id est, calum ge-
stantem, astra temperantem, atque dici stationes aquas
partientem, splendoréque solis indice docentem tempo-
ris articulos. Vnde & Astrologum Herculem appella-
runt veteres, variisque fabulis datus est locus: Quod Solis

Hercules cae-
lifer.

Quid Hercu-
les.

Quid Hype-
rion.

Z 5

obscur-

Hercules au-
reo poculo in-
genti donatus.

obsurationem praeviderit & prae-dixerit; cum se flammis esset iniecturus, ut Sex. Pompeius Festus auctor est: Quod poculo ingenti aereo à Sole donatus fuerit, quo tanquam navigio Oceanum transmisit, Geryonis boves abacturus; uti Pherecydes, & Panyasis Graeci scriptores egregij, posteris tradidère: Quod calum haeris sustentandum aliquandiu susceperit ab Atlante Libyco, vel, ut alij volunt, Aegypto, ut eius auxilio aureis potiretur malis. Praetereo Hesperidum hortos, draconem pernixilem, Atlantides nymphas, & Argonauem eiusdem ferè cum solis poculo argumenti, aliàq; plura, quae ad caelestium terrestriumq; rerum observationem, & experimenta prima respiciunt; ingenia seque demonstrant, Herculeum, & heroicum, id est, recti cupidum, fortem, atque constantem animum caelestia terrestriaque omnia, superis fauentibus, felici indagine pertentasse, nec non artes, & cuncta vite humana necessaria commoda reperisse, atque in usum produxisse. Nam eximia quaeque inuenta, publicaque beneficia magna heroica virtutis, atque diuini prorsus sunt spiritus opera: cum horum sint ubique comites & affecta perennis honos, atque fama immortalis. Sed haec latius differere, alterius, ut diximus, loci atque instituti est. Nos obiter hac tantum statua Herculea istius occasione volumus attingere, uti cunctis manifestum fiat, quam pulchre & iucunde principum adolescentium studia promoueri historia veteris atque rerum antiquarum explicatione possunt; eorumq; animi ad virtutis amorem, ad sublimes animos, generosaq; studia inflamari: Ceterum ad historiae contextum nunc reuertamur oportet. Carulus princeps à prandio per superi maris littora proficiscitur suis equis ad portum Cēsēnaticum.

Visa

Visa tamen prius ades rotunda D. Virginis Mariae, quae ante Raennam est antiquissima & pulcherrima. Aedificium est forma rotundum ac eximium, opere reticulato, è spisso quadrati saxi muro, cuius interior circulus amplitudine per diametrum xxxv. pedum est. Pavimentum ex vary coloris lapillis ingeniose tessellatum bellis renit et emblematis. Tectum totum ex uno solido saxo granoso, sed praeduro forma hemisphaerica concavo; in cuius umbilico medio foramen rotundum diem ac solis radios immittit. Miraculum apparet, & haesitant cuncti spectatores, diuinare nequeunt, quam industria, quibusque instrumentis tanta saxi moles in aedificij illius culmen euehi potuerit. Cuius amplitudo rotunda per diametrum xxxv. plus minus pedum esse conicitur; considerato nimirum exteriore adis circulo, atque murorum, quos tegit illa moles: & crassitudine mensa cum cymatio, coronicibus, zophoris, atque epistylis columnarum, quae forinfecus ad eam exornant. In fastigio recti supra forame in columellis steterat olim Theoderici Ostrogothorum regis somatotrica nobilis, ex lapide Numidico porphyreo leucosticto solida; longa pedes octonos, alta quaternos, cum operculo ex ere Corinthio inaurato, signis, parergis, & emblematis elaborato quam opulentissime. Quod monumentum, uti plures scribunt, Amalasia Ostrogothorum regina patri posuerat: sed bello Gallico Ludonici xii. barbari milites praeda spe sarcophagum illum tormentorum relictibus deiecere, cuius adhuc reliquia quaedam visuntur ibidem. Carulus relicta à dextris Cēsēna, montibusq; Apennini sulphuratis, vesperi ad portum peruenit, ubi legatum Ducis Urbinatium repperit cum literis ad ipsum amantiissime scriptis, atque cum mandatis, ut principem cum omni comitatu suo exciperet, tractaret, atq; deduc-

Theoderici
regis Ostrogo-
thorum fo-
matrothea.

deduceret; satageretque, liqueret uti cunctis, eius ad-
 nentum sibi pergratum esse. Postridie prandio sum-
 pto, pergunt ad Rubiconem, perduellione C. Iulij Cas-
 ris famosum. Narratur Carulo, ut ille fluuiolus floren-
 te Imperio præcipuam urbis Roma prouinciam Ita-
 liam eo loci inter Apenninũ & Hadriaticum mare di-
 sternerat à Gallia Cisalpina prouincia: utiq; C. Ca-
 sar, spretis maiorum legibus, quibus vetabatur omnis
 Imperator extra prouincia sua limites iniussu Senatus
 populique Romani legiones ducere; per nefas bello pe-
 titurus patriam, exercitum eo traduxerit, & vanis
 ostenti Panici superstitionibus militem ad civile bellum
 impulerit, moxque urbem Romam, atque Italianam
 infestis armis occuparit. Tandem Ariminum vesperi
 peruenere, commodoque hospitio recepti, cura legati
 quam perlaute tractantur. Sequentis diei maior pars
 urbi visunda, antiquitatibusque perlustrandis impensa
 est, quarum haud contemnenda est ibidem copia; cum
 antiquissima sit ciuitas, quam Augustus Caesar &
 Imperatores Romani plures publicis ædificijs sum-
 ptuosis ac splendidis exornarunt, quemadmodum reli-
 quia adhuc demonstrant. Coloniam quidem Romano-
 rum factam tradunt Linius, Strabo, Velleius, & En-
 tropius simul cum Beneuento ante bellum Punicum pri-
 mum, P. Sempronio Sopho, & Ap. Claudio caci F. cos.
 anno post R. C. c̄d̄xxxv. Habitaque deinceps est ea Co-
 lonia velut propugnaculum aduersus Gallos in eo limi-
 te, quo etiam plerumque Romani duces, qui Galliam,
 aut ulteriorem aliquam prouinciam sortiti fuerant,
 diem conueniendi ad signa militibus post delectum di-
 cere, legionisque inde in prouinciam ducere solent, ut
 ex Liniã historia manifestum sit. Nominis etymon
 à Leone, vel Hercule, aut Marte qui deducere voluit,
 Anniana

Rubico fluij

Ariminum.

Anniana somnia sequuntur: mihi potior visa senten-
 tia, qua plures opinantur à flumine quo alluitur Ari-
 mino nomen traxisse, cuius Strabo & Plinius mentio-
 nem faciunt. Ab initio Picentium fuit, postea his deu-
 ctis, & ab Ap. Claudio triumphatis cum ab Æsi ad
 Rubiconem protulissent Imperij fines, urbs Umbris at-
 tribui cepit. Quæ in planitie sita fecundissima, ab ortu
 & occasu frumentarios habet campos; à meridie horto-
 rum, oliuetorum, vinearumq; plenos Apennini colles, à
 septentrione Hadriaticum mare. Quare rerum om-
 nium ad usum hominum abundans est. Edificijs no-
 nis est pulchra, & commoda. Inter qua palatia sunt
 quedam sumptuosa maiori ex parte à Malatestis olim
 urbis principibus condita. Item fons in foro marmoreo
 cratere, ac parergis omnibus ornatus, atq; siphun-
 culis pluribus dulces ac limpidas exomens aquas. Hæc
 placere Carulo, & eius comitibus, quibus ite monstra-
 runt castrum, curiam, theatri lateritij antiqui reliquias
 ingentes versus mare, pontem marmoreum ex quadratis
 saxis grandibus in Arimino flumine constructum ab
 Augusto, qui Flaminiam viam Æmilie, urbemque
 suburbio iungit. In longum ducentos pedes arcibus
 quinque inuitur, in latum pedes quindecim habet. Ab
 utroque latere spondis marmoreis opere Dorico pul-
 cherrime laboratis munitus est, in quarum una ma-
 gnis literis insculpti leguntur tituli Imp. Cæs. Augusti,
 in altera è regione Tiberij Cæsaris; ex quibus colligi-
 mus anno post urbem conditam d̄c̄clxxviii. C. Calpi-
 so Cn. Lentulo cos. opus hoc absolutum fuisse, quod
 Augusti auctoritate Flaminiam sumptuosissime mu-
 nientis inchoatum ante fuerat. Monstrantur & anti-
 qui portus vestigia, modicis quidem nunc nauigijs aptus,
 & arenis oppletus: sed quam splendidus & amplius
 olim

Annius Vite-
binus.Arimini de-
scriptio.

Pons Augusti.

Portus Ari-
minensis
marmoreus.

olim fuerit, ostendunt Carulo Principi per structuram magnificentissimi templi D. Francisci, quod ex marmoribus antiqui portus Ariminensis Sigismondus Malatesta eius urbis princeps quondam exstruxerat. A meridie quidem cum prandio sumpto proficiscerentur Pisaurum versus, in transitu viderunt vetustissimum ac imprimis elegantem arcum marmoreum Augusto Cesari in via positum, in eius septimo consulatu, cum iam octauum designatus esset, quinque celeberrimis Italiae vijs, consilio senatus, populique Romani ex voluntate munitis; quemadmodum Corona Pigbii ex elogi fragmentis in arcu adhuc extantibus colligere videbatur. Atqui constat ex his postremam non fuisse Flaminiam, quam Augustus, teste Suetonio, sibi desumpsit ab urbe munendam Arimino tenus: cum reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternedas distribuisset. Ad huius beneficii publici memoriam propagandam, plures etiam nummos antiquos cusos reperimus, cum Augusti effigie & titulo ab una parte; & ab altera cum arcu dithyreo, vel bifori, id est, duarum portarum in via super pilas fornicata posito, in cuius supremo fastigio Victoria quadrigam triumphalem agitans expressa videtur: & causa tanti honoris adscripta his paucis verbis: QVOD. VIÆ. MVNITÆ. SINT. Cuius quidem arcus marmoribus prorsus omnibus spoliati reliquias magnas in eadem Flaminia via adhuc extantes Romam pergenti Carulo principi post aliquot dies ostendit Pigbii. Hinc relicta à dextris Flaminia littus sequuti ad xv. lapidem in Catolica vico pernoctarunt. Nec datum fuit videre ruinas, atque muros, turriumque ac aliorum edificiorum fastigia submersa urbis, quam Concam ab amne vicino quondam appellatam fuisse perhibet. Etenim ventis ac procellis inquietum

Arcus Augusti
marmoreus
in via Flaminia.

Conca.

MARE

mare littoratum inundabat, atque ruinas obtegebat. Postridie mane cum properarent Pisaurum, Dux urbinatum N. licet atratus & lugens ob patris sui N. prudentissimi atque optimi Principis mortem, cum magno tamen nobilium comitatu Carulo extra urbem obviam venit, & exceptum humanissime die illo detinuit omni genere comitatus. Vbi descenderant equis in palatio, confestim officij causa perrexere simul ad gynecum, ut Carulus non prius visas affines Principes, Victoriam Farnesiam, Parmensium Ducis Octavij sortem viduam matrem hospitis sui, & eius coniugem Ducis Ferrariae sororem N. salutaret. Sacris deinde peractis, ad horam usque prandij conversatione suavi in perlustrando sumptuoso ac perornato palatio, atque hortu cultissimis operam impenderunt. Atque refecti postea splendidis epulis, à meridie circumvecti equis urbem eiusque arcem ad littus à Ioanne Sfortia principe conditam; munitiones ac propugnacula à Francisco Maria, & Guidebaldo constructa; nec non villam extra muros sumptuosissimam, item ades sacras, ac monasteria, aliaque visu digna Carulo principi ostendunt. Est etenim Pisaurum adificijs atque plateis perelegans, mercimonijs dives, emporiumque Italiae celebre, ad cuius nundinas frequens mercatorum sit concursus ex varijs provincijs statis anni temporibus. Portum tamen urbis illius, propter vada, & arenas, onusta & maiora navigia non admittit: ut ab agasombus ac milionibus, qui merces invehunt, magis quam à navis urbs frequentetur. Colonia Romanorum simul cum Tolentia facta est anno post urbem conditam DLXIX. P. Claudio Pulchro, L. Porcio Licino cos. quadriennio post Bononiam deductam, uti Livius & Velleius Paterculius auctores sunt. Eandem paulo ante bellum Aetia-

Pisauri descriptio.

Quando colonia Romanorum facta.

cum,

cum, cum eò M. Antonius iuvir colonos rursus deduxisset, terra biatu absorptam perisset, Plutarchus in Antony vita memoria prodidit. Visa civitate, principes in palatium reuersi cum essent, ostendit Dux Carulo patris sui armamentarium, bellicorum instrumentorum, armorumq; elegantissimorum copia & varietate instructissimum, quarum rerum contemplatione mirifice hic delectabatur. Eodem vespere Carulus post canam iucunde transactam hospiti principi pro omni humanitate quam maximas agere gratias, & excusare festinationis sue necessitatem, flagitareque licentiam, qua prima luce sequenti ulterius proficisci posset. Calum, atque breuissimos anni dies non ferre longas moras, graue & molestum iter restare, nec non Apennini iuga, difficileseque vias propediem occursuras. Apud perhumanum principem causa & excusationes legitima locum habuere: non tamen ieiunos mane dimittere hospites iudicauit conuenire. Cum sacris igitur sequenti diluculo interfuisset, prandium ac epulas in palatio reppererunt apparatus: quibus refecti, priusquam equos conscenderent, ad gynaeceum pergunt: cupiebat enim Carulus ex officio matri atque coniugi Ducis, affinis suis principibus, valedicere, suoque & parentum nomine quenvis consanguinitatis & amicitia obsequia per amanter presentare: Quod cum ciuilitate admodum fecisset, comitante Duce cum magna nobilium hominum sequela, ad primum vsque lapidem est editus. Vbi valedictis omnibus, ipse cum suis recta per Fanum Fortune, atque inde per litus Senogalliam eo vespere proficiscitur. Fanum quidem a celebri quondam Fortune templo nominatum oppidum non ignobile est in via Flaminia positum; in agro bono fertilique, oleo periuani, frumento vinoq; praestantissimo abundantia.

Armamenta
riū Palatinū.

Fanum For-
tunae.

Colo-

Coloniā eò deductam ab Augusto colligunt plures, cum is, ut Suetonius scribit, duodeviginti Colonias deduxerit; & ab ipsius nomine hanc coloniā Fuliam Fanestrem appellatam antiquitus fuisse, Pomponius Mela, & plures antiquae inscriptiones testentur, qua ibidem reperta sunt. Eandem ab Augusto cinctam muro, & a Constantini Magni filijs Constatio & Constante restauratam fuisse, demonstrant muri vetusti reliquiae, & arcus marmoreus porta, qua per Flaminiam Roma venientes intrant, pulcherrime & magnificentissime cum suis titulis elaboratus: qui integer fere ad Pij secundi Pontificis Maximi tempora permanserat. Tum bello contra Fanenses tormentis fere dirutus, cuius tamē effigies in proximo sacello Dini Michaelis ad rei memoriam insculpta parieti est, impensa publica Fanensium. Apparent item in oppido marmora cum titulis vetusta adis Fortune, aliorumq; publicorum aedificiorum vestigia multa: quamuis Gothicis variisque cladibus alijs saepius destructum fuerit. Hinc profecti per continuas pluuias, Flaminia relicta. Cum Metaurum transissent, ostensa a dextris Carulo non multis parasangis inde sita in eo tractu loca, cruentis praelijs insignia, & magnorum Ducum victoris celebrata: vbi M. Linius Salinator, & C. Claudius Nero Consules Asdrubalem Pœnem Annibalis fratrem acie victum occiderunt, ad Metauri ripas. Quae clades Annibalem, viso fratris capite, de fortuna Carthaginis desperare coegit. Item ulterius, quibus in campis Totyla Gothorum rex cruento praelio sit superatus a Narsete eunucho, Iustiniani Imperatoris legato: cuius ista praclara victoria iugum Gothicum ab Italia cervicibus sublatum fuit, cum Totyla grauiter saucius e praelio in Apennini iuga fugiens, non procul a Tiberinis

Tulia Fanes
Aris.

Metaurus flu-
uius, Pœnorū
clade nobilis.
Totyla Go-
thorum rex a
Narfete victus

a

fun-

fontibus ad capras, velut à Procopio lib. III. historia Gothorum narratur, vita decessisset. Senogallia principem Carulum inuitum die toto sequenti detinuit tempestatibus impeditum: eo quòd còtinuus imbribus anctà flumina transitum equis curribusque negabant, atque vias pontibus sublatis, innias reddebant. A legato, ministrisque, quibus ab Vrbinatum Duce cura mandata erat deducèdi ad prouincia fines principem hospitium, nihil prætermissum ubique est, quod ad eum cum suo comitatu honoratè splendidèque excipièdum atque tractandum pertinere videri poterat. Et quamdiu Senogallia moram trahere cogebantur, exquirere cuncta, quibus in sequentem diem eius iter expediri posset. Interea laboratum, ut quouis auocamentorum genere dies hilariter & incundè transigeretur, ne longioris morè tadio atque molestia Carulus afficeretur. Non desuèrè latrunculi, orbiculi, chartæ, vel lusoria tabula. Montrata hospitibus arx, portus, & quantum per aëris intemperiem licuit, quicquid in oppido vel circumquaque visu dignum erat, perlustrabatur. Est quidem oppidum celebre & pernetustum, Sena prius a conditoribus Gallis Senonibus; dein ad differentiam alterius eiusdem nominis, quæ in Etruria est, Sena Gallia nuncupata, cum adhuc Aësis fluius Italiam à Gallia Cisalpina discerneret. Hinc P. Dolabella consule Senonibus ad internecionem extinctis, eorumque agris occupatis, Romanorum est Colonia facta simul cum Castro & Hadria: quo ferè tempore, inclusis Vrbris, Italia limes ab Aësi ad Rubiconem vsque productus est. Marcum Liuium Salinatore[m] consule[m] cum exercitu aduersus Asdrubalem Italia ingruentem Sena confedissee, & quingentos inde fermè passus hostem abfuisse constat, cum C. Nero collega maximis itineribus

pro-

Senogallia
descriptio.Quando co-
lonia Roma-
norum facta.

profectus è Lucanis cum expedito sex milium peditum, & mille equitum exercitu nocte veniret illi auxilio: Tunc iunctis viribus altero mox die fugam ultra Meturum molientem Asdrubalem cum toto exercitu iracidarunt, ut antè diximus, & Titus Linius pulcherrimè libri XXXVII. sine narrat. Kalendis Decembribus cum sacris interfuisset, prandio refecti à legato Ducis ad fines prouincia ducuntur. Cui cum amantissime, gratis actis, valedixissent omnes, Carulus cum suo comitatu Anconem versus ingenti equorum cum fatigatione & labore per pluuiam contendit. Et impeditum diu tenuit Aësis aquarum immensa copia exundans, & admodum rapidus, cuius vadum cum quidam ex ministris tentare vellet, penè submersus est. Altius igitur relicto littore ripam eius circumuagari atque traicere tardius occidente iam sole coactus est: ut hora tertia noctis per densas tenebras, iniquissimasque vias, tandem ad faces Anconem intrans in hospitium peruenit. Prefectus eius vrbis N. consanguineus summi Pontificis ut primum mane sequenti intellexit aduentum principis; pensitare ac operam nauare cœpit, ut eum ex diuersorio publico traduceret in Palatium. Carulus autem commodum sic satis hospitium nactus, cum malè affectum fatigatione pridiana corpus, atque non sine febricula se valetudine languidum sentiret; ex suorum consilio decreuit, vno vel altero die in secessu & quiete vires colligere, atque familiari diæta sanitati consulere. Quæ in sententia perstitit, inuitamentis omnibus reiectis: quamuis ipse prefectus postredie veniret ad eius hospitium cum comitatu magistratum, atque senatus; hortaretur, rogarètque maiorem in modum, ut migraret in Palatium: amplecteretur commodus atque salubrius domicilium; cuncta ibidem fore

Anconem
proficiscitur
Carulus.

ipsius arbitrio ac voluntati obsequentia. Cum tamen
agere persuaderi, animoque ipsius aduersari mutatio-
nem intelligeret: obsecundandum ratus, instare desuit,
declaratq³, se nihilominus officijs omnibus summi Ponti-
ficis benevolentiam, suamq³ simul obseruantiam testari
vsque velle. Egit Carulus quam maximas potuit gra-
tias, atque animo quam corpore robustior, amicitia &
familiaris conuersationis caussa cum praefecto pergere
ad sacrum, eoque finito, partem urbis ante prandium
perlustrare voluit eius visunda cupidissimus. Est qui-
dem Ancon ut antiquitate, sic & opibus, pulchritudine,
atque emporio, propter portus commoditatem, celebra-
rimo, famosa & insignis, ideoque Graecorum, Illyrico-
rum, ac Pannonum, immo totius Europa gentium
mercatura continua frequentatur. De eius origine con-
sentiant auctores vetusti ac fide digni Cor. Strabo,
C. Plinius, atque Solinus, Graecam urbem esse, eamque
Syracusios ob Dionysij Siculi tyrannidem profugos con-
didisse. Falluntur, qui Dorcs eius conditores arbitrantur
fuisse, Iuuenalis Poeta versiculo decepti, quod Doricam
appellet Ancona, ludens in rhombum ingentem Domi-
tiani Caesaris, satyra quarta:

Incidit Hadriaci spatium admirabile rhombi
Ante domū Veneris, quam Dorica sustinet Ancon.

Non animaduertentes venustē poētā vna illa
voce primam urbis originem, atque simul vetustam ci-
uim linguam denotare, qua Syracusii conditores, ut &
Siculi ferē omnes, antiquitus vsi sunt: quemadmodum
Theocriti, Moschi, Epicharmi, Syracusanorum poē-
tarum non solum scripta testantur, sed & antiqui Si-
culorum nummi plurimi adhuc extantes Doricam eam
fuisse. Colonia Romanorum quando facta fuerit, non
planē verisimile est, post Tarentinum bellum

circa

circa annum urbis cōxxxv. Denictis à P. Sempronio
consule Picentibus, & Italia finibus ad Æsim annem
vsque prolatis, Anconem in limitibus colonos fuisse de-
ductos. Constat quidem ex Plinio Coloniam Siculorum
primum fuisse, qui libro iii. cap. xlii. in Ticeno Na-
manam a Siculis conditam scribit, & ab iisdem colo-
manam Ancona, appositam promontorio Curnero in ipso
fleuentis se ora cubito. Hinc Ancon Graeca voce dicta
fuit, quod & urbs, & promontorium forma cubiti se in-
curuent, & portus stationem tutam faciant. Agrum
verò postea Anconitanum per Romanos limitibus
Graecianis per centurias in ingeribus assignatum colo-
nis fuisse, variorum auctorum veterum liber de limiti-
bus memoria prodidit. Itaq. sub Imperio Romanorum
hanc urbem ob portus oportunitatem semper admodum
floruisse, auctores multi demonstrant. Cuius quidem
portus Traiani Aug. impensis magnificentissime re-
staurati ingentes & praeclara adhuc extant reliquiae:
quarum visendarum caussa princeps Carulus, atque
praefectus urbis sacris peractis magno cum comitatu
perrexere per urbem adificiis nitidam, & opulentam
mercatura, & negotiantum inquilinorum frequentia
copiosam. Quae opposita promontorio Curnero, mari at-
que opportunissimo portu à Septentrione clauditur, portus,
propugnaculis, atque muris undique munitissima, sum-
morum Pontificum industria. Portus quidem ille capa-
cissimus cum natura, ac promontory situ, tum opere atq³
arte veterum clausus atque adeò tutus est, ut inter pri-
mos atque pulcherrimos orbis terrarum adhuc celebre-
tur: quamuis horum atque superiorum temporum
supina negligentia, turpiq³ auaritia quibusdam in locis
oppleatur. Extant adhuc magna ex parte marmorea
septia, quibus undiq³ vestitus fuit. Item suis interstitijs

a 3

columna,

Aneonis de-
scriptio.Iuuenalis poe-
tae locus de-
claratur.Cur Ancon
dicta.Portus Ancon-
itanus.

columnna, ad quas naues alligabantur; gradus item per amplius, per quos ad aquas descenditur, nec non onera ac merces extrahi è nauibus euehique in terram solent. Habuisse spaciosas porticus multis columnis innixas, cognoscimus ex nummis antiquis, in honorem Traiani excisus, in quibus portus eiusdem forma effigiata visitur, & qualis olim fuerit, cum Neptuni signo arundine coronati in undis ante fauces decumbentis iuxta delphinum cum nauis gubernaculo in dextra. Apparent catena duplex, quibus fauces occludebantur, & in ipso portu quinqueremis pratoria, celoces, triremes phaselii, aliq. naues multa. In eius medio inter porticus noscitur arcus ille sublimis, quadrigis & trophæis in fastigio onustus; à senatu populòque Romano in eius beneficij memoriam Traiano ibidem erectus, & adhuc temporis extans: qui licet quadrigis, trophæis, imaginibus, signis, litterisque aeneis inauratis, omnibusq. suis ornamentis sit spoliatus (quemadmodum ex vestigijs, in quibus aenea signa, litera, parerga, aliq. sigilla marmoreo operi suis locis plumbo ferroque infixâ fuere, colligimus) non minus tamè, quasi nuda Veneris simulacrum quoddam eximium Caruli principis, aliorumque spectantium oculos in admirationem rapiebat, atque detinebat. Dum scilicet accuratè considerant eius molis artificium, pulchritudinem ac iustam symmetriam partium. Quandoquidem numeris omnibus absolutissimum corpus illud marmoreum paucis immanium lapidum corijs, id est, ordinibus in altum aqua crassitudine euehitur: atque tam frontis, quàm laterum undique scenographiam perfectissimam venusta cum quadam eurythmia repræsentat. Idque imprimis eximium Pighio videbatur, architectique summam peritiam atque severitatem ostentabat; quod arcus ipsius partes, &

ORNA-

ornamentorum membra quæque; nimirum stylobata, atque spiræ columnarum; item capitulorum abaci, plinthis, echini, flores, ac teniæ; nec non fastigij & apsidum profectione, fascia, corona, zophori, triglyphi, cymatia, sima; sic & titulorum tabula, & quidquid est appendicum, quibus arcus honorarius similis exornari solet, non foris adiuncta; sed ex vastis marmorum quadris, è quibus totum opus constat, sint simul exsculpta, & artifice manu ad amussim expolita, coagmentataq. tam concinnè, ut inter quadrorum commissuras ne cultelli mucronem quis inferere posset, & ex uno Parij montis saxo totus arcus excisus à longè videatur. Elogium, quod detractis aereis inauratis literis in arcus fronte supra apsidem extat, causam declarat, cur eo loci Traiano Aug. eiusdemque coniugi Plotina Aug. & sorori Marciana iam tum inter Divas relata in honorem exstructus fuerit. Nec ingratum fore studiosis autumo, id ipsum hic subtexere à Corona Pighio exscriptum correctius, quàm à quibusdam alijs scriptoribus publicatum fuit.

In latere dextro.	IMP. CAESARI. DIVI NERVAE. F. NERVAE. TRAIANO. OPTIMO. AVG. GERMANIC.	In latere sinistro.
FLORINAE	DACICO. PONT. MAX. TR. POT. XVIII. IMP. IX.	DIVAE
AVG.	COS. VI. P. P. PROVIDENTISSIMO. PRINCIPI	MARCIANAE
CONIUGI. AVG. S. ENATVS. P. Q. R. QVOD. ACCESSVM	ITALIAE. HO. C. ETIAM. ADDITO. EX. PECVNIA. SVA	SORORI. AVG.
	PORTV. TVTIQREM. NAVIGANTIBVS. REDDIDERIT.	

Cùm hæc atq. alia in portu digna visu considerassent: instante meridie reuersi per urbem, in transitu domum mercatoriam, aliq. locorum ornamenta perlustrarunt. Denique cùm serenus dies inuitaret vehementer, constitutum ex sententia ac desiderio principis Caruli, ut sumpto mox prandio, rursum simul pergerent ad arcem Anconitanam, & ad portas, ac propugnacula noua videnda, quibus aduersus piratarum Turcarum

a 4

imp-

Portus Anconitanus in nummo Traiani Imp.

Arcus Traiani in portu pulcherrimus, & eius descriptio

Arx Anconitana.

impetus ac infidias vrbs illa munita recens fuerat: primum Clementis vii. dein Paulli iii. atque successorum Pontificum auspicijs, atque maximis impensis. Monstrat prefectus Carulo principi, quanta tum eo loci industria, e quo portum ac mare tutari, urbem obseruare possit, arx illa munitissima constituta fuerit. Sic ille dies dulci in conuersatione cum prefecto transactus est. Sequenti licet imbecillior Carulus, non detrahit tamen scandere Cumerum promontorium; montem Anconitanum appellat Plinius; & à meridie rebus videndis horas aliquot impendere. Visitarunt tum cathedrale Diui Cyriaci sanum antiquum, marmoribus raris, atque structura sumptuosa per amplum, & eximium: aperta sunt aduenienti principi sacraria, monstrataeque quamplurima Diuorum reliquia, ac donaria preciosa, quae pictatis ergo ibidem conseruantur. Non procul inde in promontorio Veneris adem fuisse ex Iuuenalis poetae citatis ante versibus palam fit, cuius nulle nunc visuntur reliquia. Ex alto ibidem Carulo volupe fuit contemplari spaciosam maris aquora, urbis atque portus curuaturam ac situm; per continentem Apennini iuga, cui promontorium hoc ita coheret, ut nonnulli eum illic finiri memoria prodiderint. Ramum quidem Apennini esse, credi facilius potest, qui hinc ad Garganum per oram Hadriatici maris, atque inde in meridiem ad Lencopetram Bruttiorum promontorium perpetuis ingis in Epiroticum mare procurrit, ac veluti spina dorso totius Italiae continentem roborat ac firmat. Monstrantur principi Carulo vicina ciuitates, atque circumiacentia castella & oppida: sub promontorio ad litus Sirolium, nobili nunc etiam vino celebre, quod etiam à Plinio Anconitanum vocatur, & inter generosa numeratur. Inter Apennini montes Urbini & Auximi, aliorum oppidorum situs

Templi diui Cyriaci in Cumero promontorio.

Apenninus mons.

situs declarantur. Cingulum T. Labieni ad Musonis fuenta in colle positum; qui C. Caesaris procos. legatus in Gallis, longo bello tantum sibi corraserat ex praedis dimitiarum, ut oppidum hoc priuata impensa condiderit; cuius oppidi imaginem nummis argenteis expressam cum eius titulo non semel vidimus. Inuidiosas eius opes taxant Cicero & Valerius Max. Silius, & Dio Nicæus, aliique. Sequens dies, qui dominicus erat, rebus sacris, & quieti datus: altero Carulus princeps à meridie per xv. miliaria Lauretum usque profisciscitur, ubi inclitum religione sanum Diuae Mariae Deiparae virginis visitur, peregrinatorum concursu ab vniuersis Christiani orbis regionibus eò confluentium mirifice frequentatum pietatis & votorum causa. Silva olim laureæ in colle ad Musonis amnem inter Ricinetum & mare, à qua Laureti nomen: in eodemque colle, sunt qui opinentur, cupram Tuscorum oppidum cum antiquissimo funonis Cuprana delubro fuisse. Nunc vicus, vel potius oppidulum, muro, fossis, & turribus cinctum, atque propulsatoris armis instructum abunde, ne piratis, ac Turcis, impioque militi, ut antea, ad direptionem pateat. Vtique tunc, commodèque nunc habitetur, & aduenas hospites laute mundaque in diuersis excipiat, & tractet. Templum ipsum ex quadrato saxo sumptu, atque magnificentia sublime & per amplum est: in cuius medio sacrosanctum illud Diuae virginis conclaue per summam religionem ab aduenis aditur, conclusum sacello marmoreo quadrato, sculpturis artificiosissimis extrinsecus elaborato; tam laxè tamen, ut nouum hoc opus veteres & obsoletos ipsius conclauis muros nusquam contingat. Atqui opinione prorsus receptum, & re ipsa constare tradunt; diuini numinis hoc fieri nutu, ut parietes illi, intra quas nata educataque fuit calorum regina semper virgo Maria,

Cingulum T. Labieni.

Lauretum templo D. Mariae virginis inclitum.

Cupra Tuscorum.

Templi descriptio.

Conclaue D. Virginis.

& intra quos, archangelo Gabriele nunciante, ipsa
 Deum ac hominem cōcepit, operarias hominum manus
 non admittant, renouari, ac ornamentis vllis vestiri
 nolint. Nec ambigunt piorum animi, quin diuinitus
 idipsum conclaue per angelos eo translatum è Palaestina
 fuerit; cūm propter grauissima scriptorum hac de re
 testimonia, tum miraculorum crebritate percussi, qui-
 bus locus iste iam à tot seculis inauguratur, & illu-
 stratur indies. Obstinata & saxeæ corda possent molli-
 re primo ingressu, & ad venerationem loci impellere, tot
 insignia miraculorum documenta, atq. donaria votius
 per templi parietes, columnas, fornice, atque tholos
 circumquaque suspensa; veluti statua, signa, imagines,
 arma, exuvie, vestes, aliæque instrumenta infinita,
 simul cum tabulis pictis, scriptisque: quibus singulis
 luce clarius ostenditur, & memoria mandatur; quam
 pro salute humani generis inexplicabilia suæ potentia
 signa palam Deus Opt. Max. ostendat, qui suo nutu
 cuncta regit: & ut in locis sibi piè dedicatis facile pro-
 speret atque perficiat bona voluntatis conatus; gloria
 & maiestate domum suam adimplens in qua nomen &
 cor eius (ut Solomoni regi est oraculo pollicitus) cunctis
 diebus permanet: quo in preces implorantium eius
 auxilium cum auctario præsertim intercessionis grate
 Diuæ virginis, matris suæ, aliorumq. coheredum cele-
 stium (quorum hic imitatores esse debemus) oculis aper-
 tis, & arrebtis auribus attendat. Iam verò quam ob-
 nitè succurrat in rebus desperatis, cūm ibi, tum ubique
 terrarum multa miraculorum milia documento sunt:
 que tanquam in speculo nobis etiam representant,
 quàm non repudiat aduocatos nostros; & quàm teme-
 rarium sit, eius exquirere consilia in eligendis sui cultus
 locis. Sed historia nostra solum prosequamur. Carulus
 postri-

postridie mane cum suis ad templum pergens ab hiero-
 phanta atque symonistis honorificè excipitur. Cui, dum
 sacrum paratur in altari, quod est in ipsius conclaui
 angusti medio D. Virgini erectum; nil aliud, profecto,
 per templum, quàm tragica, multipliciæque huma-
 rum calamitatum pegmata tanquam in teatro quo-
 dam perlustrauit. In quibus tamen semper benignus
 ille Deus *ὁ πῦρ πάντα ἐπιφωτίζει* felicem, cuiuscumque tra-
 gædiæ catastrophæ imposuerat. Verùm quis varios
 rerum casus memorando describet diluua, tempestates
 naufragia, fulmina, terremotus, ruinas, præcipitia, lap-
 sus, ossifragia, morbos, cedes, latrocinia, scias, carceres,
 laqueos, furcas, & infinitos arummarum crateres,
 quos nobis in hac lacrymarum valle nouerca fortuna
 propinat? sed ut poëta verbis hoc concludam:

Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
 Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas,
 Omnia pœnarum percurrere nomina possem:

Queis non solum apud inferos summum numen sua
 iustitia noxas vindicat: sed quibus etiam hic nos deli-
 rantes sua clementia in ordinem redigit, celo nos reser-
 uare cupiens. Deus etenim nobis fortuna calicem miscet
 ad salutem. Cūm deinde sacris interfuisset princeps
 Carulus, ostensa sunt illi singulatim preciosa & rara
 principum atque magnatum donaria; que religionis, ac
 voticausa Diuæ virginis matri in sacrosancto illo delu-
 bro dedicata fuere. Sic item in sacrario vestes ac vasa
 sanctiora ex auro & argento, gemmis, & vniouibus
 ornata. His visis, cūm & ipse munus suum ritè delubro
 Virginis obtulisset, atque sacrificis ob humanitatem &
 officia prompta gratias egisset, prandio properè sumpto,
 eodem vespere Maceratam vsque proficiscitur per Ri-
 cinetum emporium, recens ex vetusta urbis Heluicæ

Ricina

Humanarum
calamitatum
summa va-
rietates.

Ricina reliquiis excitatum, ex cuius interitu ac ruinis etiam Maceratam exurrexisse volunt. Cuius urbis ab Helio Pertinace Aug. per ampliter olim restituta lateritium amphitheatrum ingens in ripa fluminis Potentia, aliaque adificiorum magnorum vestigia Carulo principi in itinere per agros à Pigbio monstrata sunt. Inde per Tolentinates atq; Camertes in Umbriam, biduq; itinere per densos Umbrorum imbres Fulginiū perrexit, ex Fori Flamini vicini ruinis, ut quidam autumant, extructam à Fulginiatibus, ex agro Tuderino sedem eò transferentibus, cum Flamini Forum Langebaradi deiecuissent. Nunc oppidum, mercatura dines, nudinis valde frequentatur. Hinc die sequenti sereniore celo iuuabat è via Flaminia per cultissimos Umbria campos & colles ducta, contemplari utrimque latissimos fructibus omnigenis agros, vinetis, hortis, & oliuetis, amygdaleisq; nitentes, quos Propertius Umber, Virgilius veteresq; poetæ plures, in celum laudibus vehunt. Videbatur a dextris Meuania, Propertij patria, tauriferis (ut Lucanus ait) se ibidem campis explicans. A sinistris autem è Trebulanis collibus, in quibus olim veteres oliuiferæq; Mutisca, ut Virgilij locum declarat Seruius, Clitumnus erumpens limpidissimo, copiosissimoq; fonte, qui Meuania campos irrigaturus, altero mox stadio fluminis, ac dei nomen assumpsit. Cuius etiam nunc opinantur ad eam sacram olim fuisse, quæ in propinquo visitur marmorea & antiquissima, nec non more Corinthio pulcherrime constructa. Quales Vitruuius de sacrarum ædium œconomia scribens, Fontibus, & Nymphis, aquæ ac Veneri, Floræ, & Proserpina constituendas esse docet: ut apte habere videantur cum dijs suis proprietates, iustisq; decor accedat: si propter reuerentiam graciliora

Umbria ab im
bribus dicti.

Meuania.

Clitumnus
fons.

Clitumni Dei
sacra.

& flo.

& florida folijsq; & volutis ornata fiant. In eum modum & istius ades scenographia à fronte, & à postica, lateribusq; huic argumeto columnarum tympani, lacunaris, ac trabeationis parergis, ac omnibus ornamentis ad vnguem correspondet; ut Clitumno vicino sacratam fuisse, non male fiat verisimile: in quibus acanthorum folia, flores, & helices, striarum vnda, triglyphorum guttula, victimarum in metopis crania bubula baccis & corallis implexa, lances folijs ac rosis vestita, nec non eucarpi florum, pomorum ac fructuum omnifario luxu perplexi graphicoteram reddunt in aspectu delectationem; atque flumiorum fontiumq; vim, efficaciamq; diuinam insinuant in terra germinibus promouendis: In qua re Clitumni natura singularis est, ut non videatur miraculis carere. Observarunt enim veteres, eundem vicinos campos letitia pabuli vsque adeo fecundare, uti boum prægrandium armenta proferant, & pascant; & aquæ Clitumni potæ boues candidos reddit, Plinio, Lucano, Seruio Maronis cõmentatore, & alijs multis id ipsum testantibus. Ex his quidem armentis postea Romanus Umbria victor eximios quosq; Tauri triumphales. tauros, cãdidos referuare, & ad triumphalia sacrificia saginare solet, velut victimas optimas, & ob faustum candoris omen in victoria latissimas. Hos inauratis cornibus diademate & vittis redimitos ducebant in Capitolium triumphantes imperatores, & vndis ex eodem anne sumptis perfusos, foni & dijs immolabant. Has igitur ob causas Clitumnus pro deo cultus ab Umbrijs fuit, cui non solùm ades, sed & lucos sacrasse vetustatem, ipse Propertius indicat, dum ita canit:

Qua formosa suo Clitumnus flumina luco

Integit; & niueos abluit vnda boues.

Sed quàm pulchrè poetarum princeps Virgilius, Geor-

gice-

Clitūni fluij
fecunditas
& natura singularis.

Tauri trium-
phales.

gicorum libro secundo in Italia laudes effusus, hos ritum attingat, ne pigeat intelligere:

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos.
Rursum ut Silius Italicus in Punicis unico versu:
Et lauit ingentem perfusum flumine sacro
Clitumnus taurum.

Spolierium.

Eodem die Carulus princeps ante noctem Spolierium peruenit, urbem splendidam, & copia rerum imprimis abundantem; qua Langebardorum principum sedes diu fuit, Ducatus Umbriae titulo insignis. Atqui multis ante atatibus fuerat illustris, & firma colonia Latina velut Cicero in Balbiana testatur: quam Umbriae demictis populus Rom. deduxit triennio post Brundisium, sicut ex Paterculo & Lino colligimus, C. Claudio Centhone, Marco Sempronio Tuditano cos. Que post cladem ad Trasimenum acceptam, Annibalem victorem, ut Linius memorat, ausa repellere, eundem docuit ex vnius colonie viribus conijcere, quanta moles Romanae urbis esset: quum plurimis suorum amissis, inde signa vertere, moxque in Picentinorum fines traducere exercitum cogeretur. Floruisse admodum stante Romano imperio, vetera aedificia, & antiquitates adhuc residua demonstrant, quae diligenter à principe Carulo & eius comitatu perlustrata sunt. Amplissimum Theoderici Gothorum regis praetorium, ab ipsis tamen Gothicis post cum regia destructum, sed à Narsete Iustiniani Imp. legato restauratum. Item theatri fundamenta, Concordiae fanum, formas extra urbem sublimes ac solidas aqueductuum, ex Apennini costis partim excisas, partim opere lateritio ex ima valle fornicibus in altum subductas. Atque imprimis suspiciunt hospites maioris

Quando primum colonia Romanorum facta.

Praetorium Theoderici Gothorum regis

maioris basilicae pontificalis ardua iesta, marmoreoq; parietes, arcem in amphitheatro constructam, pontemq; lapideum, qui magno ingenio factus, pilis gradibus sustinetur, & urbis editiorem partem arci, vel amphitheatro in alio colle posito coniungit. Sequenti die per vallem angustiarum altissimis clausam montibus per saxa & rupes Apennini proficiscuntur Interamnem, sic appellatam à veteribus, quod inter ramos Naris fluminis velut duos inter amnes posita sit. Olim structuris & amplitudine maiorem urbem fuisse, quam nunc est, veterum aedificiorum ruina, quae in vicinio circumquaque visuntur, docent: & decreuisse non parum intestinis odijs, atque civium discordijs, maiorum memoria re compertum est. Municipium vetus Romani populi fuisse, plures antiqua marmorum inscriptiones demonstrant, sed quando ius municipij vel civitatis Romanae Interamnatis indultum fuerit, non prorsus liquet. Animadvertit Corona Pigbius ex antiqua tabula marmorea magna, quae ibidem iuxta summum templum parieti inserta est, conditam Interamnem fuisse annis dcciiii. ante Cn. Domitium Ahenobarbum & M. Camillum Scribonianum consules, qui fuere post Romam conditam anno dccxxiii. quo Interamnem Saluti Libertatiq; ac Genio municipij sacra publice facta sunt, Tiberij Caesaris in adulationem, propter sublatum Seianum, ut ex eiusdem tabula elogio colligimus, & in nostris magistratuum fastis politicis latius exponemus. Roma igitur annis octuaginta dumtaxat iuniorum esse, & sub Numa rege conditam constat: sed demictis Umbriae, Spolieriumq; deducta colonia, ius municipij Interamnem primum adeptam fuisse, verisimile est. Falluntur igitur Leander, alijque, qui coloniam esse Romanorum autumant; ignari & alteram eiusdem nominis ad

Basilica pontificalia.

Pons.

Anterambr Umbriae.

Quando primum condita Interamnem.

Alteram Interamnem in via Latina.

Lirim

Lirinam in Latio fuisse, quam Coloniam Romanorum scribit libro x. Lirium deductam esse, cum Cassino, M. Valerio, P. Decio Mure cos. anno urbis cxxi. Sed apertius ipse postea dicit ad differentiam huius municipij Interamne L. Posthumio & M. Atilio consulibus Samnites Interamnensem coloniam Romanam que via Latina est, occupare conatos esse: quam veteres inscriptiones Coloniam Interamnensem Lirinam videntur appellare, ad differentiam municipij Interamne Nabartus ut nominant urbem Umbria, de qua iam verba facimus. Verum dumtaxat hac admonere, ne lector in eos auctores licet doctos incidens, simili errore capiatur. Interamnatum Nabartium ager, ut antiquitus, ita & nunc propter situm & aquarum dulcium abundantiam summè fecundus est; nimirum in descensu Apennini, meridiem & inferum mare versus eius positus colles & campi (quos infernates idcirco Vitruvius appellat) perpetuis fontium ac fluminum rivis irrigui, ad solis radios apricando, procreandorum omnium fructuum opportunam facultatem habent. Nec mentiri Plinium re ipsa compertum est, sceniscia quotannis tria vel quatuor admittere Interamnata prata, nec non postea in pabulo non minus emolumenti dare: quod quidem incredibile nostratibus videbatur, sed producta in conspectum vastæ magnitudinis rapæ xxx. librarum amplius pondo, quarum septenas iusto pondere asinum orare posse affirmabat hospes, fidem fecere: nec non Plinius quadraginta librarum se vidisse affirmat libro xviii. naturalis historiae. Carulus princeps sequenti die sacris peractis, & prandio sumpto, per Narniam via Flaminia Ocriculum proficiscitur. Narnia in aspero difficilique monte & magna ex parte abrupto posita est, cuius imas radices abruptisque scopulos Nar-
fluvium

Agri interam-
natis descri-
ptio.

Narnia.

fluvium magno cum fragore lauat, à quo Narniam appellatam Linius & Stephanus Grammaticus in urbiu[m] lexico testantur. Eius situm ita Martialis poeta depingit libro vii. Epigrammatum:

Narnia sulphureo quam gurgite candidus amnis
Circuit ancipiti vix adeunda iugo.

Nequinum prius nominatam fuisse, incolasque Nequinates cum à Romanis subiugarentur, idem Linius affirmat. Infami scilicet nomine ob inertiam & praeuos oppidanorum mores, ut volunt quidam, vel à loci iniquitate de qua locuti sumus. Aspernari tamen postea nomen Romanorum coloni, cum eò deducerentur aduersus Umbros & Narnienses à Nare flumine, ut diximus, appellari maluerunt. Samnitibus tum Nequinates confederatos fuisse, triumpho Capitolini demonstrant, cum quibus victi triumphatiquè fuere per M. Fulvium Patinum consulem anno urbis cdliv. quo tempore & colonia eò deducta est. Nunc oppidum oblongum aedificiis satis elegans est, rerum copia lautum ob agri vicini fertilitatem: licet aliquando bellorum calamitatibus involutum clades ingentes patrum memoria accepit. Pratergressis oppidum apparuerunt à dextris supra Narem admirandi ac longè conspicui pontis firmices ac minae ingentes: qui duos praaltos & abruptos montes subterlabente flumine solebat coniungere, ut equali via transitus ab oppido Narnia pateret in montem aduersum. Ex manubijs Sicambrijs exstructum sub Augusto quidam autumant, & Procopius Augustum eius auctorem memorat, hæud unquam pontis arcus celsiores à se visos scribens. Quae adhuc eius reliquiae supersunt ex lapide quadrato pregrandi, pilis vastissimis sublimes arcus impositi, me hercle, demon-
strant

Nequinum
idem.

Pons solidissimus
ac altissimus
Narnien-
sum.

strant florentis imperij maximum & insani sumptus
opus hoc fuisse. Nec de alio ponte loqui Martialem puto
epigrammate iam antecitato ad Narniam:

Sed iam parce mihi, nec abutere Narnia Quinto,
Perpetuo liceat sic tibi ponte frui.

Ocriculi veteris in via Flaminia reliquia magna.

Carulus Princeps ea nocte Ocriculi ante oppidum in burgo mansit, & mane sequenti per via Flaminia vestigia monumenta, & Ocriculani municipij ruinas maximas pergit ad Tiberim. In transitu tum quidem Pighius ostendit adficiozum publicorum reliquias ingentes: templi videlicet, thermas, aquaeductus, & aquaram castella subterranea, item porticus, theatrum, & amphitheatrum: quae mole sua testabantur amplitudinem & magnificentiam summam eius municipij, cum florente adhuc imperio staret & vigeret. Falluntur qui nobis Italiam descripsere, & eo loci nescio quam Ocream Sabinorum volunt fuisse, vel Interocream, olim inter Cutilias & Phalacrinem in agro Reatino positam via Salaria, ut ex itineralio Romano colligimus. Ceterum Ocriculi municipij ruinas illas esse, testantur aperte statuarum antiqua inscriptiones duae, patri atque filiae, propter thermas privato sumptu ibidem extructas, ac republica donatas, publice locatarum. Quas inscriptiones studiosorum in gratiam hic subycere visum est. Altera quidem in marmorea tabula legere est, quae in oppido prope templum in plateis parieti inserta est, nec procul inde visuntur ipsa statuarum fragmenta patris ac filiae. Altera basis est quadrata, foris ad viam posita, in qua filiae statua erecta fuerat. Tituli quidem sunt isti:

Interocrea ubi quondam fuerit.

L. IV-

LIVLIO. L. F. PAL	IVLIAE. LVCILIAE
IVLIANO	L. IVLI. IVLIANI. FIL
III. VIR. AED	PATRONI. MVNICIPI
III. VIR. I. D	CVIVS. PATER
III. VIR. QVINQ	THERMAS. OCRICVLA
QVINQ. II. DEST	NIS. A. SOLO. EXTRVCTAS
PATRONO	SVA. PECVNIA. DONA
MVNICIPI	VIT
PLEPS. OB. MERITA	DEC. AVG. PLEPS
L. D. D. D.	L. D. D. D.

Tiberim postea Carulus traiecit pontonibus ad Augusti pontem lapideum, cuius praegrades ruina prolapse nunc fluminis alucum obstipant & onerant: atque inde ad Soractis montis radicem pergens, vespere in oppidulo Armiano pernoctavit, studio moras nectens: quo praemissi, in urbem dispensatores cum impedimentis, ac parte familiae conductum in Vaticano hospitium illi pararent; occasionemque interea queritans, qua minore cum pompa & strepitu Romam intrare posset. Itaque ad primam portam usque processit, quae in capite via Flaminia est, non procul a ponte Mulvio; ubi inter veteris suburbij magnas ruinas viatoribus pauca & non valde commoda diversoria nunc temporis supersunt, in quibus noctem transiit sequentem. Ceterum summus Pontifex certior mox factus ad viam Flaminiam in propinquo manere Carulum principem xvii. Kal. Jan. mittit ex intimis familiarium a cubiculo quendam N. Coriolanum Vicentinum, virum nobilem & perhumanum, ac ut eruditionis eximie, sic & facultatis singularis. Huic in mandatis dederat, uti principem Romam deduceret, & ad omnia illi ministeria paratus esset. Addit ad Carulum litteras, quibus eum peramanter inuitat ad suum Palatium. Excurrit non

Gregorij xiii. Pont. max. legatio a litteras ad Carulum.

b 2

dis

Ernestus Ba-
varicæ Dux.

diu post obviam cum legato patris, & amico suo comi-
tatu Ernestus princeps, Alberti Bavarie Ducis filius,
recens electus in Episcopum Frisingensem, cum summa
propter corporis animique dotes expectationis esset iu-
venis, pietate, religionis, morumque probitate non mi-
nus illustris, quam natalium splendore resurgens. Hic
admodum cupiebat non prius visum amicum, & ar-
cto sibi sanguine unctum principem salutare, excipere,
& amplecti; aduentuq; ipsius congratulari. Quo fun-
ctus obiter officio, cum paucis Romanis ipse revertitur,
maiore sui comitatus parte cum œconomo apud Caru-
lum relicta: quo post meridiem, ni fallor, ampliore cum
sequela redeundo duplicare posset honores, & officij gra-
tiam. Verùm Carulus legato pontificio declarans, quàm
serio cuperet ambitiosos illos strepitum declinare, eius ex-
voluntate sumptio mature prandio, Romam versus pro-
ficiscitur, urbemque cum Tiberi & ponte M. ulmo à
sinistris relicta, per prata Quintia Vaticani montis
Palatium pontificium inopinanter intravit. Occurrit
illi mox in scalis Horatius Sermoneta cum œconomo &
familia Palatina: à quo deductus ad Pontificem, hu-
manissime ab eodem excipitur. Procumbentem etenim
erexit, dum salutis nostræ trophæum in sacrosanctæ cru-
cis effigie exosculatur, atque supremum mundi recto-
rem, ac dominum, (à quo legitima potestas in terris, &
iustum imperium omne datur) in eius Vicario Ecclesia
universalis capite agnoscit, & veneratur; exemplo ma-
iorum, utpote Regum, Imperatorum, maximorumque
Principum. Quorum coronis in eo factò nihil maiestatis
deceperit, sed modestiæ vel humilitatis merito fasti-
gium sibi blivius imponitur. Ceterum blando cum Pon-
tifice sermone iuvenem principem affatus percunctare-
tur multa de parentibus, Cæsaris, & Imperatorie familia,
prin-

Caruli sum-
mus Pontifex
excipit huma-
nissime.
Osculum hu-
militatis.

principumq; affinium, quos visitaverat, bona valetu-
dine, successu, atque felici provinciarum paternarum
statu: confluent ad officia plures Palatii proceres, &
inter hos etiam sanguine proximi, fratrum scilicet, ac
sororum summi Pontificis filij. His mandat ut conse-
sim, ut omni honorum officiorumq; genere suum hospite-
tem excipiant, prosequantur; utique imperij Romani
principem tractare convenit, magnifice pontificaliter-
que tractent cum universò comitu suo. Curent sata-
gentiq; imprimis, ne quippiam in cultu, tractationeue
splendida desideretur. Inbet, ut res factæque declarent,
charissimum filium, sibi hospitem pergratum advenisse.
Hic dictis, Carulum eo vespere dimisit, eundem vetusto,
nec illaudato sanctorum patrum de more, sanctis ver-
bis, & sacra crucis tessera prosequutus: qua noxas de-
pellere, ac redemptionis nostræ mysteriū reficere Chri-
stiana pietas solet. Proceres inde Carulum deducunt
per amplissimam illam porticum miliariam ad pra-
paratum illi hospitium in hortis retro Palatium ad Va-
ticanum cliuum positis, qui ab amœnitate contempla-
tionis nomen accepere; & ob pulchritudinem & cultum
per orbem terrarum mirè celebrantur. Nos Calliopeios
fistat & pulchrisformes, id est, ἀγαθοσφους (ut The-
midem appellat Orpheus) non ineptè vocavimus. In his
prætorij è regione Palatii versus Septentrionē Pius IV.
summus Pontifex excitavit magnificentissimum, supelle-
tilique instruxit regia; cuius item lacunaria, parie-
tesque picturis artificiosissimis, atque rectorio marmo-
rato, inauratoq; maximis sumptibus expoluit. In eum,
ni fallor finem, uti esset hospitium, quo maximi quique
principes Romam commeantes, dignè commodeque pro
maiestate possent excipi. Ante eius frontem que Pa-
latium respicit, ab imo solo gradibus subiecit hemicy-
clum

Benedictio-
nis usus.

Beluederium
vaticanum.

Prætorium in
hortis Callio-
peis.

Hemicyclum.

clum in sublime theatri ferè magnitudine, multisque marmoreis statuis conspicuum reddidit. Arcam inter Palatium & pratorium nona porticu ab occidente sepfit, ut angulati circi formam illa referat. Atque hac ex quadrato saxo constructa, si suprema manus operi tanto adiiceretur, sumptu & magnitudine cum altera, qua ex aduerso est, certare potest. In illud pratorium deducens Carulus repperit omnia lauta, comptaque, & ad usum commodumque suum apparatusissima. Ad limina custodes atrienses singulis diebus à mane ad noctis concubium apparebant in aulis & atrijs; nec minus cubicularij ante principis conclauē ad mandata parati, si quid desideraretur. Triclinijs in tribus mensis sternebantur quotidie, atque escis largiter onerabantur. Penus omnis generis abundantissima congregabatur singulis diebus è Palatio in pratorium, suppeditebanturque cuncta ad victum ac delicias exquisita dispensatoribus, coquis & ministris Caruli; quo more suo, & ex appetitu principis atque familiae, quæuis edulia appararent & instruerent. Carulus quàm honorificentissimè in hunc modum exceptus fuit diebus continuis septemdecim. Et quamuis ab initio languidus, & ex longo itinere non parum fatigatus, cuperet nonnihil refocillamenta valetudinis per quietem ac solitudinem quasi in secessu querere: non potuit tamen excludere, nisi inurbanus omnino videri vellet, saluatorum principum atq. magnatum officia. Nam ut primum illius aduentus per urbem innotuit, omnes ad ipsum gratulandi & sui presentandi caussa cernatim confluxerunt; uti Roma latissimus omnis ambitionis atque ciuilitatis campus est. Plures eodem quo appulit die, properarunt ante noctem ad officium; ut Prosper Columna, consuetudine familiari Carulo prius in aula Caesaris notus. Item ex supremo Romana

Ecclesia

Altera porticus miliaria.

Roma latissimus ambitio- nis atque ciuilitatis cæpus

Prosper Columna.

Ecclesia senatu purpurati quidam patres, inter quos Madrucij duo Otho & Christophorus, Germanica nationis Roma principes, atque patroni. Alij ne frustra & importune molestarent incantum accursu ac strepitu subito, per suos quisque internuntios salutare, aduentum gratulari, expiscarique tempus opportunum, quo venire ad eum, ac animi beneuolentiam promptam amicitiaq. officia debita coram ipsi offerre possent. Itaque quicquid erat amplissimi ordinis in urbe procerum, quos uisitato nunc vocabulo Cardinales appellant, eo quod granissimorum reip. Christiana negociorum Cardo semper in illo patrum conscriptorum senatu atque consessu uersetur, sequentibus diebus honorifico cum comitatu singuli cum sua sponte uisitarunt. Horum uestigia mox sequuntur Duces, Marchiones, Comites, alijque principes Italiae, qui Roma tum frequentes aduant. Nec defuere Christiani orbis absentium principum, ut Caesaris Augusti, Regum, Ducum, ac ciuitatum legati; qui suorum uices suppleturi, quàm maximè quisque comitatu potuit, honoris, officijq. caussa ipsum adire, principumque suorum nomine gratulari, & uncta presentare: Carulus item sollicitus satagere, ne ueteris inciuilior aut inferior humanitate uideretur. Quæprimùm igitur cessare principum uisitationes ille ceperant carpentis pluribus pontificijs (ut in usu frequenti Roma nunc est) per urbem uictus, magna cum nobilitatis sequela, singulis, à quibus uisitatus fuerat, honores refundendo uices rependit. Plurimum quidem temporis in his obeundis officijs insumptum fuit, non tamen frustra, uel sine fruge. Excellentium etenim eruditione, prudentia, uirtutumque omnium genere eximiorum hominum (quibus plerumque Roma floret, atq. pollet præsertim in amplissimo illo supremi senatus

Otho & Christophorus Madrucij Cardinales Germani.

Cardinales uide dicatur.

b 4

colle-

collegio Cardinalium) frequenti in conuersatione plurimum creuit iudicio, probitate & morum elegantia. Atque eadem opera, dum urbem perlustrat, ostenduntur illi insignia quaeque eius aedificia, tam publica summorum Pontificum, quam priuata Cardinalium ac principum, quibus nostro saeculo Roma plurimum indies magis excolitur atque exornatur. Tum etiam urbis illius quondam triumphantis, atque orbi terrarum imperantis antiqua monumenta, gigantea profecto molis opera, si prolapsas in solum, velut è montibus, testudinum, ac fornicum vastas rupes, si turrium atque murorum immanes ruinas intuearis in thermis, templis, amphitheatris, circis, aquaductibus, atque theatris, ceterisque publicis aedificiis multis. Stupet non illiteratus hospes, nec satiari contemplando potest, ut & Carulus princeps, eiusque comites quidam, incidentes in amphitheatrum Titi Vespasiani, supra septem mundi miracula Martialis poetae elegantissimo epigrammatibus euectum, Pantheon Vipsianum, Thermas Caracallianas, Constantinianas, atque Diocletianea, prouinciarum quasi in amplitudinem extentas, ac urbium magnarum forma, turribus moenibusque altissimis septas. Mirantur tot marmoreos arcus triumphales, columnas cochlides, armorum atque bellorum expeditionum sculptis ad viuum imaginibus referentes: praemidum ingentia saxa, & obeliscorum trabes immanes, quarum emobendurum ob caussum naves fabricae fuerant, ut veluti iuga montium per fluctus iratos transportarentur. Quid refram giganteos ex uno saxo colossos, Castorum *ἰππιδάμων* cum equis exultantibus, atque Flumiuorum ingentium prostrata corpora, tot ex aere marmoraeque precioso & rari generis sttuas artificiosissimas, columnas ingentes, vasa, labra, conchas, solia-

Antiquae Romanae monumenta.

Amphitheatrum Titi Flauii Vespasiani Imp. Pantheon, Therma.

Arcus triumphales & columnae cochlides.

Pyramides & obelisci.

Colossi.

filiaque balnearia capacissima? quae in thermis, balneisque publicis olim vsui fuere: sicut & illa cathedra pertusa ex Numidico leucostycto durissimo perpolita in Lateranensis basilicae porticu vulgi fabulis infames. Quae omnia hic accuratius describere, alterius potius voluminis materia secunda foret. Nec opera precium nunc arbitror, cum plures docti viri non infeliciter in eo stylum ingeniumque exercuerint, atque indies exerceant, tanta igitur rerum mirabilium copia atque varietas admodum incunda Carulo comitatuque, non potuit non esse: dum in hortis pensilibus hospitio ipsius proximis obuerfantur oculis humana statura maiores, atque specie magis angustae ex marmore candidissimo statuae: ut pulcherrimus ille Apollo Hecatebeletes, Hercules, Veneres, Mercurius, Genius principis, quem Antinoum Hadriani Imp. esse quidam autumat, Nympha Anapauomene ad fontem decumbens, quam Cleopatram volunt. Item ex uno Pario saxo Laocoon ille Troianus cum duobus filiis adolescentibus duorum draconum nexibus intricatus, atque tantopere à Plinio laudatus. In qua quidem statua ad unguem elaborada res simul artifices summi, Agasander, Polydorus, & Athendodorus Rhodii communi consilio operam ac ingenium impenderunt. Raro quidem haec casu inter ruinas adiuuam Titii Vespasiani Imp. conseruata, & è Carinis extracta est. Sic Tiberis fluminis cum Lupa lactante geminos Romulum ac Remum ex uno saxo. Sic Nilus ingens Sphynge immixtus, per cuius corpus sedecim cubiti pueri (ut eos Philostratus Lemnius appellat) lusitantes eius fluminis incrementa notant. Quorum decimus sextus humero ipsius insidens, calathum fructibus & floribus plenum capiti imponit: atque indicat xvi. cubiti iustum Nilii incrementum Egypto fructuum omnium summas

Sella balnearis, non pontificis: v. simplici vulgo perasum medacus fuit.

Hortorum Calliopeiorum statua pulcherrima.

Laocoon.

Tiberis.

Nilus.

adferre delicias; non secus ac xv. securitatem, & xiv. hilaritatem. Reliquos inferiores, nempe si supra xiii. cubitum non excreseat Nilus, famem ac penuriam Egypto portendere, Plinius idem scribit historia naturalis libro v. cap. ix. Hæc etiam elegantissime in ipsa statua per puerorum gestus indicantur, in cuius item basi frutices, herba, planta Nilò peculiare ad vinum exsculpta visuntur; ut colocasia, calamus, papyrus, aliæq; quibus Egyptus propter Nilum est nobilis, quemadmodum & raris animalibus, in eadem basi non minus eleganter imitatis, Inter quæ sunt hippopotami, ichneumones, trochili, ibides, scinci, crocodili. Nec desunt perpetui horum aduersarij ac domitores Tentyritæ, nauiculæ amnem exercentes, atque crocodilos remis territantes. Pusillum genus hominum, sed animi præstantia mira huic beluæ infestum: quorum vel voce sola, vel olfactu fugatur, non secus Psyllorum tactu aut odore serpentes. Quinetiam Tentyritæ crocodilorum natatium dorso insilientes, iniecta oris rictu claua, tanquam lupato equitantium modo in terram agunt captiuos, coguntq; euomere ad sepulturam recentia denotata corpora, quemadmodum Plinius idem libro octauo cap. xxv. memoria prodidit. Hæc quidem omnia singularitatem, & quicquid erat in hortis Vaticanis potissimum, Palatio preciosorum ornamentorum, artis, atque elegantia, in picturis, sculpturis, auleis, tectorio, & statuis, Carulo principi primis aduentus diebus monstrata, & à Pighio declarata mirifice placuerunt: ut & in Nymphæo Pij. summi Pontificis statuis, signis, epigraphis antiquis, & preciosis, rarissq; marmoribus opulentissimo, pulcherrimus ille ex Pario pater Oceanus deus, aquarum omnium princeps, rerumque parens, ut eum Homerus appellat ex philosophorum veterum sententiis:

Qui

Plantæ Nilò
peculiare.Animalia Ae-
gypto peculia-
ria.Tentyritæ
crocodilis
infecti.Nymphæum
Pij. in Vati-
cano.Oceanus statua
pulcherrima.

Qui inferiorum elementorum ac corporum genitale semen liquidum ex eo per uniuersum exurgere, & propagari volunt; soli que, & siderum igneis per aquas exhalationibus nutriri. Oceanum itaque fabulatur amicissimum esse Prometheus, superiorum mundi corporum temperatorem Genium hunc intelligentes, ut inferiorum Epimethea. Iam verò quod capite tenui vel sit tectus, nil aliud ingeniosi pictoris inuentio hæc indicat, quam quod nebulis ac nubibus mare calum obuelet, & vestiat. Quis etiam humere suo genitili terram ipsum fecundare, & ad plantarum, stirpium, ac omnis generis herbarum germina producenda preparare: capillitium, barba, pubes, denique superciliorum ac papillarum crines, non tam ex cute, quam ex achanti, herbarumque terrimarum folijs aptissime prodeuntes pereleganter significat. Facie quidem pulcher est, enascentiaque in fronte bina cornua non parum decoris addunt: quemadmodum ταυροειδῆ in Euripidis Oreste nuncupatur Oceanus; tum quia ventis & tempestatibus actus taurorum ingentium instar mugitus edat horrendos; tum quod Luna ταυροειδῆς vel falcate, quæ ταυροειδῆς ab Orpheo vocatur, motum sequatur, & ad eius mutationes fluxum atque refluxum suum angeat, vel minuat. Adde quod fontium, ac flumium parens dicitur, quos & cornutos finxit antiquitas, sicut etiam prius alia occasione demonstrauimus. Iam verò manu altera tenet nauis temonem, Promethei sui donum; eo quod sola nauigatione sit peruius, vel inuolisque lignis frequentetur. quod suum inuentum esse, testatur apud Æschylum poetam ipse Prometheus. Ceto vel pistricæ Atlantico incumbit Oceanus monstro immani, ut beluarum ac prodigiorum genitor esse dicitur. Eiusdem quasi forma cetum videmus Roma inter caelestia signa,

Prometheus
quis.
Epimetheus
quis.
Cu capite
tectus OceanusCureius eri-
nes omnes ex
herbarum folijs
enascuntur.

Cui cornutus

Curnauisgu-
bernaculum
tenet.Curoceto ma-
rina beluæ
incumbat.

in

in Atlantis antiqua marmorea sphaera. Nā huic monstro expositam Andromedam puellam à Nereidibus propter forma contentionem, Græcorum fabula prodūt, occisūque à Perseo cetum, cūm Andromedam solueret, & eiectum in littore sanguinis fontibus amplis mare tinxisse, quod à colore rubro Erythraei hinc appellari volunt, quemadmodum Philostrati icones pulchre declarant. Cetus igitur hic vitalis ac ætherei spiritus Oceano solis radijs infusi, quo tanta vis animalium in eo gignitur, respicitur & alitur, argumentum esse videtur. (Ceterum hæc, aliæque insignium statuarum (que tum principi in Vaticano, in Capitolio, Farnesiorum, Cæsii, aliorumque illustrium hominum palatijs & hortis occurrebant) mysteria hic diffusius exponere lōgum esset. Alterius etiam palestra ceromata hæc esse videntur, maioriq̄ sudore digna: quamvis ea nos ubique (vix varietate rerum scitu dignarum lectorem nonnihil oblectaremus) obiter, atque περιεγως attigerimus. Nunc vero narrationis nostræ solum prosequamur oportet. Carulus princeps à languore, & hiberni itineris tedio nonnihil recreatus (ut dixi, studio & diligentia cunctis satisfacere conatur, tam in indagatione rerum cognoscendarum, quàm in virtutum, atque civilitatis officiis omnibus principe dignis; persuasus, quod in illo Christiani orbis celeberrimo teatro fame ac existimationis egregiæ lauream adipisci posset, si inter tot sublimes personas, & suam heroice gereret, principumque virorum animos sibi conciliaret. Summus Pontifex in super ipsum honoribus extollere, quocumque benignitatis genere sibi conciliare non desistit; per suorum præcipuos, & sanguine proximos officiorum omnium genere illum prosequendo continuè: à quibus etiam singulis exceptus est splendidis atque heroicis conuiuijs. Quo etiam

Carulus ut
personam suam
egerit Romæ.

Summi Pon-
tificis huma-
nitas erga
ipsum.

am-

amplius benevolentiam declararet suam, ad sanctiora Palatii penetralia sæpius eum accersire; priuato colloquio, & consuetudine familiari adolescentem delinire voluit. Idque iam ab initio, cūm primis aduentus diebus eius familiares ex more maiorum admitterentur ad sacra benedictionis caremonias, atque ad adorationem diuinam in terris potestatis. Tū Pontifici proximus in loco maximorum principum tecto capite stetit. Cūm vero v. Kal. Ian. Carulus religionis ergo sacratiores atque vetusta sanctimonia celebres septem visiteret per urbem basilicas: summus Pontifex præmissis suis cubicularijs, atque sacrificijs, omnia ubiq̄ sacraria aperiri, recondita quæque proferri extra ordinem iubet, quæ raro monstrari alioquin solent, ut sacrosanctum cum effigie Christi seruatoris nostri sudarium Veronice: Longini ceterionis lanceam, quæ pectus in cruce mortuo aperuit; clauum, quo cruci affixus; Rhodium nummum extriginta argenteis, quibus à Iuda proditore fuit venditus; Diuorum reliquias infinitas, donaria rara, atque alia preciosa cuncta ostendi iussit. Festis autem diebus singulis, summo Pontifici in pompis solemnibus atque sacris publicis præsto semper fuit, vocaturque per eius familiares, & ex hospitio deducitur per amplo cum comitatu ad Palatium: supremoque tum sacerdoti ad operandum eunti sanctioris togæ laciniam a tergo gestauit, sacrificanti mantile porrexit, & amplissimi senatus in sedilibus inter iuniores Cardinales e regione Pontificis dum sacra fiunt, sedere iussus est. Qui bonos singularis adolescenti attributus, maximè in vigintiquinquenalibus anni Iubileij inchoandi pompis celeberrimis, presentium quorundam sui ordinis animos, & eorum, qui legati regum ac maximorum principum nomine officia ibidem obire debebant, nonnihil perstringere vide-

visitat septem
urbis præci-
pua basilica.

Vigintiquin-
quennialia
facta Iubileia

Summi Pontificis studium erga Germanicam nationem.

De Caruli honoribus refert aduentum.

Senatusconsultum de prerogativa honorum Caruli.

Strena solennis auri gladii atque pilei gemmati Carulo decreta.

videbatur, tanquam luminibus ipsorum obstruens. Verum pontifex preclaram adolescentis indolem honorum stimulis excitandam ratus ad virtutis amorem, occasionem nullas praetermittit, quibus re ipsa, factisque desiderium suum orbi Christiano testetur: quantum cupiat principum Germanorum quorundam, in clytaeque illius gentis alienatos errore quodam fatali, peruersarumque hominum haereticorum technis atque calumnijs, quodammodo fascinosos animos paterna benignitate, beneficiorumque quouis genere religioni Catholicae, & Romanae Ecclesiae orthodoxae reconciliare. De Caruli igitur honoribus Pontifex serio non solum cogitare, verum etiam amplissimi senatus concilio extra ordinem IV. Kal. Jan. conuocato, referre apud patres conscriptos non dubitauit. Tantus ibi mox suffragiorum consensus effulsit, ut omnes laudarent probarentque, Pontificis opportunam relationem, optimeque propositum consilium. In principis senatus Io. Moroni pietate, doctrina, prudentia, nec non rerum Germanicarum peritia precipue sententiam pedibus itum est, decretaque honorum prerogativa vel eminentia principi aduena, non infimi in summo gradu, nobilitate domus vetusta, & tot Caesarum ac regum affinitatibus conspicuo. Nec solum inter sacra, sollemnisque caeremonias, verum etiam in quibus omnibus occasio daretur ornandi augendique, gratum & amicam hospitium: quae uel parentes & tota denique domus eius patrum & auorum ab omni aeo memoria de Christiana religione Ecclesiaeque principe Romana praclaris rebus gestis optime merita honorari atque obuinciri posset. Itaque recte probeque facturum summum Pontificem, si item Kal. Ianuarius consecrati gladii auri strenua solenni gemmatoque Ducatus insigni pileo, (quae munera alicui principum Christianorum boni-

omi-

omnis causa mittere quotannis solebat) ipse sua manu magna spei ac expectationis principem hospitē decoret, virtutumque ornamentis inuestiat: quo spiritus sancti numine, & auspicijs auctior, pietate ac religionis Catholicae amore, fama factisque, praclaris grandescat, atque probebatur. Honorificum Carulo senatusconsultum hoc fuit, qui tota urbe in oculis omnium tunc erat. Nono Kal. Ianuarias, quo die pomeridianis initiis (ut omnia sollemnia sacra ritu uetusto Christiani solent) exordiantur annum natalem diem sequentem Seruatoris nostri Iesu Christi, quo per virginem puram salutis humani generis, uelut per portam cali sacrosanctam, in orbem terrarum intrauit, inter caeremonias summo Pontifici portam aperienti sanctam proximus adfuit, & post eum intrauit in primis. Ipso natali sacris operationibus omnibus interfuit, atque sub triplicis liturgiae tertio Missarum sacrificio maiore, inter iuniores Cardinales ac principes, corporis & sanguinis Iesu Christi seruatoris nostri mysticam communionem, à dextera perlitantis summi Pontificis, cum amitino Bauaro Duce Ernesto reuerenter acceptauit. Sequenti die D. Stephani festo familiariter cum summo Pontifice pransus est, atque solus eius mensa recto capite adhibitus, à suomet pincerna struetoreque seruitur; astante reliqua nobilissimorum hominum caterua detectis capitibus. Sed priusquam ulterius progrediar, nonnulla de causis, & origine anni Iubilei, & portae sanctae uetustis caeremonijs, in medium proferre non incongruum uidetur. Antiquissimam eius quidem anni institutionem esse, constat apud Hebraeos, quem Moses eorum primus legislator ex dei oraculo non sine mysticis rationibus ordinauit ex septem hebdomadibus annorum perfectis, quae simul xxxix. annos constituunt. Supplet ac perficit hunc septem

Exordium anni Iubilei.

Cur portam clausam aperiantur.

Ceremoniarum anni Iubilei causae & origo.

Septem annorum hebdomades.

Iubileus an-
nus Hebræorū

seruiret, septimo, si velit, liberaretur gratis: si nolit, an-
re peritusa domini maneret in seculum Iubilei sequen-
tis. Utique post septem hebdomadas annorum plenas,
qua constituunt quadraginta novem, sequenti quin-
quagesimo feriarentur; quem tubarum septem clangore,
quadragesimi noni anni mense septimo indicere, pu-
blicarentque: quia Iubileus ac remissionis omnium vo-
caretur, esētque sanctissimus. Eodem non sererent, nec
sponte nascentia meterent, colligerentve primitias. Eo-
dem contractus, obligationes, & debita quavis dissolu-
rentur, exilia & seruitutes oranes tollerentur, venditæ
alienatæque possessiones redirent ad primos dominos, &
vniuersique ad familiam pristinam, nativamque statum
suum. Admodum igitur appositè hunc annum Iubi-
licium, quasi remissionis, reditus, atque lætitiæ haberi, ac
nominari legislator voluit, à voce primigenia יובל Iob-
bel: quæ lingua Hebræorum sonat reductionem, vel redi-
ditum; Chaldæis autem arietem: Ex arietum enim cor-
nibus erant composita illa tube vel buccina septem, qui-
bus hic annus à sacerdotibus publicari solet. Nec ineptè
quidem, significabat etenim ipsis aries regnum ac sacer-
dotium: dux enim & custos est gregis. Principes igitur
sacerdotum, septem ex lege tubis suis arietinus, pristini
status reductionem, velut maximi gaudij nuntium, po-
pulo publicabant. Latini verò gaudium ineffabile, quod
verbis explicari nequit, voce tamen testatum, non diffi-
mili, nec minus antiquo vocabulo, Iubilum appellant:
quemadmodum & Celta, Germanique rem preciosam,
charam, & gaudij afficientem, Ionucelum: ydem Iubi-
licium annum sua lingua vocant aureum, à metalli eius
precio; ut & omnia chara dicunt aurea. Quæ quidem
nomina ex eodem fonte prognata sunt; & anni dicti non
minus, quam legis virtutes & effectus declarant. Quid
enim

Cūr Iubileus
dicatur.

Iubilum quid

enim non gaudij & exultationis adferunt debitorum
remissio, bonorumque recuperatio pauperibus, libertas
seruis? quid non desiderij tantorum beneficiorum expe-
ctatio? Non immeritò quidem annus hic, quem & au-
reum Germani nuncupant, ab afflictis & oppressis, tan-
quam preciosus & charus haberi, votis omnibus exo-
ptari, & excipi summa cum lætitiâ poterat. Ceterum
non sine diuinis rationibus legislator ille summus eos ri-
tus instituisse, legesque tales præfacto, & barbara ser-
uituti adueto populo imposuisse videtur; quibus eum
ad humaniorem cultum reduceret, & ad sui timorem
ac reuerentiam compelleret: cum nimirum sibi hunc, ve-
lut in heredium, & in eius fundo stirpem delegisset, ex
qua deniq; Seruator humani generis Christus Dominus
noster diuina prædestinatione nasceretur in terris, ex
tribu videlicet Iuda, & semine David, quemadmodum
plurimi propheta vaticinati sunt. Ne igitur familia-
rum, ac tribuum fieret confusio, temporum longo suc-
cessu, quæ nasci plerumque solet ex longinquis & pro-
miscuis coniugiis, & bonorum hereditariarum aliena-
tione: cautum diligenter legibus, ne quis extra familiam
aut tribum suam matrimonium iniret, nè ve nuberet.
Vti uxorem viduam fratris sui defuncti sine liberis,
frater ducat in matrimonium, semen suscitet, & primo-
genitum eius nomine appellet. Vti in tribubus xii. fami-
lia singule restituerentur in integrum anno quoque
quingentesimo; possessiones, villa, bonaque omnia quo-
cunque modo distracta redirent ex prima sortium distri-
butione ad easdem, & ad primos heredes suos, atque in
seruitutem addicti, in libertatem, & ad cognationem
quisque suam. Harum igitur legum beneficio sanguinum
commixtio, hereditariarumque portionum, quas Josue
dux populi Hebræi tribubus ac earum familiis singulis

Legis ac ritus
de anno Iubi-
leio finis.Num. 36.
Tob. 7.

Deuteron. 25.

Leuit. 25.

in terra promissionis ab initio assignauerat, alienationes perpetuae prohibebantur. Nam & anni Iubileij recursus, velut aureum quoddam seculum, conlapsa reparando prisca iura, possessiones, libertates familiis singulis, atque priuatim cuique; nec non felicem ac quietum reip. totius statum reducebat. Non itaque difficile fuit familiarum stemmata & propages a prima stirpe deducere, cum intra familiam & cognationem manerent coniugia. Et cum maximè illi populo fuerit semper v'statium genealogias colligere, & natalia quorumcumq. curiose scriptis mandare. Vt liquidè satis ex parum sacris voluminibus atque vaticiniis constet, aduentum expectatum Messia in Christi liberatoris nostri, ex sanguine Dauid & tribu Iuda nati vita & passione, in terris expletum fuisse: quod in confusione illa cognationum ac familiarum haud facile demonstrari potuisset. Iam verò sabbathi, & anni septimi, ac rursum cum Iubileo recurrens illa quies atque vacatio laborum publica commodi plurimum adferebat; hominibus videlicet, atque iumentis virium restorationem, agris fecunditatem, pinguique non alia possessoribus agricolis. Libertatum denique atq. bonorum recuperatio, hoc est, restitutio in integrum & pristinum statum vniuscuiusque, certâ quandam suis temporibus conditionû ac fortunarum equalitatem pariebat, quæ ut conciliatrix amoris & concordia, sic & iniuriarû, inuidia, atq. contumeliosa superbia profligatrix esse solebat. Itaque visum illi supremo legislatori, hisce ritibus, aliisq. legibus opportunis, gentem in vsuras, auaritiam, ac sordidos questus pronam comperescere: ne diuitiis supra modum euecti, insoltescerent, pauperes opprimerent, virtutem ac cultum diuinum vilipenderent. Atq. hæc quidem haud leuis instituti apud Hebræos Iubileij anni fuisse causa videntur.

Verum

Verum enimvero, cum in veteris legis oneribus, & vmbatilibus sacramentis, quæ Moses obuclata facie legem ferens Israelitis imposuit, gratia dei, qua genus humanum crimine primi parentis conlapsum per filium suum Iesum Christum Seruatorem nostrum, ordinatissima temporum dispositione restaurare decreuerat, operta multis seculis iacuerit, quæ tandem per Christi Euangelium, ac eius passionem, velo templi scisso, in lucem produyt: iam mihi facile per suadeo, sub prima illa sabbathi atq. anni Iubileij institutione sublimiora etiam mysteria comprehensa latuisse. Sic etenim necesse est intelligamus, quæcumq. sub veteri lege decreta, factaue esse legimus: ut cogitemus in his esse plurima, quæ signat postmodum in ecclesia Christi gerenda, & nobis etiã imitanda esse, quemadmodum D. Gregorius testatur. Quid enim significat septimi diei sabbathum, quod Deus ipse ab operibus quiescendo sancire voluit, & vacatione diligenti profanorû atq. seruilium laborum sacrari à Iudeis? Non aliud ex D. Augustini sententia, quã à seruitute perpetui hostis & peccatorû iugo liberandos nos esse per Christi passionem & Spiritum sanctum, quo beneficio vinculis peccati dissolutis in veram libertatè asserimur. Christus igitur nos oneratos, ac laborâtes subleuat & reficit, fessis criminum sublato pondere veram quietem prestat. Hic libertatis nostræ vindex legem adimplens ipse, sabbathum felicissimum nobis attulit, missus à Patre, ut suis nunciaret annum Iubileum, plenû salutis & gaudij ineffabilis, vel, ut Isaiâ propheta verbis dicam, annum placabilem, vel acceptabilem Domino, & diem retributionis Deo nostro. Quod vaticinium in se cõpleri palam indicauit Christus ipse, cum in terris inciperet Euangelium, atque annum hunc acceptabilem predicare; iam in Jordane baptismatis tinctus ac unctus sacramento; nec non

De spiritu & littera, cap. 15.

superueniēte figura columbae Spiritus sancti numine, & Dei Patris oraculo cōmendatus, ut ipsum audiremus. Tunc patria sua synagogā ex more sabbatho ingressus, cū librum lecturus aperuisset, in eadem incidit Isaiā verba haec: Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me; ad euangeliizandum māsuētis misit me, ut mederer contritis corde, & qua sequuntur. Cumq; legisset, & omnium oculi in eum essent intenti, conuoluto libro, coepit ad eos dicere: Hodie completa est scriptura haec in auribus vestris, & facundia ad miraculum ex eius ore fluentis gratia cunctis hoc facile persuasit. Christus igitur Seruator noster Iubileium & gratia verum annum à Iudeis ex lege per figuram celebratum nobis attulit, & simul per euangelium annunciauit mansuetis, hoc est, spiritu pauperibus, ut D. Hieronymus propheta verba interpretatur. Missus ad sananda vulnera contritorum, & ut predicaret captiuis, peccatoꝝq; seruis libertatem, clausis apertionem, vel vincētis solutionem. Hic legis aboleuit obligationes, & reliqua vetera. Hic primi parentis crimine genus humanum infestissimi hostis seruituti mancipatum sua morte liberauit, peccatorum vincula soluit, clausos in barathro patres antiquos à morte resurgens eduxit, apertaque celi porta, beatitudinis aeternae thesauros patefecit, hereditatem amissam, & felices paradisi possessiones, celestemq; patriam exulibus nobis ad eum redeuntibus benigne restituit. Aduentus quidem tam exoptati temporis, vel potius Iubileij nostri etiam arietinarum tubarum septem clangore nobis prānunciatus fuit; nempe vaticinijs prophetarum plurimis, ut septenarius numerus item multitudinis symbolum est. Notum est itidem, in veteri lege mensis septimi initio tubarum festum celebrasse Iudeos, nihilq; aliud sibi hoc voluisse, ut interpretantur

Theo-

Theologi, nisi ex prophetarum oraculis, Euangelijs, & Apostolorum vocibus, quarum sonus caelestium tubarum instar in omnes terra fines exire destinatum erat, instituire & initiari sacra omnia nos debere. *Quin* etiam arietes Nabaioth, qui apud Isaiam cap. IX. ministrabant & offerent. D. Hieronymus interpretatur de electis in sacerdotium, & de ministris ecclesiae. & ubi psalmographus cecinit, filios arietum Domino adferendos esse, eos Principes ecclesiarum Eucherius exponit, vel, ut Augustini verbis dicam, quos per euangelium duces gregum Apostoli genuerunt. Arietina igitur tuba, videlicet Moyses & propheta, nobis hunc annum remissionis & gratia per figuras & aenigmata obscure clāgere ceperunt; ac demum ille praeco buccinator D. Joannes praecursor in fine quadragesimi noni anni, in ipso liberatoris nostri aduentu; imo etiam angelicus è caelo concensus in ipsius natiuitate, cū ex virginis utero procedens, portam gratiarum auream cunctis aperuisset, pastoribus apertius, pacem & gaudium magnum bonae voluntatis hominibus promittentes nunciarunt. Admodum igitur appositè & hos arietinas nobis fuisse tubas opinabimur, qui nobis Christum monstrarunt, ut agnum innocuum & immaculatum, qui mundi peccata sua morte tolleret, & aeterna vita referaret aditum. *Quin* per arietem illum, quem iussus erat Aaron pontifex pro populi peccatis offerre in holocaustum, Christus etiam representatus fuit, ut D. Augustinus, Hesychius, alijq; veteres Theologi interpretantur. Nam hic idem per crucis extensus cornua spinisq; coronatus olim adūbratus fuerat, per arietem cornibus suspensum in vepribus; quem pro filio iussus Abrahamus immolauit. Haec victima sola sanguine suo suprema iustitia moriens satisfecit, primi parentis, vniuersique generis humani

In Isaiā li. 17.
Psal. 29.

Genes. 22.

In Isaiam
lib. 16. cap. 61.

Num. 29.

crimina, quibus immortalitati eramus facti inhabiles, diluit, ac sustulit; amissas aeterna beatitudinis possessiones hereditarias, libertatemque illam priscam restituit cunctis, eius euangelium ac legem gratiae, sine qua vetus lex ad salutem inualida est, recipere volentibus. Cuius quidem tanquam Iubilei veri ac placatissimi anni buncinator etiam ipse non minus, quam auctor, & effector in Iudaea fuit. Et cum corporis & sanguinis sui testamentum credentibus relinqueret, per mortis tramitem vitæ portam mox aperiret, per crucis arma nostra seruitutis tyranno profugato, castrisque eius expugnatæ, vincula captiuorum solueret, mortis & inferni victor rediniuus triumphans in caelum scanderet; abundantissime pro nostra salute & restitutione debitum soluit, Deoque Patri ad eius gratiam se conferentes cunctos reconciliauit. Iam vero cum vimificus dicte gratiae, nostraque reparationis thesaurus cunctis quidem pateat accedere ad ipsum volentibus: non tamen ad eius usum fructum quis peruenire potest, nisi per legem gratiae, & sacramenta à Christo liberatore nostro instituta renatus, in Ecclesiae gremiū prius admitatur. Huius igitur inestimabilis thesauri dispensationem absolutam à terris discedens Christus, Petro, & Apostolis, eorumque successoribus commendauit, ut eundem per ecclesiam suam membra fideliter & prudenter, pro animarum salute distribuere. Itaque completis rursum septem septenariis mysticis, quinquagesima post resurrectionem die, cum iam in caelum ascendisset, promissum suis Spiritum sanctum misit, cuius afflatus numine, nihil non ritè faceret ac docerent in eius ecclesia. Remanet igitur haec plena distribuendi potestas per Spiritum sanctum in D. Petri, quem pastorem in terris constituerat, & curam sui gregis cum clauibus regni caelorum dederat, successore,

hic-

hierarcha Romano: ut is pro usu & necessitate temporum, passionis & sanguinis sui incomparabili precio succurrat imbecillitati nostrae; quando varijs in hac miseriarum valle malorum periculis & arumnis expositi, perduellis inimici insidijs atque infestationibus assidue vexemur. Sic enim visum supremo Numini, proprio non parcere filio, sed humiliatum humana fragilitatis conditione morti subternere, pluribus onerare calamitatibus, noxa dedere: ut tanti pignoris precio salutis aeternae porta ad eam tendentibus aperiretur. Idemque voluit, ut filij sui vestigia hic insequamur, nostram & ipsimet crucem portemus, licet inualidi. Ad sit, ut D. Pauli verbis dicam, stimulus carnis, vel angelus Sabanae, qui colaphifet per errores, & carnis passiones; ut vigilemus diligenter per aduersitates, ne extollamur in superbiam. Huius improbitatem & colaphos cum non semel Paulus fuisset deprecatus, repulsam se passum cum tali responso scribit: Sufficit tibi gratia mea. Cuius quidem ope laboremus oportet continuè, ut destruat in nobis peccati iugum: eoque dissipato, Christi Seruatoris nos adaptemus auxilio, verae libertatis beatitudinis, nequissimamque demonum tyrannidem orationibus & ieiunijs feliciter excutiamus. Christi enim solius meritis nostra qualiacumque bona opera ad eam beatitudinem consequendam conferre quid poterunt. In eum itaque finem à Romanis Pontificibus, D. Petri successoribus, ad imitationem veteris Iubilei Hebraeorum, inter alios, quibus in officio ecclesiam gregemque, sibi commissum continent, modos, & ille ab antiquo repertus est, quo populum ad poenitentiam errorum & scelerum, vitaeque correctionem, & ad pietatis exercitia pellicerent: quo reuocant statis diebus ac annis in memoriam hominum Christi Seruatoris nostri benignitatem & merita,

per

per que culparum omnium venia atque condonatio gratuita eius clementiam implorantibus presentatur. Omnes etenim, ut Flaccus poeta canit,

Non secus ac pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima,

magnis propositis premiis inuitant ad veri illius Iubiley a Deo per filium nobis promulgati communionem, veluti ad solemne regis superni conuiuium, & hincenas epulas, ad quas neminem nisi in habitu nuptiali splendidum, nisi foedis vitiorum sordibus expurgatum venire decet. Quarum eluendarum causa summus Pontifex paratos ac limpidos nobis ostentat fontes, nempe sanguinem sacrosanctum, ac merita Christi. Ad quos precibus, ieiunijs, elemosynis que pro nostro modulo preparati, Diuorū patrocinijs adiuti properemus licet, ea cum fiducia & per suasionem, solum illum liquorem nos emundare, & candidatos adaptare tanto coniuio posse. Nam nihil redemptoris nostri glorie decedet propterea, (ut heretici malignè calumniantur) quod nostra imbecillitatis memores, nostriq; viribus diffisi, patronos ipsi gratos imploremus, & adminicula oportuna solliciti queramus. Cum autē publica carimonia & epiphania vel apparitiones quadam adiphora partim olim admissa inter sacra tanquā imagines & pictura moueant, & incitent hominum animos, doceant, & renouent memoriam rerum gerendarum, quas D. Augustinus elegantius admodum escas appellat, quibus in utero suo susceptos, & ex baptismo renatos fouet, ac rescit sancta mater Ecclesia, ut hilares & benè pastos nos exhibeat Christo: non incongruum profectò, vel ineptum videri poterit, quod summus Pontifex populum omnem Christianum sibi commissum exhortatur ad pietatem, preces,

ope-

operasq; bona, instante Iubileo gratiarūque tempore sacro, vel ingruente Turcico bello, periculosaque tempestate quapiam temp. Christianam turbante. Non absurdum apparebit, quod nos inflammet ad opem diuinam implorandam, conuocet gregem vniuersum ad ouile suum; ad Ecclesiā videlicet Romanam, tanquam ad fidei petram, & Ecclesie fundamentum: Immo velut congreget ad arcā illam Noë, extra quam (ut D. Hieronymus ad Damasum scribit) regnante diluuiio, qui manet, peribit. Non ociosum, inquam, videbitur, quod orando, pulsandoque gratia celestis portas aperiri posse carimonis demonstrat; dum omnibus ordinibus sacris stipatus, maxima cum pompa portā basilice D. Petri Apostolorum Principis in Vaticano semper alioquin muro lateritio clausam anni illius initio precibus & malleo recludit, atque per eandem crucis sacrosanctae signum triumphale, cereaque benedicti sancti Spiritus lumen mētes illuminantem, ac diuini amoris flammam corda succendentem infert, populi multitudine ingenti subsequente. Quantus tum, o superi, hominum omnium generis ex vniuersis Christiani orbis prouincijs ad ea sacra Romam venientium confluxus? exposita cuius ex inexhausto passionis & meritorum Christi, Diuorumq; thesauro plenissima peccatorum indulgentia, non propter dictas illas carimonias, nō ob nostras preces, peregrinationes aut labores, sed propter unicum nostre salutis assertorem IESVM CHRISTVM. Quod ipsum etiam in suis edictis summi Pontifices promulgare nunquam pratermittunt. Ob has igitur rationes, & in eum modum anni Iubiley festum a D. Petri successoribus institutum indicitur: Non quidem Iudaico prorsus ritu, sine ex veteris legis decreto, cuius carimonias per Euangelij gratiam ablatas esse, Paulus ubique

conten-

Matth. 22.

De simbolo
ad Catech.
lib. 9. cap. 1.

contendit; sed ut legis Mosaicæ adimpleat mysteria, cum illa Iubileij tempore possessiones & bona his in terris duntaxat redderet, nexos solueret, & corpora in libertatem vindicaret. Nobis autem per Euangelium Iubileus annus exoptabilior offertur, quo nexu animorum soluantur à criminum vinculis, amissæq; celorum possessiones in libertatē assertis restituantur. Ut autem anno quoque centesimo hæc festa repeterentur, Bonifacius VIII. summus Pontifex primum decreuit, & portam basilicæ in Vaticano aperuit: largissimamq; statuit peccatorum omnium indulgentiam cunctis qui urbis æquilini triginta eius anni diebus, quinque peregrini aut aduena, quindecim diebus, confessione, pœnitentia, ac corporis Christi communionem prius lustrati, ad sacra religiose per eam intrassent. Clemens post eum sextus eius nominis, flagitantibus Romanis, ad annum quinquagesimum Iubileia reduxit, cui & grata tanti muneris dispensandi occasio visa fuit. Is alteram addidit portam basilicæ D. Ioannis Lateranensis in Celio, statuitq; ut totidem vicibus & ibidem sacra visitarentur. Adiecta postea ad similes visitationes faciendas duæ sanctiores aliæ basilicæ, D. Mariæ Maioris in Exquilij, & D. Pauli via Ostiensi. Atque ita portæ patesunt in vigilia Christi Natiuitatis, initio Iubileij, eadem hora quatuor; una, ut diximus, per summum Pontificem, aliæ tres per basilicarum dictarū Antistites synnystas Cardinales. Sixtus IIII. denique temporis interstitium contraxit ad annos xxv. ratus vitam hominis mille casibus & periculis expositam rarius ad quinquagesimum annum peruenire, gratiaq; illius expertem infinitam hominum multitudinem idcirco fieri. Etati cuius anno quoque xxv. rectè consuli, cum vnus hominis vita ter annuum illum felicem & optatū attingere possit:

possit: in iuuentute nimirum, virili ætate, & senectute; fraudariq; duntaxat, quibus lubricam adolescentians excedere non contingit. Hæc præcipua contrahendæ temporis causa fuit, ut videlicet maior frequentiorque celestium gratiarum copia proueniret: non pecuniarum, sicut quidam falsè, magis quam falsè iactant. Quid enim hoc seculo his moribus tantum lucri pontificio arario ex stipe illa collatitia & arbitraria accedat, non video; quæ potius ad basilicarum, siue adium sacrarum fabricam, pietatisq; culturam conferuari solet. Summo Pontifici interea non leuis incumbit cura, ut in urbe, & ecclesiæ ditionibus ubique locorum ad tantum populorum confluxum commeatus abundet copia, annonæ prouideatur vilitas, utique itinera reddantur à latrocinij tuta peregrinis, quæ quidè sine magnis sumptibus præstari nequeunt. Sed de Iubileij origine & causis iam satis. Cum pridie Kal. Jan. Carulus princeps maxima in principum virorum frequentia sacris pomeridianis interesset, noni urbis Romæ magistratus eo die creati in habitu solempni ordine ante pedes Pontificis procumbentes ex more iuramento præstito inaugurati sunt. Ipsis deinde Kal. sequentibus post Missæ sacrificij publicum honos ingens illi à summo Pontifice delatus est, qui principibus maximis rarò contingit ob occasionum raritatem. Mos etenim vetustus iam à multis sæculis inoleuit, desumptus, ut apparet, ex Machabeorum historia sacra: in qua libro II. cap. xv. legimus, Iudam ducem exercitus Iudaici, priusquam iniret contra Nicanorem prælium, vidisse in somnio summum sacerdotem Oniam pro populo orantem, Hieremiamq; prophetam tradentem sibi gladium aureum cum tali exhortatione ad prælium capeffendum: Accipe sanctum gladium minus à Deo, in quo deicies aduersarios populi mei Israël.

Urbis Romæ
magistratus
inauguratus
iuramento
iufurandi.

Solènis noui
anni strena,
qua Carulus
donatur à
summo Pon-
tifici, gladius,
balthæus &
galcrus.

Israël. Aggressus igitur praelium Iudaeis, compulsus ab hostibus Sabbatho; victor, occiso Nicanore, prostravit ad xxxv. hostium milia. Atque hinc occasio desumpta videtur sacri ritus istius, ut Romani pontifices singulis annis in praecleara natalis D. N. IESU CHRISTI nocte, priusquam exordiantur sacrificia, thure & aqua lustrali consecrent, & sanctis precibus inaugurent enssem affabre factum, aurea vagina, baltheo, capuloque aureo instructum; & eius mucroni impositum galerum ex holoferico molli ianthino confutum, duplicatumque, exuvijs mustelarum, vel, ut quidam vocant, inalpinorum murium candidissimis, fascia vel diademate aureo circumdatum, & margaritis plurimis circumtextum, exornatumque. Nobilis & optima hac semper habita est strena, quam parat ea nocte solam Pontifex summus magno cuiuspiam principi donandam, qui bene de rep. Christiana meritus est, vel bene mereri adhuc potest. Nec caret suis mysterijs aptissimis, quorum meminisse & exequi significata, Christiani ac pij principis interest. Rituales etenim pontificum libri docent, per enssem illum consecratum signari imprimis Dei infinitam potentiam permanentem in Verbo, quo cuncta creavit, & quod tali die caro factum est: nimirum in Christo Deo Filio, homine vero, Patrique equali: cui data est omnis potestas in caelo & in terra, ut ipse calum scandens ad Patrem, dixit; mandans eandem potestatem Petro, suisque collegis in Ecclesia vel ciuitate noua nuper ab ipso condita, & sanguine ipsius consecrata, aduersus quam porta inferorum non essent preualiturae. Cuius cum fundamenta firma in omni suo pastor bonus iecisset, eius, ut dixi, gubernacula discipulis, ac Petro tanquam capiti, Vicarioque suo, cum clauibus regni calorum commisit: Iubens uti doceret omnia, quae mandauerat & docerant ipse;

Quid gladius significet.

Matth. 28.

Ioan. 17.

Matth. 16.

ipse; per baptismum & euangelium inuitarent omnes gentes ad salutem, & reciperent quoscumque in ciuitatem illam sanctam, extra quam vera salus nulla; & in qua caelestis politiae leges ac mandata ipsius seruantur, atque imperium omne legitimum in terris à Deo prouenit Spiritus sancti nutu, & auspicijs rectè distribuere. Diuina providentia, cuius nutu regna constituuntur humana, sacra mysteria quis dignè satis admiretur, & veneretur? dum perpendimus, eam sacra illius politiae suae pretorium ac regale solium in arce imperij terrestrijs vrbe Roma collocare voluisse; quo gladius ille potestatis supremae, cui terrarum orbem iam subiecerat, auro diuinae legis, Christianaeque fidei tutius conseruarentur, atque salubrius regeretur. Itaque, Petrus Apostolici ordinis Princeps ad hanc destinatur prouinciam, inferens, trophaeum crucis Christi Romano Capitolio insumus est: quo veritatis aeterna lumen in salutem omnium efficacius faciliusque se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet. Designat igitur consecratus gladius item ille, eius, imperium, ac potestatem summam regendi in terris à Christo relictam Praesidi Ecclesiae suae Petro, & eius successoribus. A quibus Christiani, & pij principes etiam maximi quique haud granatim hoc iuris accipiunt, & acceptarunt haec tenus, qui se membra corporis ecclesiastici, & sanctae à Christo constitutae ciuitatis ciues agnoscunt; & intelligunt, eius corporis esse caput unum, cui membra singula (ni tabescere, & perire velint) subseruire debent. Atque in illa ciuitate rectorem à Christo positum esse cum potestate suprema Vicarium suum, cui magistratus subdelegati obsecundare pacis & concordiae causa debent: ac nos omnes obtemperare, quoad eius reip. privilegij gaudere volumus, cogimur, propter Christum, cui nos in baptismo subieciimus.

Mani-

Manifestum enim est, *navem illam magnam* reip. Christiana ab uno gubernatore regi diuino nutu, tanquam ab animo solo totum corpus: & licet ille clauum tenens in puppi sedeat quietus, eius tamen imperio parendum tam incutis, quam qui una nauigant, si prosperè ferri cupiunt. Jam gladius à maiore potestate principi traditus simul cōmendat prudentiam & rationem rectam que bonum à malo discernit: Admonet iustitia ad equitatis equilibrium cum cura perpendenda. Quapropter eius acumen anceps, ad prauum non minus paratum, quam ad bonum destinatum, si in temerarij vel maligni hominis manum incidat, non sine causa tegitur, atque munitur auro, per quod veteres olim Sophiam, siue sapientiã allegoricòs semper intellexerunt: que inter artes & scientias omnes ita excellit, ut aurum virtute, pulchritudine, ac precio cetera metalla superat. Hinc Salomonis in prouerbijs exhortationem legimus: Posside sapientiam, quia auro melior est; & acquire prudentiam, quia preciosior est argento. D. Ioannes in reuelatione sua hoc aurum ignitum appellat; ardore sancti spiritus inflammatam & pectora penetrantem sapientiam intelligens. Hoc ipsum Magi ab Oriente venientes infanti obtulisse Christo regi nato; hoc auro ab Hebrais Egyptios fuisse spoliatos, per anagogen sacra etiã innuit historia. Et quidem diuinus ille Plato, à nostra religionis placitis haud lōge diffusus, cum suis affectis sapientiam, & animi pulchritudinem obryzo, vel auro defecatissimo sepius comparat. Quinimo gryphes atque formicas Indicas Ethiopicasque aurum in montem coacernare, nec non custodire diligenter, fabulati sunt antiqui; insinuantes labore ac diligentia, & item animi magnitudine sapientiam adipiscendam esse. Nam formica laboris indefessis nobis

Quid aurea
gladij vagina
significet.

Aurum sa-
pientia.

Prou. 15.

Apoc 3.

nobis exemplum præbet: & gryphus ex aquila & leone constitutum animal, ut fabulantur, simulachrum est generosum, & magni animi: ideoq; non ineptè gryphes & formicas Apollini, sapientia præsidi, dedicarunt. Iam videt quàm aptè principis gladius, id est, legitima potestas à Deo data, ne ledat vel ladata, sapientia ac boni consilij aureo regimine conseruetur. Quoniam verò linguam constat in homine membrum pessimum atque optimum esse paci atque concordie tam pestilens ac salubre, gladium quoque conuenienter veteres esse pronuntiarunt, maledicos gladium in ore gestare dicentes. Admodum quidem aptè Diogenes Cynicus, cum audiret iuuenem formosum impudenter multa deblaterantem, Non te pudet, inquit, ex cburnea vagina plumbeum educere gladium? Ceterum gladij istius multo melior est usus, ut vaticinia de Christo redemptore nostro apud Istaam docent: Posuit os meum quasi gladium acutum. Istaam 49. Nimirum D. Hieronymi ex sententia, ut spiritu oris sui interficiat impium. De quo gladio & Christus ipse loquitur in Euangelio: Non veni pacem mittere, sed Matth. 10. gladium. Malos quippe à bonis separando. Similiter Paulus vinum ait esse fidei sermonem, efficacem & Hebr. 4. omni gladio ancipiti acutiorem, penetrabiliorēque. Ad Ephesios item scribens, verbum Dei gladium spiritus appellat. Aliter de Iudæis Christi persecutoribus, qui male vsi sunt gladijs suis, Psalmista canit: Dentes eorum arma, & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Psalm. 56. Item: Exaceruerunt ut gladium linguas suas: ubi de carnium & insidijs prauorum loquitur. At ille Christi pontificis nostri gladius est vera secespita, non tamen ut illa Romanorum Pontificum, ac Flaminum à Sexto Pompeio nobis descripta, & in antiquitatum reliquijs inter sacrificorum instrumenta adhuc apparens, qui Psalm. 63. d carnem

Hebr. 4.

carnem & ossa victimarum dissecabāt: sed que disparatur, ut Paulus ait, mortiferos carnis appetitus à vniuerso spiritu, pertingens vsque ad diuisionem anime & spiritus, compagum quoque ac medullarum, cum sit discretrix cogitationum & intētionum cordis. Ceterum eximio huic summi sacerdotis muneri baltheus accedit ex auro puro contextus, & pulcherrimè elaboratus, quo cum honor & dignitas militaris conferri solet antiquitus, eratque ducum, comitum, ac principum gestamen. Quocirca non ineptè vitiosum magnatem sic nota

Aurei balthei explicatio.

Persius Sat. 4.

Satyricus poeta:

ilia subter

Cæcum vulnus habes, sed lato baltheus auro.

Protegit.

Arguit libidinis & obscœnitatis vulnus, quod nobilitatis ac dignitatis titulo tegere & excusare plures volunt. Additur item gladio non solum baltheus: sed galerus, siue pileus, capitis nimirum, quo nihil in vnaquaque re prius ac nobilius est, tegmen præcipuum: quod quidè absolute libertatis, summæq; nobilitatis habetur insigne, non minus estimatum sua significatione, quam aurum, gemmarum, ac materia precio: cuius antiqua forma hemispherica grandioris onis alicuius in aquas partes dissecta testa similis ab initio fuit: qualia capitis tegumenta ex struthionum onis capacioribus facta Garamantas olim lubenter gestasse, Lucianus in Diapside tradit; nunc tamen planiore vertice formant artifices mysterium ignari. Etenim illa galeri rotunditas superior cæli nos regentis figurâ concaniam representans mentem vitæq; rationes omnes dirigendas ad æthera beatorum domicilium esse sedulo principem monet, cuius quadam imagine caput suum contegit. Idem significat galeri color ianthinus, siue caruleus, cæli serenæ speciem

Color eius.

speciem habens: scilicet, ut Ennii poeta verbis dicam, Cæli cerulea templa Principibus esse contemplanda docens: cui præsidet summus omnium conditor Deus, ab eodemq; tanquam iustitia Sole procedēs sancti Spiritus generum numen: quorum hoc in latere per columbam candidam, ille per solis radiatum globum ex auro vniuersisq; in ipsius Galeri vertice figurantur. Nec ociosus est pellium ac margaritarum candor ille niueus Deo pergratus color ad animum maximè translatus propter sinceritatem, mentiisque puritatem, qua nos Deo conciliat, beatorum cætu adiungit, & quasi diuinos reddit; quando sanctiore spiritus flamma succensus animus, Dei mandatis se conformat, turpe nil admittit, nil conscire sibi patitur. Alba quidem omnia ex Pythagoræ etiam sententia semper habebantur bona, felicia, festa, & benaminata: & propterea veteres Romani, cum Magistratus petere vellent, boni ominis causa cum toga candida prodibant in publicum. Ponticos autem, & Alpinos mures candidos, quos Armenios nunc vocamus, talis intemeratae sinceritatis atque etiam castitatis immaculatae simbolo nobilitatos fuisse legimus, utpote, qui candorem suum ament, atque spurcitiis tantopere abominantur, ut, cum focæarum suarum ostia cæno illita vident, se potius à venatoribus capi patiantur, quam coscedari velint. Pellis igitur ac margaritarum nitor admonere principem debet, ut animi candore, vitæque sincera probitate se gratum Deo hominibusq; præster. Nec ab ipso scopo prorsus dissitum, quod nationum omnium fere consensu candida tanquam diuinis congrua sacris adhibeantur, atque imprimis albæ vestes, id est, pura religioseq; ut Sernius cōmentatur. Erant autem lineæ omni soluta vinculo, nullis maculis, nullis obstaculis squaloribus, nec funesta aut fulgurita, ut Caper &

Columba, & Solis globus in galero.

Cædot pellium ac margaritarum.

Pontici & Alpini mures candidi

Albæ vestes, lineæ curiæ sacris.

Matt. 17. & 28.

Donatur gla-
rio Carulus.

Hyginus annotarunt in illud Virgilij: Velatilino, & verbera tēpora vincit. Et nostra iubet religio linteis, iſq; puriſſimis indutos tunicis ſacra Deo canere. Colorem album ait Tullius libro ſecundo de legibus, præcipuè decorum eſſe Deo. cum in cæteris, tum maxime in textili. Quid autem Tullium adfero? quando ſcimus Chriſti noſtri ſervatoris indumēta, cum gloriam ſuam charioribus diſcipulis patefaceret, nix in ſpeciem alba apparuiſſe, atque etiā angeli illius, de celo deſcendentis, qui lapidem ab oſtio monumenti reſolvit. Hæc quidem luce clarius nobis oſtendunt, quàm à nobis requirat Deus cor mundum, vitam immaculatam, & animi ſinceritatem; quum votis, & precibus hæc expetere, & eius rei memoriam in ſignis iam dictis etiam inter ſacra nobis obſervari perpetuo velit. Et hæc quidem de ſtrena pontificie myſterij ideo diffuſius, quod pauca diſerè prodita de his inueniam ſed hiftorie noſtre filum proſequamur. Kal. autē Ian. finito Miſſa ſacrificio, ſtrena, qua in ſummo altari, ex more, dñi celebratur, manſerat, deſertur ad ſummm Pontificem. Princeps Carulus è ſuo loco vocatus à deſignatore, ſue ceremoniarum magiſtro, ut nunc appellant, deducitur ad ſolium Pontificis. Cardinalium ſenatus ornis è ſuis ſedibus deſcendens ſolum ac principem corona cingit. Summus Pontifex munus ipſe Carulo genua ſubmittenti tradidit, & deſenſionē Chriſtiane fidei, Eccleſiæq; Romane Catholica commendavit; ſolemnibus verbis Deum Opt. Max.

23 precatus, uti Catholicum Principem, Chriſti tyronem,
23 ac deuotum ſanctæ matris Eccleſiæ filium, ſua gratia ad
23 heroicæ virtutes prouebat, armis ſue iuſtitie, ſincere
23 fidei, rectæq; religionis munit, & inſtruat aduerſus
23 quoſcumque fidei Catholica, & ſanctæ Romane Eccleſiæ
23 inimicos: utique per ipſum vim æquitatis honorum ad

126-

intelam exerceat; molem iniquitatis malorum ad vim
ductam potēter euertat. Carulus è dextra ſummi Pon-
tificis munus acceptans, veneratur ex more Chriſti in
terris Vicarium, Latinis verbis pro tanto honore gra-
tias agit immenſas; teſtatur ſuperos, ſibi nihil magis im-
potis eſſe, quàm ut diuina ſuffragante clementia, poſſet
celæ parte ſummi Pontificis torq; procerum expecta-
tioni ſatiſfacere. Gladium deinde nobili miniſtro ſuo
Guilhelmo Neſtelradio deſerendum tradidit, qui ante
Crucis ſanctæ ſignum ſtrenam illam geſtauit, dum è
ſacrario ſummi Pontifex deducitur. Tum, valedictis
poſt factam congratulationem Cardinalibus, & legatis,
Carulus Princeps, cui gladius cum galero præſerebatur,
à caſtri Angelici præfecto, Palatii item magiſtro, Ho-
norato Sermoneta, atque omni nobilitate familiæque
pontificia, & ſatellitio Palatino ſtipatus, magna cum
pompa, & tympanorum ſonitu, tubiſque præcipientibus
per porticum miliariam è Palatio ad hoſpitiū ſuum
deducitur. His auctus honoribus princeps Carulus, iter
ſuum maturare non ceſſat, poſtridieq; apud ſummm
Pontificem ſollicitat diſceſſum, atque uti Neapolim
porro proſciſci poſſet, precatur, & impetrat. Paſciſcitur
tamen Pontifex, flagitatq; ne per ambages redeat
viſa Neapoli atque Campania: neue Romam, hocque
ſuum hoſpitiū declinet; cum maxime de parentum ac
ſtratis ſui negocijs quedam adhuc eſſent peragenda,
qua melius ipſo præſente expedirentur. Carulus non
reſiſtari, ſed omnibus obſequi ſe velle reſpondit. Equi
igitur & equiſones Romæ relictæ, ut diuturniore quiete
reſecti, ad maiores itineris, quod reſtabat, labores inua-
leſcerent. Ipſe tertio Nonas Ianuarias cum reliqua ſua
cohorte proſciſcitur equis diſpoſitis via Latina Ma-
rimura, atque inter nobilium villarum ruinas vaſtas eo

Carulus Ro-
ma proſciſcit-
tur Neapolim

d 3 die

Tusculanus
ager villis an-
tiquis freques

die prandium sumit: Quae quidem frequentes, & admodum sumptuose, quondam florente Romano imperio, Tusculanum agrum omnem Apeniniquae cliuis illos occuparunt. Hinc Marianam villam antiquam Marmo castello nomen dedisse volunt. Cui à dextris vicina Liciniorum Luculliana, Murenianaque; nec non illa M. Tullyi Ciceronis quaestionibus Tusculanis immortalis. Item Porciorum, aliaque Principum reipublicae Romanae plures, quarum memoriam apud Strabonem, Plinium, Senecam, Plutarchum, aliosque veteres scriptores reperimus. Sumpto ibidem prandio perlustratisque villarum insignium reliquijs, Carulus ad Appiam viam descedit, relictis ad sinistram Velitris, ad dextram Aricia & Nemorensis Diana speculo, ut lacum oppido vicinum Seruius vocat, Dianae Tauricae sacrum, cum nemore ac templo quod Artemisium à Strabone dicitur. Antiqua sed barbara religione locus olim celebris fuit, Scythicumque humano sanguine sacrificandi ritum ibidem ab Oreste & Iphigenia institutum fuisse memorant; cum è Taurica profugi, simulacrum Dianae absconditum in fascis lignorum eò trāstulissent. Unde Fascelidis vel Fascelinae Dianae cognomen vetus in Latio fuit. De qua quidem superstitiosa religione differendi latius alibi melior occasio dabitur. Nunc iter nostrum persequamur. Carulus vesperi tardè per pluviam & tenebras facibus obuiam missis deducitur ad Cisternensem Cardinalis Sarmoneta villam, ubi perhonorificè cum suis exceptus ea nocte tractatur. Et postridie ibidem prandio sumpto, perrexit ad Pomptinas usque paludes. Illaque nocte quiescit in diversorio Casa noue, à quo non procul, ni fallor, Tres tabernae fuere in Appia via celebris quondam mansio XVII. ab Aricia lapide, & ab urbe XXXIII. velut antiqua

Lacus Dianae
Nemorensis
prope Ariciā

Villa Cister-
nensis Card.
Sarmonetae.

Pomptina
paludes.

Tres tabernae
in Appia via.

Ra-

Romanorum itineraria, & ipsa locorum distantia demonstrant. Diuus Lucas in actis Apostolorum scribit, quosdam Christiana religione iam initiatos fratres ab urbe per Appiam viam ad Tres tabernas, quosdam ad Appij forum usque occurrisse Diuo Paulo Apostolo, cum à Porcio Festo procuratore sub custodia militum venis è Iudaea mitteretur Romam. Inde Carulus mane sequenti Appiam viam per Pomptinas paludes maximae impensis olim ductam, nunc verò palustribus aquis atque pontium adificiorumque ruinis impeditam & imperuam à dextris relinquit; atque per Volscos & Apenini crepidines scabrosasque montium cautes Terracinae petens, ambages querere cogitur. Setiam à sinistris Setis. vidit, ob vini nobilitatē à veteribus poetis celebratam: paulo que ulterius in plano Priuerni à Germanis Brittonibusque, Blondo teste destructi mœnia ruināsque deseruit. Hinc transcendentem Priuernum nouum, in proximo, quem Amasenus fluiuius lambit, monte positum, contemplantur à longè Thyrreni mediterranei maris littora & velut à continentia anulsa promontoria oppidis preclaris quondam exculta, nunc penè deserta. Monstrantur à Corona Pighio principi quibus olim in loco Lauinium ab Aenea conditum, & eiusdem anti-
Lauinium.
quitatis Laurentum, ubi in littore fuerit, ad sacrum
Laurentum.
Aenea vel Iouis indigetis fontem ac lacum; ubi Ardea
Ardea.
Turni regis, ubi Antium Volscorum caput cum For-
Antium.
tuna celeberrimo templo, nec non Astura caede Marci
Astura.
Tullyi oratoris infamis. Prospectat inde poetis fabulis
Circæii pro-
decanatam veneficæ Circes domum, olim insula, nunc
montorium.
promontorium excelsum mari rupibus imminens conti-
nenti vadis ac paludibus innotum, syluis ac fruticibus
densum, ubi Solis pulcherrimam filiam Circeam ferunt
bospites suos Magicis, si non meretricijs, artibus in
d 4 pecora

pecora, & beluas transformasse. Augusti etiam arate, ut auctor est Strabo, Circes sacellum, atque ara Minervæ, poculumque ostendebatur, è quo bibisse dicebant Ulysses, cum eius socij mutarentur in bestias, ut Homericis carminibus proditum est. Secretarum virtutum multiplicibus plantis, & efficacissimis herbis montem abundare volunt, atque fabulis materiam esse datam. Nam circen, vel *νεκην* circumvolutionem solis interpretantur physiologi: cuius calore & directioribus radijs plantæ, animataque vegetantur & transformantur. Pergunt inde per vados & spaciosos Pomptinos campos, quos regina viarum Appia recto tramite fecit. Cuius miserande sparsim in aquis cernuntur reliquia, cum *Μαυsoleis*, sepulchris, adiculis, villis, atque prætorij dirutis; quibus ab utroque latere quondam magnificentiſſimè fuit excolta. Cum Appij forum à tergo reliquissent, è regno Neapolitano missus vir nobilis ad observandum Curuli principis aduentum citis equis occurrit: rogatq; qua via regnum intrare, ubi prandere, & nocte diuersari princeps vellet. Visum consultius prandere Terricina in proximitu, atq; deinde Fundos usque per dena miliaria ad pernoctandum pergere. Quod cum ille intellexisset, gaudens se repperisse in via quem querebat; eadem qua venerat, cum festinatione recurrit, nunciaturus aduentum, uti Fundis hospitium tractatioq; pararetur. Iam enim antea in oppidis, & urbibus oportunis edicto principali promulgatum erat, uti regis Philippi ad finem, & sanguine proximum Principem aduenam Magistratus & nobilitas honoribus omnibus exciperent, ipsum publicis impensis cum comitatu suo locorum ubique humaniter lautèque tractarent. Regis eo tempore in administratione Neapolitani regni vices supplebat Antonius Perenotus, Cardinalis

Appia via.

Appij forum.

Cardinalis Granuellanus: quemadmodum ex sacro senatu Romano pi & Catholici reges Hispaniarum aliquotiens sibi deligere vicarios in gubernandis suis prouinciis sicut, quibus ipsi præsto esse non possunt. Hic vir ob eximias animi corporisq; dotes in omnium ordinum oculis magnus quidem semper, verum in arduis Imperij, regnorum, ac rerum publicarum negocijs prædenter atque feliciter administrandis nostro saculo incomparabilis est habitus optimatum omnium iudicio, quibus reip. Christiane status uterq; vel leniter est perspectus. Norunt non solum familiari consuetudine iuncti, sed orbis Christiani etiã principes plurimi, prouinciarum ac ciuitatum rectores & magistratus; nem ordinum vel graduum quorumcunque superiores. Nam horum pauci eius opera non vsi, vel virtutum ipsius inexpertes sunt: pauci (nisi qui prorsus ingrati) illius beneficia vel priuata vel publica non agnoscere non possunt. Non equidem tibi nunc, candide lector, signum in leonina produco

Introrsum turpem, & speciosum pelle decora.

et Horatij poetæ verbis utar: Non simiã, vel morionem in purpura ridiculum, ipsis Thraſonibus magis aptam & dignam personam: dico factiosis illis, qui ante annos aliquot simili ludibrio tantum virum de republica explodere & exsibilare voluerunt, veluti obstaculum monstruosi partus, qui mox post eius discessum è Belgio in lucem prodijt magno cum ipsorum & reipublicæ Christianæ malo, sicut exitus Tragicus indies demonstrat. Non talem igitur præposterum Silenum Alcibiadis, inquam, produco; sed intus & in cute perfectum, politum, & ad unguem factum hominem. Si etenim synthefin illam interiorem pectoris explicare cœperis; ô quantas & quam præclaras inuenies virtutum opes! Nam

Antonius Perenotus, Cardinalis Granuellanus.

Granuellani Cardinalis dotes.

prodibunt ex illa indiciū maturum & exquisitum, prudentia rerum vsu exculta, simul & sapientia studio literarum expolita, ingenijq; dexteritate felix ad dirigenda quaque negocia maxima. Animus illi interm est vita sobrietate cum summa peruigil, & impiger, ab ocio prorsus abhorrens, atque somni parcissimus. Memoria tam solida & fecunda, uti sapius scribas quatuor aut quinque, tēporis angustia postulante, simul ad sudorem exerceat; & diuersarum linguarum grauissimis de rebus epistolas ad diuersos principes, proceres, magistratusque decambulando dictet, transiens ab uno ad alterum. Idque tanta cum facilitate, ut eorum neminem à scriptione continua aliquantulum cessare permitat. Quo factum, uti instar multorum unus tot provinciarum negocijs administrandis par esse potuerit. Adde iam heroum illa decora, fidem, ac integritatē excimiam, pietatis, pacis, equi boniq; reuerentiam, & culturam pertinacem; studium singulare benemerendi publicē, priuatimque de bonis literis, & artibus ingenuis; adeo uti ex præcipuis vnus ingeniorum prouector, doctorum hominum patronus atque Mæcenas ubique terrarum habeatur. Adijce rursus temperantiā atque modestiam magnam in rebus prosperis; constantiam & fortitudinem miram in aduersis, ut non ineptē, sed admodum appositē sibi pro symbolo sumpserit pulcherrimū illud Aneæ socios post naufragium magnanimē consolantis elogium, DV RATE. Durat etenim fauente Deo, & sibi rei publicæq; seruat adhuc ad secunda. Iam vero si fors eum considerare velis, est illi corporis statura heroica, In fronte, atque oculis grata serenitas; in quocis etiam ingenij vigor insignis elucescit. Mores Gratiarum diuarum elegantijs ornati, ad omnem humanitatem compositi, atque maiestate quadam Principe digni

tem-

temperati etiam barbarorum vel hostium animos non penitus obcecatos sibi conciliarent, & ad se raperent. Ita enim sunt benigni, ut omni fastu careant; ita comes, ut absit lenitas; & ita deniq; cum res postulat, seueri; ut absit asperitas, qua culpāri poterit. Facundiam eius mirifice adornant insignis eruditio, & multarum linguarum peritia; excultam alioquin longo continuoque negociorum principalium vsu. In quibus à prima iuuentute iam literis ac ingenuis artibus summa cura instructum clarissimus atque prudentissimus pater Nicolaus Perenotus Granuellanus ipsum exercuit, quamlibet in eius humeris totius Imperij Germanici multorumque regnorum moles sub potentissimo Carulo v. Aug. incumberebat. Itaque pater indolem illius ad virtutum omnium formas & habitus sic expoluit: ut nec Phidias, aut Praxiteles quisquam Panthei simulacrorum deorum omnium effigies & argumenta continentis posset effingere exactius. Fateantur igitur omnes homines oportet, nec illubēter multi hoc agnoscunt: id vnum esse maximum atque immortale patris in ipsum Cæsarem ac vniuersam remp. Christianam meritum, quod filium tot virtutibus præcellentem sibi successorem & vicarium tanto muneri parem reliquerit. Quod in alio magis optandum quàm sperandum erat. Hoc idem ipsius etiam Caruli Cæsaris iudicio comprobatum fuit, ut prudens non minus quàm potens erat Imperator. Nam cum Augustæ Vindelicorum in conuentu Principum atque ordinum Imperij pater Nicolaus in extremis morbo oppressus ageret anno ∞ DL. sigilla Imperij, atq; regnorum, quæ in eius fide atque custodia eo vsque fuerant, ad Cæsarem per filium hunc suum remisit. Cæsar Carulus mœrentem, & sigilla moribundi patris in suis presentem consolatus, cum animi atq; virtutis esse

maele,

Nicolaus Perenotus Granuellanus Antonij pater.

maete, vestigia patris insequi, & sigillis, eodem quo pater usus fuerat iure, uti cum integritate, & donec ea ipse repeteret, custodire iubet. Mox itaque inter consilij sanctioris paucos illos apolectos (ut veteres Graeci, Lulio teste, vocarunt eos, quorum e prudentia respubli- ca totius status ac summa depēdebat) princeps patris in locum surrogatur. Quo in gradu se tam eleganter, & egregie semper gessit, quamuis in florida etatis lu- brico positus, & ecclesiastica vita seueritati alligatus, ut apud omnes principes iuxta se gratiosum, apud omnes ordines admirabilem atque amabilem sine ulla inuidia effecerit; utque in eius validissimis humeris Imperij Romani, totq; prouinciarum negocia tuto inha- rere, & quiescere viderentur. Casari Carulo quidem, cum ob patris merita, tum ob suas dotes, ita charus usq; fuit: ut cum sponte Imperio se abdicasset, hereditarijsq; prouincijs omnibus, & e Belgio in Hispaniam cum duabus sororibus viduis Leonora & Maria reginis namigio proficisci vellet, Deo postea, ac valetudini sua imbecilli seruiturus; hunc veluti Achatem aut Thesea quempiam apud vnicum filium Philippum successorem suum reliquerit: cui in discessu coram in praetoria nam mandauit, ut in maximis rebus suis, quemadmodum ipse fecerat, eius vteretur opera & consilio. Se quidem ex animi sententia nondum patris & ipsius meritis remunerasse ob occasionum inopiam. Gratum igitur sibi in hoc facturū filium, si defectus istos regie suppleat, eumq; ita ornandum, augendumq; suscipiat, ut intelligat orbis vniuersus virtutes & ministrorū merita ab ipso haberi in precio. Qua quidem in re luculenter & eximie rex Philippus officio suo fungitur, Granuellanūque ditia- rum opibus summo loco semper habet. Eius imprimis opera consilioque pacem solidam, qua nunquam ante

Pax inter Re-
ges maximè
solida.

sue

Carulo v. patre ipsius stabiliri rectè potuerat, cum potentissimo Galliarum rege Henrico eius nominis se- cundo fecit, & arctissimam adfinitatem, eius filia in matrimonium ducta, contraxit. Et quam magna pro- uinciarum atque orbis Christiani cum letitia, per pla- ces à publicata pace dies sacrificia, campanarum soni- tus, & tubarum clangor, item festa spectacula, ludi, arena triumphales, pyra nocturna, epula publica gen- tium ubique per triplicem Galliam pagatim, oppida- tumque, nec non passim in vrbibus demonstrarunt. Quo in negotio pacificationis ob prudenter feliciterque na- uatam operam rex Henricus Granuellano per legatos, quos apud Philippum regem generum suum habebat, gratias egit, atque vasorum argenteorum omnis generis copiosam suppellectilem tricliniarem magnificè & pre- ciosè calatam inauratamque, dono gratitudinis ergo misit. Quod regium instrumentum per amplum cum Philippi regis sui iussu Granuellanus acceptasset; Gan- dau publicè expositum oculis omnium, fuit estimatum ad bina coronatorum aureorum milia. Eandem ob cau- sam Atrebatum continuis bellorum cladibus usque enasati, atque tunc demum latissima pace recreati, poculum ex auro puro bilibre literatū & artificiosissimè calatum, nec penitus vacuum, Antistiti suo, & alijs optime de republica merito, gratanter obtulere. Et elo- gium elegantissimè poculo inscriptum, & ipsius huma- nitatis recusare munus non permiserunt: ne videlicet, gregis charissimi gratitudinem improbare, & elogium frustra poculo incisum videretur. Rex Philippus deinde rebus in Belgio constitutis, propter patris Caruli v. Aug. excessum in Hispaniam properans, Antonium Pereno- tum ad amplissima dignitatis purpuram Cardinali- tatem promexit, & ecclesiarum omnium in Belgicis

Henrici regis
Gallorū erga
Antonium
Perenotum
liberalitas

Atrebatum
erga eundem
episcopū suū
gratitudo.

Antonius Pe-
renotus Car-
dinalis & Ar-
chiepiscopus
factus.

pro-

provincijs suis inspectorem Archiepiscopum designavit. Atque ut reipublica Belgica negociorumque callentissimum hunc principem summi senatus sui publicarum curarum socium, ac directorem addidit Margaritha Austria sorori regias vices in gubernandis illis provincijs subitura. Qui honos maximam illi conflavit invidiam apud veteris religionis adversarios, & Catholice pietatis hostes. Mox etenim ansam querere hinc ceperunt ad maturandam, invehendamque post discessum regis Philippi in eius provincias, Calvinistica conurbationis perfidam sectam: qua ad imperia subvertenda, legitimamque potestatem omnem ad effrenem paucorum coniatorum licentiam Evangelica reformationis titulo transferendam nata, nimis alte, proh dolor, per Gallias atque Germaniam proximis annis Principum Magistratumque negligentia non minus inter magnates in aula, quam inter plebeios ubique sparsim radices egerat. Hec etiam in Belgio, Germaniamque inferiore post regis Philippi discessum in Hispaniam cristas erexit. Tum etenim populos exterarum gentium commercijs diuites, atque animosos auita libertate varijs inimicare rumoribus, ac nova demum seruitutis Granuellani ductu imponenda metu consternare, contraque regem suum irritare non dubitavit. Hac igitur belua trahit in suas partes paucorum capitum auspicijs tam sibi devota, quam attrita, vel arida nobilitatis haud exiguum manum, atque in foedus cogit. Sed absit invidia dicto, candide lector. Non etenim stirpes, aut homines hic, sed vitia tantum taxo, quae atteritur virtus, quae arefcit arbor quaeque nobilis ac praecleara. Splendidus erat quidem privilegiorum atque libertatis tutanda praetextus; re vera tamen, ut infelix ac infamis conatum exitus indies declarat, priscam pietatem, & politiam

Calvinianae
sectae pestifera

Origo tumultu
in Belgio.

veterem

veterem abolere, praecipuus scopus erat: quo simul grassand: pro libidine, ubi vellet, sibi viam aperiret: quam facilem varijs in locis per Aquitaniam, & Celticam prius reppererat; dum ad scelera promptis impunitatem, obaratis novis tabulas, egeae plebei immensas optimatum, & sacris addictorum hominum opes denorandas proponit. Nobilitatis igitur coniuratae validis humeris sulta pestis haec Granuellanum Cardinalem imprimis a reipublica gubernaculis deturbat, atque voluit aggerem tempestatibus cocito furibundoque mari destitutum, cuncta submergere volens, amolitur: quem rex Philippus patiens & mansuetus princeps cunctandorem restituere cupiens, non mox violenter asseruit, nec invidia oppressum destituit: sed, cum in Belgio rebus ita stantibus utilis esse reipublica non posset, semotum inde in eodem, quo semper ante gradu haecenus retinet, conseruat, & tuetur: nec ociosum quidem, cum eius opera atque ministerio in maximis regnorum suorum negocijs adhuc utatur. Foedus in Italia cum summo Pontifice, Venetis, alijsque Christianis Principibus contra Turcas per ipsum inijt: fratrem Ioannem Austrum exercitus confaederatorum in Imperatorem, atque in summum classis oracum, maritumque praefectum inaugura- nit. Regnum Neapolitanum pluribus annis feliciter per eundem gubernavit, ex Italiaque ipsum in Hispaniam demum, quo promptius possit eius uti consilio, ad se evocavit. Iactent nunc veteres Romani continuam illam felicitatem Q. Metelli Macedonici, tantoperè a M. Fulvio, Valerio Maximo, & C. Plinio, ceterisque decantatam; atque inter alia hoc eximium, quod ipse post summos honores senex tres filios consulares, unum ex his etiam censorium, atque triumphalem, & quartum praetorium viderit: Quodque tres filias elocasset,

Granuellanus
a Rege Phi-
lippo non
destitutus.

Q. Metelli
Macedonici
felicitas.

quatuor

Nicolai Perenoti Granueliani felicitas.

quarum sobolem sinu excepisset suo: quodque eum leni genere mortis extinctum inter oscula complexusq; charissimorum pignorum filij, & generi humeris per urbem ad rogam exculissent. Rarum quidem hoc exemplum narrat illi fortuna constanter propitiæ. Praeclara tamen non minus nostro hoc saculo (si diuersos temporum personarumque pensitemus status) Nicolai Perenoti patris felicitas censeri poterit: cui cõtigat post magnos fortuna successus, quinque filiorum latos videre virtutum honorumq; progressus. Vnum ex his in summa rerum administratione successorem apud potentissimum Imperatorem Carulum, eiusque filium Philippum regem maximum relinquere. Plures illustribus familijs filias per matrimonia inserere, earum sobolem quoq; cernere & amplecti. Exitus illi quidem vita non minus felix, & honoratus, ac Macedonico fuit: cui datum extremas curas, licet peregrè, in sinu tamen amantißima uxoris, liberorumq; deponere: atque inter manus & suspiria charissimorum pignorum reddere spiritum, finireque vitam in amplissimo contubernio, ac ministerio domus Augustæ. Huius item præclaras exequias, pompamq; funebrem Electores atque Imperij principes quique maximi, qui tum erant Augustæ, sua presentia honorarunt. Sed quoniam, mei cursus oblitus, vela ventis pandens in altum prouehor? Agè, veniam precor des, candide lector: si in principis viri virtutum & laudum ingentes cumulos incidens, velut inter Syrtes quasdam inopinatò deprehensus, carinam agrius flectere, ac memet expedire possim: si videlicet, in tanta rerum ingnium copia manum de tabula leuare nequeam. Equidem Corona Pighius meus partim in causa est, & similis cantilena quasi perpetuus auletes. Qui cum apud me manet, uti frequèter solet, & in sui Mæcenatis

Excusatio proluxa digressionis.

Gran-

Granuellani mentionem incidit; adeo mihi noctes atque dies eius viri virtutes, & erga rempublicam benemerita memorado personat aures: ut idem ferè mihi quod longa Oceani navigatione quassatis, obtingat, quibus fluitum marinorum fragor ac sonitus postea per aliquot dies auribus semper obstrepit: idem quod auiculis in cauea cicurandis, quæ dum unam assidue cantilenam audiunt, eam solam addiscentes, proprium ac naturalem cantum quasi dediscunt: ut nihil aliud ferè postea quam unam illam ad tedium usque canant. Sed nos

Redit ad historiam.

extra caueam istam semel ad Appiam relictam reuelamus, atque nostrum iter interruptum prosequamur. Carulus autem Princeps legatum subsequutus, per Pomptinas paludes reflectit ad Appiam; atque inde porro recta pergit Tarricinam. Exceperunt aduenientem applausu tormentorum letopeditum Hispanorum decurie tres extra portas, quas Caietanus præfæctus propter pericula itineris ad deducendum agmen commiserat. Prandium interea paratur in hospitio foris, dum oppidum & vicina loca perlustrant aduena. Vetus fuit Romanorum colonia, & prius Volscorum: Anxurimum appellabatur, vel ipsorum lingua, ut quidam volunt; vel Græca potius, ut plures opinantur, à Iouis Anxuri fano celeberrimo & antiquissimo: quod ibidem constituisse Spartanos tradunt, ut & Feroniæ dea in Pomptinis campis, apud Circeios & Rutilos: cum ob duras Lycurgi leges excessissent patria, & post longos errores in his Italia: maritumis oris sedem fixissent, ut Dionysius Halicarnassæus libro antiquitatum secundo memoria prodidit. Meminit nominis & Virgilius in octavo Æneidos his verbis:

Tarricine, vel Anxuris antiquitas.

Iupiter Anxurus.

Feroniæ fanum

Circeiumque iugum, quæis Iupiter Anxurus oris præsidet.

e

Que

Jupiter puer
 1. Quem locum commentator Sernius sic explicat: Circa
 2. tractum Campaniae colebatur puer Jupiter, qui Anxurus
 3. dicebatur, quasi ἀνὸς ἔφυς, id est, sine nouacula; quia
 4. barbā nunquā rasisset. Et alio loco, Feroniam Iunonem
 Iuno virgo.
 5. virginem ait existimatā fuisse: veluti Iouem Anxur-
 6. rum, vel sine nouacula, & perinde non abrasum; qui
 7. coleretur Tarricina, qua etiam aliquando Anxur
 8. dicta fuit. Et memini quidem me vidisse marmoream
 aram Ioui puero dicatam ex voto, sicut ipsa testabatur
 inscriptio antiqua. Strabo Trachynam alio nomine
 Graecis appellatam fuisse scribit, quasi asperam, ἀσπερον:
 quod in scabro, & saxoso monte posita sit. A qua voce
 posterius hoc nomen Tarricina Romanis defluxisse vi-
 detur, quemadmodum in correctis inscriptionibus an-
 tiquissimis hoc nomen reperitur scriptum. Ad quarum
 normam corrigendum illud ubique in auctoribus autu-
 mo: ut etiam in T. Livij libro quarto, ubi sic in plurali
 numero nomen hoc proferendum. Anxur fuit, que nunc
 Tarricine sunt, urbs prona in paludes. Alluisse ad
 saxosum urbis asperumq; solū videtur Horatius poeta,
 eundem Appiæ viæ tractum pulchrè describens Ser-
 monum libro secundo:

Ora manusq; tua lauimus Feronia lympha,
 Milia tum pransi tria repsumus, atque subimus
 Impositum faxis larè candentibus Anxur.

Ad tertium igitur miliare à Feronia fano inter Ap-
 piam & Circeium promontorium posita Tarricina
 est: quam mari circumfusam olim fuisse, testatur So-
 linus: nunc oppidum est frequens, sed exiguum. Ager
 latere maritimo fecundus & amœnus admodum est,
 olim ditium Romanorum prætorijs, villis, prædijs, ac
 hortis frequentibus excultissimus: quorum multa spar-
 sim visuntur adhuc reliquæ atque ruina, quemadmodum
 & c.

celebris illius portus ab Antonino Pio sumptuosissime
 restitit. Carulus à prandio citis equis per Appiam silice
 stratum Fundos pergit. Que quidem ibi detinet pere-
 grinum viatorem structura sua eximia, & considera-
 Appia via.
 tione reliquiarum antiquarum: atque imprimis, ubi
 in planum ac rectum scalpris ferreis ad litus in Tar-
 ricinensi promontorio excisa est è durissima caute. Str-
 pæ spectator admirabundus rectæ viæ planum vnius
 fæci pavimentum sub pedibus porrectum per passus plus
 minus viginti in longitudinem, ac trinis fere passibus in
 latitudinem: munitum quidem (ut Appia tota fuit) ab
 utroque latere limbis bipedali latitudine eminentiori-
 bus, qui viatori pediti semitam siccam præstabant. Qui-
 bus adiecti lapides eminentiores, veluti basès quedam,
 per decimum quemque pedem: è quæis in vehicula, vel
 equos scanfio fieret commodior. Quis non miretur soli-
 dum ex eadem candenti rupe parietem explanatum in
 summam altitudinem, quam per pedè decades multas
 characteribus numerorum magnis singularum decem-
 pedarum distantia sculptis curiosa vetustas posteris
 demonstrare voluit? Quem non delectatione adficeret
 graphitotera characterum illa symmetria, proportioq;
 qui æque magni à longè in altissimi parietis summitate,
 ac in imo intrantum oculis occurrunt? Quis non mar-
 morum ornatissimis vestibis suis nuda nunc atque spo-
 liata templa, maris solca, prætorijque doleat: qua trans-
 euntibus sparsim utrimque in Appia, sicut & in alijs
 Italia publicis vijs per viros triumphales munitis,
 occurrunt? Sic visum maioribus maiestatem ac aucto-
 ritatem Imperij Romani per terrarum orbem propa-
 gare, summisq; laboribus atque impensis efficere, ut
 eius magnitudinem & potentiam timeant exteri populi,
 quorum principes atque legati è transmarinis, trans-
 e 2 alpi-

alpinisq; provincijs Romam sapius commeantes, urbis atque Italiae maximum cultum atque splendorem attenti non poterant non admirari. Delectant igitur atque morantur nunc etiam temporis aduenas quoscunque, nec non exercent ingenia magna Romanorum operum ruina immensa, passim itinerantibus obuia, quamuis admodum deformata: sicut & Carulo Principium, & comitatu eius contigit, Corona Pigbio rationes earum obiter in via demonstrante. Interea in fimbis Neapolitani regni non diu ante noctem occurrit cum equitum ala vicinamque nobilitate Didacus Ortesius proregis Granuellani procurator; cuius erat provincia comiter excipere, deducere, & ubique locorum regio sumptu quam honorificentissime Principem aduenam cum comitatu suo in itinere tractare. Commissarium à tali data commissione nunc vulgò vocant. Is ingruente nocte multis tedis prælucenibus agmen deduxit Fundos ad Palatium, & apparatissimo hospitio, nocturnoque consuiuo excepit. Sequentis diei tempus antemeridianum rebus diuinis impensum, atque oppido perlustrando. Quod quidem paruum, sed situ incundum, ad Appiam in planitie positum, ex ruinis antiqua eiusdem nominis praefectura surrexit, cuius adhuc cernuntur in vicinis paludibus vestigia prope lacum Fundanum, Ceterum Fundi nunc, ut Germani poeta cuiusdam versibus obiter dicam:

Collibus hinc, atq. inde lacu, simul aequore cincti,
Citria cui florent hortis, & littore myrti,
Hesperidum decus, & bene olentia culta Diones.

Nostro quidem saeculo hoc oppidum insigni est adflictum calamitate per archipiratam Caradinum Barbarosam Turcica classis praefectum. Qui illud subita incursione cepit, ac ciuibus omnibus in seruitutem abductis,

& adi.

& adibus sacris profanatis totum diripuit. Carulus princeps dein opiparo incundoque tractatus prandio, cum suis ductoribus equitatuq; Caietam pergit. In itinere inuentus Itriensem militaris occurrit obviam ad secundum usque lapidem, magnòque cum applausu per oppidum principem deduxit. quem magistratus atque cives in foro salutarunt, atque transeuntibus singulis è comitatu blandè vina, faccarum, ac dulciaria similia praesentarunt. Appia deinde, atque Formijs ad sinistram relatis, non procul à Caieta principem Carulum exceperunt regius gubernator eius urbis, & arcis praefectus cum magistratu civium & urbana nobilitate magna; stipati equitatu, & vexillationibus aliquot praesidiariorum militum: à quibus deducitur per moenia atque propugnacula urbis apparatissime. Tum ex his turribus, & portis ubique locorum transcutibus fit honoris causa magnus applausus tormentorum bellicorum. Nec non minor ex porta & arce, quam in angulo promontorii versus orientem posuit olim Ferdinandus Aragonum rex, pulsus ex regno Neapolitano Gallis. Nostra memoria Carulus v. Imp. & rex adiecit rupem vicinam, pontèque sublicio iunxit arci superiori. Atque ita moles turribus ac propugnaculis adauctas duplicavit, & promontorio toto simul incluso, urbi fossa murisque connexuit. Acradinam & Tychem Syracusanorum deceres, ex isdemq; tueri vicina littora, portum, atque urbem subiectam posse. Quare selectissimo servantur arces Hispanorum militum praesidio, nec ignotis peregrinis datur in has accessus: immo nec ciuibus, aut inquilinis. Quod quidem patuit, cum Carulus princeps eiusque cohors à praefecto in eas arces duceretur. Tum cum magistratus, & urbana nobilitatis cateruae, quae honoris causa frequentes comitabantur, non equis

Arx munitissima duplex.

e 3

descen-

Fundi praefectura.

descendere, non subsequi; sed ante ingressum subsistere ac morari. Vrbs itaque non minus operibus quam situ vndeque valde tuta est. Simul etenim cum promontorio, e cuius cliuo dependet, posita est in quadam peninsula, ferèque tota marinis aquis cingitur: vt terrestri itinere, nisi vna porta è continenti pateat ad eam accessus per Isthmum angustum, atque ponte, porta, propugnaculisq. munitissimum. Assurgit duplici vertice promontorium, & qua mediterranea spectat, vrbe vesitur in planiore cacumine cliuoso. Altera pars altior multo præcepsq. procedit in mare meridiem ac occidentem versus, atque per medium à summo ad imas vsque radices vasta ruptura scissa est terræ motu, ni fallor, antiquo; qui in ijs Italia tractibus aliquando contingere solet. Quemadmodum constat Neptunum (Ennosiganum & Sisichthona poëta theologique veteres quem idcirco nuncuparunt) magno tridenti suo motu montium fundamenta sapius subuertisse. Scaphis intrant hiatum longo spatio nauta venerabūdi, locumq. colunt religiosè. Nec impiè creditur ab incolis atque vicinis, montem illum, quo tempore Christus redemptor noster pro salute humani generis in cruce mortem perpassus est, ita diuulsam terræ motu fuisse, cum petras tunc fissas esse tradat Euangelica historia. Extructum est ex piarum hominum donarijs, propter fissuram montis, monasterium, atque templum opulentissimum, dicatumque sacrosanctæ Trinitati ter maxime, à quo monti quoque nomen nunc inditum, vt vulgo mons Trinitatis appellatur. Miraculi instar saxū suspicitur immanè è summo montis cacumine prolapsum, quod inter medijs hiatu, vbi angustior incipit esse, scabros parietes in casu suspensum, fixumque mansit. Sacrarium in hoc extruxit pulcherrimum Summe Trinitati Ferdinandus Arra-

Caietæ de-
scriptio.

Neptunus
Ennosiganus
& sisichthon
eurdicatur.

Saxū in fissu-
ra montis pē-
dulum.

Sacrarium in
saxo.

gonum rex è mari conspicuum, ad quod via manifestè per ipsam montis rupturam ascendunt è monasterio. In cuius solidis & vastis parietibus vtrumque considerare mirandum, mutilos saxeos sparsim extantes: & ex aduersis loca vacua & concava, è quibus vt summa terre- motus sunt diuulsi, quemadmodum durissima saxa inæquali semper ruptura finduntur. Hæc quidem ostensa Carulo Principi priusquam à præfetto duceretur ad arces; sicut & inter alia ibidem visu digna præclaris nostri sæculi exercituum ducibus posita monumenta marmorea, sumptuosa, cum elogijs admodū honorificis: Caruli nimirum Borbonij, qui in oppugnatione finestæ Romæ ignito glandis plumbeæ iactu vulneratus interijt. Item Odeti Lautrechij ducis aduersarum partium, qui in obsidione Neapolitana contagioso morbo quinquaginta milium exercitu amisso decessit. Cuius tamen licet inimici cadaver eius vrbes propugnator Philiberti Aurangij humanorū casuum non immemor eo loco per amplexu codidit. Hinc ad arces antè descriptas ducitur cum comitatu suo princeps, visunturque ibidem tormenta bellica, telorum atque armorum apparatus magni; hinc propugnacula, turres, fossæ profundæ, rupiumq. præcipitia vasta. Quibus denique perlustratis, per alteram vrbes partem reuertuntur ad hospitium Principi præparatum in amplissimo Palatio quodam, non procul à portu. Non attinet totiens hic describere conuivialium sumptus magnificos, exquisitos & multiplices eduliorum luxus, Cæcubi, Gaurani, Falerni, ac Fauisiani generosa pocula, quibus hic atque in alijs Campaniæ urbibus princeps Carulus cum suo comitatu per torquatorum atque purpuratorum nobilia ministeria toto illo itinere singulis diebus tractabatur. Et longum esset referre, tum acroamata musica frequenter epulis

Sepulchra
duorum illu-
strium ducum
Caruli Bur-
bonij, &
Odeti Lau-
trechij.

intermixta, psaltrias, sambucistas, varioſq; deliciarum
artifices ad tadium vſque repetere videretur ocioſum.
Vt igitur breuitati conſulamur nonnihil, percurrere
dumtaxat ea conſtitui, ex quibus princeps, aliæque præ-
clara ingenia doctrina fructum aliquem legendo capere
poſſunt. Sequenti mane Carulus in ſummo templo ſacris
interfuit cum urbis præfecto & urbana nobilitate præ-
cipua. Vbi monſtrantur eidem præcioſiſſima quæque
domus illius anguſta donaria & ornamenta; in qua noua
ſedes Episcopi fuit collocata primùm ante annos circiter
ſexcentos, poſt Formias vicinas à Saracenis exciſas.
E cuius urbis ruinis extractus etiã eſt crater ille Bac-
chicus ingens, cadorum plurimum capax, ex vno ſaxo Pa-
rio candidiſſimo cauatus, quo nunc ibidem vtantur in
templo pro ſacri Baptiſmatis lauacro. Inter antiqua
eius generis vaſa niſe vidiffe pulchrius, perfectiſſiue
teſtatur Corona Piguius. Nam in eo calatura Græca
conſpicitur artiſcioſiſſima, cuius non puduit ſculpro-
rem, qui nomen ſuum crateri inſcripſit. Salpionæ Athe-
nienſem fuiſſe, characteres hi Græci in eo ſculpti docent:

ΣΑΛΠΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙΟΣ

ΕΠΟΙΗΣΕ

Celauit eleganter in eo vaſe figuris artiſcioſiſſimis vt
Dionyſum illum bimatrem ignigenam (ſicut illum
poëta vocant) recēs natum Mercurius detulerit ſoni
ex mandato ad materteram Lencotheam, quam &
Mauiam poëta Latini appellarunt; eadem Ino ve-
ribus dicta: qua, vt Orpheus, Pausanias, & Onidius
auctores ſunt, Baccho infanti vbera primùm dedit, qui
deinde Nymphis nutriendus eſt traditus. Sic enim
poëta lib. III. Metamorph.

Furtim

Furtim illum primis Ino matertera cunis
Educat, inde datum Nymphæ Nyſeides antris
Oculuere ſuis, lactiſq; alimenta dedere.

Hanc igitur vides matronali in habitu ſedentem in rupe
preſentatum à Mercurio infantem vniſ acceptare,
poſitumque in linteo recondere ſinu, dum Satyri &
Baccho euantes ad tympana tibiasq; biſores ducunt
choros. Cuius fabula myſteria hic explicare longũ eſſet;
ideoq; loco commodiori eam reſeruabimus; vt & alia
multa in isto itinere viſa, qua diligentiffimus antiqui-
tatum inueſtigator Corena Piguius mihi communica-
uit. Quem non piguit in altiffimum Caietani illius pro-
montory cacumen ſcandere, vt videret ac dimetiretur
antiſſimum illud L. Mauiatij Planci oratoris, Cice-
ronis diſcipuli, cuius adhuc extant inter familiares,
epiſtola, mauiſoleum marmoreum, quod ibidem extru-
ctum ante mille quingentos annos ſub Auguſto Caſare,
adhuc integrũ longè lateq; proſpectat in mare. Turrim
Orlandinam nunc vulgus appellat, vt maiorum opera
factaq; ſublimia fabuloſis inuoluit originibus poſterita-
tis ruinitas, & hiftorie veteris inſcitia. Eſt autem for-
ma rotunda, vt illud Metelle Q. Cretici filie in Appia
via non procul ab vrbe; ad cuius imitationẽ architectus
hoc Plancianum conſtruxiſſe videtur. Conſtat tota mo-
les enim ex duobus murorum ſolidorum circulis. Quo-
rum exterior ex ſaxo ingenti quadrato compactus habet
in diametro paſſus circiter xxxviii. vel pedes lxxxiiii.
ex eoque colligere eſt totius ſepulchri magna latitudo,
ſi diametri lineam ducas in circulum. Nec minor eſt
eius altitudo, prout oculi conſideratione dimetiri ab
ipſo potuit, cum xxxvii. ſaxorum ſeſquipedalium ordi-
nibus eneſtatur in altum. Quibus eſt impoſita ſuperior
corona, ſuis murorum pinnis tanquam in radios effor-
mata,

c 5

mata,

Crater Bac-
chicus è Pario
in marmore.Bacchi nati-
uitas.Mauiſoleum
L. Planci Ora-
toris.

mata, & hostilium armorū spolijs insigniter adornata. Intranti per ostium occurrit ambitus septem circiter pedes latus, quem facit circulus interior opere lateritio spisso, altaque testudine iungit exteriori. Hic igitur interior altissima clausus concameratione formam rotundi templi in medio mausolei representat cum quatuor per amplis statuarum loculis. Parietes interiores omnes testorio marmorato videmus expolitos tam fuisse tantoque candore renitentes, ut vitri splendorem habuisse, niueiisque repercussibus luminis radios duplicasse videantur. Qui per ostium dumtaxat intromissi (nullas enim fenestras habet tota moles) locum illustrant abunde. *Supra ostium L. Planci oratoris titulus cum elogio rerum ab ipso gestarum characteribus pulcherrimis velut in tabula sculptus integrè legitur. Cuius inscriptionis exemplum, ut correctissimum à Corona Pigbia accepi, studiosis antiqua historia hic communicare non pigebit. Vidi autè antea tituli istius exemplaria plura, cum impressa, tum à diuersis exscripta: hoc tamen quod ex architypo scriptum esse nobis constat, nullum vidi correctius. Est autem titulus talis:*

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
 PLANCVS. COS. CENS. IMP. ITER. VII. VIR.
 EPVL. TRIVMP. EX. RAETIS. AED. SATVRNI
 FECIT. DE. MANIIS. AGROS. DIVISIT. IN. ITALIA
 BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS. DEDVXIT
 LVGV DVNVM. ET. RAVRICAM.

Ex quo nobis manifestum fit quanta sit antiquitas hoc mausoleum quod ante Christum natum annis fere *xv. vel xvi. ibidem steterit colligimus ex L. Planci oratoris magistratibus in hac inscriptione nominatis. Quorum postremam censuram viginti annis post cōsulatum gessisse, in eademque mortuum esse urbis anno DCCXXXI.*

lectori

lectori patebit ex nostris magistratum annalibus. Non dubitamus igitur, cum censura mentionem facit titulus, quin paulo post mortem eius operi absoluto summi magistratus ac elogium rerum ab ipso gestarum honoris causa fuerit inscriptum. Ceterum de Planciano mausoleo iam satis multa. Promontorium verò in quo positum est, Strabo scribit Lacones olim, qui in ea littora colonias deduxerant, à curvitate Caietam appellasse: *Caieta vnde dicta.* sicuti Spartana voce curua quaeque *xiadu* dixere, opudamque nomen inde sortitum etiam esse, Fossas insuper, ac voragine terrae motu factas *xiatu* nuncupata fuisse legimus à veteribus. Aliqui classem Troianorum in eo portu concrematam, indeque Caietam, *xiadu* à comburendo dictam fuisse volunt. Melior tamen veterum scriptorum pars Principi poetarum Virgilio suffragatur, qui Encam ab inferis reuersum à Caieta nurrice ibidem sepulta loco nomen indidisse canit. Itaque summam eius antiquitatem esse, veterum opinione receptum semper fuit. Eius urbis pars inferior cum suis manitionibus monstrata Carulo principi post sacrum. Item portus cum triremibus, quas eò Cardinalis Granellanus Regis Philippi vices (ut ante dictum) Neapolim gerens miserat: ut si forte Principi placeret nauigio pergere Neapolim, commodè tutoque posset. Verum tamen verò maluit perustrare prius Capuam, agrum Falernum, Stellatam, camposque Leborinos, pulcherrimamque partem Italiae; ubi vitiferi colles, ac temulentia succo nobilis per omnes terras inclyto celebratur; atque ubi veteres summum Liberi Patris cum Cerere certamen esse dixerunt. Portus autem Caietanus ut ob amplitudinem atque vetustatem apud auctores percelebris, sic etiam situ ac natura loci tutissimus est. Cum à meridie & occidente tempestates flatusque marinos arceat

Raeti populi.

Manibae.

Caietanæ laus.

Portus Caietanus.

arceat promontorium, ab Aquilone, Cacia & Euro tententur Apemini brachia, Italiaq; tellus stabilis. Inter adificia publica magna & famosa ab Antonino Pio Augusto facta, vel restaurata, celebrat Iulius Capitolinus Caieta portum ac Tarracinensem. Carulus princeps his visis à meridie præfecto magistratibusq; urbanis honorificentissimè tractatus gratus cum egisset ac valedixisset, Alphonso Castaldo, magnaque nobilitate prosequente, ad Appiam redit, atque inde Sueffam Auruncorum proficiscitur, ubi in Palatio Ducis Sueffani nocturnum illi hospitium paratum erat. In itinere occurrunt in Caietana, que ad Appiam ducit, via, sepulchrorum antiqua adificia magna, sed ruinosà. Et in angulo, qua se via in Appiam fundit, Marci Tullij Ciceronis sepulchrum ostendunt Campani antiquitatum studiosi ex Ionimiani Pontani sententia, cuius etate voluit ibidem repertum fuisse fragmentum epitaphij Ciceronis. Pighio Corona tamen non tante videtur antiquitatis monumentum illud esse: quod rotundum opere lateritio concameratur, media columna testudinem sustinere, & ad dexteram introitus per scalas lapideas pateat ascensus ad superiora que dumis & arbutis obsepia sunt. Cum deinde traieciisset Carulus Lirim amnem, occurrit Sueffanus Antistes cum comitatu suo, max & magna nobilium caterua venientes obviam principi gratulantur aduentum, deducuntq; cum honore tubis præcinentibus per urbem suam myrto & herbis odoriferis confpersam, & lauri ramis ornatam, in Palatium Ducis Sueffani. Intransi in atrio primo presentatur illi ex maiorum more sumptuosè, ut verè vocare possumus, lautia multiplicia & magnifica Ducis absentis nomine. Nimirum in cadis vina nobilissima quaque Campana, carnes & pisces omnis generis, volatilia, pinguesq; ferine,

Sueffa Pometia Auruncorum.

M. Tullij Ciceronis sepulchrum.

Lautia quæ Carulo aduentui oblata.

ferine, casti, fructus, ac mensa secunda bellaria exquisita. Nec deerat hordecum equorum pabulum, nec quippiam, quod ad opiparas dapes instruendas requiri posset. Tractatur ibidem sumptu regio splendidissimè cum comitatu omni. Postridie cum Principem Episcopus vir humanissimus ad Ecclesie sua sacra visenda deduxisset, ibidem re divina peracta non sine præcipua nobilitatis, qua frequè ad templum confluxerat, sequela perlestrat urbem antiquitate, veterumque scriptorum frequenti mentione celebrem; in quam Pometinos à Tarquinio Prisco rege Romanorum Pometia deleta pulsos commigrasse Dionysius Halicarnassens lib. v. tradit, unde Sueffa Pometia vocari coepit. Postea & Auruncorum Sueffa dicta, teste Luvio, cum Aurunci à T. Manlio consule Sidicinis opem ferente victi cum liberis & vxoribus eò patria deserta confugissent. Posita quidem urbs in agro vestino ad montem Massicum in Appia via, regionèque in amena atque fertili: que aliquandiu Volscorum inter præcipuas urbes nominata, tandem Romanis cessit, factaque colonia circa annum urbis CDXL. ut ex Luvio colligimus. Velleius autem triennio post Luceriam deductam scribit. Passa deinde est sepius clades Annibalico, ciuilibusq; Romanorum bellis: quam tamen admodum postea floruisse Casarum sub monarchia, maxime sub Hadriano & Antoninis Pij, colligimus ex statuarum titulis, & elegijs, atque marmorum scripturis, que sparsim ibidem reperiuntur, & Corona Pighius diligenter annotavit, ea studiosis aliis communicabimus occasione commodiore. Redeunti porro principi ad palatium, lautia denudè magistratuum ac reip. nomine presentata sunt, cæliorum ut pridie copia dapsilis. Que munera licet Carulo viderentur ociosa & superflua, cum mensas ubique

Sueffa antiquitas.

Situs.

Quando colonia Rom. Sueffa facta.

Lautia auctors.

repe-

reperiret apparatissimas; nō potuit tamen non amplecti beneuolenter principis ac reip. studia humanitatis officiosa, in suisque demum ex economi sui consilio cibos illos omnes pauperibus ibidem distribui. Prandio refectus, non sine magno comitatu Capuam perrexit: qui item creuit in itinere ubique locorum, per humaniter nobilitate Campana ex locis vicinis ad ipsum confluentem. Gubernator item Capuanus cum magistratu ac optimatum turma quatuor tubis praecinentibus obuiam occurrens gratulatur aduentum; cinctusque mox princeps magna comitatus illustris corona, ad urbem pergit. Iuuentutis urbanae plures cohortes sub vexillis tendam obuiam aduenientibus, atque ingenti cum armorum applausu, festināque velitatione principem salutant, & per urbem myrto, floribus, & herbis variis conspersam, ornatamque lauri ramis è fenestris utrimque per omnes ferè plateas tandem ducunt ad hospitium ipsi paratum in amplissimo quodam palatio. Sumptus, epula, torquatorumque ministeria, luxū & delicias Campania prisca representare videbantur, musicis acroamatibus, morinum atque ludionum variis actibus interpositis. Atqui iam antiquitus Capua Campania caput insolentis arrogantiae proteruique vitio laborauit. Nā & M. Tullius in agraria secunda cōtra P. Rullum testatur Campanos semper superbos fuisse bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, urbis salubritate & pulchritudine. Ex eademque copia & rerum omnium affluentia natam arrogantiam, que alterū urbi Rome consulē è Capua postulauit: eamque luxuriam natam, que ipsam Annibalem armis inuictum voluptate vicit, & enervauit. Eleganter igitur appellat Capuam domicilium superbiae, ac sedem luxurie: aitque ingenerari hominibus mores, non tam à stirpe generis ac feminis, quam ex

Capuam proficiscitur Carulus.

Capuanorum luxus.

urbebus que ab ipsa natura loci, & à vite consuetudine suppeditantur, quibus alimur & viuimus. Atque ita loci Genius sibi similes plerumque colonos gignit. Quod etiam tum Corona Pighius se animaduertisse mihi asseruit, & admiratū fuisse, in hac Capua noua ex antique ruinis alio licet loco duobus passuum circiter milibus distante suscitata, cum videret altero aduentus die tam celebri in conuentu principum & in hospitalitatis tanta festiuitate inuenem nobilem priuatas ob inimicitias in atrio palatii ab hoste sica per fessum cadere ante cenaculum, in quo Princeps Carulus paulo ante cum praefecto magistratibusque fuerat pransus, mox ut dimissis conuiuiis se subduxisset in cubiculum, & dum ad iter accingitur. Sicarius per turbam elapsus, eo die non reperitur, nec admodum diligenter inuestigatur. Ad eō non tot saeculorum interuallum, non colonorum frequens mutatio, non denique Christiana religio vetera illa loci vitia corrigere, contagionemque ex copia & luxu nascentem effugere, aut occidere potuit hactenus: quin in quibusdam turpiter adhuc temporis detegantur, & emineant. Posita est noua Capua ad Volturni ripam, altero, ut dixi, lapide ab antiquae ruinis que ingentes adhuc cernuntur iuxta D. Mariae Gratiarum adempte portarum urbis, theatri, aquaductuum, aliaque moles immēse templorum, porticum, thermarum, atque edum amplissimarum. Item subterranea concamerationes vastae, & aquarum castella, visunturque in verborum ac dumis columnarum ac marmorum omnis generis infinita fragmina, ex quibus potentiam ac superbiā veteris Capuae colligere possumus, quamuis magnas eius reliquias noua Capua vicināque urbes inde distrauerint. Strabo Capuam appellatam tradit ab agro campestri, eademque ratione P. Maro Campaniam urbem,

Cædes ante cenaculum principis facta.

Capuae situs.

Noninis origo.

urbem, & Tullius Liviusque frequentor eius cines & incolae Campanos nominare videtur à camporum uberimorum cultu. Poëta tamen, Maro iam dictus, Lucanus, & Silius, alijque Capyn Troianum Aeneas socium urbi colonos, moenia ac nomen dedisse canunt. Eam, auctore Strabone, prius Opici & Ausones tenuere: dein Osci Tuscorum gens, à quibus Osca dicta. Hos cecere Campani, posteaque isdem pulsus Etrusci eam ampliatam caput undecim urbium aliarum instituere, volturnumque etiam dixere à vicino flumine, ut Livius testatur. Potentem atque vicinam in Italia mediantibus, nec non inimicam semper atque emulam Imperij non minus quam ipsa Carthago, serocemque, praesentis Annibalis amicitia atque societate Romani maximis operibus circumvallatam & obsessam fame demum subigarunt: Senatumque securi percusso, civibus reliquaque multitudine sub hasta venditis, urbem atque agrum omnem publicarunt. Nec imposteriorum civitatis ullum corpus, non concilium publicum, non magistratus aut senatum urbi permiserunt, vel vlla insignia recipere sed adificia sedes aratorum esse iusserunt; utique dumtaxat urbs à Libertinis, & insitoribus, viliisque operaria plebe frequentaretur, permissum fuit. In hunc itaque modum Capua adfecta iacuit ultra annos centum triginta, atque ager Campanus populi Romani publicus fuit usque C. Caesaris consulatum. Qui lege Iulia contra senatus optimatumque sententiam lata militibus emiritim diuisit, Capuamque muro ductam, uti fragmenta Iulij Frontini demonstrant, primus coloniam fecit. Quae ex eo quidem tempore resurgens auspiciis Imperatorum, floruit sub populi Romani potestate; donec à Gensericus Vandalorum rege capta subuersaque, ab Ostrogotibus demum occupata, atque his pulsus à Marsete restaurata, tandem

Romanicur
Capuam sub-
iugavit, om-
ni que liberta-
te polianit.

Capua quado
Rom. colonia
facta.

tandem à Langebardis iterum excisa fuit atque deleta. Caerum quo tempore hac noua Capua ex ipsius ruinis excitata, quomodo auctore ad secundum ab altera lapide, ut dicitur, traducta fuerit, non satis constat. Et quidem verisimile, quod vi metuque barbarorum pulsus, atque dispersi ciues tandem eò confluerint, atque sensim extra desertam Capua ruinas sedes fixerint ibidem ad Volturri ripam; ubi nunc nouam Capuam in urbem per amplam atque potentem emeruisse videmus. De qua Iulius Scaliger poëta non minus false quam obscure cecinit:

Flammae si valeat superare superbia fastum,
Pinguem luxuriam deliciosus amor:
Hoc mollem pinges Capuam, Capuamque colonos,
Et quae aliis visa est, nec sibi meta fuit.

Carulus Princeps postridie quam appulerat cum sacris interfuisset, à praefecto & nobilitate Capuana ductus est ad Castrum, excipiturque ibidem à militibus Hispanis magno cum tonitru atque applausu tormentorum bellorum, tubis ac tympanis ubique sonantibus. Vbi illi diligenter à praefecto monstrantur propugnaculorum opera sumptuosa, fessis muris ac turribus spelaeisque subterraneis munitissima. Cum singulatim hac bellicumque apparatus omnem perlustrasset, conuiuio splendido re-

ceptum praefectus atque magistratus magna cum pompa comitantur properantem Neapolim. Extra portas cum ipsum deduxissent, eos humanissime dimisit ac valedixit: quamuis non parum turbatus nefarie cadis casu, qui paulo ante discessum illius in palatio contigerat: dolens aduentum praesentiamque suam oportunitatem una latrocinij dedisse. Per agrum Stellatam inde camposque Leborinos pergit Auersam. Historiae Neapolitane scriptor Pandolphus Collenucius Auersam prius oppidum appellatum fuisse contendit, eo quod

Eius urbis mutationes.

Castrum Capuanum.

Carulus Neapolim properat.

f ibidem

Attella, nunc
Aduersa.Attella Ofco-
rum prius.Attellanae
fabulae.Vt Cardinalis
Granuellanus
Carulum Nea-
poli exceperit

ibidem olim Normanni castra in ruinis Attellae
veteris munierint aduersus Capuam Neapolimque me-
dio itinere noui huius oppidi initia firmantes, uti dua-
rum potentium urbium vires ex eo loco dinellerent. Fuit
quidem Attella vetus ab antiquissimis Oscorum po-
pulis conditum oppidum, famosum imprimis ac celebre
quondam satyricis fabulis lasciuis ridiculis atque dica-
cibus; quae ab ipso dicuntur Attellanae: & haec quidem
iocis ac salibus ridiculis eam auctoritatem nactae sunt
postmodum: ut et municipalibus ludicris irrepserint etiam
in theatra Romana. Nunc temporis autem illustrium
aliquot palatii atque pratorum suburbanis excultum
est oppidum, ubi tum nobilitas Campana, cum dies esset
admodum pluuiosas viamque difficilis, principi Carulo
conuiuium hospitiumque nocturnum parauerat perquam
splendide, atque sumptuose. Quem magna cum impor-
tunitate ibidem retinere conatur inuitum etiam amica
contentione ex equo subleuantem: sed nullis precibus ob-
tineri potuit, ut obsecundaret & remaneret, expectatum
eo vespere à Cardinale Granuellano, qui regis Hispaniarum
Philippi nomine tum, ut dixi, regnum illud flo-
rentissimum administrabat. Contendit igitur ante
noctem nobilitate praecipua prosequente per octo milia
passuum ulterius Neapolim. Occurrit ad primum ab
urbe lapidem ipse Cardinalis, stipatus ingenti ducum
atque principum comitatu: qui Carulo praemiseraut ob-
uiam caballum generosum phaleris aureis ditissime
ornatum, ut eum conscenderet. Nam ab urbe veredis
eò vectus fuerat conductitijs, cum equos suos suorumque
consilio Roma reliquisset, uti longis itineribus fatigati,
diuturniore quiete vires colligerent. Fit conuentus &
congratulatio inter illos regulos quam humanissime,
moxque Carulus inter Cardinalem & Lanioi principem

Sub.

Salmonensem excipitur medijs, summoque cum honore
atque pompa cum nobili ad urbem ducitur. Vbi adme-
nibus est portis atque propugnaculis fit ingens applau-
sus militaris cum magno tonitru tormentorum bellico-
rum. Cardinalis Carulum cum comitatu suo vniuerso
magnificèssimè hospitio excepit in Palatio regio prope
castellum nonum, totoque illo octiduo sequente conatus
est omnibus humanitatis atque liberalitatis officiis illi
declarare fauorem Philippi regis Catholici, suamque erga
parentes atque propinquos ipsius vniuersos beneuolen-
tiam & obseruantiam. Honoribus maximis animum
adulescentis generosum erigere, munusculis prosequi
raris ac preciosis; capiti mensa dexteroque lateri suo
semper ipsum applicare, inter praecipuos etiam regni
regulos, atque prouinciarum consulares: quos eius
familiaritati atque consuetudini insinauit, ut tali in
conuersatione fieret rerum Italicarum peritior. Itaque
primo die dum apparatur in Palatio sacrificium matu-
tinum, Cardinalis perhumaniter ipsum deducere, atque
monstrare Palatii opulentissimi magnificas structuras,
habitationum commoda, suppellectilem ac ornamenta in
auleis, statuis, & picturis artificiosis, antiquitatibusque
monumentis varijs inestimabilia & omnino regia; item
cultissimos Palatio iunctos hortos, amplitudine & va-
rietate rerum visu dignarum mirabiles. Dum deinde
res simul inter sunt diuina, confluunt ad aulam legati
principum externorum, & illustrium optimatumque
regni in urbe praesentium maximi quique, ut Carulum
singuli conuenirent, congratularentur aduentum, &
amicitia cuncta officia praesentarent. Quos cum ipse, re
diuina peracta, peramanter audiuisset, & singulis vi-
sissim ex animo satisfacisset; praecipui quique à Cardi-
nale ad conuiuium inuitati sunt. Eo autem finito, post

Legati & Prin-
cipes audiu-
tur à Carulo.

Hispanorum
cohortium
concursum &
pugna.

meridiem urbana Hispanorum militum cohortes plures
sub vexillis centuriatae prodeuntes ex diversis urbium
regionibus, tendunt militari gradu Palatium versus:
& in arca patenti, quae est inter hortos Palatinos &
ad eam D. Ludovici, concurrere instructis aciebus visi
sunt telorum cum omni genere, perpetuoque tubulorum
ferreorum cum strepitu. Et dum cohors cohortem, acies
aciei loco pellit repellitque, pulchra non minus, quam
in somnis principibus, aulicorum, comitatu, dum ex hortis
& fenestris omnes spectant, velitationis ac praelii species
aliquandiu exhibetur. Reliquum quod superaret dies,
dum Cardinalis consilio praesidet in senatu, principes
iuvenes sphaeromachia vel pila certamine transegerunt.
Talius exercitio fissis vesperi ante cenam in atrio Palatii
maiore tanquam in theatro, ludiorum & ludiarum spectacula
ad faces exhibitae sunt, quibus recreantur. Quod &
singulis deinde diebus, quamdiu Carulus adsuit, varie
continuum fuit. Nam vel comedi vel pantomimi,
saltatores aut saltatrice, musicae artifices instru-
mentorum concentu ante cenam semper principum
concessum oblectarunt. Curatum insuper a Cardinali
est, uti quotidie cum selecto comitatu illustrium atque
peritorum hominum duceretur ad celebria quaque loca,
quae in urbe atque suburbanis circumquaque visu erant
digna. Et ea quidem sunt plurima sumptibus stupendi
atque cultu magnifico superba. Nam urbs spatium
complectitur magnum, posita inter amoenissimos colles a
Septentrione & Oriente, & maris sinum a meridie &
Occidente; è cuius portu Misenus, Minervaeque pro-
montoria, celebrisque antiquitus insula Capreae, Ischia
& Prochyre sereno caelo conspicua sunt. Eam Cumanae
vicinos primum condidisse, & Parthenopen a Syrenarum
una ibidem sepulta nominasse, Strabo, Virgilius,
aliique

Urbis Neapo-
litanae descri-
ptio.

Parthenope.

aliique auctores consentiunt. Subversam deinde fuisse
volunt ab ipsis conditoribus, cum nimium efflorescere &
augeri propter agrum ubertatem, matremque vicinam
sumas sensim supplantatura videretur. Quo facto
Cumanos immensi peste vexatos, oraculoque monitos
firmiter, ut urbem restituerent, & Parthenopes deae se-
pulchrum annuis sacrificiis colerent. Itaque cum eam
restaurassent, Neapolim voce Graeca tum appellari à
se coepisse volunt. Sunt tamen & aliorum opiniones
diversae. Lycophron enim Chalcidensis in Alexandria
sua Phaleri murum eam urbem appellat: & eius inter-
pres Isacius Tzetzes adiecit, Phalerum Sicilia tyran-
num Neapolim in Italia condidisse: & quia crudeliter
istorquebat, occidebatque suos hospites, atque advenas
quoscumque; natam inde fabulam esse, Parthenopen
Sirenam ibi excidisse, eiusque sepulchrum ab incolis ex-
structum, deamque volucrem sacrificiis annuis ipsam
colit. Nobis quidem perspectum est, a Campanis in eo
tractu magna Graeciae pro deabus cultas olim fuisse Si-
renas, inter tutelares, & topica numina, Romanorum
etiam florente Imperio. Nam memini me Neapoli ante
plures annos vidiisse Sirenas cum Hebone & Sebetho
tutelariibus Neapolitanorum diis exsculptas in ara ro-
tunda marmorea, quae quidem nunc est accommodata
in oratore fontis excitati in extrema mole portus Nea-
politani. Rursum ab Hercule Neapolim extructam
esse, veterum aliorum scriptorum testimonia sunt: ut
Diodori Siculi, & Oppiani, qui ad urbis nomen allu-
dens in poemate suo de venatione novum Herculis cam-
pium Neapolim appellat. Omnium tamen una est opi-
nio, eam antiquissimam esse, & ante Romana tempora
celebrem inter praecipuas urbes Graecae Italiae floruisse
Pythagorica philosophia. Ceterum crescete per Italiam
f 3 Imperia

Sirenarum
cultus.

Neapolitano-
rum fides erga
populum Ro-
manum.

Imperio Romano, quod se facilius submisisset ea ciuitas cum Campania subigeretur, inter liberam atque foederatam est recepta: qua deinceps in amicitia fideque populi Romani constanter permansit, ut Linius, alique plures testantur. Quinetiam adstrictis Annibalicis bellis contra Capuam vicinam & alias perfidas vrbes, illa Romanis adherere non solum non dubitauit: verum etiam legatos Romam mittere, pateras aureas quadraginta magni ponderis, ut idem Linius pulchre memorat: immo vires, opes, & quicquid à maioribus thesauri relictum, ad Imperij, vrbiisque Romae subsidium in curia senatus liberaliter & ingenuè praesentare voluit. Quibus tum acta sunt gratia pro munificentia curaque, atque vna dumtaxat patera, quae minimi ponderis fuit, accepta est. Itaque propter fidem singularem atque perpetuam inter ciuitates Italiae liberam & foederatam Neapolis amicissime semper est habita cultaque, tam consulum quam Imperatorum temporibus. Quae Capua oppressa atque praefectura iugo grauata, plurimum incrementi cepit, feliciterque diuissime fidei sua fructu gaudia est. In hanc etiam urbem, ut Strabonibus auctor est, studiorum causa inuentus, aut aetate confecta seniores, quietis & otij causa plerumque secedere ab vrbe Roma solent: quemadmodum & Silium Italicus de eadem cecinit dicens, esse

Nunc molles vrbi ritus, atque hospita Musis
Ocia, & exemptum curis grauioribus æuum.

Celata etenim nusquam est mollius aut clementius in Italia bis floribus annuè vernans: ager undecunque fertilissimus, & varietate nobilium fructuum, fontium, aquarumque salubrium copia, nec non naturae multiplicibus miraculis abundans, & prorsus inestimabilis est, ut non immerito Paradisus Italiae dici possit. *Quae*
tam

Paradisus Ita-
liae.

tam praecleara dotes in causa fuisse, uti hac semper vrbs ab Imperatoribus, regibus, principibusque maximis, atque etiam nobilibus ingenijs frequentata semper fuerit. Quemadmodum & nostra hac aetate multi reguli, illustres atque potentes viri sua ibidem habent magnifica palatia, & splendidae aedes: in quibus plerumque vitam pro anni maiore parte degunt. Constat Titum Liniuum Patavinum historicum, Q. Horatium Flaccum, Statium Papinium, Claudium Claudianum, poetas celebres, Aeneium Senecam philosophum, aliosque infinitos, qui ingenio scriptisque suis praeclearis nomen sibi pepererunt immortale, sapius eo studiorum causa secessisse, P. Virgilium Maronem Neapoli diu suauissime vixisse, atque Georgicorum libros ibidem composuisse legimus: & cum Brundisij moreretur, corpus suum eo transferri ac sepeliri voluisse, ut & veterum poetarum plura testimonia suffragantur. Seruius commentator illius, altero lapide à Neapoli via Puteolana prope fauces permissa per Pausilypum cryptae monumentum eius fuisse scribit. Locum nunc ostentant accolae, monstratūque est Carulo principi è vicinis hortis S. Severini. Sed Neapolim inde reuertamur, urbem nunc quidem temporis ciuium & incolarum nobilitate magnificentiaque non minus quam structurae sumptibus atque adificiorum omnis generis splendore celebrē. Etenim Caruli v. Aug. ac deinde Regis Hispaniarum Philippi auspicijs hanc mirum in modum adampliarunt, muris propugnaculis, fossis, turribus, atque castellis munierunt, & quasi inexpugnabilem fecerunt eorum principum legati, qui proximis annis regnum Neapolitanum prouinciam obtinuerunt. Sacris etiam adibus, & collegijs, item curijs, atque principum hominumque illustrium palatijs mirifice ubique locorum est exornata. Extant & anti-

P. Virgilij se-
pulchrum.

quorum adificiorum prisca reliquia plures, epitaphia, statuae, cippi, columna, arae, marmoraque sculpturis artificiosius preciosa, quae longum hic esset recensere. Inter haec imprimis Carulo principi comitibusque ipsius non immerito placuere quadrati templi Castorum magne ille ruina, licet incendijs deformatæ: cuius ex praclaro propyleo columna sex priores marmorea cum imposito fastigio visuntur adhuc erectæ symmetria Corinthia pulcherrima conspicua, nec non amplitudine & artificio suscipienda. Quarum capitula calathorum in effigiem efformata, volutis floribus, atque reflexis acanthi folijs eleganter vestiuntur. In trabeationis autem zophoro legitur Graeca talis inscriptio:

TΙΒΕΡΙΟΣ. ΙΟΥΛΙΟΣ. ΤΑΡΣΟΣ. ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙΣ. ΚΑΙ
ΤΗΙ. ΠΟΛΕΙ. ΤΟΝ. ΝΑΟΝ. ΚΑΙ. ΤΑ. ΕΝ. ΤΩΙ. ΝΑΩΙ.
ΠΕΛΑΓΟΝ. ΣΕΒΑΣΤΟΥ. ΑΠΕΔΕΥΘΕΡΟΣ. ΚΑΙ. ΕΠΙΤΡΟ.
ΠΟΣ. ΣΥΝΤΕΛΕΣΑΣ. ΕΚ. ΤΩΝ. ΙΔΙΩΝ. ΚΑΘΙΕΡΩΣΕΝ.

Liquet igitur ex eadem, Castorum hoc templum fuisse, linguamque Graecam apud Neapolitanos usitam quoque tum florente monarchia Romana; quemadmodum ex ipsa inscriptione, characteribus, & operis totius superbo sumptu, ac artis exquisita perfectione colligimus. In fastigij quidem tympano triangulari supra columnas exsculpta fuere plura deorum simulachra, sed maiore ex parte flammis ac vetustate consumpta sunt. Apollo cognoscitur adhuc stans ad tripodem, & viring, in angulis inferioribus Terra & Aqua, quo formari solent modo, iacentibus ac semierectis signis, & ad umbilicum vsque nudis. Nam Tellus ad dextram posita tumulo incumbens dextro cubito, sinistra tenet erectum Copiae cornu: Sebethus ad sinistram manu cannam tenens, fuviorum more dolio everso, & aquam effundente pronus incumbit. Reliqua sunt indiscreta atque

Templū Ca-
storis & Pol-
lucis.

Apollinis
simulachrū.

Telluris.

Sebethi.

com-

communita nimium. *Edes nostra religionis sacra maximis impendiis apparatissima atque ornatissima per urbem plures, non secus ac in horto cultissimo varij flores, sparsim visuntur. Ut D. Clara templum cum parthenone sacro per amplexum: liberaliter extructum opus ab Hispana Sanctia regina, Roberti regis coniuge, quam Agnetem alij vocant. Excomptum est atque celebre regum veterum ex illustri Dyrrachina domo sepulchris excelsis, quae Principi Carulo monstrata sunt: sicut in D. Domnici, & Olineti montis, alijsque sacris delubris Hispanorum regum, heroum, aliorumque Principum durissima monumenta, statuaeque marmorea ad vivum facta. Ad summum urbis templum cum tertio Idus Ianuarias magna principum caterua comitatus mane duceretur Carulus, Antistes & frequens Canonicozum sacerdotumque collegium in habitu sacro, cruce argentea praalata cum pompa solemnem principem exceperunt, orationeque gratulati sunt aduentum in pronao. Princeps ipse gratias egit, & deinde ductus ab Antistite, concinentibus organis, atque musicis instrumentis, ad delubrum sacratius, ante summum altare cum ductore supplex oravit. Dumque perlustrat sumptuosam templi structuram, atque auro argentoque resplendentia sacella picturis statuisque pulcherrimis plena: Missae sacrificium paratur in religiosissimo D. Ianuarij sanctuario, in quo Diuorum sacra reliquia plurima seruantur. Atqui diuina re peracta, deprompta sunt atque monstrata singularem visu digna quaeque, utpote Diuorum ossa atque reliquia, auro, argento, gemmisque inclusa, & regum principumque preciosissima donaria, & quae vix semel annuatim in publicum proferuntur, atque ostenduntur. Inter quae magna cum religione seruetur caput D. Ianuarij Episcopi Patcolani, & martyris: item sanquis*

D. Clara tem-
plum.

Regum ac
principum
monumenta.
Summum
urbis templū.

Diui Ianuarij
sanctuarium
cum reliquijs.

f 5

eiusdem

Agriaculū rari

Aedes diuæ
Mariæ quam
vocant An-
nunciatam.Infantū cor-
porā martyri.Αποροκομῆτον
vel pauperum
hospitium.Platonice
reip. imago.

eiusdem in ampulla crystallina conseruatus, sed ob siccitatem durus & concretus. Quæ quidem ampulla cum producitur in altari, & capiti martyris, choro preces cōcinnente, admogetur; sanguis ille (stipendū) liquecere, ac musti recentis in modum incipit ebullire, quemadmodum ab omnibus tunc non sine magna admiratione visum fuit. Perrexerunt inde ad Annunciata virginis Mariæ, quam vocāt, eadem sacram, multa religione celebrem, donarijsq; locupletem: vbi etiam multa insignes ac rara Diuorum reliquie ostense sunt, & inter alias infantum innocentum ab Herode rege, Christo seruatore nostro nato in Bethleem, occisorum corpuscula duo sesquipedalia, adhuc integra cute contexta; in quibus vulnere patebant hiatus in vnius capite, & alterius pectore. Transeunt hinc in ἀποροκομῆτον, ut vna voce dicam, templo iunctum, magnitudine atque structura municipij perampli instar: in quo supra duo millia pauperum, omnis generis, egroti, senes, debiles, & ad operandum impotetes aluntur, atque curantur pro cuiusque conditione, atate, atque valetudine. Plusquam octingenti utriusque sexus orphani, & expositi in eodem ab infantia & vnguiculis primis educantur, literis imbuuntur, ac artibus varijs pro ingenio & indole cuiusque diligenter instituuntur ad atatis vsque maturitatem. Horum exercitia atque studia diuersa in suas classes distributa diligenter animaduertere & perflustrare, Carulo, atque comitibus eius valde incundum fuit. Praclara profecto, laudandaque modis omnibus est hæc Christiana pietatis institutio, quam Platonica politia quandam ex parte speciem referre, atque apud imitari œconomiam illam pulcherrimam à Xenophōte nobis descriptam, & à Marone poetarum principe ad imaginem Platonice ciuitatis elegantissime depictam,

Corona

Corona Pighius tum Carulo declarauit; esseq; magnis ciuitatibus, quæ nunquam sine pauperibus & egenis sint, valde necessariam, ac veluti nutricem pacis, fomentum tranquillitatis publicæ, atque calcar ad virtutem. Haud quidem hæc absurde. Ex veterum etenim historiarum lectione cognoscimus & experimur, præ dolore, quotidie, quod intestina ciuitatum mala plerumque nascuntur ex nimia fortunarum inequalitate. Quæ cum excedit inter ciues sub iisdem viuentibus legibus, extrema paupertas infrequenti populo, rerum nouarum inducit cupiditatem, adfert scelestæ consilia, & excitat temerariam audaciam. Rursus priuatorum aliquot opes immense sicuti pariunt luxum, superbiam, ambitionem, contumelias, atque tyrannidem: ita pauperum animos pungunt, inuidiæque perstringunt, & maturant discordiarum secessionumq; semina. Quæ cum inualescunt, potentissimis monarchijs, atque felicissimis etiam ciuitatibus haud dubium adferunt interitum. Florent igitur & vigent potissimum ille, in quibus Euangelici præcepti temperatura quadam salubri magna flagrat charitas, & amor proximi colitur in eum maximè finem, ut quæ propria singulis natura vel forte sunt, religiosa spontaneaq; largitate cōmunia quodammodo fiant necessitati publicæ, atque expendantur in seminaria virtutum. Curentur ex iisdem, foueanturq; pie & prudenter tenera ac debilia Christi mēbra, ne illa corpeant, neue putrescāt: sed ita vegetentur & adolescāt, ut tā digno corpori sint vtilia, semperq; cohereāt. Trāspreditur eadem die Carulus à sacris ad profana. Nam cum in Palatio prandium sumpisset, ducitur à Cardinali & Principibus cōiuijs per hortos ad Νεοπύγειον, Castrum nouum, ut nunc appellant; ante trecentis amplius annos constructum à fratre D. Ludovici

Fran-

Seditionum
fomes qui.Castrum no-
uum.

Francorum regis Carulo primo Neapolitanorū rege, & Andriū comite; ut urbi & portui aduersus mariumos hostium insultus esset presidio. Instaurauit proauorum memoria rex Arragonum Alphonfus primus, Gallis expulsis, regnoq; subingato; maximisq; operibus ampliatum adeo muniuit, ut inter Italiae firmissimas arces nunc celebretur: cū maximè proximi reges Carulus v. Imp. & Philippus eius filius, nostro seculo hanc, & alias eius urbis, annonā, presidio militari valido, nec non omni apparatu bellico ad hostes propulsandos necessario firmarint abundè. Excepti sunt aduenientes principes lato clangore tubarum, armatorum militum applausu festiuo, uelitationeque ludicra. Audiuntur interim ingentia aeneorum tuborum tonitrua è turribus & propugnaculis effusa. Armorum, atque instrumenti militaris copia multiplex, summāque uarietas ad miraculum usque uiscebatur in armamentarijs, in uallis, & ubique locorum. Verū in medio castrī amplissimi umbilico refulgebat instar Palatij pratorium ingens, refertum regia splendidaque supellectile: in quo Rex quispiam uel etiā Imperator cum aulico comitatu suo hospitari commode posset. Stupebant aduena prius machinas, uasta tormenta, globorum ferreorum cumulos magnos, auro argentoque fulgentes galeas, clypeos, gladios, lanceas, & reliquum Martium apparatus: sed in pratorio perstringebant intuentium oculos aulae holoferica, gemmis auroq; intexta, sculpturae statuæ, atque picturae artificiosae, uariisq; splendor supellectilis planè regius. Principi Carulo humanissime gratulatur aduentū præfeci absentis uxor, Ferdinādi Toletani Ducis Albani filia: quam cū principes familiari colloquio comiter recreando nonnihil derinuisent, Cardinalis accepta missione ad habendum senatum properauit in Pala-

Palatium. Alij cum Carulo pergūt ad uisendum Oui castrium, quod propter formam oualem scopuli marinis undis insula in modum circumfusi, in quo positum est, illud nomen accepit. Conditam arcem illam Collenutius prodit à Guilielmo III. Normanno, & inde Normanicam appellatam diu fuisse. Restaurauit hanc uem Alphonfus primus Arragonum rex, ornauitq; plurimum. At scopulum ueteres Græca uoce Myagram Myagra. uocitasse ferunt, uel à planta siluestris nomine, uel ob loci atque situs conditionem, difficileque elapsus, quasi captorum muscipulam. Presidium excepit principes more suo, tympanorum ac tormentorum cum sonitu militariter. Tum præfectus monstrauit singulatim excisa in cauitibus antra, uias angustas, atque exstructa in saxo præruptis munimenta; simul armorum telorumq; eum maximam. Hæc cū perlustrassent, ad portus molem principes tendunt, classis atque triremium uisendarum causa. Decretum fuerat exspaciari in præ- Moles portus Neapolitani. toria per sinum maris quem Strabo craterem uocat à Crater. firma, uti Carulus cognosceret disciplinam atque labores feruorum naualium, & perlustraret obiter uicina litora, circumiacentes insulas ac promontoria; Misenum, Prochyten, Pithecusas, Capreas, Herculancum ac Athenæum, siue Minernium, ubi Sirenium quondam sedes fuit, teste Plinio. Promontorio nomen est, quod Ulysses ad eam sacram Minernæ dedicarit in eius ora, cū Sirenium insidias euasisset, ut Strabo memorat. Sed uenti uehementiores in causā fuere, ne hæc perlustratio fieret; quæ utilis admodum alioquin, atque incunda fuisset. Stabant in portu triremes serè quadraginta, exploratorijs, nauibusq; alijs exceptis. Portus amplissimus à tempestatibus præmunitus est aggere latissimo per quingentos plus minus à littore passus in mare,

mare, brachij incurui forma, procurrente. Is quidem vestitur, atque in altum euehitur è mari quadrato saxo immani. Per medium aggerem fons aquæ dulcis ab vrbe tubis subterraneis deductus in capite molis solet erumpere, cuius crater marmoreus ibidè adhuc extat. Molem ex re nunc vulgò quoq. Latina voce nominant aggerem istum, cuius initia posita constat fuisse annos ante ducentos octoginta à rege Gallo Carulo secundo. Ad amplianit maiorem in modum operibus maximis adiectis Alphōsus primus Hispanus: qui rex eius vrbes adificia publica magnificentissimè prouexit, & exornauit; sicut etiam nostri seculi reges Carulus v. Imp. & eius dein filius successor Philippus splendidissimè mununt, excolunt, & adaugent. Trierarchus occurrentes aduentibus ex mandato principi Carulo suisque gratulatur aduentum, & offert officia quæcunque. Hinc comitatū ætuariolis in triremes vexit, atque per aegæas inter transtra circumducens ostendit seruatorum nitida lacertosaque corpora, varias eorum artes sedentarias, quas ibidem dum ociantur, magister, & ingenij largitor venter (vt Persij poëta verbis dicam) assiduè docet. Deinde perlustrant armamenta, bellicumq. naualem apparatus multiplicem: atque demum in vno ducum ornatissimo tabernaculo confidentes discunt nauticam illam disciplinā, atq. diæticam, qua corporum sanitas ibidem conseruatur: officia naufragiarum, nauitologorum, & comitum celestiarum: nec non singula quorumcunque, vel mesonauarum, ministeria. Sic itaque dies iste pulcherrimis occupationibus in occasum ducitur. Sub noctem reuersi in Palatium principes spectaculi in atrio reppererunt apparatus, in quo saltatores peritissimi gestibus artificiosis, & agilitate mirabili corpora iactantes ad musicum concentum, eos vsque in

Nautica iura,
& officia.

cene

cene tempus oblectarunt, Cardinale & Antonio Auria classis regie præfecto præsentibus. Sequenti die cum princeps Carulus solito cum comitatu apud Carmelitas sacris interfuisset, ductus extra urbem perlustrat sumptuosissima regis equilia, in quibus generosiorū equorum armenta selecta stabulantur atque domantur: vbi dies antemeridianus absumptus, dum detinent principum oculos atque animos equorum pulcherrimorum pernicēs in stadio cursus: rotationes agilissimæ, totum glomeratis hinc inde circulis: multiplicati ad virgule reëctricis nutum saltus in altum quadrupedantes. Mandatum erat stabuli præfecto, tacitè vti notaret, quinam equorum Carulo, vel eius œconomō maxime placerent. Stauerat etenim Cardinalis hospitem Principem regio prosequi munere: quod largiter etiam præstitit in discessu, cum prius equum eximium valde, regis item palæris apparatusq. precioso dignè vestiri atque adornari iussisset. A prandio pergunt ad Santeremense castrum, longè munitissimum, quod in vertice vicini montis positum despectat ac detegit urbem, littora, portum, atque maris insulas. Exstruxit autem illud Caruli secundi filius Robertus rex, ante annos ducentos quinquaginta. Auxit propugnaculis magnis, reddiditque quasi inexpugnabile Carulus v. Aug. atque rex. At verò Philippus eius filius his annis præterlapsis ampliato pomerio coniunxit urbi, eamq. prolatis mœnibus atque castellis magno spatio nouis adificijs suppleto adauxit. Medio cliuo in adscensu montis occurrit pulcherrimum atque sumptuosissimum templum cum cœnobio Carthusianorum per amplexu: vbi Carulum Principem salutauit Pœni regis Tunetanorum filius, iuuenis xxiv. circiter annorum: qui Christianus cum quinque ministris nobilibus factus, in illo monasterio regijs

Equilia regis
Philippi.

Castrum San-
teremense.

Cœnobium
Carthusiano-
rum.

regis impensis vivebat. In castro quidem excipiunt Carulus magno cum honore. Tubarum clangor, aneurumq; tormentorum vasta tonitrua resonabant longe lateq; per altos montes, atque latum pelagus, dum ascenditur. Nec poterant satis admirari qui prius castrum non viderant peregrini summis impensis atque laboribus opera è saxo vino excisa: plura nimirum propugnacula, atque castella: cuniculi, via, scalaq; inmentis æquè ac hominibus commoda. Machinarum item atque armorum vis ubique magna, nec non annonæ copia inestimabilis, tormenta bellica prægrandia exere & ferro monstrabantur. Quæ cum singula diligenter cõsiderassent, principes inde reuersuri ad Palatium ex itinere inuisunt hortos Garcia Toletani non longè disitos, spatio cuiusq; peramplos & conspicuos. At sumptibus æstimantur vulgò superbi, feruntque compeditorum maledictis damnatos sapius deuotosq; suffisse: quorum sudore & sanguine sunt elaborati, dum pater illius Petrus Toletanus per non pauca lustra Caruli v. Cesaris auspiciis vrbi regnoque dominatur. Nec inmundum quoque Carulo sequentibus diebus fuit, sereno celo suburbana visû digna perlustrare. Quæ quidem in agro circumquaq; fertili, præsertim litoreo reperuntur ut amœnissima situ, sic edificijs villarû splendidis, hortorumq; pulcherrimorum sumptuosa cultura per principes viros exornata. Quis narret singulatim Fontium adiculas, antra Nympharum, atque piscinas, corallijs & unionum ostreis, omniq; conchyliorum varietate renitentes? Quis laudet dignè porticus, ambulacra, scanas frondibus concameratas, florum fructuumq; multiplici colore distinctas; parietes malorum puniceorum tapetis vestitos; peristylia, & exedras picturis, signis, statuis, & marmorum antiquitatumq;

Horti Garcia
Toletani.

Suburbana
villa Neapo-
litana.

reli-

reliquijs preciosis decoratas; quibus horti magnatum varijs in locis resplendent? Ex his ostensi sunt pulcherrimi, atque celebriores: ut Marchionis Vicensis, aliorumq; principû: ut in litore maris, Vesunum versus, Bernardini Martizani villa, varijs antiquitatum decorata reliquijs: item secessus regalis, amplissimum Palatium exstructum olim à rege Ferdinando Arragonio, quod vulgari voce Pogium vocant Itali. Eò namq; recipere rex solebat, quiescere à laboribus, animumq; recreare cupiens: tanquam è negociorum fluctibus in portum tranquillum. Quatuor quadrata turres totidem porticibus per amplis in quadrum coniuncta Palatii statuit, quod in longû duplici latitudine patet. Singula turres infra, supraq; cenaculis & cubiculis splendidis comodissima sunt: è quibus patet transitus ab vna in aliam per porticus illas tectas. In area media gradibus descenditur paucis ad fontem atq; piscinam limpidam: ubi per pavementum circumquaque pro nutu domini aquarum vberes vena subterranea per infinitas ac tenues fistulas artificio ductæ, tam erumpunt è latebris copiose: ut incautos spectatores subito conspergant, & largissime contra calores æstiuos refrigerent. Aquarum enim dulcium copia felix atque fecundus is ager est propter vicinum Vesunum; cuius circum radices interna incendia non possunt non expellere frequeres dulcium aquarum scaturigines affatum purgatas & percolatas. Equibus Sebethus item in alucum collectus, & aquarum castellum inde per aquaductus subterraneos totam Neapolim vicatim fontibus irrigat abundanter, adeo uti per palatia, diuersoria, & ades etiam priuatas diuisa in plurimos digitos fonticulorum vena distribuantur; quas ubiq; locorum in atrijs & cenaculis videmus erumpere. Tantas igitur comoditates rerum

Pogiù regale.

g

omnium

omnium adfert incolis suis Paradisus Italia (velut à Corona Pighio vocari non inepte solet) florentissimus ille Neapolitani territorij tractus: licet granibus sæpe bellis adfuctus fuerit, & terræmotibus aliquando sit obnoxius. In eodem est, ab vrbe vix quatuor millia passuum distans, pulcherrimus, atque optimi vini Græci largitor Vesuvius vel Vesuvius mons, quem & Vesuivum à familiaribus veteres appellarunt. Nam Etnearum flammæ imitator est, & assecla: ex terræmotibus atque incendijs natus, quorū materiā in imis visceribus perpetuo fouet. Quæ cum annorum plurium spacio maturescens inualuerit, atque superabundauerit: accensus spiritibus subterraneis ignis montium claustra rumpit, inimicæ terræ viscera cum saxis, flammis, fumis atque cineribus eructat in altum summo cum fragore, tantæque cum vi, ut Gigantum Vesuuius bellum imitari, atque Iouem, superosq; flammis, & saxorū ingentiū telis oppugnare, solem in terram trahere, diem in noctem vertere, calum ipsum obruere videatur. Constat experimentis multis, item Vitruuij, Strabonis, plurimæque veterum auctorum testimonijs, esse sub Vesueo, & alijs illius ora maritima motibus atque insulis ex sulphure, bitumine, atq; alumine maximos ignes ardentes: uti ostendunt etiam sudatoria, sulphureiq; fontes bullientes. Hinc Vesueum cum ignibus redundat, accenditur aliquando, nonnunquam terræmotus & clades ingentes concitare solet. Ceterum illud fuit famosissimum incendium, quod Titus Vespasiani sub Imperio contigit, & graphicè nobis à Dione Cassio alijsque auctoribus describitur: cum eiu incendijs cineres non solum Romam, sed & ultra mare in Africam & Ægyptum deferrentur ventis: cum in mari bullente pisces coquerentur, aues in aëre suffocarentur, celebres vrbes vicina, & antiquissima Stabia, Her-

Vesunij motus
luculenta de-
scriptio.

Incendium
Vesunij sub
T. Vespasiano

Herulanæum, atque Pompeij saxis, & cineribus, dum populus in theatro sedebat, obruerentur: cum C. Plinius Historia naturalis scriptor celeberrimus, qui classera Miseni cum imperio tunc regebat, dum auidius causas eius incendijs perscrutari & propius accedere cupit, ad Herulanæum portum vi astus atque vaporis suffocaretur: quem Franciscus Petrarca false notans, videtur in Fame triumpho suo multa scribentem, & imprudenter morientem. Non potui tamen non ipse etiam, cum inuenis ante annos triginta studiorum causa Latium, Campaniam ac Neapolim perlustrarem, propius tantorum miraculorum sedem licet præcelsam & adscensu difficilem perscrutari, atque diem integrum huic labori impendere. Cum duobus igitur comitibus montem per agrum penè totum, atque verticem illius exuperari: nec satiari contemplatione potui, cum ipsius, tum latè patentis circum regionis, insularum, ac maris. Exurgit namque solus in altum è planicie fertilissimorum agrorum, & vicini littoris ab alijs montibus separatus. Itaque cineres eius flammis dispersi per agros proximos, item saxa, glebaq; ignibus excocta, pluujsq; dissoluta, mirifica stercoreatione latificant, & fecundant omnia: ut nunc appositè vulgus agrum atque montem ipsum Summanum, ac oppidum quoque, quod unum monti suppositum est, Summam appellet: à summa vini nobilissimi, atque optimorum fructuum abundantia. Vesitius est etenim maiore ex parte circumcirca Vesueus pulcherrimis vineis: uti colles, agerq; vicinus. Sic suo quoque tempore Martialis poëta Vesueum pampineis umbris viridem fuisse canit, eius atrox illud incendium, quod Imperatore Tito contigit, eleganti deplorans epigrammate, lib. primo. Vertex tamen eius ex omni memoria temporum, ætatum, historiariūque semper

C. Plinij Se-
cundi mort.

Summanus
cur dicatur
Vesuvius.

adustis faxis sterilis ac veluti flammis depastus manet. In medio verticis vasta patet vorago rotunda, velut ingentis amphitheatri quadam cauea: craterem vocant à forma, cuius tamen fundus in intima terra viscera penetrasse constat, cum ignium eruptio per illum olim fieret. Nunc tamē friget, nec quippiam caloris aut fumi videtur emittere. Nam in barathrū illud ipse descendit, quovsque non impediabant precipitia, vel locorum obscuritas. Superius enim crateris labrum non secus ac amphitheatri sedilia decline terra, cineribusq; superfusus fertile est: & viret abietibus, magnisq; arboribus: ubi solis calor penetrat, atq; caelestibus pluvius irrigatur. Inferiora verò, quae sicuti fauces contrahuntur in maiores angustias: rupium & saxorum fragmina immania, nec non trabes & trunci prolapsarum arborum obstruxerunt. Quas tamen obstaculorum moles ignium materia interiore superante tanquam leues palearum fasciculos fumi flammarumq; vis illa prae potens facile exturbat, & in calum euehit. Certum est etiam, non solum per craterem, sed prout casus aliquando postulat, alibi quoque, vel per ima montis latera sibi viam incendium aperire. Sicut ante ducentos septuaginta sex annos, Benedicto IX. Pontifice summo, contigisse tradit Italarum annales; cum ingens flammarum flumen è latere montis erupit, atque igne liquido in mare profluxit; cuius alveus, scrobiumq; vestigia videri etiamnum posse ferunt. Atqui praeter craterem habuisse meatus alios, exitusq; flammarum antiquissimis etiam temporibus, ex historia Romana colligimus. Nā Spartacus gladiator, cum bellum fugitivorum in Campania Romanis concitare cepisset, montemque Vesuum cum sua cohorte velut arcem ac sedem belli primam ac tutam occupasset, obsidionem Romanorum, qua circumvallatus erat, raris

Aliud Vesuij
incendium
rescensius.

via.

via fefellit. Nam per fauces caui montis vitigineis delapsus catenis, ad imas eius radices cum suis descendit, ut L. Florus historia Romana libro quarto succinctè memorat, & elapsus exitu* inuiso nihil tale opinantis Clodij obsidentium ducis castra subito impetu diripuit. Nunc verò temporis, an per latera montis reperiantur in vineis meatus aut cuniculi vergentes in craterem, incertum mihi est. Memini tamen me in cacumine circum craterem plura vidisse spiracula calorem continuè exhalantia, vulpium foveis haud absimilia; in quibus cum insererem manum, facile calores emergentes sentiebam, tennes tamen, ac sine fumo vel vapore. Sed haec de Vesuo, vel Vesunio satis. Cum iam per plures dies omnibus officiorum cumulis à Cardinale Carulo praecoccuparetur, atq; ipse cereret honoris sui causa crescere impensas atque ordinum studia: cogitare de discessu, & à Cardinale missionem flagitare cepit. Nam intelligebat, agi inter plures de sumptuosioribus exhibendis epulis, atque à Sulmonesi, reliquisque principibus inuētutis splendidissimos apparari ludos equestres. Sollicitant igitur hac verecundum principis adolescentis animum, qui ubique terrarum toto cauerat timere, ne sui hospites profusioribus impensis grauarientur. Quare serio maturare profectionem, & suis diem statuere; quo vellet omnes ad iter esse paratos. Quod cum Cardinalis animaduerneret, Homerici praecepti non immemor, legitima censei hospitalitatis esse, non amare nec odisse nimis hospitem: aduenientem comiter excipere, & tractare; abiturientemque non retinere perniciter. Et quamuis admodum cupiebat ipsum proximè instantibus annis sarijs epulis suis Antonianis interesse; quibus amicorū precipuos Iannario mensae boni ominis causa festo die Dini cognominis soles

*exitu in vro
legitur men-
dosè in vulgatis
Flori exē-
plaribus etiā
nuper corre-
ctis: vitur in
eadem signifi-
catione voce
inuisus, pro,
non visus, Ci-
cero de aru-
picū respōsō.

Carulus dif-
cessum parat.

excipere; non tamen inciuiliter morari properantem, non importunè flagitare voluit. Sed satis illi visum est, hoc tantum impetrare, ne fraudaret expectatione speque sua iuuentutem nobilem, atque eius principes: sed ut sua presentia temporis exigui cum detrimento decoret ludos equestrès, quorum erat ipsius in gratiam apparatus iam factus. Se curaturum pollicetur, ut committerentur primo quoque die feriato: scilicet, intra quadriduum proximo dominico. Qua in re Carulus non se difficilem praeiuit. Paciscitur tamen, ut sibi postridie dein proficisci liceat. A. D. xvi. Kal. Feb. mane Cardinalis comitatus amplissimo senatu, proceribusque regni praecipuis, Carulum magno cum honore, ut regis sui adfinem, duxit ad D. Ludouici palatium vicinum templum regium, ut sacra concioni simul interessent, solemnemque diem dominicum à rebus diuinis inchoarent. Et quidem Cardinalis ex auctoritate tum Belga quidam doctus, facundus, & magnae spei iuuenis, (qui Marchioni Pisciariensi familiaris, & à studijs erat) Latina oratione luculenta decreuerat, sacris finitis, publice in concessu tot principum testari letitiam ordinis, atque vniuersae ciuitatis ex Caruli aduentu conceptam: eo quod datum omnibus esset, tot Imperatorum, Regum, atque Ducum sobolem intueri generosam, eiusque frui benigna presentia. Declarare praeterea, quam in oculis esset principum maximorum Italiae, ac totius Europae: Quantam expectatione de se daret bonis omnibus, quod adolescens, & vnus nostro saeculo principum iuuentutis Augustarum imaginum splendore refulgens, non ambitionis accensus ardore, sed virtutum excitus studio tot longinquas regiones, tot populos linguis dissonos non sine immenso sudore, sumptusque penetreret, atque inuisat: ut scilicet illustrium sui temporis atque optimorum hominum

Templum
D. Ludouici:

amii

amicitiam sibi compararet; ciuitatum condiciones varias disceret: ac denique fructus peregrinationis uberimos, videlicet mores probos & exquisitos, linguarum peritiam & optimarum legum cognitionem reportaret in patriam, adultiorque iudicio, quam annis, & rerum experientia peritior multarum prouinciarum gubernacula capefferet. Cuius si vestigia plures sui ordinis sequerentur, fore breui felicem reip. Christianae statum, concordiam, & pacem maiorem: cum principes rerum experientia prudentes, non peregrinarum virtutum contemptores nancisceretur. Et haec quidem ille, & alia consessu auditorioque tanto congrua: qua tamen orator nec careret, sed scripto tantum Carulo praesentaret, sacrae caeremoniae diutius in templo producta in causa fuerunt. At orationis exemplum mihi Corona Pighius exhibuit. Finitis sacris, cum simul praesi essent Cardinalis & Carulus, ut erant à Sulmonensi principe non semel inuitati, ad eius ludos spectandos cum magno comitatu perreuerunt. Horum apparatus pro breui dierum spatio quo fieri coeperat, fuit (me hercle) magnificentissimus. Equitum personatorum turma plures (iam enim Bacchanaliorum ludicra hospitis in gratiam ac recreationem praueeniebantur) in campum prodierunt, ante Sulmonense Palatium; ubi consensus erat principum, & matronarum virginumque coetus exquisitus. Turmae singulae suis coloribus, atque insignijs distincta: habitu tamen similes, & ornamentis varijs resplendentes totius ciuitatis oculos in se conuerterunt. Certatumque non minus est equorum generosorum pulchritudine, dotibus & corporibus excimys, sumptis ac precio phalerarum, nec non armorum, atque vestitus peregrina varietate, quam militari velitatione, vel hastarum concussatione. Ad ambitionem etenim usque pulcherrimorum equo-

Ludi eque-
stres.

§ 4

7413

Neapolis mater elegantiarum, & equorum generosorum nutritrix, atque productrix,

Carulus proficiscitur Puteolos.

Pausilypi montis descriptio.

rum studiosa productrix, & omnium elegantiarum mater est Neapolis. Ludi in occasum fere solis protrahiti sunt. Quibus finitis, indultum nonnihil choreis est. Verum mox Carulus impetrata à Sulmonensi principe discedendi licentia, cum Cardinale reuertitur in Palatium: ubi ante coenam gratias illi pro omnibus officiis, liberalitate atque humanitate summa perquam diligenter egit; atque sua parentumque gratitudinis debita quacunque vicissim offerens, petit ut amica missione bonaque cum eius gratia sibi postredie proficisci Puteolos, atque inde Romam pergere liceat. At Cardinalis conquestus ista festinatione se preoccupari nimirum, praeicipue copiam & occasiones ulterius testandi Regis erga ipsum benevolentiam; nihilominus se deliberato eius consilio nolle inciviliter reluctari dixit. Optat igitur ut impofterum maior offeratur oportunitas, qua possit ipsi, parentibusque ipsius propensam suam voluntatem, atque animum domui Austriaca deuotum vberius declarare. Hinc accito Palatii magistro, mandauit, ut sollicitè curet apparari Puteolis in Auriano pratorio praefecti classis cuncta necessaria ad Carulum Principem cum comitatu ibidem dignè tractandum. Sequenti igitur die, cum simul matutinis Missa sacrificijs interfuissent, à Cardinale Carulus amantissimè dimissus est: qui ipsum amplexus, se dolere testatur, quòd honoris causa prosequi extra urbem ob urgentia regni negotia tum non posset. Idem fecere praefectus classis Antonius Auria, reliquique proceres, qui interesse senatui mos debebant. Reliqui principes magna cum frequentia comitantur & deducunt Carulum ad Pausilypi cryptam vsque, ubi eos ulterius progredi non passus, gratias actis dimisit. Pausilypus mons arduus quidem, vineis attamen pulcherrimis excultus; & villis, etiam olim

ut ex Plinio & alijs constat, opulenti habitatus; inстар promotorij procurrit in mare Siculum, viam pracludit inter Neapolim & Puteolos: qui quidem summo cum labore molestaque viatoribus superandus erat, vel ambitu longo circumueundus; priusquam maiorum industria perfoederetur. At vero per imas radices atque intima viscera pertusus, viam itinerantibus recto tramite planam atque facilem aperire cepit. Hinc quidem ab antiquo Graci montem non inepto videtur insignisse nomine, πρυθλον appellantes, velut ademptorem montium atque laboris: quo cognomine & Iouem ipsum celebrarunt Graci veteres, ut apud Sophoclem legimus. Mons quidem pertusus est ad passus plus minus mille, cuiusque per fodinam illam patet lata pedes XII. circ totidem alta: qua sicuti Strabo testatur, duo contraria planas simul commeare & transire possunt. Speluncam appellat ipse, Seneca cryptam Neapolitanam: ubi sortem athletarum omnem se perpepsum scribit ad Lucillum epistola LVIII. cum per illam Baijs Neapolim repeteret. Repperit nimirum in via lati caromata perabundanter, & in ipsa crypta Puteolani pulueris bapphen. Eandem experiri tum in personem Carulus eiusque comites; sicuti omnes solent, qui multi simul vel pedes vel equites illam transeunt. Itaque cum ex tenebris illis flami prodirent, inimicem intuiti non sine clamore admirabantur, excutiendumque satis reppererunt. Causa perpetui pulueris istius in promptu est, quòd ventus, aut pluuia nunquam eò penetret, nihilque nisi in specus ostijs, humectet. Cum igitur illic puluis motus, ut idem Seneca dicit, in se volutatur, & sine spiramento sit inclusus, in ipsos, a quibus incitatus est, recidit. Ex cuius verbis quidem colligimus, Neronis temporibus nullas spelunca istam habuisse luminum fenestras,

Nominis ratio.

Via per Pausilypum.

vel aëris spiracula, praterquam in verisque faucibus. Nam carcerem longum & obscurum appellat Seneca, in quoniam aliud, quam ipsas tenebras videre est. Afferit attamen Cornelius Strabo, per montis crepidinem olim fenestras plures variis locis ex alto lumen infudisse. Quibus omnibus demum vel terramotu vel negligentia temporum obscuratis; tenebras profundas speluncam longissimam illam obsedisse, non est mirum. Hoc quando contigerit, in obscuro nunc item est. Petrus Rastanus Siculus, Episcopus Lucerinus, ante sua tempora, scilicet ante annos centum quinquaginta plus minus; foramina, quibus lumen admitteretur, in ea crypta fuisse nulla, restatur. Obstructas item fere ruinis, atque vepribus utrimque fauces; ut ingressus absque lumine cunctis esset perhorrendus. Tunc Arragonum regem Alphonsum primum in potestatem provincia redacta, complanasse, dilata assæque viam ac fauces; per forasse montis dorsum, atque duas aperuisse fenestras, que lumen obliquum in mediam speluncam ex aduerso nunc infundunt. Tancquam nix quadam insparsa solo lux illa transcuntibus apparet à longè resplendens in obscuro, priusquam fenestra videri possunt. Est item in tenebroso via medio sacellum exiguum excisum in pariete saxeo; in quo nocte dieq; lampas ardens viatoribus aterna lucis memoriam suggerit, nec non in tabula picta nostram salutem è virgine matre diua Maria natam ostendit. Ad ampliam opus immortalitate dignum, restaurauitq; magnifice nostra memoria Petrus Toletanus, dum Caruli v. Imp. auspicijs regnum Neapolitanum administrat. Itaque nunc tam recto tramite via per montem ducta est, uti cryptam intrantibus lumen à longè veluti sidus quoddam per ostium, aduersum resplendat, ad quod euntes in tenebris iter dirigant.

Alphonsus rex.

Petrus Toletanus.

quibus item facile atque incundum est, obuios quosque per lumen illud in speluncam intrantes, tanquam pygmaeos procul, vel equites vel pedites cernere. Quisquam primus animo Xerxiio tam immensum opus aggressus fuerit, aut quo tempore factum sit, feruntur studiorum varia sententia. Sed pratercaamus vulgi sermonem insulsum, magicis poëta Virgili (cuius ante fauces crypta se pulchrum fuisse plures tradunt) incantamentis istud attribuentis. Item eos, qui Bassum, natio quem, eius auctorem adferunt; cuius nemo, quod sciam, veterum meminit. Nos ex Strabone Cornelio quidem colligere videmur, atque is ex Ephoro, Homero, Græcisque scriptoribus alijs, Cimmericos antiquissimos populos in illo Campania tractu iuxta Baias, Lucrinum, atque Auernum in antris atque subterraneis specubus habitasse, cauernisque quibusdam inter se commeantes effodisse metalla, pertudisse montes: nec non per sacerdotum suos necyomantiam, ac diuinationes suas in speluncis profundis exercuisse, peregrinos & aduenas ad inferiorum oracula deducendo. Qua gente deleta, Græcos, qui regionem illam post incolere, quiq; Cumas ac Neapolim condidere, Cimmericorum fodinas illas, ut opinantur plures, ad hypocausta, thermas, vias, aliosq; varios usus accommodasse. Nec minus Romanos Græcorum exemplo pro sua magnificentia plurimum auxisse subterranea illa opera, cum iam rerum domini, secessus ac villas oppidorum instar ibidem extruerent, atque Puteolani pulueris ex his motibus extracti rara virtutis ad edificiorum structuras firmandas, fundamentaque in aquis solidanda iam inuenerissent. Adfirmat nitem Strabo, sua quidem etate, cum Auerni montis falus aërem corrumpentes excinderet sub Augusto M. Agrippa; tum inter alia antiqua, & magnifica opera,

opera, specum subterraneum usque Cumas effossum apparuisse, quem unâ cum alia, quæ inter Puteolos atq. Neapolim est, Cocceium quendam perduxisse, fama tenebat. Cuius, inquit, ætate forsassis vsus regionis obtinuit, ut eiusmodi subterraneæ viæ, cauernæq. fierent. Ex cuius autem hisce verbis elicimus, diu ante Strabonis tēpora Cocceiam gētem in Cāpania floruisse, cryptamq. dictam ibi fuisse, nec de eius auctore quid aliud tum certi constisset. Nec verisimile mihi videtur, opera L. Luculli, quæ maxima & sumptuosa supra modum in ijs locis fecit, quorum ob causam Xerxes rogatus à Pompeio Magno, Tuberone, Cicerone, ceteris principibus urbis appellatus fuit, Straboni ignota fuisse. Quapropter nec in eorum sententiâ pedibus eo, qui voluit ab ipso propter villam suam ibidem Pausilypum per fossam: errore ducti quod à Marco Varrone, Plinio, atque alijs memoria proditum sit, à Lucullo montem iuxta Neapolim maiore impendio, quàm villam suam edificauerat, excisum esse. Sed in quem usum? quæso. Non ut iter viatoribus commodum faceret, sed ut euripum aperiret, ac maris undas, cum placeret, piscinis suis immitteret: utiq. piscibus per viuaria tam æstate, quàm hyeme cōmodas stationes intra montis cauernas pararet. Occurrit ex euntibus cryptam paulatim sulphureus odor per aëra sparsus ex diuersis terra cauernis hinc inde promanans. Nec diu post ostendunt Principi Carulo lacum Anianum amphitheatrum in modum circularem, & collibus vndique conclusum, atque per apertum ferro montem immensas maris undas: excisos rupium parietes, cauosq. specus ad piscinum stabula, atque recessus factos, sed arenis ac limo nūc, edificiorumq. ruinis oppletos. Fundum in medio non reperiri, ex accolarum relatione Leander, & alij quidam scribunt; vernōque tempore serpentium

L. Lucullus
Xerxes rogatus.

Lacus Anianus.

globos conuolutos è summis rupium crepidinibus magno cum impetu prouolui in aquas, nec denuo conspici. Nec procul inde monstrabantur cellæ sudatorie. D. Germani concamerata, sub quibus è solo calidi vapores erumpunt vehementes; ut si quis vel nudus introierit, repente sentiet extrahi è corpore sudores quàm maximos. Itaq. consulantur hæc vaporaria plurimum podagricis, euuantique noxios ac nimios humores, vlcera interiora curant, & valent ad multiplices corporum morbos: quæ si quis accuratius cognoscere cupit, legat Io. Francisci Lombardi synopsis eorum, qui de balneis, atque miraculis Puteolanis scripsere tam prosa quàm carmine. Nihil ad alia properantibus singulatim omnia persequi non vacat. Est enim in agro Puteolano, Baiano, Cumano, atque in Anarijs vicinis insulis, quas & Pithecusas Græci veteres appellarunt, miraculorum simillimum multitudo, varietasq. magna: uti naturam credere sit in ijs locis Apollini, Esculapio, Hygie, atque Nymphis perpetuò seruire, nec nō pro coqua famulari. Quod autē non sine ratione certa fieri videmus. Quandoquidem terræ motus, atque ignis eruptiones frequentes, qui contingunt, abundè demonstrant, diuersis in locis sub maris etiam fundo, montiumque radicibus, in omni terra penetrabilibus astuare quàm maximos ignes: quorum feruidi vapores atque flamma per interuenienter alumini, sulphuris, bituminis, aliisque materias, varijs in locis calidos ac bullientes excitantur, formantque vaporaria in montium canis ad sudationum utilitates egregie commoda. At horum omnium natura virtusque dissimilis est, pro materie, terræ, è qua nascuntur, proprietate. Nam inter medicas in aquarum, & exhalationum terrestrium vires, non sunt etiam noxia atque pestifera: cum nimirum aquæ

Sudatorium
S. Germani.

Pithecusæ.

Fontiū calidiorū causæ.

Charonea
scrobs, & eius
miracula.

vel calidi vapores ex vliginosis, ac male affectis terra
visceribus erumpunt. Plinius libro naturalis Historia,
secundo testatur, cum alibi in Italia, tum in agro Si-
nuesano, & Puteolano eius generis reperiri spiracula,
vocalia, Charoneas scrobs, mortiferum spiritum ex-
halantes. Ostendebatur quidem tum Carulo Principi
ad pedem montis, quo lacus Anianus cingitur, haud
procul ab aquis ipsis, antrum simile fundo plano in mon-
tem abiens per passus decem vel octo: cuius fauces am-
pla satis duos vel plures in ingressu simul intrmittere
possunt: sed sensim declini in arctum testudine desinit,
ubi è profundo per saxi poros inuisibiles ferentes ex-
halat spiritus, verum adeo tenues, siccos, atque subtilis,
vti eorum nullus videatur fumus aut vapor: quamvis
aërem ventis infusum, caernaq; frigora calore vehe-
menti mox spissent, & mutant in aquam: sicuti stilla in
ima testudine dependentes, & ex obscuro aduersus obli-
lucem stellarum in modum scintillantes indicant.
Hydrargyry, vel argenti vini gutta apparent à longè,
quemadmodum etiam plurimorum fert opinio, vulgus
persuasum est. Quin etiam ab omnibus creditum est,
si quid vini ultra limitem in ingressu fossula designa-
tam transferit, vel projiciatur in cavernam intri-
oriorem; id ipsum mox concidere, & exanimari, im-
mo prorsus enecari, nisi protinus extractum in aqua
stagni vicinis immergatur, quarum frigore recreari
quamprimum, ac sensim reuiuiscere constat. Cuius
rei periculum faciunt indies peregrini & aduena
cognoscendarum rerum studiosi, pullos gallinaceos, aut
canes funibus nexos, aliudue quid vini in antrum proj-
cipientes. Leander Albertus memoria prodidit, Ca-
ruli VIII. Gallie regis iussu (cum is ante annos centum
quatuordecim plus minus, pulsus Hispanis, aliquandiu

regni

regno potiretur Neapolitano) asinum intrusum confe-
sum vertigine captum cecidisse & expirasse. Alius, qui
de belnetis illis scripsit ante ducentos ferè annos, teme-
rarium malum armatum suo tempore in eodem an-
tro perisse tradidit. Ceterum praesente Carulo prin-
cipe, veluti Corona Pighius meus asseruit se vidisse, du-
centos Hispani duos validos canes villaticos prosecere
in antrum, quatuor admodum reluctantes, sic vt idem
periculum & antea subisse viderentur. Extracti exa-
nimes, per aquarum baptismata reuocati sunt ad vitam:
sed alter eorum principis iussu retractus in antrum de-
nuo, cum periclitari coactus esset, nec anabaptismate
reuiuisceret, tanquam cadauer in ripa relictus est: non
tamen tamquam interposita mora, veluti excitus profundo
lacu resurgens, nonnihilque cespitans ac vacillans,
quam occisum potuit, fugam arripuit: cunctis, qui vide-
bant videntibus, & Carulo canem laudante, quod Orco
victima cadere nolisset. Post hac facem ardentem ul-
tra limites in cavernam porrexere: qua demissa solum
versus extingui protinus, euecta nonnihil in altum rur-
sum inflammari visa est. Illudque profecto docuit expe-
rimentum, spiritus ex fundo prodeuntes feruore siccita-
teque validiores in imo, mox leuia flammarum nutri-
menta dissipare: laxiores autem atque imbecilliores in
alto, rursus calidos ac pingues facis fumos inflammare:
quemadmodum videmus accense candele flammam
per alterius extincte fumum in admotam transilire, so-
lissime radios vehementiores speculo iniectos stupam
admotam comburere. Equidem cum ante annos, vt dixi,
vixit studiosorum causa peragrarem Italiam, dili-
gentius perscrutandi singula, ex quibus doceri possem
rapidine flagrans: & Puteolis iam dicta natura mira-
cula videns attonitus, caussas eorum non potui non

iii-

inuestigare propius. Non persuadebar enim Hydrargyri vel argenti vini guttas esse, quas à longè respicientes in extremo cauerna videbamus. Igitur iuuenili quadam audacia fossulam transgredior, & corpore paululum inclinato propius accedens, aqua limpidiſſima guttas esse, didici, digitisq; detergens eas è scabra mōis testudine comitibus meis ostendi: iussique vt crederent, vel mirarent & experirentur: Quod & factum fuit. Nam acceſſerunt ambo, scilicet Antonius Amstelius, & Arnoldus Nieldius Batavi Ultraiectini ex equestri stirpe iuuenes, qui erant eius itinervis mei comites. Et quamuis aliquantisper moram in antro traxerim, vel ad hora ſemunciam, ampliùsue; atque calores à pedibus per crura genuaq; ſenſerim exurgentes: non tamen vertigo, vel capitis dolor ullus acceſſit: sudores tantū in fronte ac temporibus ob loci caliditatem erumpabant. Experientia nos docuit itaque, feruores siue spiritus illos noxios prope ſolum, vbi primū erumpunt, vehementiores esse: atque opprimere ibidem animalia puſilla, vel quadrupedia verſus terram ſemper capite prona: atque aſtu nimio quamprimū ſuffocare vitales eorum ſpiritus, dum ſiccas illas & feruentes exhalationes anhelitu coguntur attrahere: quas aquarum repentina frigora rurſum expellunt, ſi conſeſtim ſtagno mergatur animal caloribus nimis oppreſſum. Interim ductor Italus, noſter ſtabularius, mirari vehementer temeritatem meam, obſtupescere ſucceſſum & exitum, & rogare non ſemel, an magiè peritus eſſem; nec aliud ſibi perſuadere, quàm me ſecretis quibuſdam incantamentis præſentiſſimam illam peſtem auerruncaſſe. At verò nos plebeiam hanc ſimplicitatem riſimus aſſatim, que magicis artibus adſcribere plerumque ſolet opera quacumque magna, & effectus raros, quorum cauſas

non intelligit. Iam ad iter noſtri principis reuertamur oportet, qui à ſcrobe Charonea ducitur ad Sulphuraria, ſicut nunc appellant hæc loca, poetarum fabulis antiquiſſimis celebria propter natura miracula. Etenim cecidere ſub his montibus Gigantes ſepultos eructare flammas ab inferis:

Sulphurarij
fontes.

Et moto ſcopulos, terrasque inuertere dorſo, mirum, quando terræ motus interueniunt. Montes autem ſunt ſulphuris, aluminis, atque vitrioli, vt appellant, venis fecundi: quorum præcipuus colonia Puteolorum antiqua vicinus admodum imminebat olim, reſte Strabone, nunc tamen ab oppido nouo diſtat ultra mille paſſus. Cuius vertex quondam præ altis perpetuis tandem ignibus depaſtus in vallem profundā ſubſediſſe, ex ipſa loci forma colligere eſt. Itaque qui quondā vertex, nunc ingens in plana valle ſoſſa eſt: que coſta vel latera montis olim, nūc ſcopulorum ac rupium cacumina ſunt, vallo quodam circum ambientium planiciem extenſam orata forma per pedes plus minus mille quingentos in longum, & in latum circiter mille. Plinius colles illos ab albedine Leucogæos, planitiem verò, campū Phlegreum à flammis & ardore vocari ſcripſit, cui Silius Italicus aſtipulatur. Cornelius autem Strabo forū Vulcanium appellat locum vbi & ab Hercule ſuperatos Gigantes quidam fabulantur. Colles illi paſſim ſlagrare videntur in imo fundo. Nam magnos vbiq; cum odore ſulphureo per plura foramina ſemper exhalant fumos: qui per omnem vicinam regionem ventis, etiam Neapolim vſque deſertur. Antiquitus hi colles, vt ex Dione Caſſio, atque Strabone colligimus, maiores quidem ignes uomebant: & alij vicini montes plures circa Lucrinum, & Auernum ardebant, & velut è fornacibus fumos eijciebant ſpiſſos, ac aquas igneas. Nunc temporis

Gigantium
carceres.

Leucogæi
colles & capus
Phlegreus.

Forum Vulcanium.

Fons sulphureus ebulliens

autem ipsa planities, nō secus ac colles Phlegraei flammis perperuis exhausti foraminibus infinitis cavernosi sunt, & materia, colorēque sulphureo flauent ubique. Solum itaque pedum ingressu cum tangitur, quasi tympanum propter concavitates resonat & crepitat: sentiēsq; non sine stupore sub pedibus feruentes aquas, fumōsq; densos & ignitos sibilare, ac fluere hinc inde cum magno fragore per tubos atque cavernas subterraneas vi exhalationum factas. Que quanta sit, experieris; si foramen aliquod obtures vel graui lapide, eundem mox impetum fumi videbis eicere. Lacuna ingens in eadem planicie semper reperitur aquis nigris bullientibus plena: que locum aliquando mutat, ac indurescentibus aquis (vt in lebece pinguedo frigescentibus per margines soler) arctatur vel ampliatur simul cum exhalationum impetu maiore, vel minore. Tum verò cum aderat Carulus, ingentis instar cacabi luto pleno bulliebat cum magno sonitu, fumoque, non tamen euehebatur extra limites, ac labra sua. At memini, cum ego locum perlustrarem, voraginem illam aquas ultra humanam staturam ad octo vel decem pedes in altum eiecisse in modum pyramidis; easque pingues ac luteas sulphureiq; ferē coloris. quod etiam vicini Puteolani non diffidentur; qui perhibent ad xvi. vel xxiv. aliquando palmas ebullire, cum tempestatibus aestuat mare. tum color aquarum varius, ac plerumque sulphureus, nimirum quas varia materia mixtas e profundioribus terra venis maiore cum impetu venti subterranei agitati marinis aestibus, & inter flammis inualescentes eructant. at cum venti sub terra quietiores sunt, haerent tantum in Lacunae faucibus, pingues ac nigra fuligine squalidas aquas propellunt. Hac quidē ingenij naturae secreta perscrutantibus offerunt considerationem haud

haud inutilem aut inuicendam, quam M. Cicero per-
 appositè, atque luculenter naturalia quoddam animo-
 rum pabulum appellat: utpote terrarum orbem non
 oblique solidum, sed anfractibus multis caernofum,
 uenas ac poris infinitis peruium esse, experientia cogno-
 scimus: atque velut corpus animantis viuum à conti-
 guis elementis aëre, aquaque motu continuo penetrari:
 ab ipsa vegetari, augeri ac minui cum plantarum
 & stirpium excrementis suis omnibus: quin etiam per
 fistulos suos meatus terram aquoris circumfusi vim
 multam absorbere, & spiritus uehementes aquarum
 concursum motūque concitare in imis eius visceribus,
 stricisq; latebris, ibidem collisos inter saxa ventos
 effruescere, & ignes incendere maximos: qui cum de-
 vorant obstantia queque; exhauriunt & euacuant
 terra penetralia, contrahunt eò per terrae poros, velut
 laxis & expansis fistulis, vicinos ventos & fumos simul
 ingentes: ubi tandem inualescentes supra modum, qua-
 runt exitum, horrendoque cum mugitu, terrarum ac
 montium conuulsione

Pellunt oppositas moles, ac vincula rumpunt.

Sicut latius in Etna sua Cornelius Senerus doctissimus
 poeta cecinit. Atque hisce de causis terrarum motus,
 voragines & hiatus exurgunt: nec non flammarum
 eructationes, ignium riuus, bullientēsq; fontes, atque
 fruide e terris exhalationes oriri hinc constat. Memo-
 ria proditum autem à Dione Cassio, iam dictos montes
 Puteolanos suo tēpore plures habuisse fontes fluidorum
 ignium, in quibus aquae nimis caloribus ignescerent, &
 ignes aquarum commixtione liquefcerent: sic vt con-
 traria illa elementa nunquam separarentur. Ceterum
 uenit quoque temporis videmus ibidem aquis conseruari
 atque nutriti flammis & sulphura, totq; iam seculis

Pabulum animi
 naturae con-
 sideratio.

Terrae motuū
 causae.

Ignium sub-
 terraneorum
 causae.

Contrariorū
 elementorum
 connexio.

perpetuari, nec consumi; quamvis in iisdem ferè meatibus semper durent, atque scatulant. Quod item poeta Severus non praterijt, pulchrè canens in *Aina sua*, quo pacto flamma nutriatur humoribus:

Atque hæc ipsa tamen iã quondã extincta fuissent,
Ni furtim aggeneret secretis callibus humor
Materiam, siluamque suam; pressoque canali
Huc illuc ageret ventos, & pasceret igneis.

Iam & de campis Phlegrais, & eodem, de quo nunc agimus, loco inter Neapolim & Cumas dicit, quod Eius ab æterno pinguefcens vberè sulphur

In merces legitur. *Quemadmodum nunc temporis veltigal ingès ex sulphurarijs illis atque aluminis mercibus regi provenire dicitur. Videmus insuper aquas illas sulphureas maris salisugine, cineribusq; incendiiorum infectas, cum longius profluendo refrixerint lapidescere, atque propagare vim eandem in amnes ac riuos, quibus commiscuntur: experimenta non solum ibi, sed & in aliorum Italiae fluminum aquis occurrunt omnium oculis; ut in Anienis, Albula, Velini, Nari, & aliorum, qua riparum margines, & aquaductuum formas, per quas flunt; item aquarum castella, in quibus stagnant & conseruantur, solent incrustare. Luce clarius constat, & videmus indies, earundem aspergibus continuis ligna, plantas, stirpium ramos, truncos, ac radices, herbarumq; stramina ac folia sensim corticibus lapideis involui atque vestiri. Quin illas casu formari in coriandri, anisi, fœniculi, cinnamomi, amigdalorumve dulciarias quasi condituras, veluti saccharo candidissimo tectas: quibus incantum, & avidum gulonem decipere haud difficile est. Nec sanè nobis absurdum videtur, neque etiam ex Vitruvio, Seneca, Dione, Plinio & alijs, qui de Vesuvij & Puteolans miraculis scri-*

Curaque nò.
nulla lapid-
ficant.

scripserunt, aliud ferè colligere est; quàm aquas naturam atque contagionem illã accipere ex tenuissimis exstarum glebarum cineribus, quos ignis velut in atomos partim contrivit, partim in liquores dissolvit, vaporq; subterraneorum incendiiorum per terrarum ac fontium intervenia permeans egerit. Videmus etenim densiorem quoque terram ac saxa similibus incendijs exhausta, dissolutaque in grossiorem pulverem, quem Puteolanum à loco veteres nuncuparunt, receptis aquis conglutinari & humore solidescere in saxum. Et aquas per ea loca permeantes vicissim tale quid glutini contrahere; ut corpori, quod contingunt, cohaerescant, & coeant in petram. Stupenda, me hercle, visu in Apennini speluncis & cauernis occurrunt eius rei miracula sub Anienis alveo veteri in *Aequicolis ad Vicum Varium*, siue *Varronis*, ut de nomine docti discrepant; in quibus olim stillantes per rupium fissuras, ac hiatus aqua, dum sensim in saxa concrescunt, multiformes atque sublimes columnas, arborum magnarum ramosos truncos, centaurorum ac gigantum monstrosa corpora temerè cadendo fabricarunt. Ingredere speluncas obscuras, vel potius cacum labyrinthum cum tadis; inuenies affatim, quibus indagatorem rerum secretarum animum pasceret & satiare poteris. Sed lumen obserues oportet diligenter, ne vesperilionum ingruentium crebro volatu suffocetur; quorum aliquot milia in ijs antris stabulantur, atque dum lucem diurnam fugiunt; eò se, tanquam in tuto castra recipiunt. Carulus cum colles *Leucogæos* & in eorum circumquaque radicibus diuersas medicatorum fontium ac balneorum scaturigines, vaporaria, cryptasq; perlustrasset, per veteris colonia ruinas latè patentes perijt *Puteolos*. Excepit eum in itinere præfatus, oppidana nobilitate, *Hispanorumque pedulum*

Pulsis Puteo-
lanus.

Speluncæ in
Apennino ad
Vicū Vanum.

Vesperilionū
castra.

Carulus ve
Puteolis ex-
ceptus.

fratellitio stipatus, & duxit in hospitium quod illi Cardanalis mandato praelatum & regali sumptu splendidum praparauerat. Nil deerat quippiam, quod ad eum honorifice tractandum cum comitatu requiri poterat: tempus dumtaxat & ocium ab officiosorum hominum strepitu atque concursu desiderabatur; ut rectè cuncta visu in vicinitate digna cognosci possent: quod valde molestum Coronæ Pighio fuit. Etenim florente Romano Imperio, fuit ille maritimus tractus Campaniæ circum Cumas, Misenum, atque Puteolos, propter calidam temperiem, sitis amenitatem, agrorum sibi uberrimam copiam, agrorumque summam fertilitatem nobilissimam, ideoque frequentibus, & penè contiguis optimatum praedijs, principumque virorum sumptuosissimis villis ubique locorum excultis renitebat. Nec ulla pars Italiae prouinciarumque Imperij Romani visa fuit accommodatior ad earum spolia delapidanda, vel ad opes orbis terrarum effundendas: quam ille Campanus ager à Capua Neapolim, ulteriusque protensus, atque inde per littus usque Cumas recurrens; ubi Liberi Cererisque certamen esse dicitur: in cuius ora maritima atque insulis vicinis luxus atque deliciarum illecebre Sirenium domicilia atque diuersoria constituerunt in antiquissimis poetarum fabulis. Quapropter etiam non inepte veterum poetarum quidam non postremi volunt, non in Ogygia Thebanorum, vel Lacinij promotorij, sed in Puteolani litoris insula contigisse, quæ de Vlyssæ & Calypsone nymphæ narratur. Hac autem dea nomen à cultu & deliciis obtinuit, quam & Homerum $\epsilon\upsilon\pi\lambda\omicron\upsilon\delta\alpha\upsilon\upsilon$ appellat, quasi pulchris cincinnati bene comptam. Nil etiam Puteolano litore cultius, deliciosumque magis mari quoque hospitalius esse solet: ut ibi Vlyssæ cum nymphæ diuersatum peregrinationis ac summi fthacensis

imme-

immemorem habuisse fingant. cuius item apud Dionem Cassium, atque Philostratum Lemnum in Apollonij vna mentionem factam inuenio. Et quamuis in præsentiarum ibidem omnia sint ruinis oppleta, nec non bellorum temporumque iniurijs prostrata iaceant: infinita tamen sunt, quæ non perfunctoriam, sed diligentem considerationem flagitant ab ijs, qui ex antiquarum artium & historiarum indagatione fructus aliquid consequi volunt. Jam verò Puteoli iuxta litus ad sinum maris imposita colli ciuitas est: quæ licet non inelegans aut exigua sit; nulla tamen ex parte respondet opulentia, vel amplitudine veteri colonia: quemadmodum ex vjs siliæ stratis, & publicorum adificiorum fundamentis colligimus. Huius enim partem iam occupauit haud exiguum mare; magnam terremotus & bella sepeliere. Antiquissima fuit olim Græcorum colonia, Tarquinio Superbo regnante per Samios condita in fine Olympiadis LXXII: sicut Eusebius in Chronico prodit, & Stephanus Buzantius astipulatur in urbium onomastico. Cùm scilicet Samiorum respublicæ tyrannide premeretur trium fratrum, Polycratis, Syli, & Pantagnosti. Tum & Pythagoras Samius fugiens relicta patria manebat apud Crotoniatis potentes Italiae populos, atque princeps nouam philosophiam, quam Italicam appellarunt, inueniens, admodus clarus habebatur. cuius legibus Itale Græcorum ciuitates reformatæ per trecentos eius discipulos, ut Diogenes Laërtius scribit, aristocraticam in rebus publicis administrationem acceptarunt, feliciterque per aliquot secula continuarunt. tunc & hanc Samiorum coloniam à iustitiæ principatu, ac sanctissimo Imperio Dicaarchiam nuncupatam volunt: quo nomine Græci scriptores omnes illam appellarunt, ac sapius etiam Græcorum exemplo Latini. Strabo Dicaarchiam ali-

Puteoliciui-
tas vetus.Samiorum
colonia.Cur Dica-
archia dicta.

h 4

quando

Cur Puteoli
dicta.Praefectura
quādo i. simūQuando co-
lonia Roma-
norum facta
primū.

quando Cumanorum emporium fuisse scribit, appellatamque dein à Romanis Puteolos, vel à puteorum frequentia; vel ut aliqui volunt, ab aquarum salicentium putore sulphureo. In potestatem verò Romanorum venisse constat Annibalico bello Capua obsidione capta, gravissimèque multata propter perfidiam, & ingratitude. Cuius magistratum, atque libertas omnis adempta est; impositusque quotannis à populo Romano praefectus, qui ius diceret, anno urbis DXLII. Tum oppida Campania plura, quòd Annibalem armis defendissent, eandem fortune conditionem subiere, sicut ex Livio manifestum fit. Itaque Sex. Pompeius nominat Puteolos inter decem Campania praefecturas, in quas praefecti iuris dicendi quotannis à populo Romano creati mittebantur. Lege Acilia deinde post annos XVII. eò colonia deduci civium Romanorū cepit inter quinque maritimas, quae lege eadem tribunitia tum deducta sunt, anno urbis DLIX. ut Livius auctor est. P. Scipione Africano II. & Ti. Sempronio cos. Velleius autem Paterculus tribus amplius lustris tardius deductam ex quorundam opinione tradit, additque non hoc plane tamen liquere. Ceterum à Livio nil ferè discrepant Puteolana monumenta vetusta, quae Neapoli quondam exscripsimus in adibus Hadriani Guilernij, viri non minus humanitate summa praestantis, quam eruditione & antiquae historiae studio praeclari. Ubi inter alia multae vidimus; unam ex marmoreis tabulis, in quibus publicorum operum in eadem colonia faciendorum lex architectonica secunda legebatur, quae Publio Rutilio Ruso, Cn. Mallio Maximo cos. lata fuerat, urbis anno DCLXIX. sicut Capitolini Fasti demonstrant. Atque is fuit tum annus deductae coloniae Puteolanae nonagesimus, ut in ipso capite legis ostendunt haec verba:

A. B.

AB. COLONIA. DEDUCTA. ANNO. XC.
N. FVFDIO. N. F. M. PVLLIO. DVO. VIR
P. RVTILIO. CN. MALLIO. COS
OPERVM. LEX. II.

Ex quibus liquide constat, eius colonia deducta primum annum fuisse M. Porcio Catone, & L. Flacco cos. urbis DLVIII. quā Livius anno sequenti DLIX. deductam dicit. Augustus denique bellis civilibus victor, cum pace parva Ianum clausisset, & veteranis militibus praemia daret, inter duodeciginta colonias, quibus, ut Suetonius ait, Italiam frequentavit, & Puteolos coloniam militarem fecit. Id ipsum nobis ex Frontini fragmento de coloniis militaribus manifestum fit. Nimirum Puteolos ab Augusto deductam, & coloniam Augustam appellatam tunc esse; agrum eius in iugeribus veteranis & tribunis legionarijs assignatum fuisse: iter tamen uno latere pedum xxx. populo deberi. Ex praedictis autem liquet eius coloniae antiquitas, in eamque capius deductos vel adscriptos esse colonos: quapropter tam dudum suspectus mihi fuit Taciti locus Annalium lib. xiv. tanquam truncus & male multatus per Livianorum ignaviam: quem optarem doctos, ac imprimis Iustum Lipsium, pensitare, & excutere diligenter, qui nunc temporis praeclaram in illo auctore restituendo illustrandoque navat operam. Etenim in actis anni urbis DCCCXII. Nerone Aug. iv. & Cossio Lentulo cos. legimus haec Taciti verba: At in Italia vetus oppidum, Puteoli ius colonia, & cognomentum à Nerone adipiscuntur. Et nil addit praeterea, quasi non antea ius habuissent, quod tamen ante annos ccxi. Puteolanis fuisse docuimus ex Livio. Sed cur non verius, per antiheton, una, quae deest, adiecta vocula, sic legeretur? At

Colonia militaris quando facta.

Cornelii Taciti locus mutilus & truncus

b 5 in

in Italia vetus oppidum Puteoli novum ius colonia, & cognomen à Nerone adipiscuntur. Nam cum prius colonia Augusta, tum etiam Augusta Neroniana dicitur: ut novum ius ac cognomen tum etiam deducta fuerit. Nec explicat Tacitus causam tum deducta colonie, vel qui nam eò, vel quale nam ius adepti fuerint; ut plura deesse videantur. Etenim, At, copula discretiva superiorum dictorum, ac differentias rerum notans; & dein particula (non tamen) in medio sequentis periodi, truncum esse locum ostendunt; cum intuentibus nebulas offundant, atq. scrupulos diligenter excutientibus moneant: qui nescio an auferri rectè possint, nisi in hanc ferè sententiam totum illum orationis circuitum suppleamus. At in Italia vetus oppidum Puteoli * novum * ius colonie & cognomen adipiscuntur * aequè cladem passi. Quis irritum principis beneficium fecere coloni ex diversis legionibus undecumq. coacti. Numero licet frequentes, ut * veterani Tarentum & Antium adscripti, non tamen infrequentia locorum subuenerè, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Atque eo modo discernitur per, At, copulam inter Laodicea Puteolorumq. fortunas; quarum urbium illa proprijs viribus renaluit, hac verò nec suis, nec principis beneficio resurgere potuit, sicut nec Tarentum, nec Antium. Cuius etiam infelicitatis causas pulchrè Tacitus mox explicat. Sed examinent, inquam, locum docti, asteriscis notet hiatum, donec ex antiquis exemplaribus quid certius constet. Iam verò non diu post Neronem denuo Puteolos deductam coloniam Vespasianorum sub Imperio, tumque Flavianam appellatam fuisse, animadverti ex antiquis eius colonie monumentis; quas ipse, cum ibi essem, diligenter exscripsi. Nā inter ea tunc repperi quadratum

Colonia Aug.
Neroniana
Puteolanorum.

Colonia Flavia Aug. Puteolanorum.

marmor ingens literis pedibus insculptum, ac maribus fluctibus diu pulsatum, veluti exesi docent undecumque characteres: in quo pars elegij adhuc extat plusquam tertia in arcu marmoreo quondam inscripti: quæ gratitudinis ergo Colonia Flavia crexerat Antonino Pio Casari propter portus structuras, eius libertate restauratas. Fragmentum elegij paulo post adscriptum. Carulus ante prandium Puteolis in oppido atq. vicinia, quæ visu digna, perlustrat. imprimis summum templum D. Proculi martyri nunc sacrum, quod Augusto Casari dedicarat opere Corinthiaco pulcherrimum Calpurnius: quemadmodum porticus in frontispicio tituli fragmentum testatur his verbis:

* L * CALPURNIVS. L. F. TEMPLVM.
AVGVSTO. CVM. ORNAMENTIS. D. D.

Quis autem fuerit hic Calpurnius L. F. queritur inter tot Calpurnios illustres sub Augusto, qui non infirma feris inter primos templum illi vino dedicavit. Si coniectura locus, nemo meæ vicinior est eorum temporum; quam L. Calpurnius L. F. Piso Frugi, qui post consulatum & provinciam in urbis etiam præfectura successit. T. Statilio Tauris consuli, ac triumphali, & eandem sub Augusto Tiberioque viginti per annos administravit, ut auctor est Tacitus Annalium lib. v. qui patrem eius censorium fuisse testatur. Quare non potuit non pater eius esse L. Piso tantopere M. Tullij oratoris facundia profectus, quod in ipsius consulatu pulsus in exilium fuisset: qui censuram gessit anno urbis DCCLII. bellante cum Pompeianis Casare dictatore. Inter amplissimos enim honores plurimos gens Calpurnia duas tantum censuras habuit: quarum priore L. Piso Frugi, qui tribunus plebis legem primus de repetendis tulit, post consulatum functus est anno urbis DCXLV. & ante se-

Templum
D. Proculi
olim Augusti,

L. Calpurnius
Piso Frugi.

continuum

cundam iam dictam LVIII. ut praefecti urbis ille pater esse non potuerit. Non tempus edax rerum, non hostiles iniuria tot saeculorum spacio soliditatem eius adificij conuelleret potuerunt. Nam ex quadris marmorum trabibus ita compactum est, ut uno ex saxo videtur, & vix iuncturas ostendat. At terrae motuum impetu crebri nonnihil illud conquassarunt, ut tympani dexter decidit angulus cum tituli parte, & scissurae quaedam videantur. Quare non prouidit architectum operi ad vnguem factio nomen suum adscribere, qui fuit L. Cocceius L. & C. Postumiorum libertus Auctus: ut in pariete templi sinistro legitur his characteribus:

L. COCCEIVS. L.

C. POSTVMI. L.

AVCTVS. ARCHITECT.

Templum
Neptuni.

Aliae, quae plures ibidem ades sacra fuerunt, vel funditus interiire, vel grauiore passae sunt iniurias. Templum Neptuni, in ea colonia magnificentissimum fuisse constat ex Cicerone, visunturque adhuc eius reliquiae magna ad eadem D. Francisci, utpote testudines, arcus, grossi, atque alti muri cum statuarum loculis. Sed omnia nunc columnis marmoreisque ornamentis suis nudata sunt. Apparent item non procul ab amphitheatro vestigia & ruinae templi, quod opulentissimum exstruxerat Antoninus pius Augustus Hadriano patri Imp. mortuo Baias in Ciceroniana villa, velut Spartianus auctor est. Ex eius ruinis statuae pulcherrimae plures, columnarum atque marmorum ingeniosa fragmenta proximis annis extracta sunt, cum Nerva, Traiani, atque Hadriani Imperatorum elogijs: patri videlicet, aui, ac proani. Quibus in Diuorum numerum relatis, ibidem Antoninus sacrificia, agones, flaminum ac sodalium sacerdotia instituerat; unde &

Templum
D. Hadriani
Augusti.

Antoninus
Aug. cur pius
appellatus sit.

Pij cognomentum ipsum obtinuisse quidam opinantur, ut ex eodem Spartiano, & Iulio Capitolino discimus. Nympharum verò templum fluctus marinos, aut terramotus absorbuisset verisimile est: quod extra Putecolos in litore maris fuisse Domitiano Imp. legitimus apud Philostratum Lemnium in Apollonii Tyaneii vita libro viij. Ex albo lapide constructum, & vaticiniis olim celebre scribit, in eoque fontem aqua perennis fuisse, quae nunquam summa crateris labra excedere, nec exharuendo decretere visa fuerat. Sed haec cum infinitis alijs veterum monumentis iam interierunt. Fons tamen aquae dulcis in mari ipso non procul à continenti apud viam Campanam exiit adhuc cum impetu vehementi; cuius scatebra in fundo pelagi tranquilli ex arenis emicans spectaculo semper est, & ingentem cunctis praebet admirationem. An verò ibidem Nympharum templum quoque fuerit, videant antiquitatum studiosi. Nec adeò haec absque veri coniectura Philostrati verba diligenter excutienti videbitur, referentis Apollonium Tyaneum apparuisse discipulis Damidi ac Demetrio extra Putecolos secus mare in templo Nympharum de dicti fontis natura disputantibus; ubi Calypsonis est insula, & contigisse feruntur, quae de hac, & Ulyssae narrantur in fabulis. Jam in colonia veteris fere medio visitur adhuc amphitheatrum ex quadrato saxo perpendiculari & integrum penè. Quod quamuis terramotibus nonnihil deformatum, saxiisque multis spoliatum sit, atque eius arena nunc aratro saepius profundatur: apparet attamen eius forma & magnitudo circumquaque protensa circulo oblongiore, quam Caesarum temporibus in usu fuit. Interioris enim area longitudo est pedes CLXXII. latitudo tantum XCII. quemadmodum Leander Albertus eandem dimensus est. Amphitheatrum anti-

Templum
Nympharum
litore maris
extra Puteco-
los.

Fons aquae
dulcis in mari

Amphithea-
trum.

antiquissimum esse colligit Ferrans Lofredus Marchio
Trenicinus, & ante libertatem à Caesaribus oppressam
extructum autumat; quandoquidem marmoris inscrip-
tio vetus ibidem reperta est; quæ docet sub quibus con-
sulibus Puteolanorum impensa publica restauratum
hoc opus fuerit. Quam quidem inscriptionem videre
mihi, quod doleo, non contigit. Aquæductuum reliqua
multa, qui vel montes penetrabant vel ambiebant cir-
cumducti, sparsim ubique locorum apparent. Nec nu-
merari facile possunt aquarum castella multiformia,
partim integra, partim terræmotibus subuersa: quo-
rum sunt subterranea pleraque, & admodum spaciosa,
labyrinthis per angustias, & ostiola, semita, quæ flexuo-
sas diversimodè fabricatis inextricabilia sine lumine,
funiculo, aut peritissimo duce. Aquarum igitur dulcium
copiam abundantem in litore, & illo maritimo tractu
cultissimo maximis impensis Romanos olim congestisse
cognoscimus: quibus quod natura negavit, labor & in-
dustria semper & ubique suppeditarunt. Inscia veteris
historie plebecula per usus ignorantiam hæc similiaque
adificia nominibus ridiculis insigniuit; piscinas mira-
biles, centum cellas, & cryptas Traconarias appellando.
Nec minore macularunt ineptia fontium, thermarum,
& hypocaustorum nomina: quæ inter Puteolos, Mis-
enum & Cumas varij generis ac medicaminis efficacissi-
mi aduersus morbos quoscunque numero ultra qua-
draginta reperiuntur. Ceterum nostri nunc non est insti-
tuti, singulatim hæc omnia persequi, cum Leander Al-
bertus, & alij à me prius adducti, quæ rara, & visu di-
gna in ijs locis reperiuntur, locupletissimè insinuandum
explicarint. Ad quos avidum huius cognitionis lecto-
rem remittere satius videtur. Cum ex iam dictis præ-
cipua quæque Carulus, alijsque perlustrassent, ad pran-
dium

Aquæductus.

Aquarum ca-
stella.

Thermæ &
hypocausta.

Sinum Baia-
num nauigat
Carulus.

lum in Auriano præparatum pergunt: atque ibidem
caulis reflecti permagisficè; totum litoris tractum à
meridie celocibus speculatorijs percurrunt. Et stabant
ad Misenum triremes duæ præsto futura, si forte prin-
ceps sereno calo trajcere in vicinam Anariam, naturæ
miraculis, & thermis varijs celebrem vellet. Ve-
nim temporis angustia impedimento fuit, neque is dies
sufficere rebus in continenti visundis potuit. Declinè
tunc peregrinum spectatorem non immerito tanta rerum
miracula passim occurrentia. Nam excunibus ad
litus, apparent à longè tanquam alti in undis tumuli,
vel colles aliqui Gigantea veteris portus opera: pile-
morum vastissima tredecim turrium quadratarum
collarè mari exurgentes, fornicibus densissimis connexæ
portis in formam quondam omnes quæ fuerunt. Nunc
vero tempestatibus, atque vetustate structura tam stu-
penda soliditas diuisa est; & concamerationes collapsæ
multis in locis pilas ab inuicem separarunt, ut ab una
in aliam non pateat transitus. Vniuersum opus lateri-
um est, testudinèque spissas ac fornicatus è lateribus
cæcis in quadrum bipedalis latitudinis citius credere
est terræmotuum, quam fluctuum vehementes impetus
dissoluisse. Latissimi pontis forma procurrisse constat
in mare, & circumflectendo se non nihil arcus in modum,
litus atque Auernum respexisse; atque ita defendisse
portum aduersus tempestates & æstus aperti maris:
cuius impetum periculosum spissitudo pilarum facile
uercebat. Fornicibus idcirco concanum ac perniam
opus antiquitas fecisse videtur, ut fluxu atque refluxu
continuo limum expurgarent undæ marina; quem rui
& aquæ pluuiales è continenti & vicinis collibus de-
fluantes in portum ingruunt: qui alioquin congestus
indem, annorum paucorum intervallo profunditatem
illius

Portus anti-
qui Puteo-
lani
descriptio.

Cur moles
Puteolana sit
fornicibus
concaua.

Moles eur di-
catur.

Pons Caligule

illius adimpleret, nisi per meatus unde inter pilas in-
gruentes limum ac terram è solido maris fundo discen-
terent, & euerrere. Quod sanè vitium in Neapoli-
tano portu, & in multis alijs ag gere continuo sepius
nunc primum agnoscitur. Moles Puteolanam a ma-
gnitudine vocat Suetonius Tranquillus in vita Ca-
ligula, quæ per maris sinum Baias vsque per tria milia
sexcentos fere passus pontem temporarij ex nauibus ad
anchoras collocatis fecisse Caligulam scribit ag gere
terreno superiecto, & in Appia via formam directo.
Per quem vltro citroque commeanit biduo continenti.
Primum in equo phalerato, deinde quadrigario in ha-
bitu in curriculo biungi, comitate pretorianorum agmi-
ne, & sequente in essedis cohorte amicorum. Denique
cum multos è litore in pontem euocasset ad se, repente
præcipitavit omnes; quosdam gubernacula nauium ap-
prehendentes remis contisq; det rudi in mare iussit. Has
eius monstri ludicra tum ibidem spectacula fuere. Igitur
ante Caligula tempora molem istam stetisse, haud dubiè
colligimus: atque etiam silice stratam, pluteisque mar-
moreis ab vtroque latere septam fuisse putamus. Pila
appellat Seneca in epistola LXXVIII. Omnis, inquit,
in pilis Puteolanorum turba consistit, cum Alexan-
drinarum nauium conspicitur aduentus. Itaque
Puteolanis, quando sudum erat, moles ista tanquam
in hypethrio perincunda deambulationis commodita-
tem præbebat. In cuius ingressu stetisse diximus subli-
men arcum marmoreum Antonino Pio Aug. quon-
dam à Puteolanis erectum gratitudinis ergo, quod ad
molem portus restaurandum liberaliter reip. subue-
nisset: quemadmodum ex elogij fragmèto nobis liquet,
cuius autè mentionem fecimus: quodque hic studi-
um in gratiam adycere libet:

Arcus Anto-
nini Pij Aug.
marmoreus.

AESARI, DIVI,
PATRICI. NEPOTI. DIVI,
ONINO, AVG. PIO,
OLONIA. FLAVIA
VPER. CETERA. BEN
VSPILARVM. VIGINTI.
QVO. ET. MVNITION.

Et quamuis hæ pauca characterum eius reliquiæ,
marinarumque aquarum attritu non parum defor-
mata sint: attamen ex arcu tali ibidem decidiisse, qua-
lem in Anconitano portu Traianus Aug. habet, ipsius
elogij forma demonstrat: cuius argumentum, ac sen-
tentiam ex paucis istis characteribus non solù diuinare,
peruicaciam ex ipso linearum ductu atque ordine qua-
libet conq. supplere nos posse videmur in hæc fere modò.
IMP. CAESARI. DIVI. Hadriani. filio. diui. Traiani.
PATRICI. NEPOTI. DIVI. Neruæ. pron. T. Ael. Hadriano.
ANTONINO. AVG. PIO. pont. max. trib. pot. * cos. * p. p.
COLONIA. FLAVIA. Aug. Puteolanorum.
Quod VPER. CETERA. BENEFICIA. ad. huius. etiã. tutelam.
PARTVS. PILARVM. VIGINTI. molem. cū. sumptu. formicum.
reliquo. ET. MVNITION. ex. arario. suo. largitus. sit.
Ad stipulatur huic elogio non parum Jul. Capitolinus,
scribens in Antonini Pij vita, ipsum multas ciuitates
adiuuisse pecunia; ut opera publica vel noua fierent,
vel vetera restituerent. Cum emporij atque naualium
antiqua & vasta fundamenta perlustrassent, Carulus
à portu, atque pilis nauigio recta traiecit ad Miseni
promontorium Virgiliano carmine, celeberrimumque au-
ctorem scriptis famosum, & immortale. Mons ille pro-
currens in mare sicut olim, ita nunc etiam cryptis atque

Miseni pro-
montorium.

AESARI,

CANET-

cauernis multis pertusus atque concavus est, ut admodum appositè poëta ingeniosus, ac locorum illorum gnarus, Aerium prius appellatū fuisse canat, quasi propter meatus & concavitates ventosum. Insuper sub eodem mortuo, vel immolato ad Auernum, ut Servius tradit, Miseno tubicini remigiq; suo sepulchrum Aeneam posuisse: qui, inquit Aeneidos libro vi.

Imponit suaq; arma viro, remumq; tubamq; Monte sub Aërio, qui nunc Misenus ab illo Dicitur, æternumq; tenet per sæcula nomen.

Classis ad Misenum.

Insinuans & designans per remum ac tubam, montem illum celebrem perpetuo futurum, propter classē atque bellicarum navium stationem, quam ibi iuxta Misenum Augustus ad tutelam maris inferi mediterranei tunc collocaverat primum. Accommodavit stationem illam M. Agrippa, sicut à Dione memoratur, bello Siculo contra Sex. Pompeium præfectus classis ab Augusto factus, atque in eo sinu maris posuit, qui inter Misenum & Cumas collibus cinctus instar luna corniculat & incurvus & inflexus erat: loco nimirum capacissimo, vel maxime classi opportuno propter viciniam maris sinus triplices ab altero Miseni latere inter Baias atque Puteolos ingruentes: Baianum videlicet, Lucrinum & Auernum lacus: quedā maris ocia pulchre nuncupatos à L. Floro. Quorum Auernus ab intimi stationis sinu (quem Mare mortuum nunc appellant, quod eius faucibus oppletis arena stagnum, vel palus videatur) vix mille passuum spatio distat. Itaque classiariorum militum hibernis ora circumvicina, atque etiam Misenus mox adaptari cepit. Excisus Auerni saltus propter silvarum densitatem aëris salubritati adversus, sicut Strabo, & commentator Virgily Servius tradunt. Perfossi montes, atque dura canies, quo viderent

Auernus.

paterent plane per compendia ad Baiani Lucrinique interiora. Atque ne deesset unquam aquarum dulcium copia, maximis sumptibus laboribusque fluminum ac fontium procul adducuntur rivi; edificantur cisternæ & aquarum castella spaciofa & multiformia pro locorum oportunitate; vel in plano, vel subterranea: atque etiam in excisis montium penetralibus, uti per aestivos calores frigida semper esset præsto. Hinc est quod videmus magna ex parte Miseni montis exhaurita visera: immo totum ferè concavum & cacumine pensile esse. In quo nunc etiam apparent lavationum solia, balnea, lacus, & ad canas faciundas triclinia. Nam cryptis, viis, edificijisque fornicatis intus plenus est, quæ crebris hinc inde columnis incumbunt, partim lateritiis, partim ex ipso montis saxo caesis. Atqui inter ea quidem utilissima imprimis est spectabile castellum illud aquarum amplissimum, quod Traconariam cryptam appellant vulgo, à fistulis siue meatibus, ut aiunt, per quos in illud aqua pluvia ex promotorio defluebat. Eius, me hercle, capacitas est immensa, quæ multis doliorum milibus impleri nequiret. Nam in altum exurgit ultra pedes xxxv. longitudo latitudoque non satis comperta est, quia collapsa restudines quedam loca ruinis oppleuerunt. Intus autem omnia tectorio denso tunicata sunt, quemadmodum castella eius generis munire contra fissuras consuevit antiquitas. Medium eius spatium patet inter duos parietes in longum pedes cc. in latum pedes octodecim. In utroque latere medij transitus per portas quatuor intratur in cellas amplas quaternas, quarum restudines decussatim fornicibus iunctæ parietibus intermediis impositæ sunt. Sūt nō minoris amplitudinis & alia in vicino castella, structure tamē artificio, & mole differentia. Centi camerellas, quod vulgo nunc appel-

Aqueductus & aquarum castella.

Misenus eodem cauus.

Traconaria crypta.

Centi cellæ.

lans

lant à cellarum, in quibus aqua conseruabatur multitudine, inter eius generis opera non minus est admirabile tam magnitudine, quam architectura. Cuius interiores parietes decussatim inter se commissi totam sustinent testudinem, & quadratas efformant ubique cellas, ostiis angustis à quouis latere peruias ad iniicem: ut penetrare in singulas serui publici possent, cum aquis exhaustis castella purgari debebant. Per concamerationum testudines spiracula & foramina sunt, per qua tanquam è puteis aqua in usum quemlibet hauriri poterant. In piscinam quoque mirabilem, ut noto nunc nomine nuncupem celebre castellum illud, princeps Carusius tum ducebatur: quod integrum penè totum adhuc conspicitur in cliuo Miseni promontorii classis portum, ac Camas versus. Spatio patet illud edificium, ut Leander Albertus adfirmat, inter quatuor extremos parietes in longum pedes D. in latum pedes CCXX. Cuius suprema concameratio modicum à parietibus subuexa pilis XXVIII. quadratis innititur pedes ternos ab unoquoque latere crassis: qua quatuor ordinibus numero duodenario partite symmetriam quinqueplicis porticus elegantem per castelli longitudinem efficiunt. Totum opus est lateritium, summe soliditatis propter murorum crassitudinem magnam: cuius interiores parietes atque pile diligenti rectorio contra percolationes aquarum vestitæ sunt. Atque in testudine sunt item foramina multis in locis, per qua olim aqua hauriri solebat. Et ex alto patebat ingressus utrinque, tam à fronte, quam à tergo per scalas lapideas graduum XI. quorum alter iam obstructus est. Pavimentum à lateribus altius est ad mediam porticum usque, per cuius intercolumnia gradibus quinque descenditur utrinque, in aliud inferius media porticus, in cuius

Piscina mirabilis.

sine gradibus rursum aliquot descenditur in humilium aliud quoddam solium iuxta scalas & ingressum obstructum; in quod olim aquarum sordes confluxisse videntur, qua per scalas exhaustis aquis denique per castellarios seruos exportabantur. Pavimentum autem omne ex opere signino densò diligentissime constipatum atque complanatum est; ut nunc etiam temporis aquas facile contineat pluuus infusas, & in infimo dicto solio resurgentes. Tanta molis fabricam quis primus edificauerit, coniecturae sunt variae. Plures arbitrantur L. Licinium Lucullum auctorem esse, propter vicinas ville Lucullianae ruinas, quam ipsum magnificentissimam in Baiano ad Miseni promontorium habuisse constat ex Plutarcho & Marco Varrone de re rustica: quibus ad stipulantur etiam Suetonius, & Corn. Tacitus, cum scribant in eadem villa decessisse Tiberium Imperatorem, quando tempestatibus impeditus non poterat eger inde transire in insulam Capreas. Sunt qui Neronis opus illud autumant esse, atque inde piscinam quoque nunc appellari; eo quod apud Suetonium in eius vita legatur, Neronem inchoasse piscinam à Miseno ad Avernum coniectam, porticibusque conclusam, quo quicquid totis Baijs calidarum aquarum esset, committeretur. Ceterum hac quidem coniectura, non mihi, non alijs, qui loca illa diligentius perscrutati sunt, & veterum similibus structurarum rationes non ignorant, satis probatur; quibus nil aliud unquam, quam aquarum castellum fuisse videtur. Et quia hac tanta magnitudine, atque capacitatis vasa vel castella, quae tria iam descripsimus, tam sibi propinqua, portuique vetusto, maris mortuo vicina reperiuntur: non absurde quis opinari posset, ad usum classis, atque classiariorum militum, quorum ibi hiberna, stationesque perpetua fuerunt,

Castellarij serui publici.

Augustum, successorēque principes ea condidisse. Castrorum enim in ijs locis magna sunt vestigia, classiariorumque militum epitaphia ē sepulchris vicinis extracta me quondam vidisse, & exscripsisse memini; in quibus etiam erant expressa pratoriarum navium nomina, veluti Fides, Isis, Gallus: in quarum classe singuli militauerant. Breuiora ex his quaedam studioforum antiquitatis in gratiam adscribere non pigebit:

D M
C. SENIO. SEVERO
MANIPLARIO. EX. III. FI
DE. NATIONE. BESSVS
VIXIT. ANNOS. XXXXVI
MILITAVIT. ANNOS. XXVI. AEMI
LIVS. DOLENS. ERES. B. M

FECIT

D M
TI. PETRONI. CELERIS
NAT. ALEX. EX. III. ISIDE. VIX
ANN. XL. MIL. ANN. XVII. TITI
VS. AQUILINVS. EPIDIVS. PANS. III. I SID
H B M FECERVNT

Habebant etiam ibi continuè manentem classis praefectum. Vt erat Anicetus libertus Neronis ante paedagogus qui fuerat; cuius ministerio & rebus ille princeps ibidem apud Baulos matrem Agrippinam occidit. Vt item huic dissimilis C. Plinius naturalis Historiae scriptor sub T. Vespasiano; qui Miseni erat, classis imperio praesens regebat, quando Vesuvius ardebat cum terrae motu, atque ipse cum quadriremibus tam ad succurrendum oppressis, quam ad explorandos eius ignes propius accedens, eius cineribus atque vapore suffocabatur: quemadmodum nos ante diximus, & Plinius ex sorore nepos C. Caecilius, qui tum cum amiculo Miseni erat,

Praefectus
classis Miseni.

erat, ad Tacitū historicum scribis latius. Non equidem pagor, quin & Luculliana, villarumque plurimum, quae in illo tractu pulcherrimo stabant circumquaque frequentissima vsui deliciasque dulces aqua adductae conservataeque fuerint. Negari etenim hoc non potest, cum inter adificiorum veteres reliquias tot ubique locorum experiantur tubi, furma, canales, & aquarum castella. Horret profecto nunc ruinis pagorum, atque villarum horra, & ora maritima totius Campania: sed omnis maximè plaga inter Formias, atque Surrentum, quae florente Imperio Romano vnius continuae quasi speciem nobis à longè nauigio appellentibus sereno caelo representabat adificiorum omnis generis maximo splendore maximaque frequentia. Sed quis ea nunc distinguet, aut in tabulas referet? Alterius opus commentarij hoc esset, atque iusti voluminis. Villas tantum nobiliores percurrere, non incongruum erit studioforum in gratiam. L. Luculli illa celebris hiberna in continente ad Miseni promontorium tegebat collis alti verticem cum clivis vicinis inter classis portum, & Baianum sinum: ubi C. Marij à L. Sulla proscripti villam à Cornelia prius comparauerat, eandemque pratorijs, hortis, atque piscinis sumptuosissimis ampliarat. Hortorum spacia discernuntur adhuc Cumas versus, non procul à Centuncellis: & piscinarum grandia vestigia in Baiano litore cum cryptis & stagnis in montem excisis, quae piscibus aestate contra solis ardores erant manufacta refugia. Quemadmodum & M. Varro de re rustica luculentèr meminit, scribens L. Lucillum potestatem architectis suis fecisse dilapidandi pecuniam quantamcumque ad faciendam piscibus aestina contra calores sub montibus stabula: atque opere hoc absoluto dicere solitum, se non amplius inuidere Neptuno bonitatem piscium.

Florentis Campania maritima species.

L. Luculli villa hiberna.

Ad eò non uno loco prætoria, & piscinas suas habuisse videtur. Et apud eundem Q. Hortensius orator redarguit M. Lucullum, quòd non eandem, Lucij fratris sui exemplo, piscibus commoditatem æstiuandi extra solè in frigore fecisset in suis viuarijs. M. Luculli villam autumant fuisse ad radicem Miseni in Litore versus Prochyten, ubi & sub vndis visuntur piscinarum ruina. Q. Hortensij oratoris autem villa in sinu Baiano iuxta Baulos fuit, cuius ruina partim in vndis marinis, partim in litore visuntur. Ipsum ibidem habuisse magnificentissimas piscinas constat, cum stagnis item sub monte Teftis. Vir etenim erat in similes luxus ultra modum propensus, quem sapius M. Cicero causam ob eandem falsè sugillat: ipsum Tritonem appellans, & piscinarium beatum: quòd eius pisces cicures ad manum vocati venirent, & quòd murena mortem flere posset, quòdque petenti amico duos & viuarijs mullos, duos se lubentius lectica sua mulos daturum dixerit. Villam hanc Hortensianam possedisse postea Claudij Imperatoris matrem Antoniam Neronis Drusi, & in ista piscinis amate sibi murena in aures addidisse Plinius scribit: eiusque propter famam nonnullos videre Baulos concupivisse. An in eadem deinde villa Neronis Casaris mater Agrippina filij iussu trucidata fuerit, dubito: certè, si non in eadem, haud dubiè proxima fuit illa Agrippina, quantum ex Corn. Tacito colligi potest: qui Annalium xiv. scribit Neronem Baijs existentem matri aduentanti Antio per mare obvium exivisse in litora, manu & complexu excepisse, & duxisse Baulos. Id, inquit, villa nomen est, quæ promontorium Misenum inter, & Baianum lacum flexo, mari alluitur. Ad Baulos igitur & ad Lucrini fauces fuisse istam fortissimam, nomè à vetusto loci nomine, Tacitus ostendit.

M. Luculli
villa.

Q. Hortensij
oratoris villa,
& eius viri
luxus.

Antonia
Drusi.

Agrippina Ne-
ronis mater
in qua villa
fugit occisa.

Bauli.

Fabulantur autem Herculem cum Geryonis per Italam boues ageret, eo loci stabulasse, nec non aggerem inter Lucrinum lacum, marisque fretum fecisse bonam traducendorum gratia, sicut Strabo tradit. Hinc prius Boalia locum dictum Sernius Virgilij commentator ait: posteros corrupisse vocem, & Baulos brevitatis causa dixisse. Cum igitur ad Miseni radices inter Lucrinum & Baianum sinum fuerint Bauli: Neronem piscinariorum piscinam suam inde per Lucrini margines ad Auernum duxisse verisimilius videtur. Hoc enim ex Suetonio ferè colligere possumus, cuius paullo ante locum adduximus. Habuit & in vicinia villam cum piscinis Domitia, Neronis amita, in Baiano sinu, cuius Agrippina meminit obiter apud Tacitum lib. xij. dicens Domitiam Baiarum suarum piscinas excoluisse, cum ipsa Neroni adoptionem, & cetera ad piscendo Imperio prepararet, Nec prætory Dio Cassius, scribens Neronem amita Domitia veneno sublata bona possessionesque, quæ Baijs, & ad mare Rauennas habebat, inuasisse. Ceterum erga matrem, atque suos magis pius Alexander Severus Imp. fuit. Nam ut apud Elium Lampridium legimus, præter ea quæ Roma in honorem matris Iulie Mammeæ construxerat ædificia: palatium etiam magnificentissimum cum stagno, quod Mammea vocavit, extruxit. Sic & alia ibidem opera magna, in honorem affinium suorum, & stagna suspenda, admissio mari, fecit. Vt opinatur Ferrans Lofredus, Marchio Treuicinus, iuxta Baias illud Mammea Palatium fuit. Atque ibidem sub monte apud sudatorium, & calidos fontes villa C. Pisonis: ad quam Nero Imp. eius amœnitate captus crebro ventitabat, balneaque & epulas inibat, ommissis excubijs, & fortuna sua mole: quemadmodum ait Tacitus annalium xv.

piscina Neronis.

Villa Domitiæ

Stagnu & Palatium Iulie Mammeæ Alexandri Seueri.

Villa Pisonis.

In eadem autumant, & haud vero dissimile est, ipsum epulis in multā noctem protrahis illuisse mari Agripina inuitata ad Quinquatriū solemnia, cum inde nauigio repetentem nocte Bauclos villam suam, naufragio per insidias preparato perdere vellet: sicut Suetonius & Tacitus pulchrè describunt. Iam verò primos etiam illos principes, ad quos fortuna populi Romani publicas opes transtulit, C. Marium, Caesarem, atque Pompeium Magnum Annius Seneca docet epistola LII. ad Lucilium villas suas in regione Baiana summis montium ingis imposuisse, potiusque castra eas fuisse, quam villas. Videbatur enim, inquit, hoc magis militare ex edito speculari longè latè que subiecta. De Marij villa suffragatur idem ferè Plinius libro XVIII. cap. VI. Posuit, inquit, in Misenesi villam C. Marius septies consul, sed peritita castrametandi: sic ut cōparatos ei ceteros etiam Sulla Felix cacos fuisse diceret. Hanc à Lucullo possessam, & ampliataam fuisse diximus, & Miseno proximam, qua classis portum spectat. C. Caesaris autem dictatoris villa supra Baias in monte fuit, quod ex Taciti verbis colligimus, qui XIV. annalium scribit Agrippinam occiso Nerone tandem domestisiorum cura lenem accepisse tumultum, viam Miseni propter, & villam Caesaris dictatoris, qua subiectos sinus editissima prospētabat. Et visuntur adhuc eius insignia fundamenta supra templum Veneris, cuius ruina suum vetus nomen adhuc retinent. Magni Pompeij villam locant in monte tertio inter Auernum & vicinum sudatorium Tritulinum: aiuntq; restare cognominis vestigia in loco, & repertam ibidem olim esse Pompeij Magni statuanam. At M. Ciceronis ubi fuerit villa scriptis eius immortalis, quam velut Musarum suarum sedem sepius laudat: nobis veluti digito demonstrat Plinius

C. Marij villa
quae postea
Luculli.

C. Iulij Caesa-
ria villa.

Pompeij Ma-
gni villa.

M. Ciceronis
Academia
villa.

libro XXXI. cap. ij. occurrisse videlicet illam ab Auerna lacu Puteolos tendentibus litori impostam, celebratamque porticu & nemore: cuius ob causam Athenarum ab exemplo vocauerat Academiam: ibidem compositis eiusdem nominis voluminibus hanc illustrans excitat in illa sibi monumentum quoque, tanquam in toto terrarum orbe non hoc fecisset. Admodum sibi in delitijs locum illum fuisse, ad Atticum suum scribens, frequenter indicat. Nā singulis ferè epistolis libri primi commendat eidem, qui tum Athenis & in Graecia versabatur, villarum suarum ornamenta, atque imprimis Academia quam in Cumano tū excolebat & instruebat cum gymnasio, nemore, xysto, porticu atq; bibliotheca. Nec defuit Atticus, ipsi naues plenas omnium elegantiarum mittens utpote signa, statuas, ac hermas omnis generis, quae tam huic quam Tusculana videbantur conuenire: in quibus villis cum suo Tullio Pomponius Atticus sapissimè familiariter atq; fraternè manebat. Probat itaque in dictis epistolis Pomponij sui curam diligentem Tullius, laudatque missa signa Megarica, & Hermas: imprimisque Hermeracras, atque Pentelicianos Hermas ex Attico marmore cū capitibus aeneis. Item Hermathenam, ornamentum, inquit, Academiae proprium mea: quod & Hermes commune omnium villarum, & Minerva singulare eius esset gymnasij sui. Hac in dictis ad Atticum epistolis explicatius inuenies lectior. Cum verò in hac villa lacefferet literariū otium ab urbe republica seditionibus perturbata secedens Cicero; maximi ciuitatis principes ad ipsum excurrere, visitandi eius, atque consultandi causa sepius solent. Fuit ibi C. Caesar ipse iam victor belli ciuilib: fuit C. Octauius successor eius, qui postea Augustus, priusquam inuaderet Imperium: fuerunt alij plures qui

tum temporis erant precipui in rep. quemadmodum ex illius epistolis colligimus. Post eius verò proscriptionem atque eadem, possedit villam C. Antistius Vetus, qui legatus Caesaris partes eius bello civili sequutus fuerat. Tum in prima villa parte, non diu post Ciceronis obitum, ut Plinius loco supra citato testatur, eruperunt calidi fontes oculis ac visui perquam salubres, quos Tullius Laurea Ciceronis libertus à Phoebi corona poetica cognomen habens insigni celebravit epigramate, quod dignum Plinius iudicavit, de aquarum miraculis scribens, ut operi suo infereret. Cecinit etenim poeta per appositè, villam ipsam fontes istos honori Ciceronis sui dedisse, nimirum,

Vt quoniam totum legitur sine fine per orbem,

Sint plures, oculis quæ medeantur aquæ.

Cùm non alia reperiantur inter Auernum ac Patulos circum litus adificia antiqua, quàm in loco, qui nunc Stadium appellatur, Ciceroniana à porticus forsitan lōgitudine, cuius ruine visuntur, ac dimetiri adhuc possunt: doctis verisimile videtur, eo loci sitam fuisse Ciceronis villam. Nam atrij iuxta, nec non habitatorum ruine atque fundamenta discernuntur adhuc. Verum hac nunc procul satis à litore dissita sunt. Quod non mirum. Nam recessit inde mare terramotibus subinde, ac temporum intervallo mutans lectum suum, atque multis indicijs palam est, eò quondam peruenisse. Itaque rum quidem fossa vel euripo tam contigua marinis undis fuit villa, uti Tullius è canaculo suo manu pascere pisces, & hamo capere posset. In eadem villa Hadrianus Imperatorem apud Baias mortuum sepulchro temporario cōdidit Antoninus Pius successor, ut Spartianus auctor est: ex quo colligere est, tum quoque Ciceronis villam appellatam fuisse. Fontium aqua calida,

Fons calidus
in villa Cice-
ronis.

Hadriani Imp
sepulchrum.

quas Plinius Ciceronias vocat, in vicino prato visuntur in crypta subterranea ad rupis radicem: quæ mirifica sunt natura & virtutis. Nam interdum fons semel, sic item noctu cum Luna exortu occasuque, non secus ac maris fluxus atque refluxus, calidam ac fumantem aquam in balnei lacum immittit: qui cùm repletus exundat, pars aquæ riuulo quodam defluit in mare, pars ad fontem suum reuertitur. Vocat vulgus Ciceronianum balneum, medici verò Pratense vel Tritulinum à loco: quod prædicant rheumata capitis, atque oculorum vitia detergere, corpus ab humoribus pigris expurgare, & podagram sanare, pituitam ac hydropisim educere, musculos ac nervos emollire. Sed hæc de Ciceronis illa celebri villa satis. Nam quæ supra cryptam in eadem rupe, & circum Auernum in eadem regione sunt balnea & hypocausta varij generis atque multiplicis virtutis, à Leandro & alijs abundè describuntur. A Ciceronis hoc Cumano prædio vel Academia non adeò procul dissitam fuisse Romanorum doctissimi M. Terentij Varronis villam, ex Academicarum questionum exordio colligimus: sed locus ubi fuerit, ignoratur. Seruili Vatia villam Seneca ad Lucilium epistola LVI, ostendit fuisse ad litus inter Cumas & Auernum lacum: cuius magnificentia antiquæ nunc etiam indicant ruina. Spelūcas habebat laxo atrio magni operis, inquit, duas: quarum altera solem nunquam recipiebat, altera a toto die in occidentem vsque tenebat. Riuus piscibus alendis sufficiens euripi in modum prata dividebat, partim in mare, partim in Acherusium lacum defluens. In hac villa Seruilius ille prætorius ac dives, Romam fugiens consenuit, captans ocium atque secessum: & ob hoc unum filix habebatur, quo Tempore Tiberij Caesaris crudelitæ plures adfugerentur in urbe proceres, tum etenim excla-

Fontis mira
natura.

M. Varronis
villa.

Seruiliij Vatii
villa.

exclamabant homines, O Vatia solus scis vivere: eo quod in villa sua latitans, se de periculo subduceret. Sed hactenus de Baianis veterum principum villis celebribus. Ceterum thermas, sudatoria, hypocausta, calidorumque fontium miracula ab alijs abunde descripta praterco. Nimis enim longum esset, omnia hic percurrere: immo describere exactius quid ubique fuerit, nunc quidem impossibile est. Nam maiorū barbaries, bellicae frequentes clades, atque terrae motuum impetus crebri totam illam politissimam regionis faciem mutarunt in ruinas deformes, quae vix discerni nunc possunt. Baianarum antiquissimarum pulcherrima fundamenta cum plateis silicatis nunc demersa pelago visuntur in vndis. Oppidi vix ulla in continenti reliquia, balnearum atque thermarum caeuerna, & adificia vetusta, & admirandi operis extant circumquaque in vicinis montium cliuijs, & radicibus. Interim multa structure in cineribus incendiolorum sepulta iacent, multa vastis terrae motuum voraginibus absorpta sunt. Portus Baiani veteres pilas ex coepto latere maximas Puteolane molis instar sumptibus immensis factas inter fluctus scopulorum extantes forma videmus: sicut & claustrorum moles ac fundamenta, quae quondam piscosus Lucrinum Auernumque lacus aduersus aperti maris tempestates muniabant: Ab Hercule primum aggerem iactum ferunt longitudine stadiorum octo, latitudine, qua duo vehicula commeare poterant, ut Strabo testatur: cum, ut dixi, Geryonius boues traducere veller. Grata posteritas illum ad Baulos propterea templo rotundo coluit, cuius adhuc ostenduntur reliquia. Portum verò Baianum atque Lucrini Auernique lacuum claustra tempestatibus dissoluta restaurasse C. Iulium Caesarem, colligimus ex Maronis Georgicis, & eius commentatore Serui:

Baia veteres.

Portus Baianus.

Herculeus agger.

Templum Herculis.

C. Caesar.

quibus

quibus suffragari & Suetonius videtur scribens, portum Iulium apud Baias Augustum perfecisse, cum immisso in Lucrinum & Auernum lacum mari, stationem classi pararet. Sed quo, inquires, in magistratu hac Iulium Caesar Lucrino & Auerno claustra posuit? Atqui in primo, ni fallor, consulatu: cum optimatum consensu futuris Caesari & Bibulo consulibus provincia minimi negotij, id est, silua callésque decernerentur à senatu, ut eadem Suetonius in vita Iulij tradit. A senatu namque publicanis orantibus, ne ibidem vectigalia deteriora fierent, eò Caesarem missum fuisse vti prouideret, Seruius commentator indicat; & proinde opus id Iulium appellatum esse exponens Maronis hos versus in Georgicorum secundo:

An memorem portus? Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor?
Iulia qua ponto longè sonat vnda refluxo,
Tyrrhenuisque fretis immittitur æstus Auernis.

Iam verò Lucrini & Auerni spacia magna mons Mons nouus nouus occupat, ex imis terrarum penetrabilibus excitus anno salutis nostrae α DXXXVIII, in fine mensis Septembris, cum ferè biennio totus ille regionis tractus crebris terrae motibus fuisset concussus. Tum autem III. Kal. Octobris vna nocte inter Gauri radices & mare iuxta dictos lacus mons ille semet erexit in altitudinem mille amplius passuum, & maris fluctus cum litore toto per passus ferè cc. submoit. Tripergularum vicum perimplum cum celeberrimis balneis penitus absorbit, & lacus duos Lucrinum Auernumque, vicinos magna ex parte saxis, cineribus & terra compleuit. Quaterna passuum milia nunc radicum suarum ambitu completitur. Quantum igitur veterum monumentorū sub se sepelierit, haud facile dixeris. Crater in eius cacumine

Lucrini & Auerni claustra.

sit-

*circularis, per quem flammæ eructavit, latè per di-
metrum patet passibus circiter quinquaginta, clinofq;
descendens in arctum adhuc temporis in fundo fumantes
atque calidus aquas continere dicitur. Cum in hisce re-
bus perlustrandis Carulus princeps ad noctem usque se
fatigasset, sequenti hinc die post matutina sacra sumpto
raptim tentaculo prosequitur inceptum iter, atque offi-
ciosum illum comitatum Neapolitanum gratis actus
dimisit. Tum illi per viam monstrantur à Corona Pignio
lacus Auernus Homeri, Maronis, aliorumque cele-
brium poetarum carminibus illustris, & à Strabone,
pluribusque diligenter descriptus propter Saturnia
veterum somnia atq; superstitiones: quibus persuasum
fuit, quod illic*

Noctes atque dies patet atri ianua Ditis.

*Accessum videlicet ad inferos ibidem fuisse, euocari
manes humana cede, dirisque sacrificijs solere, nec non
antiquissimos accolas Cimmericos sacerdotes oracula pe-
tentibus aduenas inde per specus subterraneos ad Pluto-
nem duxisse. vulgoque nunc etiam persuasum est, per
vicini montis viscera, quem idcirco Sibulla vocant, adi-
tum patere ad Cumana Sibulla penetralia subterra-
nea, in quibus operatam sacris, oraculâq; dedisse ferunt,
que Leander Albertus in Italia sua non minus dili-
genter, quam eleganter descripsit. Heret adhuc opinio
nunc temporis apud Campanos atque vulgus imperi-
um, ab Auerno vel inferis istac Christum seruatorem
nostrum, morte per mortem domita, retulisse spolia opima,
sanctorumque patrum animas ex infernis carceribus
extractas per montem Auerno, & nono monti vicinum
traduxisse, qui propterea Christi mos nunc etiâ appella-
tur. Suffragantur huic opinioni veteres item poeta qui-
dam, de balneis Puteolanis scribentes, ut Alcaadmus:*

EA

*Est locus, effregit quo portas Christus Auerni,
Et sanctos traxit lucidus inde patres.*

Item Eustasius quidam:

*Est locus australis, quo portam Christus Auerni
Fregit, & eduxit mortuus inde suos.*

*Quinetiam creditum fuit, ob propinquas circumquag-
feruentium aquarum scaturigines, lacum istum ex aquis
Seygis, vel infernis Acherontis flumini venis ortum ha-
bere suum, ideoque vocari quoque paludem Acheru-
sum. Nec ab eadem opinione Maro poeta discrepare
videtur canens:*

Quando hic inferni ianua regis

Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso.

*Sed banc auxere vanam credulitatem tam locorum con-
ditio, quam nature rara miracula vulgo stupenda:
quod abruptis ferè montibus cinctus in profunda valle
lacus olim silvarum densitate tenebrosus, horridus, &
incultus accessum vix admitteret, ventisque difficulter
peruius tetros ab imo sulphureosque exhalarer odores,
quibus supra volantes aues enecabantur. Hinc etenim
Latinis Auernus, Græcis ἀόρνος, quasi sine aëribus
lacus semper nuncupatus fuit. Et proanorum quoque
memoria ex imo telluris pestilentes in lacum prorupisse
venas è subterraneis vicinis incendijs, testatur & Ioan-
nes Bocatius in libello de lacubus, scribens se vidisse
Roberti regis temporibus eiectam ex Auerno lacu in
liora magnam piscium mortuorum vim, quos scatu-
rigo recentis alicuius noxie vena sulphurea in lacum
immisse vi sua repeterè necasset: quemadmodum ex atro
piscium colore, nec non grauissimo odore sulphureo, vix
accessum hominum admittente, colligi tum facile poterat.
Demonstrabimus quidem ex Lilio in magistratu
amaliibus nostris, belli Samnitici tempore Romanis in*

Acherusii
palus.Cur Auernus
diAus:

Cant

Campaniam irruentibus hostium legiones integras aliquando saltus in istos tanquam in tutissima castra se recepisse. Ex quo colligere est, montes illos circum Auernum & Lucrinum iam temporis desertos & incultos iacuisse. Strabo tamen restatur, suo tempore cultu diligentem per amœnos fuisse, cum iam Augustus aëris salubritati consulens, silvas lacum obsidentes excindere iussisset, veluti nos antè diximus ex Dionis historia, & Servio Virgilij commentatore. Animum igitur animaliumq; omnium accessum postea non reppulit Auernus nomen: suo non respondens amplius; uti nec etiam hoc tempore: quin aues aquatica frequentes in eius undis natantes haud raro visuntur, quas & me vidisse meminì. Ab Auerno lacu descendentibus occurrebant in eadem via Cumarum ruinae ingentes, urbis nunc penitus deserte: cuius visuntur adhuc templorum, turrium, aqueductuum, atque operum amplissimorum magna moles, sed ruinis horridae atque indiscretae. Nec non in alto montis vertice templi item Apollinis longe conspicui celeberrimiq; sunt vestigia, cuius Virgilius, & eius commentator Servius Grammaticus, meminere.

Arcus felix. Arcum Felicem nunc vulgò vocat altitudinis stupenda fornices è coëto latere euectos in sublime; uti per eos via plana inter duos montium vertices pateret. Condiderant urbem antiquissimam Graeci ex Euboica Chalcide, qui sedem quarentes, cum classe in Italiam profecti, primam viciniam Campaniae, promontorioq; Miseno Pubeculas insulam occuparunt. Nec diu post etiam in continenti montem in litore iuxta Auernum, atque in eo condiderunt opidum Hippocle Cumeo, & Megasthene Chalcidensi ducibus: quod ab undis marinis Graeca voce Cumas appellarunt, vel $\Sigma\delta\tau\iota\varsigma\ \kappa\upsilon\mu\omega\tau\iota$, id est, à pregnante. Nam ibidem granida pregnans mulier

Cuma.

Arcus felix.

Cumarum antiquitas.

mulier inuenta fecunditatis omen ipsis dederat: quemadmodum Strabo, Dionysius, ac Livius, aliq; plures auctores sunt. Floruere deinceps admodum per viciniam Campaniam, imperium, rempublicamque suam disciplina Graeca Pythagorica temperantes acquisiverunt: sic uti colonias in eodem litore plures, videlicet Paucolos, Paleopolim, atque Neapolim, successu temporum feliciter deduxerunt. Antequam ex urbe Romani reges suos expulissent, legimus tyrannos Cumanos obtemperasse: non quia violento premebantur imperio, sed quia iam Graeci principes suos, qui absoluta gubernabant potestate, tyrannos vocabant. Celebris ac potens tunc apud eos Aristodemus tyrannus, cognomento Malacus; ut à Livio, & Dionysio Halicarnassæo scribitur. Qui principatum suae reipublice plebiscito est adeptus obsequiam fortitudinem, quod exiguis cum copiis ingentes Etruscorum, Umbrorum, atque Ausonum exercitus concrivisset, quodq; ducem hostium Aruntem Porsemæ regis filium manu in praelio trucidasset. Ad quem confluxisse Tarquinium Superbum exulem, & Cumis in exilio mortuum esse, ab iisdem auctoribus traditur. Postea tamen à Campanis in potestatem redacti Cumani, servitute gravi, crudeliq; diu premuntur, ut Strabo memoria prodidit. At praevaleantibus tandem Romanis, cum nec Annibal, nec Capua, nec Italia denique tota diutius eorum potentia resistere posset: simul cum Campanis vicinisque populis libertatem nimis pertinaciter defensam amisere Cumani, atque eorundem civitas in praefecturæ formam redacta est. Multarum igitur urbium Italiae fortunam deinceps experitur, quae Romae potentia & amplitudine oppressa in obscuros decreverit vicos: maxime cum Campania univèrsa capacissimis Romanorum principum villis oppleta luxuriaret ni-

Cumanorum
tyranni quales.

uum. Tum *Cuma* quasi vacua ad secessum tenuiorum ac plebeiorum civium patebant in introitu videlicet *Baiarum*, & *Puteolan* sinus ac litoris: quandoquidem horti, pratoria, & villa locupletissimorum occupassent circumquaque vicinitatem omnem, ut agri nihil *Cumanis* relinqueretur. Tale quid ex *Iuvenalis* poeta *Satyra* tertia colligimus, qui *Cumas Baiarum* ianiciam videtur idcirco vocare, dum *Vmbri* sui discessum ab urbe *Roma* dolet his versibus:

Quamvis digressu veteris confusus amici,
Laudo tamen, vacuis quodd sedem, figere *Cumis*
Destinet, atque vnum ciuem donare *Sibulle*.
Ianua *Baiarum* est, & gratum litus amœni
Secessus.

Collabente tandem Imperij Romani mole, cum Italia propter tyrannorum impotentiam bellicis claudibus frequenter vexaretur, atque etiam barbararum genium incurfionibus pateret: inter alias urbes & *Cuma* in abrupto monte supra litus posita situs ob commoditatem operibus facile muniri poterant. *Agathias Myrrineus* libro historiarum belli Gothici primo, testatur hoc opidum superiore loco turribus, ac propugnaculis firmis, validisque cinctum muris suo tempore fuisse. Ideoque *Totilam*, & etiam Gothorum reges in eodem, perinde ac in arce tutissima atque inexpugnabili, thesauros & preciosissima queque sua recondidisse; nec illud à *Narsese Iustiniani* Imp. legato, nisi per longam obsidionem, capi potuisse. Nunc autem inter ruinas ingentes adhuc murarum & turrium fundamenta, atque ex rupibus excisa fuisse profundissime cernuntur. *Cumis* deinde cum *Gauro* monte relictis, via *Domitiana* (quam admodum luculenter nobis *Statius* poeta in *Siluis* suis describit) sapienter

Cumarù situs

Arx Gothorù.

Via Domitiana.

interrupta reliquias reperiunt: nec non ingentes lapidei pontis ruinas in *Vulturno* positi: quam viam ex *Appia* inter *Minturnas* ac *Suessam* *Domitianus* inchoatam per campum *Stellatam*, atque *Literninæ* paludes duxerat usque *Cumas*; sicut ex hendecasyllabis dicti *Statij* *Papinii* poeta colligimus: qui etiam pontis in *Vulturno* meminit, nec non arcus triumphalis in via huius ingressu ad *Appiam* *Domitiano* positi ex marmore *Ligustico*; cuius, nescio, an extent adhuc reliquia. Viderunt tamè ad via *lanam* in itinere *Literni* veteris Romanorum colonia ruinas, *Pighio* monstrante, iuxta *Liternum* coloniam cur Turris Patriæ nunc. speculam in litore positam, quam vulgo nunc *Turrem* patrie vocant à maioribus tradita nuncupatione: sic ut videatur inde defluxisse nomè hoc, quia *P. Scipio maior* p. Africanus *Africanus* voluntario secessu suo locum nobilitavit, patriam *Romam* fugiens, ac privatim in villa sua vitam ibi sibiens, civium suorum criminationibus iniquis offensus. Nam immortalè patrie inurens ingratitude notam, voluntatis extrema decretum sepulchro ibidem suo insculpi iusserat: quo cineres ossaque sua negabat ingrata, quam in cineres collabi, *Pœnis*que seruire passus non fuerat. Animi, me hercle, pi, moderatique magnitudine maior tum *Scipio* fuit, quam tot ante partis *Victorij*: qui non armis, ac *Cn. Coriolani* violentia, sed sola ingratitude accusatione civium suorum iniurias vicisci satis habuit: patriam vivus, mortuusque voluntaria absentia sua, tanquam exilio quodam, multare volens. Plus etenim *Roma* perdidit in fortissimo cive principe senatus sui, quam *Scipio* in patria sponte derelicta: quem nihilominus rerum præclare gestarum gloria, virtutumque maiestas semper individua sequebantur. Auctores sunt *Linus*, *Strabo*, *Val. Maximus*, aliique plures, *Literni* in villa sepulchrum *Africani* maioris.

maioris fuisse. Quibus ascriptatur item Annius Seneca in xxxvi. ad Lucilium suum epistola, quam ex eadem Scipionis villa tum adhuc extante Literni scripsit, ubi & eius frugalem structuram, locique situm exactius depingit. Plinius item naturalis historie scriptor testatur libri xvi. capite ultimo, sua etate in Liternis durasse prioris Africani manu sargas olivas: item myrtum* eiusdem in loco* conspicuae magnitudinis, & sub ea specum fuisse dicit; in quo manes eius custodire draco ferebatur. Hinc item fabula fortassis ad posteros dimanavit de monte Draconis non procul dissito, ubi & nunc affirmant accolae Massici promontorii illius in specu vasto sub ara quadam in adicula D. Marci vetusta latitare draconem, qui intrantes primum exanimat retro veneno, & postea deuoret: atque castello montique nomen inde impositum esse, quemadmodum Io. Pontanus in historia belli Neapolitani memorie prodidit. Vesperi Carulus princeps sub arce montis Draconis in praetorio & hortis cultissimis Bisiniani principis hospitio exceptus substitit: ubi antiquissima quondam Graecorum colonia Synope à Romanis Sinuessā post appellata, cuius peringentes circumquaque visuntur ruinae, praesertim in ora litoris, ut immensi portus inter alia. Deduxere Romani hanc coloniam, cum vicinis Minturnis bello Samnitico, quo frequenter inuoluebantur & Campani; urbis anno cclvii. Appio Claudio ii. & L. Volturnio ii. cos. ut Linius auctor est; vel anno sequenti, quo Pyrrhus regnare cepit, ut vult Velleius Paterculus. Aquarum calidarum vi medica, calig. temperie mirum fuit diu celebris colonia haec: atque idcirco tepentem nominat Sinuessam poeta Silius Italicus. Balnea Gaurana nunc fontes illos appellant. At Tacitus Sinuessanas aquas annalium libro xii. scribens Claudium imp.

* sic lege pro
podemi loco
cx. v. c.

Mons draco-
nis.

Synope, vel
Sinuessā co-
lonia.

aduersa correptum valetudine, refouendis viribus mollicie cali, & salubritate aquarum Sinuessam perrexisse, cum boletos illi pararet venenatos uxor Agrippina. Rursum historiarum sui temporis libro primo pulchre refert, ut apud aquas Sinuessanas Ofonius Tigellinus praecipuus Neronis ad omne facinus instrumentum, inter supra concubinarum, & oscula, sectis nonacula faucibus, infamem vitam finierit. Postrudie mane Liri flumine traiecto, Minturnarum florentissime quondam colonie reliquias perlustrant, non procul a ripa protensas ostium ac mare versus. Cernunt ingentes edificiorum publicorum moles, saxis & marmoribus partim spoliatas, partim integras: inter quas est aqueductus sumptuosus & altus: item theatrum cum scena, prosenio, pulpito, membrisque suis alijs, operis antiqui, sed admodum solidi. Sic & amphitheatrum cum sedilibus, gradationibus, & cuneis, marmorum tamen atque saxorum quadris non minus spoliatum: ex quibus vicinum in colle castellum, quod Traiectum vocant, suscitatum & munitum esse videtur. In eius autem amphitheatri deserti ruinis tanquam in vallis raturae cliuis capra pecoraque versantur, ac arbusta graminaque nunc carpunt. Visunt insuper murorum & turrium magna vestigia, portarumque praecaltos fornices, aliaque edificiorum fundamenta solidissima: ex quibus colligere est, urbem opibus splendidam & potentem fuisse. Nunc solum aratro proficissum, campi deserti, ruinae, ruderaque spectata: nec non vicina paludes C. Marij post plures consulatus & triumphos proscripti latebris celebres, inconstantis fortuna, & vicissitudinis rerum insignia cunctis exempla suggerunt. Illustres & multis saeculis postea Minturna proelio maximo & cruento contra Sarracenos, quo Christiani victores Ioanne x. summo Pontifice,

Minturnae.

Paludes Min-
turnenses.

Saraceni Italia pulsi.

ibific, & Alberico Tusco ducibus hoste perniciosissimum Italia profugarunt: exceptis profugorum e proelio reliquis, quae Garganum montem occuparunt. In quo se diu postea tenere, praeclationibus, & piratica vitam sustentantes. Ad prandium inde secus Appiam via Herculanthea multarum, Tullio teste, deliciarum pergunt Formias. Molam nunc appellant castellum in litoris rupe positum, ubi in palatio, & hortis Caietani cuiusdam nobilis viri plantarum ac arborum eximiarum frequentia, fontinumq; crebris scaturiginibus permaenens princeps Carulus cum suis tractabatur opipari atque eleganter. Ex situ, locorumque veteri descriptione Volaterranus, & antiquitatum periti plures conijciunt M. Tullij Ciceronis Formianum ibidem fuisse. Nec refragar admodum. Etenim edificiorum antiquorum ruinae, statuarum tituli, & epitaphia, quae in Appia & vicinis villis reperiuntur, liquidè demonstrant Formias ibidem fuisse: atque inter alia hoc elogium, quod in basi statuë legitur, quam

IMP. CAESARI. DIVI

HADRIANI. FILIO. DIVI

TRAIANI. PARTHICI. NEP.

DIVI. NERVAE. PRONEPOTI

TITO. AELIO. HADRIANO

ANTONINO. AVG. PIO. PONT

MAX. TRIB. POT. XI. COS. IIII. P. P.

FORMIANI, PVBLICE

ibidem posuerant. Alias marmorum inscriptiones omnes hic adferre longum esset. At Formias primò condidisse Lacones in antiqua Lastrigonum antropophagorum sede, Strabo, Plinius, Solinus, plurèsq; veteres consentiunt. deòque domum Antiphata compressam fratre Silius poeta vocat, quòd ibidè Antiphates Lami filius, Neptuni

Lastrigones.

Neptuni nepos Lastrigonibus imperitarit: quos Sicilia partem post Cyclopes prope Leontinos inhabitasse volunt, & ante Græcorum in Italiam aduentum oram occupasse Campaniæ; ubi post à Græcis Caieta condita: quam & Lamo Neptuni filio Lastrigonum rege regnatam Silius idem canit: item litus incoluisse, ubi Formias condidere Lacones: quas hi à comòdis nauium stationibus primò Hormias Græca voce vocarunt. Postea Campanis Græci succubere, Romanisq; deinde Campani: qui in præfectura formam, Annibale pulso, simul cum Capua Formias quoque reduxerunt: cum prius tamè municipium fuisset, atque ciuitatis ius cum suffragij latione obtinuisset, sicut à Lino libro xxxiix. docemur. Bello demum civili, ut Frontinus auctor est, à viris Cesare, Antonio, & Lepido, inter colonias Italiae militares Formie redactæ fuerunt: & Imperatorum temporibus propter celi temperiem semper floruisse, ex Horatio, Martiale poeta, & auctorum multorum scriptis constat: quod ipsum & veterum edificiorum, monumentorumque frequentia palam ostendit: quamvis denique barbari Saraceni hoc opidum, sicut & Campaniæ plures vrbes funditus exciderint, ante annos serè duccentos. Tunc etià ex loco deserto Formianum episcopatum Gregorius iiii. pp. Caietam transfudit, ut & antè diximus. A prandio deinde Carulus Appia proficiscitur Fidos, ubi regiè cum suis exceptus pernoctauit. Atque postridie sumpto ientaculo pergens, cum regni Neapolitani in finibus Granuellani Cardinalis procuratorem hospitiorum atq; commeatus amantissimè dimisisset: via, qua venerat, biduo Velitras proficiscitur, Volscorum olim opidum, antiquitate & potentia clarum, cuius in Romana historia frequens est mentio. Nam ab Anco Martio rege Rom. obsidione

Velitras.

k 5 grani

gravi ad deditionem compulsas Velitras, Linius & Dionysius Halicarnassens scribunt: severissimeque tandem punitos Veliternos fuisse propter frequentem rebellionem, prodit item Linius. Nam muri eorum disiecti, & optimates expulsi, atque ultra Tyberim habitare inssi sunt: carceris etiam adiecta poena, si quis eorum cura flumen per mille passus pedem protulisset. Fuit item ab antiquo civium Rom. facta colonia, quam variis temporibus exhaustam, multiplici bello sepius adauxere, nonisq; colonis frequentarunt, sicut ex eodem Liniio discimus. Sex. Iulius Frontinus in fragmento de Colonis tradit Velitras opidum lege Sempronii fuisse deductum: postea Claudium Casarem eius agrum limitibus Augusteis censitum militibus adsignari iussisse. Tum igitur militaris colonia facta est. Celebres quidem antiquitas Velitra maioribus D. Augusti, gentium iuniorum Octavia nobili & antiqua, qua originem ex hac colonia duxerat. Atque nutrimentorum Augusti locum extitisse suo tempore, Suetonius auctor est, inclutum religione in eius anito suburbano, casa permodica, & instar celle penurarie iuxta Velitras. Nunc antiquitatum pauca visuntur vestigia, quamvis amplum & frequens sit opidum, & adificijs excultum satu. Ager eius fructuum omnis generis nunc etiam ferax est, ut olim propter urbis Romae vicinitatem villis & horis nobilitum excolitus haud dubie fuit. Nominat quidem inter generosa sui temporis vina Feliternina Plinius libro xiv. qua tamen nunc degenerarunt, ac auctoritatem amiserunt suam: quia propter cruditatem, austeritatemve coqui aheni debent. Quapropter haud falso palam esse contendit idem, sua quibusque terris tempora esse, sicut suus rerum proventus & occasus. Postridit, cum sacris Carulus mane interfuisset, ientaculo refectus per montem

Augusti herodiam.

Vina Veliteruina.

Tusculan.

Tusculanos Tibur perrexit. Monstravit ex iunere ad sinistram Corona Pighius Lanuvium, templo Junonis Sospiat religiosum antiquitas: Ariciam a Sicilia conditam, ut Flamma Cassius prodidit, Alba quondam Longa situm, montemque templo Iovis & ferijs Latinis celebrem: atque subiectos montibus inclusos Lavinium, Albanum quondam Vicentibus fatalem, atque Nemorensem vetustis Diane Taurica, ac Hippolyti Urbijs barbaris sacrificijs famosum: cuius quidem tractus frequenti contemplatione, diligentique investigatione antiquitatum studiosi, propter veterum auctorum de his locis scripta, vehementer delectantur. Perlustrant deinde in agro Tusculanovillarum sumptuosissimarum crebras atque dolendas ruinas. Vident ad dextram in supercilio montis antiquissimam Aboriginum sedem Præneste: & tanta quidem antiquitatis, ut de eius exordio & conditore non consentiant auctores, & diversa diversa tradant. Virgilius VII. Aeneid. fundatorem eius urbis fuisse canit ex Prænestinorum libris Ceculum Vulcani filium, qui item Cacilia Romana gentis auctor fuit: de cuius natiuitate satis longam Servius commentator fabulam refert, & nominis etymon τὸν ὀπίων, id est, ab ilicibus ibidem frequentibus deducit. Maluit alij, τὸν ὀπάρεος dictam, quod pronus & declivis sit locus, in quo sita est. Pompeius Festus, quod montibus præstet, Prænestem vocatam putat. Solinus ex Zenodoro prodit, à Præneste Ulyssis nepote & Latini filio conditam & nuncupatam: quem Stephanus Byzantius in urbium lexico Prænestum Latinam Ulyssis & Circes filium dicit. Plutarchus in Parellelis ex Aristoclis rerum Italicarum tertio Telegonum Ulyssis & Circes filium, quem & Tusculum condidisse volunt, deorum oraculo monitum etiam hoc opidum construxisse tradit, ubi saltantes

Lanuvium.

Aricia. Alba longa.

Præneste.

Ceculus Vulcani filius.

tes

tes cum coronis colonos innuerat; & rursus appellatione corona ilignea Prænistum nominasse, & hinc Præneste Romanos postea vocitasse. Quapropter & Stephane Grecis quondam dicta fuit, teste Plinio; vel ut Strabo vult, Polystephanos quasi multarum coronarum: qui affirmat originis esse Graecanicæ cum Tibure, & ab eo distare stadiis centum, & à Roma ducentis. A coronis igitur nomen hoc opidum accepisse constat, tam ex oraculo dicto, & occasione sui ortus, quam propter votiuas multorum coronas, quibus inclytum ibi antiquissima sortium religione templum Fortuna frequentabatur: quod quidem florente Romano Imperio fuit admodum celebre, sumptuosaque structura permagnificum: sicut ex reliquis adhuc colligere possumus. Memini me ibidem vidisse Fortunarum signa, & imagines plurimas, tam ex ære, quam ex marmore, ac etiam ex terra cocta fœtiles pulcherrimas, diuersisque symbolis multiformes. Sic etiam coronas varij generis, ac numerosas areas grandes, characteribus ac notis sortium multiplicibus efformatas: Item aras, tabulas, ac cippos marmoreos cum suis elogijs & inscriptionibus, ex voto ibidem Fortuna, Ioui puero, Spei, Cupidinibus, alijsq; dijs consecratos: quæ singula hic enarrare longum esset, & aliam adhuc in occasionem seruantur. Vnum tamen epigramma lectu dignissimum præterire nequeo, à nemine, quod sciam, correctè publicatum hætenus. Insculptum quidem est in magna marmorea basi, quam cum effigie patris T. Casij Primi negotiatoris frumentarij, qui ex voto centenas annuatim coronas Fortuna Prænestina donabat, T. Casius Taurinus filius in eadem templo dedicarat: in cuius fronte videntur exsculpti duo modij spicis pleni, & in angulis iterum binis singula columella spicis tribus erectis coronata: subscriptum

Stephane vel Polystephanos cur dicta.

Fortune Prænestinae templum.

his epigramma ex eadem basi in area palatii pontificij Præneste quondam excepimus ipsi. Quod quidem tale est:

TV QVAE TARPEIO COLERIS VICINATONANTI
VOTORVM VINDEK SEMPER FORTVNA MEORVM
ACCIPERE QVAE PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITTERA NOMEN
CAESIVS HIC IDEM Q TITVS PRIMVS Q VOCATVR
QVI LARGAE CERERIS MESSIS FRVCTVS Q RENATOS
DIGER. T IN PRECIVM CVI CONSTAT FAMA FIDES Q
ET QVI DIVITIAS VINCIT PVDOR IRE PER ILLOS
CONSVETVS PORTVS CVRA STVDIO Q LABORIS
LITORA QVI PRAESTANT FESSIS TVTISSIMA NAVTIS
NOTVS IN VRBE SACRA NOTVS QVOQ FINIBVS ILLIS
QVOS VMBER SVLCARE SOLET QVOS TVSCVS ARATOR
OMNIBVS HIC ANNIS VOTORVM MORE SVORVM
CENTENAS ADICIT NVMERO CRESCENTE CORONAS
FORTVNAE SIMVLACRA COLENS ET APOLLINIS ARAS
AEGERV M Q IOVEM QVORVM CONSENTIT IN ILLO
MAIESTAS LONGAE PROMITTENS TEMPORA VITAE
ACCIPERE POSTERITAS QVOD POSTTVA SECVLA NARRES
TAVRINVS CARI IVSVS PIETATE PARENTIS
HOC POSVIT DONVM QVOD NEC SENTENTIA MORTIS
VINCERE NEC POTERIT FATORVM SVMMA POTESTAS
SED POPVLI SALVO SEMPER RVMORE MANEBIT

Adicit pro Adijcit.

Seculum sine diphthongo. Carus sine aspiratione.

Quod initium autem haberit antiquissima hæc sortium superstitio, pulchrè nobis explicat ex Prænestino ipsius monumentis Cicero de divinatione libro secundo, N. Suffucium nobilem Prænestinum somnijs crebris, & minacibus iussu certo loco felicem, cum ridibus excidisse: ubi perfracto saxo sortes eruperunt in robore sculptæ priscarum literarum notis, quarum occasione Fortuna ibidem coli cœpit. Septimum deinde locum fuisse religiosè, propter Iouis pueri simulachrum, qui lactens

cum Iunone in gremio Fortuna sedens, mammam appetens ibi castissime colebatur à matribus. Eodè tempore, ubi post Fortuna templum conditum est, mel ex olea fluxisse; & harnspicum iassu ex eadem arbore factam arcum, in eaque conditas sortes illas, quæ Fortuna monitu, pueri manu miscebantur, educebanturq;. Fani pulchritudo & vetustas nõ tantum Ciceronis tempore, verum etiã ad extrema ferè Romani Imperij tempora sortium illarum oracula celebrarunt: atque originem habuisse antiquissimam, tam ex ipso Cicerone, quam ex alijs colligimus. Quare non suffragor eorum sententia, qui L. Sullam dictatorem templi istius conditorem fuisse volunt; decepti, ut reor, Pliny verbis, qui lib. xxxvi. de panimentis nobiles, artèque panimenti scribens, lithostrota primùm in Italia sub L. Sulla coeptasse dicitur parvulis marmorum frustis versicoloribus commissa, & picturam imitantia; cum antè diu panimenta pictura ratione elaborata apud Græcos expulissent. Et affirmat suo tempore Præneste lithostrotum durasse, quod ibidem in Fortuna delubro fecit Sulla: cuius magnam partem loco subterraneo me ibidem non semel vidiisse memini cum figuris peregrinorum animalium, quorum nomina quoque Græcis literis expressa in eodem panimento leguntur. Opus musivum Latini postea lithostrotum eius generis vocauerunt, ut apud Spartianum in vita Pescennij Nigri legimus; & artifices ipsos musivarios, sicut Theodosius & Valentianus Aug. g. Codicis lib. x. titulo lxxiv. de artificum excusationibus, ubi & marmoyarios & musivarios nominant inter excusatos, si modo correctæ sunt exemplaria. Nam in antiquis epitaphijs musivarios appellari reperimus. Ut igitur antè diximus, L. Sullam eius antiquissimi templi auctorem non putamus; sed quod post bella civilia victor

L. Sulla dictator.

Lithostrotum in templo Fortuæ Prænestinæ.

Musivarij.

religione tacelus illud suis armis destructum atque profanatum restauravit, verisimilius videtur, & ex Plinio quasi colligere est. Profanasse quidem constat, cum maxime C. Marium iuniorum ceterosque inimicos ibidem circumvallatos pertinaci obsidione ad mortem commelleret, opidumque tandem captum, Prænestinis omnibus exarmatis & trucidatis, spoliaret, sub hastaque venum daret. Contigit ergo, quemadmodum & Strabo sentit, ut qua ceteris urbibus comoditati tutelaq; solent esse, loci videlicet situs munitissimus, murorumque firmitas, ea huic opido calamitati & exitio saepe fuerint propter civilia Romanorum bella: cum eò se partes invidiosiores, tanquam in arcem tutam aliquando subtraxerint, opidumq; simul sua clade inuolnerint. Visuntur adhuc etiam cuniculi specusq; subterranei ab opido per vicinos montes ad plana perfossi, tam auxilij intro mittendi, quam clãdestina fuga causa. In quorum uno C. Marius iunior obsessus, cum fuga nulla pateret via, ne caperetur vivus, cum amico Pontio Telefino dimicans cecidit. Hinc vulgi etiamnum opinio manet, in cuniculis illis saxa casorum ibidè adhuc cruore rubere: cum tamen in his vicinisque montibus tam Tusculanis quam Albanis mollior lapis omnis sua natura rubeat obscure. Non ineleganter de his itaque poeta quidam Germanus, Georgius Fabricius, in Hódæporico suo cecinit:

C. Marius iunior.

Tua Cæcule regna
Nomen ab ilicibusque tenens Præneste venimus.
Quo primùm Divæ, quæ nullo tempore, nullo
Certa loco perstat, miramur nobile templum,
Pluribus in templo lithostrotaque picta figuris,
Deinde tot effossos tecta tellure meatus,
Qui finguntur adhuc Mariana cæde rubere.

Libera

Libera & foederata primum Romanis ciuitas Praeneste fuit, praetoremq; suum habuit, ut ex L. Livio cognoscimus, quam Festus municipium sui iuris vocat. Appianus Italico bello cum Tiburtinis in ciuitatem acceptos Praenestinos disertè scribit. Non tamen diu post L. Sulla victor, quantum ex Tullij Agraria, & Catilinaria colligimus, opido cadibus atque proscriptionibus exhausto colonos imposuit, agrumq; eorum omnem diuisit. At apud A. Gellium lib. XVI. cap. XIII. legimus, Praenestinos à Tiberio Aug. denique impetrasse, ut ex colonia in pristinum municipij statum redigerentur. Sed haec pro studiosis antiquitatù, quibus pro occasione lubenter subseruius, de Praeneste satis hoc loco dicta sunt. Carulus princeps eodè die Tibur vsque perrexit. Et cum appulisset, quod reliquum erat diei, consumptum in perlustrandis sumptuosissimis illis hortis, quos Hippolytus Atestinus Ferrariensis Cardinalis amplissimus ibidè in clio montis cum permagnifico pratorio statu antiquis, picturis, & regia prorsus supellectile pleno ante annos aliquot instruxerat prisca luxus & splendoris ad imitationem. Sed quis accurate satis eius villa, pratorij, atque hortorum elegantes delicias, politissimamque maximo sumptu culturam explicabit? Quis labyrinthos, lucos, siluas, hemicyclos, ianos, arcus cum antiquis statu, anteaque Nympharum, ac fontium infinitas scaturigines locorum ubique prorumpentes; item pergularum, & adicularum topiaria pulcherrima disertè narrabit? Mihi quidem haud facile foret. Nam post meum ex Italia discessum, excitari & excoli Tiburtinum illud Atestini Cardinalis cepit. At Corona Pighius praedicare satis nequit, qui picturam pratorij istius & hortorum Roma typis aeneis publicatà in tabula mihi ostendit: quorum spectaculù meo iudicio tam multos Tibur

nunc pellicere, quam ad sese Roma tot miraculis visenda pertrahere potest. Nos autè ex dictis tabulis obiter hortos descriptione quadam percurremus in eorù gratiam, quibus nec illos, nec picturam videre contigit. Pratorium in colle complanato regij palatij magnitudine & magnificentia conspicuum exurgit arte symmetrica ad regulam è quadrato lapide constructum. A dextris habet hortos seclusos, quos secretos appellant: in quibus fontium marmorei crateres sedecim eructant impidas aquas: in quorum medio stat Janus altior quadrifrons, quatuor item habens fontes, speculorum in modum perornatos. A sinistris pratorij sparserium, aliisque exercitij loca sumptuosa non desiderantur. Frons autem eius inter fenestras, item propylaum cum duplicibus scalis lapideis, quibus ab utroq; latere ascenditur, varijs exornatur marmoreis statu, ac signis antiquis. Ante propylaum in area fons est cum Lada statua pulcherrimus. Hinc leni descendens clio collis quatuor in locis in areas oblongas redactus & exaequatus quadruplices ante pratorium peramœnos & spatiosos hortos complectitur: in quos tergeminis utrinque & à medio scalis lapideis nitidè compactis descenditur & ascenditur: quarum latera per singulos gradus fontium digiti in suos decedentes lacusculos irrigant utrimque. Horti singuli in classes pulcherrimè distributi suis hemicyclis, exedris, & peristylis ornatis simis sparsim distinguuntur: adeo ut ab una parte in aliam in ambulacris per ambulacra frondibus concamerata, pergularum & vias, hedera semper viventi tectas, inter spirantum atque ridentium undique florum & herbarum plagas ac pulvinos mirificam praebeant speciem: varietateque sua detineant atque morentur omnium animos & oculos: dum interim nec satiare spectatores

Pratorij istius:

Lada fontis:

Tibur.

Tiburtinum
Hippolyti
Atestini Car-
dinalis Ferrar-
ienfis.

11111

1

in finis

infinita statuarum ac fontium miracula possint. Nam
 eam ab area pratoriana desclctis ad dextram, per ar-
 busta & lucos occurrunt statua cum suis fontibus: pri-
 mam Therpdis, hinc Esculapy & Hygia, dein Are-
 Hot⁹ pitimus. thuse, & Pandora, mox Pomone & Flore. Cum de-
 scendis in hortum primum, inuenis ibidem in dextrola-
 tere Pegasi colossum in Parnaso: sub cuius ungula
 Pegaufons. fons erumpit in altum eximius. Post in silua & rupibus
 speleum, ubi apud Veneris & Bacchi statuas qua-
 tuor Cupidines cum cantharis fontes effundunt. Vicinus
 est magnus aquarum lacus, in quem per scopulos desol-
 uuntur strepentes riui inter duos colossos, Albunea
 Iocus Albu- videlicet Sibulla vel Inus, ac Melicerte filij. Iacent
 natus. subrus ad lacum Anienis & Herculei flumiorum
 statuae dolis incumbentes: e quibus item aquas profun-
 dunt in lacum, sicut & circumstantes decem Nymphae
 Spelunca. ex urnis quas suis. Iuxta sunt spelunca bina, una Si-
 balla Tiburtina, & altera Diana Nemorensis cum
 fontibus & statuis pluribus amba, ac insuper corallij
 unionumque conchis pulcherrimis item, pavimentis ex
 opere musico pereleganter expolita. Hinc si pergas in
 alterum horti latus, ubi a longe Roma conspicua est ex
 hemicyclo magno, qui memorabilium eius urbis adifi-
 ciorum formas ac monumenta vetera coram belle re-
 presentat. Nam vides in eius hemicycli planicie media
 Roma bella- Romam deam bellatricem in septem collibus sedentem.
 stix. Qua statua est ex Pario marmore humana statua
 maior, forma viraginis in tunica breui, succincta, nuda
 genu, cum caligulis militaribus; cui suspensus ab humero
 dextro baltheus cum parazonio. Caput eius est galera
 rectu, hasta manus armata, brachiumq; sinistru clypeo.
 Romanis ve- Seder, ut dixi, media inter urbis suae miracula. Siam
 bis aedificia praefata. enim hinc inde circum celebriores ades sacra Pantheon,
 Capi-

Capitolina tepla, circus, theatra, amphitheatra, coluina,
 cochlides, obelisci, & mausolea; arcus item triumphales,
 pyramis, aquaductus, & therma. Nec deest Tiberis
 Tiberis Deus, deus a dextris cum lupa & gemellis in urbem suam ex-
 urna capaci fluvium profundens. In cuius alveo est in-
 insula Tibe- sula in navis lapideae formam facta, in medio obeliscum
 rina. erectum gerens pro malo; templisque quatuor onusta:
 nimirum Esculapy in puppe, Iouis, Berecynthia, &
 Fauni in proa. Si postea descendis in hortu subiectum,
 Hortus secun- habes a sinistris sub hemicyclo grandi dicto viride inter
 dus. rupes fontibus irriguas nemus: Ornithodiceum nuncu-
 pare poteris, ubi visuntur in arborum ramis auicula-
 rum canorarum imaginacula plures, quae velut auto-
 mata quadam plaudunt alis, cantillantq; cocentu dul-
 cissimo, quasi viuis, per ramorum secretas fistulas arte
 hydraulica, ventis & aquarum motu concitata. Cum
 autem, artifice procurante, prodit in conspectum ex la-
 tibulis bubo, subito conticescit omnes: & eodem se postea
 subducente, concinunt denno suaviter. Nec procul inde
 in horti illius medio stagnum rotundum ingens est, in
 quo labrum capax cum fonte Draconu gurgites aqua-
 rum vehementes e braccis euomentium. In eorum medio
 Draconu fons, tubus exurgens aquas copiosas horrifonis cum bombis,
 tanquam tonitruis quibusdam in altum eructat. Vltre-
 Natura spe- rius si ad dextram procedis, ad Naturae Speluncam
 lanca. statuis multis ornata venies. Ibidem miraberis hy-
 Hydraulus, draulium, multis fistulis politissimis compactum orga-
 num; quod non fellibus, sed aquis agitatedum reddit per
 multiplices sonus musicum concertum artificiosissimum.
 Hortustettis Subsequentem horum tertium exornant non solum
 fontes, sed & vinaria cygnorum, eximiorumq; piscium,
 situ, & formis eleganter distincta. In maioribus tribus
 meae quadam, quas sudantes appellant, terminique in

Imbet.

marginibus dispositi, tantam vim aquarū in summam
altitudinem eiciunt: ut aërem vicinum refrigerent non
solum, sed etiam procellas ac imbres caelestes imitentur,
pluviaeq; vehementis strepitum in aquis faciant, & ven-
tis spirantibus procul etiam diffusa conspergant & ir-
rigent. Iuxta hæc vinaria, vasti Oceani species apparet

Oceanus.

Neptuni qua-
driga.

in hemicyclo, theatri in formam facto. In eius medio
quadriga marmoræa, concha Veneris marina in modum
facta, innectis quatuor hippocampis est conspicua: in qua
stat colossicus Neptunus, tridentem intentans. Si rur-
sum descendas in infimum hortum, ad rupes occurrent
fontes hinc Tritonis ac inde Veneris Cloacinae. Et in re-
liqua planicie sub piscinis quatuor inextricabiles laby-
rinthi inter hortulos nobilium plantarum exoticarum
quatuor alternatim dispositi sunt: ubi & ingressus
egressusque in hortos datur per portam per amplam, ex
quadrato lapide Tiburtino magnificentissimè constru-
ctam. Hæc quidem de Tiburtina villa Hippolyti Car-
dinalis Arestini iam dicta sufficiant, si doctum epi-
gramma in eius laudem conscriptum adiecero, quod
Corona Pighius Vienna secum attulerat exscriptum
ex scenographia totius operis ac loci: quam pulcherrimè
coloribus in tela depictam amplissimus ille Cardinalis
Maximiliano II. Imp. Aug. cum antiquis aliisque
maximi precij statuis tunc dono miserat:

Deliciae veterum Tibur voluentibus annis

Conciderat, priscum perdideratque decus:

Et nusquam riuus, nusquam pomaria, nusquam

Villa super tanti signa decoris erant.

Illa loca antiquis totiens celebrata poetis

Horrebant turpi squalida facta situ.

Omnia tempus edax ita deformarat, ut hospes

Quæretet in media Tibure, Tibur ubi est?

Non

Non tulit hanc speciem diuini pectoris heros

Hippolytus, sacri gloria magna chori.

Ille loco senium absterfit, vultusque priores

Reddidit, & solito iussit honore frui.

Illius imperio iussæ reuirefcere siluæ

Cæperunt sparsis luxuriare comis.

Ille novos passim fonteis emergere iussit,

Nec mora fit, fonteis profiluere noui.

Quos circum statuit prisceis egesta ruinas

Plurima Phidiaca signa polita manu.

Ipsæ Anio frontem pallenti incinctus oliua

Adfuit, & proprias consociauit opes.

Iure igitur, fontesque sacri, siluæque videntes,

Certatim Hippolyti nomen ad astra ferunt:

Et quotiens molli increpuit leuis aura fusurro,

Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

Carulus admodum delectatur deliciarum omnis ge-
neris illo paradyso, nec ante noctem obscuram auelli
inde potuit. Et isto spectaculo non satiatus, postridie qui
domnicus erat, sibi matutinum sacrum in vicino eidem
villa religiosorum cœnobio iussit apparari. Dum eò pri-
ma luce pergeret, per eosdem hortos atque prætorium
non sine sua suorumq; voluptate lustratione reuerant.
Tum in templo inter alia visu dignum occurrit admi-
rabilis sumptus & artificij ex vario marmore fabre-
factum monumentum cum statua ex Pario magna
eiusdem Hippolyti Cardinalis Arestini, cuius ossa re-
liqua q; sunt ibidem condita. Sacris deinde finitis per-
lustrant opidum, & quicquid in eo visu dignum est.
miranturque imprimis præcipitem Anienis fluy ex
altis rupibus lapsum, & ut

Sepulchrum
Cardinalis
Hippolyti.Anienis cata-
racta.

præpete cursu

Fument, ac multa sudent aspergine cautes.

l 3

Vix

Vix unquam igitur ibi nebula, ventique desunt. Et quemadmodum ascendentes à cataractis in altum nubes sudo serenoque calo; sic & in solem obiectæ irides frequentissimè procul intuentibus apparent. *Fama, veterumque scriptis fluminis hic celebris est: ex monte Trebanorum oriens, tres amœnitate nobiles lacus, qui & oppido ipsi subiecto nomen Sublaceum dederit, perfluit. Eos Tacitus Simbrivina stagna videtur appellare, scribens annalium XIV. apud illa fuisse Neronis vllam Sublacensem in finibus Tiburtium, cuius etiam Frontinus de aquaductibus meminit. Inde per montes & silvas decurrrens Anio iuxta Tibur ex editissimis rupibus præcipitatur in subiectos campos maximo cum fragore molas aquarias plurimas varijs locis exercens. Alicubi inter scopulos & saxa delapsus, sui magnam partem recondit, quam alibi tamen in descensu largiter reuomit. Quin ad montium radices per imam planiciem eyelidis venis sulphureis per subterranea metalla derivatis sparsim erumpit, quas Albulas vocant à colore ferilactis, cui similes videntur. Medica virtute multa pollere dicuntur tam in potu, quam balneis, ut etiam Strabo testatur. Plinius eas vulneribus mederi scribit. Neque solum Albulæ, sed & Albunens supra Tibur, atque Anien ipse vi quadam sua naturali consolidant, & adglutinant corpora quavis, verum & virgulta, ligna, folia, vel herbas, aliq̃ solidiora, que perfluerè contingit, cortice lapideo sensim obducunt, sicut & ante disseruimus. Hoc minus videbitur mirum latunias ac montes in agro Tiburti circum Anienem diligenter contemplantibus. Apparebit his cæcinit, quod etiam scopuli cautesque sacalorum successu ex aquis ibidem cœcreverint, & in planicie lacus atque paludes multis in locis in solidum lapideumque solum. A cataractis Carulus Prim-*

Sublaceum.

Simbrivina
stagna.

Albulæ.

Albunens fcs.

Eratunice
Tiburtinae.

Princeps circum antiquas veterum adificiorum reliquias atque vestigia ducitur à Corona Pigbio: qua Tiburi plurima, visusq̃ dignissima reperiuntur: licet nunc ea civitas, non secus ac ipsa Roma, totaque Italia, maiestate Imperij collapsa, cladibus bellorum multiplicibus adstricta iaceat: cum prius, ea florente, suburbania principis, ditissimorumq̃ civium prædijs circumvestita triumpharet voluptatum omnium genere, propter celi temperiem ad æstivandum salubrem ac commodam, & saluocunditatem incredibilem. Græcos conditores opidum habuisse constat, sed quinam fuerint, antiquitatem Italia scriptores dissentiant. At plures conveniunt in conditore Catillo, quem Arcadem nonnulli, præfectum classis Euandri fuisse volunt: Argivum alij, filium scilicet Amphiarai varis: quem post patris ad Thebas prodigiosum interitum, tradunt oraculo iussu venisse in Italiam multò ante bellum Iliacum, cum gentilitate sacrisq̃ suis omnibus; atque auxilio vetustæ cognatæque gentis Oenorrhiorum Aboriginum expulsi exijs locis Siculos, ac deniq̃ Tiburti maioris filij sui à nomine Tibur opidum Sicelis ereptum appellasse. Nec discrepat admodum ab hac opinione Plinius, qui libro naturalis historiae XVI. de arborum atate scribens, asserit atate sua tres ilices durasse apud Tiburtes, apud quas eius oppidi caditor Tiburtus inauguratus fuerat. Sed Amphiarai filium hunc, non nepotem dicit fuisse, qui una atate ante bellum Iliacum, & cum duobus fratribus Cora, & Catillo in Italiam venerit, oppidumque à suo nomine, ut maior natus, inauguravit: qua in opinione videtur & Virgilius esse libro Aeneidos VII. Verum Horatius Catilli moenia Tibur appellavit, aliorum opinionem sequutus. Quamdiu igitur ante Romam conditam hoc opidum steterit, ex iam dictis

Tiburis con-
ditores.

Catillo.

Tiburtus.

Hercules Ti-
burinus.

Sortium ora-
gula.

colligere est. Colebant imprimis Herculem Tiburtes singulari religione velut tutelare ac Grecanici generis deum: cuius festo quotannis die magna ibidem populi multitudo cōfluere ad sacra solet. Erat & sortium oraculis celebre templū, non minus quam Bura in Achaia, cuius Pausanias meminit. Hinc Statius poeta in Mālii sui Tiburtino cecinit, eius ob elegātiā villa Tibur etiā Prænestinæ fortunas cū sortibus suis migrare potuisse, ut ibi responsa darent, nisi Hercules locum iam occupasset. Sed poetam ipsum audiamus:

Quod ni templa darent alias Tiryntia fortes,
Et Prænestinæ poterant migrare fores.

Herculis tēpla

Sorores quidem appellat, quod sub duarum sororum personis coleretur, videlicet bonæ, malæq; fortune. Hercules quidem ibi templum autumant illud fuisse peritis antiquitatum, quod sub monte ad viam Tiburtinam videtur. Et altera fuit ibidem ades Hercules Saxani, sicut docet nos titulus antiquus marmoris in sculptus, qui translatus nunc extat in foro, parieti domus priuata infertus huiusmodi:

HERCVLI. SAXANO. SACRVM
SER. SVLPICIYS. TROPHIMVS
AEDEM. ZOTHECAM. CVLINAM
PECVNIA. SVA. A. SOLO. RESTITVIT
IDEMQVE. DEDICAVIT. K. DECEMR
L. TVRPILIO. DEXTRO. M. MAECIO. RVFO. COS
EVTYCHYS. SER. PERAGENDVM. CVRAVIT.

Hercules in
petra.

Ades autem hac ubi fuerit, obscurum nunc est. Colligunt tamen nonnulli differentia causa Saxanum Herculem ideo nuncupasse Tiburtes, quod eius ades in saxo posita fuerit, non secus ac apud Insabres Mediolani sitū templi Hercules in petra dictus fuit. Videndum itaque num quæ adhuc extat in rupe posita non procul
à ca-

à cataractis ades rotunda sine tecto, sumptuosi operis, ex marmore, atque artis eximia, Saxani sit Hercules, & culti ibidem: ut scilicet Anienis aluenum compesceret, & agros ab inundationibus tæretur. Huius enim dei in tutela terram firmam esse putabat vetustas, qui idcirco colebatur in terrarum finibus prope portus, naualia, fluminumque precipitia. Causam innuit etiam pulchre poeta Statius, Surrentinum prædium sui Pollij describens, quod ad portum in litore ibidem erat iuxta Neptuni, & Hercules sacras ades. Sic etenim cecinit Siluarum lib. II.

Herculis be-
neficia,

Ante domum tumidæ moderator cærulæ vndæ
Excubat innocui custos laris. Huius amico
Spumant templa salo. Felicia rura tuetur
Alcides. Gaudet gemino sub numine portus.
Hic seruat terras, hic sæuis fluctibus obstat.

Quin & lib. III. fingit Herculem ad templi sui fundamenta præparanda ibidem positis armis operi insudare, validaque solum deformæ bipenni ipsum fodere, asperaque inuicta perfringere viscera terræ: ut ipsius poetæ verbis ferè dicam. In hunc modum fabulantur Herculem opera quæque laboriosa atque ardua in usum humanum perpetrasse, cum orbem terrarum peragrat. Atque ipsum monstra non solum sustulisse, hoc est, subuertisse tyrānides, potētatus prænos coercuisse, atque nefaria malignorum punisse scelera; verum etiam defensis in terris vrbes, oppida, & castra cōdidisse, portus, & naualia construxisse, vias difficiles atque imperuias munuisse, damnofa auertisse flumina, & fluctibus marinis opposuisse claustra; hoc est, terminis, legibusq; iustis inter discordes populos diremisse bellorum semina, pacem, atque amicitias ubique conciliaisse, negotiationibus atque commercijs inter ignotas ac longè distitas gentes
l 5 viam

viam aperuisse. Et propter hæc similiæque beneficia templis ubique locorum, & diuinis honoribus cultum, cognominatq; vel à factis vel à locis, in quibus colebatur, diuersa sortitum esse ferunt. Hinc Gaditanus apud Iberos, Marcusanus apud Batanos, Monecus apud Ligures, Baulius, & Surrentinus apud Campanos appellatus à locis fuit. Itaque Tiburs atq; Saxanus apud Tiburtes dictus est, atque vicissim Tibur ipsum Herculeum, ut Strabo, Martialis, & alij testantur: quasi eorum hoc municipium eius dei sacris iniunctum esset. Quin & in pratorio Tiburti cum ceteris dijs Hercules, non secus ac Roma in Capitolio Iupiter, colebatur: nec non inter ordines concilij publici, atque sacerdotiorum, Augustales Herculanæi dicti sunt ibidem, & magna dignitatis erant: quod ipsum Corona Pigbiius meus per titulos, & epigraphas ex marmoribus antiquis ibi collectas abunde mihi probauit. E quibus exemplum vnum vel alterum hic adycere lubet, studiosorum antiquitatis in gratiam, quibus deesse non possum.

Eius cognomina.

Augustales Herculanæi.

Hercules Tiburs victor.

Tiburi in S. Vincentij
sacra eade.
HERCVLI
TIBVRT. VICT
ET. CETERIS. DÏS
PRAET. TIBVRT
L. MINICIVS
NATALIS
COS. AVGV
LEG. AVG. PR. PR
PROVINCIAE
MOESIAE. INFER
VOTIS. SVSC.

Ibidem in descensu montis
in ipsa via fragmentum.
C. SEXTILIVS
V. V. TIBVRTIVM
LIB. EPHEBVS
HERCVLANIVS
AVGVSTALIS.

Item in summo templo.
C. ALBIVS. LIVILLAE. L
THYMELVS. HERC
AVGVSTALIS.

Illustravit item Tibur antiquissimis temporibus Sibullarem decima, quam Albuneam Latini, Leuco-
ibeam Graeci nominarunt, diuinis eã colentes honoribus: ubiq; lucam cum delubro fonteq;e propter aquarum albedinem eiusdem cum ipsa nominis illi sacrarunt supra Tibur in montibus, ubi natam, oraculq; dedisse ferunt: cuius Maro poeta Aeneidos VII. & eius commentator Servius; item Horatius & eius interpretes mentionem faciunt. Ceterum Carvilius Princeps de his pro angustia temporis edoctus, sumpto prandio Romam inde contendit: atq; ex via deflectens ad leuam, cum suis peragravit Aliam Tiburtinam Hadrian: Imp. villam in clivo montis positam, & urbis per ample, sed miserandum in modum prostrata desertaq; forma protuliam. Stupebat inter tot immanes edificiorum superbiorum ruina ductus princeps, nec credere poterat villam unam fuisse, videns tot pratoria, porticus, edes sacras, aquaductus, balneas, atque Laconica, Theatrum insuper & amphitheatrum, & quicquid ambitiosa structura residuum ibi fuit. Sed imprimis erat conspicuus in summam altitudinem euictus murus, atq; ita in longum directus in meridiem, ut duorum stadiarum habeat ambulationis circuitiorem, quam Graeci diaudon, teste Vitruuio, vel etiam neodopoudu vocare consueuerunt. qui muris ab altero semper laterc sole splendete commodam praebebat umbram, horis maximè quibus exercenda erant corpora: uti studia sudo celo se exercentibus pateret duplicia, vel in umbra, vel in sole; ad decursiones, aut palestras, deambulationesve subdiales. Quam immensis autem sumptibus hanc villam edificauit Hadrianus, non solum ruinae demonstrant: verum etiam Spartianus in eius vita declarat, scribens ipsum celeberrima prouinciarum, atque urbium loca ibidem

Sibulla Tiburtina.

Alia villa Hadriani Imp.

Diaulus.

Illu-

ibidem effinxisse, & imitatum fuisse, nec non nominibus suis inscripisse, velut Lyceum, Academiam, Pœcilem, & Prytaneum Athenarum; Tempe Thessalia. Canopum Egypti, & similia. Item ne quid pretermitteretur, etiã Inferos ibidem effinxisse dicit. Et hæc quidem loca proprijs & aptis suis ornamentis, ex quibus cognosci possent, instructa quin fuerint, non est quod dubitemus: nimirum signis, picturis, & emblematis; atq. etiam statuis, & hermis illustrium hominum, qui vel præclaris gestis, vel scriptis illa loca quondam celebrarunt: quæ cuncta bellorum clades, barbarorum ac temporum iniuria dissipant atque perdiderunt. Equidem memini, cum olim inuenis agrum Tiburtinum hacce indagandi studio percitus sæpe percarrerem, atq. etiam diligenter perscrutarer, me non pauca repperisse similium ornamentorum ex eius villæ ruinis extractorum præclara monumenta. me quoque tum è latebris protulisse hermarum truncos plures è villa dictæ locis à Spartiana nominatis (ut certò colligimus) sublatos, & in ædificia vicina translatos: in quibus legebatur adhuc illustrium Græcorum nomina, quorum vultus expresserant, characteribus Græcis insculpta; scilicet, Themistoclis, Miltiadis Iſocratis, Heracliti, Carneadis, Aristogitonis, & aliorum: quos truncos indicio meo non diu post Iulium tertium Pontifex Max. colligi, transuehiquè Romam curauit, ad exornandos hortos suos, quos ad Flaminiam viam citrà pontem Muluium magnis impensis tunc excolebat, à Mæcenate meo Marcello Ceruino Cardinale S. Crucis certior de his factus, cui ego horum argumenta quædam penna delinieram. Carulus cum ex Alie villæ ruinis se tandem explicasset, declinante iam solè festinus Tiburtina via Romam perrexit. Ne aliud in itinere tum perlustrare datum, quàm obiter

Hermæ illustrium virorum.

Carulus princeps Romam pergit.

currerentia veterum monumenta: atque imprimis in Anienis ripa Plautiorum Siluanorum ingens mausoleum, ex saxo quadrato constructum iuxta pontem, qui viam antiquam ibi ab utraque fluminis ripa cõiungit: & Lucanus vulgò (causam ignoro) nunc appellatur, Plantium verò pontem vocare quidam docti malunt, & arbitrantur à triumphalibus istis Plantijs, quorum elogia in ipso mausoleo leguntur, & viam munitam, omnemq. factum fuisse: cum maximè iam usu receptum esset ex ordinatione D. Augusti, teste Suetonio: ut triumphales ex manubiali pecunia vias per Italiam puerent. Accedit quòd in tertio P. Plantij elogio (cuius tabula quamuis iam dudum ex mausoleo deciderit, exemplum apud antiquitatum studiosos adhuc extat) legitur, inter honorum eius titulos ipsum ex auctoritate P. Claudij Cesaris Aug. curatorem viarum sternendarum à vicinis lectum fuisse. Ceterum Romæ principium aduentus non latuit. Etenim ad tertium ab vrbe lapidem officiosorum, atq. familiarium Pontificis Max. sebat occurſus. Intratè accepit subobscura iam nocte prope Diocletiani thermas castris præfectus cum præcipua nobilitate Romana: ubi cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissimè consalutassent, equo nobili, ac diuissimè phalerato vectum Carulum, cereisq. multis stipatum, magna cum pompa per urbem ducunt in Vaticanum Palatium hospitium, ubi omnia repperit apparatusissima. Postridie visitationibus licet principum non parum fatigatus, à prandio tamen negocia sibi à patre & amicis mandata cum Gregorio Pontifice Massimo peragere cepit. Atque inter alia diuorsorum, qui sua illius fidei commendarant, nationi Germanicæ studentium Bononia grauiter ac seriò patrocinatus est. Cui, ut olim ablata propter iuueniles quorundam errores pri-

Plautiorum mausoleum.

P. Plantius.

Vt Romæ ex-ceptus. Carulus.

occur-

privilegia restituerentur, petijt. Immerito iam tanto tempore multari innoxios, qui eius culpa consortes, aut rei nunquam fuere. Ad singula benignum responsum retulit, satisfactumq; est eius expectationi abunde. Verum licentiam intra quarriduum discedendi non potuit impetrare tam facile, ut sperabat: quamvis causaretur opinione se diutius in Campania rerum visendarum miraculis, & Cardinalis Granuellani, principumque ceterorum singulari humanitate detentum fuisse, atque idcirco prescriptum sibi tempus indies magis arctari. Cupiebat tamen Pontifex ipsum manere post Kal. vsque Februarius, ut diebus paucis a perfecta profectiois labore non nihil recrearetur: & ut cereis soleni diuae matris Deiparae Mariae festo posttridie Kal. eiusdem consecrandis ab eo praesens donari ac honorari ex more posset. Solet etenim tum summus Pontifex non solum consecrare cereos, ac inter suos distribuere: verum & populus Christianus ubique locorum ad sacra antemeridiana conueniens ex vetere ritu illos ad templum adferre, & a sacerdote pijs votis verbisq; conceptis benedictos accendere, & gestare. Recolens nimirum animo lumen illud salutare, quod eodem die seni Simeoni typi mundi representanti affulsit in spiritu: cum Christum recens natum infantem in templo ex lege comparentem, ut veram mundi lucem ambabus exciperet manibus. Quocirca Deum precatur tum ecclesia Christiana, ut frigida corda nostra calore suae charitatis accendat; & ut accensa candela noctis, ita sancti Spiritus splendor mentis nostrae, tenebras ad nominis sui gloriam, nostramque salutem illuminet. Ceterum Carolus cum VIII. Kal. Februarius de suis, ut dixi, negocijs transigere coepisset, reuerfus in hospitium, hilaris ac alacer cenauit. Porro post mediam noctem, somnoque non satis quietos, febri-

Cereorum consecrandorum ritus.

Carolus aegrescit.

um occupat: quae licet posttridie remissior fuerit, pectoris tamen, ac ventriculi, superiorumque costarum dolorem non relaxavit. Itaque medicorum ex consilio domique in lecto se continuit; adhibitaq; sunt omnis generis remedia necessaria, & quicquid potius expedire videbatur. Nihilominus cum morbi vis acrior tertio die, nempe VI. Kal. recurreret, latens in visceribus iam diu malum exanthemata in fronte, temporibus, ac pectore primam; nec diu postea per totum corpus emerferunt pustulis crebris, minutis, depressis, atque cum nigrore rubescentibus: Variolas appellat Itali lingua sua, quod eorum coloribus variant. Verum medici censebant ex spurijs esse, quales ante quadriennium Roma grassari ceperant: & ab eo tempore ex salubribus insalubres, & ex securis periculosas esse factas, saepe comperiri. eas autem crescere dies nouem, decrescere deinde totidem: nec antequam suum virus egresserint, ac decrescere incipiant, recte diiudicari posse. Die vero sequenti v. Kal. occupant quoque gulam, linguam, atque palatum: indiesq; deinceps multiplicantur, & dilatantur per uniuersum corpus: non tamen in acutum fastigiat acutem eleuant, veluti papula salutaris solet, cum virus effundere volunt: sed contra depressa, & tanquam inculcatae manent, tandemque multis in locis in unam quasi crustam coeunt, & plene vitati sanguinis, dum exsiccantur, nigrescunt. Itaque cum morbus nimium ingrauescens corripuisset etiam interiora viscera, pulmonem & praecordia: nec medicorum peritissimorum industria sedulitateque, nec omnium vota, precesq; saluare principem stimpotuerit. Sic etenim ab aeterni, summique boni diuina providentia constitutum fuit. cuius consilium in abisso magna positum, mortali ingenio peruestigari nequit. & cuius unius beneficio nascimur, viuimus ac mori-

Exanthemati ortus.

morimur. Nec est quod maleficiū quispiam autumet: si funiculum Deum mature rumpat argenteum (ut Ecclesiasta sacris quasi verbis dicam) hydriamve conterat, ut ad fontem recurrat aqua suum: hoc est, ut revertatur pulvis in terram suam unde erat: & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Obijt autem Carolus v. Idus Februarias ante meridiem, ægritudinis sua die xv. cum iam viribus ac omni virtute naturali penitus esset exhaustus. Causam atque originem tanti mali nec familiares qui aderant, eiusq; corpus a puero curarant, nec medici doctissimi, ac artis peritia non solum præstantissimi, verum & prudentia fama tunc in vrbe celeberrimi, Michaël Mercatus, & Alexander Petronius, qui periclitanti præsto semper fuere, consilium ac opem sedulo suggerentes, non aliam diuinare potuerunt, quam exanthematum copiam atque violentiam, atque inde natas in visceribus suppurationes: quas anno superiore, cum eodem morbo Vienna Februario item mense laboraret (sicut & ante memorauimus) non satis expurgatas fuisse, rerum successus tandem demonstrauit. Eas autem morborum pater autumnus insequens irritatis excitasset denuo, si domi in quiete solutaque diæta persistisset. Ceterum tunc itineris Italici labores, continuæq; per ventos, pluias, æstus ac frigora profectioes impedimento fuisse videtur, erumpendique facultatem atque ocium morbo negasse. Qui tamen interea compressus in visceribus vires, uberemq; materiam colligere, atque incrementa sumere non destitit: maxime quod victus, exercitiorumque rationem consuetam obseruare Carolus proficiscendo non poterat. Nam cum ferè locorum ubique gratissimus adueniret hospes; splendidis epulis exceptum dapaticè conuere semper oportebat: quare quassato fatigationibus insuper corpore,

Caruli principis mors.

Morbi causa & origo.

Autumnus morborum pater.

tentatur in itinere nonnunquam motu uiculis leuibus: primum Mantua, post Ancona febriens. Ac inde Romam pergens, granari doloribus caput non semel conqueritur. Equè tamen semper hilaris atq; alacer. Valetudinem etenim ipse suam vix agnoscere atque estimare potuit. Tam animo magnus, ac patiens erat, ut etiam imbecillis fortem se indicaret. Numquam igitur vel ipsi, vel alicui suorum, cum etiam febricitaret, exanthematū nota suspicio suboriri potuit: priusquam serio tandem fatales eorum eius corpus occuparent. Sic visum fuit superis. Quin etiam Neapoli quodam die post pile lusum è sphaeristerio reuersus Carolus, ut exstuarat afflatus aura, dumq; lauaret iturus cū Granwellano & principibus ceteris ad prandium: Corona Pigbii animaduertit in eius facie, temporibusq; pallidus ac rotundas inter ruborem maculas plures: easq; unum sibi proximis Ioanni Reckio & Alexandro cubiculario monstrauit, mirabundus quidnam portenderet. at illi, similes etiam aliquotiens apparere in manuum brachiorumq; eius iuncturis dixere: sed eas non diu post vixit evanescere. Et quia tunc temporis non male ualebat princeps, nil cogitatum de his amplius fuit. Exitus tamen postea docuit, expullulantium sub cute exanthematum hæc signa vestigiaq; fuisse. Quam altè morbus iste materiam ac spatium temporis naetus radices egresset, postredie quam obisset iij. Idus Februarias multo clarius patuit, cum corpus condiendum aromatibus ex mandato summi Pontificis ab anatomico peritissimo secaretur, & medicis, familiaribusq; defuncti præcipuis coram presentibus, exempta viscera diligenter examinarentur: Tum pulmo pustulis latus, atque exanthematum intus tabe corruptus atque infectus omnibus ostenditur: eundemq; dissolutum à costis pondere suo

Exanthematū indicia.

Cadaver ab anatomico secatur.

concidisse reperunt: quemadmodum se vidisse Corona Pighius testatur, ubique serid, testimoniumq; suum ephemeride confirmat Alexandri Petronij, medicorum ibidem principis. Nam hic historiam ac successum istius morbi, curas, atq; remedia adhibita luculenter in diurnum retulit: illudque sua, collegaq; Michaëlis manu scriptum ipsi Pighio Belgicam repetituro dedit, quo Principi patri Guilhelmo Duci, consilio, proceribusque quid certi de ratione morbi illius infelicis adferre posset. Eandem cum historiolum & mihi communicaret, facile persuasit, ut inter cetera qua huic operi subnectere coronidis loco decreueram, & hæc adyccerem. Orbi etenim Christiano manifestum fiat oportet, quam nefarius technis, quam vastis atque impijs mendaciorum foliis heretici tempestates concitare conentur ubique: quo Ecclesia Christiana Catholica, vel D. Petri nauis sanctibus obrueret. Ansi namque in vulgus confectum spargere rumores, atque etiam editis famosis libellis per Germaniam disseminare, Carulum principem Romæ veneno sublatum esse. Quapropter uti splendidiore furo rectum venenum propagarent facilius inter profanos & incautos; adyccere non puduit, sacrosanctum Christi Dei Seruatoris nostri corpus Carulo toxicum fuisse, Christi Vicarium, summumq; Sacerdotem Gregorium XIII. perpetrasse nefas. Ach quid ista blasphemiam magis horrendum, quid atrocius dici, cogitari ne potest? Sepulchrum anne patens similium guttur est? linguaque ne venenum aspidum? Sed huius tam aperta calumnia fundamenta quomodo quis firmabit, stabiliet ve? Quærant ipsi certa veneni dati indicia: non sanè inuenient ulla, in quibus vel exigua tam nefarii delicti suspicio residere poterit. Euocent ab inferis Minoa vel Rhadamantum, potiusve seuerissimum ac M. Tullij suffragan-

Hereticorum
calumnie de
veneno dato.

sapientissimum illum quaesitorem L. Cassium Longinum: quem Pediano teste, populus Romanus scopulum reorum appellitare solebat. Ille proferat urnam, fortiatur & cogat e campis Elysijs suis ex veteri more selectos in concilium iudices. Quærat imprimis, uti consueuerat, OVI. BONO. fuisset, hoc scelus perpetrare: principem adolescentem innocuum & hospitem veneno tollere; sancti redemptionis nostræ mysteria profanare, & abuti in perniciem humana vitæ. Causse statim excutiat, & cognoscat non oscitanter: tabellas ex lege patris sui colligat: mox non crimen sed meram calumniam esse discet, & accusatorum similium factiones maiestatis atque paricidij legibus puniendas esse iudicum omnium ex sententia pronuntiabit. Cum igitur de veneficij facinore nil penitus constet, multoque minus de facinoris auctore: cur calum ac superos accusant? cur Christum atque eius hierarcham cum omnibus sacris reos faciunt? Non tamen in foro poli, ut nunc aiunt, nec ad tribunal legitimum; ubi reorum causse excutiuntur prudenter; sed apud stolidum & incautum vulgus pralongis auribus arrectura quidem semper; sed multis oculis lippum, & linguis infinitis obstreperum undique. cuius iudicia nil aliud fere, quam venti spolia, quisquilie vel cyparissifructus, & suffragia, levata pura putantur; ut veteri Græco proverbio dicitur. Et tale quidem monstrum vulgus est. Cuius omnia membra, nervos, ac vires in perniciem salutis humana Diabolus excitat, & armat ut eius auxilio conuellat religionis, concordia, tranquillitatisque publicæ fundamenta. Nam ex hoc infido temeraria vento saque plebis freto per Typhonas suos rumorum tempestatibus atq; procellis immanibus Christi segetes prosternit & vastat: ut impietatis zizaniam suam in eius agro spargat latius, glebam sibi semper

L. Cassius L. F. Longinus
quaesitor ob
seueritatem
ac rigorem
iustitiæ sco-
pulus reorum
huncupatus.

L. Cassius Longinus
scopuli
reorum patet
tribunus ple-
bis lege suffra-
giorum tabel-
las in iudicijs
dedit.

Vulgi sco-
nismus.

inuenienti commodam in peramplo nostra peruerſitatis latifundio. Non ignarus eſt etenim, tam magnum ac impudens mendacium fingi non poſſe, quod applauſores ſuos ſibiſdem non inueniat. Expertus in ſuper multo iam ante, quãna noxia vulnera religioni Chriſtiane Catholice, atque ordini eccleſiaſtico ſimilibus calumnie ſuã ſpicalis inſiſſerit olim in exceſſu Cæſaris Henrici Luxemburgenſis: quã licet multiplicibus rationum ac teſtium medelis ſanata fuerint: horum tamen cicatrices in imperitorum pectoribus remanſiſſe nouit. Nam quo foedius eſt crimen, quod vel in innocentiffimum impingitur, hoc tenacius apud multos hæret eius ſuſpicio, quoſ ueritatis indaganda cura non ſollicitat. Quapropter ignorantia noſtra ſubſidio mendacij pater ille fretus, ſua præſtigij, & hæreticorum hominum miniſterio denſiffimas errorum tenebras, offundere communi hominum uitã non ceſſat: ut populum veri ignarum, atque omnia in caligine ceca metuentem à Romana fidei fonte puriſſimo ſeducat ad foetidã hæreſum latrinas ſuas; gregem à paſtore ſuo diuellat, & luporum rictibus obyciat. Hęc commoda ſibi querit auctõr omnis calumnie diabolus. Hinc eſt, quod illud Agni immaculati iuge ſacrificium, quo nos Deo reconciliari uehementer dolet, abominatum reddere; Chriſti Vicariõ tanti ſceleris nota ſummam conſtate inuidiam conatur: ſperans ea via ſe Chriſti in terris regnum, ſubuerſis religionis, fidei ac ſacræ reipublice fundamentis, tollere poſſe: Nam palam ſe ciuicis præripuiſſe, nauemq; ſuam in portu duabus firmatam anchoris autumat: ſi legem atque obedientiam antiquando populum Chriſtianum rebellem, & diuini humaniq; iuris contemptorem fecerit. Nouit tamen ſuã prorsus poteſtatis hoc non eſſe. Ipſius etenim mendaciorum carapultas ex inuidia, malignitatẽque

conſtructas, cum Deo viſum, elucens ueritas facile deſruit & conſringit, non ſecus ac ſol oriens glaciem, nubes, ac grandines ſenſim diſſoluit. Quid tonitrua ſulmina, tempeſtuofaq; procella? quã raro contingunt ſine ſtrage & damno locorum quibus impinguntur. An calum aliquando pertundunt? an eius cardines aut fidera diſturbant? Minime quidem. Sed ex aquarum faculentis uaporibus euectam in alium aëra condenſat amque materiam in antiperiſtaſi, & enantiomate ſua cum magnis fragoribus tumultuantem, uis ſolis diſſipat, atq; repellit ad ueteres ſedes, excrementa que ſua. Nec aliter Dei ſummi nutu conuertere & corrigere nos uolentis inferorũ faber ille niger inſtat, hæreſum diſcordiarumque tempeſtates, & incendia; ſeditionum ac belloſarum uentos vrẽtes, nulliq; parcẽtes excitat: donec omnipotẽs noſtra placatus pœnitentia ſuam à nobis iram auertit. Tum demonis calumniatoris ac maligni noxia tela conterit ſol oriens iuſtitia aeterna lux & ueritas Chriſtiana: & diſcuſſa mendaciorum, errorumque caligine, ſabrum illum ad ſua tartara remittit, adeo ualida & ueracita res eſt celeſtis illa ueritas, qua ſuam Deus ſuæ Ecceſiam: quam ſponſam caſtam & charam ſemper ſeptemiple ſancti Spiritus ſui clypeo aduerſus omnes calumniatorum inſidias, ac hæreticorum inſultus haud dubie tuebitur. Is ſiquidem, cui nihil tectum; omnia in lucem proferet; ut pluribus argumentis ſycophantias illas excutere & conuellere ſuperuacancum uixit uideatur. Quare reſtat, ut hiftoria huius noſtra curſum impediamus: ex qua ſimul luce clarius, candide lector patebit, quãnam inique tanti ſceleris inuidia ſummum Pontificem onerare, atque urbem Romam, principum Chriſtianorum obſeruantiffimam, fontem humanitatis, & artium, cultricem uirtutum omnium, atq; communem

Romæ laus.

honorum patriam, velut nefandam venenorum Septem-
 fiam quandam diffamare calumniatores heretici vo-
 luerint: nec minus Italiam velut vastam impiorum la-
 tronum siluam omnibus exteris suspectam facere. Non
 in aliam profecto finem, quam ut peregrinam iuuentu-
 tem a cognitione & consuetudine virtutum Italicarum
 procul arcerent, populum Christianum à capite, &
 corpore Catholica Ecclesia diuellerent. Ceterùm ut Ita-
 lia viuam ac valentem Carulum propter virtutes,
 summamque nobilitatem maximi semper fecit, sibi que
 beneficijs, atque liberalitate publica locorum ubique
 deuincere contendit: sic etiam Roma plurimum dierum
 consuetudine & presentia illius gaudens sibi satisfacere
 in accumulandis ei honoribus, officijsq; vix unquam
 potuit. Que & in egritudine ipsius, & post mortem
 amoris ac pietatis studia sua publicè declarando longa
 maiora & firmita de eodem iudicia prouulit, quem-
 admodum ex sequentibus manifestum fiet. Nam cum
 ad primam morbi grauioris fumam attonita & maesta
 ciuitas in dubio suspensa maneret; Cardinalium, prin-
 cipum atque magnatum ministri frequentes quotidie
 visabantur in atrio & ante penetralium vestibula de
 principe & successu valetudinis sue sollicitè inuestigan-
 tes, officiaq; singulatim presentantes. A deo ne mini-
 mam quidem occasionem procerum aut legatorum quisi-
 piam omittere tum videbatur; qua curam & sollicitu-
 dinem suam de principis istius incolumitate, testificari
 poterat. Atqui summus Pontifex Gregorius XIII, in
 medenda procurandaque Caruli valetudine, leniendâ
 que morbo nullam diuinam & humanam opem non
 implorauit, non adhibuit. Visitat adflictum, consolâ-
 turq; benignissimè. Pro eius salute apud Deum opti-
 Max. ipse dum sacris priuatim operatur, sedulo atque
 suppli-

Summi Pon-
 tificis sollici-
 tudo in pro-
 uocanda Caruli
 valetudine &
 incolumitate.

appliciter intercedit. Quin ad primum anticipis peri-
 culi metum supplicationes eius iussu passim in ecclesijs,
 cenobijs, nosocomijs, orphanotrophijs atque sacris reli-
 giosorum sodalitatibus pro principis huius bona vale-
 tudine sunt habita, & sepius repetita. Nec minore
 cura pauperibus ex suo subueniri, largâsq; stipēs ubi-
 que distribui iussit. Et quidè vii. Idus Februarius cum
 exant hematum introrsus maturescerent vis, & phle-
 gmatum copia periculum ingens in gutture crearent:
 diem synam quadringentorum aureorum eodem die
 erogatum fuisse. Corona Pighius à familiaribus summi
 Pontificis intimis tum intellexit in pauperes pios: qui
 pacem à Deo precibus exposcerent, ut volens propi-
 tumq; malum, atque calumniarū materiam auerrun-
 caret: & adolescentem optima spei principem recrearet,
 longèque sospitaret. Sed iam dudum statuisse locum ac
 tempus videtur summum numen; uti liqueret banis,
 quam charus esset superis: qui quasi in sinu sanctæ ma-
 tris Ecclesiæ, ad petram fidei, in limine templi gratia-
 rum, diuinâq; misericordiæ, atque in anni placabilis
 exordio diem suum obiret extremum. sit licet malignis
 reprobis lapis offensionis ad ruinam, quamdiu impin-
 gere & cadere volunt, ut conterantur. Præfagia mortis
 Caruli quedam, quæ prius contigerant, post animad-
 uersa sunt; quedam in ipsius excessu palam interuenere,
 quæ curiosarū in gratiam, magis ne prætermitterem,
 describere visum est, quam quia fidem omnibus eius
 generis adhibendam autumem. Cum per Alpes inpro-
 deretur Italiam, repetierat per viam sapius Maro-
 uianos istos versus notissimos:

Præfagia &
 prodigia mor-
 tis Caruli.

Per varios casus, per tot discrimina rerum
 Tendimus in Latium; sedeis vbi fata quietas
 Ostendunt.

Et cum tandem à Corona Pighio rogaretur, cur eandem totiens cantillaret canilenam: quasi in Latio quiescere deberet, & longiore itinere patria non esset, repetenda; arridens respondit: Hoc opus, hoc labor est.

3 Sed illi versus animo nunc semper obvoluuntur. Et cum Neapoli reuersus Tibure Romiam contenderet, & in via ludicris se recreans, cannis praelongis ex arundineo vicino raptis, hastiludia & velitationes equestres inter suos excitaret: nunc, inquit, incundi sumus, nam Roma sapere nimio perè debemus: Natatum in super est, quod inuitatus non semel cupide, Germanicum collegium studioforum eius nationis Roma recens à Pontifice summo Gregorio magnificentissime institutum preterisset, ac inuisere neglexisset: cum in vicinia tamen Cardinales ac proceres officij causâ visitaret. Cum postridie Kal. Februarias à prandio grauitè decumbenti cerèa candida plures in ante meridiano solemni diua Mariae virginis matris purificatè sacrificio: ex more consecrata summi Pontificis nomine presentarentur: sollicitus, an illè ad suam pertinerent sepulturam rogauit. Eodem ferè quo Roma cum morbo conflabatatur ager tempore, bubo Cluius per plures dies in palatio visus ac auditus media luce: qui vix iaculis abigi à turribus ac tectis tum potuit. Caruli frater germanus Joānes Guilbelmus Princeps tum ad Sanctos martyres degens Traiana, prater morem tristior taciturniorq; visus fuit: nec ipsi quidem nec cuiquam causâ facile succurrere poterat. Et nocte quadam in tempesta somno territus exiliy è lecto, cum euilatu ministros excitans, Et rogatus ab attonitis quid accidisset: fratrem mortuum efferrè se vidisse clamauit. Postridie Nonas Februarias triduo priusquam moreretur Carulus, post mediam noctem in quiete visus Corona Pighio humana statura maior ac valens: lucido & clare

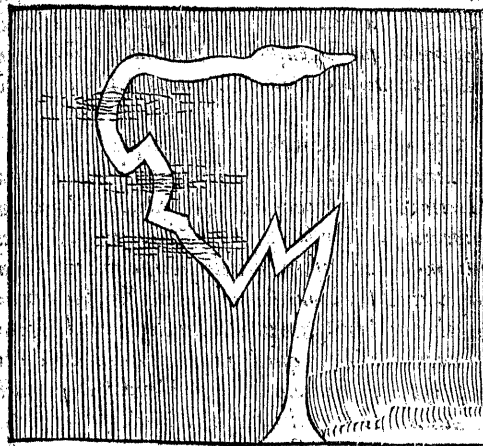
Germanicum collegium Romæ virtusum feminasium.

Ioannis Guilhelmi principis somnium de fratre Carulo.

Coronæ Pighii somnium de Carulo principe.

& claro vultu letus intrare cubiculum toga aurea ad pedes vsque vestitus: & mox capite obnupius excedere. quo somnio territus Pighius resumptis vestibus surrexit, & ad principem properauit, quem vigilantem, sed valde laborantem inuenit. Quarto Kal. Februarias, undecimo ante obitum eius die, post occasum solis, & horam noctis primam, in aëris serenitate tranquilli-

Prodigium in caelo visum.

tateq; magna fax ignea quadam purum carulemque culum lucido & tortuoso sulco secare visa est: cuius inferior extremitas ab horizonte vel finitore cali occidui iuxta tenuioris crepusculi dextrum latus exurgens M. literam, eiusque tres obeliscos confertos triangularibus figura representabat: & hinc obliquo tramite in altum tendens paulisper meridiem versus, mox vertice reflexo respiciebat occidentem: quo iaculi ferream cuspidem, vel magni serpentis tumidum caput, inflatâque buccas imitabatur: quemadmodum visæ sibi facis istius

m s typum

typum Corona Pighius graphicè nobis expressit. Tanta autem fuit claritatis, ut per eam quasi rimam, celis ibidem apertis empyrei supremi vel ætheris splendor refulgere videretur. quam tamen parumper obscurarunt opposita parua nubecula tres in aëre medio pèdentes, quas umbra terra post solis abitum tenebris obducebat. Docti plures tum Roma, qui vidère prodigium, vel cometa, cuius imbecillior ac tenuior materia vi solis ac siderum inflammata citius evanuerit: vel bolidis speciem potius fuisse censuere. qualèm & Mutinensia mala quondam vidisse Plinius testatur lib. ii. cap. xxvi.

Bolidis.

Cùm cecidit fato consul vterque pari:

Romanumque Imperium ad monarchiam declinavit. Hirtio & Pansa consulibus in proelio ad Mutinam occumbentibus. Constat autem subito quodam, vixq; visibili motu accensam in celo, stetitisse faciem istam. Cumq; vix ad semihora spaciū durasset, lucidus eius sulcus ab imo horizonte paulatim defecit ad superius usque cacumen suum; quod aliquanto diutius cometa forma propter spissitatem suam resplendebat per nocte conticiniam. At cuspidis illa facies quibusdam persuasit ex acontiarum fuisse genere, quæ iaculi in modum vibrantur in altū cœssimo significatæ, ut Plinius inquit, qualèm & suo tempore visam notissimè scribit lib. ii. cap. xxv. de qua T. Vespasianus Cæsar præclaro carmine scripserat in suo quinto consulatu, cui tamen illa vita, imperijque brevioris prænuncia fuit, uti hæc fortasse Carulo principi Cliniensi. Quorundam verò conjectura fuit, quibus vertex bolidis superior anguineum caput apparebat, summi Pontificis Gregorij mortem portèdere hoc prodigium: cuius familiaria insignia sunt in clypeo purpureo volans aureus draco. Sed rerum

Acontiaz.

enclitico

eventus aliter docuit. Nam fluxum instabileq; prodigium istud caducum, mortalis vite gloriaq; fructum adolescenti principi portendisse videtur. Placet igitur hoc argumentum, imitando Pipientium poetam non in elegantem, Cæa quadam monodia concludere, quæ vices epitaphij cuiusdam supplere poterit:

Iam nihil eximium cecinit durable fama
Vera nimis. Terreis, ach, tantum ostensus abisti
Carule. Per crepera lucis confinia qualem
Surgentem Oceano solem, pariterq; cadentem
Vix intellecto cernit discrimine Thule.

Cùm verò functum fato Carulum palam factum est, luctus in urbe tota quasi publicus fuit: duravitq; etiam per Februarij mensis feriatis Bacchanaliorum dies: queis regionalim taurorum venationes dari, mappa in Capitolio brabeiaque Circensium modo proponi certantibus: atque conditionis cuiusq; cineis, & inquilini carnatim per plateas dinagari, solemnibus licentia lascivire, variaque in veste personati concentus edere consueverant.

Luæus ob mortē Caruli.
Bacchanalia Romana.

Et canere ad veteres verba iocosa modos:

Quemadmodum olim Quinquatribus minusculis Quinquatria minucula. mensè Junio tibicines Romani temulenti, larvatiq; per urbem triduo vagabantur. Verùm hæc omnia ludicra tam anni Iubilei religio, quàm inopinatus huius principis obitus inhibuit. Non enim dici facile potest, quantum doloris Romæ tam importuna mors cœcitarit animis maximorum procerum, atq; omnium ordinum, quod quidè satis testabantur legati ac literæ ad patrem Illustrissimum Ducem Guilhelmum consolandum undecunq; properantes. Summus Pontifex Gregorius inter-

Summi Pontificis Gregorii litteræ ad patrem Guilhelmum Ducentem. Honor funebri publici.

Stipis ad funus collatæ decus.

internuncium suum Gasparem Gropperum, qui tum temporis cum potestate legati in inferiore Germania Colonia Agrippina propter publica Ecclesia negocia moram traherebat, ad patrem proficisci iussit, uti quæ posset studio vehementer adflicti nomine consolaretur adflictißimum. Addidit literas Christi Vicario dignas, summam nimirum humanitatem, atque Christianam prorsus pietatem redolentes; quas candidus lector, si legere cupiat, in appendice huius operis inueniet. Ceterum honor ingens olim apud veteres fuit, si cui benemerito de republica, claroque viro, funebres impensæ decreta fuissent ex arario publico, quemadmodum P. Valerio Poplicola, & Agrippæ Menenio Lanato, reipublica libertatisque Romane exordio contigit. Huic, quod plebem in secessione perniciose patribus reconciliaisset; illi, quod pulsa regum tyrannide consilii legibus popularibus libertatem restituisset, fascesque Imperij sui populo subiecisset: utrisque propter excimiam temperantiam summamque virtutes. Praclarum item decus fuit, & magnum popularis amoris, reuerentia, atque gratitudinis argumentum, si viritum asses ab unoquoque spontanea liberalitate ad sepulturam mortuo principi viro conferrentur: uti Q. Fabio Maximo Rullo collati propter res bello Samnitico domi forisque bene gestas. Cui mortuo tantum aris populi liberalitate ad funus congestum est, ut eius inde filius Q. Fabius viscerationem & epulum publicè dederit: honore contentus largitionem plebi gratis munificentiâ refundens. Immortalis hæc itaque gloria tam apud Græcos quàm Romanos fuit: quod populus tam optimè meritos tanquam parentes publicos suis sumptibus sepelire voluerit; non quasi, propter inopiam, ipsis pecuniâ ad sepulturam deessent. Nec aliter summus Pontifex Gregorius adole-

scens hunc principem magnificentissimè suis impensis efferrè publicè voluit: uti mors etiam eius digne prout merito celebraretur. More igitur regio iusta defuncti non solum splendore & apparatu, verum & honore, studio ac beneuolentiâ uniuersi populi Romani præclara suscipiendaque fuere. Nam IV. Idus Februarii, cum mane visitatum à medicis cadaver, lotum atque aromatibus conditum ex more ministri sumptuosioribus induissent vestibus: à meridie mox pompa funebri è Vaticana basilica D. Petri pronao per religiosorum varios ordines pro defuncto preces ac nianias canentium longa serie traduci cœpit, quæ duabus amplius horis moueri ac pergere, priusquam è basilica sacrario corpus tolleretur. Funalia in hac pompa quidam ultra quadringenta numerarunt; præter candelabra, & lychnuchos. Viginti quatuor nobiles eiusdem stature iuuenes Germani, mixtis Caruli familiaribus præcipuis, atrati, ad pedes vsque, ac in ternos quatuor partium cœtus dimisi feretro vicissim succollare; parique numero, & æquis ferè spacijs inuicem succedendo, lassos recreati per viam releuare: In hunc modum Carulus suorum humeris è basilica Vaticana latus per Leoninum suburbium trans Alium pontem ad campum Martium. Sequebantur funus summi Pontificis familia, Cardinalium, principum, legatorum, aliorumque procerum domestici nobiles magna cum frequentia. Populus Romanus vndecunque per plateas in spectaculum effusus adiuu ianuas, fenestras etiam, ac tecta passim implere, cateruatim vias obstruere, circūcurrere pompam ac feretrum. Iam lachrymæ, suspiria, ac voces cum mortui confusa laudibus palam audite publicum dolorem, & desiderium sublato tam immatura morte principis testabantur, atque sinceri gratiam amoris vsque

Pompa funebri.

Aedes sacra
D. Mariae ani-
marum patronae
nationis Ger-
manicae.

vsque pra se ferebant. Delatus & depositus est in aede publica Germanica nationis D. Mariae Virgini matri animarum patrona sacra. Ubi dum canuntur iuxta funus consueta nenia, precèsque praecurrunt: tantus repente concursus irrupit populi confluentis ad ultimum spectaculum ipsius cadaueris, uti parum absuerit quin arrati familiares eius atque sacrifici feretrum circumstantes colliderentur. Populi deinde turba sum-mota, cadauer eodem vespere capulo includitur plumbeo, tabulis ligneis vestito, collocaturque in templi cella maiore, ubi summum est altare, sacraque à choro per-aguntur. quod summi Pontificis iussu ibidem ad bimestre stetit supra terram, perpetuo cereorum lumine illustratum. Non enim visum fuit condere sepulchro corpus, priusquam patris intelligeretur voluntas; an in Germaniam illud ad se transferri, an Roma mandari terra vellet. Interea fit solemnis exequiarum apparatus. Celebrata sunt autem in eadem aede D. Virginis matris postridie Kal. Martias, ab obitu Caruli hebdomadis tertia postremo die. Templi circum parietes interiores atque intercolumnia nigro panno vestiti, & obnubilati tenebras, candelarum funaliumque frequentia pellebat: & vitæ fragilis, mortalitatisque nostrae memoriam eius argumenti pictura passim & icones intuentium oculis sese offerentes renouabant. Excitatur in umbilico tem-
pli pegma, vel tumulus honorarius adicula quadrata forma: cuius fastigium in pyramidem exurgebat acuminatam; vestiebaturque panno nigro totus. Verum ima latera exornabantur auleis ex auro nigroque holo-ferico intertextis. Spectatorem praeterea populum detinere poterant emblematum atque elogiis & sciographica pictura, tumulo in honorem defuncti affixa. A capite & pedibus nobilissima stirpis gentilitia armorum
insignia

Itaque.

Tumulus ho-
norarius.

insignia resplangebant cum titulo tali: CARVLVS FRIDERICVS, GVILHELMI, DVVIS, IVLIAE CLIVIAE, MONTIVM, &c. MAIOR FILIVS. Sub his erant ad caput simulachra duo humi sedentia: Ecclesia videlicet Catholica lugens in habitu matronali velata, ac templum in sinu tenes: item Fides Christiana in vestitu virgineo calicem in manu dextra, & crucem in vlnis habens. His adscriptum elogium fuit hoc: ECCE. QVIA. SEMITAS. NOSTRAS FECIT. PROPTEREA. DOMINVS. SVSCEPTOR ANIMAE. ILLIVS. Ad pedes ex aduerso stabant Iustitia cum bilance, & Temperantia liquorem in vasculis miscens. quibus aderat elogium tale: MAGNA. LVX. SEQVETVR. TE. QVIA. IVSTE. ET. TEMPERANTER. EGISTI. Ceterum in lateribus utrisque representabantur tesserae, vel visitata quondam Carulo synthemata duo: nimirum à dextris clypeus argenteus, cordibus humanis tectus ac munitus, velut in testudinem seriatim coeuntibus: è quorum singulis flammula emicabant aurea. cui circumscriptum erat in margine: AMOR. OPTIMA. CVSTODIA. Quod quidem synthema docet, non tutiorem custodiam, non satellitium validius Principi esse bono posse, quam suorum civium aut subditorum amor & concordia: quemadmodum & alio loco hoc antea declaravimus. A sinistris Ariona Methymnaeum coronatum lauro vehebat dorso delphinus per undas, dum in palla Tyria sedens, lyram plectro pulsat. cuius symboli elogium fuit: VIRTVS. OPTIMA. CVSTODIA. Monstrat prudentem virum multiplices Lyrae siue mentis suae nervos rite moderantem, aduersas quasque fortuna tempestates, atque pericula sapientius exuperare: felicitatisque vera metam attingere
non-

Tesserae vel
symbola Car-
uli Principis.

Arionis cy-
charcedi fabu-
la declarata.

maiore, ex adversum ei monumento quod Hadriano vi.
Ultracetino Pontif. Max. in dextro pariete erectum
videtur. ad cuius imitationem memoria filij charissimi
pater Guilhelmus cenotaphium magnificentissimum in
sinistro cellae pariete ex preciosis nobilium marmorum
lapidibus extrahi iussit, quod altero post anno quatuor
milium aureorum impensa fuit absolutum.

FINIS.

CLARISSIMO ATQVE OPTIMO

DOMINO HENRICO WESIO I. C.
praestantissimo, atque Illustrissimi Principis
Wilhelmi Cluuiensium, &c. Ducis Cancellario,
Stephanus Vinandus Pighius S. P. D.

HABES nunc tandem, vir clarissime,
meum Herculem Prodicium, toties ab ami-
cis efflagitatum. Sed quod promisso meo
non minus, quam expectatione tua, multo-
rumq; tardius prodeat; non est, quod mirum tibi videat-
tur. Nam cum opus aggreddior serio: nil aliud, quam
Herculeos in eo labores usque reperio: ut ad amissum,
& integrè titulo suo respondeat. Etenim tanta rerum
varietas atque difficultas occurrit ubique: ut non mi-
nus quam Hercules ipse dicitur, me sepius quarta luna
natum conquestus fuerim. Quapropter haud irritam
ingressus viam, propterandum mihi magis cum matu-
ritate, quam festinandum imprudenter fuit: praesertim
in hoc scripti genere, in quo multò plus est laboris, quam
quisquam facile coniectet, qui periculum ipse nunquam
fecerit. In medijs igitur exantlandis huius operis diffi-
cultatibus, non semel tedium ac lassitudo quadam ob-
oriebatur: maxime cum frequenter auguraretur animus,
quod

quod huius argumenti novitas non solum apud imperi-
os & indoctos; sed etiam apud plures eruditos, qui in
pensandis aliorum sudoribus minus sunt candidi, plus
invidia nobis, quam gratia sit conciliatura. Ita quidem
se habet hic fatalis opinionum atque religionis dissensus,
indies magis gliscens, ut pro suo cerebro infecto quisque
iudicet, nihilque probet, nisi quod suae sit factionis, vel
sententiae. At nobis quidem non expedit similium ron-
chos expassecere, sed Christi potius nomine patienter
olerare, ne à divina veritatis via declinemus. Animo
namque fixum est penitus, nunquam ab illa magna
domo sanctae matris Ecclesiae Catholicae Romanae disce-
dere: nunquam ab amplo ovili summi nostri Pastoris
Christi, constitutiq; ab ipso Vicarij custodia segregari.
Unus etenim est hierarches in caelis; sic unus in terris
esse debet. Non deerunt etiam fortassis, quibus videbor
minutiora quadam persequi; & honores Carulo exhibi-
tos ubique locorum describere, & veluti cramben sa-
pius recoquere. Sed animaduertet facile (spero) can-
didus lector, historiae continuanda contextum, in itine-
rario praesertim, id requirere. Alioquin tanta rerum
varietate conditam narrationis cramben non puto fasti-
dium alijs, quam Sybariticis palatis pariturã. Aliorum
denique veterum auctorum exemplo me hoc fecisse non
ignorant docti; atque imprimis clarissimi apud Graecos
Xenophontis historici: qui Cyrum regem dum instituit,
ipsum pueriliter lusitantem, atque cum matre Man-
dana, & ano Astyage per appositè confabulantem in-
ducit, accuratèque depingit: quo pueri regia indoles à
teneris, ut aiunt, unguiculis agnosceretur. Iam est quod
verear praeterea, ne nostra diatribe, qua veterem ur-
bium, gentium, familiarumque quarundam nobilem
antiquitatem excutimus, multis paradoxa videatur.

Ecclesiae ma-
gna domus.

Cyri pueri
indoles regia.

Sed his (ni fallor) dumtaxat, qui stemmata metuntur sua ex clypeorum solis notis, & coloribus non intellectis, nobilitatis verò fontem negligunt & contemnunt. His scire satis est, in Cimmericorum tenebrosis cunis suos maiores olim vagasse, vel ex Autochthonum antris prodixisse.

Nam genus antiquum Terræ Titania pubes

Anguipedes mauult proavos numerare superbos, quam à Romane virtutis semine progeniem ducere, cui tamen ius, literas, religionem, disciplinas, artes, omni nemque civilitatem debemus. Ad eam ceca res est ignorantia, non solum communi hominum vita noxia, dum veri cognitionem abolet; sed etiam unicuique privatim, dum singulorum iudicia rationeque conturbat. Hanc nobilitatis vera peste, cuius adhuc indies sentimus perniciem, inuexit orbi uniuerso Mars ille Geticus, cum potentissimi Romani Imperij compages bellis civilibus, & Imperatorum ignavia luxatas, Gothis, Hunnis, Vandalis, atque Langebardis perrumpendas occupandasq; dedisset. Tunc fera barbaries rapinis, sanguine, cladibus, ruinis sacra profanæque miscens omnia; virtutum ac ingeniorum sublimium monumentis pavoribram perpetuam indixit; ut simul cum Imperio Romanum nomen aboleret. Sed quid aliud opimi, quæso, spolijs post tot damna rettulit, quàm quòd orbi terrarum omnis elegantis doctrine, & ingenuarum artium omnium obliuionem inuexerit? simulq; nobilitatis antiqua fundamenta destruxerit? Cum igitur iure gentium sublato, tantique Imperij pulcherrima constitutione subuersa, nobis reliquerit contaminatam sanguinum colluuiionem, Babylonicam morum ac linguarum confusionem, atque rerum ignorantiam: quid est, quod agere feramus, si quispiam prisca virtutis atque nobilitatis cupidus, eius limpidam querit fontem, dissipatiq; sca-

turri.

uirgines sitiens passim perscrutatur diligenter? Natura nos iubet condolere, & horum diligentiam favore persequi, quos videmus infelices ex grauis incendijs sui cineribus clauos, ferramenta, plumbum eruere: aut miseris supellectilis qualescunque reliquias colligere. Cur non applaudendum studiosis, qui non sibi tantum; sed publicis disciplinis & moribus sepultam tot iam sæculis vera nobilitatis fundamenta; scilicet rerum gestarum memoriam è ruinis in lucem proferunt? Electro, ut aiunt, vel Sidonio vitro clarius omnium gentium opinione semper fuit; ciuitatum, nec non singularum familiarum nobilitatem æstimari virtutum, meritissimæque publicorum longa serie; & continua rerum bene gestarum memoria conseruari, ac magis inclytam fieri. Gentis enim atque familie non minus, quàm arboris generositas ex fructuum probitate cognoscitur, & ex virtutis sua merito diligitur. quod quidem meritum quo diutius in eadem stirpe per plures etates transfunditur, eo certè preciosior atq; generosior hac haberi debet, atque stemmatibus exornari splendidioribus. Virtus enim honore, gloriæque non minus in animo humano, quàm in agro plantarum fructus, cultu promouetur. Honoris enim non solum, sed & immortalitatis etiam appetitus animis ac ingenijs excellentibus cum ratione semper innaescitur. Et iste quidem heroes atque illustres homines obscuris aut barbaris etiam populis dedit; qui consilio, prudentia, fortitudine, magnisque rebus gestis de patria bene meriti sunt; & sui desiderium posteris, gratamque ad exemplum memoriam reliquere. Ex hoc autem fonte primi nobiles emanarunt. quorum præclara facta cantilenis, vel rythmis expressa parentes liberis, seniores iunioribus canendo, narrandæ, velut per manus tradere solent. Hoc primum historia, atque

Nobilitas vnde nam æstimanda sit.

Virtutis fomes.

Ignorantia
noxia pestis.

Barbarici
damna.

Historiae &
annales primi

Artium vsus.

Historiarum
cognitio quid
praestet.Puerorum est
admirari tan-
tū praesentia.Antiqua con-
seruanda hi-
storiae cura.

annalium genus erat apud priscos populos ante litera-
rum usum. Nec aliud suo tempore fuisse, testatur Ta-
citus apud Germanos, qui Imperio Romano nondum
parebat. Successere carminibus historia & annales, lite-
rarum notis inuentis, quibus exprimi conseruarique
verba & cogitata possunt. Et cum humani ingenij in-
dustria sensim accessissent artes, quibus rerum imagines
luculentius oculis representari poterant; apud ciuilio-
res atque florentiores populos praeter historiam atque
annales usurpatae sunt etiam ad memoriam rerum pro-
pagandam, picturae, statuae, clypei, ac nummi: quo spe-
ctatores erudirentur maiorum exemplis ante oculos po-
sitis, atque virtutum premia, vitiorumque dedecora
& poenas ex imaginibus quoque cognoscerent. Rerum
etenim antea actarum scientia securam praestat in admi-
nistracione publica peritiam, quae sola viros fortes atq;
consultos facit. Admodum igitur lepidè M. Tullius
dixit: Nescire, quid, antequam natus sis, acciderit; nil
aliud est, quam semper puerum esse. Et apud Platonem
in Timaeo pulchre senex ille sacerdos Aegyptium
Solonem & Gracos accusat, ut semper pueros, nunquam
senes esse affirmans, in quorum animo nulla erat ex ve-
rustatis relatione prisca opinio, nulla cana scientia. Non
igitur immeritò nobiles imperijs populi antiquissimi,
ciuitatesq; legibus ac disciplinis bene constituta summa
gessere curā, vti magistratuum successiones, acta, legesque,
nec non omnium rei euentus singulatim in annales re-
digerentur non solum, verum etiam ut illustrium fami-
liarum stirpes ac propagines, singulorumque in his bene
maleve gesta posteris vel imitanda vel vitanda prode-
rentur. Hac quidem ratione Chaldaei, Hebraei, Aegy-
ptij, Persae, Graeci, ac denique Romani immortalitatem
nominis consecuti sunt: quorum fortasse non extaret
aliqui

alioquin memoria. Sic primum iacta sunt vere nobili-
tatis semina, dum virtutes in animum Per titulos, me-
moreſque fastos Aeternant: ut Flacci poetae verbis
dicam. Cum igitur nobilitas non aliud sit quam cognita
virtus, sicut hanc pulchre breuiterq; describit Cicero:
maiorum sanè nostrorum nobilitatem iactitare nequi-
mus, nisi eorum virtus rerum gestarum monumentis
cognita sit. Ceterum quis animo comprehendere, vel
verbis explicare poterit, quotnam praecleara virtutum
lumina extincta lateant ignoracionis obruta caligine?
tum quot insignia nobilitatis monumenta obliuionis te-
nebris sepulta sint bellorum atque diluuiorum cladibus,
religionis ac rerum publicarum mutationibus, alijsque
fortuna casibus? Quorum omnium exempla, si unquam,
nostro seculo nunc, proh dolor, indies obuerſantur auri-
bus & oculis. Ita denique literarum atque historiarum
inopia constat praecclaros homines plurimos iam olim
Lethes amnis in voragine submersos, id est, obli-
uioni traditos esse. Nam ut verè cecinit idem poeta
Q Horatius;

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: sed omnes in lacrumabiles
Vrgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro.

Sed maximas primum strages, vastatis bibliothecis,
ac publicis monumentis, intulerunt literis, artibus, disci-
plinis, atque virtutum omnium memoria nationes bar-
barae, quarum impetu Romanum concidit imperium.
Et nisi religio Christiana, per orbem terrarum tunc
inualescens, quasdam diuino singulari nutu conseruasset
reliquias; nil aliud de rerum initijs, de verae religionis
origine ac propagatione, de imperiorum incrementis &
inclinacionibus, quam somniare fabulas possemus.

Nobilitas
quid.Literarum &
virtutum cla-
des.

Nam nisi veterum scriptis hac utcumque nobis constarent, & hac series si nesciretur, quæ essent nobis tenebra in vita? nihilo certè melius retrò cogitare possemus rerum causas & initia, quàm pecudes. Post tantas igitur clades, sæpius etiam propter nostra crimina diuino iudicio reiterandas, nil dignius præstare doctorum hominum ingenia poterunt (si posteris consulere, & maiorum nobilitatem vindicare & prouehere cupimus) quàm ut restaurent & conseruent literarum ac artium reliquias: & ut eruant in lucem quacumque veterum monumenta, ex quibus disci prisca rerum memoria poterit. Nobis autem satis fuit, candidè in medium proferre, quod argumento nostro conuenire videbatur, & explicare quidnam præclare nobilitatis Romani, qui ante Gothica Francicæque tempora Gallias & Germanias continuo imperio per quingentos plus minus annos rexerant, & legibus disciplinisque suis expolierant, in nostris hisce prouincijs reliquerint. Si quis alterius generis ac argumèti vetustiora certioræ produxerit, est quod gratias illi agamus, & gratuleri potius quàm inuideam. Non enim hac mea dissertatione volui Germanam Gallicamve nobilitatem omnem ad solos referre Romanos; sed tantùm curiosis & doctis ingenijs aperire viam, & occasionem dare diligentius atque altius inquirendi populorum, urbium, atque oppidorum nō solum; verum etiam gentiū, ac familiarum antiquas origines, quæ ex solis clypeorum notis colligi nequeunt. Sed de his iam nimis multa. Non enim huius est loci, tenebras omnium illustrare. Tu interim, vir clarissime, mecum hunc laborem principi inueni, & reip. literaria impensum pro tuo excimio candore, singulari, erga virtutes atque literas studio favore prosequi, & qua polles auctoritate tueri atque prouehere non dubi-

tabis.

tabis. Nam vera nobilitatis fluentia non primis tantum labris delibasti; sed toto pectore, & visceribus intimis imbibisti. Quapropter principis iuuentutis nostri (cuius virtus, honor, & salus tibi maximè semper cordi fuit) pompam illam Pannonicam à tuo non minus, quàm meo Corona Pighio diligenter philosophico penicillo delimitam eius ex voto tibi peculiariter nūcupare volui, quod ita de nobis sis meritis. Ut intelligant omnes, nos summam humanitatem cum incredibili prudentia & indefessa reip. cura coniunctam, caterasque virtutes in tui ordinis viro requisitas sic in te colere, sic admirari, et hic nobis vnus instar sis omnium. tum, ut pignus aliquod in posterum extaret veteris amicitia nostre, iam olim in triumphali illo dulcissimo contubernio Limariensi contractæ, cum nos aliquando literarie conuersationis causa (quemadmodum vetusti in studijs commilitij Italici necessitudo postulabat) tuos collegas Henricum Reccium, & Andream Masium, viros prisca pietate & eruditione rara conspicuos non minus, quàm rerum experientia, linguarum peritia, & iudicij consilijque integritate incomparabiles, visitaremus. Quo quidem meminimus nos nihil lubentius fecisse, quotiescunque sese dabat occasio. Quid enim non attraherent tantarum virtutum magnetes illi excimij, & purissima illa succina? Accessit insuper tum nobis in primo congressu horum auspicijs tuæ amicitia felix vsura: quam sanctè colere non desinemus, quamdiu vescimur aura Aetherea, & nostros moderatur spiritus artus. Hoc igitur nostrum manusculum (quid amplius dum paratur) eo, precamur, animo accipias, quo reliqua nostra soles. Vale. Sanctis è Traiana. Idibus Augusti. Anno salutis nostræ MDCCXCV.

?? 5

POM.

POMPAE. EQVESTRIS.

DESCRIPTIO. QUAM. ILLV.
STRISSIMVS. PRINCEPS. IVLIAE.
CLIVIAE. &c. DVX. CARVLVS. FRI-
DERICVS. IN. CAMPVM. PRODVXIT.
LVDIS. FESTIVIS. POST. CORONATIO-
NEM. SERENISSIMI. HVNGARIAE.
REGIS. RVDOLPHI. AB. AVSTRIA.
FACTIS. XXVII. SEPTEMBRIS. ANNO.
CHRISTIANAE. REDEMPTIONIS.
MDLXXII.

LIBELLVS. AGONOTHETIS. NOMINE.
PRINCIPIS. IVENTVTIS. POR-
RECTVS. AB. HYPSETASTE.

IA inelyti certaminis qui iudices
Adestis, & sublimiter præcellitis.
Intrare quem videtis aptè Trosculum
Pompa decorum nobili caelestium

Equestris ordo PRINCEPEM suum vocat.
Adscribere hunc certantium consortio,
Fauere linguis, atque plausum huic reddere.
Stirps, & genus, studia & honesta postulant.
IULIVM nunc CLIVIMONTIVM vocant.
Quis ergo sit, & vnde, nomen indicat.
Iam vltimis à finibus venisse non
Piget, bicornis vastè findere arua vbi
Rhenus Batauca incipit, patris petens
Nereî renifere ampla regna, & naufragos
Brittannicos sinus. IULIVM iuuat
Istri binominis videre Martias

Ripas,

Ripas, & insequi non segniter vias
Quæ clara VIRTVS ad coronam prouocat,
Et præmiis HONOS. onustus perlicit.
Quos sequitur impiger palæstram ad nobilem:
In qua Decor, Fas, Fortitudo dextera,
Lâborque solers offerunt victoriam.
Captare quam cordatus EVBVLVS iubet,
Collo illius monile. qui charum dedit,
Quod vi sua secretè rumpit cornua
Superbiæ, ac liuoris anxij impetum.
Calcæque iungit HYPSETASTES arduus,
Per alta corde præpeti qui curstat;
Sordeis relinquens putidas socordibus.
Iam fulgidi candore terga clauditis
Gemelle CASTOR & gemelle CASTORIS,
Sacerrimi, atque amabiles pulli Iouis,
Amor perennis mutuus. Vos sidera
Dubijs secunda rebus vsque. Pignora
Fraterni amoris ampliora reddite.
Vestra nunc eia candidatum PRINCEPEM
Virtute, Honoris ad trophæa ducite.

VM Illustrissimus Carolus noster in istis
Coronatiæ Hungariæ ludis inter sui
ordinis principes cum personatorum pom-
pa suis impensis instructa prodire in cam-
pum cuperet; eam hac prima vice. voluit tali inuentio-
nis adornari argumento, ut videretur esse illius ætati,
conditioni, & statui quàm aptissima. quæ sub aliena
quidem persona ipsum tamen designaret & instrueret.
Nimirum, ut ex argumenti atque inuentionis excellentia
non solum honoris, sed & doctrine fructum aliquem
percipere pro tantis impensis, alioquin inutilibus, posset:
atque

atque etiam omnis nobilis iuuentus argumenti dignitate ad virtutis amorem excitari. Non igitur Pantalabi scurra, vel ridiculi Philistionis mimos visum est imitari, vel Amadisij aut aliorum muliebria aut ociosa fumenta producere in theatrum: sed ex ipsa veteri Romanorum politia ac disciplina depromere argumentum non ineptum ei placuit. Considerans enim etatem, conditionem ac statum suum Princeps noster, profecto quàm aptissimè suscepit personam equitis Romani adolescentis: qui deposita prætexta puerili (quod anno ætatis XVII. ex veteri instituto facere cõsueverant) & accepta toga pura iuuenili, semet incipit applicare disciplinam militari, & negocijs civilibus: quemadmodum quisque nobilis adolescens facere debet. Sumpsit insuper congruum dignitatis titulum, Principis scilicet iuuentutis, ad quem aspirare tum illi decorum erat. Is etenim in ordine equestri titulus amplissimus esse solet. Sic etenim Perseus Macedonia rex apud Livium lib. XLII. de sua victoria gloria iactitans in concione militari, victos ait, Romanos equites illos principes iuuentutis, equites seminarium senatus: inde lectos in patrum numerum, consules inde & Imperatores creari dicent. Et M. Tullius in oratione quadam, cuius nunc non memini, L. Domitium Ahenobarbum vocat iuuentutis principem, tanquàm maximæ expectationis iuuenem. Atque in oratione pro P. Sulla, L. Torquatam principem & signiferum iuuentutis honoris causa nominat: quod studium suum in remp. Catilinario in tumultu clarissimè demonstrasset inter equites Romanos. Hunc itaque titulum postea Imperatores Romani mutata reipublica forma pro suis tantùm filijs usurparunt, ut honoratissimum pro iuuentute nobili: quod quidem Augusti primum auspicijs ceptum fuisse constat. qui

Eques Romanus.

Princeps iuuentutis.

Imperatorum filij Principes iuuentutis ut dici ceperunt.

cum pueros nepotes duos ex Julia filia sibi adoptasset, translatisque in Juliam domum mutatis nominibus Caium & Lucium Cæsares appellasset; eos tenera ætate in equestrem ordinem rettulit: qui mox ab eodem ordine clypeis aureis, hastisq; puris donati, & PRINCIPES IUVENTUTIS appellati sunt: quemadmodum nummi tunc cæsi, atque veterum marmorum elogia multa testantur, & ex Tranquillo, atque Dione Cassio colligimus. Augusti exemplum deinde Claudius adoptato Nerone, ut auctor est Tacitus, & alij plures Imp. sequuti sunt, sicut ex Cæsarum nummis, & titulis liquet. Iam quia lege theatri cantum erat, ut primo die certaturi transueberetur cum pompa sua personati per spectaculum, seseq; indicum tabulis inscribi fictitio nomine curarèt: placuit Carulo nomen IVLIVS, & cognomen CLIVIMONTIVS, à tribus præcipuis provincijs paternis: quarum Iulia nomen à Julio Cæsare habere dicitur. Ut igitur hæc dignè instrueretur persona cum comitatu suo perapto; nec non exquisito debitoq; cultu exornaretur, atque supellex fieret ad argumentum accommoda; uti curam gererèt, suis familiaribus mandavit. qui communicato consilio totam pompam ordine iusto personis ad rem maximè facientibus, ac apparatu vestium symbolorumq; convenientissimo instruere & adornare decreverunt, hoc modo sequenti & ob has causas. Non vestiatur Princeps iuuentutis pacis habitu, quemadmodum in Augusti denarijs expressos videmus Caium & Lucium Cæsares togatos cum clypeis & hastis puris: sed quia prodire debet in campum, sit equester & in habitu militari: quemadmodum videmus in nummis alijs antiquis apparere principes. In armis itaque refulgeat albus, ut videatur candidatus esse virtutis & honoris. Paludamentum

Principis iuuentutis habitus.

cum

mentum illius imperatorum more Romano sit purpureum, sic & equi candidi phalera purpurea: ut potius imperet, se seq̄, regat verecunda rationis, quam violēta potestatis prætextu. Galeam habēat cum bucculis, & ornamentis suis forma antiqua, cuius conus, ex quo crista exurgunt, sit aureus leo vigil, & sedens ad saltum faciendum. Cuius tale simulachrum hieroglyphicum signat vigilem curam, atque promptum ad captandas occasiones animum. Quia leonem sic sedentem oculis apertis dormire nonnunquam ferunt, & clausis vigilare. Somni etenim parcissimi est, solumque hoc animal ex recuruos vngues habentibus simul atque natum est, cernit, ut Ægyptiorum sacerdotes physiologi volunt. Atqui Manethon Ægyptius ad Herodotum scribens tradit, opinione multorum leones omnino insomnes esse, quam improbat sententiam Aristoteles, incredibile putans animal ullum esse perpetua in vigilia posse. Etymologici sanē leoni nomen λέων τὸ λέω, quod videre & considerare est, inditum affirmant. In lorica & sagi militaris thorace pulchra facies appareat humana, ut memor sit benignitatis & clementiæ, quæ maximè principem virum decent. Sub pectore zonam purpuream nodus constringat Herculanens. Notat etenim Zona, teste Seneca, verecundiam ingenuam, atque temperantiam, quæ forti continentia nodo firmata virtutes coercet animorum impetus prauos, & cupiditates noxias. In virgata fascia purpurea pendeat ab eius collo aurea bulla non vana significationis: quæ forma humani cordis esse debet, Macrobio teste, nec non concava, ut quid in ea claudi, conservarique possit. Erat autem apud Romanos in usu continuo dumtaxat pueris: scortia libertinis, & ingenuis aurea vel argentea, sicut ex Asconio Padiano, & alijs manifestum sit. Quapropter &

Leonis vigilan-
tia,

Zona.

Bulla aurea.

M. Tul-

M. Tullius in Verrinis dicit bullam cū toga prætextamamentum esse pueritiæ; nec non inditum atque inigne fortunæ. Indicabat quidem materia fortunam ac conditionem pueri, forma verò debilitatem immature illius ætatis; cuius vigor tenellus ac quasi momentaneus est, uti nascēs ex stillicidijs inflata venio in aquis bulla. Quam igitur puerilis ætas indigeat cura consiliisque alieno, docet bullæ forma, & ipsum nomen, Græcæ vocis allusione id ipsum significante, ἐκ δὲ namque cōsiliū est, quod à corde & pectore promanat. Deponebatur denique & Laribus consecrabatur, cū adolescentiæ ingressi prætexta posita togam puram sumerent anno ætatis xvii. ut pulchrè Persius ostendit de seipso canens:

Cūm primum pauido custos mihi purpura cessit,
Bullaque fuccinctis Laribus donata pependit.

Hanc verò resumebant auream solo die suo solemnissimos principes triumphum adhuri veluti frenum quoddam contra insolentiam & superbiam: quæ vitia reobscurare que gloriam & verum honorem solet, cūm hæc eos moneat imbecillitatis humana. Rursus tangunt scutum quoddam contra inimicam invidiam; quæ felicitates & successus illustrium hominum impetere semper consuevit. Includebant itaque tunc congruentia aduersus hæc remedia vel amuleta quædam: quemadmodum & in bulla nostri Principis claudi volumus. In ipsa conseruetur hæc curta supellex. Infans nudus, qui admonet imbecillis, atque egenæ natiuitatis nostræ; alea binæ, quæ inconstantiam fortuna; & claua Herculis, quæ continuos vitæ labores indicabunt. Calvaria denique his adiuncta, signum erit certissima mortis. Quæ in memoriam hisce tesseriis reducta poterunt non esse efficacia aduersus superbiam & invidiam remedia. Addantur parerga in bullæ superficie. Ab una facie

Bullæ triumphalis quod notet.

Amuleta contra invidiam, superbiam & insolentiam.

Palladis

Pallas victrix.

Palladis caput, presidis sapientia malorum omnium victricis; & ab altera imago ipsa Victorie cū palcherrimo Platonis dicto docentis omnium optimā esse sui victoriam: TO. NIKAN. EAYTON. ΠΑΣΩΝ. ΝΙΚΩΝ. ΑΡΙΣΤΗ.

Leonū capita.

Hæc quidem Principis iuuentutis panoplia, comitūque vestitus, omnes decenter exornentur florum ac frondium eleganti pictura tanquam encarpis Vitruvianis, aut topiario quodam: ut indicetur atas florens principis adolescentis, à quo fructus sperari potest. Intermisceantur insuper leonum aurea capita, præsertim in baltheis, gladiatorum capulis, occreis, & equorum phaleris, ac frenis: ut adsit memoria magnanimitatis, ceterarūque virtutum istius animalis.

Restat clypeus quem sequens in equo phalato principem puer lancearius a tergo geret, de cuius ornamentis postea dicemus.

Chorus.

Musæ.

Saliorum habitus.

Instructo iam tali apparatu iuuentutis Principi comitatus addendus erit aptus, ac non indecens. Introducet pompam omnem ex lege theatri melicorum chorus pedestris, quem vellemus institui ex Musarum personis, cum ista sint prima magistra rationis, virtutis, ac honoris, qui si forte displicebit propter varietatem apparatus, imitentur Saliorum vestitum musæque versicoloribus tunicis, ac trabecis fibulatis, & sint accenti baltheis, ac gladijs, atque tegantur eorum capita galericulis versicoloribus acuminatis, quos apices appellabant. Quali ferè in habitu Romæ Salij quotannis mense Martio sacram Marti Gradino suo pompam tripudiando per urbem ducebant: quam Livijs lib. primo, Plutarchus in Numa, ac Ovidius in Fastis memorant latinus. Noster autem chorus non cum ancilium plausu Martem Mamurium canat; sed variorum instrumentorum cum symphonia pompam suam ad modulos certo pede

pede traducat spondeos, anapestosve pyrrichijs aut tribrachis: rursum Molossos aut Paonas epiritis, vel proceleumaticis aptè miscendo. Eidemq; cura sit imprimis ad symphonia sua mensuram progredi: quo pompæ sequentis equi libratīs item passibus ad concentum numeroq; quadrupedando videantur incedere. Sic etenim Martium quid Princeps iuuentutis in campum ac certamen adferet, atque imitabitur Thracēs, Cretenses aut Lacones illos veteres, qui musicorum instrumentorum ductu ad modos atq; mensurā inibat olim prælia.

Chorum sequetur deorum equestris pompa cū Principe & suis asseclis hoc ordine. Primi sint Virtus & Honor, quos contiguis in adibus sacris Romanus coluit: iugatione à M. Claudio Marcello constructis, ut non nisi per Virtutis pateret ad adem Honoris aditus. Sola namque Virtus nos ducere ad verum honorem potest. Sequentur horum assecla heroes Eubulus Virtutem, & Hypsetastes Honorem, quorum ille bono consilio, hic autem magnanimitate, ac sublimium rerū indagazione præstat. Post hos sequetur ipse Princeps in campum procedens, optimis principijs munitus. cui præferant hastas erectas Eubulus & Hypsetastes, & subserviant comitenturq; certaturo vel curreti ad circulum omnes: ita ut ei aliquando à Virtute porrigatur hasta, nunquam ab Eubulo, nunquam ab Hypsetaste: quæ numina conatus honestos omnes plerumque prosperare credebantur. Ab his igitur non indecenter illi subministrabuntur hasta, quæ apud antiquos inter alia multa solebant imprimis significare vim efficacem virtutis, aut divinæ potentia, dum iustum expedit conatibus effectum. ideoq; in magna religione apud veteres erant hasta, qui deorum suorum dextras ipsæ ferè semper armarunt: significantes effectum ac potentiam rerum in

Virtus & Honor.

Eubulus & Hypsetastes.

Hastæ quid significant.

eorum manibus esse. Quin etiam illas ab initio pro dijs
ipsis cultas fuisse, Sex. Pompeius Trogus, & Plutar-
chus auctores sunt.

Virtutis habi-
tus, & appa-
tus.

Iam verò dictarum personarum hic erit habitus ac
vestitus. Virtus stola vestiatur & bis cincta sit: nimi-
rum castula sub mammillis & zona succingatur supra
coxas. Nec multum ultra genua dependeat stola: qua
sit ex viridi serico panno, atque adornetur florum ac
ramorum aureorum pictura. Per hos etenim solent in-
telligere rationem, ac veram sapientiam, non secus ac
aurum in tenebris lucentem. Quali cum ramo fingit
Aneam Virgilius omnes obscuras inferorum, id est,
vitionum labyrinthos, Sibilla, hoc est, diuini consilij
ductu sine periculo penetrasse. Caligula Virtutis sint
eiusdem coloris atque pictura: ut & eius gressus dirigat
sapientia: verum palla superior, atque etiam equi-
tegmenta coloris sint carulei, & stellis aureis plena ad
imaginem sereni cali, cuius item limbis Zodiaci duo-
decim signis aureis ornabitur. Nam è celo prodire Vir-
tus dicitur, & suos cultores ad calum ducere: cum Dei
donum altissimi sit, scilicet ab eodem procedens Spiritus
sanctus, ut pulchrè declarat D. Augustinus, in Ioannis
Euangelium scribens. Eius ergo caput galea tegatur
auro argentoque conspicua: propterea quod summa
sit virtutis, cogitationes, sensus, ac animum armare
aduersus vitia. Et quia duo precipua eius officia esse
constat, contemplari scilicet ac venerari caelestia & di-
uina, atque item indagare, curareque terrestria &
humana: duos quoque iam dictos colores ei attribuimus:
caruleam ut calo conuenientem, ac viridem ut terrae:
galeamque Virtutis duobus laborum Herculis emble-
matibus insignire non absurdum indicamus. Ab vno
galea latere exprimat Hercules in Atlante monte
deposita

deposita claua calis humeris ferens, ac montem ascendens,
in cuius cacumine Themis dea Termini recti forma
collocetur. quod emblema designat virum bonum de-
positis civilibus curis ac laboribus caelestia meditantem,
non tamen ultra quam fas est. quod notant etiam lauri
in cono galeae rami expressi. Ab alio latere pingatur
idem Hercules domans Acheloum taurum, ac cornua
eius rumpens: promergente sub tauri pectore fluuio,
profliente serpente, atque emergentibus è terra spicis.
Qua fabula poeta honoratum agriculturae studium
decanant, alterum virtutis officium, humanarum
inter primos Hesiodus poeta Musarum instinctum
vtrumque suis libris est complexus: canens in Theogonia
sua caeleste virtutis officium: in egeis autem & iustis
terrestre ac humanum, id est, ipsam agriculturam: qua
allegoricè continetur item ars politica & civilis. Eo
namque in studio laudatissimi atque optimi olim prin-
cipes semet solent occupare, suis pacem ac rerum omnium
ad vita necessaria pertinentium copiam procurantes.
Ideoque etiam in cono galeae visuntur spicae corone &
pomiferi rami. Serpens ac fluuius significant generatio-
nem rerum terrestrium in humido & motu consistere:
atque ipse bos agriculturae laborem, guttae ex cono de-
cidentes influentiam corporum caelestium. Quae omnia
ad fertilitatem sunt necessaria. Geret sinistro brachio
clypeum, cuius significationem exponemus postea suo
loco. Dexteram tenebit Virtus hastile, seu pilum Roma-
num, veluti etiam visitur in antiquis nummis. Vagina
gladij carulea erit, & notata aureis ramis fructiferis.
Sed haec de Virtutis habitu & eius emblematis ac
symbolis dicta sufficiant.

Agriculturae
studium.

Honos dextrum Virtutis latus claudat, quia hoc
o 2 honori

Honoris habitus & apparatus.

honoris semper dari solet. Et capite sit aperto, quemadmodum vulgò colitur, quia non tegi, sed ubique cognosci cupit. Coma ac facie pulchra iuuenili, quia verus honor per se pulcherrimus est, nec unquam senescit, nec moritur. Caput eius sit coronatum laurea corona, bacis aureis plena, qua consilij supremi ac mentis diuina est, omnia mala virtute exuperantis, atque in bonum vertentis. Eademque retro ligata sit lemniscis purpureis, quibus imperium signatur. Ideoq; vocat illud ligatura genus Seneca capitis honorati vinculum. In fronte summa inter lauri folia resplendeat sol aureus, quia illustres & claros homines reddit Honoris fauor. Resplendeat igitur vestitus ac habitus triumphali: quia summus ac diuinus honor aestimari solet triumphus. Prodeat in tunica palmata punicea, & toga picta purpurea quemadmodum triumphantes inuehi in Capitolium solent: quia colores isti reuerentiam ac auctoritatem adferunt, imperium & potestatem designant. Iam palma rami aurei in tunica, victoriam malorum demonstrant: & in chlamyde, siue toga visuntur premia virtutum omnis generis aurea. Quia Honos ipse virtutis labores dignè compensat. Erunt autem premia corona omnis generis; ut ciuica ex quercu, obsidionales ex gramine: laurea & hederacea ingenij, consilij, ac doctrinae honores: Clypei, hastæ puræ, armilla, phalera, militaris fortitudinis insignia non desint. Nec etiam ciuilis virtutis ornamenta, sacerdotiorum scilicet, magistratuum, imperijq; insignia: uti sunt litui, patera, tutuli, & apices sacerdotum: item fasces secures, sceptrum magistratum. Honores enim semper appellarunt sacerdotia & magistratus antiqui. Deniq; caliga & equi tegmina colore sint purpureo, & iisdem ornamentis reluceant, quibus Honoris toga. Neque ineptum erit utrosq; & Honoris

Honos virtutis præmium.

& Vir-

& Virtutis equos aureis insignire Medusæ capitibus: quæ, ut poëta fabulantur, homines in saxa mutare solebat, & significat reuerentiam & admirationem summam in stuporem vsque, quam Virtus & Honor secum adferunt. Manu dextra geret pilum, ut Virtus; & sinistro brachio clypeum, de cuius emblemate seorsim postea loquemur. Gladij vagina sit purpurea, & coronis atq; lauri ramis aureis distincta propter caussas iam dictas.

Eubulus & Hypsetastes sint facie virili matura, eodem ferè vestitu ac forma. Sint eorum capita tecta, eo quòd secreta debeant esse grauius consilij & magni conceptus. Et tegantur galericulis albis: ob mentem puram, & cogitationes candidas, quæ sola Virtutem & Honorem quaerunt. Adsint pluma, ut intelligatur expeditam mentis celeritatem in magnis consilijs requiri. Purpureo reliquo sint habitu, ob auctoritatem & vigorem eius coloris. Sic item equorum tegmina coloris sint purpurei. At chlamydes siue paludamenta utriusq; flauis atque aurei coloris: qualis solet esse in spicis ac fructu maturo. Maturitas enim requiritur in consilio, & magno conceptu. Distinguantur tamen hæc persona suis notis. Eubulus geret ante pectus latum & album cor, in cuius medio depingetur caput Medusæ: consilia enim bona debent esse candida & aperta: quæ idcirco secum adferunt auctoritatem & reuerentiam omnem. Hypsetastes ostendat in pectore cor amplum & alatum cum Iani bifrontis capite: ut significet magni animi cogitationes admodum altè volare: sed adesse quoque debere summam prouidentiam, præterita ac futura prospicientis Iani. Et cor illud amplum significare solet prudens consilium & magnos conceptus. Unde & Ennius poëta Sex. Ailium Patum sapientissimum, & iuris consul-

Eubuli & Hypsetastis habitus & apparatus.

vissimum appellavit egregie cordatus: ut testatur Cicero Tusculanarum primo. Gladiorum vaginæ sunt item purpureæ, & distinguantur iisdem notis Medusæ & Iani, propter causas iam dictas.

Castor & Pollux dij servatores ac tutelares generosa iuuentutis habebantur. Ideoq; Romani equites quotannis in eorum honorem Idibus Quintilibus (quo die ancipiti in proelio contra Latinos visi sunt inter equites Romanos, & ingens ad ferre momentum ad præclarissimam victoriam) coronati ac donis suis militaribus insignes, nec nõ splendidissimo in habitu trabeati, sacra cum pompa transfuebi equis per urbem solent. Primum ab æde Martis per portam Capenam pergentes ad Honoris & Virtutis ædem: deinde per forum Romanum ad Castoris & Pollucis, ac denique in Capitolium ad Ionis optimi maximi templum scandentes pompe sacrisque finem imponebant: quemadmodum Linius, Dionysius Halicarnassæus, Valerius Maximus, & alij plerique memoria prodiderunt. Auctorem istius pompe quidam perhibent fuisse Q. Fabium Rullianum in censura, cum tribus nobiliores rusticas à libertinorũ ac sordida pauperum sece purgasset, eandemq; in quatuor humiliores urbanas reieciisset, ne quotannis, uti cõsuenerat, dissidia & turbas in creandis magistratibus excitaret. Unde Fabium Maximi cognomenũ retulisse nonnulli prodiderunt: eo quod discordiæ civilis fontem ratione tam facili sustulisset. Voluit itaque summus & prudens vir, ut nobilis iuventus, quemadmodum in ordinis ac honorum prerogativa, sic etiam virtute ac meritis infimam plebem antecelleret, Virtutem & Honorem serio coleret, atque imprimis Castorem & Pollucem, quorum vis sine numen, ut antiquorum fabulis persuasum fuit, expediebat imprimis germanã concordiam ipsissimamq;

Equitum
transuectio.

sinceram ac fraternam benevolentiam. eandemq; non solum in ciuitatibus, verumetiam domi privatim quam maxime colendam per singulas familias Romani putauerunt. Unde & dij Penates à multis ipsi credebantur esse Castores. Vocantur autem dioscuri, & finguntur esse nati ex summo fove: quia summi numinis donum pax & concordia est: & ex vno ouo prodiisse gemellos fabulantur, quia sub vno tecto diligenter seruanda concordia est. Forma & statura simillimi finguntur, nam paritate concordia foecetur. Alter tamen mortalis, alter immortalis fuisse dicitur: ut mutui inter eos beneficij locus esset, atque ipsi inter se imparitatem istam adæquare possent. Mutua etenim officia benevolentiam concordiamque generant immortalem. Itaque patrem Ionem rogauit Pollux immortalis, uti cum fratre Castore partiri diuinitatis suæ sortem posset. Annuit votis ipsius Iupiter, atque ambos in celo pares stellas esse iussit: quæ vicissim oriententur, & occi decerent. Hesperum & Luciferum eas appellant nonnulli. Quidam Geminos esse in Zodiaco putant. Hinc est quod Homerus ætæquepæ Castora Pollucemque vocat, aitq; diebus illos alternis videri & mori. Est igitur summa atque immortalis hæc benevolentia vel concordia, quæ vitam ac mortem inter se partitur. Atque idcirco non inepte sequentur principem, & à tergo custodiam agent: ut videatur pacem & concordiam secum quocumque ducere, simulq; recordetur amoris mutui & fraternæ benevolentie, quandoquidem vnum ipse duntaxat fratrem habeat.

Iam habitus atque apparatus geminorum istorum fratrum interpretari fabulam, at que argumento nostro subseruire debet. Sint itaque magnitudine pares, persanis, equis, ac vestitu quam simillimi ob causas iam dictas.

Castorum habitus, & apparatus.

diſtas. *Veſtitus omnis & ipſorū & equorum* (quos albos eſſe vult Pindarus) ſit planè nincus: nam ſincerus debet amor eſſe, & candida concordia. *Limboſ tamen purpureis prætexantur chlamydes, & equorum tegmina*: quos limboſ adornent alternatim ova argentea, & fulgura aurea Iouis eorum patris arma. In ovis ſingulis pingantur bina ſtellula Caſtoris & Pollucis; oriens alter qui aureus erit; alter occidens, qui niger. *Quia nati ambo ſunt ex vno ovo, ſorte tamen, ut dictum eſt, diſpari*. In tegminibus equorum depingatur in viridi arundineo ſeruo cygnus: eo quòd pater Iupiter ſub forma cygni eos genuerit, ut habet fabula. *Pileoloſ alboſ gerent in capite ſemiſecti oui figura, in quorum vertice ſummo luceant aurea ſtella prominètes*. Atque hoc habitu eoſ Romana religio coluit: ut etiam viſuntur ubique in ſtatuis, picturis, ac nummiſ antiquiſ. Proinde pileatoſ eoſ fratres appellat Catulluſ poëta. *Pileoſ eorū circudent corona ſimileſ ex calamo* (quæ ſpecies minoris ac ſubtilioris eſt arundiniſ) contextæ. *Qualibuſ coronatiſ eoſ à Spartanis olim ornari ſolere ſcribit Ariſtophaniſ interpres*: fortæ quòd cygni eo fruticis genere delectètur. In dextris gerant pila Romana, quibuſ haſtuliſ eoſ armat ſemper antiqua pictura. In gladiorum vaginiſ argenteiſ depingantur aurea ſtella. *Clypeoſ ferant ouata forma: de quorum ſymboliſ nunc ordine ſuo dicemus*.

Scuta & clypeoſ ordinauimus ad iſtam pompam ornandam quinque dumtaxat ob numeri myſterium, quod indicat corporiſ humani ſenſuſ omneſ, & maxime principis adoleſcentiſ virtutum indigere clypeiſ. Quapropter duoſ Honori & Virtuti in principuſ attribuimus, tertiuſ principi in medio, quem puer eiſ geret, & duoſ reliquoſ à tergo Caſtori & Polluci. Neque id in eptè: nam Eubulo & Hypſetaſti heroibuſ ipſa illuſtria
 & am-

& ampla corda in pectoribus clypeorum loco poſſunt haberi. *Præſentiſſima namque in ſubitis periculiſ eſt deſenſio aut tutela cor animoſum atque prudens*.

*Principiſ iuuentutiſ clypeuſ forma ſit rotunda, quales aureoſ vel argenteoſ ornatiſſimoſ, & magni ponderiſ cum haſtiſ aureiſ, argenteiſ ſue puriſ equeſter ordo Principibuſ iuuentutiſ frequenter in honorem publicè ſolet dedicare. Eadèmq; quoque forma circulari viſuntur in antiquiſ denariuſ Caij & Lucij Caſarum, quoſ M. Agrippa filioſ Auguſtuſ ſibi adoptauerat heredeſ, & iuuentutiſ principèſ declarari fecerat, ut monſtrat ipſe tituluſ in denariuſ adſcriptuſ. Et à Dione Caſſio ſcribitur lib. hiftoriarum LV. dictorū Caſarum poſt mortem clypeoſ illoſ aureoſ, quibuſ eoſ equeſter ordo decorarat, ipſiſ in honorem ac memoriã in curia fuiſſe ſuſpenſoſ. Principiſ autem noſtri clypeuſ coloris erit argentei cum margine purpureo, qui diſtinguetur aureiſ leonum capitibuſ & roſiſ ob rationeſ in eiſ veſtituſ iam ante adductaſ. In umbone medio ſynthema depingatur iſtud: Aquila nigra, fulmen aureum unguibuſ tenent à dextriſ: item vultur ſue accipiter fuluſ, cum diademate aureo in unguibuſ à ſiniſtriſ. Quæ auè duo ſceptra inter ipſaſ decuſſatim poſita contingant, quibuſ notatur concordia & confederatio potentia. Aquila ſignat ſummum imprimiſ principatuſ, imperiuſ, atq; imperatoreſ: vultur in Etruſca diſciplina, & auguriſ Romanis inter alia multa, regem & regnuſ: quemadmodum etiam accipiter in literiſ Aegyptiorum hieroglyphicis, ut Oruſ Apollo teſtatur. Sic etiam imperij vim ipſam, fulmen iſtud Iouiſ; & diadema ſignificant regnuſ. Collocetur iam ſupra ſceptra religioniſ in omni confederatione requiſita character ara ſoco accenſo refulcens. Sub ſceptriſ autè ſoliſ reſplendens globuſ indicet
 o s ſuuo-*

favorem quasi diuinum aliquem: quia soli caloris sui favore, fauoniog² nutrit, fouet, & auget inferiora cuncta, quae a terris nascuntur. Itaque sub his omnibus exurgat ex uno quasi tronco querens adolefcens, ramis sex virefcntibus insignis. E quibus duo superiores connexi colligantur, & fratrum duorum amorem mutuum demonstrant. Quatuor reliqui in amplum procrefcant, & signent fratrum numerum. Circumscribatur vniuerso symbolo hic versus:

NOS. IUVAT. AVSPICIIS. MAGNORVM. ADO-
LESCERE. DIVVM.

Quae verba vel possunt intelligi de Virtute, Honore, reliquoque Principis iuuentutis comitatu: vel, si placet, etiam de Imperatore, Rege Catholico, & alijs sanguine vel affinitate iunctis principibus: quos omnes, cum & potentes & boni sunt, tam sacra scriptura, non minus quam Homerus & alij poeta deos diuosque solent appellare: quia hoc omne bonum, quod boni & potentes sunt, à Deo veniat.

Virtutis clypeus.

Virtutis clypeus circulari sit item forma, cum hac sit undecumque perfecta, Virtutisq² respondens. Non etenim iusta, vel eximia dicebantur fieri sacrificia sine circulis: nec erant télesia, hoc est, perfecta, nisi circulus ex hostiarum sanguine in pateram religiosissime collecto primum ara fuisset illinitus. Tunc demique sacrum télesia, id est, perficere vel absoluere videbantur. Nec numen adorabant, votânc nuncupabant ritè veteres ex Pythagora ac Numae Regis instituto, nisi corporis in circulum vel orbem circûdât. Jam quia galcam Virtutis adornauimus, duobus Herculis laboribus, nunc tertium addemus in eiusdem clypeo: qui rectam atque felicem illius assequendam viam monstrabit generosis animis, cum maxime tales expansis vlnis ad se pelliceat ipsa.

Vir.

Virtutis igitur clypeus viridis erit ob rationes ante memoratas. Et in eodem stet hieroglyphicon, Hercules draconem mactans peruigilem, qui ad aurea Hesperidum mala properantem impediēbat. Nam cum ipse per arduos Virtutis vias toto orbe quaesuisset verum eius fructum; hunc tandem in Hesperia vel occasu, id est, in senectute, repperit, ubi draconem custodem aduersantē occidit, & aurea mala decerpfit, hoc est, fractum vere sapientiae, quae sola gloria immortalis, qui verus honor est, gustum dat. Nam ille draco Typhonis & Echidna proles centum capitibus, varijsq² vocibus valens, qui obstabat assidue (sicut ex mythologematum arcanis, quae ad Ethicam spectant, discimus) vitium naturale est opinionum & affectionum humanarum: atque ipsa distrahens cura rerum fortuitarum, semper sapientia, fructusq² eiusdem aduersa. Qui draco primum mactandus est continuis virtutis exercitijs; & desiderio iam dicti fructus, impedimenta quaeque sunt auferenda: quod non nisi magno cum labore fieri potest: cum homo sit suapte natura ad vitium valde procliuus. Itaque declarabimus hieroglyphicum istud tali versu:

AVREA. VIRTUTIS. MERCES. SVDORE. PARANDA. EST.

Honoris clypeus erit item orbiculatus, ut Virtutis, ob easdem quas diximus causas. Ceterum color eius sit purpureus, ut honori prorsus congruus. In hoc depictus resulgeat Honor ipse, vehens in altum quadriga triumphali aurea Principem virum, triumphalibus ornamentis vestitum, cuius capiti superuolans Victoria coronam imponit, & circumscribatur.

Honoris clypeus.

VIRTUTE. AC. MERITO. INSIGNEIS. AD-
SIDERA. TOLLO.

Quod quidem allegorema demonstrabit verum effectum
Hono-

Draco Typhonis & Echidnae proles.

Honoris, qui generosos spiritus per Virtutis viam progressos euehit ad supremam excellentiam, & ad gloria coronam immortalem. Itaque currus aureus triumphalis Ioui summo sacer, immortalem Honoris gloriam significabit. Nō enim homini mortali, vel ipsius M. Ciceronis iudicio, maior honor contingere poterat, quam ut ipso Iouis curru equis candidis, virtutum premijs illustratus in Capitolium, decorum domicilium, velut in Olympum posset inuehi.

Currus aureus Iouis.

Castorum clypei.

Castorum candidi & ornata forma pares esse debent clypei, quia ut diximus pares & gemelli, atque ex uno ovo nati finguntur. Cū igitur significant amorem mutuum summi natum, & equaliter obseruatū, qui pacem & concordiam fouet, vel priuatim domi inter paucos, vel inter ordines aut ciuitates publicè: dabimus his item paria symbola fructuum, qui nascuntur ex huius amoris virtute. Et erunt hæc: Dexteræ inuicem conferre notent fidem ac securitatem, ut veterum numismata plura pulchrè demonstrant: nec minus eleganter, ac breuiter Maro poëta hoc vno versu:

Dexteræ conferre.

Dat dextrā, atq. animum præsentis pignore firmat. hoc est, securum reddit Achemenidem Anchises dando dextera fidem. Huius characterismo iugatur lyra, qualem Mercurius ex testudinis testu primus concinnauerat recens Ioui ex Maia natus, nec in curis manens, ut pulchrè canit in eius hymno Homerus. Hæc autem significat animorum iustam sympathiam, atque voluntatum suauem concentum, rationis lege temperatum, ex quibus publicè & priuatim magnæ felicitates humana vitæ proneniunt. Iam dictis symbolis addatur tertium Amaltheæ Nympha vel Copia deæ cornu cum annexo fulmine Iouis, qui Castorum pater atque bonorum omnium largitor habebatur. Nam quicquid letum aut salutare

Copia cornu.

salutare terrarum orbi ac humano generi contingit, Iouis summi beneficium esse creditum est. quem fabulantur Græci poëta capram, cuius lacte nutritus infans fuerat, inter sidera transtulisse: cornu eius alteram Nymphis nutricibus dono dedisse, velut officij præmium: & adiecisse facultatem, ut quicquid optarent deliciarum aut opum ad vitam beatè degendam; hoc omne ex eodem cornu sponte nasceretur, & largiter abundaret. Copia cornu igitur istud accipiunt à Ioue Naiades Melissa, quas animas esse iustas Porphyrius in antro Nympharum interpretatur. quæ sincera simpliciq; religione numen placantes, cuncta ad beatam vitam necessaria faciliter adipiscuntur, ac imprimis pacem, & mentis tranquillitatem omnigenæ felicitatis fontes. Verū enim verò fulgur Iouis Sereni portendere solet prosperos rerum desideratarum euentus. Cū insuper aërem purget, imbresq; concitet: volunt & fertilitatis atque salubritatis esse causam. Corona denique quæ cornu ipsum ac fulmē cinget, eiusdem sit argumenti ex triplici scilicet frondium ac fructuum genere concinnata; lauri scilicet, quercus & hordei. Ex quibus primus hominum cibus, primaq; medicina fuit aureo illo Saturni seculo, quemadmodum poëta veteres fabulantur: qui glandibus & aqua præscos patres victitasse canunt ante fruges & vineas inuentas. Vix etiam sanctior olim aut efficacior lauro, laurine baccis ac folijs habebatur medicina, quam Apollini & Esculapio propterea cōsecrauit antiquitas. Quin à Romanis boni Genij planta vocabatur, persuasumq; vulgo tum fuit, locum ubi laurus esset, neque à sacro villo morbo, neque à demone prauo infestari, sicut in Collectaneis de agricultura, quæ Constantino Cesari inscribuntur, legimus. Sed hæc de Castorum clypeis dicta sufficiant. quorum

Melissa quæ.

Fulgur Iouis ferri.

Laurus.

mat-

590 DESCRIPT. POMPAE EQVESTRIS,
marginis siue limbi purpurei sint, & alternatim hos
exornent aurea fulmina, distinctaque stellulis binis ar-
gentea oua: quo Castorum vel Dioscurorum clypei vi-
deantur esse. Causus autè demonstrauimus. Addatur
symbolis versus hic profecticus, vel votiuus:

ADSIT. SANCTA. FIDES. FRATRVM. ET. CON-
CORDIA. FELIX.

Clypeus Prin-
cipis iuuuētus

Restat sextus clypeus ouata item forma, non tamen
ad argumentum pompa iam descripta pertinens, sed si-
lummodo principi in usum gladiatorij ludij, vel duelli
pedestris ordinatus. cuius umbo tegitur cordibus hu-
manis summo ordine & congruentia sepius in modum
contextis: quorum singula cyciant flammulas aureas
scintillantes. Circumscribatur hac elogia:

HIC. MVRVS. AHENEVS. ESTO.

BENIVOLENZA. BVONISSIMA. GVARDIA.

Concordia.

Non potest esse tutius scutum, non magis fida in
terris custodia, nec fortius propugnaculū ad principem
defendendum, quàm amor, beneuolentia ciuium, pro-
uincialiumq; suorum. quorum corda si demereri, ac
obligare sibi, suaq; recip. poterit, atque phalangis siue
restudinis militaris in modum connectere, & in pace
unita conseruare, semet reperiet securissimum, pronin-
ciasq; suas felicissimas. Idcoque clypei limbum adorna-
bimus pulchra corona variae fecunditatis florum ac
fructuum extensa & suspensa ex cornibus aureis arie-
tum. Per arietem enim antiqui intelligebant ipsam sa-
pissimè benignitatem Principis: cum appelleret dux
gregis, & suos ipse nunquā deserat, sed ducatum semper
exercentibus à caulis in pascua, rursumq; redeuntibus
ad caulas præbeat.

Aries.

FINIS.

TESTIMONIA DE MORBO
ET MORTE CARVLI PRINCIPIS,
quæ Corona Pighius partim secum Roma tulit,
partim eidem ab amicis ex vrbe missa sunt.

EXEMPLVM EX LIBRO IXXXII.
Alexandri Petronij de historia medica.

LIVIÆ Princeps annos natus 19. ha-
bitu gracili, moderatus in omni vidtus
genere, tussi multos iam menses afficitur.
Pectore interdum dolet, laetis conuinijs
sepe interfuit. Postridie quàm Neapoli Romam ve-
nisset, die, inquam, Luna, 24. Ianuarij 1575. ut refe-
runt, hora 17. capite dolet, horret & febricit. Medicus
primo accersitus, vinum subtrahit in potu decoctum ex
cinamomo, siue hordei aquam, in cibo ptisanam hordei
porrigit, nocte non dormit, pectoris dolore afficitur.

Die Martis vesperi febrè sine febre, ventriculi & su-
periorum costarū dolor, vrina subrufa, mediocris sub-
stantia, cum contento naturali, nocte bene dormit, in-
somnia quadam melancholica & terrificata, diluculo par-
lulum sudauit.

Die Mercurij, siue à clistere, qui pridie iniectus
fuerat, siue ab alio quopiam, aluus quinquies abundè
ducitur, excrementa biliosa liquida, foetida: hora 17.
redit febris, vrina bona, vesperi exanthemata per uni-
uersum corpus, præterquam in facie, rubra paruula,
frequentia, eleuata. Decoctum ficuum Iuinbarum, da-
tilulorum, ex hordei aqua præbetur: paratur ins ex
oxalide, bibinella, & soncho: vinum nigrum, sed ex ali-
quorum opinione, quo promptius prodeat, in cana clam
in edico

medico potat, urina crassa, subturbida, rufa ad flammum, deponens crassum quiddam, noctem moleste ducit, mane Syr^m ex succo oxalidis, de acore citri, cum aqua oxalidis, bibinella, & cicerbita sorbet. Hæc ex relatione.

Die Iouis 27. Ianuarij mane primū aduocor, labrum inferius siccum nigricans, facies plena, rubicunda, sed in ea quoad visum exanthemata non manifesta, febris nõ leuis, pulsus validi, pectoris & capitis dolor aliquis, à cibus omnibus abhorret, perparum comedit, potum & præcipuè vinum auide cupit. Id iterum prohibetur, eiu loco decoctum ex modico cinamomo, aqua hordei, ut antea, Decoctum item lentium distillatitum ex capoe elixo unà cum insculo, quod magis tamen placuerit, offertur. Propinatur ius ex oxalide, cicerbita, bibinella, quod paulo antè sumpta vocata conserna de acore citri cum terra lemnia mane in aurora, & cras & perendie, & deinceps capiat, quia item cibi fastidio vrgetur, viresque an satis sufficere valeant formidatur, cibi varij quoque instituntur, ut paulum ex singulis degustando famem inuitet: his etiam & margarite ad vires magis tuendas (id enim earum proprium esse creditur) passim adhibentur.

Sed ante omnia vitrum sanguis statim mitti debeat, quoniam differre in his malis pessimum esse putatur, sedulo consideratur, quippe motus recens ex itinere, adolescentia in qua sanguis (ut Aphor. 3. Gal. docet) abundat tumida rubensq; facies, virtus constans, pectoris dolor, continua febris, qua calore & feruore suo corpus totum exercebat, sanguinem esse mittendum suadebat. At exanthematum eruptio, exigua nutritio contra dehortabantur, illa ne intro renocarentur, hæc ne sanguinem euacuato vires ipsa antequam morbus maturaretur, deficerent.

Com. 27.

Sed

Sed quia tam sæpe in conuulsiõ fuerat, id quod plurimum sanguinem præcipuè in his qui crescunt accersit, quoniam adolescens erat, in qua ætate sanguis (ut diximus) affluit, quia valida febris vrgebat, quam à sanguine, dum in corpore superfluit, fœneri probabile videbatur, quia timor erat ne ad pulmones tum propter ussum præcedentem, tum ob præsentem atque præteritum pectoris dolorem, decumberet, subinde spirare prohiberet, & morti occasionem præberet, licet exanthemata iam inciperent. Sanguis tamen iuxta & Galenum epidemiorum 6. Sect. 2. & Auicennam prima qⁱ. tractatu secundo, qui pustulis cum succorum abundantia comparentibus vacuandum esse præcipiunt, eodem die Iouis 27. Ianuarij mane ante prandium ex interna dextri cubiti in quatuor quidem cyathos, sed ad uncias tantum quatuor missus est, ut copia aliquantum minueretur, & exigua quantitate ducta, intro retrahi exanthemata nequirent, mox à natura tantillum exonerata, ut fortius expellerentur, ut feruor etiam febris, quum in venis tum in arterijs, facta per vene foramen exhalatione, remitteretur, ut denique vires superesse in futurum possent.

Primus sanguis colore ut dicunt paonico ad cinereum, secundus magis, tertius maximè, quartus satis probus. Nihil ferè prandet, auersatur omnia, aquam ex modico cinamomo tepidã potat, vino penitus abstinet, à meridie aliquantum dormit, leuius habet, vesperi urina minus crassa, sed nihil deponens. Manus paulum frigida, nulla deiectio, exanthemata plura: vix aliquid canat, potus idem, nocte non quiescit, magis febrit, auroram versus parum dormit.

Die Veneris mane, multo plura exanthemata & corpus uniuersum & linguam & palatum ita obsident,

P

ut

Com. 38.

Cur sanguis missus, & quâ- tus, deinde qualis fuerit.

ut nullus in corpore locus qui conspici posset sine his esse videatur, cirra faciem quidē variolas imitantur, album quippiam in summitate (ut secundum naturam solet) præ se ferunt, sed in facie præterquam in fronte minutissima spississima instar grani dimidiati milij, colore nō rubro, sed fusco, cruda, immatura, dolor in gutture, in oculis lacrima, rubor, mordacitas, sternutamenta, mungit ex naribus aliquid, pulsus quietiores, nulla detectio, fortē quia nihil fere hæcenus comedit, urina duæ, subrusa ad rufum, mediocris substantia, contentum naturale, sed in altera supremum, in altera imum locū tenet, labrum non ita siccum sed adhuc nigricans.

Petenti hæc exanthemata num variola forent, responsum fuit, spurias esse, quales anno 1589. inceperunt. Inde enim ab eo tempore ex salubribus insalubres, ex securis periculosas fuisse & adhuc esse.

Prognosticū.

Alijs verò quid sperandum sit interrogantibus, dictum fuit, quoniā harum constitutio hac tempestate sic est, ut dies novem crescant, deinde novem decrescant, undecim diebus ad diem usque Veneris proximè futurum, qui quartus erit Februarij, finis autem à febre undecimi, à variolis noni, salubres an insalubres sim iudicatum iri.

Sed interim non leuem nobis à sanguine, qui vitiatu apparuit, metum incuti: non enim si postremus fuerit bonus, ob id certo significari, reliquum, qui intus relictus est, probum esse, quum interdum contingat iterum scdta post vena, rursus alium equè atque antea corruptum exire: aliquod igitur vitæ discrimen ab hoc sanguine, quoniam ab eius fervore variolas nasci plerique omnia arbitrantur, portendi; nam si eum quia vitiatu est affatim vacuare velimus, debilitabitur ager, & brevi succumbet, si parçè (ut factum est) dematur, aut penitum

1101

non mittatur, intus relicta mali causa, simile periculum afferet. Sin contemperamento, (ut Galen. Aphor. Com. 17. sect. j. apud quosdam innuit) aduersum huius succi corruptelam utamur, quo pacto, quod natura prius à morbo libera, magisque valens efficere non potuit, id grani oppressa malo nunc efficiet.

Dices: Ager antè pranis alimētis (quod tamē verum non est) vescebat, nunc porrectis his que inculpata sunt, istud facile consequetur, sed quum omnia & alimenta & medicamenta ferme auerferet, quo ingenio, aut quæ via tale contemperamentum præstabitur? Proinde naturam sicuti sanguinè prædictum probè coquere antè nequirit, ita etiam variolas, quæ ab illo nascuntur, maturare vix posse. Sed ad historiam reuertamur.

Hoc igitur die Veneris 28. Ianuarij, in prandio contusi sui, quod aquosissimum est circiter uncias duas ex reliquis pauca quadam accepit, vino abstinuit: vesperi urina paulo crassior, contentum simile, pulsus quietiores, calor mitior, sitis non leuis; ferè nihil canatus est, distillatitium ex capo bibit, spuita quadam pituitosa, nō cruda; se se debilem sentire sæpe refert: forte quoniam adolescens est, pluri indiget alimento, quod tamē quum valde respuat, curationem omnino difficilem reddit: nocte ad horam usque sextam sæpe delirat, mox respiscit, horrendis simulachris plerumque terretur, per id tempus quia nihil in cæna comederat, nō nihil contusi sui, & quiddam aliud capit: idem potat, duas circiter horas post dormit: noctu tamen & interdum ex altero cubili in alterum inuitis assistentibus se crebro mutat, sæpe item ex eodem surgere atque extra sedere appetit, cogit assistentes ut sinant, ubi sedet tum ilico ferè deficit; nec prohiberi potest quin aliquando surgat, tanta est eius instantia, clamor, vis. Id pulmonem suspicari nascit,

p 2

facit,

ut nullus in corpore locus qui conspici posset sine his esse videatur, citra faciem quidem variolas imitantur, album quippiam in summitate (ut secundum naturam solet) praeseferunt, sed in facie praeterquam in fronte minutissima spississima instar grani dimidiati milii, colore non rubro, sed fusco, cruda, immatura, dolor in gutture, in oculis lachryma, rubor, mordacitas, sternutamenta, mungit ex naribus aliquid, pulsus quietiores, nulla detectio, forte quia nihil fere hactenus comedit, urina dum subrufa ad rufum, mediocris substantia, contentum naturale, sed in altera supremum, in altera imum locūinet, labrum non ita siccum sed adhuc nigricans.

Petenti hac exanthemata num variolae forent, responsum fuit, spurias esse, quales anno 1589. inceperunt. Inde enim ab eo tempore ex salubribus insalubres, ex securis periculosas fuisse & adhuc esse.

Prognosticū.

Alijs verò quid sperandum sit interrogantibus, dictum fuit, quoniam harum constitutio hac tempestate sic est, ut dies novem crescant, deinde novem decrescant, undecim diebus ad diem usque Veneris proximè futurum, qui quartus erit Februarij, finis autem à febre undecimi, à variolis noni, salubres an insalubres sibi iudicatum iri.

Sed interim non leuem nobis à sanguine, qui vitium apparuit, metum incuti: non enim si postremus fuerit bonus, ob id certo significari, reliquum, qui intus relictum est, probum esse, quum interdum contingat iterum seclia post vena, rursus alium aequè atque antea corruptum exire: aliquod igitur vitæ discrimen ab hoc sanguine, quoniam ab eius fervore variolas nasci plerique omnia arbitrantur, portendi; nam si eum quia vitiatum est affatim vacuare velimus, debilitabitur ager, & brevi succumbet, si parca (ut factum est) dematur, aut penitus

non mittatur, intus relicta mali causa, simile periculum afferet. Sin contemperamento, (ut Galen. Aphor. Com. 19. scilicet. j. apud quosdam innuit) aduersum huius succi corruptelam vitamur, quo pacto, quod natura prius à morbo libera, magisque valens efficere non potuit, id grani oppressa malo nunc efficiet.

Dices: Ager ante pravis alimentis (quod tamè verum non est) vescebatur, nunc porrectis his que inculcata sunt, istud facile consequetur, sed quum omnia & alimentum & medicamentum a ferme auersetur, quo ingenio, aut quavis tale contemperamentum prestabitur? Proinde naturam sicuti sanguinem praeditum probè coquere autè nequirit, ita etiam variolas, quae ab illo nascuntur, maturare vix posse. Sed ad historiam reuertamur.

Hoc igitur die Veneris 28. Ianuarij, in prandio contenti sui, quod aquosissimum est circiter uncias duas ex reliquis pauca quaedam accepit, vino abstinnit: vespere urina paulo crassior, contentum simile, pulsus quietior, calor mitior, sitis non leuis; fere nihil canatus est, distillatitium ex capo bibit, sputa quaedam pituitosa, non cruda; sese debilem sentire saepe refert: forte quoniam adolescens est, pluri indiget alimento, quod tamè quum valde respuat, curationem omnino difficilem reddit: nocte ad horam usque sextam saepe delirrat, mox respuat, horrendis simulacris plerumque terretur, per id tempus quia nihil in cena comederat, non nihil contraxit sui, & quiddam aliud capit: idem potat, duas circiter horas post dormit: noctu tamen & interdum ex altero cubili in alterum inuitis assistentibus se crebro mutat, saepe item ex eodem surgere atque extra sedere appetit, cogit assistentes ut sinant, ubi sedet tum ilico fere deficit, nec prohiberi potest quin aliquando surgat, tanta est eius instantia, clamor, vis. Id pulmonem suspicari nos

facit, dictis exanthematibus aut succo qui ea creat, nimis refertum impedimento esse, quo minus facile spiret, ideoq; è lecto egredi & sedere frequenter cogi: quippe pulmonem quando cubatur primum in dorsum prolabi, neque promptè dimoueri, quando autem sedetur, quia suspensus manet, ut hinc inde susq; deque facillime agitur, ita spirando longè commodius inseruire.

Die sabbathi mane labra tumètia, facies inflata, male deglutit, gargarizat diamoron cum sicu citrinarum, dactylorum immaturorum & lentium excorticatarum in aqua hordei decocto similiter habet, febris mitior, urinae dua, subrufa, subcrassa, itidemque contentum, quia biduum non egresserat, clister ex iusculo capi cum vitellis onorum & saccharo inditur: ab hoc stercora quadam minuta, paruula, pauca, per exiguo cruore si- ris obducta.

Quoniam se imbecillum & fieri & iam esse percipiebat, quia nihil ferme deuorabat, vinum autem valde appetebat, quaesitū est an vinum propinare liceret: quia ergo inter posteriores medicos, qui de variolis scripserunt, id aliqui penitus interdicerent, aliqui porrigere mueniebantur, ambiguum erat illud præbere. Delirium & guttur variolis obsessum, quod sine inflammatione aliqua non esse putabatur, non dubie sed manifestè prohibebant. at virtus quoniam deficere sentiebatur quum perparum aut ferè nihil comederet, quotidieq; debilior redderetur, illud cōtra exigebat, quia item vino assuetus erat, illudq; vehementer exoptabat, Hypocrate autem auctore, aliquid & agro & consuetudini tribuere oportebat, vinū quidem dare visum fuit, sed quod pauciferum, & modicum, & decocta aqua satis dilutū esset, quod inflammationem neque præsentem, si qua suberat, augere, neque nouam aliquam suscitare posset. Non tamen

Quando vinū propinatum, & quale, & quomodo, & quoties.

j. Aphor. 17.
2. Acut. tex. 39
6. Epid. sect. 7.

tamen quo certa salus ab eo expectaretur, sed quo spes omnis absque illo adimi & vires repente concidere, cum illo autem diutius perdurare & spem aliquam polliceri viderentur.

Vinum igitur leue, sed rubrum, nam coloris huius ei magis gratum (quod hoc Vienna aduersus hæc mala passim vterentur) erat aqua & cocta & tepida dilutum, atque id semel tantum in prandio propinatur, panem perquam modicum atque hunc aqua prius lotum, sibiinde vino aspersum sumpsit: mox aquā ex cinnamomo superpotauit, se nō videre dicebat, in lecto tamen sedens dum pranderet, magis quam heri mane se sustinebat, à prandio aliquantum dormiuit.

Ad oculos instituitur infusum ex Rhu obsoniorum humacho appellat & croci g. v. aquæ rosaceæ ℥ij.

Ad guttur ad variolas euocandas, & sub natura imperium deducendas, id quod habet ficum citrinarum ℥ij. gummi lacca canchamum vocant ℥ij. gummi tragacantha ℥ij. lentium excorticatarum ℥ij. seminis feniculi sem. rapi ana ℥j. foliorū cerefolij pugil. semis in aqua hordei ad ℥ viij. coquantur, ex hoc decocto ℥ij. syr. de granatis dulcibus ℥ij. mane & vesperi hora vna ante cibum & in meridie tepidum capit, quantitate quidem exiguum, ne illius copia subuersum adolescentis stomachum fastidiret, ter autem in die, ut potiois debilitas crebra repetitione instauraretur, febris mitior, vesperi parum cenat, vinum prædictum similiter dilutum, & modicum semel potat, minus difficulter deglutit, saepe sternutat, ex naribus aliqua mangit. Pituitosa quadam & matura expuit exanthemata innumera, urina vna, multa rufa, ad subrufum, mediocris substantia, contentum nebulosum: nocte quatuor horæ, verū per intervalla, dormiuit: inter dormiendum

aliquando deliravit. In somnijs timorem facientibus vexatus est.

Die dominico mane ferè sine febre, deiectio nulla, urina duæ, singule multa copia, subrufa, mediocris substantiæ; contentum subcrassum pulueratum; peius deglutit, vinum his sed valde dilutum & modicum potat, oculi lacrymantur; exanthemata paulo maiora; a prandio ferè duas horas dormiuit, expergiscitur, calet plus iusto, male deglutit: vesperi aucta febris, exanthemata longe maiora, urina una, multa, subrufa mediocris substantiæ; contentum in medio & nebulosum & multum & subalbidum: deterius quàm ante hac deglutit; ruffis cruda, sputa tamen aliqua matura, deiectio nulla, canat paulo minus quàm pransus fuit, facies tota tumida, tumet nasus, tument oculi, inflata labra, atque hæc nigra veluti sanguis niger.

Gutturis causa saepe capit syr^m de granatis dulcibus, vinum granatorum dulcium, & linctu & gargari. Zatu, granata item dulcia mandit: variola complures in medio quidem albescentes, verum se nec exterius attolletes, nec in acutum fastigiata (ut quæ salutare sunt esse consueverunt) sed contra inculcata, depressa, quod pessimum ab aliquibus existimatur. Nocte somni multis sputis intercipitur.

Die Luna ultima Ianuarij mane urina paulo crassior, à clistere stercorea tria, quatuorve, solida, cruore subnigro foris oblinita, febris lenior, sinistrum oculum melius aperit, in facie circa frontem, in malis, in nasi, in labris, in mento pustula adhuc minimo milij grano minores, colore tamen carnis, quæ naturaliter (ut dicunt) alba, nunc autem fusca videtur; alia pustula, tum in fronte, tum in reliquis corporis partibus, albida, male plere incipiunt, agrè deglutit, ac deterius quàm heri

man;

mane; valde leniter prandet, à prandio saepe quiescit, aliquantum dormiuit, urina melior, febris minor, labra utraque (ut diximus) nigra: cena aquè atque prandium, minus male deglutit, nocte febricit, molestè habuit, pranè deglutiuit.

Die Martis prima Februarij mane urina duæ, subrufa, mediocris substantiæ, contentum in medio subcrassum, pustula in fronte, in collo, in manibus, in tibus multo maiores, magisq; alba, in mucronè tamen nõ fastigiata, sed (ut exposuimus) depressa. Capite aliquantum dolet, deiectio sponte aquosa, pallida, in fundo vasis retrimèta, quinetiam alba, fabis freccis similia; sed non malta, superius labrum cortice illo nigro sponte exiuit: velut antiquè vlcus, per vim amota crusta rubrum ad atrum remanet, sputa quadam viscida cum aliquo cruore, nares inflata, clausæ, non sine febre, contusum liquidum & modicum prandet, vini albi pauciferi aqua satis diluti duo tantum coclearia: dein quia fiebat, aquam ex cinnamomo potauit, præterea nihil. A prandio per interualla quiescit: cetera eadem. Vesperi calor minor, videntur in oculis lema albescere & maturari, pustula ille faciei minutissima in crustam unam cineris colore nihil prorsus eminentem, coire: contra nasus, mentum, labra adhuc inflata esse, frons utraque, mala præsertim sinistra detumescere, sapius bene, quandoque non bene spirare; interdum surgere, atque extra cubile sedere iuuvis assistentibus conatur, quod (licet post animo ferè desiceret) timorem tamen incutiebat, ne pulmo nimium aut variolis, aut succo, qui eas parit, obsessus id faceret, quippe qui cum erecti stamus (ut ante quoq; narratum est) quia suspenditur spirando facilius; quum verò cubabamus, quia in dorsum incumbit, difficilius inferuit. Purosa multa, valde lenta, nonnunquam cruori fusca

continēta, sed difficulter excreat, urina subrufa, mediocris substantiæ, contentum nebulosum, diffusum, pulueratum, gargarizatu ex syr^o de granatis & dulcibus & vocatis mullis, addita aqua calida, facilius expuit, guttur lenitur, cana quemadmodum prandium, nocte guttur infensum de suffocatione bis terne periclitatur, non dormit.

Die Mercurij mane, febris mitis, pulsus languidi, urina eadem, deiectio nulla, facies circa superiorem mandibulam viringue detumefacta, nares clausa, non male spirat, gargarizatu ex oxymelitis ℞. j. aqua hordei p. j. spūta minus difficile reijcit, guttur neque peius neque melius, mucos viscidissimos & multos expuit, eos tamen expellere propter lentorem vix potest, reliqua pustula alba omnes, caput prurit, prandet ut heri mane, à meridie eadem, canam solito citius petit, cenat sicuti pransus est, urina ferè sine cōtento, in alijs eadem, à clistere stercora quadam dura, & maiore copia quàm alijs, & absque cruore, ab his aliquantum dormiunt, in facie pustula ista parua, spissa, subatra, reliqua ut dictum est. nocte non nisi raro dormit, quamplurimum aqua hordei, id buccale ferme integrum bibisse ferunt. inter dormiendū dextram faciei partem totam fricuit, hæc primū cruenta, dein nigra cernitur, in somnia formidolosa.

Die Jouis 3. Februarij mane eadem omnia, minus moleste glutit, viscida quadam ferruginei coloris excreat, facies nonnihil detumescit, à clistere stercus multum in frustula diuisum subdurum. prandium ut heri die toto sine somno, sine quiete, & rēgōdes arteria qua in collo sunt vehementer mouentur, vox remissa, de febre conqueritur circa horam 20. surgens ut sederet, ferè deficit; pulsus inæuales, parui, deficientes: in lectum deducta

deducto digiti manuum conuellantur, brachia sursum deorsum temerè iactantur, caput retro cadit, os distortetur, lodicè è thorace ad pedes reijcit, cor magnoperè commonetur, quasi erumpere de pectore manu apposta percipitur, mille modis distrahitur, deprimitur, profilit: interim deliriat, quando ad se redit, molestiam in sterno prope iugulum, & nonnihil in capite sentire dicit: vesperi urina dua iusta copia subrufa, mediocris substantiæ, sed altera sine contento: deiectio, qualis die Martis, pulsus non mali, facies aliquot in locis decorticata, nigricans.

Porro hæc excreanda cordis commotio, simul etiam digitorum orisq; cōtorsio, & alios & nos qui diem Venenis instantem tantopere timebamus, omnino perterruerunt. Ea omnia sine primo aspectu ab illo febre, quem adeo infensum sibi esse referebat, oriri probabile videbatur, vix pote qui prauo suo viapore cor & cerebrum vellicans hæc symptomata excitaret. Deinde considerantibus complures variolarum putore longè maiore & molestiore affectos his malis nunquam obnoxios fuisse, suspitio incidit ne à pulmone, quem semper veriti fuimus, istæc omnia gignerentur. Quemadmodum enim egrotus, qui propter imbecillitatem plerumque supinus iacet & nocte & interdum varijs quibusdam horis vires adeo collabuntur, ut pulmōnem erigere, ac dimoueri vix possit, tum voce remissa sit, se detegit, lodicem consuetam velut onustam à thorace reijcit, crebrum & densum (quia pulmo perinde ac lodix gravis est) spirat, manus pectori, ac si aliquid illina scilicet pulmōnem pondere infensum eximere vellet admonet, hinc inde huc illuc cum anxietate iactatur; pulsus inæuales, inordinatos, languidos, paruos, deficientes, sortitur: paulo post ad se reuertitur, qui tamen si debilior quam prius erat, euadit, tegmentum tamen tollerat, quietus manet, minus

difficile spirat, minus malos pulsus habet, ita hic adolefcens similibus in modum predictum malis distinebatur, subinde ad se redibat: quippe pulmo propter variolas in eo natus propter humoris copiam qui in illum antea & lesum & imbecillum confertim ferebatur (ut dolens guttur, ut iugulum, ut sternum, ut tussis etiam indicabat) densior atque grauior factus, suo pondere maximum cordis laborem inferebat, vires eius inculcabat, opprimebat. flud contra dum reluctaretur, dum incumbens onus hoc est pulmonem iusto grauiorem excutere & a se propellere obnixè contenderet, tum sese colligens, spiritus omnes ad se reuocabat, mox ut pulmonem a se prorsus elideret, in altum attollebatur, pectus fortiter percutiebat, fors erumpere magno cum impetu apparebat: pulmo inuicem sua grauitate illud deorsum reprimens, & retrocedere & concidere cogebat, tandem fatigata ob pugnam natura, cordeque neque pulmoni amplius refragari valente, neque spiritus ea causa vterius resumente, sed in loca solita reperere permittente, huic agro falsa quadam quies, & minus inaequalis pulsus contingebat. In hoc igitur tumultu & altero in alterum vicissim irrudente vehemens illa cordis agitatio ob dictas causas creari existimabatur. atque verisimile erat, interea pulsus variari, minui, deficere, quoniam corde spiritus ut contra incumbentem pulmonem magis polleret, ad se retrahente, arterie illis egenes moueri vix poterant, postea vero finita pugna, meliores pulsus apparere, quoniam sedata controuersia, & corde spiritus ipsos non amplius retinente, sed in arterias fluere (prout moris est) sinente, illa aequè ferè atque ante symptoma dictum aut paulo debilius reddere consuetos pulsus permittebantur. digitos item contrahi, manus iactari, caput retro verti, os distorqueri, quoniam

quoniam angustia, qua suffocationem minatur, infirmum corpus, varios, inconcinnos, contrariosq; motus (ut in his qui a repentina distillatione strangulantur quotidie ceruimus) edere cogitur. lodicem autem è pectore abigere, quoniam ut pulmonem sua grauitate opprimentem a se foras elidere certabat, ita manibus suis ea que pectus imbecillum grauabant, illinc amoliri studebat. Hac autem non semper, sed horis quibusdam accidisse, quia vires equaliter non semper sese habebant: verum ubi seu vigiliis, seu nutrimenti defectu, seu vi morbi debilitata, pulmonem neq. attollere neque sustinere valebant, ut vox ante remissa monstrabat, tum predicta mala contingere nihil prohibebat. Haecenus de propositorum symptomatum causis. Historia sequitur. Hoc igitur die Iouis leniter canatus est, vini albi valde diluti perquam modicum bibit, deinde tamen non quiescit: huc illuc per cubile iactatur, variolae foetent. caput saepe fricat, adiuuanti seruo, ac si valde incundum esset, acquiescit: obdormire videtur, sed non potest: febris augetur. hora quarta valde deliratur, simulachris terrificis infestatur. lodicem supernam detrudit ad pedes, è lecto voluit omnino exire, non potuit contineri, egerit aquosum quiddam cum illis retrimentis albis, tum symptoma proximè sedatum rediit, sed multo minus. In lectum regresso contusum paulo solidius oblatum est, deinde horæ partem nunc dimidiam, nunc tertiam per interualla dormit. hora nona tum ad conciliandum somnum, tum ad prauitatem, si qua subesset, arcendam, præter lemniam terram & margaritas, (que præsidia nunquam reliquerat) mitridatij vocata conseruæ violaceæ ana ʒ. j. capit. post aequè ac hora quarta nutritur, dein lenius habet, quatuor ferè aut quinque horas, intercedente tamen sepius aliqua vigilia, dormit.

Die

Die Veneris quarta Februarij, in qua variolas indicatum iri prae dictum fuerat, sputa & plurima & viscida, quaedam cruenta, quaedam quasi matura albida, singula magno reddita cum labore, urinae duae satis probe, pulsus non mali, & naribus clausis & ore clauso manet, id quod summam imbecillitatem vereri nos fecit. Circa horam 16. contusum solidius capit, bene glutit, ab hoc aliquantum dormit, quiescit, hora 19. ad trullam ductus, quale die Iouis proxima dictum est, egressit: tum defectionem sentiebat, sed non defecit. Eodem enim contuso rursus oblato, subinde vino albo, paucifero valde diluto, & perquam modico epoto, statim sibi resitutus est. abhinc paulum dormiuit, quieuit, urina eadem. Vesperis sputa quemadmodum mane. A gargarismo cum oxymelite nunc leditur, eius loco sy' rosaceus ponitur, pulsus non mali, urina altera, valde sitit, cotusum solidius sumit, vini albi paucifera valde diluti modicum summa cum delectatione potat, bene glutit, subinde nonnihil ptisana hordei ex iure capi deuorat, mox vinum similiter bibit, tertio ptisana eiusdem parum, & panis aliquid capit, itidem bibit, quarto frustulum Appij mali cocti, & vini tantundem similiter diluti potat: quicquid autem deuorat, eius gratia ut vinum bibere deuorasse visus est. Pars faciei dextera tumidior quam sinistra, an quia cordis illa exagitatio propter laborem precedentem partem sinistram exinanivit. Nasus & labra adhuc valde tument. In utraque mala crusta ienues, tensa, ample à carne distracta quidem, sed ad latus haerentes, sicca, nigra, caro subtus cruenta fusca; fe-torem accusat, nocte melius & quieuisse & dormiuisse narrant, maius somni tempus hora una. Sexta hora iterum nutritus est, postea redormiuit.

Die sabbathi quinta Februarij mane urina subrufa,

mi.

mediocri substantia; contentum per summa diffusum, non sine febre; cetera eadem. hora 15. parcè admodum pransus est, ab hoc tamen non dormiuit. hora 19. omnibus resistens surgit, extra lectum sedens referi magna angustia sibi pectus affici, spirare non posse (id quod ut pulmonis pessimè affecti nota est, ita mortem imminuam, quia grauius nunc vrget, accelerare significat.) In-terim quoque pulsus angusti, formicantes, vehemens & infesta in corde commotio, vino modico assumpto ad se redit. hora 22. cotusum, quod facile sorbebat, & modicum & difficulter accipit: spe vini, quod valde dilutum bibit, accipit. pulsus non mali, febris, cursum spirare conque-ritur, urina subrufa, mediocri substantia, contentum nebulosum pulueratum, in matula fundo arena qua-dam antea non visa, rursus urina altera similiter, pra-terquam quod minus colorata, à gargarizatiua magna tussis excitatur, saepe supinus manet, an extreme debili-tatis indicium: facies citra frontem tota nigricans, reli-qua variola eadem.

Ad cordis defectionem, quia tum humidis tum oleosis uti Auicenna cum Arabibus & alijs medicis prohibet, sacculum ex serico baphica cocco tinctum parauimus, qui habet sem. citri contusi ℥ ÷ sem. ocymi ℥ ij. corti-cum citri cultello tenuiter incisorum ℥ vi. ligni aloes ℥ j ÷ croci ℥ j. foliorum melissa sicca parum, specie-rum cordial. temper. ℥ j ÷ Vesperis quæ syr. de glycyrriza coclear accepisset, viscidum quiddam, filamenta sanguinis aliqua, simulque sanguinis nigri grannum, quantum est tritici granum, aut paulò maius extussiuit, de gutture prope iugulum & sternum conqueritur, res quæ arteriae hodie quoque in collo valde mouentur, nocte horam nunc unam, nunc unam cum dimidia dor-miuisse referunt, alimenti parum aut nihil sumit, nam
hora

hora tertia contusi dumtaxat 3 ij. deinde vini diluti modicum. hora decima tantundem; suum os non aequè libenter, nec ita facile ut prius lauat.

Die dominico mane sputa viscidissima, cum his cruor similiter admixtus, pulsus non mali, cordis aliqua exagitatione, de qua tamen non conqueritur, an quia imbecillior factus, malum iam non sentit: à glande deiectione qualis illa spontanea, sed à clistere stercorosa, subrufa, liquida, cum quibusdam sanguinis filamentis, urinae duae eadem, hora 15. male sumit alimentum, diligit aurantium dulce, ut ore verset & teneat conceditur. id quandoque sputum viscidissimum est, quandoque alia quaedam paulò dissimilia mouet. nihil ferè dormit: nares clausae. Quoniam aurantium ei potissimum placebat, ex illius succo & succaro confectum iulapium in gargariatum offerebatur, nonnunquam etiam & lac caprinum, modò ptisana cremor, modò iulapium è succaro rosaceo aqua scabiosa dissoluto, deinde colato, postea decocto. conuulsiones quaedam in manibus momentanea, sed rara. Circa horam 20. symptoma quale die Ionis proximè praterito, sed multo lenius, an quia debilior est virtus. post id horas ferè duas dormiisse dicunt. pulsus non mali: cubat in latus sinistrum: hora paulò ante 23. iusculum, quod cõsummatum appellant, & panis modicum ex iure sumit, nonnihil vini potat, sputa cum cruore aliquo redduntur: urinae quatuor, singula bona copia, subrufa, mediocri substantia, contentum quasi naturale sed pulueratum: nocte minus malè quàm altera dormiuit, deliria nonnunquam terreficiencia, suffocatione semel petiçlitatus est; ubi expuit, liberatus fuit, minxit in lecto, nec sensit, proximis etiam prateritis diebus semel aut bis minxisse ferunt.

Die Lune 7. Februarij mane urina quatuor eadem,

pra-

præterquam quòd in matule fundo plures arenulae: ad egerendum sarrexit, sed nihil deiecit; sputa eadem, cum his grami quidam nigri sanguinis; pulsus ydem, saepe in sinistrum latus, sed quasi supinus cubat, lingua quinque ab hinc diebus non tumida, caput leuiter dolet, se adhuc curtum spirare dicit, nares minus clausae, ab his aliqua mungit, interdum tamen à sputo ita impeditur, ut ferme strangulari videatur. ad 20. vsque horam nihil nisi aliquid ad prouocandum sputum capit: hac hora contusum cum ptisana mixtum ad 3 ij. sorbet, subinde vini albi diluti modicū potat, id oblatum fuit, tum quia illud obnixè postulabat, tum etiam quia Hypocrates pota ptisana vini aliquid aliquando propinabat: postea vero bis aequè atque paulò antè à sputo in strangulationem incidit, ubi expuit, leuius habet, febris non aucta: somni breues & concisi, deliria aliqua timorem facientia. Vespere sputa viscida, cruda, cum his cruenta, quaedam tenuia, tussis immatura, febris leuis. lodicem consuetam ferre non vult, ab pedes reicit, an quia imbecillior (ut supra quoque diximus) est. facies crustis adhuc obducta nigricat: pustulae in manibus, praesertim ubi manicae finiuntur, siccantur. superior cutis excidit: in quibusdam cruentum quiddam intus videtur, in quibusdam aspera cutis subest. In genu sinistro pustula una nigra, in collo altera parte quoque sinistra. nox valde inquieta, somnus ferè nullus, timores quidam: tantus erat sputi lentor, ut vix unquam exproceret, an quia vires iam tandem afflictae penitus & prostrate sunt: quamobrem neque pulmones atollere, neque sputa reicere possunt. Pulsus interim angusti, languidi, non tamen intermittentes, nec inaequales, dum aliquid sumebat, augeri videbantur. Secunda noctis hora, post exiguum quoddam iusculum, nonnihil vini albi

albi satis diluti potat; hora septima vocatum consummatum sorbet. Instaurari visus est; sputa nonnulla; versus auroram eodem vocato consummato reficitur.

Die Martis, octava Februarij, mane pulsus non mali, pustula sponte sua cortice nudantur, urina quatuor quales heri, subrusa, mediocris substantia ad crassum non deponentes; à clistere stercora multa aliquantum dura & simul iuncta, sputa eadem. hora 15. modicum insculi rursum offertur, bene glutit, non tamen quiescit, magis & febricit & sitit. prope horam 20. tantundem sumit, bene glutit, mox vinum exiguum valde libenter potat, paulo post difficiliter spirat, in cubili quiescere nequit, se huc illuc verti assistentibus iubet, stertor, vox remissior, pulsus deficientes, manus tremule, momentanea quadam in manibus convulsiones, tussis cruda, sputa lenta, cum aliquo cruore immatura, duo ferme rotunda, cruenta grumi sanguinis instar. vesperi urina tantum una, crassa subrusa non deponit; densum spirat, sitit. hora 24. vocati consummati 3 ij. & panis frustula duo vix sumit, mox dilutum vinum album ex medulla panis albi expressum quoad 3 vj (quia nihil solidi capiebat) potavit, bene glutit, cetera eadem: nocte peiora omnia, nunquam dormit, nunquam quiescit, vana quandoque loqui sed raro videbatur. hora septima vocati consummati 3 viij. facilius quam unquam antehac sorbet, pulsus languidi, densum & crebrum spirat, supinus manet. hora 10. nihil glutire potest, ne vinum quidem quod illi huc vsque maxime placuit admittit.

Die Mercurij nona Februarij, mane hora 14. sanguis, ut medici duo qui tum assistebant, referunt, ex ore ad 3. ferè decem sponte manat, spiritus statim facilius, pulsus meliores, paulo tamen post hora 16. diem obiit,

obiit, cum incredibili moerore nobilium omnium & uniuersi populi Romani.

Die Jouis 10. Februarij 1575. mane conciderant pustula omnes, facies adhuc nigra, corpus totum valde gracile, venter tumidus. hora 15. secatur: musculi tum thoracis tum abdominis tenuissimi: in abdomine nulla pinguedo. pulmo neque costis neque sterno affixus, ab his liber concidisse tamen velut pustula videbatur, à quo fortasse cum concideret, sanguinem illum, qui mane paulo ante mortem ex ore prodijt, emanasse probabile est: hic non leuis, non rarus, non spongiosus, sed grauis, densus, spissus, ad suilli lienis substantiam propè accedebat, superficie leui, colore in aliqua parte subruento, duo eius lobi anteriores aliquot in locis singillatim huc illic album quiddam, quantum est extremus pollicis humani articulus, præ se ferebant, extrinsecus leue, intrinsecus dum secaretur, suppuratum quippiam glutino ex farina parum alba, non dissimile videbatur: sanè id variolarum ipsarum excrementum apparebat; extra verò non prominebat, quoniam pulmo anteriore sui parte ut ad pectus perpetuo sese collidit, ita illas retrocedere, & superficiem in seipso leuem relinquere cogit.

In pericardio non aquula, ut solet, sed sanguis quidam non concretus, liquidus, niger ad 3 iij. inuentus est, sicut quia dum à pulmone (ut supra declarauimus) grauitè opprimebatur: interea dum coëccretur, non aequum aliquid, sed cruorem exsudabat.

Cor valde flaccidum, quasi rugosum, vtrinque depressis vetriculis, in ambobus perexiguus sanguis concretus.

Hepar nihil mali præ se ferebat, præterquam quòd sub cauo versus extimum parte quadam nigrum incisa nihil intro subibat.

Omentum non album, sed subcruentum, relictis intestinis ad stomachum & hepar, & lienem fere totum retractum sine ullo pingui, maxime gracile.

Intestina inflata omnia & vacua, præterquam in colo: hic enim sterus durum & perexiguum.

Stomachus foris colore subrufo, intus albido, tenuibus intestinis.

Lien & renes naturaliter se habebant.

Sub intestinis paulò post renes hinc inde versus coccygem, utrobique sanguis quidam niger, membrana posterorem inibi partem succingenti persusus.

Caput & guttur non attigerunt, ne illa que integra seruari oportebat, à sectione deturparentur.

De his hæcenus: in quibus enumerandis si nostra prolixior fuit oratio quam historia compendium, quoin alijs utimur, postularet: scire licet id factum fuisse, ut cuique iudicium de his ferre in promptu esset: quod nisi res quemadmodum sese offert, hic pure & integre recenseretur, nec rectè fieri, nec intelligi ullo modo posset.

Cæterum hæc separatim ab alijs historijs quas præ manibus habemus, & modo ab eisdem diverso, id est, non breui, non contracto, sed producto & diffuso, nunc scripsimus: tum quod res ut est, ab omnibus intelligeretur, tum quod aliqui exemplum id à me non solum requisierunt, sed prorsus, efflagitarunt.

Alexander Petronius.
Michaël Mercatus.

PRÆ-

PRÆSENTATA: CLIVIS. VI

MARTII. A. NVNCIO. APOSTOLICO
GASPARE. GROPPERO.

DILECTO. FILIO. NOBILI

VIRO. GVILHELMO CLIVIÆ. &C.

D V C I.

GREGORIUS PP. XIII.

DILECTE fili, nobilis vir, Salutem & Apostolicam benedictionem. Nihil potuit nobis grauius accidere eo casu, quo sumus grauissimè afflicti. Carolus Fridericus non minus nobis charitate filius, quam tibi natura, venerat à Maximiliano auunculo defessus & languens de via. Excepimus eum eo honore & gaudio, quo par erat filium nostrum in Christo charissimum, & tanti Principis natum, tantisque virtutibus præditum. nec prius illum à nobis discedere, & Neapolim (cuius vrbs visenda studio tenebatur) ire passi sumus, quam bene firmum & robustum vidimus. Inde cum rediret, eodem ipso, quo ad nos peruenit die, cum febre decubuit. Nihil prætermisimus, quod quidem humana ope prouideri atque effici potuit: eandemq; in eo curando diligētiam adhiberi fecimus, quæ nobis ipsis simili in periculo adhiberi potuisset. Hoc tibi alios confirmaturos aut confirmasse iam, confidimus: Cum autem nihil proficeretur, morbusq; ingrauesceret, quod extremum erat, ad diuinam opem impensius implorandam confugimus, perq; omnia templa & religiosas domos pro illius salute sup-

plicari fecimus. Neque tamen nostras & ipsorum precas aspernatus est Deus: sed ut solet amplius multo, atque abundantius tribuit, quam postulabamus. Nam pro hac mortali & caduca, quam Carulo Friderico precabamur vita, tribuit ei divina bonitas immortalem illam & beatissimam, cuius causa facti sumus: & quo totis viribus omnes niti atque aspirare debemus. Acerbum certe nobis est, & fere intolerabile, carere tanto filio, tamque amabili: eque nostro dolore facile existimamus de tuo. At quoniam nos mortales agnoscimus, Deumque benedictum (tametsi saepe nos latet eius consilij ratio) omnibus in rebus, ut optimum Parentem, scimus nobis, nostrisque praeclare consulere: equum est nos eius voluntati acquiescere, & gaudere quod illum ad sese in calum euocavit. Quod quidem pollicetur nobis ipsius pietas, quam saepe alias, tum vero in ipsa egritudine (saepe enim ad eum visendum inuimus) in eo singularem perspeximus. Ferebat astum febris cum summa patientia; Deum semper in ore habebat, eum inuocabat; non corpus sed animam ei suam commendabat. Ad extremum omnibus criminibus absolutus, Sacramentisque ecclesiasticis munitus, nostraque dispensatione Ecclesiae thesaurus, hoc est, meritum Iesu Christi, sanctissimamque Virginis, aliorumque Sanctorum, omnibus penis, si qua reliqua fuissent, liberatus; eo charitatis prouectus est; ut multis audientibus proferret illa Pauli verba, Cupio dissolui, & esse cum Christo. Maxima haec sunt, charissime filii, ad consolandum: & tanta, ut merito debeant omnem dolorem abstergere. Etenim filij felicitate dolere parentis non est, suo vero ipsius incommodo commoueri, se ipsum amantis est, & suis rationes ad communis summique parentis Dei voluntatem minime accommodatis. Illud etiam cogitemus, non periisse filium, sed ad optimum Pa-

ren-

rentem peruenisse, non vitam perdidisse, sed ad meliorem migrasse: non nobis ereptum esse, sed in caelum receptum. Quis vero unquam peregrinus lamentatus est periisse sodalem suum, quem persuasum habuerit citius ad hospitium peruenisse? Ferat modò eius breue desiderium atque absentiam: cumque ipse eodem peruenerit, vna canabit, quiescet, perfructurque amico. Hoc nimirum erat, quod monebat Apostolus: Ne contristemini de dormientibus, sicut ceteri, qui spem non habent. Euasit iam is, quem desideramus, ex grauissimis huius itineris periculis, capitaliumque hostium & latronum infidiis, fruiturque letus summa & sempiterna tranquillitate: & dolebimus eum non adhuc in his periculis versari? An non experimur, longiorem in hac vita commorationem, multorum maximorumque committendorum criminum occasionem esse? Diuinam igitur Sapientiam audiamus. Iustus, inquit, si morte preoccupatus fuerit, in refrigerio erit: raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius. Hac nobis ipsis ad consolandum proponimus, quibus ut tu quoque utaris, cumque primis natura commotionibus satisfeceris, teque in dolendo parentem praestiteris; sapientem & seruum Christi in dolore leniendo ut praestes, omniaque à paterna Dei manu cum gratiarum actione accipias, dicasque cum beato Job: Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen domini benedictum; etiam atque etiam rogamus. Deus ipse, omnis consolationis auctor, consoletur nobilitatem tuam, teque, indes augeat sua gratia, nobisque facultatem tribuat, nostram erga te voluntatem declarandi. Quae cum semper fuit paterna, tuorumque commodorum cupidissima; hoc tempore eo erit propensor, quo altius in animo cōseruabimus dulcissimam memoriam amoris, quo hunc filium benedictum prosequer-

q 3.

bamur.

614 EPISTOLA GVIL. CLIVIÆ DV CIS
bamur. Cetera ex Nuncio nostro Groppero cognosces,
cui omnem fidem tribui cupimus. Datum Romæ apud
S. Petrum sub annulo Piscatoris, die 10. Februarij,
M. D. LXXV. Pontificatus nostri anno tertio.

Anto. Buccapadulius.

SANCTISSIMO. PATRI. ET
DOMINO. GREGORIO. XIII. S. ROM.
ET. VNIVERSALIS. ECCLESIAE. PON-
TIFICI. OPT. MAX. DOMINO. MEQ
CLEMENTISSIMO.

QUANTA vis sit affectus & pietatis patris
erga unice dilectum natum, re ipsa proxi-
mis hisce diebus sum expertus, cū allatum
fuit de prematura morte charissimi mei filij
primogeniti Caruli Friderici pia memoria tristissimum
nuncium. quod sanè in summum me dolorem ac mæ-
rorem coniecit. Omnia enim statim animo meo paterno,
ut in tam gravi vulnere euenire solet, obuersabantur,
quæ acerbiorẽ hunc casum redderent. imprimis verò
optima spes de eo concepta, & quòd iam etas eius rebus
gerendis apta fieret; prædicatãq; mihi sapius à multis
etiã principibus viris præclara eius virtus atq; indoles:
quibus Dei benignitate confusus, mihi certo persuaserã,
eum non solum baculum firmum senectutis meæ futu-
rum; verum etiam aliquando ditionibus meis, toti etiam
patria Germania, atque adeo vniuersæ reip. Christiana
commodam vtilẽq; operam nauare posse. Quum hisce
doloribus animus meus obrueretur, vixq; consolationem

recens

AD GREGORIUM. PP. XIII. 615

recens istud vulnus reciperet, peropportunè eodem fere
tempore S. T. Nuncius Reuerendissimus D. Gasparus
Gropperus ex mandato S. T. me conuenit, eiusdemque
S. T. non solum verbis aptissimis me consolatus fuit; sed
& Breue S. T. plenum è Christiana philosophia petitis
consolationibus mihi reddidit. Cuius quidem lectione
animus meus nonnihil erectus, cæpi mox S. T. paterno
& piissimo consilio acquiescere, & me diuina voluntati
(cui repugnare non licet) magis magisq; accommodare.
Hoc autem mihi vel maximam consolationem attulit,
quòd filius meus etiam S. T. testimonio in Orthodoxa
& Catholica fide piè & deuotè in Domino obdormiuit:
ita ut certus sim, nihil mali illi accidisse, sed mortalem
hanc vitam cum immortalì (ad quã omnes aspiramus)
commutasse, ac à Christo in sinum Abrahæ collocatum
perpetua nunc frui felicitate. Ceterũ ex hoc S. T. Breui
gratissimo animo intellexi S. T. hunc filium meum Ro-
mam aduenientem multo maiore honore, quàm eius
ætati conueniebat, excepisse; ibi morantem paternè cle-
mentissimèque vti charissimum filium tractasse; egro-
tum omni benignitate prosequutum fuisse; suos ei medi-
cos adhibuisse, in ipsaq; egritudine sapius ad eum visen-
dum inisse, nihilq; prætermisisse, quod ad recuperan-
dam pristinam valetudinem conducere ullo modo vi-
deri posset. Cumq; illa nihil proficerent, morbusq; in-
grauesceret, S. T. per omnia templa & religiosas domos
pro illius incolumitate Deo Opt. Max. supplicari fê-
cisse, obituq; illius pro incredibili sua humanitate gra-
niter afflictam fuisse. id quod etiam plurimorum literæ
Roma ad me missæ cum S. T. mirifica laude testantur
& confirmant. Quid verò ego S. T. pro hac tam egre-
gia erga nos paterna voluntate, summiq; collatis bene-
ficijs retribuam, non inuenio. Maximas profectò atque

q 4

innoter.

616 EPIST. FRANCISCI MARIÆ
immortales, quod unum possum, ago gratias S. T. nihil-
que mihi accidere posset exoptatus, quam eam à Deo
mibi facultatem concedi, qua re ipsa gratum meum ani-
mum erga S. T. declarare possem. Me verò S. T. quan-
to possum studio, tanquam obedientissimum filium,
officiosissime & deuotissime commendo. Quod superest,
Deum Opt. Max. toto pectore oro, ut S. T. Ecclesia
sua, totique recip. Christiana quam diutissime incolu-
mem & felicem conseruare dignetur. Dat. ex arce
nostra Clinenf, vij. Id. Martij, anno 1575.

Eiusdem S. T.

obedientissimus filius

Guilhelmus Dux Iuliae, &c.

ILLVSTRISSIMO. ET. EXCEL-
LENTISSIMO. DVCI. CLIVIÆ
ET. IYLIÆ.

UM nocte illa, Potentissime Dux, qua di-
uina Maiestati placitum est Illustrissimum
Principem Carulum Fridericum, filium
tuum, in caelestes sedes recipere; accersitus
de improviso fui, ut ipsi felicissimas illas oras, in quibus
nunc sua gloria fruatur, iam iam petenti, praesto forem:
cumque inspicerem, nonnihil alienationis tanti
doloris grauitati asferre posse, quamuis ad Excellentiam
tuam nulla obsequia aditum mihi facerent; tamen cha-
ritate Christiana impulsus, non dubitavi & hac ad te
scribere,

AD GVIL. CLIVIÆ DVCEM. 617
scribere, & veritatem ipsam fideli testimonio confirma-
re. Nam quemadmodum clarissimum Iuuenere, pro
suis singularibus meritis ac virtutibus cum Italia tota,
Primariisque omnes, quibus datum est illum de facie
agnoscere, mirifice sunt amplexati; tum speciatim San-
ctissimus noster Oecumenicus Pastor Gregorius XII.
& uentem in sinu & oculis tulit, & uita defunctum
summis honoribus excoluit, sic nullius non oculi Romae
in acerbissima nocte maximam vim lachrymarum co-
posissime profuderunt. Et quamdiu sanè morbus ille
durauit, nunquam nec à clero nec à ceteris religiosis
uiris de continenti quadam rogationum continuatione
pro ualitudine ipsius remissum fuit. Videbamus enim
huiusmodi tam funesti interitus intempesto cultro filium
praestabulum aurea huius tele, quam Beatissimus Pont.
textit, intercedi: ut potentissima illa provincia, nobilissi-
mumque regnum undique purgatum, Sanctissima Ecclesiae
Catholicae Romanae iam tandem obediens redderetur:
faxit id diuina miseratio, ut honoris sui nomen sit ma-
ximum, ac Germania felicissimam pacem trahens, illa
cali benignitate, terraeque fertilitate potiat, quam praeter
ceteris prouinciis illi, is qui cuncta creauit liberalissime
est elargitus. Equidem testimonio cum amplitudini
tuae ad curationem morbi adhibitos fuisse medicos &
spectatissime integritatis & probatissimi usus ac doctrinae,
operamque dedisse egroti diligentiores atque amantiores
quam cuiquam Primorum ullum unquam dedisse uiderim,
qui tanta assiduitate noctes atque dies tempus inter se
partiti adolescenti ministrabant: ut lectus illius nobili-
um uirorum, & assistentium corona semper cingeretur,
ac suprema nocte sapientem senem quendam, cuius no-
men ignoro, uocabat, qui quidem cum in ipsius conspectu
genu flexo adesset, Carulumque Fridericum frequenter
q 5 appel-

appellaret, magnam ex hominis presentia animi iucunditatem concipere videbatur. Sumpsit sanctissima mysteria maxima animi pietate astantiumq; omnium summa admiratione; & in extremo quidem habitu, quamdiu adfui (neq; enim quoad spiritum duxit, eum deservi) eximiam animi constantiam, patientiam, singularem cum diuina voluntate conuenientiam, & incredibile celestis patriæ desiderium præ se ferens, Iesum quæ nonnisi identidem implorans, animam edidit. Honorificentissimè deinde elatus, prosequentibus defuncti funus magno cum fletu cuiusuis generis & ætatis hominibus, sepultus est: in omnibus Roma templis sacra pro ipso facta: magnificentissima ac soleenni pompa ad Dina Mariæ, animæ iusta soluta, Latinis uersibus eius nobilitatem animiq; & corporis dona laudantibus postea edis referta, quemadmodum à suis qui aderant, Excellentia tua certior fieri potuit. Reliquum sit igitur ut Excellentia tua in æterno consilio acquiescens, secum rapta, immutabilis sapientia oculos nostris multò longiuu rerum exitus intueri: uoluissetq; Deum flosculum hunc etiam vorantem sibi decerpere, ne deprauatus mundum malis ipsum suis moribus inficeret, & cineres quidem statuisse in gremio matris Ecclesiæ deponi, animam uero in celum elapsam suis manibus illam conseruare ualentibus, quoad unâ cum corpore in uniuersali renouatione redintegrata beatitudine perfecta donetur, exceptam fieri. Sapientia itaq; celestis, quem Celitudo tua tam ualde amabat, à tuis amplexibus annulsi, & ex altera quidem parte constituit, ut tuus animus Romam, ubi corpus iacet, frequētissima cogitatione recurrat, atq; ita Excellentia tua sit optimus excellentissimus filius; ex altera uero in celū, ubi nunc fortunatissima anima optimi Principis Caruli Friderici, nati tui, cum Deo regnat, sapi-

sipissimè enolet. Finem dicendi faciam, si illud tamen adiunxero, quod cum postridie quàm obiit quidam Sacerdos ex ceremonijs Diui Gregorij pro eo rem diuinam faceret, tanta animi suauitate calidus est perfusus, ut constantissimè affirmare audeat, eodem die ipsum ad superos euocatum. Quinetiam alius Sacerdos sempiternorum contemplationi deditissimus, qui plurimis Deum precibus pro impetratione ualitudinis obtestatus fuerat, nuncio mortis accepto, adeo percussus fuit, ut nec somnum nec cibum capere posset, coactusq; est, dum publice ad populum in concione quotidiana uerba faceret, acerbiter quam intimo corde inclusam habebat, effundere, subueritus S. Ecclesiæ inimicos hinc impia maledicta & conuitia impudentissimè arrepturos. Sed immortales profecto Deo gratia sunt agenda, quæ magnitudini tuæ spiritus ita exsuscitant & addidit, ut non modò tantam iacturam placidè tuleris, uerum in spem optimam pios uiros induxeris fore ut alium è suis nobilissimis filijs Romam, si opus fuerit, ad suam Sanctitatem mutas. ita enim exemplo huiusmodi tam insigni, ceteri Principes isthic quæ sint eorum partes ad-monebuntur: demoni uerò & reliquis suis affectatoribus maxima ignominia imponetur: Religiosi autem & Catholici mirifica uoluptate inde affecti subleuantur. Det mihi quæso Excellentia tua ueniam, si nimis audacter forsàn hucusque oratio mea progressa est. Quis enim amor in Deum & sacrosanctam Religionem finem præscribat? Impartiat tibi Deus & intelligentiæ uim, & facultatem huiusmodi: ut & planè perspicias quid ad rem opus sit, & perspectum facillimè exequaris, remque gratissimam facias illi, qui tantum sudoris ac laboris in tuam causam impendit, tantumq; honoris in hac mortali uita tibi contulit: ut

Talis erat Thetidis matris cum concidit ictu
 Phœbe tuo, ralem ploravit & Hectora Troia.
 Nonne nouem cernis viuendo garrula cornix
 Sæcula uiuit anus? vnum mortalibus agris
 Vix aded magni Rector concessit olympi.
 Singula quid referam? virtute extendere vitam
 Extremaque decet factis superare fauillas.
 Quãuis nec laudes placeat nũc, maxime Princeps,
 Enarrare tuas, nec fortia facta parentum,
 Heroasque ataus longa deducere Musa:
 Obstat enim vis sæua mali, vis sæua doloris.
 Forte aliàs maiore tuba, maiore cothurno
 Ista canam: mœstas nunc fundere pectore ab imo
 Sufficiat lachrymas, & mœstos fundere fletus.
 Hei mihi, qualis erat, quantum diuersus ab illo,
 Læticia insignis multa, formaque decorus,
 (Purpureo veluti si quis corruerit ostro
 Indum ebur, aut commixta rosas stant lilia rubris)
 Tunc cū ingēs hominũ custos, quem stratus adorat
 Orbis, quem supplex dominum, patremq. fatetur,
 Auro mucronem contextum ex iaspide fulua
 Fulmineum aprarat lateri, propriumq. dicarat.
 Proh quos tũc sensus, proh quos sub pectore motus
 Sensit secreto tanto dignatus honore!
 Iam tunc si quam fata viam casusve dedissent,
 Charam pro sanctis vitam deuouerat aris:
 Non tamen hac multum concessum *felicitate*
 Possẽ uti; medio mors importuna tenebras
 Lætitiæ effudit nigra caligine quando.
 Infelix nimium læthum, quod sedula tellus
 Omnis deplorat, seu quam cum gurgite tollit
 Phœbus equos, seu quã cernit rursum equore cõdens:
 Aspice fulgentem terno diademate primum

Pastor-

Pastorem, gemitus, lachrymas, fletusque notabis.
 Quin etiam hic circũ Patres, quos purpura vestit,
 Aspice, nec siccos poteris deprendere vultus.
 At te nunc quanto, ter maxime Maximiliane,
 Germanum sacris dum frenas legibus orbem,
 Quanto te credam luctu, quantoque dolore
 Tangi? te quanto celebrare hæc funera fletu?
 Vos quoque Hiberiæ Rector fortissime gentis,
 Et cui lenis Arar parer, celerisque Garumna,
 Nunc consanguineo lachrymarum funditis vndas.
 Quid memorẽ patrem? quid vos cũ fratre sorores
 Infortunatas? mens victa dolore fatiscit,
 Tristiaque ex imo manant suspiria corde.
 Et tu Cæsareo prognata ex stemmate mater,
 Quos gemitus miserãda dabis? quos mœstavlulat?
 Aurea proh quanto feries laquearia planctu!
 Sed iam plura loqui prohibent lachrymęq. dolorq.
 Otia iam fessæ repetant, requiemque Camœnæ.

I O. BAPTISTÆ, FONTEII
 MEDIOLANENSIS.

*De obitu Caruli Friderici adolescentis,
 Principis Clinie.*

A' Meritũ lachrymas casum, meritumq. querellas,
 Ergo obiit Princeps Cliuius, ergo obiit?
 Vt iuuenis quondam descendus vtrique parenti
 Marcello genitus concidit ante diem.
 Conde tuos, si quid respectas, Parrhæsis ignes:
 Hora tibi vasto mergier oceano.
 Ille decus generis, cui Cæsar auunculus, & cui
 Dux pater, & Reges sanguine finitimi.

Quanta

Quanta barbarico, quanta spe victor ab hoste
 Olim iret dignos coniugis in thalamos.
 O Di, quorum aris supplex imponere honorem
 Sueuerat, & vitam puriter exigere,
 Scitis vt à patrijs digressus Carulus oris,
 Cùm sanctam coleret cum pietate fidem,
 Venerit expositas pro vestris cernere templis
 Cælestes veræ Relligionis opes,
 Moreque sacratum diuino acceperit ensẽm,
 Et dextram summi verbaque Gregorij.
 Nonne fuit fatius vestris ex hostibus, eque
 Sacrilegis aliquem occumbere principibus?
 Turca fuit vobis inimica in gente tyrannus,
 Fas fuit à Selymo sumere supplicium.
 Regnatorem Asiæ peterent ostenta Cometæ
 Non hunc, si magnos flamma comata petit.
 Heu quem non ætas, non vota precesque piorum
 Nec virtus iuuat viuida, nec bonitas.
 Tales fundenti gemitus illustris imago
 Principis hæc visa est reddere verba mihi:
 Pontifici sancto nimio dilectus amore
 Aspexi caram carior Italiam:
 Desine te insanis incendere vane querellis,
 Et venisse aliquid mihi reputare mali:
 Gaudia cui permulta beata in sede parata
 Ex hac perpetua sunt pietate mea.
 Tartareis Selymus, ne viuum rere, cathenis
 Vltrices vincetus perpetitur furias.
 Ast ego pro maistro superos orare parente
 Ereptus rebus ritè queo miseris.
 Ille cito regnis tristis spoliatus opimis,
 Sontis præsentit supplicium sobolis.

ANON.

ANONOMA KAI AΔΕΣΠΟΤΑ
*quædam epigrammata, quibus Romæ docti Caruli
 Principis funus celebrarunt.*

A teneris Christo fuit is gratissimus annis
 Naturæ cunctos dotibus exuperans.
 Nunc ideo ad Superum transit consortia, Christus
 Atque dedit vita nobiliore frui.
 Nam quicumque fuit Christi dilectus alumnus,
 Hic bonus ac prudens, atque beatus erit.

Aliud.

Aspice nunc, mortale genus, quid marmor obubrat,
 Aspice namque eadem te quoque fata manent.
 Carulus ingenti iacet hac sub mole sepultus
 Magnanimi hic tumulus continet ossa Ducis,
 Cuius fama adiit Mauros gentemque Scytharum,
 Persas & populos quos beat vnda Tagi.
 Nam fuit insignis pietate, & maximus armis,
 Sed nimium properans venit acerba dies.
 Heroem hunc magnum partis generosa triumphis
 Teutona terra tulit, nunc pia Roma tenet.
 Omnibus est vitæ cursus, & meta laborum:
 Nemo potest votis flectere fata suis.

Aliud.

Carulus ô quoties mortis discrimina versans,
 O vtinam, dixit, sit mihi Roma quies!
 Illic nam moriens placido subisse fatebor
 Falcigeræ vultu tela cruenta Deæ.
 Vt vero vidit Romæ sibi certa parari
 Funera, nunc, dixit, terrea linquo libens:
 Inter nam Christi proceres en corpora linquo,
 En inter summi Pontificis que manus.
 Talia dum memorans cupit, atque ardentius instat,
 Deseruit terras, transijt astra celer.

r

La-

Lachrymæ.

O funus mœstum Caruli & lachrymabile mundo,
 Inuisum Cliuiis Romuleisq̄ue viris.
 O iubar extinctum Phœbo lucentius orbis
 Quod tenebras tantas deseruisse potes.
 O Cliuiæ columen, cari spes vna parentis,
 O rarus longæ posteritatis honos.
 Quæ te de medio viridis mors sæua Iuuentæ
 Abstulit è terris, intrepidaq̄ue manu?
 Parcere non possum lachrymis, Germania parces?
 Plange, nec amissum desine flere Ducem.

Aliud. Iesus Maria.

Magnâ animâ Carulus Romę nouus hospes agebat:
 Ingemuit sancta vrbs Gregoriusq̄ue pater.
 Ergo cælicolas votis precibusq̄ue fatigant,
 Reddatur tanto vita salusq̄ue viro.
 Audiit omnipotens, mox vitæ redditur Heros:
 Magna tenent magnos gaudia Romulidas
 At Carulus superas qui iam introspererat arces,
 Siccine magne Pater iam data regna negas?
 Dudum mortalis vitæ piget, atq̄ue beatam
 Suspiro, hæc detur vita, salusq̄ue mihi.
 Talia dicentem Rector miseratus Olympi,
 Vera, ait, ecce datur vita salusq̄ue, veni.

Aliud.

Nobilitas si clara potens, si dextera bello,
 Quæque placet cunctis gratia, forma, decus:
 Si proicitas, virtus possent obistere morti,
 Et mortis possent frangere tela trucis:
 Non foret extinctus Cliuij Dux inclitus orbis,
 Inuictis armis ingenioq̄ue valens.

Aliud.

Dum celebri Caruli peraguntur funera pompa,
 Antea citinatus condidit ora Deus.

Et veluti lachrymis pluua testatur alumni
 Quam sibi dilecti mors sit amara sui.
 Qui doctrinarum vitæ & splendore coruscans,
 Fulgidus in terris sol velut alter erat.

Aliud.

Maxima quæ mundi superât duo lumina amarunt,
 Arbitr Imperij, Christiadumq̄ue Pater:
 Qui leges seruare sacras vix vbera vitans
 Instituit, (dolor heu) mors violenta rapit.
 Gregorius Pastor largis singultibus ora
 Humectat, cernens hinc mala multa pius.
 Quippe iubar fidei populum sub iura nephandum
 Sperarat rediens cogere Christigenum.
 Rector at Imperij materno huic sanguine iunctus,
 Quàm dolet affinis tam fera fata sui.
 Contra Diuorum gaudet sanctissimus ordo,
 Ex quibus hic vnus iam Fridericus erit.
 IN LVCTVOSAM GENEROSISSIMI
adoleſcentis Caruli Friderici, Illustrissimi Clemen-
tissimiq̄, Principis ac Domini, D. Guilhelmi, Ducis
Iuliacens. Cluuenſ. Montens. &c. filij mortem,
Ode funebris. Per M. G. C. E.
 Ecquid vt allatum est Roma de funere nostri
 Principis, illustri Principe patre sati:
 Squallida nunquid eras subito Germania luctu?
 Et percussa Ducis funere nunquid eras?
 Haud fas esse puto vel eburnea pleetra moueri,
 Lumina sed fletu dissoluenda reor.
 Mors quia non timuit tam clarum tangere nomen,
 Ac nos luctificis exagitare modis.
 Deseruit corpus fragile illustrissimus heros,
 Certior est vitam vita secuta breuem.
 Non pietas, non ingenium, non nomen auorum,
 Non illum est tuitus stemmatis altus honor.

Auribus hanc hausit famam Gangetica tellus,
 Cliuiadum fatis occubuisse Ducem.
 Quaque Norus spirat, molles qua thura Sabai
 Accumulant, casus flebilis iste patet.
 Nec mirum: quis enim, quamuis adamante ligetur,
 Audita hac lachrymas mittere morte queat?
 Hunc, hunc purpureo dignata corona galero
 Luget, & obrundit pectora mæsta frequens.
 Nec quoq. Cardineus chorus obseruandus amaris
 Temperat à lachrymis, fletibus ora rigat.
 Carule Teutonice prælustri gloria gentis,
 Dignus, ut hoc æuo non morereris, eras.
 Ast medio cursu dum iam traducitur ætas,
 Persequitur variis mors fera quemque modis.
 Carule Dux, semel at posita compage caduci
 Corporis, æternum viuis in arce poli.
 Hoc tua sic merita est præstans & viuuda virtus,
 Virtus in cælum qua redimitus abis.
 Paucula terra tegit corpus, sed spiritus astra
 Incolit, & nunquam dein moriturus erit.
 O utinam Lachesi potuissent carmina nostra
 Flectere! non huius vita resecta foret.
 Quin noua defectis cupiissent vellera Parca
 Agglomerare colis, & superesset adhuc.
 Non suprema tamen lux hunc deprendit inertem,
 Moribus at vitæ, iudicioque grauem.
Epitaphij loco.
 Carulus hic situs est patrij candoris imago,
 Cui tribuit meritum maxima Roma decus.
 Quique ætate fuit iuuenis, sed moribus, ore,
 Ingenio, studiis, & grauitate senex.
 Condidit hic corpus generosus & inclitus heros,
 Gloria sed nullo sine premenda manet.

INDEX

INDEX RERVM ET VOCVM

INSIGNIYM ALPHABETICVS.

A Baci capitulorum, 375. Adriaticum pelagus, 274. 347.
 Abacus tricliniaris, 278. 376.
 Abdua fluuius, 311, 316. Aduersa oppidum, 449.
 Aborigines, 523, 535. Adulantia verba, 311.
 Academia in Ciceronis villa Adulatorium malum, 165, 166.
 Cumana, 492. 56. Adulatorum auersatio, 163.
 Academia in Hadriani Imp. Adulator quibus notis ab amico
 villa Tiburtina, 539. nosci potest, 166.
 Acciolinus tyrannus, 260. Aedium sacrarum œconomia,
 Accipiter, quid signet, 519. 381.
 Acco Salmonius Comes, 189. Aedui fratres Pop. Rom. primi
 Achanti, 381. dicti, 43. 44. 55.
 Achelous in taurum, 15. 579. Aegerius Iupiter, 525.
 Acheron, 513. Aegrescere, 172.
 Acherusius lacus, 509. 513. Aelia gens Romana nobilis,
 Achilles, 190. 100. 101. 104.
 Achilles in Scyro latitans, 170. Aelia vel Helia stirps defecit
 Aelia lex de Colonia, 488. in Ioanne Comite Clituenfi
 Acinaces, 236. ab Ecclesia ad principatum
 Acontia cometarum species, 554. vocato, 113.
 Acradina Syracusana, 437. Aelia Tiburtina villa Hadriani
 Acratophorus crater, 239. Imperatoris, 559.
 Acroamata, 173. 329. 439. 446. Aeliorum mansiones ac familie
 Actæonis fabula quid, 174. plures in inferiore Germa-
 Actionum humanarum vig. dug. 22. nia, 101.
 Actuariæ scaphæ, 153. 155. Aelius gracilis Belgij præfes,
 355. 100. 101. 107. 108.
 Actuariæ cimbe vniremes, 261. Sex. Aelius Papius Iurifconfi.
 Actuariola biremis, 155. 462. 581. 582.
 Adamus Deitrichstainius, 242. Acemilia via, 289. 315. 333. 337.
 Adensus, 326. 339. 340. 341. 365.
 Ad faces intrare, 371. m. Acemilius Lepidus Acemilia
 Ad kalédaria largiri quid, 57. viam strauit. 340.
 Adicit pro adijcit, 525. Aenariæ insula, 477. 495.
 Adiutrix legio, 11. 72. Aeneas, 205. 423.
 Adolescencia ver adultum, 10. Eius ad inferos aditus quid,
 Adolphus Marchia Comitis fi- 578.
 lius, primus dux Clituenfi, Aeneas serpens Mediolani, 322.
 113. Acuicoli, 485.
 Adoratiuus modus à Pythagora Acrius mons Misenus cur
 & Numa rege traditus. 586. dictus, 497. 498.

I N D E X.

Aër subterraneus impurus, 228.
 Aesculapius, 326. 327. 477. 530.
 Aesculapij nauis Tiberina, 531.
 Aesis fluuius, 365. 370.
 Aestus Tyrrhenus, 511.
 Aetnae flammæ, 466.
 Aeternare, 567.
 Afflatus aura, 545.
 Agalander Rhodius sculptor, 393.
 Agathætarus, 342.
 Agannum in Alpibus, 80.
 Agea, 462.
 Aglaus Pſophidius, 133.
 Agonarches, 184.
 Agones Poſſonienſes, 183.
 Agoniſtra, 189.
 Agonotheta, 180. 184. 187. 570.
 Agriculturæ ſtudium, 579.
 m. Agrippa, 476. 498.
 Agrippa Menenius Lanatus, 556.
 Agrippina Colonia 62. 63. 80. 81.
 Agrippina Neronis mater, 502. 504. 505. 519.
 Aiſtulpus Langebardorū rex, 357.
 Alabaſtrites, 272.
 Alalaxius Mars, 318.
 Alba, fauſta & feſta, 419. 420.
 Alba longa, 523.
 Albanus mons, 523.
 Lacus, 523.
 Lapis, 527.
 Albæ veſtes in ſacris cur, 419. 420.
 Albericus dux Etruriæ, 520.
 Alberus dux Auſtriæ & Imp. 112. 120.
 Albertus dux Auſtriæ Sigif-
 mundi Imp. gener. 121.
 Alberus Magnus, 153.

Albertus Sapiens Auſtriæ dux, 120.
 Albulæ Tiburtinæ, 534.
 Cur lapideſcant, 484.
 Albunus fons, 534. 539.
 Albus color intextili Deo de-
 corus, 420.
 Alex quid noſent, 575.
 Alexander Magnus, 334. 180. 196.
 Alexander Parmenſium dux, 332.
 Alexander Petronius medicus, 544.
 Alexander Seuerus Imp. 286. 351. 352. 505.
 Alexandria Aegypti, 357.
 Alexandrinæ naues, 496.
 Aliouerſum, 333.
 Alpes, 347.
 Carnorum, 275.
 Iuliæ, 213. 214.
 Noricæ, 275.
 Rheticæ, 222.
 Teriolanæ, 217.
 Alphonſus Arragonū rex, 460. 462. 474.
 Alphonſus Ferrariæ dux, 198. 339. 340. 348.
 Altare laminis aureis veſtitum, 321.
 Alrinus mons, 88.
 Amadeus Allobrox, 122.
 Amalaſiunta Oſtrogothorum
 regina, 363.
 Amalthea nympſa, 587.
 Amafenus fluuius, 423.
 Ambulacra frondibus conca-
 merata, 529.
 Amburbalia Bacchanaliorū, 175.
 Amelia Guilhelmi Ducis Cli-
 uienſis ſoror, 126.
 Amor optima cuſtodia, 195.
 559. 590.

Am-

I N D E X.

Amphiarus vates, 535.
 Amphion, 560.
 Amphitheatrum caſtreſe apud
 Verera Belgica ad Rhenum, 66. 67. 68.
 Minturnenſe, 519.
 Oriculanum, 386.
 Placentinum, 334.
 Pureolanum, 494.
 Ricinenſe, 379. 380.
 Spoletinum, 382.
 Tiburtinum Hadriani Imp. 539.
 Titi Veſpaſiani, 392.
 Veronenſe, 294. 295. 296.
 Amuleta bullæ triumphalis, 575.
 Amygdalerum, 380.
 Anabapſtarum rebellio Mo-
 naſterij punita, 114. 115.
 Anaximor Imperium, 352.
 Analiſ fluuius, 210.
 Anatomicus, 545.
 Anchoris duabus firmari, 548.
 Ancona, 347.
 Ancon ciuitas, 372. 373 & inde.
 Anconitanus mons, 376.
 Anconitanum vinum, 376.
 Ancus Marcius rex, 521. 522.
 Andreas Camurius, 202.
 Andreas Gailius, I. C. 202.
 Andreas Mantenga pictor, 307.
 Andreas Maſius, 569.
 Andromeda, 395.
 Angelbertus Pufferlanus Ar-
 chepiſcopus Mediolanenſis 322.
 Anguipedes proui, 564.
 Anianus lacus ad Luculli pitci-
 nas prope Neapolim, 476.
 Aniceus Neronis L. & præda-
 gogus, 502.
 Anienis aquæ cur lapideſcant, 484.
 Animoium è corpore humano
 duplex egreſſus, 22.
 Anio vel Anien fluuius, 484.
 530. 534. 535.
 Eius cataractæ, 533.
 Anna Hiſpaniarū regina, 131.
 Annetus Seneca philoſophus, 455.
 Annibal Pœnus, 369. 382.
 Annus iubileus, 399. & inde.
 Anſer & Cygnus nauigantibus
 proſperū augurium, 102. 103.
 Antinoiſis, 220.
 Antinorus Hadriani Imp. 220. 393.
 Antiperiſtaſis, 549.
 Antiphates Læſtrigonū prin-
 ceps, 520.
 Antiquitarum ex reliquiis eru-
 endam hiftoriâ eſſe, 218. 219.
 Antiftires ſymmyſtæ, 412.
 c. Antiftius Verus, 508.
 Antium, 423. 490. 504.
 Antliæ, 281.
 Antonia Drufi, mater Claudi
 Imp. 504.
 Antoniaræ epulæ, 469.
 Antoninus Caracalla, 213. 219. 248.
 m. Antoninus Philoſophus, 72.
 Antoninus Pius, 77. 444. 491. 492. 497.
 Antonius Auria, 469.
 Antonius Goſſimānus Marchio
 Agamontius gubernator Me-
 diolani, 312.
 m. Antonius Titivir, 341. 345. 368.
 Antonius Perrenorus Granuel-
 lanus Cardinalis, 139. 425.
 Eius laudes ibidem & ſequē-
 tibus, 443. 450. 542.
 Anxur Volſcorum, 437.
 Ape- 513.

r 4

Apeu-

I N D E X.

Apenninus, 347.364.370.376.
 426.444.485.
 Apices, 576.580.
 Apis bos, 105.
 Απογαμισιον, 458.
 Apollecii qui, 428.
 Apollini gryps & formica cur
 sacer, 316.317.
 Apollinis lucus sacer ad calidos
 fontes in Belgio, 50.
 Apollinis templum Cluis, 41.
 Cumis, 514.515.
 Apollo Belenus, 265.
 Βουληφορος και Βουλησις, 353.
 Bullarus, 353.
 Cytharædus, 326.
 Daphneus vel Daphnites.
 326.
 Hecatebeletes, 393.
 Medicus, 325.326.477.
 Pythius, 326.
 Τετραδης & Τετραχηρ
 apud Spartanos, 135.
 Apollonius Tyaneus, 493.
 Appia via, 422.423.424.426.
 444.517.520.
 Appij forum, 423.424.
 Applausus Martius, 318.
 Apides in arcubus, 375.
 Apum œconomia, 458.
 Aquæ cur lapidefcant, 484.
 Aquæductus, 382.385.386.
 447.494.499.519.
 Aquæ Sextiæ, 48.
 Aquarû castella, 494.499.
 Aquila sacrificans, 185.
 Aquila quid signet, 585.
 Aquila Romana cur biceps, 85.
 Aquileia, 264.274.
 Aquilinarum pennarum honos
 apud Scythas & Hunnos,
 185.186.
 Ara foco reluctans quid, 586.
 Ara tripes, 352.

Arca Noë Christianæ Ecclesiæ
 vnius figura, 411.
 Arcadius Aug. 358.359.
 Archiepiscopus inspector, 429.
 Archimedes, 226.
 Architectonica lex, 488.
 Arcus Antonini Pij, 496.
 Augusti, 374.375.
 Domitiani, 517.
 Felix prope Cumas, 514.
 Honorarius, 374.
 Traiani, 374.
 Ardea colonia, 423.
 Aretalogus, 171.
 Aretulus, 530.
 Argenta castellum, 355.
 Argo nauis, 362.
 Aricia colonia, 420.523.
 Aries dux gregis quid signet,
 403.407.591.
 Aries ex lege pro peccatis Chri-
 stus, 407.
 Aries, princeps bonus, 591.
 Arietes Nabaioth, qui, 407.
 Ariminum colonia, 365.
 Arinjanum castellum, 387.
 Arion Methymnæus, 539.560.
 Ariouistus, 59.
 Aristocratia Pythagorica, 588.
 Aristodemus Malacus Cuma-
 norum tyrannus, 515.
 Aristogiton, 540.
 Armamentaria, 149.236.237.
 238.268.282.309.319.323.
 368.
 Arma propugnatoria, 377.
 Armilla, 580.
 Armorum cyroclium, 131.
 Arnoldus Cliuicpsium Comes,
 109.
 Arnoldus iunior Cliuicpsium Co-
 mes, 111.112.
 Arnulfus Imp. 109.153.
 Arrutij Stelle potæ effigies, 186.
 Arte-

I N D E X.

Artemisium, 422.
 Artemonis nobilissima pictura,
 20.21.
 Aruerni populi, 59.
 Arûdinæ Castorû coronæ, 584.
 Aruns Porfene regis filius, 515.
 Arx Anconitana, 376.
 Caietana, 438.
 Alciurgus, 83.
 Alconij Pædiani oratoris effi-
 gies, 286.
 Aldrubal Pœnus Annibalis fra-
 ter, 369.370.
 Afinella turris Bononiæ, 345.
 Afopus fluuius, 106.
 Aura, 423.
 Asturcones, 328.
 Atella, 450.
 Atellanæ satyræ, 452.
 Atefimi Marchiones Ferrarien-
 ses, 350.
 Athenæ, 507.
 Athenæum, 461.
 Athenodorus Rhodius sculptor,
 391.
 Athesis fluuius, 249.275.290.
 297.
 Athyla, 185.215.219.264.274.
 331.332.
 Atlantides nymphæ, 362.
 Atlas, 361.362.395.396.
 Arrati, 517.
 Atreabates populi, 429.
 Atriendes, 389.
 Atticum marmor, 507.
 Auditorium, 346.
 Auernus, 475.480.481.
 Auerruncare, 480.551.
 Auertâ, oppidum, 450.495.
 510.511.
 Ausidus fluuius, 106.
 Augerius Busbecanus, 202.
 Augusta Romana, 585.
 Augusta Acilia, 154.
 Puteoli, 490.
 Tiberiana, 151.
 Augusta imagines, 470.
 Augusta legio. v. 73.573.
 Augustales. 265.266.324.325.
 326.327.387.
 Augustales Herculanæi. 538.
 Augustei limites, 522.
 Augustinus Mofus. 351.
 Augustodunû Aeduorum. 42.
 43.51.
 Augustum quid, 41.
 Augustus Imp. 61.131.214.217.
 218.297.346.357.366.369.
 385.475.489.498.502.503.
 508.514.522.
 Augustus Saxoniar dux, 201.
 Auium concentus, 531.
 Aula, Labyrinthus. 162.
 Theatrum vel arena, 161.
 Aulaea Milefia. 272.
 Aulædorum chorus. 184.
 Aulona nauis, 151.279.284.
 Auocamentum, 172.
 Aurea gladij vagina, quid, 416.
 Aurea porta gratiarum. 407.
 408.
 Aureliana Laureacensis, 210.
 Aurelianus Imp. 78.
 Aureus annus cur iubileus di-
 catur Germanis. 403.
 Aureus color, quid, 571.
 Aureus ramus, quid, 579.
 Aurianum prætorium Puteolis,
 472.495.
 Aurum αργον, 224.
 Obryzum, 224.
 Aurum ignitum, quid, 416.
 Aurum obryzum, animi pul-
 chritudo, 416.
 Aurunci populi, 444.
 Aufones, 448.
 Aufriacæ domus laus, & rara
 decora, 117. & inde. 237.
 r s Au-

INDEX.

Austriacarum principum exerciticia pia, 232.
 Autochtones, 564.
 Automata, 531.
 Autumnus morborū pater, 544.
 Auximum, 377.
Babylonica linguarum confusio, 564.
 Bacchanaliorum ludicra, 471. 555.
 Bacchæ Euanter, 441.
 Bacchi nativitas, 440.
 Spelunca, 144. 239. 530.
 Bacchis taurus Hermunthinorum, 105.
 Baia. 496. 501. 510.
 Baianus sinus, 498. 503.
 Baiarum ianua cur Cumæ, 516.
 Baiazetus Turcarum Imp. 123.
 Baiulorum robur, 232.
 Balduvius Cluivensium Comites, 109.
 Balduvius Flādricæ Comes, 110.
 Balneum publicum, 393.
 Balneum Ciceronianum, vel pratense, 508.
 Balnea Gaurana, 518.
 Baltheus aureus, quid, 418.
 Baltheus honoris, 39. 40. 576.
 Barbarici damna, 564.
 Bartholomei Coleonei statua equestris, 266. 267.
 Basilica Sanctensis in Traiana colonia, 74. 75. 82. 85.
 Basilicæ sacratiores septem vrbis Romæ, 397.
 Bassianum, 256.
 Batavi fratres & amici P. R. 45 & inde 52. 53. & inde.
 Bauli, 504. 505.
 Bauli villa, 505. 506.
 Becefeleena Belgarum, 34.
 Belenus Deus, 264. 265.
 Belgicorū tumultuū ortus, 430.
 Bellaria, 445.
 Bellona, 319.
 Bellouesus Celtarum rex, 316. 317.
 Beluederium Varicanum, 389.
 Benedictionis vsus, 389.
 Beneuentum, 365. 442.
 Benevolētia tutissima custodia, 356.
 Benignitatis corona, 590.
 Bercherius Franco, 215.
 Berecynthia mater magna, 531.
 Berengarius, 290.
 Bernardus Bembus, 316.
 Bessius natione, 502.
 Biblia Eldræ prophetæ, 344.
 Bibliotheca Bononicæ, 344. 346.
 Ferrariensis Palatina, 350.
 Tulliana, 507.
 Bibracte Aeduorum, 51. 58. 59.
 Bicornus Rhenus, 570.
 Bigales rotæ, 226.
 Bigæ versicolores, 303.
 Bilibitanus gladius, 263.
 Bilix, 185.
 Binominis Ister, 571.
 Blasphemia, 546.
 Boalia, 504. 505.
 Boij populi, 222. 331. 337. 356.
 Boiodorum, 155. 217.
 Bolis in aëre cometa, 154.
 Bombarda, 320.
 Bombus horrifonus, 483.
 Terrificus, 305. 318. 319. 330.
 Bonitacius VIII. P. M. 412.
 Bonna, 80. 140.
 Bononia 344. & inde, 367.
 Bos, quid notet, 579.
 Bosj, 575.
 Bosuuar, 106.
 Brabeta Circensium, 555.
 Brenta fluvius, 255.
 Briepius Mars, 318. 319.

INDEX.

Brisis Achillis, 190.
 Britannia, 48. 49. 53. 89.
 Brixia, 309. 310.
 Brixina, 249.
 Bromia lex, 239.
 Bromius Deus, 239.
 Brundisium, 382.
 Bruttij populi, 376.
 Bubo, 531.
 Buccula, 574.
 Bucentaurus Venetorum, 282.
 Bucephalus Alexandri Magni, 196.
 Buda Pannoniæ, 184.
 Bulla aurea, quid, 574. 575.
 Bulla duplex, 353. 574.
 Bulla fortunæ indicium, 575.
 Bullientes calore fontes, 466.
 Bura Achaia, 536.
 Buraicus Hercules, 536.
 Bursanum, 218.
 Burgi vnde dicantur, 36.
 Burginacium, 73.
Cabillonum, 51.
 Cacodæmonum instrumenta, 319.
 Cæcubum vinum, 439.
 Cæculus Vulcani filius, 523. 527.
 Cædes ante cænaculū principis Caruli Capuæ facta, 447.
 Cælum aureū Theoderici regis Ostrogothorum, 359.
 Cælum argenteum, 359.
 Cæli cærulea templa, 418.
 Cæna colonis data, 327.
 Cænare non recta, sed ad dimensum, 190.
 Cænatio subdiale, 239.
 Cænatio rotunda mobilis, 239.
 Cænoimanni populi, 296. 310. 331.
 Cæremonia, honorum pompæ, 207.
 Cæremoniarū in sacris vsus, 410.
 Cæruleus color, quid, 418. 419.
 cur virtuti tribuatur, 578.
 c. Cæsar Dictator, 510. 511.
 eius villa Baiana, 506. 507.
 Cæsarea, 358.
 Cæsareum castrum Norimbergense, 150.
 Cæsarum corona ferrea, 321.
 Cæsius mons Noricum à Pannonia superiore distinguens, 157. 210.
 Καίσαρα, καὶ καίσαρα, 443.
 Caieta vrbs, 438. & inde, 443. 521.
 Caieta nutritrix Aenæ, 443.
 Caietanum castrum, 437.
 Caius & Lucius Cæsares principes inuēturis, 573. 574. 585.
 Calamus Niloticus, 393. 584.
 Calathus, 455.
 ad Kalendaria largiri, quid, 57.
 Caligare Pygmaum Maximini caligis, 2.
 c. Caligulæ pōs Puteolanus, 496.
 Caligulæ virtutis deæ, 578.
 Calix literatus, 247.
 Calostrophus, 282.
 Calpurnia lex de repetundis, 491. 492.
 l. Calpurnius L. F. Piso Frugi tēplum Augusti Puteolis D. D. 491.
 Caluaria, quid, 575.
 Calatinianæ sectæ perfidia, 430.
 Calypso nympha, 486.
 εὐπλοῦσα, 486.
 Calypsius insula, vbi, 493.
 Camelorum spira, 281.
 Camertes populi, 380.
 m. Camillus, 180.
 Campaniæ laus, 443. 486. 503.
 luxus, 516. 517.
 Campetri byssina, 328.
 Campiductores, 80. 180.
 Can.

INDEX.

Cancellatim reticulatæ conchæ, 339.
 Caudida toga, quid, 419.
 Candor pellis & margaritarum quid, 319.
 Canninufates Bataui, 112.
 Canopus in Hadriani Imp. villa Tiburtina, 539.
 Capitis honorati quanta sit auctoritas, 33.
 Capitulum, 41.
 Capirula columnarum, 375. 456.
 Capra Amalthea, 588.
 Capræ insula, 461. 501.
 Capua, 446. 447. 454. 488.
 Capulus plumbeus, 558.
 Caput rectum, quid notet, 581.
 Capus Aeneæ focus, 448.
 Caradinus Barbarossa, 436.
 Carbunculus, 104. 273.
 Cardinalatus dignitas regie par. 118.
 Cardinales vnde dicti, 391.
 Carinus Cæsar, 289.
 Cassius siue Carausius Imp. 53. 80.
 Carneades philosophus, 540.
 Carni populi, 210.
 Carnuntum, 194.
 Carpentia vitrea, 278.
 Carulus Audax Burgundiæ Dux 115. 122. 123.
 Carulus Austri? Ferdinandi Aug. F. Archidux, 184. 198. 199.
 Caruli Borbonij sepulchrû, 439.
 Carulus Clusius phycicus, 202.
 Carulus Fridericus Guilhelmi Ducis F. Cæsius Princeps, 126. & inde. 168. & inde 194. 195. & inde.
 Eius peregrinatio, 174. & inde. 209. & inde.
 Hercules Prodicus cur, 3. 161. 343.

Princeps iuuentutis cur, 186. 187. 571.
 Patronus Germanorum Bononiæ studentium, 343. 542.
 Honoratus à summo Pöfice, 390. 391. & inde.
 Strena solemnii Kal. Ian. donatus, 413. 420.
 eius ægritudo, & mors, 542. 543. 544.
 Pompa funebris, & exequiæ, 557. & inde.
 Sepulchrum, 561. 562.
 Carulus Langius, 46.
 Carulus Magnus Imp. 109. 151. 321. 341. 357.
 Carul? r. Neapolitanorû rex, 460.
 Carulus v. Imp. 114. 124. 125. 126. 248. 306. 317. 331. 427. & inde. 437. 462.
 Carus sine aspiratione, 515.
 Casei Placentini, 334.
 Cassanum, 311.
 Cassinum, 384.
 Cassius & Florentius martyres, Campiductores legionis Thebæ. 80.
 L. Cassius Lögicus questor reorum scopulus dictus, 547.
 Castardus Frisiorum & Westphaliæ Dux, 109.
 Castella aquarum multiformia, 386. 447. 494. 499. 500.
 Castellani, 333. 340.
 Castellarij aquarum, 501.
 Castella Romanorum in Rheni limitibus, 87. 88.
 Castella vitrea, 278.
 Castellofrancum, 258.
 Castor & Pollux fraterni amoris symbolum, 196.
 Dei Penares, 583.
 Dij tutelares generosæ iuuentutis, 583.

INDEX.

Cella sudatoria, 477.
 Cella maior templi, 558. 561. 562.
 Celoces exploratoriæ, 192. 374. 495.
 Cena sine diphthongo, 326.
 Centû cellæ, 494. 499. 500. 503.
 Centuriatæ cohortes, 452.
 Cephissus fluvius, 106.
 Cereæ benedictæ significatio, 411.
 Cerebrum infectum, 563.
 Cereorum consecrandorum ritus, 542.
 Cereris & Liberi certamen vbi, 443. 486.
 Ceres larga, 525.
 Ceroma, 396.
 Ceromata luti, 473.
 Cesenaticus portus, 362.
 Cetus Oceani culcitra, 395. 396.
 Chalcis Euboica, 514.
 Chameleon, 166. 326.
 Characterismus, 588.
 Charistia, 139.
 Charonæa scrobs, 478.
 Eius miracula, & rationes, 578. 579. & inde.
 Cheniscus in nauibus cur, 103.
 Chirodota talaris, 173.
 Chium vinum, 283.
 Choreia, 354.
 Chorocytharistæ, 354.
 Christianæ religionis beneficium erga literas, 567. 568.
 Christi ab inferis reditus vbi, 512.
 Christi transfiguratio, 420.
 Christophorus Longolius, 286. 287.
 Christus legem adimplens sabbatum ac annum iubilæum suis attulit, 405. 406.
 Christus vera lux mundi, 542. m. Cice-

I N D E X.

an. Ciceronis Academia, vel Cumanum, 492. 493. 494.	Cleopatra regina, 396.
Formianum, 520.	Clientes liberi, 326.
Tusculanum, 422. 506. 507.	Climacteres vitæ, 402.
Cædes, vbi, 423.	Clitumnæ Dei sacra ædes, 381.
Sepulchrum vbi, 444. 507.	Clitumnus fluuius, 380. & inde.
Ciceroniæ aquæ, 508.	Cliuia vel Cliui colonia Romanorum quando, 35. & inde.
Cimbri, 290.	A Batavis capta & subuersa, 39. 40.
Cimmerij, 475. 512.	A quibus restaurata, 45. 52. 53. 57. 58.
Cimmeriorum in cunis vagire, 564.	Cliuienses comites optimares, & assertores perpetui Sedis Apóstolicæ, & Imperij Rom. 108.
Cingulum T. Labieni, 377.	Cliuiensium principum origo, 92. 93. 97. 98.
Circeum promontorium, 423. 433.	Adfinitas prima cū Austria domo, 112.
Circei populi, 333.	Adfinitas altera cū eadē, 116.
Circe Solis filia, quid, 423. 424.	Insignia, 104. & inde.
Circenses ludij, 426.	Merita erga remp. Christianam, 108. & inde.
Circularis forma, quid notet, 586. 587.	Clodian ⁹ portus Venetorū, 275.
Circus ligneus, 184.	Clypei principū iuuetutis, 585.
Circellum oppidum, 242.	Clypeis aureis donari, 573.
Cisterneus villa, 426.	Clypeis virtutum tutari, 585.
Citria poma, 436.	Clypeorum imagines & notæ, 94. 580.
Ciuica corona, 580.	Clypeorum vsus, 566. 580.
Ciuitas quid, 58.	Clypeus ex cordibus humanis, contextus, quid, 590.
Ciuitatē verbis, & verberibus in officio cōtinendam esse, 149.	L. Cocceius Auctus architectus insignis, 492.
Clarimontium, 307.	Cochleæ aquariæ, 226.
Clarimontius Comes occisus in duello, 111.	Cochleæ crispæ, 339.
Classarij milites, 502.	Denticulæ, 339.
Classariorum castra, 358. 502.	Cochlides columnæ, 392. 531.
Classis Miseneusis, 498.	Collectores suffragiorum, 270.
Rauennas, 358.	Collegia fabricum & centenarium, 265.
Claudia legio, vtr. 72.	Collutio sanguinis, 560.
Claudia tribus, 326.	Colocasia Nili, 393.
Claudianus poeta, 455.	Colossi, 392.
Claudius Aug. 358. 519.	
520. 573.	
c. Claudius Nero cos. 369.	
Claus per membra Christi sacrosancta pactus, 322. 327. 397.	
Clemens vi. P. M. 412.	

Columba

I N D E X.

Columba cãndida in galero, quid, 420.	Cor amplum & alatū quid, 581.
Columnæ miliaris, 222. 247.	Coranimosum ac prudens clypeus tutus, 585.
Comarium in insula Danuuij, 190. 191.	Cor argenteum quid, 581.
Comites celestis, 462.	Corallium, 338. 339. 464. 530.
Comitia Venetorum, 373. 374.	Coras Argius, 527.
Commilitium studiosorum Italicum, 569.	Corbita, 231.
Commisarius, 476.	Coria in structuris quid, 374.
Committere ludos, 470.	Corinthium æs, 363.
Communicipes, 326.	cn. Coriolanus, 180. 518.
Comædi, 452.	l. Cornelius Sulla dictator, 336. 526.
Comus Deus, 100.	Cotnuculata luna, 498.
Cõca submersum oppidū, 367.	Coronæ Christi spina, 344.
Conchæ & Cochleæ multifor- mes, 339.	Coronæ voriæ, 524.
Conchæ marmoreæ, 393.	Coronæ ferrea Cæsarum, 321.
Conclauē D. Mariæ Virginis Matris Laureti, 377.	Coronam carpere, 314.
Concordia animorum harmonia dulcissima, 560.	Corona Pighius, 139. 161. 167. 171. 174. 178. 186. 188. 196. 197. 212. 225. 240. 252. 253. 258. 265. 289. 304. 324. 344. 351. 360. 366. 374. 380. 383. 386. 394. 423. 432. 436. 440. 441. 442. 447. 459. 465. 502. 523. 528. 532. 535. 538. 545. 552. 553. 554. 569.
Concordia reip. vinculum, 560.	Coronices, 363.
Confratoriæ officinæ, 225.	Coronis, 546.
Conradus Comes Cliuiensium, 110.	Corpus pro tota massa structuræ, 374.
Conradus Heresbachius, 128.	Correctores monetæ, 235.
Conradus Fr. Imp. 147.	Corni medicina, 320.
Consalutare, 541.	Corni nauales, 282.
Constantiense concilium generale, 113.	Coruus fluuius, 193.
Cõstantinus Magnus, 58. 81. 84.	Corycei in aulis principū, 161.
Constantius Chlorus Cæsar, 38. 42.	Cramben recoquere, 563.
Constantius & Constans, Aug. 369.	Crania bubula, 381.
Consules menstrui, 147.	Crater arum narum, 379.
Conticinium, 554.	Crater Bacchiæ, 440.
Contuarii recta, 171.	Crater fontis, 453.
Conuincere dapaticè, 544.	Crater marmoreus, 365. 462. 494. 529.
Conus galeæ, 574.	Crater montis noui Puteolani, 512.
Copie deæ cornu quid, 588. 589.	
Copia dapsilis, 445.	

Cra-

I N D E X.

Crater Neapolitanus,	461.	Curus aureus Iouis,	588.
Crater Vesuvij montis,	468.	Curta supellex bulla triumphalis,	575.
Crepera lux,	555.	Cutilia,	386.
Crepusculum tenuius,	553.	Cyclopus antra,	223. 521.
Cretenses,	577.	Cyanea turris antiquissima, Clivus,	35. & inde,
Creticum vinum,	283.	Cygni mythologia,	102. & inde
Crispa cochlea,	339.	Cygnus navis species,	102.
Crocodylus Niloticus,	394.	Cylindrus,	226. 233.
Crotalum,	211.	Cymaclynus lacus,	355.
Crotonata,	488.	Cymatium,	363. 375.
Crucis mons in alpebus Iulij,	214.	Cyparissi fructus,	547.
Crucis sacra tessera,	389.	Cyrenaica legio. III.	72.
Crucis signum triumphale,	411. 415.	Cyrus Persarum rex,	180. 181. 563.
Cryptæ Prænestinae,	527. 528.	Cythara Apollinis,	327.
Cypra Neapolitana per Paulyppum,	455. 473. & inde.	Cytharædorum chorus,	184.
Grypta Traconaria,	494. 499.	Ædali funiculos,	162.
Cubiculum saluatorium,	158.	D aniel Breynerus Archiepiscopus Moguntinus,	140. 141.
Cubiti pueri cum Nilo lustrantes,	394.	Dantis Aldigerij portæ sepulchrum,	356.
Cui bono fuerit, querendum in criminibus,	547.	Danuivius fluvius,	252. & inde. 182. 183. 189. 193. 210. 211.
Culeus doliorum septem,	226.	Dapaticè conuivere,	544.
Cumæ,	452. 475. 498. 507. 515. 516.	Dapsilis sumptus,	300.
Cumani,	448. 453.	Decemviri præcognitores,	269.
Cumanum prædium Ciceronis,	509.	Declinatio potètiæ Romanæ,	99.
Cumerum promontorium,	373. 376.	Decretum immutabile,	254.
Cunei in amphitheatris,	519.	Decumanus scyphus,	239.
Cuniculi subterranei,	527.	Decuriones,	218. 327. 387.
Cupidines dij,	524.	Decuriones equestres,	175. 328.
Cupidines cum cantharis,	530.	Decusiarim,	499. 585.
In cygnis vecti,	339.	Deformare, perficere,	3.
In delphinis,	339.	Dei consilium in abyflo,	543.
Cupido Praxitelis indormiens leonis exuvio, quid,	302.	Delos insula,	54.
Cupra Tuscorum,	377.	Delubrum summum templi vbi chorus,	272.
Curatores viarum,	541.	Demetrius Philippi Macedonij regis filius,	134.
m Curius Dentatus,	190.	Denticuli in structuris,	303.
Curriculum biuge,	496.	Denticulæ cochleæ,	339.

Deo

I N D E X.

Deo placere voluntatis bonæ conatus,	378.	Discretionis clypeo pectus munendum,	162.
Desiderius Langebardorum rex.	321. 357.	Dissensus opinionum,	563.
Designator,	410.	Distributores calculorum in comitiis,	270.
Designator hospitiorum,	315.	Dithyræus arcus,	366.
Deus ex improviso apparens,	379.	Ditis ianua patens,	512.
Deus fortunæ poculum nobis miscet,	379.	Diuisio Imperij Romani prima,	79.
Dextera operum ministra,	17.	Diurnum,	546.
Dexteræ confertæ quid notent,	588.	Diuus cognominis,	470.
Dia Fortuna,	337.	Dominicus Grimanus Cardinalis,	273.
Diadema aureum,	414. 585.	Domitia Neronis Imp. amita,	505.
Diæta familiaris,	371. 544.	Eius villa Baiana,	505.
Diæterica naualis vel nautica,	462.	Domitiana via Capæniæ,	517. 518.
Diana Facelina,	325.	Domus Augusta,	332.
Fascelina vel Fascelis,	422.	Domus Augusta, pro templo,	440.
Lucifera,	325.	Domus, pro æde sacra,	278.
Taurica,	422. 523.	Dona militaria,	580. 582.
Dianæ Nemorensis speculum lacus Aricinus,	422. 523. 530.	Donaria votiuæ,	377.
Diatribæ,	563.	Dores,	372.
Diaulus,	539.	Dorica Siculorum lingua,	372.
Dicæarchia Campaniæ,	487.	Doronicum,	242.
Didacus Ortestus,	436.	Draco custos Manium P. Africani maioris,	517. 518.
Didius Iulianus Imp.	72.	Draco peruigil,	362. 587.
Digiti fontium,	529.	Draco Typhonis & Echidnæ proles, quid,	587.
Dillium, & Dilburgus,	97.	Draconis mons,	518.
Dillius Vocula legatus,	97.	Draconum fons,	531.
Diocletianus & Maximianus Augg. Cluuiam coloniam & Gallicas vrbes restaurarunt,	39. 40. 53. 54. 80.	Ducere in matrimonium,	429.
Diomedes,	318.	Duellum pedestre,	189.
Dionysius Areopagita,	153.	Dumetum cænobiū virginum ad Traianam,	67.
Dionysius bimater, & ignigena,	440.	Duoviri iuris dicundi,	218. 489.
Dithyrambus,	239.	m. Durmius,	97.
Dionysius Siciliae tyrannus,	372.	E cclēsia Christi ciuitas vna Dei in terris,	414. 415.
Diofœuri Castor & Pollux,	582. 583.	Ecclesiæ domus magna,	563.
		Ecclesiæ simulachrum,	559.
		Echini capitulorum,	375.
		f	Echid

I N D E X .

Echo secreta, 306.
 Electroclarius, 565.
 Elementorum contrariorū con-
 nexio, 483.
 Elizabetha Poloniæ regina, 118.
 Elogium Caruli principis, 195.
 Elogium rerū gestarū L. Planci
 oratoris, 442.
 Elysi campi, 547.
 Emblemata, 363. 540. 558.
 Emporium Puteolanum, 497.
 Empyrium cælum, 554.
 Enantioma, 549.
 Encarpi Vitruuiani, 576.
 Encaustice, 277.
Encaustice versus, 126.
 Epigraphe, 179.
 Epimetheus quis, 395.
 Epiroricum mare, 376.
 Epistylum, 363.
Epistylum, 456.
 Epulum funebre publicū, 556.
 Equester ordo, 572. 584. 585.
 Equestris exercitatio, 181.
 Equilia regia, 463.
 Equi singulares, 175.
 Equifones, 328. 411.
 Equitius Comes, 211.
 Equitum legionariorum alæ in
 quibus opidis ad Rhenum
 hibernarint, 63. 64.
 Equitum Romanorum tran-
 sectio solemnis, 582.
 Equorum nobiliū genera, 328.
 Eres, pro hæres, 502.
 Eridan⁹ corniger, 106. 275. 347.
 Ernestus Archidux Austriae
 Maximilianus Aug. F. 137.
 157. 178. 182. 185. 189. 200.
 209.
 Ernestus Alberti F. Bauariæ
 dux, 388. 399. 561.
 Erythræū mare cur rubrū, 396.
 Esdræ prophetæ liber, 344.

Etrusca disciplina, 585.
 Etruscæ literæ, 353.
 Etrusci, 515.
 Euander Arcas, 535.
 Euangelica reformatio Calui-
 nianorum qualis, 430.
 Euangelus custos, 245.
 Euantes, 240.
 Eubulus heros, 187. 371. 577.
 Eucarpi, 381.
 Euganei colles, 275.
 Euocatus Augusti nostri, 265.
Εὐνοκᾶτις, 486.
 Euripus, 508. 459.
 Europa tauro vecta, 211.
 Eurotas fluuius, 106.
 Eurythmia structuræ, 374.
 Exæstuaræ, 545.
 Exanthemata, 542. 550.
 Exantlaræ, 562.
 Exarchi Imperatorū in Italia,
 357.
 Exedra, 465. 529.
 Exequiæ Caruli principis, 558.
 & inde.
 Exercitationes campestris,
 130. 131.
 Exoticæ plantæ, 530.
 Exoticum marmor, 359.
 Exploratoricæ naues, 461.
Faber niger inferorum, 549.
Fabius Max. Cunctator,
 129. 556.
Q. Fabius Max. Rullianus, 582.
 c. Fabricius Luscinus, 190.
 Fabulas somniare, 567.
 Falces nauales, 282.
 Falernus ager, 443.
 Falernum vinum, 439.
 Familiæ Romanæ in Gallijs, 91.
 Familiaria insignia, 554.
 Familiaris diæta, 376.
 Familias Romanas quasdam sua
 prisca nomina retinuisse in
 Gal-

I N D E X .

Gallijs ac Germania, 96. 97.
 Famulari pro cœqua, 477.
 Fanum Fortunæ, 368.
 Fasces & secures, 580.
 Fascia virgata, 574.
 Fasciæ in structuris, 375.
 Fastigium in arcu triumphali.
 374. 375.
 Fasti memores, 567.
 Fauni templum in insula Tibe-
 rina, 531.
 Faustianum vinum, 439.
 Febrire, 545.
 Felicitatis corona, 590.
 Ferdinandus Alberti F. Bauariæ
 dux. 184. 186.
 Ferdinandus Arragonum rex,
 437. 465.
 Ferdinandus Austrius Philippi
 F. Aug. 128. 182. 193. 230.
 235. 236. 248.
 Ferdinandus Austrius, Maximil.
 Aug. F. Archidux, 198. 223,
 234.
 Fera Latinæ, 303.
 Ferinæ pingues, 444. 445.
 Feronia Iuno virgo, 434.
 Feroniæ fanum in Volscis a
 Sparranis conditum, 433.
 435.
 Ferraria ciuitas, 347. & inde.
 Ferrariæ fabricæ & officinæ,
 237.
 Festa spectacula, 429.
 Ferula magistræ in signe, 39.
 Fibulata trabea, 576.
 Fidei Christianæ simulachrum,
 559.
 Fidentia, & Fidentiola, 335.
 Fides III. prætoris nauis, 502.
 Fistulæ æneæ bellicæ, 282.
 Fistulæ ferræ bellicæ, 132. 237.
 Fistulosi meatus terræ, 485.
 Flamines, 492.
 Flaminea via, 365. 366. 369.
 380. 386. 387.
 c. Flaminius bis consul, 296.
 Flammam humoribus nutriti,
 483. 484.
 Flauia Aeduorū quæ, 51. 55. 58.
 Flauia Augusta Puteoli, 491.
 492. 497.
 Flauia lex Constantini Magni
 de hæreditatibus emerito-
 rum, 85.
 Flauus color quid signet, 581.
 Flora dea, 380. 530.
 Flores quid notent, 579.
 Fluuiorum effigies cornutæ cur,
 105. 106. 395.
 Fluuius deus, 106.
 Fluuius, quid signet, 579.
 Fœcunditatis corona, 590.
 Fœdus Christianorum contra
 Turcas, 431.
 Fœnificium, 383.
 Folles mendaciorum, 546.
 Fons aquæ dulcis in mari, 493.
 Fons Belenus, 265. 266.
 Fons calidus in Academia
 M. Ciceronis villa, 508.
 Fontes dij, 380. 381. 395.
 Fontes sulphurei, 466. 482.
 Fontium ædiculæ, 464.
 Crateres, 529.
 Digi, 529.
 Imber irriguus, 529.
 Fontium calidorum causæ,
 477.
 Formiæ, 440. 503. 520.
 Formianum Ciceronis, 520.
 Formica custos auri, quid, 416.
 417.
 Fortuna bona, 414.
 Capitolina, 424.
 Dia, 337.
 Mala, 536.
 Nouerca, 379.

I N D E X.

Harpagones, 282.
 Hasta pura donari, 573. 580.
 Hastæ deorum, 578.
 Hastæ pro diis cultæ, 578.
 Hastæ quid significent, 577.
 Hebdomas, 402.
 Hebo Neapolitanorū Deus, 454.
 Hebræorum annus iubilæus, 402. & inde.
 Hederacea corona, 580.
 Heimricus Auceps Imp. 109.
 Heimricus Baurus Imp. 147.
 Heimricus Lucemburgensis Imp. 548.
 Heimricus III. Imp. 110.
 Heimricus II. Galliarū rex, 429.
 Heimricus III. Galliarum & Poloniæ rex, 198.
 Heimricus Reccius, 579.
 Heimricus Wefius, 562.
 Helena Constantini Magni Aug. mater. 74. 80.
 Helias à Græcæ à cygno vectus, 98. & inde. 107.
 Helias propheta, 99.
 Helices, 381.
 Helvia Ricina, 379. 380.
 Helvius Pertinax Imp. 380.
 Hemicyclus, 389. 390. 529. & inde.
 Heraclitus philosophus, 540.
 Heraclius Imp. 214. 215.
 Herbiopolis, 142. & inde.
 Hercinia silua, 146. 222.
 Herculanæi Augustales, 538.
 Herculaneus fluuius, 530.
 Herculaneus nodus, 574.
 Herculaneum, 461. 467.
 Herculæthea via, 520.
 Herculei labores, 562.
 Hercules quid, 361. 362. 537.
 Hercules aureo poculo donatus à Sole, 361. 362.
 Hercules cur multi, 7.
 Hercules draconem mactans, quid, 587.
 Hercules idea virtutū, & imago boni principis, 7. 343.
 Hercules in biuio positus, 11.
 Quarta luna natus, 562.
 Hercules Astrologus, 360. 361. 362.
 Baulius. 504. 511. 538.
 Biscon, 9.
 Belus, 9.
 Buranus, 536.
 Califer, 361. 578.
 Callinicus, 25.
 Chon. 9.
 Defensor terræ sitmæ, 537.
 Dorfanæ, 9.
 Gaditanus, 538.
 Gigas, 9.
 Horarius, 360. 361. 362.
 In petra, 535.
 Monæcus, 538.
 Musagetes, 25.
 Ogmion 9.
 Prodicus, 9. 161.
 Promachus, 25.
 Saxanus, 536. 537.
 Surrentinus, 538.
 Thebanus, 9. 17.
 Tiburs, 535. 536. 538.
 Tricosus, 9.
 Tuifcon, 8.
 Victor, 538.
 Hercules Neapolim condidit, 454.
 Hercules II. Ferrariæ dux, 342.
 Herculeum Tibur, 538.
 Hercules animus, 362.
 Herculia legio III. 80.
 Herculillus, 15.
 Hercules beneficia publica, 537. 538.
 Hercules in cælum adscendentis pictura, 21.
 Hercules

I N D E X.

Herculis statuæ, 13. 14. 15. 360. 392.
 Herculis templa. 327. 510. 537. 538.
 Herculis claua, quid signet, 15. 16. 576.
 Hercules cum Acheloo lucta, quid. 579.
 Hercules tria mala aurea, quid, 14.
 Hermæ, 507. 540.
 Hermæ Penteliciani, 507.
 Hermarum trunci plures. 540.
 Hermata, 501.
 Hermathena, 507.
 Hermeracles, 16. 507.
 Heroës, 565.
 Heroum decora quæ sint, 426.
 Herou statuæ æneæ plures, 326.
 Hesperia quid notet, 587.
 Hesperidum horti, 362.
 Hesperidum mala, 587.
 Hesperus, 583.
 Hiberna classiariorum Puteolana, 499. 501.
 Hierarcha Romanus D. Petri successor, 408. 409.
 Hierarches, 433.
 Hieremias propheta, 413.
 Hierophanta, 378.
 Hierophantæ Bacchi, 239.
 Hippago, 207.
 Hippocampi, 532.
 Hippocles Cumæus, 514.
 Hippodromus, 353.
 Hippolyti Card. Ferrariensis villa Tiburtina, 528. & inde.
 Eius sepulchrum, 532. 533.
 Hippolytus Virbius, 523.
 Hippopotamus Nili, 393. 394.
 Histiorthaphi, 282.
 Historiæ quæ nã primæ, 565. 566.
 Historiæ conseruandæ cura quæ fuerit antiquis, 566.
 Historiarum cognitio quid præstet, 566.
 Hirtius & Pansa coff. 341. 554.
 Hominis fabrica, 400.
 Honor, pro sacerdotio vel magistratu, 580.
 Honori dextrum latus tributur, 579.
 Honorius Aug. 358. 359.
 Honorum pompæ, cæremonia, 207.
 Honor virtutis præmium, 580.
 Honor Deus, 187. 571. 577.
 Eius habitus & apparatus, 579.
 Eius clypeus, 587.
 Hoplomachus, 189.
 Horæ, 10. 186.
 Horæ semuncia, 480.
 q. Horatius Flaccus poëta, 455.
 Horatius Sermoneta, 488.
 Hordeonium opidum, 97.
 Hordeonius Flaccus Belgicæ procos. 70. 97.
 Hordeum primus hominum cibus inter fruges, 589.
 Horizon, 553.
 Hormiæ, 521.
 Horographiū sciotericon. 361.
 Horologium solare, 360. 361.
 Horatus à Mendosa Philippi regis legatus apud Cæsarem, 21. 160.
 q. Hortensij oratoris villa Baiana, 504.
 Eius luxus, 504.
 Horti peniles, 302. 303.
 Horti seclusi, 529.
 Hospitalitas legitima, 469.
 Hugo Arelarentis, 289.
 Hugo Agathetærus, P. M. 342.
 Humana facies quid notet, 574.
 Hungarus sonipes, 192.
 Hunnorum vastatio, 146. 564.
 Hy-

I N D E X.	
Hyacinthina vasa,	277.
Hydrargyrium,	478.
Hydraulica ars,	531.
Hydraulus,	531.
Hydriam cur Deus cõterat,	544.
Hygeia dea,	326. 327. 477. 530.
Hymenæus deus,	100.
Hypæthræ,	239.
Hypæthrium,	496.
Hypæra,	282.
Hyperion quid,	361.
Hypocausta Puteolana,	494. 498.
Hypocæstes heros,	187. 570. 571. 577.
Iacobus Strada,	202.
Iani bifrontes & quadrifrontes,	529.
Ianthinus color,	418.
Ianuarij Episcopi & martyris reliquiæ,	458.
Ianus ab Augusto clausus,	489.
Ianus bifrons quid signet,	581.
Ianera,	189. 193.
Ibices,	241.
Ibis,	394.
Ichneumon,	394.
Idus Quintiles,	582.
Ignium subterraneorum caussæ,	485.
Ignorantia, cæcitas,	564.
Ignorantia multarũ fabularum mater,	100.
Ilicum mira senectus,	535.
Imola,	347.
Imperatorum filij principes iuuentutis.	572.
Imperij Germanici constitutio per Gregorium v. P. M.	110.
Imperium Romanũ biceps,	85.
Causæ ipsius ruinæ,	86.
Impotentissimus haustus,	239. 240.
Inalpinij populi,	215. 216. 241.
Inambulare,	529.
Incendia Vesuuij montis,	466.
Indulgentias animarum cõcas esse,	410.
Infans nudus quid notet,	575.
Infernates campi,	384.
Inferorum barathrũ in Hadriani Imp. villa Tiburtina,	539.
Inferorum faber niger,	549.
Infirmus expauescere,	174. 175.
Iniuriarum seuera vindicta in ciuitatibus necessaria,	155.
Inlacrumabilis,	567.
Innocentius III. P. M.	108.
Innocentium martyrum infan- rum corpuscula,	458. 440. 530.
Ino,	440. 530.
Insignia familiaria,	554.
Inspector archiepiscopus,	429.
Instructus & instrumentum fundi,	351.
Instrumentum regium,	429.
Insubres,	296.
Interamna Nahars Vmbriæ,	383. 384.
Interamna Lirina Latij,	383. 384.
Intercolumnium,	500. 558.
Interocrea,	386.
Interuenia terræ,	469. 476.
Inuolare,	311.
Ioachimus Sanflorius abbas, & eius vaticinia,	270. 272.
Ioannes Adolphi F. II. Dux Cliuensium,	113.
Ioannes Austrius, Philippi regis Hispaniarum frater,	431.
Io. Baptista Christi præcurfor,	407.
Ioannes Comes Cliuensium,	103.
Ioannes Comes Cliuensium Archidiaconus & Præpositus Coloniensis,	112.

Io,

I N D E X.	
Io. Delphinus internũcius. P. v. P. M. apud Maximilianum Aug.	160. 198.
d. Ioannes Euangelista apparens	360.
Io. Galeatius primus Insabriũ dux,	330. 331.
Io. Grimanus Aquileiensis patriarcha,	263.
Ioannes Guillelmus Caruli principis frater,	177. 196. 197. 198. 553.
Ioannes Heggemellerius, I. C.	202.
Io. Iacobus Canius Saltzburgerensis Archiepiscopus.	212.
Ioannes Lauremannus,	108.
Ioannes Misericors Dux III. Cliuensium,	114.
Ioannes Moronus Cardinalis,	398.
Ioannes Reccius,	138. 312. 545.
Ioannes Sambucus,	202.
Ioannes Trautzenius sacri palatii magister, magnus apud Cæsarem,	201. 202.
Ioannes x. P. M.	523.
Iobel Hebræis & Chaldæis quid.	402.
Iosue dux Israël,	403.
Iouis Capitolini templum Romanæ,	582.
Iouis fulmen,	585. 588.
Iouis indigitis lucus & fons,	425.
Iouis pulli,	571.
Iouis templum in monte Albanò,	523.
Iouis Tonantis templum in Capitolio,	525.
Iouielum quid,	402.
Iphiginia Dianæ sacerdos.	422.
Irides vbi frequenter, & plures videntur,	534.
Iscchia insula,	452.
Isis in vaccam mutata,	99.
Isis III. prætoria nauis,	502.
Ifoocrates,	540.
Istria,	275.
Ister binominis,	570.
Italia cultrix nobilitatis atque virtutum,	549.
Italia præcipua Romani imperij prouincia,	352. 371.
Italia tellus stabilis,	444.
Italica legio II.	212.
Italica legio III.	249.
Italica legio. IV.	151.
Italica philosophia,	487.
Itrium opidum Campaniæ,	457.
Ithyreus arcus,	185. 236.
Iubileus annus,	206. 279. 399. & inde.
Iubilum, quid Latinis, Celtis ac Germanis quid,	402. 401.
Iudas Machabæus,	415.
Iugales,	259.
Iulia Fanestris colonia,	369.
Iulia Galliæ prouincia,	573.
Iulia Mammæa Aug.	504.
Iulianus Imp.	52.
Iulia vnda,	511.
Iulij Pauli I. C. effigies,	286.
Iulij III. P. M. Villa,	540.
Iulij Cæsaris progenies in Gal- liis,	90. 91.
Iulius Alexandrinus medicus,	133.
Iulius Cæsar,	36. 213. 214. 217. 364. 448.
Iulius Cliuimontius,	187. 570. 573.
Iuno Cuprana,	366.
Sospita,	523.
Virgo,	434. 526.
Iupiter Aegerius,	525.

f 5

Au-

I N D E X.

Anxurus,	433.434.	Lances,	381.
Cygnus,	99.100.584.	Langebardi populi,	260.332.
Optimus maximus,	351.		341.345.357.380.382.449.
Pausilypus,	472.473.		564.
Puer,	434.525.	Lanuuium opidum,	523.
Serenus,	589.	Laocontis statua Romæ,	394.
Taurus,	99.	Laodicea,	490.
Tonans,	525.	Lapides metallici,	224.
Iuris(consulti à rep. Norimber-		Lapis Albanus,	577.
gensium administratione		Lararium secretius	170.
moti, 47.		Largus pastus,	172.
Iusta defuncti,	557.	Laribus bulla consecratur,	
Iustinianus II. Orientis Imp.	108.		575.
Iustitiæ simulachrum,	559.	Laruarum Iudi,	175.
Iustus Lipsius,	489.	Lateranensis basilica,	412.
Iuuauia colonia, 215.216.217.		Lateres bipedales,	495.
& inde.		Latifundium peruersitatis,	548.
Iuuuientse vel Iuuenſe castrum	217.218.	Latinus rex,	523.
Iuuuauis amnis,	216.217.	Larunculi lusorij,	370.
I. Abinius amnis,	345.	Latumiæ Tiburtinæ,	534.
L. Labienus,	377.	Laudationem dicere,	561.
Labra marmorea,	392.	Lauinium,	423.
Labrum crateris,	468.	Laurea corona cum baccis au-	
Labyrinthi,	485.528.532.	reis, quid.	580.
Lacessere literarij ocium,	507.	Laurea censens milites,	212.
Lacinium promontorium,	486.	Laureacum,	210.211.212.
Lacones,	443.521.577.	Laurea magni decoris,	240.
Laconicum,	539.	Laurens Lauinas,	265.
Laconicum marmor,	362.	Laurentum,	323.
Lacunar,	381.	Laureta,	339.
Lacunarum,	226.	Lauretū oppidum, 377. & inde.	
Laculculi,	529.	Lauri vis medica,	326.589.
Lædæ statua,	529.	Laurus Apollini, Aesculapio, &	
Læstrigones antropophagi,	520.	Hygiæ,	326.341.589.
Laminæ ad moneram forman-		Laurus boni Genij planta,	326.
dam quomodo præparentur,		Lautia,	146.444.
234.		Leborini campi,	443.449.
Lampada tradere,	19.	Legati principum quales esse	
Lampedo Lacedæmonia regina,		debeant,	161.
118.		Lemæ Saturniæ,	34.
Lamus Neptuni filius,	520.521	Lemnisci purpurei, quid.	451.
Lancearius puer,	576.	Lenia Norici,	155.212.
		Leonellus Marchio Ferrarien-	
		sis,	349.
		Leo-	

I N D E X.

Leoninum suburbium,	557.	Liternum colonia,	517.
Leonis vigilantia,	574.	Lithostrota antiquissima Præ-	
Leontini,	521.	nestre, 526.	
Leontius præf. prætorio,	211.	Littera duplici r.	525.
Leonum capita, quid,	576.	Litus simplici r.	525.
Leopoldus Austriæ Dux Gloria		Lituis,	580.
militum dictus,	120.	t. Linius Patavinus historicus,	
Leo sedens ad saltum facien-			455.
dum quid,	574.	Eius effigies & sepulchrum,	
m. Lepidus III vir,	345.		286.
Lethes in voragine submersi,		m. Linius Salinator coff.	369.
	567.		378.
Leucæ officina.	284.	Loculi statuarum,	442.
Leucogæi colles,	281.485.	Logeum,	167.
Leucopetra,	377.	Lollianus Imp.	78.
Leucostictū marmor,	363.393.	Longinus exarchus Italiæ,	358.
Leucothea,	440.539.	Longini ceterionis læcea, Chri-	
Lex militaris de ætate tyronum		sti Seruatoris sanguine con-	
	95.	secrata,	397.
Lex theatralis de ludis,	184.	Loricæ bilices, atq. trilices,	185.
Lex valetudinaria de peste fu-		d. Lucas Euangelista, vbi,	212.
gienda,	251.253.		287.
Liber Pater Aug.	353.	Lucense municipium,	46.
Eius certamen cum Cerere,		Luceria colonia,	445.
vbi, 443.486.		Lucifer,	583.
Eius spelæum,	144.239.	Lucrinus lacus,	481.498.504.
Libertas Dea,	383.		510.511.
Libertas reipublicæ Romanæ		l. Lucullus Xerxes togatus cur,	
quando conciderit,	341.		476.
Libratis passibus incedere,	577.	Eius piscinæ ad Pausilypum,	
Liburnarij Norici,	218.		477.
Ligusticum marmor,	517.	Eius villa ad Misenum,	502.
Linarius, & Linaria,	324.		503.
Lineæ vestes in sacris, cur,	419.	Eius villa Tusculana,	422.
	420.	m. Luculli villa Baiana,	503.504.
Lingua gladius,	417.	Ludia,	452.
Lipara,	325.	Ludi equestres personatorum,	
Liris fluuius,	444.519.		471.
Literæ pedales,	491.	Honoratij Palatini,	328.329.
Literarum & virtutum clades,		Pannonicæ coronationis	183.
	567.	& inde, 570. & inde.	
Literatum poculum ex auro,		Treiani,	175.
	430.	Ludiones,	446.
Literninæ paludes,	516.	Ludius,	171.452.
		Ludol-	

I N D E X.

Ludolphus Comes Cluicnsiũ, 109.
 Ludouicus XII. rex Francorum, 359. 364.
 Ludouicus Pius Imp. à filio Lothario captus, 109.
 Ludouicus Sfortia Infubrũ dux, 270. 271. 320.
 Lugudunum Batauorum, 63.
 Lugudunum colonia Pláciana, 442. 443.
 Lumbago, 259.
 Luna *μηνος*, 395.
Λουπη, 395.
 Luppia fluiuis, 61.
 Luithardus Comes Clitiensium inter Diuos relatus, 109.
 Luitbrandus Langebardorum rex, 332.
 Lycæum in Hadriani Imp. villa Tiburtina, 539.
 Lycurgi ob leges duras Spartani plures sponte exularunt, 433.
 Lyra menti humanæ, & ciuitati comparata, 560.
 Lyra Mercurij, quid, 588.
Macedonica legio, v. 69. 70.
 Macerata, 380.
 Machinæ aquariæ, 154. 225.
 Machinæ depulsoariæ, 194.
 Machinæ tractoriæ, 228.
 Machina traductrix, 284.
 Macte virtutis esse, 427. 428.
 Madrucci Cardinales duo, 391.
 Manianæ scholæ Cluiis, 38. 41.
 Magister caeremoniarum designator in sacris, 420.
 Magister fabricæ, 323.
 Magister vtriusque militiæ, 211.
 Magnes virtutum, 569.
 Majestatis crimen, 547.
 Maiorum prudentia in rerum gestarum memoria propaganda, 218. 219.
 Mammeanum stagnũ cum palatio prope Baias, 505.
 Mamurius, 576.
 Manibiæ, 442.
 t. Manlius Torquatus, 129.
 Mansores fundi, 351.
 Mantua, 304. & inde. 347.
 Manubiæ, 319.
 Manubialis pecunia, 366. 541.
 Manuplarius, 502.
 Mappæ Circensium, 552.
 m. Marcellus, 317. 577.
 Marcellus secundus P. M. 126. 540.
 Marciana Traiani Aug. soror, 375.
 d. Marci Euangelistæ templum Venetijs, 270. 271. & inde.
 d. Marci thesaur⁹ Venetijs, 272.
 cn. Marcius Coriolanus, 517.
 Marcus Euangelista, 212.
 Mare Mortuum, 498. 501.
 Margaritarum nitor, 419.
 Maria Caruli v. Imp. filia Augusta, 118. 119.
 Maria Lusitana Alexandri Farnesij Parmensium Ducis, 332. 333. 336.
 Mariana villa in Tusculano, 422.
 d. Maria virgo mater animarum patrona, 558.
 Marici Ligures, 331.
 Marinum, 422.
 Marinus Grimanus Cardinalis, 264.
 c. Marius senior, 290. 502. 506.
 c. Marius iunior, 527.
 Marmiroolum, 299. 300. & inde.
 Marmorarij, 126.
 Marmorum genera, 359. 360.
 Marmorũ venæ picturam imitantes, 271.
 Mars

I N D E X.

Mars Alalaxius, 318.
 Briepius, 318.
 Geticus, 564.
 Gradius, 576.
 Martia iuuentus, 328.
 Marris ædes Romæ ad portam Capenam, 582.
 Martius applausus, 318.
 Massicus mons, 445. 518.
 Marer altera, 155.
 Matifcona Aeduorum, 51.
 Matheus Langius Saltsburgensis Cardinalis, 221.
 Matthias Austrius Maximilianus II. Aug. F. 158. 182. 198. 209.
 Matthias Paludanus, 127. 139.
 Martya, 239.
 Mastra dea, 441.
 Mauricius dux legionis Thebæ, 80.
 Mauricius Imp. 350.
 Mausoleum, 387. 431. 530. 541.
 Mausoleum Metellæ Q. Cretici F. in Appia via, 441.
 Mausoleum Plaucianum in Cæterano promontorio, 441.
 Mausoleum Plautiorum in via Tiburtina, 541.
 Maximianus Imp. 39. 48. 53. 67. 80.
 Maximilianus Imp. 122. 123. 222. 236. 242.
 Maximilianus II. Imp. 125. 137. 158.
 Maximilianus Austrius, Maximil. II. Imp. F. 158. 182. 198. 209.
 Maximinus Cæsar, 264.
 Mediolanum, 315. & inde. 327.
 Medioximi dij, 187.
 Meduacus maior, 255. 284.
 Meduacus portus Venetorum, 274.
 Medusæ caput, quid notet, 581.
 Megarica signa, 507.
 Megasthenes Chalcidensis, 514.
 Melchioris Zobelli Episcopi Herbipolitani nefaria cædes, 143.
 Melicerta, 530.
 Melicorum chorus, 576.
 Melissæ nymphæ quæ, 581.
 Memoria mater sapientiæ, 134. 135.
 Mensa versatilis, 239.
 Mentum oblongum, & prominens quid signet, 119. 120.
 Mercurij statuæ, 393.
 Mercurius, 440. 588.
 Merenda, 172.
 Merula, 326.
 Mesonaustræ, 462.
 Messanitia fossa, 355.
 Messusium oppidum, 260. 261. 283.
 Metæ sudantes, 531.
 Metalla quomodo fecernantur, 226.
 Metallici, 224.
 Metallorum fodinæ, 224.
 Metaurus fluiuis, 369. 370.
 Metellæ Mausoleum, 441.
 Metelli Macedonici felicitas, 431.
 Metæceus, 57.
 Metopæ, 381.
 Metus exlex, 195.
 Mevania Propertij patria, 381.
 Michaël Mercatus, medicus, 544.
 Milciades, 540.
 Miliarius lapis, 213.
 Minax somnium, 525.
 Mincius fluiuis, 303.
 Minerva dea, 507.
 Minervæ ara in Circes sacello, 424.
 Miueruæ parthenon, 327.
 Mi-

INDEX.

Mineræ promontorium, 452.
453.
Minerium, 461.
Minturnæ, 517. 518. & inde.
Minturnenses paludes, 519.
Minos quæstor inferorum, 546.
Miraculorum sedes Vesuvius, 467. 468.
Mirandula, 347.
Misenus mons, 452. 461. 486.
497. & inde, 504.
Misenus tubicen, 498.
Missus ferulorum, 171.
Mithridates rex, 137.
Mnemonica pignora, 208.
Mocenicus Venetorum dux, 250. 267. 268. 279.
Moduli, 225. 354.
Mœnus fluuius, 140. 143.
Mogunciacum, 141.
Mola, 510.
Moles portus Neapolitani, 461.
496.
Moles portus Pureolani, 495.
& inde.
Cur fornicibus concaua, 495.
Moletina lignariæ & chartaria, 154.
Monas, 400.
Monetaria fabrica, 232. 233. & inde.
Monocerotum cornua, 273.
302.
Monodia Cœa, 555.
Monodia extremæ, 560.
Mons Christi in Campania, 512.
Mons draconis, 518.
Mons nouus ad Auernum, 511.
Mons Sibullæ Cumanæ, 512.
Morio purpuratus, 555.
Mortis necessitas, 18. 136.
Moses obuelata facie Dei legem promulgauit, 405.
Motiuacula leues, 545.

Mulius pons, 387. 540.
L. Munatij Planci oratoris pulcherimum mausoleum, 441.
Mundus muliebris, 354.
Mundus sacrorum ornamentorum, 231.
Murana insula vitriariorum, 276.
Murena piscis cum inauribus, 504.
Mureniana villa, 422.
Mures in alpini candidi, 414.
419.
Mures Pontici, 419.
Murrhina vasa, 277.
Musæ magistræ rationis, & virtutis, 576.
Muscipula Neapolitana, 461.
Museum, 526.
Museum opus ex fragminibus marmorum, 338. 359.
Museum opus ex secamentis, & scandulis, 346.
Museum opus, 530.
Musici artifices, 341. 452.
Musuarij artifices, 526.
Musium opus, 526.
Musio fluuius, 260. 377.
Musonius amnis, 258.
Mustelæ candidæ, 414.
Mutilifæci, 438.
Murina, 341. 554.
Mutilicæ oliuiferæ, 380.
Myagra, 461.
Myso Chemæus, 133.
Myrti magna senectus, 518.
Mythra Venetorum ducum, 267. 273.

N Aeniæ, 556.
Naiades, 589.
Nar fluuius, 383. 484.
Narnia, 384.
Narses eunuchus Iustiniani imp.

INDEX.

Imp. legatus, 356. 357. 369.
382. 516.
Natio Germanica Bononiæ studentium, 343. 541.
Naturæ miracula varia, 477.
478. & inde.
Naturæ spelunca, 531.
Naualis apparatus, 480.
Nauales serui, 482.
Naualia Puteolana, 498.
Naualia Venetorum, 281. & inde.
Naualia Veterum castrorum in Belgio, 68. 69.
Nauicularij Danuuij, 183.
Nauigandi inuentum, 103.
Nauigium Herculis in Oceano, 362.
Nauium à signis nomina, 102.
103. 362.
Naumachia solemnis in Danuuijo ante Viennam, 183.
Nausticæ, 462.
Naustologi, 462.
Neapolis, 452. 453. & inde, 515.
Neapolis elegantiarum mater, & generosorum equorum studiosa nutritrix, 472.
Necessitas artium magistra, 226.
Necyomantia Cimmericorum, 471. 512.
Negociantes inquilini, 269.
Negociator fumentarius, 524.
Nemorensis lacus, 523.
Neopyrgus claustralis, 157.
Neopyrgus Neapolitanus, 459.
Neptuni statua, 374.
Templum, 492.
Neptunus Carulus, 537.
Colossicus in quadriga, 532.
Ennosigæus, 438.
Sisichon, 438.
Nequinum, 385.

Nereides, 396.
Nero Aug., 519.
Netricida, 504.
Princeps iuuentutis, 573.
Neroniana Augusta Puteoli, 489.
Neronis Piscina, 501. 505.
Nerna Imperator, 492.
Neueus amnis, 251.
Nicanor à Iuda Machabæo occisus in prælio, 413. 414.
Nicolaus Biesius medicus, 202.
Nicolaus Perrenotus Granuelanus, 427. 432.
Niger vel Illicius fluuius, 146.
Nigricare, 299.
Nili dei statua cum cubitis pueris, 395.
Nili fluminis annua incrementa, 394.
Nimioperè, 552.
Nix perennis in Alpibus, 241.
Nobilitas attrita, vel arida quâdo, 430.
Nobilitas vera, quæ, 565. 567.
Quo pacto conseruetur, 567.
Nodus continentia, 574.
Noricum Mediterraneum, 222.
Noricum Ripense, 210. 215.
Norimbergicæ ciuitatis ac reip. descriptio, 145. 146. & inde, 551.
Nosocomium, 551.
Nosomychus, 346. 347.
Nouiodunum, 51.
Numa Pompilius rex, 586.
Numana Siculorum colonia, 373.
Numidicus Porphyreus leucostictus lapis, 363. 393.
Nummorum imagines, 566.
Nympa anapaumene, 393.
Nymphe, 234. 238. 380. 477.
Nymphe Nyctides Bacchi nutrices, 441.

Nym-

I N D E X.

Nymphæ nutrices Iouis, 588.	Ophiticum Tiberianum, 272.
589.	Opici, 448.
Nymphæ cum vrnis, 530.	Opimum spodium, 564.
Nymphæum, 338. 395.	Oppia lex, 304.
Nympharum antra, 464. 528.	Oppidatim, 429.
Nympharum templum Puteo- lis, 492. 493.	Oppidum ligneum, 184.
O Belifici, 392. 530.	Orbiculi luforij, 370.
Obnuptus capite, 553. 560.	Orchestra mundi, 176.
Obsidiana vasa, 275.	Orcinia familia Romæ nobilis, 95. 98.
Obsidionalis corona, 580.	Orcinium opidum, 98.
Oceani Dei statua in Vaticanis hortis Romæ, 394. 395.	Orco victima cadere, 479.
Oceanus beluarum pater, 395.	Orestes, 422.
Cornutus cur, 395.	Organa musica vitrea, 276.
Ταυραρχαῖοι, 106. 295.	Organum monetarium, 232.
Cur capite velatus, 395.	Organum musicum ex alaba- strite, 302.
Curcius crines ex herbarum folijs prodeant, 395.	Orgiastræ, 239.
Oceanus in villa Tiburtina Cardinalis Hippolyti Ferrar- ienfis, 532.	Origines fabulis inuolutæ, 98. 99. 441.
Ocnus Bianorus, 304.	Orlandina turris, 441.
Octauia gens vnde oriûda, 522.	Ornithodcium, 531.
c. Octavius, qui postea Augu- stus, 507.	Orphanotrophium, 551.
Octodurum Veragrorum, 80.	Orpheus, 560.
Odeti Lautrechij sepulchrum, 439.	Oscæ olim dicta Capua, 448.
Odouacer Herulorum rex, 289. 321. 332. 356.	Osci populi, 448. 450.
Oenipons, 229. 234.	Oscillatæ, 181.
Oenotrij Aborigines, 535.	Osculum humilitatis, 388.
Oenus fluuius, 154. 217.	Ostragium, 379.
Offensionis lapis, 551.	Ostrea, 506.
Oftonius Tigillinus, 519.	Ostrogothi, 356. 448.
Ogygia insula, 486.	Orho Comes Cliuientium, 112.
Οἶον φῆρα, οἶον ἀριστον, 133.	Otocarus Boëmiae rex, 126.
Olea mellidua, 526.	Oua Castorum cum binis stel- lulis, 584.
Oliuarum magna senectus, 518.	Qui castrum Neapoli, 461.
Olor vnde, 104.	P Abulum amorum naturæ consideratio, 483.
Olorina turris, 35.	Padus fluuius, 333. 334. 349. 354.
Operari sacris, 550.	Pagarim, 429.
Ophiticum marmor, 270.	Palæstra, 396. 539.
	Palatina tribus, 256. 324. Pala-

I N D E X.

Palatium Austriacum Halense, 229.	Patavium, 285.
Paleopolis, 515.	Patera, 580.
Palladis templum, 327.	Patronus municipij, 387.
Pallas victrix, 756.	Pauendi ars, 526.
Palla Tyria, 430.	Pauimentata peristylia, 346.
Palma rami aurei, quid, 580.	d. Paulus apostolus, 423.
Paludamentum imperatorium, 573. 574.	Pausilypus mons, 445. 472. & inde.
Paludes Minturnenses, 519.	Παυσίλυπος, quid, 473.
Palumbes, 326.	Pax inter reges maximos solida, 428. 429.
Pandora, 410.	Pectinatim vndatæ conchæ, 339.
Pangere, 327.	Pegasi colossus, 530.
Panicum ostentum, 364.	Pegma, 558.
Panisci, 225.	Pegmata calamitatum huma- narum, 379.
Pannonæ primæ dux, 218.	Pegnesus amnis, 146.
Pannonicorum equitû habitus, & apparatus bellicus, 185.	Pelusium Aegypti, 111.
Panoethria, 564.	Penates dij, 582. 583.
Panopliæ studium, 169.	Penicillus philosophicus, 569.
Panoplia principis iuuentutis, 323.	Penitius, 361.
Pantalabus scurra, 572.	Percolatio, 500.
Pantheia Diuorum omnium, 301.	Perdices, 326.
Panthei Dei simulachrum, 427.	Perduellio, 470.
Pantheon Vipsanianum, 392.	Peregrinationum pericula, 132. Vfus & finis, 137. 138. 471.
530.	Pergularum topiaria, 528. 529.
Pantomimi, 452.	Peridromis, 539.
Papyrus Nilotica, 394.	Peristylum, 233. 338. 346. 464. 529.
Papulæ, 543. 544.	Perlitare, 399.
Paradromis, 238.	Pernix cursus, 463.
Paradisij, 239. 533.	Perpetuare, 484.
Paradisus Italiæ, 455. 465.	Perseus, 395.
Parentes publici, qui, 556.	Pesinara, 282.
Parerga, 364. 365. 374. 381.	Petra fidei, 551.
Paricidij crimen, 548.	Petrus Aloisius Farnesius, 535.
Parium marmor, 357.	d. Petrus Christi Vicarius, 414.
Parma ciuitas, 336. 337.	Petrus Fagius legatus apud Cæsarem Maximilianum II. 160. 201.
Parochiæ, 85.	Phalacrine, 386.
Parthenon, 229. 327. 457.	Phalâx ex cordibus vnitis, 590.
Parthenope, 452. 453.	Pha-
Passaui Norici, 154.	

I N D E X.

Phaleræ, 580.
 Phaleratus equus, 496.
 Phalerus Siciliae tyrannus, 453.
 Pharus Rauennas, 537.
 Phaselli picti,
 Vitrei, 278.
 Phafellus, 261.
 Phidias statuarius, 427.
 Philauctia malum, 165.
 Philibertus Auragus princeps, 439.
 Philippus Austrius, Maximil. I. Aug. F. 123. 124.
 Philippus Bonus, Burgundiae Dux, 113.
 Philippus Hispaniarum Rex Catholicus, 206. 317. 334. 335. 422. 428. 429. 462.
 Philippus Macedonum rex, 296.
 Philippus de Monte, musagetes Maximiliani II. Aug. 178.
 Philippus Vinenbergius, princeps Palatini senatus, & Camerae Imperialis, 202.
 Philistinus mimus ridiculus, 572.
 Phlegraeus campus, 481.
 Phonascus, 173.
 Phrygium marmor, 271. 276.
 Picentes populi, 365. 372.
 Pictones Britanniam vastant, 53.
 Pictura ex Indicarum auium plumis, 231.
 Pile Putecolana, 496.
 Pilum Romanum, 584.
 Pinnae murorum, 442.
 Pipinus Francorum rex, 341. 357.
 Pisaurum colonia, 367.
 Pisces cicures ad manum venientes, 504.
 Piscina fontium scatebris coronata, 464.
 Piscina mirabilis, 494. 500.
 Piscinarius Hortensius orator cur dictus, 504.
 I. Piso Ciceronis inimicus, 491.
 I. Piso de repetundis legem tulit. 492.
 I. Piso. L. F. Frugi templum Augusto D. D. 491.
 c. Pisanis villa Baiana, 505. 506.
 Pistrinx Atlanticus, 395. 396.
 Picheucula insula, 461. 477. 514.
 Pius IV. P. M. 389.
 Placabilis annus, 552.
 Placentia, 333. 334.
 Placidia Galla, 358. 359.
 Planetae κοσμοκρατορες, 400.
 Platonica reip. imago, 458.
 Plaudere choreas & tripudia, 354.
 Plautij Silvani, 541.
 Plautiorum Mausoleum, 541.
 Plautius pons in Antientia, 541.
 Plebs frerum insidum, 547.
 Pleps, duplici p. litera, 387.
 c. Plinius maior incendio Vesunij absumptus, 467. 502.
 Plinthe capitulorum, 375.
 Plorina Augusta, 375.
 Plumæ quid notent in capite, 581.
 Plutei marmorei, 496.
 Plutonis ianua, 512. 513.
 Officina, 228.
 Pocula gemmea, 303.
 Poculum literatum, 430.
 Podagricorum vaporaria, 477.
 Pœcile in Hadriani Imp. Tiburtina, 539.
 Pogium regale, 465.
 Poli forum, 547.
 Πολιορκησις, 319.
 Pollentia, 367.
 Pollucere, 239.
 Polydorus Rhodius sculptor, 393.

Poly-

I N D E X.

Polypus, 166.
 Polystephanos Prænestæ, 524.
 Polytopia, 134.
 Pomeridiana sacra, 413.
 Pomeria, & Pometini, 445.
 Poniiferi rami, quid, 579.
 Pomercium, 318.
 Pomona dea, 530.
 Pompa funebris præclara, 557.
 Pompam ducere tripudiando, 576.
 Pompa Pannonicæ coronationis, 186. 570. & inde.
 Pompeij colonia, 466. 467.
 Pompeij Magni villa Baiana, 506. 507.
 cn. Pompeius Strabo, 296. 310.
 Pompeius Atticus, 506. 507.
 Pomptina tribus, 265.
 Pomptinæ paludes, 422. 424.
 Pons Augusti in Flaminia via, 387.
 Caligulae Imp. supra mare, 496.
 Domitiani Imp. supra Volturnum, 517.
 Narniensem, 385.
 Pontius Telesinus, 527.
 Pontones, 194. 387.
 Porciorum villæ in Tusculano, 422.
 Porcius Festus, Iudææ procurator, 423.
 Porphyriticum marmor, 270.
 Porro vterius, 28.
 Porta decumana, 281.
 Porta sancta, 399. 406. 407. 411.
 Porticus miliaria Vaticana, 389. 390.
 Portus Anconitanus, 374. 376.
 Ariminensis, 365. 366.
 Baianus, 510.
 Caietanus, 443. 444.
 Cesennaticus, 362.
 Iulius, 511.
 Misenensis, 499. 501. 502.
 Neapolitanus, 452.
 Puteolanus, 495. & inde.
 Rauennas, 357. 358.
 Tarricinenfis, 434.
 Postonium, 183.
 Postica, 381.
 Postumus Imp. 78.
 Potentia fluiuis, 380.
 Pozzenum, 250.
 Præfectus classis Misenatis, 502.
 Præferrati conti. 241.
 Præire in sacris. 564.
 Prænestæ, 523. & inde.
 Prænestes Vlyssis nepos, 523.
 Prænestinæ sorores, quæ, 536.
 Prænestus Latinus Vlyssis & Circes F. 536.
 Prætexa quando deponebatur, 572. 575.
 Prætoria nauis, 428. 461.
 Prætorium in castro, 318.
 In hortis Calliopeis, 389.
 In villa, 238. 240. 300. 338. 435. 529. & inde.
 Prætorium Tiburs, 538.
 Prætorium Veretum castrorum in Belgio, 65.
 Praxiteles statuarius, 427.
 Eius Cupido æreus, 202.
 Prima porta, 387.
 Primulanum, 256.
 Primigenia legio, XXII. 72.
 Princeps bonus agricola, 567.
 Aries, 590.
 Cytharædus, 559. 560.
 Oculus in sceptro positus, 135.
 Aequè domi, ac foris mortalis, 136.
 Linguarum cognitio illi necessaria, 137.

t 2

PAn-

I N D E X.

Princeps iuuentutis quis, 176.	Proludere, 107.
187. 470. 570. 572.	Prometheus quis, 395.
Eius pompa, 570.	Promōtorij Caietani descriptio, 438. & inde.
Clypeus, 585. 590.	Pronaon, 556.
Habitus, 573.	Propere cum maturitate, 562.
Princeptus & signifer iuuentutis, 572.	Propylæum, 328. 456. 529.
Principale edictum, 424.	Proscenium, 519.
Principalia negocia, 427.	Proserpina, 380.
Principem adolescentem extra provinciam non mittendum esse, 132. & inde.	Proseuticus versus, 590.
Principem adolescentem inter exteros rerū experientia erudiendum esse, 134. & inde.	Prosper Columna, 390.
Principes boni cur dij vocētur, 586.	Protoni, 282.
Principes quales, tales & subditi 34.	Prouidentissimus Princeps, 375.
Principis boni studium, arque votum piam, 19.	Prouinciarum ius ciuitatis Romanae, 12.
Principis quæ fidiissima custodia 590.	Prytaneum in Hadriani Imp. Tiburtina, 539.
Principis pectus quo clypeo sit munitum aduersus hareticorum tela, 164.	Psaltria, 440.
Quo aduersus adulatorum tela, 165.	Psalteria pura pura, 547.
Principum oculi emissitij qui aures, & manus longæ quæ, 162.	Psylli serpentum domitores, 394.
Prinistum oppidum, 523. 524.	Præco Bohemus, 112.
Prinernum, 424.	Pneiritia, ver nouum, 10.
Probus Imp. 77.	Puerorum est, admirari tantum præsentia, 566.
Prochyte insula, 452. 461. 504.	Puerulus cytharcedus, 347.
Procurator. 436.	Pulchri formis, 389.
Procuratores sanitatis, 253.	Pulpitum in theatro, 519.
Proedius qui, 9.	Puluinaria diuim, 561.
Proedius sophista, 10.	Puluinaria statuarum, 264.
Prodicus. Cens sophista, & eius scripta de Hercule, 10. 11.	Puluini herbarum, 529.
Proelia ludicra. ac imaginaria, 318. 319. 328.	Pumex, 338.
Proiectura in structuris, 375.	Pupinus Francorum rex, 341. 357.

I N D E X.

Pyrenæus mons, 248.	Ramus aureus quid signet, 578.
Pyropus, 104. 273.	Rapæ triginta librarum, 384.
Pyrius Epirotarum rex, 518.	Rarisbona, 151. 152.
Pyrius Ligorius, 351.	Raudij campi, 291.
Pythagoras Samius, 487. 586.	Rauenna, 356. & inde.
Pythagorica philosophia ubi floruerit, 453. 487.	Raurica colonia L. Planci oratoris, 442.
Pythou Apollinis, 326.	Reapse, 7.
Quadi, 211.	Regionatim, 555.
Quadrige Pannonice, 218.	Regium Lepidi, 340.
Quadrigarius habitus, 496.	Regnesius amnis, 146.
Quadrupedare, 577.	Reipublicæ lyra, 560.
Quadrupedantes saltus, 463.	Remus, quid notet, 498.
Quæritorium in Nauilibus Venerorum, 283.	Repedare, 308.
Quarta luna natus, 562.	Repercussus, 442.
Quarranorum colonia, 151.	Retricula aurata, 329.
Quatuorvir ædiles, 387.	Reticulatus, 338. 363.
Quatuorvir æditiui D. Marci procuratores, 271.	Rex Dei minister, 560.
Quatuor viri iuris dicundi, 270. 387.	Rhadamantus, 546.
Quatuorviri quinquennales, 387.	Rhegyum, 325.
Quercus quid, 586. 589.	Rhenus bicornis, 105. 570.
L. Quinctius Flamininus cos. 96.	Rheni diuortium, 35. 570.
L. Quinctius Flamininus cos. 296.	Rheni ripa quando præfidiis muniri cœperit, 36. 86. 87.
Quinctia prata, 388.	Rhenus Italiae fluius, 345.
Quinarius numerus quid, 584.	Rheynhaldus Cliuientium Comes, 108. 109.
Quinquatria, 506.	Rhodius nummus, 497.
Quinquatria minuscula, 555.	Ricinerum, 377. 379. 380.
Quinquennialis destinatus iterum, 387.	Ritualis liber orgiatarum, 239.
Quinqueremes prætorie nauali bello ad Naupactum captæ, 282.	Robertus Comes Cliuientium, 109.
Quintilius Varus, 65. 97.	Roma ciuilitatis & ambitionis campus latissimus, 390.
Quitquibæ, 547.	Roma dea bellatrix, 449.
Quodannus, per d. 325.	Roma prætorium iuris diuini ac humani, 415.
Radbaldus Fisiolorum rex, 108. 109.	Roma triumphans, 391. 392.
Rari populi, 87. 217. 222. 442.	Virago, 530.
Rami pomiferi quid, 579.	Romæ laus, 304. 549. 550.
	Eius antiqua monumenta, 302. 593.
	Romana nobilitas quo pacto oper

INDEX.

provincias propagata fuerit, 89.90.93.94. & inde.	Rutili populi,	433.
Romani operibus publicis mi- randis maiestate Imperij per orbem terrarum propagarūt, 435.436.	Rythmi,	565.
Romani debere disciplinarum atque artium omnium reli- quarū,	Sabathum,	401.
Romanus perpetui nominis anidus,	Sabini,	356.
Romulus,	Sacra pomeridiana,	413.
Rosa quotannis ornare statuā, 325.	Sacrificium funebre,	560.561.
Rostratæ naues vitreæ,	Sacrificium iustum, vel exi- mium,	586.
Rotæ bigales,	Sagarus Schytica,	236.
Rotæ feratæ,	Sagarius,	324.
Rothares Langebardus,	Sal Placentinum,	334.
Rotarum alæ lacunatæ,	Saladinus Sultanus,	110.
Rotatus chorearum,	Salaria via,	386.
Rotaciones equestres,	Salassi populi,	217.
Roxolanorum magnus Dux, 201.	Salinae Halenses.	232.
Ruberia,	Saliorum habitus,	576.
Rubico fluvius Cæsaris per- duellione famosus,	Salis coquendi modus,	232.
Rudbertus Episcopus primus Saltzburgenfium,	Salomonis oratio,	170.
Rudinera literarum ac lingua- rum principis,	Salpion Atheniensis sculptor exi- mius,	440.
Rudolphus Habspurgensis Imp. 112.120.	Saltzburgus,	214.215.
Rudolphus Industrius Dux Au- striae, 121.	Saltarriculae,	452.
Rudolphus II. Austrius Imp. 118.137.157.182.183.185. 200.209.570.	Salus dea,	383.
Rugate conchæ,	Salutarores,	390.
Rumorum tempestates & pro- cellæ.	Saluatorum cubiculum,	158.
Rupicaprae,	Samatera Dacica,	236.
Rustica villa statio,	Sambucista,	440.
Rusticum bellum in Germania, 219.	Samij in Italiam profugi, 489.	488.
	Sanniticum bellum,	518.
	Sancti nunc opidum, quod olim Traiana colonia,	63.74.
	82.84.85.552.	
	Sanctitas,	81.
	Sanctorum Traiana,	82.
	Sanctorum suffragia cur implo- remus,	410.
	Sapientia contrauro comparetur, 416.	
	Sapientiae parentes qui, 135.	134.
	Sapphirina vasa,	277.
	Saraceni,	520.521.
	Sarcophagus,	363.
	Sar-	

INDEX.

Sardoum mare,	347.	Seneca philosophus,	455.
Sarissa,	236.	Senogallia,	347.370.
Saturni aedes,	442.	Senones Galli,	570.
Saturni saeculum aureum,	590.	Sensuum in corpore officia, 401.	
Saturnia somnia,	512.	Seplasia venenorum,	550.
Satyrus,	353.	Septa,	331.374.
Satyri Euantes,	441.	Septemplex clypeus,	549.
Saxa ex aquarum fluxu cōcreta, 338.		Septenarij numeri vis,	400.401.
Saxanus Hercules,	537.	Septenarius multitudinis, annus	406.
Scænici artifices,	176.	Septimus dies, mensis, & annus apud Hebræos sanctus,	401.
Scaligeri Veronenses,	294.	402.	
Scanio commoda,	435.	Septimius Seuerus Aug.	213.
Scena,	519.	219.248.	
Scenæ frondosæ,	464.	Sepulchrum Africani maioris vbi,	517.
Scenographia,	374.381.532.	Sepulchrum Maximilianij I. Imp.	236.
Scena decussatim iuncta quid, 585.		Sepulchrum Virgilij Maronis poetae,	455.
Scincus Niloticus,	394.	Sequani,	59.
Sciographica picturae,	558.	Serpens æneus Moysis,	322.
Scipio Africanus maior, 12.13. 180.517.		Serpens quid notet,	579.
Scopas versatilis,	328.	Serui nauales,	461.
Scopulus reorum quis dictus fuerit,	547.	Serui publici,	500.
Scortea libertinorum bulla,	574.	Seruilij Vanae villa Cumana, 509.	
Scythica legio, IV.	71.	Seria vino nobilis,	423.
Scythicus cultus & apparatus, 185.		Senir & Augustalis,	326.
Sebethus Neapolitanorū deus, 451.456.465.		Seuiri Augustales,	265.324.
Secamenta,	346.	Seuiri seniores,	324.325.
Secespita,	417.	Sibulla, quid,	578.
Secessus regalis Neapoli,	465.	Sibulla Albunea,	530.538.
Seculum sine diphthongo,	525.	Tiburtica,	530.539.
Sedentariae seruatorum naualium artes,	462.	Sibullæ Cumanae mons & an- trum,	512.
Seditionum fomites, qui,	459.	Siculi,	372.523.582.
Seianus,	383.	Sidicini,	444.
Selecti iudices,	547.	Sidonio vitro clarius,	565.
Selimus Turcarum Imp.	201.	Sigismundus Imp.	113.150.
Sella balnearum marmoreæ per- tuse,	383.	Sigismodus Videtius vicecan- cellarius Imperij,	202.
Sena Etruria.	370.	Signinum opus,	501.

I N D E X.

Silenus,	353.	Spelunca ad Vicum Varium,	485.
Silenus Alcibiadis præposterus,	426.	Spes dea,	352. 353. 524.
Simæ in structuris,	375.	Genialis cur dicta sit,	352.
Simbriuna stagna,	534.	<i>συμποδός</i> ,	352.
Simeon fenex, typus mundi,	542.	Viuentium fida comes,	352.
Sinuessa,	478. 518.	Sphæra cali,	360. 361.
Sinuessanæ aquæ,	518.	Sphæristerium,	529. 545.
Siphunculi,	365.	Sphæromachia,	452.
Sirenarum domicilia, & caurus,	163. 453. 461. 486.	Sphynx Nili dei culcitra,	393.
Siroloppidum,	377.	Spicæ quid notent,	579.
Sitiophorum,	153.	Spina ex corona Christi,	288.
Sixtus <i>ἱ. P. M.</i>	412.	344.	
Sloperæ,	319. 330.	Spiracula Vesuuij montis cali-	
Smalcaldica factio,	235. 319.	da,	468. 469.
Smaragdus exarchus Italiæ,	350.	Spiræ columnarum,	375.
Sodalitates sacræ,	551.	Spiritus sanctus,	578.
Sol aureus, quid,	580. 586.	Spoletinum,	382.
Solia balnearia marmorea,	393.	Spondæ in pontibus,	365.
Solia lauationum,	499. 500.	Stabiæ,	466. 467.
Solimānus Turca pulsus, & Pan-		Stabularij,	349. 480.
nonia superiøre,	114.	Stadium, villæ Ciceronianæ	
Solis aureum poculum,	362.	porricus,	508.
Solis globus in galero, quid,	419.	Stadium villæ Hadriani Imp.	
Solis radij vitales,	361.	519.	
Solis umbilicus,	361.	Stagna Venetæ,	274.
Solomon rex,	378.	<i>t.</i> Statilius Taurus,	491.
Somatotheca,	363.	Stationes villarum triplices,	
Somnia minacia,	525.	403.	
Somniare fabulas,	567.	Stattius poetæ,	455.
Soraçte mons,	387.	Statua tuenda,	325.
Sorores Prænestinæ,	536.	Statuarum vsus,	566.
Sortes Prænestinæ,	524. 525.	Stellas ager,	443. 449. 516.
Tiburinæ,	535. 536.	Stemmata,	564. 565.
Buranæ,	536.	Stephane oppidum,	524.
Sorium Prænestinarum arca,	525.	Stipis ad funus collatæ decus,	
Sospitare longè,	551.	556.	
Spartacus gladiator,	468.	Striacum,	249.
Spartani,	433.	Stola Virutis qualis,	578.
Spelunca Neapolitana,	473.	Stole fericæ,	328.
		Strata filua, vel Straetsv valtrius	
		pagus,	213. 214.
		Strata via per Alpes Iulias,	
		213.	

Strena

I N D E X.

Strena aurei gladij, gemmatiq.		Synthesi vestimentorum,	188.
pilei,	398. 399. 413. & inde.	231.	
Striæ,	381.	Syrinx,	300.
Struthionum oua.	418.	T Abellaria lex,	547.
Stylobatæ,	375.	Tactus cur per totum cor-	
Suatiæ,	223.	pus diffundatur,	400. 401.
Suatianæ fodinæ,	224.	Tana restionum apud Venetos,	
Suauius concentus,	560.	282.	
Subdiales canationes,	239.	Tarentum,	491.
Subdialis deambulatio,	539.	Tarpeius Tonans,	525.
Sublacentis villa Neronis Imp.		Tarquinius Priscus,	316. 445.
534.		Tarquinius Superbus,	515.
Sublaceum,	534.	Tauricina colonia,	433.
Subscriptio, restium,	351.	Taurisium,	259.
Succinum virtutis,	569.	Tauri significationes mytholo-	
Succollare,	557.	gica,	105.
Suessâ Pomeria Auruncorum,		Tauriceps, Tauritus, <i>ταυροκεφα-</i>	
444. 445. 516.		<i>ῖος</i> ,	105.
<i>I.</i> Sulla dictator,	336. 502. 506.	Tauricornis deus Bacchus,	239.
526. 528.		Tauriferi campi,	380.
Sulphurarij fontes,	481.	Tauri triumphales,	381.
Summanus perfectionis,		Taxillo Botoariæ regulus,	151.
212.		152.	
Summa oppidum,	467.	Tectorium,	500.
Summanus mons,	467.	Tectorium marmoratum,	303.
Suppurationes,	544.	389. 442.	
Syraculij,	372. 437.	Tedisen pedites,	333.
Sybaritica palata,	563.	Tegularius,	70.
Sycophantia,	549.	Teia Gothorum rex,	516.
Symbolū Caruli Friderici prin-		Teia villa Manuæ,	305. 306.
cipis,	195.	Teisterbandia Bataniæ,	108.
Symmetria,	374. 500.	<i>Τεῖχος τῶν ἡρώων</i> ,	319.
Symmyliæ,	379. 412.	Telegonus Vlyssis & Circes fi-	
<i>συμυλισίαι</i> ,	127.	lius,	523.
Symphonia,	588.	<i>Τέλευτα</i> sacrificia,	586.
Symphonia,	576.	Tellus stabiis,	444.
Synedra,	153.	Telluris simulachrum,	416.
Synope Græcorum colonia,		Tempe in Hadriani Imp. villa	
518.		Tiburiana,	539.
Synthemata Caruli principis		Temperantiæ simulachrum,	
Cluuiæ,	559.	559.	
Synthesi Crystallinorum pocu-		Templum,	205.
lorum,	278.	Teneritas,	380.
Synthesi interior pectoris,	426.	Teniæ capitulorum,	375.

t 5

Ten-

I N D E X.

Tentheri,	92.	Cliuiensium,	110.
Tentyritæ,	394.	Theodericus Volans, Comes	
m. Terentij Varronis villa Ba-		Cliuiensium,	110.
iana,	509.	Theoderici plures Comites Cli-	
Teriolensis Comitatus,	212.	uiensium, 111. 112.	
222. 249.		Theodo Baioariorum rex,	
Terioli,	249.	215.	
Terræmotuum causa,	483.	Theodolina Langebardorum	
Tessellatum pavementum,	270.	regina,	332.
338. 359. 360. 363.		Theodosius Magnus Aug.	322.
Tessera,	219.	327.	
Tessere Caruli principis Cli-		Thermæ,	328. 386. 592. 447.
uiz,	559.	495.	
Testudo bicornis,	326.	Thescus,	205.
Teutones,	392.	Thessali,	356.
Thalamegus,	153. 355.	Θ. Thera nigrum,	132.
Thalamegus Venetorum,	390.	Theridis annua sponsalia,	283.
Thasum mare,	270.	Tholus,	344.
Theatralis lex,	573. 576.	Thrace,	577.
Theatrum Capuanum,	448.	Threni,	560. 561.
Minturnense,	519.	Thule insula,	555.
Theriacum,	386.	Thyreum mare,	424.
Spoletinum,	381.	Thyrus auriger,	258.
Tiburinum Hadriani Imp.		Tiberis dei statua,	393. 531.
539.		Tiberis fluius,	106. 369. 370.
Veronense,	297. 298.	387.	
Thebæa legio Christiana,		Tiberiana colonia,	151.
74. 80.		Tiberina insula cum Aesculapij	
Themis dea,	389. 579.	naui,	530.
Themistocles,	137. 540.	Tiberius Cæsar Aug.	151. 217.
Theobaldus Bariensis Dux cap-		375. 383. 513. 514.	
pus,	112.	Tibur,	524. 528. & inde.
Theodericus Iuuenis,	111.	Tiburtes populi,	535.
Theodericus Murfanus Archi-		Tiburina via,	540.
episcopus Colonienfis,	113.	Tiburinum Hippolyti Aretini	
114.		Cardinalis exculissimum,	
Theodericus Orbus Comes Cli-		528. & inde.	
uiensium,	110.	Tiburtinus lapis,	532.
Theodericus Orcinus,	93. 98.	Tiburus,	535.
Theodericus Ostrogothoru rex,		Ticinum,	331.
289. 294. 321. 356. 357. 363.		Ticinus fluius,	316. 319.
382.		Tiguarij,	184.
Theodericus Pius,	112.	Titania pubes,	564.
Theodericus Probus Comes		Titianus pictor,	235.
		Titus	

I N D E X.

Titus Vespasianus Aug.	72. 467.	Tripudiare,	576.
554.		Tripudium,	354.
Toga picta,	580.	Triton Hortensius orator di-	
Toga prætexta puerorum,	575.	ctus,	504.
Toga pura,	572. 575.	Tritones,	339. 532.
Tolentinates populi,	380.	Tritulinum sudatorium,	506.
Toluriam saltus,	328.	Tritulinum balneum,	509.
Tolutum,	463.	Triumphalis curus Honoris	
Tonans Tarpeius,	525.	dei,	587.
Tonfa,	281.	Triumphalis habitus,	580.
Tophus erosus,	339.	Triumphalis vir,	366. 458.
Topiaria,	239. 302. 528. 576.	Triumphales viri vias ex manu-	
Topica numina,	453.	bis munebant,	435. 436.
Tormenta bellica vitrea,	278.	Triumvirale contubernium,	569.
Totyia Gorhorum rex,	259.	Trochææ,	282.
369. 516.		Trochylus,	341.
Trabea aurea,	267.	Troia,	304.
Trabeati,	582.	Trossulus,	570.
Trabeatio,	381. 456.	Tuba quid notet,	498.
Trachyna Volscorum,	434.	Tubæ ex arietum cornibus,	402.
Traconaria cypria,	499.	407.	
Traha,	175.	Tubarum festum apud Iudæos,	
Traiana colonia ad Sæctos mar-		quid,	407.
tyres,	37. 63. 73. 81. 82. 552.	Tubi aenei bellici,	282. 318.
Traiana Fortis legio II.	63.	319. 340.	
Traianus Imp.	62. 317. 373.	Tubi sabbatani,	462.
375. 492.		Tubuli ferrei,	452.
Traiectum Campaniæ,	519.	m. Tullij Ciceronis sepulchrum,	
Transpadani,	296.	444.	
Transiunctio muliebris,	303.	Tullius Ciceronis libertus cur	
304.		Laurea dictus,	508.
Transiunctionis equestris pom-		Tumulus honorarius,	558.
pa,	582.	Tunica palmata,	580.
Trebulari colles,	380.	Tunicarum tectorio castellum,	
Tres tabernæ in Appia via,	422.	499.	
423.		Turbinatus,	226.
Tricliniaris suppellex argentea		Turci pirate,	376.
insignis,	429.	Turris Diui Marci Venetiis,	
Tricolus,	8.	274.	
Trierarchus,	462.	Turris Ostiandina,	441.
Triglyphi in structuris,	375. 381.	Ostia,	35.
Trilix,	185.	Turris Patriæ, villa Scipionis	
Tripergulanus vicus iuxta Ba-		Africani maioris,	517.
ias,	511.	Tusci	

I N D E X.	
Tusci populi,	337.356.
Tusculani montes,	521.523.
Tusculanæ villæ,	422.
Tusculum,	522.523.
Turelæres deæ,	453.
Turulus flaminum,	451.
Tyche Syracusana,	437.
Tympanum,	381.456.
Typhones diaboli, hæretici con- cionatores,	547.548.
Tyranni Cumanorum,	515.
V alens & Valentinianus Aug. Danuuium munerit, 211.	
Valentinianus Aug.	358.
Valeria Norico iuncta,	210.
Valerij Flacci poetæ effigies,	286.
m. Valerius Corvus,	180.
p. Valerius Poplicola, cos.	556.
Valetudinaria lex,	251.
Valetudinarij magistratus,	253.
Vandali,	448.449.
Vangiones,	215.
Vaporaria salubria,	477.
Variare gyros equis. 182. 330.	
Vari mons,	65.
Variolat,	543.
Varius vel Varronis vicus,	485.
m. Varronis villa Baiana,	509.
Vasa sacra,	231.273.
Vasa vinaria capacissima,	144.
239.	
Vasa vitrea varij generis,	277.
Vas horoscopum,	360.361.
Varicanus mons,	388.
Vber æternum,	484.
Vbij populi,	92.
Vehiculum trussile,	213.218.
Veientes populi,	523.
Velarij,	282.
Velini lacus aquæ cur lapide- scant,	484.
Velitatio festiua,	446.452.
Velitatio imaginaria,	319.328.
Veliterna vina,	466.
Velitræ,	422.525.
Vellina tribus,	265.266.
Velum templi scissum, quid,	405.
Venationes,	182.
Venditio per æs, & libram,	351.
Venetæ,	261. & inde. 271.
& inde.	
Venetorum Dux Mocenicus,	250.267.279.
Venetorum naualia,	281.
Officiosa magnificentia, 250.	
252.253.256.	
Respublica excelsa,	261.
Venno Parthorum rex,	134.
Venter ingeniosus magister,	462.
Venti spolia,	547.
Venti vrentes,	549.
Venus Cloacina,	532.
Euploea,	103.104.
Marina,	103.104.
Vndigena,	103.104.
Veneris regia,	323.
Statuæ,	393.530.
Templa,	372.376.380.506.
Verdigomarus Saxo Brittan- niam occupat,	88.89.
Veredi conductitij.	450.
Vergiliarum oecatus,	141.142.
Veritas in puteo latens,	9.
Veritas inuicta,	549.
Verona,	292. & inde.
Veronicae sudarium sanctum,	397.
Verriginis remedium,	242.
Vesbus vel Vesuius mons,	466.
Vesueus mons,	466.
Vespasianus Aug.	61.62.
Vespertilionum castra,	485.
Vestæ ædificiorum marmoreæ, 435.	
Vestis sacræ,	231.
Vestinus ager,	445.
Vesiu-	

I N D E X.	
Vesauus Campaniæ mons,	465 & inde. 502.
Vetera castra legionum hiber- na, 37.	
Belgica ad Rhenum,	60.
63.64.	
Bataunica ad litus Oceani,	45.46.
Norica ad Danuuium,	153.
154.	
Veterum mansio,	65.
Vexillatio,	194.437.
Vexillorum motus in exequiis quid,	561.
Via munitæ per Italiam,	366.
516.517.	
Via in Alpibus quâdo munitæ, 213.214.	
Vicaria colonia,	287.
Victoria Farnesia,	367.
Victoria naualis ad Naupa- ctum contra Turcas,	144.
282.	
Victoria quæ optima,	576.
Victor martyr Thebæ legionis primicerius,	67.80.
Victrix legio vī.	71.
Vigintiquinquennialia vota pu- blica anni iubilæij,	206.397.
& inde.	
Villa Ferdinandi Archiducis Austriæ,	238.
Villa Lirernina P. Scipionis Africani maioris,	517.
Vina generosa,	424.439.466.
Vincenrius Liuinensis,	167.
Vindelici populi,	217.
Vindobona,	157.
r. Vinus Rufinus,	97.
Virago Roma,	530.
Vidumarus Celtarum vel Ger- manorum rex,	316.
p. Virgilius Maro poeta,	304.
305.455.	
Ex Ennij sterconibus flores collegit,	162.
Virgindemia innocentum,	175.
Virgines Vestales Tiburtes, 538.539.	
Virgula rectrix,	463.
Viridis color cur virtuti tribua- tur,	578.587.
Virtus caligena,	578.
Virtus dea,	571.577.
Optima custodia,	559.
Viam in cælum pandit,	21.
Virtus & Honos,	187.
Virtutis clypeus,	586.
Dona tria,	15.
Fomes,	565.
Habitus & apparatus,	578.
Irer sudoribus obseptum,	17.
18.136.	
Officia duo,	578.
Vis diuina,	12.
Visceratio publica,	556.
Vis diuina Beleni Dei,	265.266.
Vissellia, nunc Vesalia,	97.
Vissellium castrum,	97.98.
Visselli vicus,	97.
c. Vissellius Varro procos.	97.
Vitræ breuis privilegium,	19.
Vitræ humanæ lyra,	560.
a. Vitellius Imp.	69.314.
Virginea carenæ,	469.
Vitrearia officinæ Venetorum, 276. & inde.	
Vitreæ supellex varia,	277.278.
Vitriolum,	481.
Vitra honoris,	38.
Viuaria ferarum,	331.
Piscium,	503.504.531.532.
Vlginosa terra vitæra,	478.
Vlpiæ casta,	37.62.72.74.80.
Vlpiæ victrix legio xxx.	62.
61.75.	
Vlysses,	83.424.461.486.493.
523.	

INDEX.

Vmbilicus Solis,	360.	Vrsina domus,	94.
Vmbratilia sacramenta Iudæo-		Vscasianes Persarum rex,	273.
rum,	405.	Vsiperes populi,	94.
Vmbri populi,	356.365.370.	Vsus Sapientiæ pater,	134.135.
380.& inde. 515.		Vrtique pro, & vt,	364.
Vnionum conchæ,	338.530.	Wedechindus Saxonum dux,	109.
Vnires cymbæ,	261.	Wolfgangus Rumpsius,	202.
Volens, propitijsque,	551.	Vulcania antra,	224.
Volsi populi,	424.521.	Vulcanium forum,	481.
Volturnus fluius,	447.449.	Vulgi iconismus,	547.
Voluntariorum cohors XV.	46.	Vulgi sermo insulsus,	475.
Voluptatis fallaces deliciae,		Vulgus, quale monstrum,	547.
12.13.		Vultur, quid signet,	585.
Voluta,	381.	X Erxeius animus,	475.
Voti Fortunæ Prænestinæ,	524.	X Xerxes Persarum rex,	137.
Vradislaus Berentainius,	36.	Xiphias piscis,	237.
Vrbana villæ statio,	238.	Xystus,	507.
Vrbes plures sua prisca nomina		Z Elus fidei,	164.
retinuisse, sed corrupta,	98.	Zazania impietatis,	547.
Vrbium,	376.	Zonæ,	294.578.
Vrbs sacra, Roma,	525.	Zona purpurea quid notet,	574.
Vrbs sola quodam Roma dicta,		Zophori,	363.375.456.
41.		Zotheca,	536.
Vina in iudicijs,	547.		

AVCTO-

AVCTORVM NOMINA,

QVOS IN HOC OPERE

sequuti sumus.

<i>Æschylus tragicus.</i>	<i>Aristophanes Comicus.</i>
<i>Africanus poeta.</i>	<i>Aristophanes Gramma-</i>
<i>Agathias Myrinæus.</i>	<i>ticus.</i>
<i>Albertus Crantzius.</i>	<i>Aristophanis interpres.</i>
<i>Albertinus.</i>	<i>Aristoteles.</i>
<i>Alcadius poeta.</i>	<i>Asconius Padianus.</i>
<i>Alexander Petronius.</i>	<i>Attius comicus.</i>
<i>Amadifius Gallus.</i>	<i>Auctor de viris illustribus</i>
<i>Ambrosius.</i>	<i>Romanorum . Quam</i>
<i>Ammianus Marcellinus</i>	<i>epitomen Sex. Aurelij</i>
<i>Andreas Alciatus.</i>	<i>Victoris esse, exemplaria</i>
<i>Annales Cluniensium prin-</i>	<i>vetusta quædam nunc</i>
<i>cipum.</i>	<i>produnt.</i>
<i>Annales Mutinensium.</i>	<i>Augustinus.</i>
<i>Annales Noricorum.</i>	<i>Ausonius poeta.</i>
<i>Annales Prænestinorum.</i>	<i>Berosus.</i>
<i>Annales Salisburgensium.</i>	<i>Biblia sacra.</i>
<i>Annales Veronensës.</i>	<i>Blondus.</i>
<i>Amnius Viterbinus.</i>	<i>c. Cæcilius.</i>
<i>Antique inscriptiones mar-</i>	<i>Cæsar Constantinus.</i>
<i>morum ac minorum.</i>	<i>Caper grammaticus.</i>
<i>Appianus Alexandrinus.</i>	<i>Carulus Langius.</i>
<i>Appollonij interpres.</i>	<i>Cassius Hemina.</i>
<i>Apuleius.</i>	<i>m. Cato.</i>
<i>Aristocles.</i>	<i>Catullus poeta.</i>
	<i>Claudianus poeta.</i>

Contra-

Conradus Celtis.
Cornelius Severus poeta.
Cornelius Strabo.
Cornelius Tacitus.
Corius.
Cyriacus Anconitanus.
Cyrillus.
David rex psalmographus.
Demagoron physicus,
Diodorus Siculus.
Diogenes Laërtius.
Diogenes Pythagoricus.
Ennius poeta.
Ephorus.
Epicharmus poeta.
Ethicus Ister.
Eucherius theologus.
Eumenius rhetor.
Euripedes tragicus.
Euriphamus Pythagoricus.
Eufusius poeta.
Eusebius Pamphilus,
Eutropius historicus.
Ferraus Lofredus.
Florus historicus.
Franciscus Baldaminus.
Franciscus Petrarca.
Franciscus Sansoninus.
Fulgentius Placiades.
a. Gellius.
Georgius Ederus.

Georgius Fabricius.
Gerardus Noniomagus
Gregorius.
Henricus Rysuicus.
Herodianus.
Hesiodus poeta.
Hesychius theologus,
Hieronymus.
Historia sacra & Sanctensium.
Homerus.
Horatius.
Hyginus.
Jacobus Sadoletus.
Ioannes Annius Viterbiensis.
d. Ioannes Apostolus &
Evangelista.
Ioannes Bocatius.
Ioannes Cuspinianus.
Ioannes Goropius Becanus.
Ioannes Franciscus Lombardus.
Ioannes Hofmeisterus.
Ioannes Pontanus.
Ioannes Trübemius.
Isaias propheta.
Itinerarium provinciarum
populi Romani.
c. Julius Caesar.
Iulius Frontinus.
Iulius Scaliger.
Iulius Capitolinus.

Iustianus martyr.
Iuuenalis poeta.
Lampridius historicus.
Loander Albertus.
Liber de limitibus agrorum.
t. Linius.
Lycophron Chalcidensis.
Lodonicus Saxo.
Lodonicus Vines.
Loxus medicus.
Lucanus poeta.
d. Lucas Evangelista.
Lucianus sophista.
Lucilius poeta.
Macrobius.
Manethon Aegyptius.
Marialis poeta.
d. Mattheus Apostolus &
Evangelista.
Moschus poeta.
Notitia provinciarum po-
puli Romani.
Olaus Magnus.
Oppianus poeta.
Orus Apollo.
Orpheus.
Ovidius Naso.
Palaeon declamator.
Palephatus.
Pandulphus Collemutius.
Panagyrici veteres.

Panyasis.
d. Paulus Apostolus.
Paullus Manutius.
Paullus Diaconus.
Paullus Orosius.
Pausanias.
Persius poeta.
Petrus Bembus.
Petrus Ruffanus Siculus.
Phaenonius.
Pherécides.
Philostratus Lemnius
Physiologi Aegyptiorum.
Phornutus.
Pindarus poeta.
Pipentius poeta.
Plato.
Plinius.
Plutarchus.
Polybius.
Pomponius Mela.
Porphyrius philosophus.
Proclus commentator He-
siodi.
Procopius.
Propertius poeta.
Ptolomeus.
Quintilianus.
Raphael Volaterranus.
Rituales libri summorum
Pontificum.

v
Sabel-

<i>Sabellicus.</i>	<i>Sophocles Tragicus.</i>
<i>Salomon Rex.</i>	<i>Sosibius.</i>
<i>Sebastianus Munsterus.</i>	<i>Taurellus Saraina.</i>
<i>Seneca Philosophus.</i>	<i>Theocritus poeta.</i>
<i>Seneca Tragicus.</i>	<i>Timagenes.</i>
<i>Seruius Sulpicius iuriconsul.</i>	<i>Trebius Niger</i>
<i>Seruius cōmentator Virgilij.</i>	<i>m. Tullius Cicero.</i>
<i>Spartianus Historicus.</i>	<i>Tullius Laurea M. Liber-</i>
<i>Stanislaus Hofius.</i>	<i>tus.</i>
<i>Statius poeta,</i>	<i>Valerius Maximus.</i>
<i>Stephanus Byzantius gram-</i>	<i>m. Varro.</i>
<i>maticus.</i>	<i>Velleius Paterculus.</i>
<i>Suetonius Tranquillus.</i>	<i>t. Vespasianus Cæsar.</i>
<i>Sex. Aurelius Victor.</i>	<i>Vincentius Lirinensis.</i>
<i>Sex. Pompeius Festus.</i>	<i>Virgilius Maro.</i>
<i>Sex. Pompeius Trogus.</i>	<i>Vitruuius.</i>
<i>Sex Rufus.</i>	<i>Volaterranus.</i>
<i>Sicardus.</i>	<i>Xenophon.</i>
<i>Silius Italicus poeta.</i>	<i>Zenodorus.</i>
<i>Solinus Polyhistor.</i>	<i>Zosimus Comes historicus.</i>

Præfens liber, cui Hercules Prodicus nomen, à me à capite ad calcem vsque diligenter perlectus, meo iudicio nihil habet, quod orthodoxæ Romanæ fidei, vel bonis moribus aduerfetur. Quia verò præter iucundam ex parte historiam, & adolescentis Principis piam atque vtilem institutionem, magnos ac multos Carulo Principi, Illustris. Wilhelmi Cluix ac Iuliæ ducis &c. primogenito filio per vniuersam Italiam exhibitos honores, nec non summi Pontificis pro infirmo Carulo verè paternam sollicitudinem, & insignem Romanarum antiquitatum thesaurum, & in ijs Cluensis prouinciæ statum antiquum, heroumque Cluensium originem verisimilem, atque præclara gesta continet, dignum iudico, qui prælo commissus, in publicum prodeat.

*Gerardus Busæus, S. Theologie
Licētiatus, Canonicus Sanctensis,
propria manu.*

Testimonio D. Gerardi Busæi fidem habendam putamus; tum propter singularem viri eruditionem, tum etiam propter perpetuam in fide Catholica constantiam: quod attestor

*Waltherus vander Streeghen,
S. Theol. Licētiatus, Canonicus
Antwerpensis, librorum censor.*

SVMMA PRIVILEGII.

REGIS Priuilegio cautum est, nequis *Herculem Prodicium, seu Principis iuuentutis vitam & peregrinationem, Auctore Stephano Vinando Pighio, citra Christophori Plātini volūtātē, à die impressionis absolute, intra sex annos proximos imprimat, aut alicubi impressum importet, venalēmye habeat. Qui fecus faxit, cōfiscationis librorū & grauis multæ pœna multabitur, vt latiùs patet in Regio diplomate, dato Bruxellis 6. Octob. 1586.*

Pamela v.

Signat.

S. de Grimaldi.

MAXIMILIANI II. *Romanorum Imperatoris semper Augusti, publico edicto cautum & sancitum est, ne quis cuiuscunque status, gradus, ordinis, aut conditionis fuerit, quacunque sacri Romani Imperij, & ditionis eius fines patent, quacunque probatorum auctorum opera, quotquot vel hactenus nondum impressa, vel ab alijs quidem impressa, nouis autem deinceps scolijs, annotationibus aut commentarijs aucta & illustrata, Christophorus Plantinus cinis & typographus Antuerpiensis primis typis procuderit, intra proximum sexennium a prima cuiusque operis aut voluminis editione, villo pacto eiusdem vel diuersi characteris forma excudat, aut excusa ab alijs, intra eiusdem Maximiliani & Imperij fines vendenda importet, seu quouis modo distrahat manifestè vel occultè, sub pœna decem marcharum auri puri, quarum dimidia fisco Imperiali fraudis vindici, residua verò pars prænominato Plantino cedat, præter librorum ad imitationem impressorum amissionem, quos idem Plantinus vbiunque locorum nactus fuerit, per se, vel suos, adimento Magistratus loci, vel citra, propria auctoritate sibi vindicare, inq; suam potestatem redigere poterit. In cuius rei fidem ipsi Edicto manu subscripsit, & sigillum apponi iussit Cæsarea Maiestas. Datum in ciuitate Viennæ Austriæ, die vigesima prima mensis Februarij, Anno Domini. M. D. LXXV.*

Subsig.

Maximilianus.

Ad mandatum sacrae Cæs. M. proprium

Haller.

PRIVILEGIUM REGIS GALLIARVM.

HENRICI III. Christianissimi Galliarum Regis auctoritate cautum ac sancitum est, nequis intra vniuersarum ipsius ditionū limites eos libros siue aliquam eorum partem quos vel nunquā antea excusos, vel insignibus correctionibus aut quocunque modo illustratos Christophorus Plantinus magnis impensis compararit, primusq. in lucem emiserit, excudat, aut ab aliis excusos distrahat, intra sexennium proximum à prima cuiusque operis aut voluminis editione, ne suorum idem Plantinus laborum sumptuumq. fructu quem ab aliis sibi præripi indies comperitur, diutius frustretur, tandemque ea occasione à suo munere obeundo, in quo sedulam hæctenus nauauit operā, deterreatur. Alioqui confiscationis librorum multa, aut alia pœna iuxta Regiorum statutorum rationem irroganda puniendus quicumque aliter faxit: modò tamen ne ijdem libri quicquam contineant quod vel Religioni Catholicæ Apostolicæ & Romanæ, vel huius regni statui aduersetur: cuius quidem edicti exemplar cum fronti aut calci cuiusq. operis apponetur, nullus typographorū siue bibliopolarū vllam ignorantia huius rei causam prætereundere poterit. Datum Fontebellaqua, quinta Augusti, M. D. LXX XII.

Signat.

De Neufville.